

*koncepcja rozwoju
subregionalnych
produktów turystycznych*

Ziemi Kłodzkiej

Zawartość

1	Zasięg przestrzenny opracowania, definicja i dane geograficzne obszaru.....	6
1.1	Ilość mieszkańców w badanych gminach	6
1.1.1	Charakterystyka powiatów i gmin na badanych obszarze	8
2	Analiza potencjału turystycznego Ziemi Kłodzkiej	115
2.1	Walory przyrodnicze badanego obszaru	115
2.1.1	Klimat.....	115
2.1.2	Ukształtowanie powierzchni	116
2.1.3	Zróżnicowanie fauny	123
2.1.4	Zróżnicowanie flory	134
2.1.5	Sieć hydrograficzna.....	141
2.1.6	Obszary chronione regionu	144
2.1.7	Sieć NATURA 2000.....	146
2.1.8	Stan środowiska naturalnego	149
2.2	Walory kulturowe dla rozwoju turystyki w badanym obszarze	152
2.2.1	Zarys historyczno-kulturowy regionu	153
2.2.2	Obiekty architektury i budownictwa.....	157
2.2.3	Muzea, zbiory i wystawy czasowe.....	211
2.2.4	Instytucje kulturalne.....	220
2.2.5	Tradycje i imprezy kulturalne	222
2.3	Walory turystyczne dla rozwoju różnych form turystyki.....	231
2.3.1	Turystyka uzdrowiskowa	231
2.3.2	Turystyka aktywna.....	233
2.3.3	Turystyka biznesowa	236
2.3.4	Turystyka kulturowa.....	237
2.4	Zagospodarowanie turystyczne.....	239
2.4.1	Baza noclegowa	239
2.4.2	Baza gastronomiczna.....	240
2.4.3	Baza sportowo-rekreacyjna.....	241
2.4.4	Szlaki turystyczne	242
2.4.5	Baza do rozwoju turystyki kulturowej i edukacyjnej.....	278

2.4.6	Sieć informacyjna	296
2.4.7	Przewodnicy turystyczni	300
2.4.8	Biura usług turystycznych i przewozowych	301
2.4.9	Struktura przedsiębiorstw turystycznych	302
2.4.10	Infrastruktura turystyczna	303
2.4.11	Dostępność komunikacyjna	305
2.4.12	Dostępność dla niepełnosprawnych	315
2.5	Dominujące formy turystyki	332
2.5.1	Wielkość i struktura ruchu turystycznego	332
2.5.2	Sezonowość ruchu turystycznego	334
2.5.3	Modele przyjazdu	335
2.5.4	Struktura społeczno-ekonomiczna odwiedzających	339
2.6	Wizerunek regionu	339
2.6.1	Analiza aktywności promocyjnej gmin, organizacji i branży turystycznej	340
2.6.2	Postrzeganie regionu wśród turystów odwiedzających region	341
2.6.3	Postrzeganie regionu na potencjalnych rynkach	342
2.7	Aktywność SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ	343
2.7.1	Demograficzno-ekonomiczna charakterystyka mieszkańców regionu	343
2.7.2	Aktywność organizacji lokalnych i regionalnych oraz społeczności lokalnych	345
2.7.3	Aktywność samorządów w pozyskiwaniu funduszy UE	364
2.7.4	Aktywność usługodawców turystycznych	374
2.7.5	Liderzy lokalni o społeczności i potencjale rozwoju usług turystycznych	374
2.8	Analiza SWOT	375
3	Priorytety rozwojowe	377
3.1	Założenia strategiczne realizacji programu	377
3.1.1	Wizja i misja turystyczna regionu	377
3.1.2	Cele strategiczne rozwoju	377
3.1.3	Zgodność z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym i regionalnym oraz lokalnym.393	
3.2	Kierunki programu rozwoju	394
3.2.1	Cele operacyjne	395
4	Założenia do Studium Wykonalności	400

4.1	Finansowanie i dostępność funduszy	400
4.2	Zarządzanie programem, monitoring	400
4.2.1	Zarządzanie programem	413
4.2.2	Monitoring i ewaluacja wskaźników	414
4.3	Etapy realizacji.....	415
4.3.1	Horyzont czasowy – 2009 – 2013	415
4.3.2	Szacunkowy kosztorys wdrożenia programu	416
4.4	Podsumowanie	416
5	Załączniki	419
6	Bibliografia.....	420
7	Strony internetowe	421

1 Zasięg przestrzenny opracowania, definicja i dane geograficzne obszaru

Zasięg niniejszego opracowania obejmuje Gminy Powiatu Kłodzkiego oraz tereny gminy wiejskiej i miejskiej Bardo oraz Złoty Stok. Gminy te nie należą do regionu turystycznego znanego jako Ziemia Kłodzka, jednak ze względu na swoje położenie geograficzne (bezpośrednie sąsiedztwo), dostępność komunikacyjną, podobne dziedzictwo kulturowe i ofertę turystyczną stanowią nieodłączny cel licznych wycieczek dla turystów odwiedzających Ziemię Kłodzką.

Kolejnym argumentem przemawiającym za opracowaniem wspólnej strategii rozwoju produktów turystycznych dla tak zdefiniowanego obszaru jest fakt, iż na terenie poszczególnych gmin znajdują się nieruchomości, lokalne atrakcje turystyczne, punkty widokowe stanowiące potencjalne składniki produktów turystycznych w ujęciu sieciowym i liniowym. Są to m.in.: obiekty podziemne (fortyfikacje i umocnienia, kopalnie), infrastruktura turystyczna do uprawiania turystyki aktywnej (trasy rowerowe, szlaki wodne, punkty widokowe), w tym również zimowej (narciarstwo zjazdowe i biegowe), a także dziedzictwo kulturowe (zabytki sakralne, architektura).

1.1 Ilość mieszkańców w badanych gminach

Lp	Nazwa	Powiat	Obszar w ha	Ilość mieszkańców		Ilość bezrobotnych	
				Ogółem	W tym kobiet	Ogółem	W tym kobiet
1	Bardo	Ząbkowicki	7 303	5 720	2 890	422	220
2	Bystrzyca Kłodzka	Kłodzki	33 853	19 676	10 211	1 881	1 013
3	Duszniki-Zdrój	Kłodzki	2 228	5 227	2 722	453	206
4	Kłodzko Miasto	Kłodzki	2 484	28 154	14 999	2 106	1 090
5	Kłodzko	Kłodzki	25 325	17 119	8 741	1 595	880
6	Kudowa-Zdrój	Kłodzki	3 390	10 177	5 383	766	395
7	Lądek-Zdrój	Kłodzki	11 727	8 743	4 623	571	303
8	Lewin Kłodzki	Kłodzki	5 214	1 846	993	191	92
9	Międzylesie	Kłodzki	18 875	7 700	3 855	788	373
10	Nowa Ruda Miasto	Kłodzki	3 705	24 314	12 717	1 768	1 086
11	Nowa Ruda	Kłodzki	13 967	12 180	6 210	1 100	645
12	Polanica-Zdrój	Kłodzki	1 722	6 714	3 699	487	232
13	Radków	Kłodzki	13 995	9 318	4 678	699	372
14	Stronie Śląskie	Kłodzki	14 608	8 053	4 229	657	318

15	Szczytna	Kłodzki	13 237	7 367	3 732	583	291
16	Złoty Stok	Ząbkowicki	7 527	4 791	2 498	418	215

Tab. 1. Podstawowe dane statystyczne badanego obszaru¹

---

¹ Stan na 31.12.2007 – źródło danych www.stat.gov.pl

1.1.1 Charakterystyka powiatów i gmin na badanych obszarze

1.1.1.1 Powiat Kłodzki

Powiat kłodzki został utworzony w 1999 roku w ramach reformy administracyjnej. Siedzibą powiatu jest miasto Kłodzko.

W skład powiatu wchodzi:

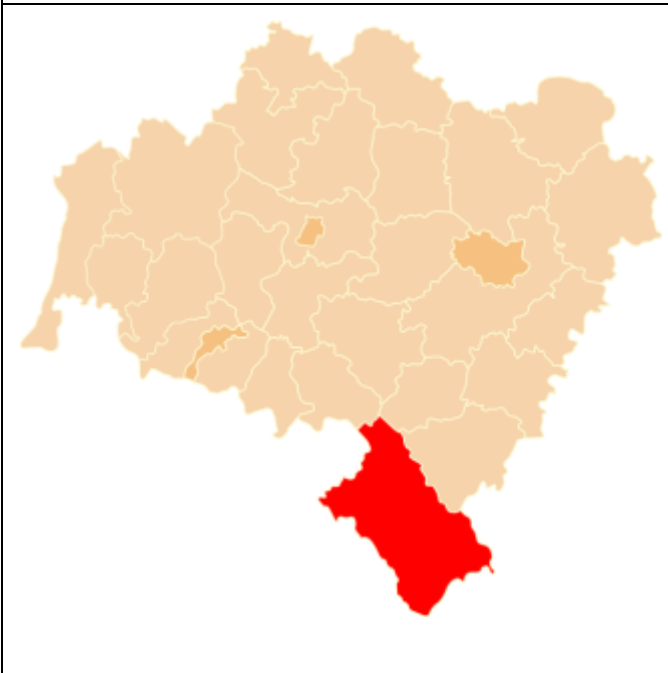

- gminy miejskie: Duszniki-Zdrój, Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Nowa Ruda, Polanica-Zdrój
- gminy miejsko-wiejskie: Bystrzyca Kłodzka, Lądek-Zdrój, Międzyzlesie, Radków, Stronie Śląskie, Szczytna
- gminy wiejskie: Kłodzko, Lewin Kłodzki, Nowa Ruda
- miasta: Bystrzyca Kłodzka, Duszniki-Zdrój, Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Lądek-Zdrój, Międzyzlesie, Nowa Ruda, Polanica-Zdrój, Radków, Stronie Śląskie, Szczytna

Powierzchnia powiatu: 164 330 km²

Liczba ludności: 166 272, w tym mężczyźni: 79 534, kobiety 86 738

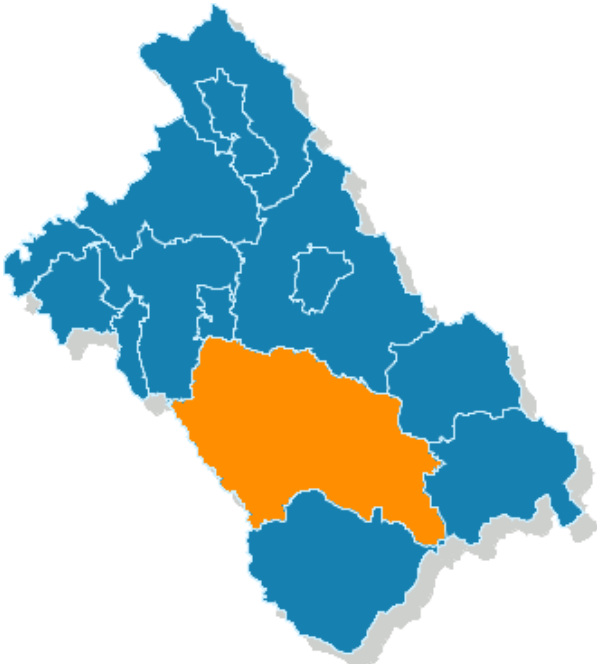

Gęstość zaludnienia: 102 osoby/km²

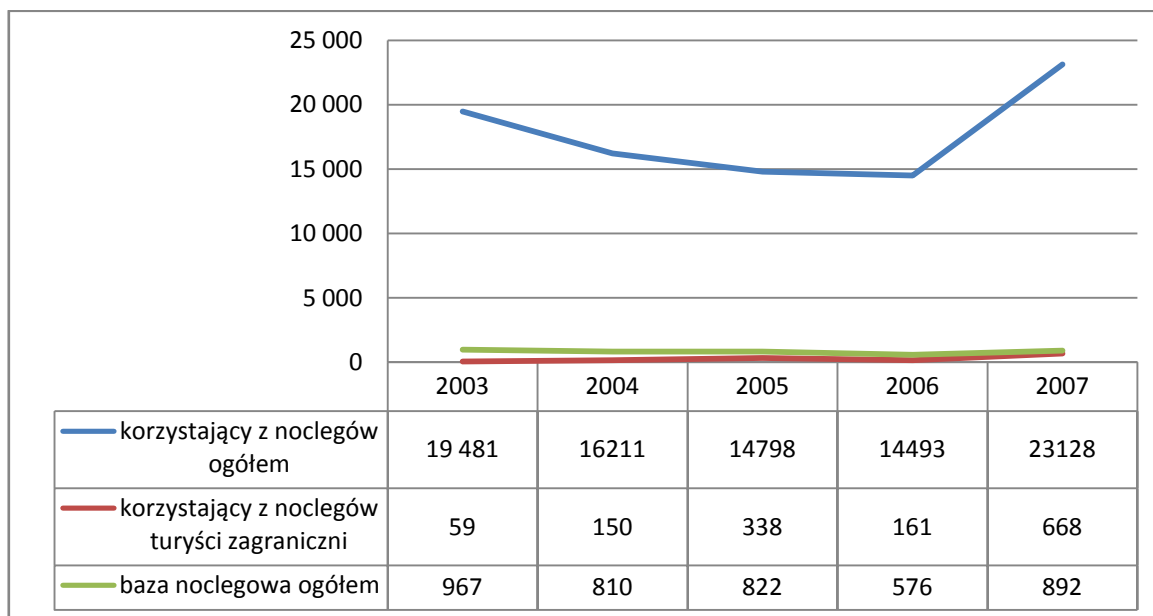
Urbanizacja: 65%

Położenie na mapie województwa	Herb powiatu
	
	Flaga powiatu
	

1.1.1.1.1 Bystrzyca Kłodzka

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.bystrzyca.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>1 276</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>20 453</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>338 km2</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>22,6%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	1 276	Ilość mieszkańców	20 453	Powierzchnia	338 km2	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	1 276											
Ilość mieszkańców	20 453											
Powierzchnia	338 km2											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	22,6%											

Wykres 1. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa gminy Bystrzyca Kłodzka
 źródło: opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny²

Najwcześniejsze dokumenty dotyczące Bystrzycy Kłodzkiej pochodzą z początku XIV wieku, ale ślady pobytu ludzi w okolicach dzisiejszego miasta są znacznie starsze. w XIX wieku znaleziono w pobliżu urny z cmentarzyska popielnicowego charakterystyczne dla kultury lużyckiej. Znaleziono tu również denary cesarzy Wespazjana i Trajana - będące dowodem na przebiegający tędy szlak z Cesarstwa Rzymskiego do brzegów Bałtyku.

Teren całej Kotliny Kłodzkiej stał się w średniowieczu terenem rywalizacji pomiędzy Polską i Czechami. Układ kłodzki z 1137 roku przyniósł długotrwały pokój i podział Śląska, Ziemia Kłodzka przypadła wówczas Czechom.

Wiadomo, że przed 1253 rokiem istniała na miejscu Bystrzycy znaczna osada, jednak nie miała statusu miasta królewskiego. Brak pełni praw miejskich staje się główną przyczyną konfliktu mieszczan bystrzyckich i kłodzkich. Kres waśniom próbuje położyć król czeski dokumentem z 27 lipca 130 roku. z 4 lipca 1319 roku pochodzi jeden z najważniejszych dokumentów związanych z Bystrzycą Kłodzką. Wystawiony w Nymburku nad Łabą przez króla Jana Luksemburskiego, który w uznaniu zasług Jakuba Rückera za otoczenie miasta murami nadaje na wieczne czasy jemu i jego spadkobiercom wójtostwo w Bystrzycy, prawo sądownictwa we wsiach Stara Bystrzyca, Dietrichsbach i Ponikwa, prawo rybołówstwa i ptasznictwa oraz liczne dobra. w kilka miesięcy później król zalicza gród w poczet miast królewskich, uniezależniając go tym samym od władzy Kłodzka.

W herbie miasta widniał umieszczony na czerwonym tle, srebrny lub biały lew z rozdwojonym ogonem, ukoronowany złotą koroną i stojący na tylnych łapach. Obszar miasta ograniczony murami miejskimi liczył prawie 5 ha i przybrał kształt owalny o długościach osi 300 m i 200 m. Przez mury miejskie prowadziły trzy bramy: Kłodzka, Wodna i Wyszecka. Zabudowa była, jak w większości miast, drewniana lub szachulcowa.

W XIV wieku w mieście wybuchają liczne konflikty pomiędzy wójtem a radą miejską - spory o kompetencje tych organów władzy rozstrzygane są przez króla lub starostwo w Kłodzku. w roku 1466 dziedziczne wójtostwo wykupił król czeski i odtąd obowiązki wójta pełnili urzędnicy królewscy. Wojny husyckie przyniosły zdobycie miasta i zniszczenie jego przedmieść przez husytów w roku 1429. w roku 1469 miasto zostaje spalone przez wojska wrocławskie. Do tego szeregu nieszczęść dołączają się zarazy i klęski pożarów. w roku 1475 spłonęło całe miasto.

Następne stulecie istnienia miasta zdominowały antagonizmy religijne. Bystrzyca stała się centrum anabaptyzmu, w 1545 r. do nowej gminy wyznaniowej należała większość mieszczan. w 1548 roku edyktem Ferdynanda i Habsburga anabaptyści zmuszeni zostali do opuszczenia Ziemi Kłodzkiej. w Bystrzycy kościół przejął proboszcz luterański. Jednak duże wpływy mieli również zwolennicy Schwenkfelda. w latach 1604 i 1605 komisje cesarskie usiłowały ponownie wprowadzić katolicyzm ale mieszczenie pozostali przy wyznaniu luterańskim.

Pomimo napięć religijnych to samo stulecie przyniosło rozwój i wzrost znaczenia miasta. w 1566 r. Bystrzyca kupiła majątek w Porębie, w 1592 r. nabyła wsie: Wilkanów, Jaworek i Lesicę. Następnymi nabytkami były majątki w Starym Waliszowie, Ponikwie i Domaszkanie. Miasto w 1586 roku wykupuje od cesarza młyn miejski, folusz, trzy stawy i prawo pobierania cła, a w 1604 roku urząd wójta. w 1617 r. wykupiono także wyższe sądownictwo.

---

² Źródło: www.bystrzyca.pl

XVI wiek był czasem dużych inwestycji budowlanych w Bystrzycy. Wybudowano wówczas nowy ratusz, dwa browary, rozbudowano kościół parafialny, drewniane budynki przy rynku zastępowano murowanymi kamienicami, założono wodociąg miejski, rozbudowano przedmieścia. Następne stulecie, a zwłaszcza okres wojny trzydziestoletniej przyniósł duże zniszczenia w Bystrzycy. Miasto przeszło najpierw w ręce wojsk saskich, a następnie austriackich, stając się dla nich bazą wypadową i zaopatrzeniową. Okoliczni chłopcy zmęczeni kontrybucjami i żołnierskimi rabunkami stanęli po stronie protestanckich żołnierzy twierdzy kłodzkiej, odmówili dostaw i rozpoczęli oblężenie Bystrzycy. z odsieczą przybyli zwerbowani w Polsce przez cesarza lisowczy, którzy rozgromili zbuntowanych obozujących w Wilkanowie.

W następnych latach miasto nękanie było kontrybucjami i kwaterunkami przemieszczającymi się przez kotłinę wojsk austriackich, saskich i szwedzkich. w 1645 roku zostało zajęte i ograbione przez Szwedów, w roku następnym Austriacy spalili część miasta aby wypędzić Szwedów z Bystrzycy.

Po okresie wojen nastąpiła powolna odbudowa znaczenia miasta. w 1684 roku mieszczanie nabyli Nową Bystrzycę i Spaloną oraz przywileje w kilkunastu innych wsiach. w 1719 roku otwarto urząd pocztowy.

Wojny o Śląsk przyniosły miastu nowe zniszczenia. Miasto wielokrotnie przechodziło z rąk do rąk i było świadkiem i "uczestnikiem" wojennych zmagania. w 1745 roku odbyła się bitwa pod Pławnicą, w 1758 roku przejście miasta przez Prusaków, w 1779 roku ponowne zdobycie miasta przez Austriaków.

Wojny o Śląsk zdecydowały o połączeniu Bystrzycy i całej Ziemi Kłodzkiej z prowincją śląską państwa pruskiego. Zlikwidowano samorząd miejski, a w mieście osadzono garnizon wojskowy. Rozwój miasta hamowały wielkie pożary, które ograły miasto w 1800 i 1823 roku. Skutki pożaru w 1800 roku opisał w swoich wspomnieniach przyszły prezydent Stanów Zjednoczonych John Quincy Adams. w 1827 roku inny żywioł - wielka powódź wyrządziła duże zniszczenia przedmieścia Wodnego i zniszczyła oba mosty na Nysie.

Jednocześnie zaszły zmiany w administracji - Bystrzyca odzyskała samorząd, a w roku 1818 została miastem powiatowym. Niepokoje Wiosny Ludów nie ominęły Ziemi Kłodzkiej, a w samej Bystrzycy spowodowały ekscesy głodowe, stłumione przez wojsko stacjonujące w Kłodzku. w 2 połowie XIX wieku nadszedł okres ożywienia gospodarczego, które w znacznej mierze było następstwem napływu francuskiego złota po wygranej wojnie francusko-pruskiej. na obrzeżach miasta rozwinął się przemysł wykorzystujący bogactwo pobliskich lasów. Nastąpiły zmiany w zabudowie miasta. w centrum stanął nowy ratusz. Rozebrano bramę Nową i Kłodzką, a a 1870 roku zasypano fosę miejską. Mury miejskie zostały sprzedane w częściach osobom prywatnym, które wykorzystały je jako elementy nowych budynków lub rozebrały. Poza murami miasta powstało szereg budynków użyteczności publicznej i całe dzielnice osiedli mieszkaniowych. w 1875 roku miasto uzyskuje połączenie kolejowe z Kłodzkiem, a następnie z Międzyzlesiem. Mimo tego Bystrzyca pozostała miastem niewielkim i w roku 1939 liczyło około 7 tys. mieszkańców.

Dwie wojny światowe nie przyniosły Bystrzycy zniszczeń oprócz uszkodzenia domu przy ulicy Słowackiego 11 zabłąkaną bombą lotniczą. Po objęciu rządów przez władze polskie w czerwcu 1945 roku stopniowo uruchamiano produkcję w zdemontowanych fabrykach. w 1964 roku powstało jedyne w kraju Muzeum Filumenistyczne. Do roku 1975 miasto było siedzibą powiatu. w 1990 roku utworzono w Bystrzycy Kłodzkiej siedzibę rejonu administracji państwowej, niestety nowa reforma administracyjna kraju nie przewidywała tutaj siedziby powiatu.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Bystrzyca Kłodzka

Kościół św. Michała Archanioła

Kościół wzmiankowany po raz pierwszy w roku 1336, powstał prawdopodobnie w połowie XIII wieku. Został zniszczony w 1426 roku (wg innych źródeł 1429) przez oblegających miasto husytów, którzy doprowadzili do zawalenia stojącej w linii murów obronnych wieży kościoła. Kościół spłonął w 1475 roku i w dwa lata później został odbudowany. w latach 1564-1624 kościół był w posiadaniu protestantów. w latach 1753 i 1800 pożary ponownie niszczyły częściowo budowlę. w latach 1914-1915 nastąpiła rozbudowa kościoła - przedłużono główną nawę kościoła, rozebrano starą wieżę kościoła i wzniesiono nową 60 metrową w narożniku południowym.

Obecnie jest to okazała, siedmioprzęsłowa, dwunawowa hala z dwoma kruchtami i zakrystią. Dostawiona z boku wysoka wieża zwieńczona jest wysokim hełmem z trzema prześwitami. w kościele zachowało się sporo detali kamieniarskich pochodzących z XIII-XVI wieku.

Baszta Wodna

Wieżna Brama Wodna pochodząca z XIV wieku, jest najokazalszą i najlepiej zachowaną basztą w umocnieniach obronnych. Jest czworoboczną, zbudowaną z łamanego kamienia budowlą, mierzącą u podstawy 7 x 7 m. Początkowy drewniany szczyt wieży, w 1568 roku zastąpiono ceglany.

Baszta Rycerska

Stojąca u wylotu ulicy Rycerskiej, zwana także Czarną Wieżą. Założona na kwadracie o wymiarach 4,5 x 4,5 m, przykryta w 1608 roku ceglany ostrosłupem. w 1843 roku przebudowana na dzwonicę kościoła ewangelickiego. Sklepiona furta w murze obronny łączy ją z dawnym kościołem (obecnie Muzeum Filumenistyczne).

Baszta Kłodzka

Stojąca przy ulicy Okrzei jest pozostałością Bramy Kłodzkiej powstałej w XIV wieku. Ceglany stożek zakrywający wieżę został dodany w roku 1568. Obecnie baszta służy jako turystyczny punkt widokowy.

Ratusz

Pierwszy, gotycki wybudowano w XIV wieku. Budowla wielokrotnie ulegała zniszczeniom podczas pożarów miasta - m.in. w latach: 1667, 1703 i 1800. Nowy budynek ratusza wzniesiono w latach 1852-54. Ze starego ratusza zachowała się jedynie wieża, ale znacznie przebudowana.

Mury obronne

Gotycki, kamienny mur obronny wzniesiono w 1319 roku. Mury miały w obwodzie 1580 metrów długości. Początkowo prowadziły przez nie dwie bramy - Kłodzka i Wodna, później przebito przez nie kolejne trzy furty. w 1570 roku część murów zawaliła się. Od połowy XVIII wieku mury miejskie stopniowo rozbierano lub włączano jako elementy nowo powstających budowli. Do naszych czasów zachowały się znaczne fragmenty obwarowań, głównie nad ulicą Międzyleską (od strony rzeki) i wzdłuż ulicy Wojska Polskiego.

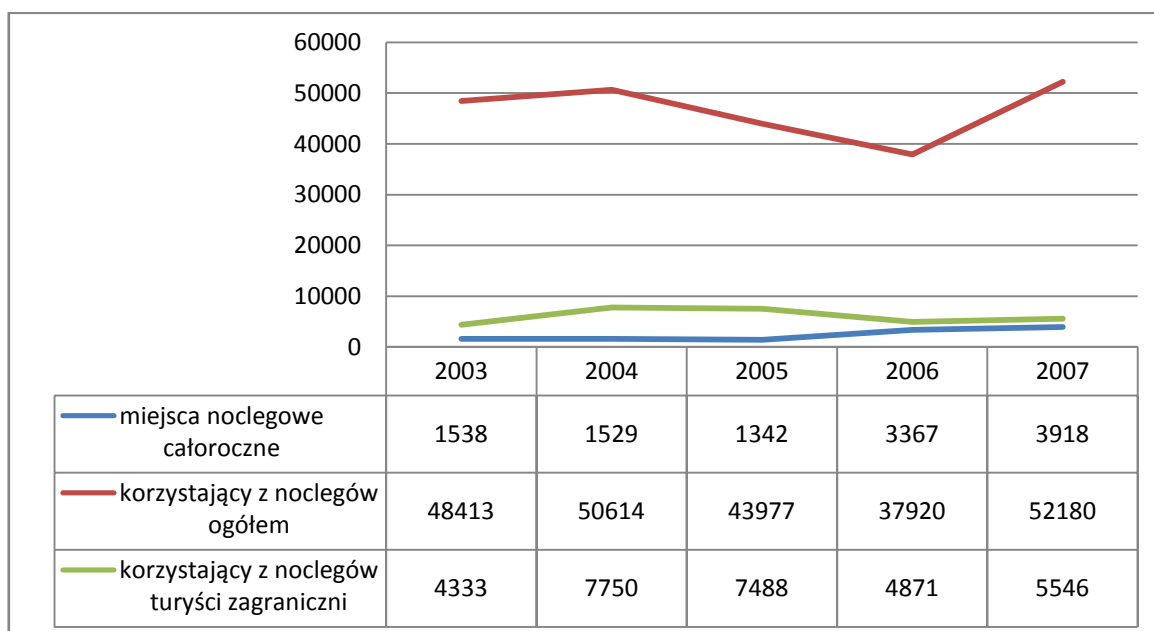
Kościół św. Jana Nepomucena

Kościół pomocniczy p.w.św. Jana Nepomucena powstał w XIV wieku jako budowla towarzysząca wybudowanemu poza murami miasta szpitalowi. Kościół wielokrotnie zmieniał wezwanie - początkowo wymieniane wezwanie NPMarii zmieniono na św. św. Piotra i Pawła, później św. Antoniego, a od 1833 roku na św. Jana Nepomucena. Ostateczny kształt budowla nabrała po odbudowie w 1833 roku.

1.1.1.1.2 Duszniki-Zdrój

<p>Położenie na mapie powiatu</p>	<p>Herb Gminy</p>												
	<div data-bbox="1037 324 1212 616" style="text-align: center;"> </div> <div data-bbox="1005 660 1244 694" style="text-align: center;"> <p>www.duszniki.pl</p> </div> <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td style="text-align: right;">396</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td style="text-align: right;">5 227</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td style="text-align: right;">22 km2</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td style="text-align: right;">14 000 000</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td style="text-align: right;">14 000 000</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td style="text-align: right;">14,5%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	396	Ilość mieszkańców	5 227	Powierzchnia	22 km2	Dochody Gminy 2007	14 000 000	Wydatki Gminy 2007	14 000 000	Stopa bezrobocia	14,5%
Ilość podm. gosp.	396												
Ilość mieszkańców	5 227												
Powierzchnia	22 km2												
Dochody Gminy 2007	14 000 000												
Wydatki Gminy 2007	14 000 000												
Stopa bezrobocia	14,5%												

Wykres 2. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa gminy Duszniki-Zdrój
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny³

Duszniki-Zdrój to położone wśród malowniczej scenerii Gór Orlickich i Bystrzyckich w południowej części województwa dolnośląskiego na obszarze noszącym historyczną nazwę Ziemia Kłodzka miasteczko, którego początek istnienia sięga jeszcze czasów średniowiecza. Początkowo miasto miało charakter osady rzemieślniczo-handlowej. Dopiero w XVIII w. nastąpił rozkwit miasta jako uzdrowiska, po tym jak oficjalnie zbadano znane już w na początku XV w. źródło wody mineralnej. Wówczas Duszniki stały się miejscem wyjątkowym na mapie Europy, do którego tłumnie przybywali zacni ówczesnego świata.

Pierwsze wzmianki pisane o osadzie nad Bystrzycą Dusznicką pochodzą z 1324 r. Najprawdopodobniej w pierwszej połowie XIV w. otrzymała ona prawa miejskie. Rozwój swój miasto zawdzięczało m.in. położeniu na szlaku handlowym łączącym Śląsk z Czechami.

Na przełomie X i XI w. wzniesiono na wzgórzu Gomoła drewnianą warownię strzegącą strategicznej przełęczy Polskie Wrota. w wiekach późniejszych zbudowano w miejscu dawnej budowli zamek murowany złożony z zabudowań mieszkalnych i gospodarczych oraz wysokiej 30-metrowej wieży. Była to siedziba właścicieli dóbr feudalnych Homole - Panowiców. Ich stanowe dominium obejmowało dwa miasta: Duszniki i Lewin oraz 21 wsi. w okresie wojen religijnych zamek opanowali husyci i osadzili w nim swoją załogę. Opuszczony w 1560 r. zaczął popadać w ruinę. z dawnej warowni do dnia dzisiejszego pozostał fragment muru obwodowego oraz część wieży ok. 10-metrowej wysokości. Duszniki pozostawały własnością prywatną aż do likwidacji dominium homolskiego w 1595 r.

W połowie XIV w. w Dusznikach rozwinęło się hutnictwo na bazie niewielkich pokładów rud żelaza, którą wytapiano w pobliskiej kuźnicy mieszczącej się na terenie dzisiejszego Podgórze. Złóża rud szybko się jednak wyczerpały i górnictwo upadło, by po przeszło czterech wiekach znów powrócić do Dusznik. w początkach XIX w. w Dolinie Strążyskiej powstały zabudowania dużej huty żelaza należącej do rodziny Mendelssohnów. w posiadłości swoich stryjów w 1823 r. przebywał Feliks Mendelssohn - Bartholdy. Młody kompozytor dał najprawdopodobniej wiele koncertów w rozwijającym się w tym czasie uzdrowisku. na cześć kompozytora społeczeństwo dusznickie nazwało główną aleję prowadzącą do dawnej huty jego imieniem.

W końcu XVI w. nastąpił ożywiony rozwój miasta związany głównie z tkactwem, handlem i piernictwem. Jeszcze przed 1562 r. istniał w Dusznikach młyn pierniczny. Zabudowania obecnej pierni pochodzą z 1605 r. i stanowią zespół przylegających do siebie obiektów: budynku głównego, suszarni, pawilonu wejściowego i niewielkiej przybudówki. w 1968 r. powstało tu Muzeum Piernictwa gromadzące eksponaty dotyczące historii piernictwa i rozwoju przemysłu piernicznego. w 1971 r. uruchomiono czerpnię papieru, gdzie do tej pory odbywa się produkcja papieru metodami rękodzielniczymi.

Wojna 30-letnia przyniosła zniszczenia i zahamowanie rozwoju miasta przez ciągle przemarsze wojsk szwedzkich i cesarskich oraz kontrybucje. Ponowny rozwój miasta nastąpił dopiero w drugiej połowie XVII i w XVIII w. Duszniki stały się znaczącym ośrodkiem tkactwa i handlu sukniem, ośrodkiem produkcji papieru i uzdrowiskiem.

---

³ Źródło: www.duszniki.pl

Chociaż pierwsze wzmianki o wodach leczniczych pochodzą z początku XV w., to dopiero w 1769 r. przeprowadzono pierwsze badania źródeł mineralnych. Od tego momentu szybko potoczył się rozwój uzdrowiska. Powstały pawilony, zajazdy, pierwsze urządzenia kąpielowe, dom towarzyski. z roku na rok wzrastała frekwencja tak, że na początku XIX w. Duszniki znane były niemal w całej Europie. Wybudowanie malowniczej drogi z Dusznik do Polanicy przez Piekiełną Dolinę i poprowadzenie w latach 1890-1905 linii kolejowej do Kudowy spotęgowało napływ kuracjuszy i turystów do miejscowości uzdrowskich w tej części Ziemi Kłodzkiej.

W Dusznikach przebywało wiele wybitnych postaci. Znakomitym gościem był król Jan Kazimierz, który podążając po abdykacji do Francji, zatrzymał się w zajazdzie "Pod Czarnym Niedźwiedziem". w 1818 r. przebywał na kuracji Józef Elsner za którego namową przyjechał do-Zdroju jego wybitny uczeń Fryderyk Chopin z matką i siostrami. Pobyt i kuracje kompozytora ukoronowały dwa koncerty na cele dobroczynne. Duszniki rozśławili również: pisarz Fryderyk Skarbek, poeta i kaznodzieja Karol Bołoz Antonowicz, poeci Roman Zmorski, Zygmunt Bogusz Stęczyński, Zygmunt Krasieński i Karl von Holtei.

Po 1945 r. Duszniki stały się jednym z najpopularniejszych uzdrowisk i wczasowisk w Polsce. Już w 1946 r. zorganizowano tutaj i Międzynarodowy Festiwal Chopinowski, dawne pensjonaty i hotele zamieniono na szpitale uzdrowskie, sanatoria i domy wczasowe. Zlikwidowano stare ujęcia wód mineralnych i wybudowano nowe wraz z Pijalnią Wód Mineralnych. Zaplecze części uzdrowskiej stanowią obecnie: Zakład Przyrodolecznicy świadczący pełną gamę usług leczniczych, 2 szpitale uzdrowskie, liczne sanatoria, ośrodki wypoczynkowe, hotele, pensjonaty, restauracje, kawiarnie i bary.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Duszniki-Zdrój

Muzeum Papiernictwa

Przy głównej trasie prowadzącej do granicy polsko-czeskiej w Kudowie na Ziemi Kłodzkiej, tuż przy wjeździe do Dusznik widzimy stojący przy drodze nad brzegiem Bystrzycy Dusznickiej zabytkowy młyn papierniczy. Papier czerpie się tu już od 400 lat, zaś lokalizacja obiektu nie jest oczywiście przypadkowa - była ona uwarunkowana zapotrzebowaniem na czystą wodę, niezbędną do produkcji. Papiernia dusznicka jest jedną z największych atrakcji turystycznych naszego pięknego regionu. Jest to jedyny zachowany i do dziś działający obiekt tego typu w Polsce i jeden z nielicznych w środkowej Europie.

Jak wynika z dokumentów archiwalnych i z napisu umieszczonego na kamiennym nadprożu, młyn wzniesiono, a właściwie odbudowano po wcześniejszej powodzi, w roku 1605. Dziś budynek wchodzi w skład zabytkowego kompleksu przemysłowego, harmonijnie wtopionego w otoczenie. Najbardziej charakterystyczne elementy to gontowy dach oraz fascynujący kontrast, jaki tworzą drewniane ściany suszarni z częścią murowaną obiektu. Szczególnie godne uwagi są drewniane woluty na ścianie szczytowej od strony zachodniej. Do dawnego budynku mieszkaniowo-produkcyjnego prowadzi dodatkowy pawilon wejściowy.

W roku 1562 pierwszy znany nam z imienia papiernik dusznicki Ambrosius Tepper sprzedał swój młyn papierniczy Nikolausowi Kretschmerowi z Saksonii. Papiernia pozostała w rękach Kretschmerów przez ponad 140 lat (1562 - 1706).

Do dziś zachowały się dwa portrety olejne pokazujące Samuela (właściciela obiektu w latach 1640-1656) i Christiana Wilhelma (właściciela w latach 1689-1706). To właśnie kunsztowi kolejnych Kretschmerów wyroby dusznickie zawdzięczały swe dobre imię. w Dusznikach produkowano wówczas jedne z najlepszych papierów na całym Śląsku.

Za swe zasługi bracia Gregor i Georg Kretschmerowie w roku 1607 otrzymali od cesarza Rudolfa II tytuł szlachecki. w roku 1685 wnuk Gregora, Christian, sprawujący także urząd burmistrza Dusznik, uzyskał przywilej na dostawę papieru do wszystkich urzędów we Wrocławiu. Dysponował on też prawem wyłączności na pozyskiwanie szmat na terenie Ziemi Kłodzkiej, co zapewniało odpowiednią ilość surowca do produkcji. Ostatni papiernik z rodziny Kretschmerów, Christian Wilhelm, prawnuk Gregora, w roku 1706 sprzedał młyn Antonowi Hellerowi z Friedlandu w Czechach. Potomkowie i spadkobiercy Hellera władali młynem do roku 1822. Najpierw papiernię przejął po ojcu Anton Benedikt Heller, a następnie jego zięć Josef Ossendorf, mąż Antonii Heller. Papiernikiem był też zięć Ossendorfa Jan Leo Königer. Sztuka wytwarzania papieru była wówczas ściśle strzeżoną tajemnicą, przekazywaną w rodzie z pokolenia na pokolenie. Rodziny papierników były wykształcone i obeznane ze sztuką, o czym świadczą dziś zachowany portret Ossendorfa przy klawesynie.

Za Hellerów w papierni wprowadzono nowe urządzenia i technologie. w roku 1719 koło podsiębierne zastąpiono nasiębiernym, dzięki czemu uzyskano więcej energii potrzebnej do przetwarzania szmat. Pierwszy na Śląsku holender, nowoczesne urządzenie do rozdrabniania włókien ze szmat, zamontowano właśnie w Dusznikach po roku 1737, co też doprowadziło do zwiększenia produkcji. Zainstalowano także urządzenia do wygładzania papieru (1742) oraz do cięcia szmat (1753).

W roku 1742, po pierwszej wojnie śląskiej, Ziemia Kłodzka przeszła pod panowanie Prus. w sześć lat później Anton Benedikt Heller zobowiązał się dostarczać dobrej klasy papier na potrzeby władz pruskich. Ponieważ oferowane przezeń wyroby dorównywały jakościowo i cenowo papierom holenderskim i francuskim, w roku 1750 Hellerowi przyznano tytuł oficjalnego dostawcy papieru na dwór pruski. Godność tę otrzymał także jego zięć, Josef Ossendorf.

W wyniku wojen napoleońskich na początku XIX w. produkcja papieru uległa zahamowaniu. Ostatni właściciel papierni związany z rodziną Hellerów, Jan Leo Königer, w roku 1822 zlicytował obiekt, który nabył wówczas Josef Wiehr z Ząbkowic Śląskich. Młyn pozostał w posiadaniu Wiehrów do roku 1939.

Papier ręcznie czerpany wytwarzano w Dusznikach aż do początku XX w. Tymczasem inne papiernie już w połowie XIX w. zmodernizowały produkcję, instalując maszyny papiernicze. w roku 1905 Karl Wiehr zaczął również maszynowo produkować papier i tekturę, lecz nie zdołał już nadrobić zapóźnienia, aż wreszcie w roku 1937 młyn zawiesił działalność ze względu na pogarszającą się sytuację finansową. w roku 1939 cały obiekt, stanowiący zabytek techniki i architektury przemysłowej, przekazano miastu. Już wówczas ostatni właściciel wyraził życzenie, by w papierni urządzić muzeum techniki.

Życzenia tego, zaświadczonego też w literaturze fachowej, długo nie można było spełnić. na przeszkodzie stanęła wojna, w wyniku której Śląsk wraz z Ziemią Kłodzką znalazł się w granicach Polski. Inicjatywę podjął w roku 1968 polski przemysł papierniczy, zarządzając w zabytkowym poniemieckim młynie Muzeum Papiernictwa.

Pierwsze eksponaty były skromne - były to wieszaki do suszenia tektury i kilka form czerpalnych z sitami żeberkowymi, z XIX w. Stopniowo kolekcja zaczęła się jednak wzbogacać, szczególnie o dawne urządzenia pomiarowe do oceny jakości papieru, które możemy dziś podziwiać w ramach stałej ekspozycji. Niezwykle cenne są też zachowane portrety właścicieli papierni. Podczas prac renowacyjnych, prowadzonych pod koniec lat sześćdziesiątych, w pomieszczeniach drugiego piętra odkryto malowidła z wieku XVII i XIX. Namalowano je na drewnianej powierzchni ścian i kasetonowego stropu. w latach 1987 - 89 zostały one gruntownie odrestaurowane.

Aby przywrócić papierni jej pierwotną funkcję, w roku 1971 wznowiono produkcję ręcznie czerpanego papieru. Papier ten wytwarza się jak dotąd na bazie celulozy, zaś zyski z jego sprzedaży dofinansowują działalność placówki. Produkcja odbywa się - jak dawniej - na parterze budynku młyna. Znajduje się tam holender do rozdrabniania celulozy, dwie kadzie czerpalne oraz prasy do odciskania. Czysta góraska woda Bystrzycy Dusznickiej wciąż gwarantuje wysoką jakość papieru. w zależności od zapotrzebowania produkowane są papiery akwarelowe, rysunkowe, drukarskie i do pisania do formatu A2. Realizowane są też zamówienia specjalne, jak na przykład czerpanie papieru ze specjalnym znakiem wodnym według projektu lub pomysłu klienta. Oferowane są także atrakcyjne papiery artystyczne, zdobione kwiatami i ziołami Ziemi Kłodzkiej, albumy poezji, wyroby galanteryjne. Wykonywany jest również skład ręczny i druk wizytówek, listowników i innych wyrobów do formatu A3.

Muzeum Papiernictwa

57-340 Duszniki-Zdrój, ul. Kłodzka 42

tel. (0-74) 866 92 48, tel./fax (074) 866 90 20

e-mail: biuro@muzpap.pl

strona internetowa: www.muzpap.pl

tekst dot. Muzeum Papiernictwa: dr Gottfried Schweizer

KOŚCIÓŁ PARAFIALNY PW. ŚŚ. PIOTRA i PAWŁA

Kościół usytuowany jest na wyniesieniu terenu, oddzielony od ulicy wysokim kamiennym murem oporowym. Od strony północnej i zachodniej mur otacza kościół razem z terenem dawnego cmentarza przykościelnego. w murze od strony wewnętrznej znajdują się nagrobki i epitafia. Po lewej stronie od wejścia do kościoła stoi figura Jana Nepomucena, po prawej resztki fontanny.

Pierwsze wzmianki o parafii w Dusznikach pochodzą z 1324 r., które mówią o proboszczu dusznickim Albrechcie. z 1346 roku pochodzi wzmianka o kościele z ołtarzem św. Katarzyny. Około połowy XVI w. powstał w miejscu dawnej, drewnianej świątyni kościół murowany. Jego prezbiterium to południowo-wschodnia kaplica obecnego kościoła. w roku 1550 odbywały się w nim pierwsze protestanckie kazania. Pod koniec XVI wieku z pomocą cesarską kościół został odnowiony, a w 1598 r. powstała nowa kazalnica, przeniesiona później do kaplicy pw. Św. Trójcy.

Początek XVII w. rozpoczął się niefortunnie - pożarem kościoła, który został odbudowany dopiero w 1629 r. Od 1623 r. kościół przeszedł w ręce katolików i w tych rękach dotrwał do dnia dzisiejszego. w latach 1641-1680 powstała kamienna wieża, do dziś istniejąca, przebudowana w 1656 r. i później w 1675 r.

W 1708 r. poświęcono kamień węgielny pod budowę nowego kościoła, ustawionego prostopadle do pierwotnego. Projekt barokowej budowli przygotował Lorenz Meyser z Kłodzka. Budowę zakończono w 1730 r. w 1771 r. przebudowano sklepienia prezbiterium. w 1780 powstał nowy chór muzyczny i polichromie dusznickiego malarza Grunda. w roku 1816 zbudowano obecną dzwonnice, a w 1817 kaplicę północną. w trakcie wielkiego pożaru miasta w 1844 r. spłonęły dachy i zawaliło się sklepienie wieży.

Wewnątrz bogate wyposażenie, m.in. barokowy ołtarz główny z ok. 1730 r. autorstwa M. Kösslera z figurami z lat 1717-25, z obrazem wybitnego czeskiego malarza Piotra Brandla "Pożegnanie Apostołów Piotra i Pawła". Pozostałe ołtarze z 1720, 1725 i 1780 r. oraz z pocz. XIX w. Najcenniejszy jest ołtarz "Czternastu Wspomożycieli" z figurami najprawdopodobniej dłuta M. Kösslera. w kościele znajduje się również renesansowa chrzcielnica z 1560 r., zdobiona ornamentem, rokokowy prospekt organowy z 1780 r., liczne rzeźby i obrazy barokowe z XVIII i XIX w. na szczególną uwagę zasługuje ambona (1730 r.) autorstwa prawdopodobnie przez M. Kösslera, na zlecenie proboszcza J. Heinela. Ma kształt wieloryba z rozwartą paszczą. w 1732 r. figury Ewangelistów wykonał sławny śląski rzeźbiarz M. I. Klahr.

KOŚCIÓŁ POLSKO-KATOLICKI PW. MATKI BOŻEJ RÓŻAŃCOWEJ

Pierwotnie kościół ewangelicki szwedzkiego Związku Gustawa Adolfa, powstał jako pierwszy kościół tego związku na Śląsku. w 1844 r. fundator Riwozky kupił teren przy obecnej ul. Słowackiego. Budowę prowadził architekt Haeusler pod nadzorem królewskiego inspektora Opitza. w fundamentach umieszczono słój z dwoma talarami i medalem z berlińskiej wystawy przemysłowej z 1844 r. Pierwotnie płaskie nakrycie wieży wykonane było przez przez Reunera z Wrocławia. Budowę kościoła zakończono w 1845 r., w sierpniu 1846 r. zawieszono w wieży dzwony. Wokół kościoła usytuowano cmentarz. w 1893 r. ukończono hełm wieży. w 1892 r. powstaje nowa zakrystia, posadzka kościoła, ołtarz, ambona i organy oraz wystrój malarski Rogowskiego.

KOŚCIÓŁ PW. NAJŚWIĘTSZEGO SERCA PANA JEZUSA

Decyzję o budowie kościoła zdrojowego podjęto w roku 1897. Budowę rozpoczęto w 1899, a zakończono w 1902 r. Świątynia usytuowana jest na stoku góry, na tarasie. Prowadzą do niej kamienne schody od strony ul. Wojska Polskiego. Kościół obsługiwany jest przez Ojców Franciszkanów. w okresie letnim odprawiane są tu msze św.

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. FRANCISZKA I LEONARDA ORAZ KLASZTOR OO. FRANCISZKANÓW

Zespół powstał w latach 1925-1926 jako klasztor i jednocześnie dom wypoczynkowy dla braci franciszkanów z całej prowincji śląskiej. Projekt obiektu wykonał architekt Fred Trumpke. Wszelkie prace wchodzące w zakres stolarki, a więc ławki, drzwi kościelne i klasztorne, okna i całe umeblowanie pokoi wykonali bracia zakonnicy w stolarni klasztornej w Nysie pod kierunkiem dobrze wykształconego w tej dziedzinie brata Edwarda Mansfelda. Natomiast konfesjonał i stacje Drogi Krzyżowej zostały wykonane i sprezentowane przez dobrodziejów z Bytomia.

DAWNA KAPLICA PW. ŚW. TRÓJCY

Kaplica stoi na Wzgórzu Rozalii (560 m n.p.m.) otoczona lasem bukowym. Można do niej dojść łagodną drogą wijącą się serpentyną po stoku lub 132 stopniami.

Budynek powstał jako kaplica wotywna pw. Św. Trójcy po zarazie w 1679 r. w 1704 r. powstaje przy kaplicy pustelnia. w 1806 r. opuszcza pustelnię ostatni eremita. Około połowy XIX w. dobudowano zakrystię. Domek pustelnika przylegający do kaplicy rozebrano w latach 60-tych XX-wieku. w 1970 r. kaplicę przekształcono w Muzeum Festiwalu Chopinowskich (obecnie nie działa). Po południowej stronie kaplicy znajduje się nagrobek rodziny Fraise z datą 1685, w formie groty, z ułożoną na katafalku postacią kobiecą, która jedną dłonią podpira głowę, a druga spoczywa na czaszce.

DWOREK IM. FRYDERYKA CHOPINA

Budynek powstał w latach 1802-1805 jako dom towarzyski, gdzie skupiało się życie kulturalne ówczesnego uzdrowiska. Budowę prowadził cieśla Kretschmer i murarz Stiller, projektantem był arch. H. Geissler. w 1808 r. dobudowano od północy salę bilardową. w 1826 r. koncertował w nim Fryderyk Chopin. Dworek usytuowany jest w pobliżu rzeki Bystrzycy Dusznickiej w Parku Zdrojowym. Obecnie odbywają się w nim liczne koncerty fortepianowe, przedstawienia teatralne, koncerty zdrojowe, wieczory z muzyką lekką, łatwą i przyjemną.

KAMIENNY OBELISK z POPIERSIEM FRYDERYKA CHOPINA

Kamienny obelisk został ufundowany przez Wiktora Magnusa – z zawodu leśnika, zamiłowanego w muzyce Chopina. w pobliżu miejsca historycznego koncertu wielkiego kompozytora stanął diorytowy głaz dwumetrowej wysokości z brązowym medalionem przedstawiającym popiersie artysty i podpisem w języku łacińskim "Fryderykowi Chopinowi, który w Dusznikach w roku 1826 swą sztuką prawdziwą i wysoką kulturą szlachetny duszy charakter w zaraniu młodości okazał, pomnik ten ku wiecznej rzeczy pamięci za pozwoleniem władz miejskich Polak Polakowi wystawił". Odlewu płaskorzeźby dokonała warszawska pracownia braci Łopieńskich według projektu Romana Lewandowskiego. Odślonięcie obelisku nastąpiło 19 czerwca 1897 r.

POMNIK FRYDERYKA CHOPINA

Pomnik ten został zrealizowany wg projektu artysty rzeźbiarza Jana Kucza, który otrzymał jedną z dwu równorzędnych nagród w konkursie na pomnik Chopina w Londynie. Odlewu z brązu dokonała specjalistyczna pracownia warszawska "Brąz Artystyczny". Pomnik stanął w Parku Zdrojowym, przed południowym wejściem do Teatru Zdrojowego w 1976 r., w 150 rocznicę pobytu kompozytora w naszym mieście. Uroczystego odślonięcia pomnika dokonano w czasie trwania XXX Międzynarodowego Festiwalu Chopinowskiego.

FIGURA WOTYWNA MATKI BOŻEJ z DZIECIĄTKIEM

Postawiona w 1725 roku na Rynku jako wotum za uratowanie od zarazy. Prawdopodobnie pomnik ten wykonał znany śląski warsztat rzeźbiarza L. J. Webera. Przedstawia Matkę Bożą z dzieciątkiem Jezus w otoczeniu śś. Floriana i Sebastiana, strzegących miasto od zarazy i ognia.

KOLOROWA FONTANNA

Jest to jedna z trzech fontann Parku Zdrojowego i niewątpliwie jedna z największych atrakcji uzdrowiska. Dzięki podświetleniu kolorowymi reflektorami, regulacji wysokości strumienia wody oraz zmianom jego kształtu można oglądać efektowne widowisko w połączeniu z oprawą muzyczną. Pokazy "Kolorowej Fontanny" odbywają się od czerwca do września w każdą sobotę i niedzielę, w dni świąteczne oraz codziennie w czasie trwania Międzynarodowego Festiwalu Chopinowskiego.

PARK ZDROJOWY

z ogrodem fenologicznym położony jest w dolinie rzeki Bystrzycy Dusznickiej na wysokości ok. 540 - 560 m n.p.m. Zdobią go liczne dywany kwiatowe położone wśród lip, buków i kasztanów oraz charakterystyczne dla parkowego pejzażu 3 fontanny.

ZABUDOWA RENESANSOWA RYNKU

z licznymi kamienicami zasługującymi mi na uwagę między innymi:

Kamienica barokowa, Rynek 6,

pełniąca obecnie rolę ratusza od 1844 roku, po zniszczeniu przez pożar starej XVI wiecznej siedziby władz miejskich, która znajdowała się w miejscu dzisiejszej kamienicy nr 8/10 w Ryнку. Nad wejściem do ratusza charakterystyczny portal z płaskorzeźbą przedstawiająca herb miasta, opatrzony datą 1584 r., portal pochodzi ze zniszczonego przez pożar dawnego ratusza.

DAWNY ZAJAZD „POD CZARNYM NIEDŹWIEDZIEM”

niegdyś jeden z najlepszych zajazdów dusznickich. w roku 1669 17 sierpnia zatrzymał się w zajezdzie udając się po abdykacji do Francji, król Jan Kazimierz. Dla upamiętnienia pobytu J. Kazimierza na froncie budynku zamieszczono tablicę pamiątkową

RENEANSOWA KAMIENICA UL. SŁOWACKIEGO 2

jest najstarszym budynkiem w Dusznikach Zdroju. Budowla ze sklepieniem łukowym opatrzona datą 1598, była niegdyś dworem Panwitzów, właścicieli dóbr feudalnych Homola

DAWNY DOM CECHOWY SUKIENNIKÓW PL. WARSZAWY 4

Budynek mieszczący folusz, czyli urządzenia do uszlachetniania sukna przez spilśnienie. Budynek pełnił również funkcję domu cechowego sukienników. Portal budynku zdobi godło cechu

PAMIĄTKOWY GŁAZ KU CZCI LUDWIKA ZAMENHOFA

pomnik usytuowany jest przy ul. zdrojowej prowadzącej do części uzdrowiskowej Dusznik Zdroju.

Twórca esperanto Ludwik Zamenhof przebywał trzykrotnie w kurorcie na wypoczynku a zarazem kuracji Związek Esperantystów postanowił upamiętnić ten fakt, stawiając w 1931r., pamiątkowy kamień z napisem "Doktorowi Ludwikowi Zamenhofowi twórcy esperanto"

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. ANNY W ZIELEŃCU

należy do parafii św. Franciszka w Dusznikach Zdr. w którym sprawują duszpasterstwo o.o. Franciszkanie.

Kościół powstał dzięki staraniom ks. Augustyna Grunda - proboszcza w latach 1890-1918. Został zbudowany z kamieni polnych - eratycznych, w stylu neoromańskim, w miejscu dawnej drewnianej świątyni z XVIII w. Konsekracji kościoła dokonał arcybiskup Pragi, kardynał Leon Skrzebiński 4.X.1904 r. Na zewnątrz budowli, po obu stronach głównego wejścia na neoklasycyznych kolumnach umieszczone są barokowe figury św. Krzyża (1866) i Matki Bożej (1862) autorstwa Johanna Postlera, pochodzące z dawnej świątyni. Na uwagę zasługuje portal neoromański z piaskowca oraz okucia drzwi, zwłaszcza wewnętrzne. w stylu neoromańskim zostało wykonane również całe wyposażenie wnętrza z wyjątkiem chrzcielnicy, której pokrywa jest barokowa, prawdopodobnie relikw z dawniejszego kościoła. w głównym ołtarzu mieści się obraz św. Anny i św. Joachima, rodziców najświętszej Maryi Panny oraz figury św. Apostołów: Piotra i Pawła. Obok głównego ołtarza jest umieszczona tablica upamiętniająca akt konsekracji.

Kościół został odnowiony przez o.o. franciszkanów w roku 1966, a w roku 1974 został uporządkowany i ogrodzony cmentarz grzebalny, na którym znajduje się zabytkowa grupa ukrzyżowania, wykonana w piaskowcu w roku 1899

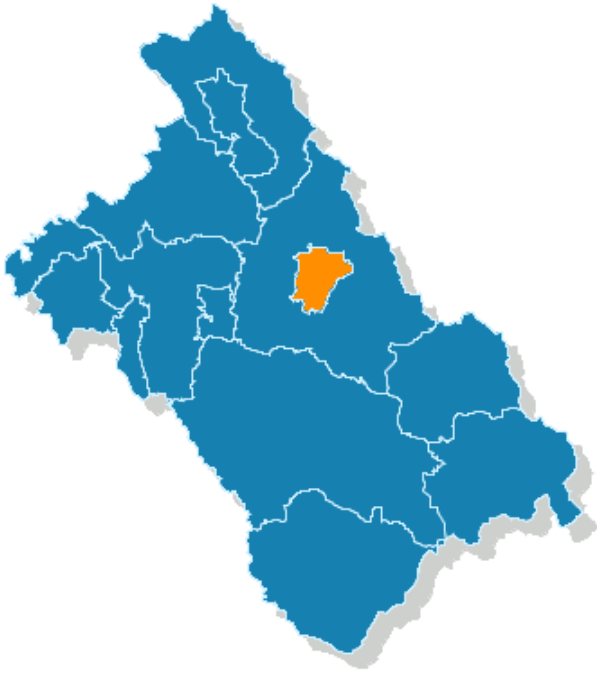

FIGURA JANA NEPOMUCENA

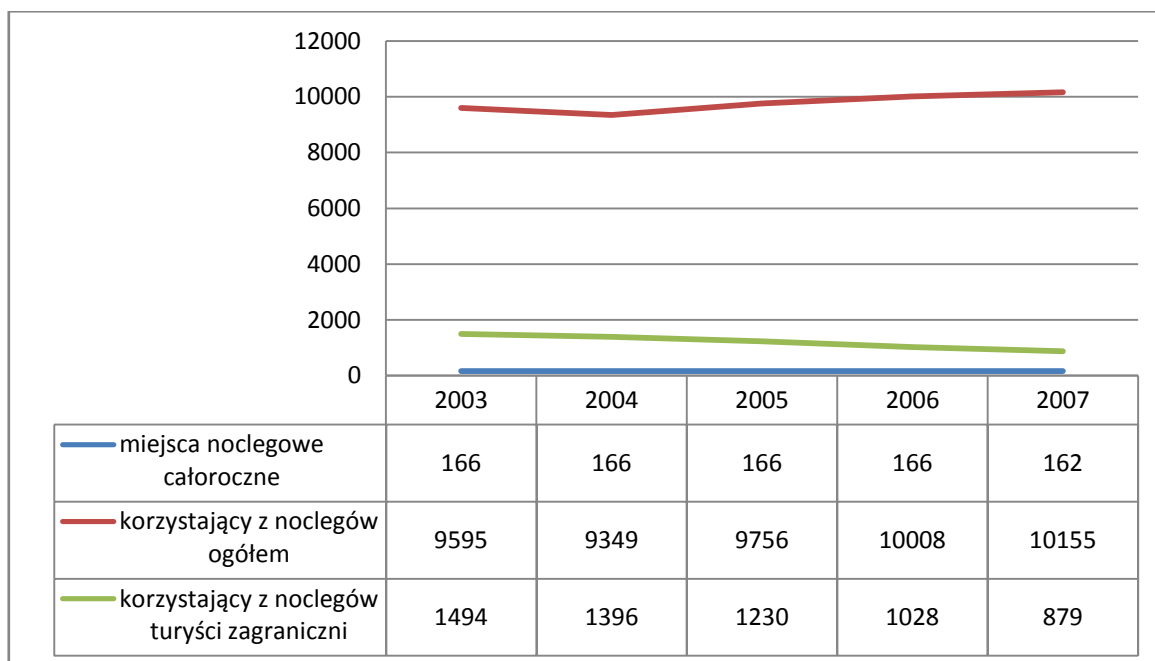
figura usytuowana jest nad rzeką Bystrzycą Dusznicką, przy dojściu do Al. Chopina prowadzącej do części uzdrowskiej

EKLEKTYCZNA STACJA METEO w CZĘŚCI ZDROJOWEJ

1.1.1.1.3 Miasto Kłodzko

<p>Położenie na mapie powiatu</p>	<p>Herb Gminy</p>												
													
<p>www.klodzko.pl</p>													
<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>3 064</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>28 000</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>25 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>57 812 523</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>55 471 010</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>11%</td> </tr> </table>		Ilość podm. gosp.	3 064	Ilość mieszkańców	28 000	Powierzchnia	25 km ²	Dochody Gminy 2007	57 812 523	Wydatki Gminy 2007	55 471 010	Stopa bezrobocia	11%
Ilość podm. gosp.	3 064												
Ilość mieszkańców	28 000												
Powierzchnia	25 km ²												
Dochody Gminy 2007	57 812 523												
Wydatki Gminy 2007	55 471 010												
Stopa bezrobocia	11%												

Wykres 3. Ilość korzystających z noclegów i baza noclegowa Kłodzka
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny⁴

Kłodzko to miasto trzech kultur - czeskiej, niemieckiej i polskiej - z ponad 1000-letnią historią. Jest najstarszą osadą Ziemi Kłodzkiej. Pierwsza wzmianka o istnieniu grodu obronnego o nazwie Kłodzko pochodzi z 981 roku z kronik Kosmasa. Przekaz Kosmasa nie daje nam jednak pewności co do wyglądu najdawniejszego Kłodzka, jego dokładnej lokalizacji ani też nie pozwala ściśle określić daty jego założenia.

Położenie Kłodzka na strategicznym szlaku z Czech do Polski, było w kolejnych wiekach przyczyną kilkakrotnego niszczenia miasta w czasie licznych wojen i sporów polsko-czeskich. Gród został niemal doszczętnie spalony przez czeskiego księcia Sobiesława w roku 1114, który już jako władca Czech odbudował go w roku 1129 i wznosił nową warownię. w 1137 roku król polski Bolesław Krzywousty zawarł układ pokojowy, z Sobiesławem kończąc w ten sposób okres wojen Polsko - Czeskich.

Nie istnieje dokument lokacyjny Kłodzka zaś źródła niemieckie podają, że zostało ulokowane na prawie niemieckim pomiędzy 1253, a 1278 rokiem. Jan z Luksemburga w roku 1324 nadał miastu prawa miejskie i od tego momentu, dzięki licznym przywilejom nadawanym, kupcom i rzemieślnikom oraz zakonnikom, zaczął się szybki rozwój miasta aż do wybuchu wojen husyckich w XVw., które spowodowały wyludnienie i zubożenie miasta. Ogłoszenie przez króla Jerzego z Podiebradu, Ziemię Kłodzką samodzielnym hrabstwem otworzyło nowy etap w rozwoju miasta. Przejęcie Hrabstwa w XVI wieku przez dynastię Habsburgów przyniosła ponowny rozkwit Kłodzka, wzmacniając rzemiosło i handel. Inwestowano dochody miasta w udogodnienia - wybudowano szpital, młyn, wodociąg miejski (1545 r.), przebudowano ratusz (1549 r.). Wybudowano liczne kamienice w stylu renesansowym.

Okres wojny trzydziestoletniej (1618-1648) był dla miasta tragiczny. Zmniejszyła się ludność z około 7 tys przeszło o połowę. Spowodowało to upadek gospodarczy miasta na długie dziesięciolecia. Połowa XVIII wieku to okres Wojen Śląskich między Prusami a Austrią, intensywnego fortyfikowania miasta rozpoczętego przez Austriaków i kontynuowanego przez Prusaków.

Po oderwaniu Kłodzka od Prus fortyfikacje rozbudowywano kosztem mieszkańców co przyczyniło się do ograniczenia rozwoju gospodarczego miasta i ugruntowało jego status twierdzy. Wojny napoleońskie na początku XIX wieku, przysporzyły wiele zniszczeń na terenie hrabstwa. Francuzi opanowali miasto w 1807 roku, splądrowali jego okolice, lecz nie udało im się przejąć Twierdzy gdyż zapobiegł temu rozejm Prusko-Francuski zawarty w Tylży 14 lipca 1807 r.

Ustawa o miastach z 19.IX.1808 r. na mocy której Kłodzko uzyskało duży stopień niezależności w stosunku do administracji państwowej, przyniosła uznanie rosnącej roli mieszczaństwa, odtąd magistrat wybrany spośród rajców miejskich zajmował się sprawami miasta. Kłodzko zaczęło dźwigać się z upadku w końcu lat 60. w XIX wieku podjęto decyzję o ograniczeniu znaczenia kłodzkiej twierdzy i z biegiem lat zaczęła pełnić funkcje jedynie więzienia, Natomiast w latach 80 przystąpiono do likwidacji większości umocnień wokół miasta w tym bram miejskich. Poczyniono wiele inwestycji: rozbudowano połączenia kolejowe i rozpoczęto budowę dworca miejskiego. w 1864 uruchomiono gazownię a elektrownie w 1880 r. Wybudowano nowoczesny wodociąg i kanalizację miejską w 1886r.

---

⁴ Źródło: www.klodzko.pl

Początek XX wieku przyniósł dalszy rozwój gospodarczy miasta. Czas II wojny światowej w Kłodzku to funkcjonowanie w Twierdzy najbardziej osławionego na Dolnym Śląsku więzienia podległego Abwehrze, a później Gestapo. w 1944 roku przeniesiono z Łodzi fabrykę zbrojeniową AEG na Twierdzę Kłodzką, zatrudniającą więźniów z filii pobliskiego obozu Gross-Rosen.

Zakończenie wojny spowodowało masową wędrówkę ludności. Napływ nowych mieszkańców z terenów kresów wschodnich w znaczący sposób przyczynił się do ukształtowania życia w mieście. Do dziś w atmosferze kłodzkich uliczek zostało coś z klimatu niemieckiego porządku, frywolności czeskiego baroku czy solidności niderlandzkiego kupiectwa. Tutaj również krzyżują się wpływy aż trzech kultur: polskiej, czeskiej i niemieckiej.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy miejskiej Kłodzko

Forteczny Park Kulturowy – Twierdza Kłodzka i Fort Owcza Góra

Pierwsze informacje o powstaniu grodu, na przebiegającym tędy szlaku bursztynowym, pochodzą z zapisków czeskiego kronikarza Kosmasa z 981 roku, według których w miejscu gdzie dziś stoi Twierdza powstała drewniana osada, która z czasem przekształciła się w ważny ośrodek życia kulturalnego, społecznego i duchowego.

Około 1300 roku z drewnianego grodu, należącego do czeskiego rodu **Sławnikowiczów** wyrosła wspaniała rezydencja mieszkalna. w obrębie Zamku Wyższego znajdował się kościół św. Marcina i Waclawa oraz kaplica, a w 1557 roku kompleks zamkowy został uzupełniony o tzw. Zamek Niższy, wzniesiony przy udziale nadwornego architekta księcia Ernesta – **Lorenza Krischke**. w 1622 roku miasto opanowali Austriacy, którzy swoimi działaniami przyczynili się do uszkodzenia budynków warowni, następnie dokonali modernizacji zamku nadając mu nowy, obronny charakter. w 1742 roku miasto i Twierdza dostało się pod panowanie pruskie. w tym czasie na rozkaz króla Fryderyka Wielkiego znacząco rozbudowano Twierdzę, usuwając pozostałości renesansowego zamku, kaplic i kościoła. z tego okresu pochodzi również fort na Owczej Górze jako tzw. fort oddalony, pomysł takiego fortu zaczerpnięto z twierdzy w Moguncji.

Budowę Twierdzy rozpoczęto w 1743 roku i trwała ona 19 lat. Głównym projektantem pracującym przy rozbudowie Twierdzy Kłodzkiej był Gerhard Cornelius de Walrawe (1692-1773), z pochodzenia Holender, który zasłynął wyśmienitą znajomością francuskiej szkoły fortyfikacji. Pracował przy budowie i rozbudowie twierdz m. in. w: Szczecinie, Brzegu, Głogowie, Nysie a poza terytorium polskim w: Kehl, Magdeburgu, Moguncji, Wesel. w Twierdzy Kłodzkiej i w Forcie na Owczej Górze Walrawe zastosował m.in. takie elementy fortyfikacji jak: forty oddalone, narys moguncko-würzburgski, narys kleszczowy oraz chodniki przeciwwinowe i minerskie. Chodniki Twierdzy Głównej posiadają kilka poziomów i mają dwie obwodnice a łączna ich długość wynosi 40 km, z czego tylko około 1 km udostępniono do zwiedzania.

Od momentu przebudowy obiektu przez króla Fryderyka Wielkiego do 1945 roku mocno ufortyfikowana twierdza pełniła rolę militarną oraz ciężkiego więzienia. w roku 1864 w Twierdzy osadzeni byli pierwsi powstańcy z Powstania Styczniowego, w 1870 roku osadzono jeńców francuskich wziętych do niewoli w wojnie francusko-pruskiej, natomiast w okresie II wojny światowej, w latach 1940-1943 Twierdza była filią obozu Gross-Rossen, umieszczano w niej jeńców wojennych, dezertersów z armii niemieckiej oraz podejrzanych o działania na szkodę Rzeszy.

W 1944 roku na terenie Twierdzy Głównej została otwarta, ewakuowana z Łodzi fabryka zbrojeniowa AEG, gdzie produkowano części do pocisków V-1 oraz aparatury elektryczne do łodzi podwodnych i lotnictwa. w lutym 1945 roku, w obliczu zbliżającego się frontu, Niemcy rozpoczęli ewakuację fabryki do Turyngii. Ciekawostką jest fakt iż robotnicy zlokalizowanej na Twierdzy fabryki wydawali pismo satyryczne zatytułowane "Pchła".

W 1960 roku Twierdza została oficjalnie uznana za zabytek i udostępniona turystom. Obecnie, Twierdza pozostaje we władaniu miasta, które sukcesywnie stara się uatrakcyjnić obiekt. Wiele zniszczeń, dokonanych przez niszczycielską działalność zakładów państwowych czy rabunkową działalność syndyków widocznych jest do dzisiaj i sprawia, że niezbędne są wysokie nakłady finansowe. Obecnie na Twierdzy Kłodzkiej regularnie odbywają się imprezy o charakterze sportowym, kulturalnym, historycznym. na stałe w kalendarz imprez na twierdzy wpisały się

Piknik Artyleryjski – 'rozgrzewka' przed właściwą bitwą o Kłodzko. w majowy weekend, regimenty z zaprzyjaźnionych twierdz (cała Europa) biorą udział we wspólnych manewrach na Twierdzy Kłodzkiej.

Dni Twierdzy Kłodzkiej – impreza skupiająca na sobie uwagę tysięcy turystów. na twierdzy i w jej bezpośrednim sąsiedztwie odtwarzane są wydarzenia sprzed 200 lat, ukazujące przebieg walk prusko-francuskich o miasto i twierdzę. w wydarzeniu uczestniczą grupy rekonstrukcji historycznych, towarzystwa historyczne, organizacje pozarządowe i samorządy. Przez najbliższe lata impreza ta będzie finansowana przez Unię Europejską w ramach programu PO WT.

RockBastion – impreza towarzysząca Dniom Twierdzy. Koncert muzyki rockowej i przegląd zespołów pogranicza.

Skok na Twierdzy – impreza rekreacyjna dla całych rodzin, podczas której można zwiedzać nieudostępniane do tej pory tereny twierdzy, zabawić się w poszukiwanie skarbu, uprawiać wspinaczkę skałkową czy zjazd na linie lub kolejką tyrolską.

Warto jeszcze wymienić jedną z najważniejszych inwestycji planowanych na lata 2009-2011 mającej poprawić dostępność do tej jednej z najbardziej znanych atrakcji Ziemi Kłodzkiej oraz uatrakcyjnić ofertę turystyczną regionu – budowę kolejki gondolowej, która będzie łączyła Kłodzką Twierdzę z fortem oddalonym – Owczą Górą. Rozwiązanie to zagwarantuje niemal natychmiastową dostępność Owczej Góry dla turystów – bez kolejki gondolowej na Owczą Górę turyści nie mają łatwego dostępu, gdyż należy pokonać centrum komunikacyjne miasta co w rezultacie oznacza tkwienie w korkach.

Obecnie teren Twierdzy Kłodzkiej i Owczej Góry wraz z Przedmieściem Ząbkowickim jest chroniony prawnie ze względu na utworzenie na nim Fortecznego Parku Kulturowego. w roku 2009 ma zostać wyłoniony podmiot do zarządzania majątkiem FPK Kłodzko. Będzie on również odpowiedzialny za kreację oferty turystycznej i promocję Twierdzy Kłodzkiej.

Z Twierdzy rozciąga się wspaniały widok na miasto i okolice, przy dobrej widoczności z bastionu widokowego można podziwiać oddalony o 40 km Śnieżnik, Szczeliniec Wielki oraz otaczające Kotlinę Kłodzką góry.

Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych

Planowane CWiAW zlokalizowane jest u zbiegu dróg krajowej (nr 8) i powiatowej (ul. Noworudzka). Obecnie realizowany jest II etap inwestycji polegający na rozbudowie istniejącego centrum handlowego Galeria Handlowa Twierdza Kłodzko o kolejne elementy prowadzące do powstania w tym obszarze centrum usług turystycznych dla turystów odwiedzających region. Ze względu na swoją lokalizację, uruchamianie inwestycji (tworzenie miejskiej trasy turystycznej dla zmotoryzowanych polegające na przebudowie i modernizacji istniejących odcinków dróg) oraz oddziaływanie CWiAW stanowi atrakcję turystyczną o znaczeniu regionalnym – wyraźnie zauważalne jest to już w tym momencie, po zakończeniu I etapu inwestycji. Ilość osób dziennie odwiedzających Centrum oraz kierunek, z którego pochodzą świadczy dobitnie o oddziaływaniu regionalnym Centrum – miejsce jest chętnie odwiedzane przez mieszkańców samego Kłodzka, ale przeważającą część stanowią turyści i mieszkańcy okolicznych gmin i powiatów.

W ramach przedsięwzięcia planuje się powstanie:

- Biura Regionalnej Informacji Turystycznej – służącej turystom przyjeżdżającym na Ziemię Kłodzką i przejeżdżających tranzytem na południe Europy
- sali kinowej i widowiskowej
- centrum aktywnej rekreacji – mini hala sportowa do uprawiania aktywnej turystyki – ściana wspinaczkowa, tory przeszkód, ścieżki zdrowia
- wypożyczalni rowerów turystycznych
- gabinetu *spa wellness*
- kręgielni
- salonu odnowy wraz z centrum usług kosmetycznych
- sieci sklepów z wyposażeniem turystycznym
- kawiarni i miejsc spotkań

Kłodzka Starówka

Nie sposób wymienić wszystkich zabytków Kłodzka zachowując zwięźłość niniejszego opracowania. Dla ułatwienia i nakreslenia tematu postanowiono pogrupować kłodzkie zabytki w kilka grup. Jedną z takich grup jest kłodzka starówka, przez którą przebiegają wszystkie turystyczne trasy w mieście wiodące w różnych kierunkach. Najważniejszym zabytkiem na Starówce jest kłodzki ratusz. Prawdopodobnie jego powstanie pokrywa się z wykupem wójtostwa w 1324 roku. w kronikach miejskich odnotowano iż w 1366 roku ratusz spłonął a odbudowano go w 1400 roku. w latach 1549 –1654 był kilkakrotnie przebudowywany. w wyniku tych prac wzbogacono go o wieżyczkę dla dzwonu, na której umieszczono w 1550 roku zegar, natomiast w latach 1653-1654 budynek otrzymał zachowaną do dziś wieżę ozdobną z galerią o szesnastu arkadach zwieńczoną hełmem. w 1744 roku ratusz ponownie spłonął, wkrótce został jednak obudowany i ostateczną formę otrzymał po przebudowie w 1890 roku po kolejnym pożarze, który miał miejsce w nocy 20 września 1886 roku. Architektem ratusza w obecnej formie był Berger. w 1896 roku otrzymał zegar z rzeźbą kłodzkiego lwa. Budynek ratusza posiada bogato zdobione elewacje, stylowo jest jednak niejednolity ponieważ mieszają się w nim różne style architektoniczne. Obecnie we wnętrzu mieści się Urząd Miasta, biblioteka i czytelnia, natomiast na parterze znajdują się restauracje.

W pobliżu ratusza stoi **wotywna figura Najświętszej Marii Panny** z 1680 roku, która została wzniesiona dla upamiętnienia dwóch tragicznych wydarzeń jakie miały miejsce w Kłodzku. w 1676 roku miasto nawiedził straszny pożar a w 1680 roku do miasta dotarła dżuma, która pozbawiła życia 1479 mieszkańców. Fundatorami kolumny były władze miejskie, kłodzcy jezuici oraz proboszcz Różanki Jerzy Ignacy Pachy. Figura wykonana została przez kłodzkiego rzeźbiarza Jana Adama Bayerhoffa a metalowe elementy wykonał ślusarz- Hans Scholtz. Ciekawostką jest, że twórcy kłodzkiej kolumny wzorowali się na nieistniejącym już praskim pomniku Maryjnym. w centralnej części pomnika znajduje się figura Najświętszej Marii Panny stojącej na kolumnie, poniżej umieszczona jest rzeźba śpiącej św. Rozalii, którą strzegą posągi św. Józefa, św. Floriana, Anioła Stróża i Archanioła Gabriela. Całość otoczona jest kamienna balustradą, na której ustawione są figury świętych, patronów od zarazy: św. Franciszka Ksawerego – patrona miasta, św. Karola Boromeusza, św. Rocha i św. Sebastiana.

Przy głównym wejściu do ratusza postawiona została już w XVI w. studnia, która po przebudowie na przełomie XVII i XVIII w. przybrała obecny kształt. Centralną część fontanny stanowi lew w koronie, wspierający się na tarczy herbowej. w 1890 roku studnia została odremontowana. Obecnie trwają kolejne prace konserwatorskie barokowej studni. w miejscu gdzie obecnie znajduje się Bank Spółdzielczy była kiedyś – tawerna. Miała ona duże znaczenie dla rozwoju miejscowego piwowarstwa, pełniła również ogromną rolę w życiu kulturalnym, mieściła się tutaj pierwsza świecka biblioteka a także teatr miejski, gdzie mieszkańcy Kłodzka chętnie bywali na przedstawieniach operetkowych, sztukach teatralnych. Tu również miało miejsce 2 marca 1881 roku walne zgromadzenie "Kłodzkiego Towarzystwa Górskiego" (Glatzer Gebirgsverein). Budynek tawerny nie przetrwał w niezmienionej formie do naszych czasów. Po pożarze w 1676 roku, zniszczony budynek odbudowano w 1751 roku ale i ten nie przetrwał, dopiero wybudowany w 1904 roku to istniejąca do dziś budowla.

Kłodzki rynek otaczają zabytkowe kamieniczki będące niegdyś domami kłodzkich rzemieślników, kupców czy szlachty. z niektórymi z nich związane są legendy.

Jedną z nich jest historia słynnej kłodzkiej trucicielki, która pomogła wojskom Napoleona w oblężeniu miasta zatruwając wodę w Studni Piekarskiej na Twierdzy. Charlotta Ursinus była właścicielką domu nr 36, w którym obecnie znajduje się sklep zielarski. na kłodzkiej starówce w budynku nr 13 znajduje się już od 400 lat apteka, której pierwszym właścicielem był Erasmus Lyranus. Aptekę swą nazwał "Pod Murzynem", aby ją odróżnić od powstałej konkurencyjnej –"Pod Złotym Jeleniem". Dom, w którym znajduje się apteka "Pod Jeleniem" to kamienica nr 5, która w 1772 roku na swej fasadzie otrzymała charakterystyczny symbol- jelenia. Wiele kamienic zyskało efektowne fasady a wraz z nimi ciekawe godła. Płaskorzeźby przedstawiające zwierzęta zdobią między innymi kamienice przy pl. Chrobrego nr 9, gdzie umieszczony został spacerujący niedźwiedź, na ul. Matejki jako element dekoracyjny użyty został rak. Budynek na ul. Grottgera ozdobiony został rzeźbą wilka, autorstwa kłodzkiego artysty Franza Wagnera a kamienica nr 14 przy ul. Braci Gierymskich otrzymała charakterystycznego lwa. Wiele kłodzkich kamienic wyposażonych zostało w ciekawe, zabytkowe portale, posągi, medale z inicjałami królewskimi.

Podziemna trasa turystyczna im. Tysiąclecia Państwa Polskiego

Powstanie podziemnych korytarzy i tuneli pod ulicami Kłodzka zawdzięczamy działalności mieszkańców, którzy na przełomie XIII i XVII wieku drążyli swoje piwnice pod budynkami starówki w celach gospodarczych jak i militarnych. Piwnice wykorzystywali głównie handlarze jako magazyny, w których przechowywali swoje towary, a w czasie wojen jakie nawiedzały Kłodzko te same podziemne korytarze służyły za schrony.

Z powodu braku zabezpieczeń podziemnych przejść, w latach pięćdziesiątych XX w. znaczna część starówki była zagrożona, zaczęły osiadać fundamenty i pękać ściany kamienic. z pomocą kłodzkiej starówce przyszła ekipa specjalistów z AGH w Krakowie, warszawska grupa speleologów oraz górnicy z Przedsiębiorstwa Robót Górniczych w Wałbrzychu. w kwietniu 1962 roku rozpoczęły się wieloletnie prace związane z zabezpieczeniem podziemi, w wyniku prac konieczne stało się wyburzenie wielu wartościowych architektonicznie budynków północnej pierzei rynku oraz kilku zabudowań przy ulicy Łukasińskiego, udało się natomiast uchronić przed zburzeniem fundamenty i podziemia pod południową, wschodnią i częścią zachodniej pierzei pl. B. Chrobrego.

Wieloletnie prace zabezpieczające pozwoliły ocalić najstarszą część Kłodzka, pojawiła się również możliwość wyodrębnienia wielopoziomowej trasy podziemnej pod ulicami starówki. Projekt owej trasy przygotowany został przez grupę specjalistów z krakowskiej AGH w 1966 roku, stąd też pochodzi nazwa trasy – **1000-lecia Państwa Polskiego**.

Podziemna Trasa Turystyczna liczy ok. 600 metrów długości i przebiega od ulicy Zawiszy Czarnego ku wyjściu przy Twierdzy w obrębie ulicy Grodzisko. Udostępniona do zwiedzania została 4 grudnia 1976 roku, stanowi jedną z ciekawszych w Polsce podziemnych tras. w części przeznaczonej do zwiedzania jest w całości oświetlona a w kilku odgałęzieniach przygotowane są ekspozycje o charakterze historycznym.

Most św. Jana

Most św. Jana jest jednym z najbardziej charakterystycznych zabytków Kłodzka, łączący starówkę z częścią miasta zwaną Wyspą Piasek. Początek budowy mostu datowany jest bardzo różnie, ponieważ istnieją dwa źródła mówiące o jego powstaniu.

Według pierwszego jest to 1281 rok, data ta została wykuta pod figurą Chrystusa na krzyżu i nie zgadza się ona z drugim źródłem czyli datą 1286 rok podaną przez kronikarza Georga Promnitzę. Budowę mostu w wersji pierwotnej prawdopodobnie zakończono w 1390 roku a figury znajdujące się na moście zaczęły się pojawiać od XVI do XVIII w. fundowane przez hojnych i zamożnych mieszczan, tworząc tym samym osobiwą galerię.

W ciągu wielu wieków istnienia most był wielokrotnie przebudowywany i wzmacniany, szczególnie w czasie wojen husyckich (1428-1434) oraz wielokrotnie był remontowany np. w latach 1626, 1701, 1889 i 1978. w przeszłości most posiadał dwie bramy mostowe tzw. Brama Mostowa Górna wzniesiona pod koniec XIII w. prawdopodobnie nie miała charakteru obronnego, tworzyła całość z murami obronnymi otaczającymi miasto i Brama Mostowa Dolna powstała prawdopodobnie w drugiej połowie XV w. Obie bramy zostały rozebrane.

W 1655 roku ustawiono na moście pierwszą z sześciu ufundowanych przez mieszkańców Kłodzka i miejscową szlachtę, figurę wotywną: była to Pieta i tak oto rozpoczęło się dekorowanie mostu barokowymi figurami.

Pieta (Matka Boska z ciałem Chrystusa) - Rzeźba ta umiejscowiona jest na zachodniej balustradzie mostu na największym, kaplicznym filarze i dodatkowym cokole. Wykonana została z piaskowca przez nieznanego artystę a ufundowana przez ówczesnego starostę Kłodzka, hrabiego Jana Jerzego von Götzena i jego małżonkę, Marię Elżbietę, świadczą o tym ich herby oraz wyryte poniżej figury na cokole inskrypcje w języku niemieckim: "J.G. Graf von Götzen, Landeshauptmann zu Glatz. M.E. Graefin v. Götzen geb. Gr. Von Hoditz 1655". Pozostała część napisu jest nieczytelna.

Święty Waclaw - Figurę tego świętego, patrona Czech, ustawiono na południowo-zachodniej stronie mostu naprzeciw św. Franciszka Ksawerego co miało wskazywać na podobieństwa obu postaci w sensie kompozycyjnym i ideologicznym. Rzeźba św. Waclawa ustawiona została w XVIII w. o czym świadczy słabo widoczny napis: "Errichtet im Jahre 1715" co znaczy "Wykonano w roku 1715". Wykonana została z piaskowca podobnie jak inne figury. Nieznane są informacje na temat fundatora owej rzeźby oraz nieznany jest również jej wykonawca. Autor przedstawił świętego jako rycerza dzierżącego sztandar co miało być nawiązaniem do jego sławnych czynów w obronie suwerenności państwa. w 1729 roku papież Benedykt XIV zatwierdził w 800-lecie śmierci Waclawa, jego kult. w 1908 roku w Pradze, na placu św. Waclawa postawiono pomnik przedstawiający go jako rycerza na koniu.

Święty Jan Nepomucen(z Nepomuka) - Fundatorem figury świętego, patrona Czech był syn hrabiego von Götzena – Franciszek w 1707 roku. Świadczą o tym wyryte na cokole herby fundatora i jego żony, z domu księżniczki Lichtenstein. Rzeźba wykonana została z piaskowca i uznana jest za bardzo przeciętne dzieło, autor nie jest znany. Figury świętego najczęściej były ustawiane na mostach i miały chronić przed powodzią.

Święty Franciszek Ksawery - Posąg przedstawiający patrona Kłodzka, ufundowany przez mieszkańców w 1714 roku jako wotum po zarazie jaka nawiedziła miasto. Świętemu towarzyszą trzej chorzy mężczyźni i Indianin trzymający tarczę z herbem Kłodzka. Rzeźba wykonana została ze słabego piaskowca dlatego przy kolejnej renowacji jaka miała miejsce w 1915 roku podjęto decyzję o zastąpieniu oryginału kopią. Replikę rzeźby wykonał rzeźbiarz Tschötschel, jego pomocnikami byli Wagner i Busch. Pozostałości oryginału zostały umieszczone w muzeum.

Chrystus na krzyżu (Ukrzyżowanie) - Figurę Chrystusa wraz z towarzyszącą mu św. Marią Magdaleną umieszczono po wschodniej stronie mostu, w miejsce gdzie stał niegdyś drewniany krzyż. Postawiono ją 5 października 1734 roku na polecenie hrabiego von Herbertsteina lub jego małżonki. Autor kłodzkiego "Ukrzyżowania" nie jest znany, przypuszcza się że mógł to być miejscowy kamieniarz, który przyjął zlecenie od fundatora.

Trójca Święta i ukoronowanie Najświętszej Marii Panny - Ciekawa, późnobarokowa grupa figur, będąca chyba najmasywniejszą rzeźbą spośród wszystkich znajdujących się na moście. Fundatorem był w 1714 roku Franciszek Ferdynand baron Fitschen, właściciel Gorzuchowa, którego herb i nazwisko zostały umieszczone na ozdobnym cokole. Rzeźba wykonana z piaskowca, twórca tak jak w poprzednich przypadkach nie jest znany.

Obiekty sakralne w Kłodzku

Kościół Parafialny Wniebowzięcia NMP - Za prawdopodobny początek budowy kościoła uznaje się 1194 rok, ale nie ma to dowodów, natomiast kamień węgielny położony został przez kłodzkich joannitów około 1344 roku. Inicjatorem budowy był arcybiskup praski Arnost z Pardubic, mocno związany z Kłodzkiem, który umierając w 1364 roku zapisał znaczne sumy pieniędzy na kontynuację budowy. Budowa kościoła ruszyła dopiero w drugiej połowie XV wieku. w 1462 roku rozpoczęto budowę wieży południowej, zwaną Białą a wieżę północną zwaną Czarną rozpoczęto budować w 1487 roku ale ukończono dopiero na początku XVI wieku. W 1562 roku kościół przejęli protestanci a w 1624 roku jezuita, którzy rozpoczynają jego modernizację. w wyniku długotrwałych, bo blisko 350 –letnich, prac powstała okazała późnogotycka budowla.

Wnętrze kościoła posiada wystrój barokowy choć nie brak w nim również cech pochodzących z innych okresów. Wielce zasłużył się w tym względzie Michał Klahr, rzeźbiarz który swą karierę rozpoczynał właśnie przy wystroju tego kościoła. Szczególną uwagę przykuwa m.in. pochodzący z lat 1727-1729 ołtarz główny, wykonany przez Krzysztofa Tauscha, następnie ufundowana w 1717 roku ambona, autorstwa Michała Klahra, pochodząca z XIV wieku "Kłodzka Madonna z Czyżykiem" oraz pomnik biskupa Arnosta. w bocznej nawie kościoła, po lewej stronie od ołtarza głównego znajdują się nagrobek arcybiskupa Arnosta, z jego osobą wiążą się dwie legendy. Podobno jako młody chłopiec uczęszczał do szkoły prowadzonej przez kłodzkich joannitów, będąc na jednym z nabożeństw spostrzegł że figurka Matki Boskiej odwraca od niego swoją twarz, wtedy to postanowił zostać duchownym. w roku 1343 zostaje praskim biskupem a rok później obejmuje funkcję arcybiskupa praskiego. Arnost z Pardubic zmarł 30 czerwca 1364 roku i zgodnie z jego wolą, ciało sprowadzono do Kłodzka gdzie został pochowany w nawie głównej, w krypcie przed ołtarzem. Niebawem król Karol IV zlecił przygotowanie nagrobka, prawdopodobnie słynnej praskiej pracowni Piotra Parlera. Prawie 100 lat od śmierci arcybiskupa miało miejsce dziwne zdarzenie, które szybko uznano za cud, z jego nagrobka zaczęła wyciekać oleista ciecz o intensywnym i przyjemnym zapachu, zdarzenie powtórzyło się w dzień Bożego Ciała. Owy cud miał świadczyć o szczególnej opiece jaką darzył Kłodzko arcybiskup. z nagrobkiem duchownego związana jest jeszcze jedna historia, otóż z nie znanych przyczyn zaczął pękać. Zdarzenie wiązano z przepowiednią samego arcybiskupa Arnosta, który spisał ją jeszcze przed swoją śmiercią. Popękany nagrobek w XIX w. podczas renowacji kościoła został przeniesiony do nawy północnej. Obecnie w nawie północnej pod pierwszym filerem znajduje się jeszcze marmurowy pomnik klęczącego arcybiskupa, wykonany przez czeskiego rzeźbiarza Jana Jandę.

Kościół WNMP był niegdyś otoczony murem cmentarnym, który został rozebrany w wyniku likwidacji cmentarza pod koniec XIX w. Pozostała jedynie okazała późnobarokowa brama z trzema figurami świętych: św. Franciszka Ksawerego, św. Ignacego Loyola i św. Franciszka Borgiasz, zwana Bramą Czarną.

Kościół i klasztor OO. Franciszkanów - Początek kościoła datuje się na rok 1257, istniała wtedy kaplica św. Klary i św. Franciszka odwiedzana przez pielgrzymów. w 1270 roku franciszkanie otrzymali od Ottokara II znaczne tereny na Wyspie Piasek, a w 1350 roku w dokumencie odpustowym mowa jest już o kościele Najświętszej Marii Panny i św. Franciszka. Przybycie franciszkanów do Kłodzka spotkało się z dużym niezadowoleniem ze strony zakonu joannitów i samych mieszkańców miasta.

Kolejne budowane kościoły przez franciszkanów niszczyły wojny, pożar w 1463 roku a później powódź w 1475 roku. w XVI w. Zgromadzenie przestało istnieć, jedynym śladem ich obecności była kaplica na terenie założonego w 1542 roku cmentarza. W 1604 roku do Kłodzka przybywa dwóch braci zakonnych z Pragi, którym według niektórych źródeł udało się do 1612 roku odbudować kościół, niestety został on skonfiskowany i utworzono w nim drukarnię i szkołę niemiecko-ewangelicką. w 1622 roku prawnie odzyskują mienie a w 1628 roku rozpoczynają budowę obecnego kościoła. Kościół w stanie surowym ukończono w 1631 roku, natomiast wnętrze wykończono dopiero w 1697 roku. w 1783 roku kościół i klasztor zostaje zniszczony przez kolejną powódź. Fundamenty budynków zostały mocno naruszone.

W 1810 roku w wyniku dekretu o sekularyzacji franciszkanie zostali usunięci a budynki kościoła zostały przez rząd pruski przemianowane na szpital wojskowy a kościół zyskuje miano kościoła garnizonowego. w wyniku tych działań zniszczona została część wystroju kościoła ale przetrwały do naszych czasów freski Feliksa Antoniego Schefflera, zdobiące sklepienie sali jadalnej. Malowidło przedstawia Trójcę Świętą, św. Franciszka oraz innych świętych i męczenników.

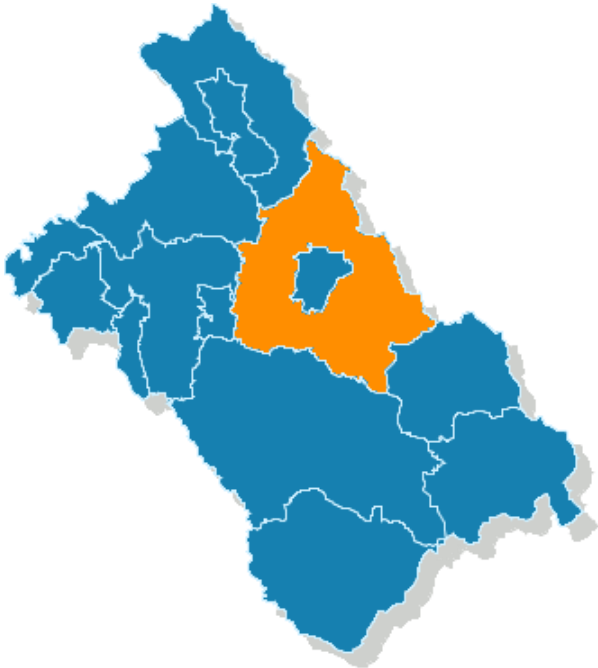

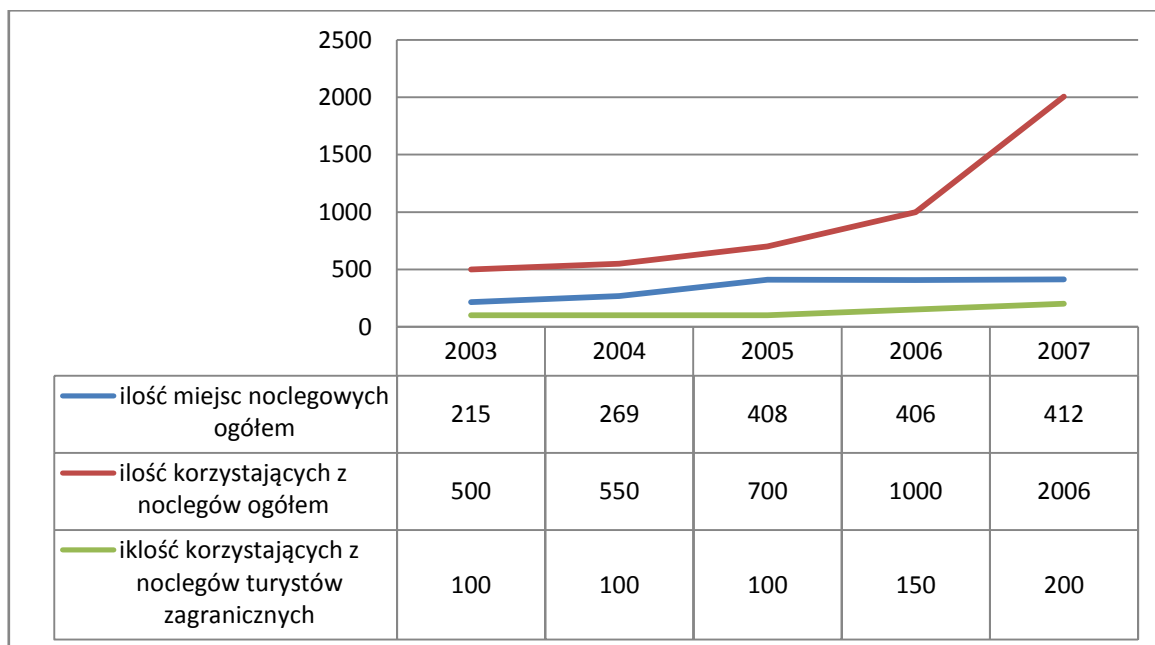
Kościół pw. Św. Jerzego i św. Wojciecha - Według kronik teren na którym stoi obecnie kościół przy ulicy Łukasińskiego należał kiedyś do joannitów. w 1275 roku istniała w tym miejscu kaplica szpitalna dla chorych na trąd pw. św. Jerzego. Kaplicą opiekowali się zakonnicy. w 1344 roku joannici opuścili ten teren pozostawiając jedynie szpital, który uległ spaleni w XV w. Książę ziębicki i hrabia kłodzki Henryk Starszy oddaje w 1478 roku bernardynom zbudowany w miejscu zgliszcz kościół i klasztor.

W roku 1479 biskup wrocławski Rudolf z Rudesheim poświęcił kościół i o tej pory był to kościół pod wezwaniem św. Jerzego i św. Wojciecha. w 1517 roku został uszkodzony przez pożar, a zakon wkrótce zostaje rozwiązany. Teren po kościele zajmuje rada miejska, która organizuje w nim szpital. w 1622 roku część przedmieścia spłonęła a z nimi budynki po zakonie bernardynów. Bernardyni po prawie stu latach wracają do Kłodzka, na miejscu swoich dawnych budowli budują wkrótce kaplice. Najpierw w 1662 roku powstaje kaplica św. Antoniego Padewskiego, później w 1667 roku Najświętszej Panny Marii oraz w 1700 roku św. Józefa i św. Barbary. w wyniku oblężenia wojsk austriackich w 1760 roku kościół ponownie ucierpiał, a w 1834 roku został przemianowany na kościół ewangelicki garnizonowy. Od 1946 roku kościół zajmują siostry Klaryski od Wiecznej Adoracji.

1.1.1.1.4 Kłodzko – gmina wiejska

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy												
	<div data-bbox="1018 376 1235 629" style="text-align: center;"> </div> <div data-bbox="967 669 1281 701" style="text-align: center;"> www.gmina.klodzko.pl </div> <table border="0" data-bbox="847 757 1369 1048"> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td style="text-align: right;">900</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td style="text-align: right;">17 369</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td style="text-align: right;">252 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td style="text-align: right;">36 313 307</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td style="text-align: right;">36 037 173</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td style="text-align: right;">28%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	900	Ilość mieszkańców	17 369	Powierzchnia	252 km ²	Dochody Gminy 2007	36 313 307	Wydatki Gminy 2007	36 037 173	Stopa bezrobocia	28%
Ilość podm. gosp.	900												
Ilość mieszkańców	17 369												
Powierzchnia	252 km ²												
Dochody Gminy 2007	36 313 307												
Wydatki Gminy 2007	36 037 173												
Stopa bezrobocia	28%												

Wykres 4. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa Gminy wiejskiej Kłodzko
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny

Okolice Wojborza

od najdawniejszych czasów były zasiedlone przez człowieka. Dokonano tutaj niezwykle cennych odkryć archeologicznych, które dotyczą najstarszych na ziemi kłodzkiej śladów człowieka. Znalaziono resztki ogniska i odłupy krzemienne datowane na st. paleolit, a jeszcze ściślej interstadią i zlodowacenia, a więc co najmniej około 30 tysięcy lat temu. Znajdźiska te zaliczane są do kultury oryniackiej lub protooryniackiej. Nowożytne dzieje Wojborza są również długie i bogate. Wieś powstała najpóźniej na początku XIV wieku, czyli jeszcze w okresie przedlokacyjnym, jako osada słowiańska.

We wczesnym średniowieczu wytworzyły się tutaj jedno z najstarszych skupisk osadniczych, co miało związek z drogami handlowymi, wzdłuż których powstawały rozmaite osady.

W czasach spokoju po drogach tych często przemieszczały się różnorodny karawany kupieckie. Większość wsi kłodzkich kształtowała się od XIII do XV wieku i często zmieniały one swych panów, należąc raz do władców czeskich, raz do zwierzchników ziemi śląskiej. Większość wsi powstała w okresie przedhusyckim, a często nawet przed kolonizacją.

W okresie między rokiem 1260, a 1350 w oparciu o miejscową ludność słowiańską wdrożono proces reform gospodarczych nazywanych kolonizacją na prawie niemieckim lub zachodnim. Jej skutkiem było postępujące niemczenie. Obowiązywało prawo magdeburskie, które dotarło tutaj poprzez Śląsk. XIV i XV wiek charakteryzował się powstawaniem wolnego, dziedzicznego sędziostwa. Podczas wojen husyckich w XVw. ziemia kłodzka znalazła się w obozie antyhusyckim – w całym kraju panowała anarchia. w 1459 roku król czeski Jerzy z Podiebradu podnosi ją do rangi samodzielnego hrabstwa i stąd nazwa hrabstwa kłodzkiego.

Za rządów tego władcy staje się ona główną bazą wojsk czeskich walczących z księstwami śląskimi. w 1526 roku rządy przejmują Habsburgowie austriaccy i następuje czas spokojnej odbudowy, postępu i rozwoju. Rodzi się płóciennictwo i sukniennictwo. Okres sielankowego rozkwitu burzy wojna 30-letnia w XVII wieku. Nastaje czas kontrybucji, rekwizycji, rozbojów i mordów. Wojny przynoszą dla tych ziem spore ubytki ludności i duże straty materialne. XVIII wiek to „wojna kartoflana”. XIX wiek to czas dla rozwoju turystyki i obsługi wędrowców, letników i kuracjuszy. XX wiek kolejne wojny... i ta na tle tych dziejów swoje mniejsze i większe historie mają:

Krosnowice

powstały jako wieś przedlokacyjna, prawdopodobnie na przełomie XIII\XIV wieku. Około 1320 roku osiedlili się tu Panewiczowie – członkowie znanego na ziemi kłodzkiej rodu rycerskiego. na przełomie XIV-XV wieku istniał już tutaj młyn wodny i karczma sądowa. w XVIII wieku ta ogromna wieś szacowana jest na blisko 50 000 talarów. Rozwija się rolnictwo, hodowla merynosów, rzemiosło i w końcu przemysł – mechaniczna przędzalnia bawełny wybudowana przez D. Lindheima. Istnieją kamieniołomy, wytwórnia oselek, olejarnia, browar, gorzelnia, młyny wodne. Później kwitnie handel i turystyka.

Jaszkowa Dolna

to mniej więcej ten sam okres powstawania, czyli przed połową XIII wieku. Zawsze łączyły ją silne związki z miastem, stanowiąc typową osadę podmiejską. Jej pierwszy sołtys to Bertold w 1322 roku. Wieś była duża i bogata. o randze wsi świadczy to, iż w 1384r. mieszkańcy płacili aż 30 groszy dziesięciny, więcej na ziemi kłodzkiej płaciła tylko Bystrzyca Kłodzka. w części była własnością kościelną i to stale rosnącą. Do dramatycznych wydarzeń należy okres przejścia na protestantyzm w I poł. XVII wieku. Po wybuchu wojny 30-letniej nałożone represje i kontrybucje doprowadziły do buntu chłopskiego. Jego efektem był utworzony w 1621 roku Związek Obrony Mieszkańców. Kolejne bitwy i potyczki ściągnęły tu kilkutysięczny oddział Lisowczyków – śpieszący z odsieczą wojsku w Bystrzycy Kłodzkiej – pod Jazkową Górną poległo około 100 chłopów.

Młynów

ulożony w Przełomie Bardzkim i właśnie tędy prowadził bardzo stary trakt handlowy, funkcjonujący już w epoce brązu. Wieś powstała najprawdopodobniej w okresie kolonizacji, na przełomie XIII-XIV wieku. Był niszczonej podczas wojen husyckich i wojny 30-letniej. Znaczący rozwój wsi następuje dopiero od 1895 roku, gdy uruchomiono tutaj słynną papiernię, jedną z pierwszych nowoczesnych fabryk w Sudetach. Należała do firmy Schöllera.

Piszkowice

są jedną ze starszych wsi w Kotlinie Kłodzkiej. Powstały jeszcze jako słowiańska osada przedlokacyjna przy starym trakcie handlowym z Kłodzka do Broumova – około XIV wieku. Była tu jedna z pierwszych parafii na ziemi kłodzkiej. Wzmianki o dworze i kościele świadczą, że była to spora i bogata wieś rycerska. Od 1346 roku jej właścicielem jest protoplasta znanego rodu osiadłego na ziemi kłodzkiej- przybyłego z Czech- Hugo von Haugwitz. Majątkiem w Piszkowicach władali aż do wygaśnięcia rodu w 1819 roku. Bardzo długo używano tutaj języka czeskiego. Słynęły z ogrodnictwa i sadownictwa.

Odrzychowice Kłodzkie

zaliczane są do starych osad w dolinie Białej Łądeckiej, którą wiodł dawny trakt handlowy z Czech do Krakowa, noszący nazwę Solnej Drogi. Wieś powstała w okresie przedlokacyjnym jako posiadłość rycerska. w burzliwych dziejach wsi wymienia się bitwę pod Białą Górą w XVIII wieku i jej pacyfikację i rekatolizację. Od 1792 roku należy ona do najbogatszego na Śląsku hrabiego Antona von Magnisa, a wspaniała rezydencja pozostaje w rękach rodziny aż do 1945r. Rezydencję odwiedza 22 sierpnia 1800r. królowa pruska Luiza, odbywająca podróż po Śląsku z mężem królem Fryderykiem Wilhelmem III.

Stary Wielisław

jedna z najstarszych wsi w Kotlinie Kłodzkiej, powstała w drugiej połowie XIII wieku. Nie jest jednak wykluczone, że istniała tutaj jakaś starsza osada, o czym świadczyło istnienie drewnianego kościółka i modlący się w nim Św. Wojciech przed podróżą do Polski. Kościół św. Katarzyny powstał w 1300 roku, zniszczony podczas wojen husyckich, odbudowany w XV wieku, w okresie późniejszym stał się miejscem wędrówek pielgrzymkowych. 27 grudnia 1428r. dochodzi do walnej bitwy pomiędzy wojskami husyckimi, a oddziałami śląskimi i starosty kłodzkiego. Dowodził nimi ks. Jan Ziebicki, który poległ i tak zakończyła się linia piastów ziebickich. Został pochowany na tym terenie, a na domniemanym miejscu śmierci wybudowano kaplicę, która istnieje do dziś. Księstwo przeszło na rzecz korony czeskiej.

Każda z pozostałych wsi należących do Gminy Kłodzko posiada w swojej historii mniej lub więcej odziedziczonych ciekawych miejsc, wydarzeń i zabytków kultury, o których warto mówić i pisać. Ich zabudowa historyczna to głównie obiekty sakralne i pałacowo-parkowe. Tak więc warto odwiedzić Bierkowice, Boguszyn, Droszków, Gorzuchów, Gołogłowy, Jaszkową Górą, Jaszkówkę, Kamieniec, Korytów, Ławicę, Łączną, Marcinów, Morzyszów, Mikowice, Podtynie, Podzamek, Rogówek, Romanowo, Roszyce, Ruszowice, Starków, Szalejów Dolny, Szalejów Górny, Ścinawicę, Święcko, Wojciechowice, Wilczą i Żelazno.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy wiejskiej Kłodzko

Międzynarodowe Sanktuarium Maryjne w Starym Wielisławiu

pierwotnie drewniany kościół, istniał już w 1300 roku, przechowuje się tutaj relikwie Krzyża Świętego i gwóźdź wykuty na wzór tego, jakim przybito rękę Pana Jezusa do krzyża

Kaplica Mauzoleum ks. Jana Ziębickiego w Starym Wielisławiu

wzniesiona w latach 1904-1905 wg projektu arch. L.Schreidera na miejscu domniemanej śmierci ks. Jana w bitwie z husytami w 1428 roku

Zespół Kaplic Pielgrzymkowych w Szalejowie Dolnym

wzniesionych w 1525 roku i 1732 roku

Trójca Święta w Szalejowie Dolnym

z XVIII lub XIX wieku, unikat na skalę europejską

Zespół Pałacowo-Parkowy w Żelaźnie

wzniesiony w latach 1797-98 przez A.Hoffmanna

Wieża Rycerska w Żelaźnie

gotycka z końca XIV wieku, przebudowana w 1689 roku

Kościół Św. Marcina w Żelaźnie

gotycki z połowy XIV wieku, wewnątrz cenne wyposażenie m.in. figura Madonny z Dzieciątkiem z lat 1480-90

Dwór von Munchhausenów w Żelaźnie

elekt. z II połowy XIX wieku, wokół zaniedbany park

Kaplica Mauzoleum von Magnis w Podzamku

barokowa, zwana Wzgórzem Marii

Pałac-Zamek w Podzamku

wzniesiony przez augustianów jako renesansowy dwór ok. 1550 roku

Kościół Św. Jana Chrzciciela w Ołdrzychowicach Kłodzkich

wzniesiony w 1384 roku, z cenną drewnianą rzeźbą Madonny z Dzieciątkiem z ok. 1470 roku

Mauzoleum von Magnis w Ołdrzychowicach Kłodzkich

z 1889 roku, z charakterystycznymi potężnymi klęczącymi aniołami, w wyposażeniu figura MB z Dzieciątkiem z białego marmuru karraryjskiego

Dwór Oppersdorfów w Ołdrzychowicach Kłodzkich wraz z parkiem

barokowy z XVIII wieku, zaadoptowany na klasztor

Zespół Pałacowy w Ołdrzychowicach Kłodzkich

renesansowy wzniesiony w 1572 roku

Kościół Św. Jakuba w Krosnowicach

wzniesiony w I połowie XIV wieku jako założenie obronne, zabytkowe krużganki, wewnątrz wiele cennych dzieł, m.in. M.I.Klahra, tryptyk z 1520 roku,

Zespół Fabryczny Tkalni Bawełny w Krosnowicach

zabytek techniki z 1835 roku, szczególne urządzenia energetyczne

Pałac w Krosnowicach

barokowy z ok. 1730 roku, z zachowanym herbem rodowym

Kościół Św. Mikołaja w Jaskowej Górnej

z około 1470 roku, z cennym wyposażeniem m.in. figurą Madonny z Dzieciątkiem z XV wieku

Kaplica Św. Anny w Jaskowej Górnej

barokowa z 1619 roku, odbudowana w 2004 roku

Dwór Rozrzutnej Księżnej w Jaskowej Górnej

wzniesiony w 1521 roku

Drewniany Dom w Jaskowej Górnej

o cechach charakterystycznych dla architektury regionalnej ziemi kłodzkiej, własność prywatna

Kościół Jana Chrzciciela w Jaskowej Dolnej

neogotycki z 1905 roku, wewnątrz barokowy obraz olejny z ok. 1730 roku, praskie dzieciątko w hiszpańskiej koronie

Kaplica Św. Anny w Łącznej

barokowa z XVII wieku

Kościół Św. Michała Archanioła w Wojciechowicach

wzniesiony jako gotycki w XV wieku, przebudowany prawdopodobnie ok. 1730 roku, na wieży 2 dzwony-jeden z 1498 roku

Kaplica MB Pocieszenia i Kalwaria w Wojciechowicach

na Mariańskiej Górze

Kościół Św. Jerzego w Wojborzu

barokowy z ok. 1733 roku, wewnątrz barokowe wyposażenie bogato zdobione

Hydroelektrownia w Ławicy

zabytek techniki, przepływowa, powstała w latach 1921-1923, przebudowana ze starego młyna, turbiny z 1914 roku

Zespół Dworski w Ławicy

z XIX wieku, o formach neobarokowych i neorenesansowych

Kościół Św. Jerzego w Szalejowie Górnym

gotycki z II połowy XIV wieku, wewnątrz wielki skarb kulturowy-gotycka drewniana Pieta z ok. 1420 roku-jedna z najstarszych na świecie

Kuźnia w Szalejowie Górnym

jedna z ostatnich na ziemi kłodzkiej, wewnątrz oryginalne wyposażenie

Kościółek Św. Floriana w Świątku

z 1794 roku, z grupą figuralną Ukrzyżowania, gdzie ku stopom Jezusa pełza wąż

Dwór w Świątku

z końca XIX wieku, o cechach neogotycko-romantycznych, własność prywatna

Żuraw Studzienny w Świątku

drewniany, ewenement na ziemi kłodzkiej

Kościół Św. Jana Chrzciciela w Piszkowicach

z I połowy XIV wieku, wewnątrz bogate, ale zróżnicowane wyposażenie, ołtarze boczne z lat 1720 i 1770

Zespół Pałacowo-Parkowy w Piszkowicach

II połowa XVII wieku, z tarasem widokowym na część kotliny kłodzkiej, obiekt w odbudowie,

Zespół Młyński wraz ze Spichlerzem w Piszkowicach

z oryginalnym wewnętrznym wyposażeniem

Kościół Św. Mikołaja w Starkowie

gotycki z około 1400 roku, wewnątrz dość bogate wyposażenie, m.in. figurka MB z dzieciątkiem z XV wieku

Kościół Św. Barbary w Droszkowie

z 1405 roku, wewnątrz bogate wyposażenie, m.in. dość liczny zespół drewnianych rzeźb z XVIII wieku (część autorstwa M. Klahra), dzwon na wieży z 1652 roku

Współczesny Krzyż

ufundowany przez L. Orskiego; dziękczynienie za uratowanie życia 30.01.1988r. w wypadku drogowym podczas rajdu samochodowego

Kaplica Św. Krzyża w Boguszynie

barokowa z 1732 roku, wewnątrz fresk, obrazy olejne i figury o cechach baroku ludowego

Kościółek Św. Antoniego w Gołogłowach;

późnobarokowy z XVIII wieku, wewnątrz skromne wyposażenie

Dwór w Bierkowicach;

z XVIII wieku, obecnie szkoła

Remiza Strażacka w Ruszowicach

drewniana, prawdopodobnie najstarsza na ziemi kłodzkiej

Zespół Pałacowo-Parkowy w Korytowie

wzniesiony w 1711 roku, prawdopodobnie projektu J.Carove, obiekt w odbudowie

Kaplica Św. Anny w Szalejowie Dolnym

Kaplica św. Anny; barokowa, została wzniesiona w latach 1731-1732 z inicjatywy rektora kolegium jezuickiego Gotfryda Wedingena na miejscu wcześniejszej budowli z 1523r., kilkakrotnie remontowana. Budowla jest murowana, jednonawowa,, zamknięta półkoliście,

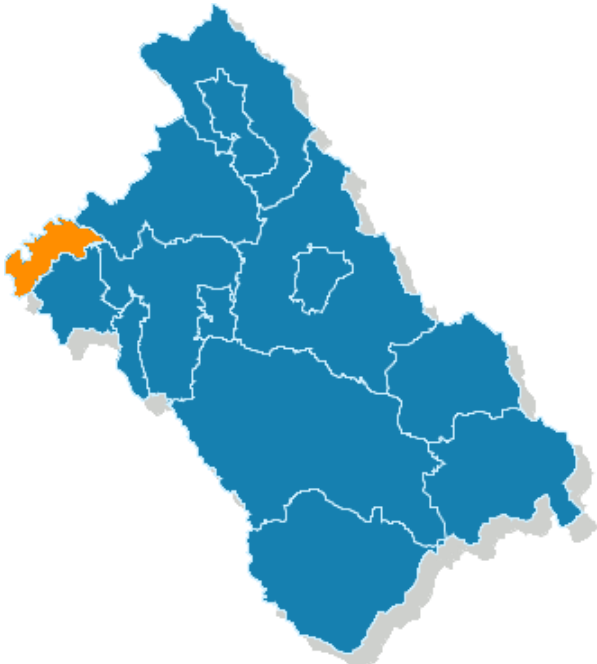

o wnętrzu nakrytym sklepieniem kolebkowym z lunetami, bogato rozczłonkowanym, wolutowym szczytem zachodnim oraz ozdobnym balkonem nad portalem wejściowym. Nakryta dwuspadowym, gontowym dachem, z potężną wieżyczką sygnaturką, zwieńczoną hełmem z prześwitem. we wnętrzu znajduje się bogate, barokowe wyposażenie z figurami św. Anny i św. Joachim a, a na sklepieniu malowidło plafonowe S. Fóckera z ok. 1734r.

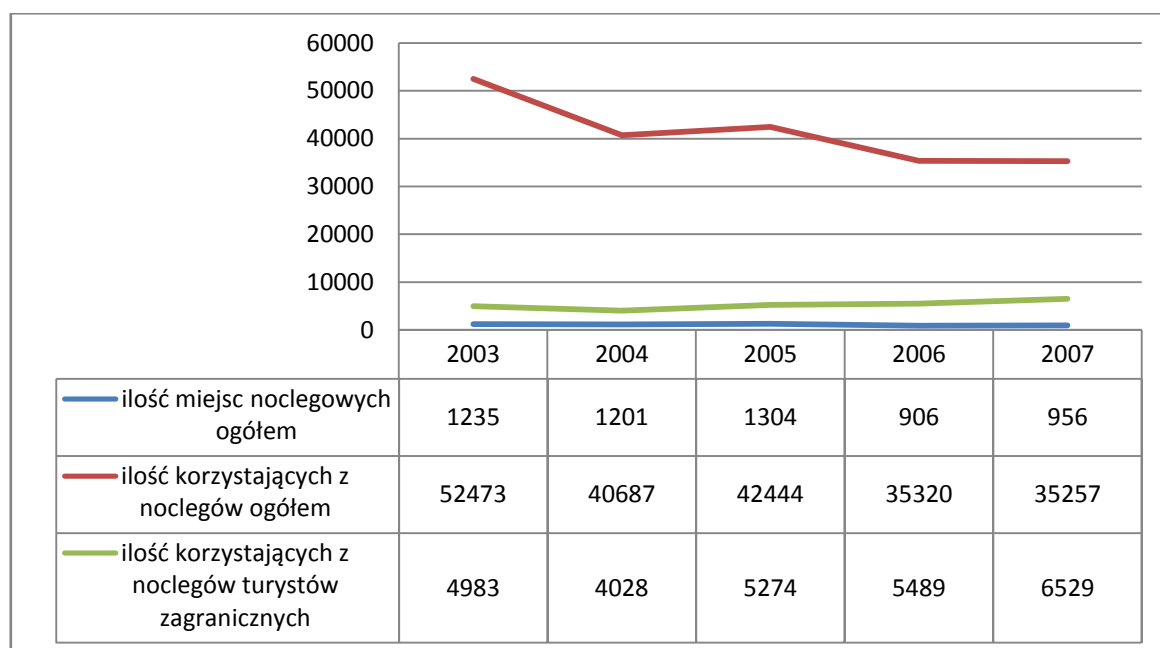
Na uwagę zasługują; drewniany, polichromowany ołtarz główny z 1734r., ołtarze boczne, drewniana ambona, obrazy olejne z ok. 1732r. Nieliczne wota wskazują na odpustowy charakter obiektu. Kult św. Anny nasilił się w 1597r., kiedy Szalejów przeszedł w ręce jezuitów, którzy nie tylko intensywnie zagospodarowali wieś, ale też propagowali kaplicę, jako cel pielgrzymek i miejsce jej kultu jako patronki rodziny. na pocz. XVIII. Szalejów Dolny należał już do najpopularniejszych miejsc kultu w hrabstwie kłodzkim. na ten barokowy zespół pielgrzymkowy składa się także kaplica św. Marii Magdaleny, usytuowana naprzeciwko kaplicy św. Anny, wzniesiona w 1734r. jako kaplica cmentarna lub dla spowiadających się pielgrzymów.

W krajobrazie gminy rozszanosą setki urokliwych kapliczek, krzyży przydrożnych i kolumn maryjnych, które pełnią funkcje nie tylko sakralną. Są też ważnymi znakami orientacyjnymi w terenie.

1.1.1.1.5 Kudowa-Zdrój

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p align="center">www.kudowa.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>747</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>10 000</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>34 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>24%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	747	Ilość mieszkańców	10 000	Powierzchnia	34 km ²	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	747											
Ilość mieszkańców	10 000											
Powierzchnia	34 km ²											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	24%											

Wykres 5. Ilość korzystających z noclegów i baza noclegowa Gminy Kudowa-Zdrój
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny

Kudowa--Zdrój to jedno z najpiękniejszych uzdrowisk polskich, położone w południowo-zachodniej części Ziemi Kłodzkiej, na wysokości 388 – 700 m.n.p.m. Miasto leży w płaskiej kotlinie o długości 9 km i szerokości 6 km, która z trzech stron otoczona jest górami: Stołowymi, Wzgórzami Lewińskimi oraz wzgórzami należącymi do Gór Orlickich. Przez miasto przebiega międzynarodowa droga E 67 Wrocław – Praga. w bezpośrednim sąsiedztwie miasta funkcjonuje jedno z największych granicznych przejść drogowych między Polską a Republiką Czeską: Kudowa-Zdrój – Nachod.

Kudowa --Zdrój należy do najstarszych uzdrowisk w Polsce i Europie. Miejscowość ta po raz pierwszy wzmiankowana jest w roku 1477 w dokumencie Henryka Starszego, syna króla czeskiego, Jerzego z Podiebradu. Początkowa nazwa wioski brzmiała Lipolitov. w połowie XVI wieku nazwa uległa zmianie na Chudoba, później Kudoba i od 1945 roku na Kudowa --Zdrój. Najstarsza dzielnicą Kudowy jest Czermna, istniejąca już w XVI wieku. Pierwsza wzmianka o źródłach mineralnych pochodzi z 1580 roku, a informacje o uzdrowisku znajdziemy w kronice Ludwika z Nachodu pod nazwą Cermenske Lazne. w 1625 roku (a może już w 1621 roku) zostaje wydana drukiem praca kłodzkiego duchownego protestanckiego, G. Aelurusa „ Glaciographia”, w której pisze on, że wody kudowskie były uważane z dobre w smaku, zdrowe i „przedkładane na wino”.

Pierwszym znanym właścicielem uzdrowiska był naczelnny dowódca wojsk cesarskich z okresu wojny trzydziestoletniej (1618 – 1648), Albrecht von Wallenstein (1583 – 1634), a po nim jego szwagier hrabia hr. A. E. Terzky z Nachodu. Urządzenia do kąpieli leczniczych, wykonane z drewna, znane były od około 1630 roku. Naukowego opisu wód Kudowy dokonał doktor Kremer w pracy naukowej z 1694 roku.

W XVIII wieku wody kudowskie były wysyłane do Berlina. w 1777 roku wrocławska oficyna „ Kornów” wydała w języku polskim przewodnik po śląskich uzdrowiskach, między innymi po Kudowie i Dusznikach, autorstwa Daniela Vogla.

W końcu XVIII wieku obmurowano źródła i osuszono teren dzisiejszego parku. w 1783 roku uzdrowisko przeszło w ręce spółki lekarzy, co przyczyniło się do rozwoju jego funkcji leczniczych. w 1795 roku zbudowano drewniany budynek łazienkowy z dwudziestoma wannami (rozebrany w 1907 roku), a obok niego budynek dla kuracjuszy(dzisiejszy „Zameczek” – Szpital Uzdrowiskowy). w okresie wojen napoleońskich, w czerwcu 1813 roku, rezydował na plebani w Czermnej król pruski Wilhelm III, a królowa wraz z córkami w dzisiejszym „Zameczku”. Po klęsce Napoleona, gdy Kudowa przeszła w ręce hrabiowskiego rodu Götzenów, nastąpiła dalsza rozbudowa uzdrowiska.

W 1847 roku Kudowę odwiedziło 300 kuracjuszy. w 1850 roku A. Duflos dokonał analizy chemicznej wód mineralnych i stwierdził, że posiadają właściwości lecznicze. Natomiast zasługą miejscowego lekarza J. Jacoba, jest uznanie Kudowy w 1870 roku za uzdrowisko leczące choroby serca, co miało znaczny wpływ na zwiększenie się liczby kuracjuszy, która w 1900 roku wynosiła już blisko 4150.

Było to pierwsze w Niemczech uzdrowisko kardiologiczne. w drugiej połowie XIX wieku często przebywał tutaj pruski feldmarszałek, hrabia hr. Helmut von Moltke (1800 – 1891), oraz jego rodzina.

Dzięki nabyciu uzdrowiska w 1904 roku przez prężną spółkę z Wrocławia oraz uzyskaniu w 1905 roku połączenia kolejowego z Kłodzkiem i wybudowaniu własnej elektrowni, następuje szybki rozwój uzdrowiska. Powstają liczne pensjonaty, a także domy mieszkalne. w 1906 roku zbudowano dom Charlotty (dzisiaj Zakład Przyrodolecznicy numer 3), wzniesiono hotel z teatrem tzw. Książęcy Dwór (obecnie „Polonia”, Szpital Uzdrowski 2). w tym czasie liczba kuracjuszy wzrosła do około 8000 tysięcy rocznie. Wśród gości odwiedzających Kudowę był sam sir Winston Churchill. Po zakończeniu II wojny światowej Kudowa, którą ominęły działania wojenne, znalazła się w granicach Polski i równocześnie w 1945 roku uzyskała prawa miejskie. Rozwinęła się przestrzennie i gospodarczo, stając się jednym z najpopularniejszych uzdrowisk i ośrodków wczasowych w kraju.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Kudowa-Zdrój

Park Zdrojowy

Centralnym miejscem Kudowy-Zdrój odwiedzanym przez turystów i kuracjuszy jest Park Zdrojowy. Założony w XVIII wieku w miejscu wypływania źródeł mineralnych u podnóża góry zwanej Parkową swój najbujniejszy rozkwit notował w latach 20-tych XX wieku. Bogata zróżnicowana w zależności od pory roku roślinność parku obfituje w agawy, kaktusy, opuncje, draceny, saganowce i rododendrony .Schodząc do Parku Zdrojowego od strony ul. Zdrojowej mijamy Pijalnię Wód Mineralnych wraz z Salą Koncertową. w Pijalni warto zwrócić uwagę na freski A.Molnara obrazujące Dolny Śląsk początku XX wieku. na przeciwko u podnóża góry Parkowej położony jest budynek Zwany Zameczkiem wybudowany w 1772 roku, obecne sanatorium. Obok dominuje wspaniała bryła Sanatorium Polonia mieszcząca w swym wnętrzu min. Teatr Zdrojowy im.S.Moniuszki.

Ciekawym miejscem wydarzeń kulturalnych i koncertów w parku jest duża otwarta hala spacerowa tzw. „Teatr pod Blachą”. w pobliżu usytuowane jest popiersie Stanisława Moniuszki, którego muzyka rozbrzmiewa w kurorcie już od 42 lat corocznie w czasie Festiwalu Moniuszkowskiego. Od strony zachodniej Park zamknięty jest okazałym stawem po którym już niebawem będzie można popływać łódką. Tuż za stawem znajduje się przejście graniczne z Republiką Czeską.

Obecnie w części parku trwają prace renowacyjne przywracające stan z lat 20 – tych XX wieku.

Kaplica Czaszek

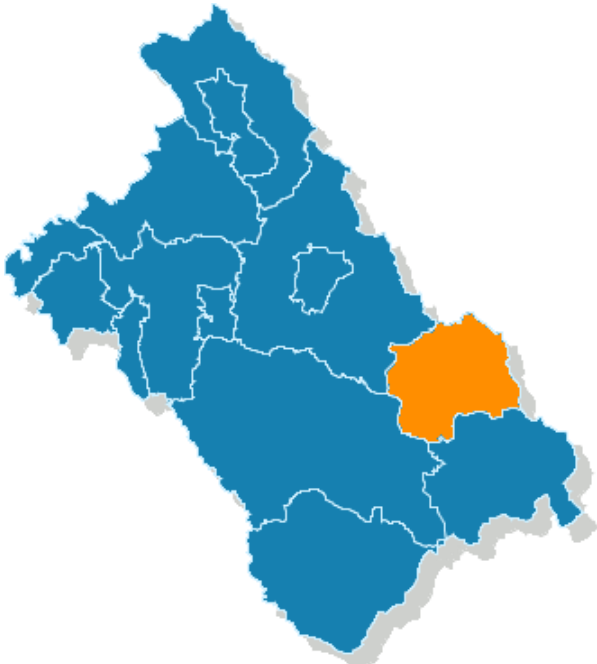

Wielki wspólny grobowiec ofiar wojen Śląskich z lat 1740-1742 i 1744-1745 oraz chorób zakaźnych z XVIII wieku którego ściany i sufit wyłożone są 3 tysiącami czaszek i kości ludzkich. Pod podłoga spoczywa dalsze kilkadziesiąt (20-30 tys) szczątków ludzi. Kaplica wybudowana została w 1776 roku przez księdza Wacława Tomaszka, któremu budowa kaplicy, zbieranie szczątków, dezynfekcja i impregnacja oraz układanie szczątków zajęły osiem lat... Kaplica jest wyjątkowym obrazem przemijalności i kruchości człowieka w której spotkały się szczątki dawnych rodzin, przyjaciół i wrogów. Raz w roku o północy z 14 na 15 sierpnia odprawia się w Kaplicy Czaszek mszę św. za wszystkich którzy w niej spoczywają oraz za wszystkich którzy umarli na skutek chorób lub w wyniku nieszczęśliwych wypadków. Kaplica Czaszek to jedyny tego typu obiekt w Polsce i jeden z trzech w Europie.

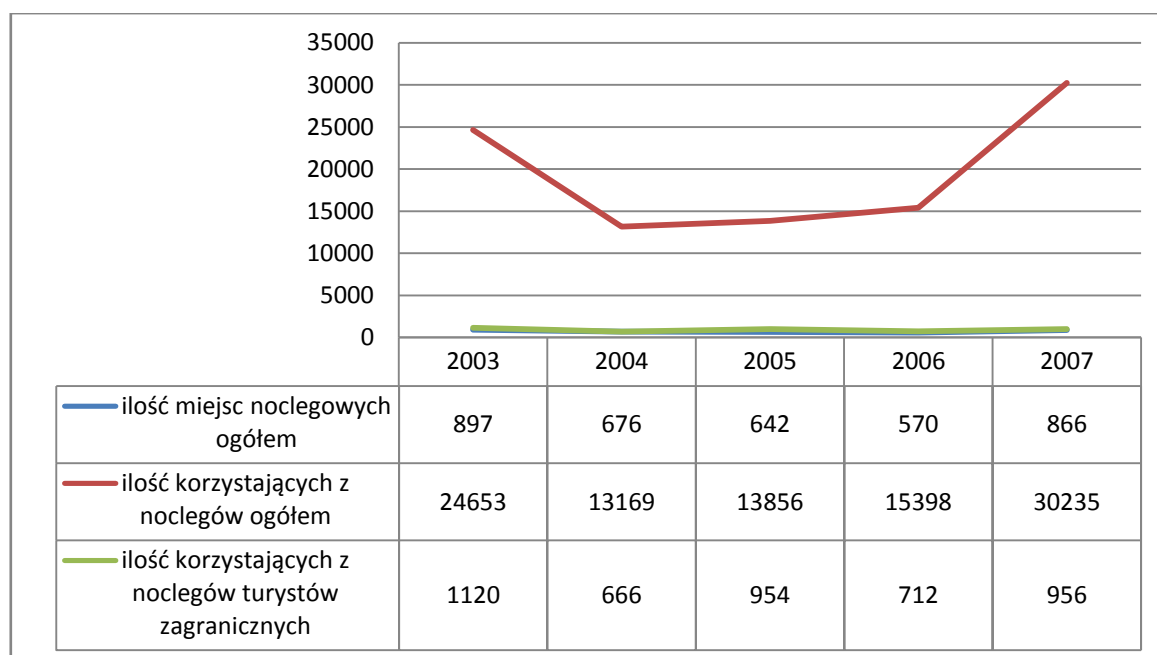

Ruchoma Szopka w Cermnej to dzieło twórcy samouka Frantiska Stepana który rozpoczął rzeźbić swoje dzieło w wieku zaledwie 15 lat, szczyrykiem w lipowym drewnie. Po dwudziestych latach żmudnej pracy wykonał 250 figurek, które poruszane ręcznie stanowiły szopkę. Figurki z szopki przedstawiają sceny z życia pasterzy, mieszczan oraz narodzin Jezusa Chrystusa. w latach 1930-1938 roku Franciszek Stepan dobudował drewniane organy składające się z 270 piszczałek oraz 10 rejestrów.

1.1.1.1.6 Łądek-Zdrój

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.ladek.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>355</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>9 117</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>117 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>22 897 822</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>22 771 218</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>8%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	355	Ilość mieszkańców	9 117	Powierzchnia	117 km ²	Dochody Gminy 2007	22 897 822	Wydatki Gminy 2007	22 771 218	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	355											
Ilość mieszkańców	9 117											
Powierzchnia	117 km ²											
Dochody Gminy 2007	22 897 822											
Wydatki Gminy 2007	22 771 218											
Stopa bezrobocia	8%											

Wykres 6. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa Gminy Łądek-Zdrój
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny

Lądek-Zdrój jest położony w południowo-zachodniej części kraju, w regionie zwanym Ziemią Kłodzką, geograficznie przynależącym do Sudetów.

Pod względem administracyjnym miasto przynależy do województwa dolnośląskiego i powiatu kłodzkiego.

Miejscowość rozwinęła się w dolinie środkowego biegu Białej Łądeckiej, która stanowi granicę rozdzielającą Góry Złote (od południa i wschodu) a Masywem Śnieżnika (od północy i zachodu). Dorzecze Białej Łądeckiej, stanowiącej prawobrzeżny dopływ Nysy Kłodzkiej obejmuje 314,6 km kw. Ponieważ i Lądek, i położone powyżej niego Stronie Śląskie posiadają oczyszczalnie ścieków, nurty rzeki zamieszkują jasne pstrągi potokowe. Pierwsze wzmianki o Lądku wskazują na jego zlokalizowanie w połowie XIII wieku. Przywileje miasta zostały potwierdzone przez księcia Bolka Ziębickiego w 1337 r. Okres wojen husyckich i walk, które przewinęły się przez Ziemię Kłodzką nie ominął również i tej miejscowości. Dwukrotnie, w latach 1428 i 1431 zostały zniszczone zabudowania kąpielowe, z których już wtedy słynęła miejscowość. 10 lat później zburzony zostaje zamek Karpień, Tym razem był to efekt połączonych sił księcia opawsko-ziębickiego i mieszczan wrocławskich. Ruiny zamku posłużyły jako materiał budowlany na odbudowę budynków w mieście. Kolejny etap rozwoju Lądka datowany jest na rok 1498, kiedy to na zlecenie Podiebradowiczów uczeni wykonują fachowy opis właściwości wód leczniczych, stwierdzając w nich obecność 'siarki, ałunu, soli i miedzi'. na cześć tego wydarzenia, które miało miejsce 25 lat wcześniej od analiz Paracelsusa, jednemu z zakładów kąpielowych nadano nazwę 'Jerzy' – od imienia jednego z kłodzkich braci zasłużonych dla rozwoju Lądka. Nazwa ta obowiązuje do dziś.

W roku 1572 miasto dokonało ważnych inwestycji pozwalających na rozpoczęcie nowego etapu – miejskiego uzdrowiska. Powstały kolejne domy dla gości, budynki kąpielowe, zakupiono wiele urządzeń, nowoczesną infrastrukturę. Miasto zyskuje coraz większą sławę. w roku 1591 ukazał się pierwszy drukowany tekst medyczny o zaletach leczenia w Lądku. Autorem tego tekstu był nadworny lekarz Habsburgów – Jan Crato.

Kolejne dramatyczne wydarzenia w historii miasta to wojna trzydziestoletnia 1618 – 1648, podczas której miasto podupada i odsprzedaje kąpielisko „Jerzy”. Ten zły okres jednak nie trwa długo i już w roku 1672 powstały na terenach przyległych do miasta kolejne zakłady „Maria” i „Wojciech”

W kolejne stulecie miasto weszło jako prężnie rozwijające uzdrowisko. w roku 1736 miasto wykupuje dobra podmiejskie oraz zakłady kąpielowe. Dobra passa nie trwa jednak długo. Najpierw w roku 1739 spłonęła większa miejska część Lądka, a w atach wojen śląskich 1740 – 1763 odnotowano kolejny zastój w rozwoju uzdrowiska. w latach tych, Lądek obok Cieplic i Karlovyvh Var był ośrodkiem rekonwalescencji rannych i chorch żołnierzy obu walczących stron. Stało się tak na mocy specjalnego porozumienia z 1 roku 1759. Działo się to ok. 100 lat wcześniej przed czerwonoekrzką konwencje genewską.

W roku 1765 król Fryderyk Wielki wydał zakaz korzystania obywatelom pruskich z innych uzdrowisk niż tylko sudeckich. Nadszedł kolejny okres zrównoważonego rozwoju. Powstają parki, sale balowe, promenady. Powstają kolejne obiekty zdrojowe. Miasto rozwijało się przez kolejne stulecie. w międzyczasie goszcząc takie znamienitości jak książęta z całej Europy. Do miasta przyjeżdżali królowie wraz z całą świtą i dworem.

Pod koniec XIX wieku miasto zostało połączone z Kłodzkiem linia kolejową.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Łądek-Zdrój

Zakład Przyrodoleczniczy "Wojciech", Pl. Mariański 3

Punkt Informacyjny

tel. 074 811 54 74, e-mail: informacja@uzdrowisko-ladek.pl - czynny codziennie:

poniedziałek 9.00 -17.00,

wtorek - niedziela 10.00 -18.00;

można tu dokonać rezerwacji oraz wykupić zabiegi bez ordynacji lekarskiej, uzyskać informacje o dostępnej bazie hotelowej Uzdrowiska, kupić pamiątki oraz inne produkty (oleje zimnotłoczone, soki naturalne)

Basen termalny - bilet 15,- zł; czynne: wtorek - niedziela, wejścia od 10.00 do 18.00 co 45 minut,

Kąpiel perełkowa w wannie marmurowej - bilet 15,- zł; czynne codziennie, wejścia od godz. 10.15 do 16.45,

Pijalnia wód mineralnych - bilet dla osób dorosłych 0,50 zł, dla dzieci do 12 roku życia wstęp bezpłatny, cena kubka papierowego 1,- zł; czynne codziennie 10.00 - 18.00

Zakład Przyrodoleczniczy "Jerzy", ul. Ostrowicza 2

Punkt Informacyjny

czynny codziennie:

poniedziałek-sobota 8.00-15.30,

niedziela 10.00-17.00;

można dokonać rezerwacji oraz wykupić zabiegi bez ordynacji lekarskiej, uzyskać informacje o dostępnej bazie hotelowej Uzdrowiska, kupić pamiątki oraz inne produkty (oleje zimnotłoczone, soki naturalne, suplementy diety), skonsultować się z doradcą ds. diet.

Zabiegi dostępne bez ordynacji lekarskiej w Uzdrowisku Łądek:

Emanatorium, Kąpiel termalna w basenie "Jerzy", Masaż podwodny, Masaż wirowy kończyn, Półkąpiel wirowa, Kąpiel radonowo-siarczkowa, Sauna, Masaż relaksacyjny twarzy, Masaż relaksacyjny twarzy z regenerującą maseczką, Masaż suchy relaksacyjny, Masaż suchy odchudzający, Masaż suchy z drenażem limfatycznym, Kąpiel perełkowa, Kąpiel termalna w basenie "Wojciech", Kąpiel siarkowo-borowinowa, Natrysk termalny. Bilety na ww. zabiegi można nabyć w Punktach Informacyjnych w "Wojciechu" oraz "Jerzym".

Galeria Muzealna im. Michała Klahra Starszego z punktem Informacji Turystycznej

Łądek Zdrój, ul. Rynek 1, tel. 074 81 46 482

Siedziba Galerii mieści się w barokowej kamienicy, przy ul. Rynek 1, należącej w latach 1724 – 1742 do Michała Klahra Starszego, wybitnego artysty rzeźbiarza czynnego na Śląsku w 1 poł. XVIII w.

Michał Klahr Starszy – ur.1693 w Bielicach koło Stronia Śląskiego, zm. 9 marca 1742 w Łądku Zdroju. Wybitny artysta rzeźbiarz, przedstawiciel doby baroku. Członek łądeckiego cechu i radny miejski. autor wielu rzeźb, ołtarzy i elementów wystroju wnętrz wykonywanych dla kościołów i kaplic na ziemi kłodzkiej.

Według niepotwierdzonej źródłowo relacji talent Klahra został zauważony i doceniony przez rektora kłodzkiego kolegium jezuickiego Paula Strelano. z jego inicjatywy młody artysta skierowany został na naukę do Sebastiana Flackera – rzeźbiarza pracującego wówczas dla jezuitów kłodzkich. Pierwsze prace rzeźbiarza (m.in. kazalnica, konfesjonały czy rozbudowany prospekt organowy) wykonane dla jezuickiej fary w Kłodzku, odznaczały się wysokim poziomem wykonania, a także niezwykle skomplikowanym i złożonym programem ideowym.

26 i 1723 roku Michał Klahr wstąpił w związek małżeński z Katarzyną, córką Hansa Mühlana. Fakt ten odnotowany został w księdze ślubów parafii w Nowym Gierałtowie. W 1724 roku rzeźbiarz opuścił Kłodzko i zamieszkał w Łądku Zdroju, gdzie nabył narożną kamienicę zwaną „Zur Kornecke” (obecnie kamienica Rynek 1).

W bogatym dorobku artysty pozostaje szereg rzeźb wykonanych dla obiektów sakralnych z terenu ziemi kłodzkiej m.in.: w Bystrzycy Kłodzkiej, Bolesławowie, Szczytnej czy Wilkanowie. Jedne z najciekawszych prac – rzeźbę Chrystusa Ukrzyżowanego, figurę Chrystusa Zmartwychwstałego oraz kolumnę Trójcy Świętej zobaczyć można w Łądku Zdroju.

Analogie dla twórczości Michała Klahra odnaleźć można w kręgu praskich artystów F.M. Brokofa i M.B. Brauna, oraz sztuki cysterskiej tworzonej dla klasztorów w Kamieńcu i Henrykowie. Artysta mógł pozostawać także pod wpływem popularnych wówczas w Europie podręczników teoretycznych A. Pozzo i G. Audran. Michał Klahr Starszy zmarł 9 marca 1742 roku, w wieku 49 lat. Dokładne miejsce pochówku artysty pozostaje nieznane. Spośród jego pięciorga dzieci, ważne miejsce w historii sztuki śląskiej zajmuje Michał Ignacy Klahr zwany Młodszym (1727 – 1807), którego warsztat rzeźbiarski zyskał dominującą pozycję na ziemi kłodzkiej w drugiej połowie wieku XVIII.

Kościół Parafialny Narodzenia NMP

Stojąca przy ulicy Kościelnej barokowa budowla, trzecia z kolei (po gotyckiej i renesansowej), poświęcona w 1697 r. Nawa sklepiona kolebkowo z lunetami, salowe wnętrze, na sklepieniu freski E. Reimanna. Cenne rzeźby figuralne z warsztatu najwybitniejszego rzeźbiarza Ziemi Kłodzkiej, Michała Klahra (Grupa Ukrzyżowania) i jego syna Ignacego (ambona, rokokowy konfesjonał). Obaj twórcy - mieszkańcy Łądka - byli autorami 39 pełnych i półpełnych rzeźb drewnianych.

Most św. Jana

dwuprzęsłowy, gotycki obiekt (1565 r.) oparł się wszystkim powodziom, co jest podobno efektem zastosowania białek kurzych zamiast wapna. w wiekach średnich tuż obok mostu znajdował się dom celnika. Figura św. Jana Nepomucena z 1709 r. jest w miarę dokładną kopią figury z mostu Karola w Pradze i należy do najstarszych na Śląsku.

Ruiny zamku Karpień

(niem. Karpenstein) - na szczycie Karpiaka (758 m n.p.m.). Karpień w XIV i XV w. był centrum państewka obejmującego obszar doliny górnej Białej Łądeckiej i jej dopływów powyżej Radochowa. Zamek strzegł położonej w pobliżu Przełęczy Karpowskiej, którą biegł szlak kupiecki - Solna Droga. Zniszczony w czasie wojen husyckich, stał się siedzibą rycerzy-rabusiów.

W XVI w. pozyskiwano stąd kamień do budowy najstarszego zakładu leczniczego "Jerzy".

Dojście: z Łądka szlakiem niebieskim, czerwonym, od Rozdroża Zamkowego niebieski, zielony, ok. 2,15 godz.

Jaskinia Radochowska

Położona w Górach Żółtych koło wsi Radochów, do 1966 r., czyli do odkrycia Jaskini Niedźwiedziej była najdłuższą jaskinią w polskiej części Sudetów o łącznej długości ścian i korytarzy wynoszącej 265 metrów. Nazywana dawniej Reyersdorfer Tropsteinhöhle - Radochowska Jaskinia Naciekowa, zachwycała pięknem szaty naciekowej.

Jaskinia znana była już w wieku XVIII. w latach 1933- 1935 mieszkańiec Łądka Zdroju, Heinrich Peregrin, były górnik i właściciel jaskini oczyścił z gruzu skalnego i gliny pierwotny otwór wejściowy i wykonał wewnętrzne prace adaptacyjne, przystosowując obiekt do ruchu turystycznego.

W czasie prac natrafił na kości zwierząt plejstocenijskich, o czym zawiadomił Instytut Zoologiczny Uniwersytetu Wrocławskiego. Ponieważ czaszki niedźwiedzi jaskiniowych były rozmieszczone najpewniej intencjonalnie pod ścianami, a jedna nawet obłożona kamieniami, wysunięto hipotezę, że na tych terenach panował kult niedźwiedzia.

Do dzisiejszego dnia nie rozstrzygnięto problemu czy człowiek jaskiniowy zamieszkiwał jaskinię, a byłoby to jedyne stanowisko paleolityczne na Ziemi Kłodzkiej. Efektem badań faunistycznych prowadzonych w latach trzydziestych było opisanie około 90 gatunków zamieszkujących na stałe lub okresowo jaskinię.

Jak większość jaskiń krasowych Sudetów, Radochowska znajduje się wewnątrz soczewki wapienia wczesnopaleozoicznego, na jej styku z łupkami łuszczycowymi. Trzy sztuczne otwory wejściowe usytuowane są w południowo-wschodnim, prawym zboczu doliny niewielkiego potoku Jaskiniec, spływającego ze stoku Bzowca, na skraju lasu. Wejścia prowadzą do trzech krótkich komór połączonych długim, wąskim korytarzem. Środkowe wiodzie do komory centralnej, od której odchodzi mniejsza, trójkątna z jeziorkiem o temp. 2,4 C. Żyją w nim relikty polodowcowe, jak prapierścienica jaskiniowa, biały i ślepy skorupiak studniczek oraz pierwowij. Nacieki - dawniej tak piękne, że utrwalono je w nazwie jaskini - zachowały się dziś w niewielkiej mierze. Są to głównie małych rozmiarów stalaktyty i stalagmity, grzybki, żebra, kaskady i polewy naciekowe. na ścianach licznie występują formy korozyjne, tzw. żebra korozyjne i kotły wirowe.

Od czasów powojennych jaskinia jest ogólnodostępna. Należy wyposażyć się w latarkę i dobre obuwie, gdyż niektóre odcinki zalane są wodą lub błotniste oraz mieć w sobie ducha eksploratora a wycieczka dostarczy na pewno wielu wrażeń.

Dojście:

z drogi Kłodzko - Łądek od przystanku PKS w Radochowie zielonym szlakiem,

z Łądka - szlakiem niebieskim lub Doliną Białej Łądeckiej do Radochowa, dalej szlak niebieski.

Sanktuarium Matki Bożej „UZDROWIENIE CHORYCH”

Kaplica Zdrojowa pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny „Na pustkowiu” została zbudowana z inicjatywy hrabiego Zygmunta Hoffmanna. Kaplicę wzniesiono w 1679 r., rok później poświęcił ją dziekan M. Podchorski, a w 1690 r. poszerzono ją o dwie nawy boczne. Jest to budowla trzynawowa, o sklepieniach kolebkowych. w ołtarzu głównym znajduje się barokowa figura Matki Bożej z Dzieciątkiem (1674 r.) zaś nad ołtarzami bocznymi, wykonanymi przez Aloisa Schmidta w 1926 r., obrazy św. Anny i św. Józefa. Obrazy te jak i pozostałe (Wniebowzięcie NPM, Zmartwychwstanie, Chrztos Chrystusa) pochodzą z XVIII w. i są przypisywane Michałowi Willmannowi, największemu śląskiemu malarzowi barokowemu. Pewną osobiwością wystroju kaplicy są też malowidła ściennie z nawy głównej. Są to przedstawienia Czterech Ewangelistów, a na sklepieniu - siedem malowideł opatrzonych kartuszami. Od strony prezbiterium widzimy wymalowane litery alfa i omega - symbole Chrystusa. Pośrodku znajduje się malowidło przedstawiające przechyloną wagę - symbol Sądu Ostatecznego, a naprzeciwko prześwietlone niebiańskim światłem chmury - symbol nieba. Elewacja frontowa, o podziale pilastrowym, zwieńczona jest rzeźbami Matki Bożej, św. Anny i św. Józefa. Minister von Hoym ufundował dla kaplicy bijący zegar, który uroczyście zaczął odmierzać czas w dniu 56 urodzin fundatora: 20 VII 1795 roku o godzinie 12.00. Budowniczy kaplicy, hrabia Zygmunt Hoffmann von Leuchtenstern, zarządca hrabstwa kłodzkiego, twórca całego „nowego zdroju”, którego ośrodkiem był „Marienbad” (obecnie „Wojciech”), spoczął po śmierci w 1697 r. w krypcie tej świątyni. Kamienny kartusz z jego herbem znajduje się nad wyjściem do zakrystii.

W roku 1998, duszpasterz tutejszej parafii zainicjował konieczny remont i konserwację kaplicy, która dokonała się dzięki ofiarom Parafian, Kuracjuszy i Turystów modlących się w tym miejscu.

Przed kaplicą stoi figura Matki Boskiej ufundowana ok. 1887 r. przez Antoniego Krzyżanowskiego, budowniczego i fabrykanta poznańskiego, częstego gościa w Łądku.

Skansen "Gotwaldówka"

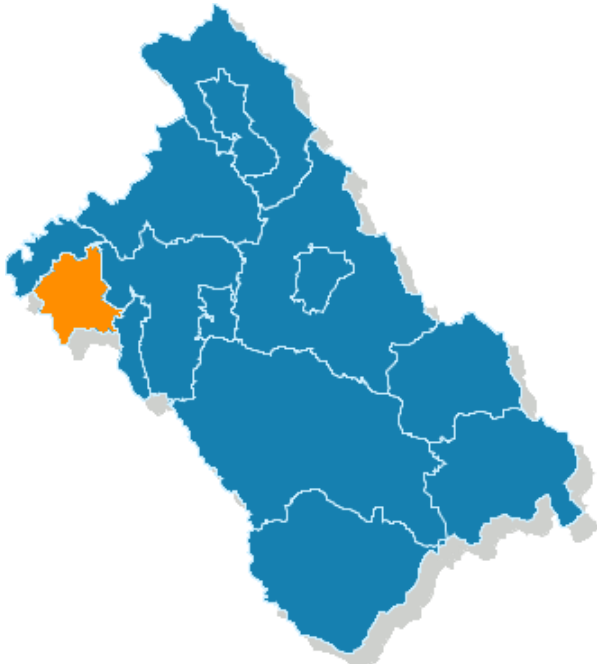

Skansen w Kątach Bystrzyckich 23 to zabytkowy zespół gospodarski funkcjonujący jako atrakcja turystyczna od 2003 r. Nazwa pochodzi od nazwiska dawnego gospodarza obiektu (jak świadczą nagrobki na cmentarzu przykościelnym była to rodzina przez wiele lat związana z Kątami Bystrzyckimi). Nie wszystkie obiekty są jeszcze udostępnione do zwiedzania, obiekt jest systematycznie rewitalizowany. Gospodarze zapraszają do obejrzenia wystaw: "Sudety w grafice Ericha Fuchsa" i "Śląskie koronki z babcinego kufra".

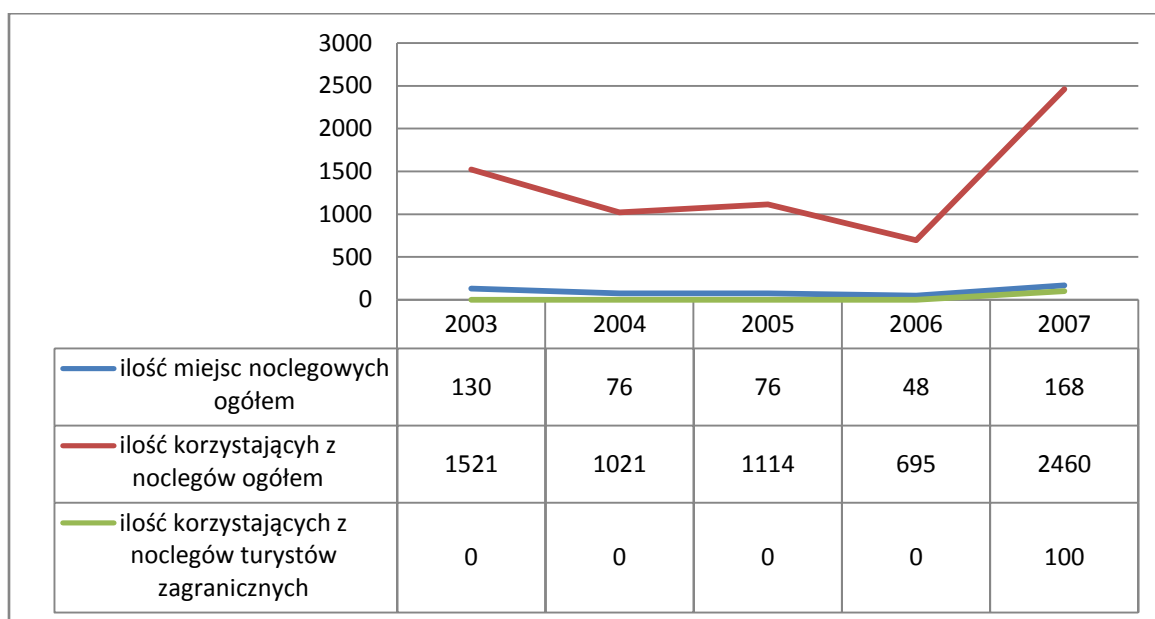
Arboretum

Arboretum zajmuje obszar 2,03 ha i jest położone na terenie lasów komunalnych miasta Łądku, w kotlinie otoczonej wzniesieniami Gór Złotych, nad krystalicznym potokiem Jadwiżanka (dojście ulicą Moniuszki). Jest to najwyższe usytuowane arboretum w Polsce, około 475-500 m n.p.m. Dogodne warunki klimatyczne i glebowe tworząc specyficzny mikroklimat, sprzyjający rozwojowi ponad 250 gatunkom i odmianom drzew i krzewów pochodzących z całego świata. Materiał roślinny został częściowo wyprodukowany przez założyciela ogrodu w szkółce doświadczalnej w Romanowie lub pozyskany z takich ośrodków jak: Zakład Doświadczalny PAN w Kórniku, Zakład Leśny SGGW w Rogowie, AR w Poznaniu, Ogród Botaniczny we Wrocławiu, Arboretum w Wojślawicach k/Niemczy.

1.1.1.1.7 Lewin Kłodzki

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p align="center">www.lewin-klodzki.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>92</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>2 062</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>52 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>40%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	92	Ilość mieszkańców	2 062	Powierzchnia	52 km ²	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	92											
Ilość mieszkańców	2 062											
Powierzchnia	52 km ²											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	40%											

Wykres 7. Ilość korzystających z noclegów i baza noclegowa Gminy Lewin Kłodzki
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny⁵

Trudno jest dzisiaj ustalić kiedy w miejscu dzisiejszego Lewina powstała pierwsza osada. Było to w okresie budowania zrębów państwa Czeskiego, przypuszczalnie pod koniec X wieku. na Wzgórzu Gródek - na wysokości 522 m n.p.m. zbudowano w wtedy drewnianą strażnicę. Nie była to typowa strażnica graniczna z silnym garnizonem wojskowym, lecz zameczek strzegący bezpieczeństwa przechodzącego tędy szlaku handlowego. Nie musiała więc posiadać fortyfikacji. Były to raczej koszary dla niezbyt licznej załogi z rodzinami i służby. Ale z czasem u podnóża góry zaczęli się osiedlać różni kupcy, rzemieślnicy i chłopi. Tak powstało podgrodzie. Zanim strażnica straciła swoje znaczenie, u podnóża góry istniała już sporej wielkości osada.

Jednocześnie powstała podobna strażnica na wzgórzu Homole. Często błędnie nazywa się ją zamkiem Lewińskim. Nawet niektóre stare opracowania naukowe powielały ten błąd. Leżąca na ważnym trakcie handlowym osada była wielokrotnie niszczona w czasie zatargów pomiędzy Polską i Czechami, a także w pomniejszych waśniach granicznych. Strażnica na wzgórzu Grodek została ostatecznie zniszczona w czasie wojen husyckich w roku 1428. Husyci zdobyli też zamek Homole i tam się umocnili.

Ale Lewin jest już w tym czasie dużą osadą. Pierwsze wzmianki o wsi Levinice pochodzą z roku 1213. Król czeski Przemysław Otokar nadaje te ziemie opactwu w Brenowie, które ma założyć nowy klasztor w Broumowie. w roku 1340 Lewin jest już parafią należącą do dekanatu w Dobrużce. Do parafii należą wszystkie ziemie tzw. Czeskiego Kątką, czyli także teren dzisiejszej Kudowy-Zdrój.

Trudno jest również dzisiaj ustalić kiedy Lewin otrzymał prawa miejskie. Urodzony w Lewinie w 1765 roku ksiądz i historyk Joseph Kogler podaje daty jeszcze wcześniejsze. Według niego pierwsza wzmianka o wsi Levinice pochodzi z 1197 roku i pochodzi z archiwów miasta Kłodzka. Twierdzi też, że prawa miejskie Lewin posiadał już w 1345 roku. Powołuje się przy tym na czeskiego kronikarza Hajka. Ten zaś wymienia w swojej pracy historię czarownicy Bródki, która zdarzyła się właśnie w 1345 roku w mieście Levinice. Wynikałoby z tego jednak, że prawa miejskie otrzymał Lewin jeszcze wcześniej. i na to znajduje Kogler odpowiedź. Uważa że prawa miejskie nadał miasteczku w początkach XIII wieku król Czeski Jan Luksemburczyk, syn cesarza Henryka VII. Król ten w ogóle nadał ziemi Kłodzkiej i Śląskowi wiele przywilejów, aby uzyskać przychylność mieszkańców. Uznając tą wersję otrzymujemy krótki przedział czasowy pomiędzy 1313 rokiem a 1346 r. Przy czym należy przyjąć raczej okres po roku 1327, kiedy Jan Luksemburczyk zhołdował ziemię kłodzką i księstwa Wrocławskie.

Lewin był jednym z dwóch miast /obok Dusznik/ państewka Homolskiego i wraz z nim wchodzi w 1477 roku w skład hrabstwa kłodzkiego. Tym samym kończy się okres przynależności do korony Czeskiej. Ale ludność Czeska zamieszkuje tu jeszcze długie lata.

Lewin był miastem otwartym. Nie posiadał żadnych fortyfikacji. Dlatego też był niszczone podczas kolejnych wojen i przemarszów wojska. Nie omijały go też klęski żywiołowe. w 1576 roku miasto zostaje zniszczone przez pożar. a mieszkało tu już 22 gospodarzy płacących podatki kościelne z 6 łanów zbórz. Już w 1491 roku odnotowuje się fundację szpitala oraz istnienie szkoły. Jej nauczyciel dostaje roczne uposażenie w wysokości 14 florenów. Od 1595 roku Lewin jest miastem królewskim należącym do cesarzy austriackich. w 1610 roku cesarz funduje miastu Kościół ewangelicki. Niestety drewniana budowla spłonęła podczas wojny trzydziestoletniej.

---

⁵ Źródło: WWW.lewin-klodzki.pl, Witold Kisza

W pierwszych latach istnienia Lewin był osadą handlowo-rolniczą. Dopiero od połowy XVI wieku zaczyna się tu rozwijać tkactwo chałupnicze i handel płótnem. Dokumenty z 1611 roku podają, że istnieje tu cech tkaczy i łyżkarzy. Właśnie te łyżki- strugane z cennych gatunków drewna- opisuje Kogler jako znane i cenione w całej Europie i wyparte z rynku dopiero przez wyroby metalowe .Z południa Europy sprowadzano w tym celu do Lewina drewno sandałowca i cyprysu. Miasto szybko się bogaci. Powstają urzędy i obiekty miejskie. w roku 1614 Lewin wykupuje za 850 talarów prawa czynnego sądownictwa.

Leżąc na trasie przemarszu wojsk miasto narażone było na różne kłopoty. Kogler opisuje wydarzenie z okresu 1-szej wojny Śląskiej. w dniu 08.06.1742 roku wojska Pruskie pojmały ośmiu okolicznych mieszkańców podejrzanych o współpracę z austriakami. Dla przestrogi powieszono ich tego samego dnia na drzewach w centrum Lewina.

W roku 1746 żyje w Lewinie 156 mieszczan. Istnieje kościół, kaplica, bielnik, stacja pocztowa i 5 młynów wodnych. Do Lewina należą okoliczne wioski: Krzyżanów, Kocioł i Lasek Miejski. Niedługo potem, 18.04.1772 roku /według innych źródeł 01.07.1772/ wielki pożar niszczy drewnianą zabudowę Lewina. Ogień pochłonął wtedy 28 domów prywatnych i 3 budynki miejskie. Dzięki dotacji króla Fryderyka Wilhelma II szybko zostaje odbudowany - już w zabudowie murowanej. w ogóle Lewin cieszył się szczególnymi łaskami Fryderyka Wielkiego, który podczas swojej podróży w lipcu 1778 roku przebywając na tych terenach mieszkał u Lewińskiego mieszczanina Josefa Ernera.

Również w roku 1778 inauguruje regularne kursy dylizans pocztowy z Kłodzka do Czech. Oprócz poczty przewozi on również podróżnych.

W 1787 roku w Lewinie istniało już 156 domów mieszkalnych, 23 stodoły i 31 stajni. z budynków publicznych istniały: kościół, kaplica, szpital, ratusz i cegielnia.

Przede wszystkim jednak Lewin był jednym z największych na Śląsku ośrodków tkactwa chałupniczego. Chociaż to samo twierdzą na przykład Bielawianie i mieszkańcy Głuszycy. Po prostu tkactwem zajmował się niemal cały Dolny Śląsk. w naszym mieście było 156 tkaczy i 186 krosien. Ponadto było 81 innych rzemieślników. Odbывały się rocznie 4 jarmarki i targi płóciennicze.

Po upadku Napoleona i kongresie Wiedeńskim w królestwie Prus wprowadza się reformę administracyjną i sądową. w jej wyniku zostaje utworzona prowincja Śląska z rządem krajowym we Wrocławiu, a z należącego do niej hrabstwa Kłodzkiego powstają dwa okręgi: - Bystrzyca z dystryktami Łądek i Bystrzyca oraz Kłodzko z dystryktami Radków, Kłodzko, Nowa Ruda i Lewin

Powstaje w Lewinie Sąd obwodowy obejmujący swym zasięgiem tereny dzisiejszych Gmin Lewin i Kudowa, aż po Bukowinę i Jakubowice. Utworzony zostaje również Urząd Celny i posterunek graniczny w Kotle. Takí porządek administracyjny utrzymuje się z niewielkimi zmianami do 1945 roku.

Początek XIX wieku jest okresem przejściowego upadku tkactwa. w roku 1816 były tu tylko 63 krosna płóciennicze i 10 bawełnianych. Ale Lewin rozwija się nadal. w 1840 roku było w mieście 170 domów i 53 budynki gospodarcze, wszystkie ważniejsze obiekty publiczne oraz browar, 4 gorzelnie, 4 karczmy i 2 farbiarnie.

Nadal podstawę rozwoju stanowiło tkactwo. Działo tu ok. 200 krosien lnianych i bawełnianych, było 18 kupców handlujących hurtowo płótnem, a co rodę odbywały się targi na płótno i przędzę. w 1846 roku założono szkołę włókienniczą, a w 1886 także szkołę hafciarską i warsztaty szkolne. Rozwijają się też inne gałęzie przemysłu. Powstaje fabryka czekolady i szlifiernia kryształu. Po raz pierwszy Lewin zarabia też na wojnie. w 1866 roku odbywa się tu koncentracja wojsk pruskich przed wojną z Austrią. Sama bitwa odbywa się pod Nachodem i Skalicami, a w Lewinie założono szpital polowy. na dostawach dla wojska zarabiają miejscowi kupcy.

Wiek XIX jest także okresem rozwoju uzdrowisk. Bogaci się na tym również Lewin. Leżącą na trasie dylżansu miejscowość odwiedzają kuracjusze z Dusznik i Kudowy. Zatrzymują się tu również ludzie zmierzający do pobliskich Gór Stołowych. na przełomie wieków istnieje w Lewinie 9 hotelików i zajazdów.

Pewne ożywienie gospodarcze przynosi również początek XX wieku. w 1903 roku Lewin otrzymuje stację kolejową, a w 1905 także połączenie kolejowe z Kudową. Planowanego przedłużenia linii do Czech nie udało się zrealizować. Linia taka powstała dopiero w kwietniu 1945 roku i działała tylko 2 tygodnie. Most graniczny został wysadzony przez wycofujące się wojska niemieckie. Pozostał nam jednak w Lewinie piękny wiadukt zbudowany przez włoskich inżynierów. Po pierwszej wojnie światowej wybudowano także basen kąpielowy i schronisko nad basenem. Pomimo starań ówczesnych władz miejskich nie staje się Lewin ośrodkiem letniskowym i turystycznym.

Z Lewinem związanych jest kilka znanych osób. w 1818 roku zatrzymała się tu żona cara Aleksandra i - Ludwika Baden Duriach - podróżująca z Wrocławia do Wiednia. Towarzyszył jej do granicy pruski następca tronu i późniejszy król Fryderyk Wilhelm IV. Urodził się tu wspomniany już wcześniej historyk Josef Kogler - ksiądz i jeden z pierwszych historyków ziemi Kłodzkiej. Urodził się tu również Georg Hartman /1867r- zmarł w 1954r w Bielefeld/ - kompozytor, poeta i nauczyciel. Po wojnie zamieszkała tu z rodzicami Violetta Villas. Tutaj się wychowywała i stąd wystartowała w 1959 roku do swej kariery piosenkarskiej. Od 1998 roku mieszka z powrotem w swoim rodzinnym domu.

Z ciekawostek Lewina należy opisać również znajdujący się w rynku pomnik. Ufundowany w latach 1920-25 ze składek społecznych miał upamiętniać ofiary 1-szej wojny światowej. Po 1945 roku, wykorzystując istniejący cokół przerobiono go na pomnik Bojowników o Wolność i Demokrację.

Mimo intensywnych poszukiwań nie dotarłem do dokumentów pozbawiających Lewin praw miejskich. Wiadomo, że jeszcze w latach 1945-46 mieliśmy prawa miejskie i w okresie powstawania na tym terenie władzy Polskiej pełnił Lewin rolę dużego ośrodka administracyjnego. Jako Miasto i Gmina zbiorowa liczył w 1946 roku ponad 3100 mieszkańców. Jedyne dokument - telefonogram pełnomocnika rządu do spraw ziem odzyskanych z dnia 29.IX.1945 wprowadza nowy podział administracyjny, ale nie wspomina nic o degradacji miasta. Jest wielce prawdopodobne, że jakiś urzędnik przepisując tekst zarządzenia pominął słowo "miasto" i błąd ten jest do dzisiaj powielany. a czasy tamte nie sprzyjały raczej ludziom zadającym zbyt wiele pytań. Również w wykazie miast zdegradowanych z różnych przyczyn w XX wieku Lewin nie jest wymieniany. Możliwa jest więc sytuacja że tylko przeoczenie urzędnika spowodowało powojenną stopniową degradację miasta i jego wyludnienie.

Nie znaczy to że jest to jedyna przyczyna upadku miasta. w okresie powojennym - jak wszędzie zresztą - trafiali tu różni ludzie. Jedni szukali miejsca do życia, a inni chcieli się szybko wzbogacić. Wiele dobytku zostało wywiezionego i rozszabrowanego. Postawiono też na rozwój pobliskich miast uzdrowiskowych. Tak więc Lewin sprowadzony został do roli zaplecza rolniczego i rezerwuaru siły roboczej dla okolicznych zakładów pracy.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Lewin Kłodzki

Gomole/Homole

Ruiny zamku (fragment wieży) z końca trzynastego wieku, opuszczony w połowie XVII wieku powoli popadał w ruinę. Zbudowany z czerwonego krzemienia ze spoiną wapienną. Mury zamku mają ok 2 m grubości, a wieża 10 m wysokości i 3 m średnicy. Zamek stoi na szczycie foremnego kopiastego pagórka (733 m). Błędnie nazwany "Zamkiem Lewińskim" w czasach swej świetności strzegł przełęczy "POLSKIE WROTA" i przebiegającego w pobliżu traktu handlowego. Trakt istniał już wcześniej, była to jedna z odnóg szlaku bursztynowego wiodący od Rzymu nad Bałtyk, a później, w okresie powstawania państwa Przemyślidów ważny szlak komunikacyjny z Pragi na Śląsk. Podczas prac wykopaliskowych prowadzonych w 1962, na podstawie zachowanego fragmentu wieży zamkowej, szczątków ceramiki oraz odkrytej pod dwumetrową warstwą gruzu podziemnej komnaty o wymiarach 4 na 5 m przykrytej kolebkowym sklepieniem ustalono datę powstania budowli na połowę XIII wieku.

Kamienica

Po wielkim pożarze w 1772r. który zniszczył praktycznie cały rynek, dzięki pomocy króla Fryderyka Wilhelma II Lewin został szybko odbudowany. Już w 1773 r. dworzanin Josef Strauch z Berlina wybudował budynek nr 27 odróżniający się stylem od pozostałych domów w rynku. Budowla od początku przemysłowania była jako dom handlowy - centrum handlu włókienniczego i zbożowego. Do remontu w 1995 roku z pięter wystawały jeszcze stalowe kołowroty, służące do transportu towaru na piętra. Przez lata przeznaczenie budynku uległo zmianie. Była tam na piętrze szkoła hafciarska do czasu wybudowania nowej szkoły przy kościele. Długie lata znajdował się tu urząd poczty cesarsko-królewskiej. w latach międzywojennych budynek był siedzibą banku i kasy pożyczkowej. Po wojnie zasiedlony przez rolników służył jako pomieszczenia gospodarcze. Po remoncie w 1984 roku, przeznaczony na restaurację i hotelik. Spłonął w 1990 roku. Do dziś niezamieszkały.

Kościół pw. Św. Michała Archanioła

Kościół przy ul.Kościelnej mieści się kościół św. Michała Archanioła z 1376 roku, przebudowany w 1679 roku. konstrukcji salowej zakończonej pięcioma bocznym prezbiterium, wewnątrz gotyckie reminiscencje i ostrołukowe okna. Wieżę dobudowano współcześnie z boku. Zachrystia pochodzi z osiemnastego wieku z Barokowym wyposażeniem jak również cebulasty hełm wieży i sygnatury. Plebania pochodzi z szesnastego wieku. obok plebanii mieści się szkoła z 1825 roku w późniejszym czasie została ona przebudowana i wyremontowana

Wiadukt kolejowy

jeden z największych i najładniej wkomponowanych w otoczenie wiaduktów Dolnego Śląska. Zbudowany w 1903 roku połączył Lewin linią kolejową z Dusznikami i Kłodzkiem. w roku 1905 oddano do użytku następny odcinek trasy Lewin - Kudowa Słone. Planowane połączenie tej trasy z liniami komunikacyjnymi Czech działało tylko dwa tygodnie. Wybudowana siłami robotników przymusowych linia z Kudowy Słone do Nachodu została oddana do użytku w połowie kwietnia 1945 r. Zniszczona została w maju 1945r. przez wycofujące się wojska niemieckie. Pozostał piękny wiadukt wybudowany przez włoskich inżynierów. Długi na 120 metrów i wysoki na 27 m pięknym łukiem wpisuje się w panoramę miejscowości i stanowi jeden z najczęściej fotografowanych obiektów.

Wieżyczka z zabytkowym zegarem

Do 1947 roku budynek ratusza będący własnością miasta. Wybudowany w latach 1773-1774 był siedzibą władz miejskich. w piwnicach i w ogrodzie mieściła się piwiarnia, gdzie prowadzono wyszynk piwa własnej miejskiej produkcji. Piwo to było tak słabej jakości, że nie wolno go było sprzedawać poza miastem i podległymi wioskami Kocioł i Krzyżanów. na piętrze mieściła się kasa miejska i mieszkanie pisarza miejskiego. na parterze mieścił się areszt miejski. Wieża zegarowa na budynku została wybudowana w 1774 roku jako integralna część budynku. Zegar na wieży działał do roku 1965. Potem mimo dwukrotnych remontów nie przejawiał ochoty do wskazywania aktualnego czasu. Obok kamienicy na kolumnie postawiona jest figura maryjna z 1687 r. ufundowana przez tutejszego mieszczanina Adama Stanke. w XVIII i XIX wieku była celem procesji.

Kaplica pw. Św. Jana Nepomucena

Przy rozwidleniu drogi wiodącej z Lewina do Taszowa i Kotła oraz dalej do Czech na podarowanej parceli miejskiego lasu, została wzniesiona kaplica p.w. Św. Jana Nepomucena. w miejscu tym kronikarz czeski Hajek umiejscowił spalenie czarownicy Brodki Duchacz w roku 1345. Fundatorem kaplicy był młynarz z Jarkowa Dawid Walke.

Kalwaria w Lasku Miejskim

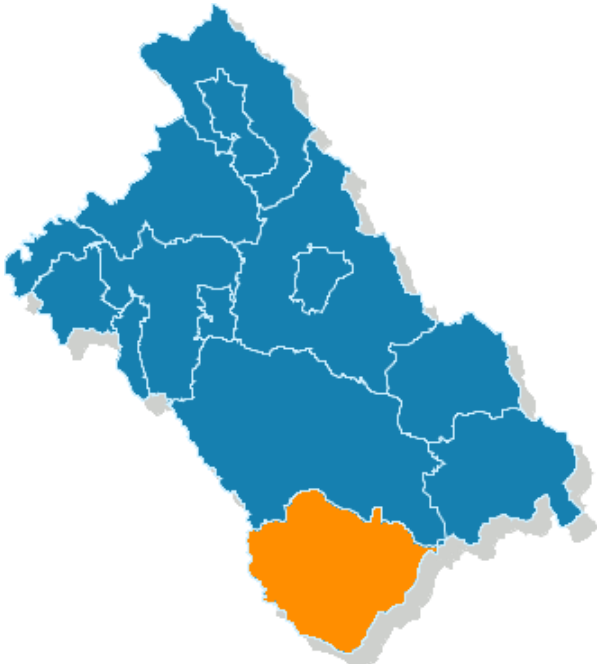

Na północnym stoku wzniesienia sąsiadującego z kaplicą Św. Jana Nepomucena w Lasku Miejskim znajdziemy KALWARIĘ.

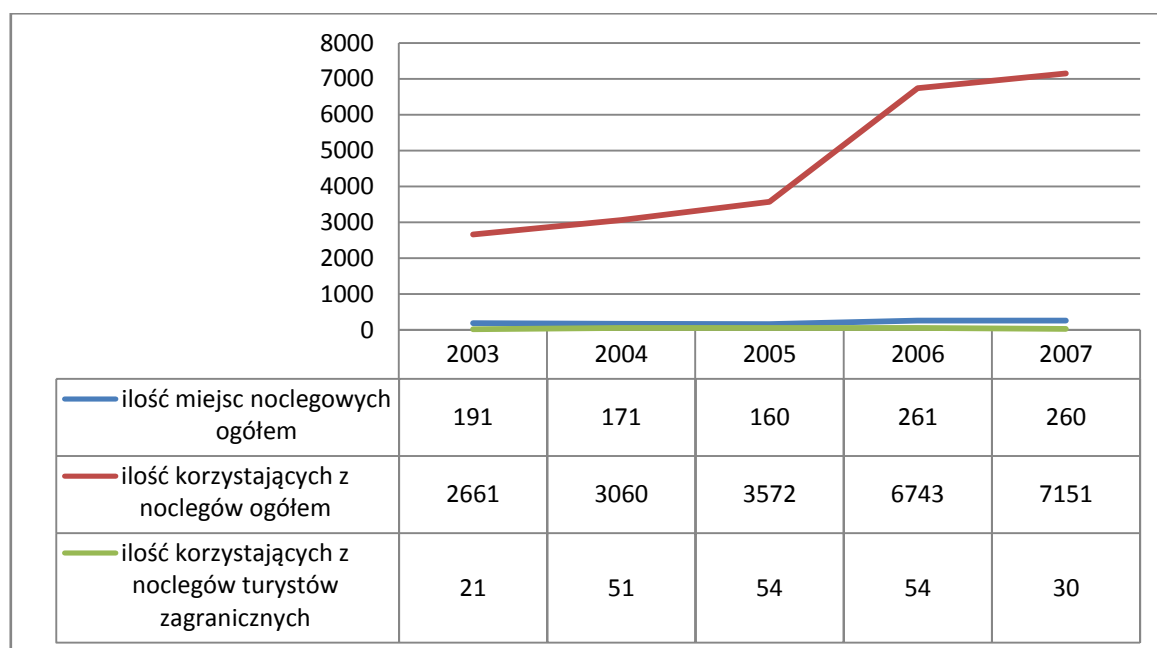
Jej stacje łączy ścieżka trawersująca stok wzgórze, z odcinkami łączonymi schodami terenowymi.

Odkute z piaskowca stacje drogi krzyżowej mają formę aedikuli z trójkątnym szczytem. Zdobione są ząbkami i stylizowanym ornamentem nawiązującym do barokowego ornamentu wstęgowo cęgowego. w prostokątnych wgłębieniach w licu stacji metalowe płyty z odlewanym przedstawieniami scen pasyjnych. na terenie Kalwarii znajduje się także kapliczka z figurą Chrystusa Zmartwychwstałego, przebudowana współcześnie z wykorzystaniem starszej kapliczki, lub wzniesiona na nowo.

1.1.1.1.8 Międzyzlesie

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p align="center">www.miedzylesie.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>263</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>7 700</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>189 km2</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>16 667 814</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>16 299 123</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>23,1%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	263	Ilość mieszkańców	7 700	Powierzchnia	189 km2	Dochody Gminy 2007	16 667 814	Wydatki Gminy 2007	16 299 123	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	263											
Ilość mieszkańców	7 700											
Powierzchnia	189 km2											
Dochody Gminy 2007	16 667 814											
Wydatki Gminy 2007	16 299 123											
Stopa bezrobocia	23,1%											

Wykres 8. Ilość korzystających z noclegów i baza noclegowa Gminy Międzyzlesie
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny

Miasto Międzyzlesie wg tradycji założone zostało przez jednego z książąt czeskich, co znajduje również swoje potwierdzenie w opracowaniach niemieckich historyków. To, co wiadomym jest, to fakt iż w roku 1264 utworzone zostały dobra międzyzleskie.

W dyspozycji historyków pozostaje dokument sporządzony w Pradze 30.04.1294 r., w którym król Czech Wacław II przekazuje dobra międzyzleskie wraz z miastem Międzyzlesie klasztorowi Cystersów z Kamieńca Ząbkowickiego, poprzedzając to lokacją na prawie niemieckim z tego samego roku.

Na przełomie lat 1315/1316 (za panowania Jana Luksemburskiego) Międzyzlesie wraz z jego dobrami odkupił od Cystersów sprzymierzeniec króla Otton von Gloubos, zapoczątkowując tym samym okres posiadania Międzyzlesia przez ród Gloubosów pochodzącego z Miśni. Właśnie za panowania rodu Gloubosów (1358) wzmiankowano po raz pierwszy o funkcjonujących już na terenie miasta ławach mięsnych, chlebowych i rybnych oraz o pracujących: krawcach, szewcach i rzeźnikach. Prowadzono wyszynk piwa i wódki, rozwijał się handel. z dokumentów tego okresu wiadomym jest również, że dobra międzyzleskie posiadały już m.in. młyny zbożowe, garbarnie, tartaki, folusze sukienne, kuźnię – hutę oraz hutę szkła.

Po śmierci Ottona von Gloubos włości międzyzleskie zostały podzielone w 1358 r. pomiędzy trzech jego synów. Dobra międzyzleskie wraz z miastem otrzymał Otto Schram (+1407), a po jego śmierci syn Wolfhard. Kres panowania Gloubosów, usuniętych ze swoich dóbr, położyły wojny husyckie, które przyniosły ze sobą w 1428 r. doszczętne spalenie miasta, kościoła Bożego Ciała i zburzenie zamku przez wojska pod wodzą Jana Koldy. Jak głosi lokalna tradycja uratowała się tylko okopcona dymem płonącego miasta zamkowa wieża nazwana później „Czarną Wieżą”, a samo miasto miało przez sto lat być opustoszone, tak, że zarosło lasem.

W latach 1519-1523 dzierżawcą dóbr międzyzleskich stał się Hans von Tschirinhaus, po to, by ostatecznie w 1551 roku jego potomkowie stali się ich długoletnimi właścicielami. Tschirinhausowie za swojego panowania przeprowadzili nowe akcje osadnicze, wystarali się o potwierdzenie herbu miasta, przebudowali stary zamek i w 1581 roku uzyskali odnowienie praw miejskich dla Międzyzlesia. Za ich panowania w 1584 r. odbył się pierwszy jarmark. Lata 1580 -1590 to okres kiedy właściciele na bazie pozostałości starego zamku, przeprowadzili i etap budowy dworu.

W latach 1600-1613 miasto otrzymało nowy murowany kościół parafialny (p.w. Bożego Ciała). w 1617 r. zbudowany zostaje na przedmieściu kościół Św. Barbary, a w 1618 r. wybudowano murowany ratusz i szkołę. Miasto liczyło wówczas ok.600 mieszkańców. w okresie wojny 30-letniej spłonęło wiele wsi, a w roku 1643 wojska szwedzkie doszczętnie spaliły miasto.

W 1653 r. dobra międzyzleskie nabył magnat austriacki – hrabia Michael Ferdinand von Althann. Jego spadkobiercy w 1670 r. odbudowali kościół Św. Barbary, w 1675 kościół parafialny, a następnie szkołę, dokończyli budowę dworu, zbudowali pierwszy wodociąg i szpital dla ubogich. Za przyczyną prowadzenia konsekwentnej polityki pruskiej w latach 1750-1807 po okresie wojen śląskich, miasto i okolice przeżywały swój renesans gospodarczy, oparty przede wszystkim na przemyśle tkackim lokowanym w warsztatach chałupniczych licznej grupy mieszkańców. Głównym wytwórcą i organizatorem handlu była rodzina kupiecka Ludwigów. z owych czasów, jako pamiątka pozostały również dwa z siedmiu drewniane domki tkackie zwane „Domkami siedmiu braci”.

Wojny napoleońskie i ich konsekwencje spowodowały krach gospodarczy. Rozwinęły się zatem inne, alternatywne dla tkactwa zajęcia, powstały nowe cechy rzemieślnicze murarzy i kamieniarzy. w latach 1827-1833 wybudowana została szosa łącząca Wrocław z Wiedniem oraz w 1875 r. linia kolejowa Wrocław – Praga - Wiedeń. Powstały nowe zakłady przemysłowe: fabryki przemysłu drzewnego, włókienniczej fabryki tekstylnej, fabryki firanek.

Początek wielkiego światowego kryzysu gospodarczego w latach 1929-1933 spowodował, że zamknięte zostały w mieście największe fabryki, a miasto zaczęło się wyludniać. Okres II wojny światowej to dla miasta okres pracy na potrzeby wojny, z której wyszło bez większych materialnych zniszczeń.

Po 1945 r. Międzyzlesie zostało ponownie zasiedlone i nie utraciło praw miejskich. Początkowo do 1973 r. było siedzibą urzędu gromadzkiego, a od 1975 r. siedzibą urzędu gminy. w pierwszych latach po wojnie na terenie Międzyzlesia działały drobne zakłady przemysłowe. Po otwarciu przejścia granicznego w 1959 r. pojawiło się zainteresowanie Międzyzlesiem, którego konsekwencją było rozpoczęcie remontów zabytkowej zabudowy i kształtowanie, choć w ograniczonym zakresie infrastruktury. Miasto było wówczas lokalnym ośrodkiem rolniczym, usługowo-handlowym, przemysłowym i letniskowo - turystycznym

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Międzyzlesie

Kościół p.w. Św. Barbary

Świątynia ta znajduje się na przedmieściu w północno-wschodniej części miasta, u podnóża Szubienicznej Góry. Wybudowana została w 1617, gdy właścicielami dóbr międzyzleskich był ród Tschirinhausów w związku z tym, że protestanci odebrali katolikom kościół parafialny. w 1643 r., w czasie wojny trzydziestoletniej, został zniszczony przez Szwedów. Odbudowano go dopiero w 1670 r. i poświęcono rok później. Kościół nosił wezwanie św. Barbary i był początkowo kaplicą cmentarną, a później kościołem cmentarnym w ramach parafii w Międzyzlesiu. Obecnie zachował swe historyczne wezwanie i ma status kościoła filialnego w tej samej parafii.

Kościół św. Barbary jest budowlą późnorenansową z odwołaniem do gotyku wyrażającym się w kształtowaniu prezbiterium jako niższego od nawy, zaopatrzeniu go w ostrołuczne okna, przypory oraz w nakryciu sklepieniem nawiązującym do gotyckich sklepień krzyżowo-żebrowych. Podobne odniesienia ma prosta, salowa nawa nakryta stropem. Kościół utrzymany więc był w stylu neogotyku z początku XVII w. Niewiele został zmieniony w trakcie barokizacji przeprowadzonej w 1670 r., której najbardziej widocznym wynikiem są hełm wieży i malowany, kasetonowy strop nawy. Nie wiadomo kiedy wzorem kościołów protestanckich i dla uzyskania miejsca dla wiernych umieszczono w nawie emporę wspartą na kolumnowo kształtowanych słupach, istniejące jeszcze w okresie międzywojennym. Kościół odnawiano w latach 1910 i 1923 r.

Jest to budowla orientowana, z szerokim wyodrębnionym prezbiterium niższym od nawy, zamkniętym pięciobocznie, nakrytym sklepieniem zbliżonym do krzyżowo-żebrowego, prze-prutym ostrołuczными oknami, wzmocnionym przyporami i nakrytym wielospadowym dachem. Korpus nawowy wyższy od prezbiterium, niemal równie szeroki jak ono, krótki, oświetlony ostrołuczными oknami, nakryty stropem kasetonowym i dwuspadowym dachem. Wieża w fasadzie zwieńczona trójkątnym szczytem czworoboczna, dość smukła, nakryta hełmem cebulastym z latarnią. w wieży główny portal o łuku półkolistym ujęty prostą, kamienną opaską. Przy prezbiterium znajdują się dwa aneksy. Zachowały się nieliczne, kamienne obramienia otworów. Dominują obramienia tynkowe. na elewacjach zachowały się kamienne epitafia z XVI, XVII i XIX w.

Cmentarz był zapewne wcześniejszy od kościoła. Po zbudowaniu świątyni miał zarys trapezu i kończąc się zaraz za prezbiterium zajmował całe jej otoczenie. w 1863 r. został znacznie powiększony w kierunku wschodnim uzyskując zarys wydłużonego trapezu.

Obecnie zachował się wschodni odcinek ceglaneanego muru. Poza tym użytkowany cmentarz wydzielony jest częściowo metalową siatką. Murowana, główna brama cmentarna w zachodnim odcinku jego ogrodzenia (z 1927 r.) ma formę fragmentu muru przeprutego przez otwór o łuku pełnym.

Od zewnątrz oblicowana jest kamieniem, a od strony cmentarza — tylko otynkowana. na osi kościoła znajduje się kamienny krzyż. Zachowały się pojedyncze stare nagrobki oraz nasadzenia: żywotniki, klony, jesiony i buki nie tworzące żadnego układu zieleni. w zachodniej części cmentarza, przed fasadą kościoła znajdują się: stara kostnica z 1791 r. i kaplica grobowa z 2 pół. XIX w.

Kościół p.w. Bożego Ciała

Według Lutscha kościół parafialny p.w. Bożego Ciała mógł istnieć już w 1294 r., ale wzmiankowany był dopiero w r. 1384. Był to kościół drewniany, który został spalony w 1428 r., w czasie wojen husyckich. Zastąpiono go w tym samym roku nowym kościołem, także drewnianym.

W 1595 r. świątynia ta została zburzona przez luteran i zastąpiona w latach 1600-1613 nową, murowaną budowlą. Wieżę wzniesiono w 1615 r. w czasie wojny trzydziestoletniej, w 1643 r. kościół splądrowali Szwedzi. Obecną swą postać kościół otrzymał w 1676 r. (przebudowa korpusu) i 1699 (wzniesienie wieży według projektu Jacopo Carove). w 1703 r. wieża kościelna została uszkodzona przez piorun. Natomiast w latach 1712 i 1713 Althannowie odnowili i upiększyli kościół. Już jednak w 1776 r. został on uszkodzony w czasie pożaru miasta. w dwa lata później zbudowano murowany łącznik pomiędzy pałacem a hrabiowskim oratorium w kościele. w 1829 r. założono na wieży piorunochron, a w 1842 wykonano nowe pokrycie wieży, dachu.

Nową kruchtę kościoła wzniesiono w 1882 r. Odnowiono też wówczas wnętrze kościoła, otwory, wystrój i wyposażenie wnętrza. Polichromie wykonał malarz Reimann z Łądką. w latach 1926 i 1927 poddano renowacji istniejącą świątynię. Odnawiano ją także w 1965 r. zwracając uwagę na ogólny układ przestrzenny kościoła z szerokim prezbiterium i z szeroką nawą, oraz na pewien nieład w kształtowaniu zewnętrznego wyglądu prezbiterium, zachowanie okien ostrołucznych i przypór, można przyjąć, że w murach obecnej budowli zawiera się pochodzący z początku XVII w. późnorenesansowy kościół z elementami neogotyku.

Wydaje się też, że także nowa, barokowa wieża została zbudowana przy wykorzystaniu murów wieży starej. Rozwiązano ją w charakterystyczny sposób z przejściem z czworoboku w ośmiobok. w XVIII w. zwieńczenie wieży wzbogacono czterema półkolistym wyładowaniami gzymsów.

Bryła korpusu nakryta jest jednym dachem z efektownym, dwuprześwitowym hełmem. Przy przebudowie kościoła czynni byli północnowłocscy budowniczości. Od południa, od strony zamku wzniesiono przy prezbiterium aneks zawierający oratorium Althannów, połączone z zamkiem drewnianym gankiem, zastąpionym w 1778 r. nową, obecną, murowaną galerią. Według Kóglera nawa kościoła nakryta była dawniej drewnianym stropem zdobionym polichromią ze scenami biblijnymi. Nie wiadomo jednak, czy wzmiankował on jakiś starszy przekaz, czy też strop ten istniał jeszcze w jego czasach, to jest w latach 1791-1810. w 1818 r. dawny, drewniany strop nawy zastąpiono nowym sklepieniem pozornym.

Kościół usytuowany jest w centrum miasta, na północny wschód od pałacu i na niewielkim tarasie ziemnym, parę metrów powyżej poziomu pałacowego dziedzińca.

Jest budowlą orientowaną z wyodrębnionym, szerokim prezbiterium, zamkniętym siedmiobocznie, wzmocnionym przyporami, nakrytym sklepieniem kolebkowym i konchowym z lunetami, oświetlonym oknami o różnych kształtach i nakrytym wielopołaciowym dachem łączącym się z dachem nawy.

Korpus nawowy salowy, wypełniony emporami, nakryty spłaszczonym, drewnianym, pozornym sklepieniem kolebkowym z lunetami, oświetlony oknami w osiach (ostrołuczny, podłużny w półkoleście zamkniętej niszy i okulusem), nakryty dwuspadowym dachem.

Czworoboczna kondygnacja wieży zwieńczona gzymsem, ozdobiona w narożnikach kamiennymi kulami. Górna kondygnacja wieży ośmioboczna, rozczłonkowana lizenami i profilowanym gzymsem koronującym, wyładowanym miejscami półkoleście. w elewacji wieży zachowały się proste, kamienne portale. neksty przy kościele bezstylowe, z wyjątkiem neogotyckiej kruchty wzniesionej w latach sześćdziesiątych lub siedemdziesiątych XIX w. z pierwszego piętra wschodniego skrzydła pałacu prowadzi ku kościołowi barokowa, dwukondygnacyjowa, kryta galeria, której przyziemie tworzą kamienne filary z trzonami (zdobionymi motywem płycin) wspierające półkoliste arkady z kluczami i stanowiące oparcie dla sklepień kolebkowych z lunetami.

Kościół poewangelicki

W Międzyzlesiu w latach 1830-1867 znacznie wzrosła liczba ewangelików z 45 osób do 98. Początkowo ewangelicy przybywali na nabożeństwa (od 1832 r.) do sali w ratuszu, a później — do sali w zamku. w 1838 korzystali też wraz z katolikami z kościoła św. Barbary. w 1880 r. ewangelicy z Międzyzlesia założyli gminę filialną i już w 1893 r. zamyślali o budowie kościoła. Otrzymałszy finansową pomoc od Związku Gustawa Adolfa zbudowano kościół ewangelicki w latach 1899-1900.

Projektantem był radca budowlany z Kłodzka Kruttge, a budowniczym prowadzącym budowę Franz Lux z Długopola Górnego. Świątynię wzniesiono w stylu łączącym elementy stylu neo-romańskiego i neogotyku. Rozwiązanie bryły prezbiterium charakterystyczne jest dla środkowoeuropejskiego gotyku. Formy okien nawy z dużymi rozetami i zdwojonymi oknami wyprowadzono z francuskiego gotyku katedralnego z końca XII w.

Kształtując fasadę przetworzono charakterystyczny dla niemieckiego romanizmu „westwerk” oraz nawiązano do form romańskich triforiów i hełmów romańskich, niemieckich kościołów. Zamknięte wielobocznie, wyodrębnione prezbiterium kościoła nakryte jest odrębnym dachem. Jednonawowy korpus nawowy oświetlony dużymi ostrołuczными oknami ze stolarką naśladowującą wczesnogotyckie maswerki osłonięty dachem dwuspadowym.

Czworoboczna, smukła wieża w fasadzie zawierająca w przyziemiu główny portal przepruta w górnej kondygnacji pseudotriforiami i zwieńczona hełmem złożonym z centralnej ośmiobocznej iglicy i z czterech małych, narożnych, ostrosłupowych iglic. Przy prezbiterium znajduje się zakrystia, a przy wieży — półwalny aneks (ze schodami na chór) nakryty wysokim dachem z zaokrągloną połacią. Elewacje kościoła oblicowano kamieniem.

Jeszcze do niedawna w kościele mieściła się sala sportowa oraz magazyn mebli użytkowane przez klub sportowy MLKS "SUDETY". w 2006 roku przekazany został przez gminę parafii w Międzyzlesiu i pełni swą pierwotną funkcję.

Zespół zamkowo-pałacowy w Międzylesiu

barokowy zamek z XVII wieku położony w Międzylesiu. Pierwotny zamek wzniesiono tu na miejscu wcześniejszego grodu w 1370 roku. Był siedzibą rycerskiego rodu Glaubitzów i został zniszczony w czasie wojen husyckich. w latach 1580-1590 rodzina Tschirnhaus na miejscu zamku wzniosła renesansowy dwór, być może przez wykorzystanie fragmentów średniowiecznych, a na pewno przez dołączenie częściowo zachowanej wieży pierwotnego zamku. Do dwóch skrzydeł w latach 1614-1622 dobudowano następne dwa - południowe i wschodnie. w XVII wieku dwukrotnie uszkodzony - najpierw w czasie wojny trzydziestoletniej, później w wyniku pożaru miasta. w latach 1686-1695 dwór został powiększony o nową część barokową według projektu włoskiego architekta Jacobo Carove. Budowlę powiększono o nowe dwa skrzydła i mur, zamykający nowo powstały dziedziniec. w XIX wieku obiekt odrestaurowano; w 1945 roku uległ on niewielkiemu zniszczeniu. w 1974 roku rezydencję ponownie dotknął pożar. Całość założenia składa się z dwóch części: starszej - renesansowej, wielobocznej z wieżą, zgrupowanej wokół małego dziedzińca oraz nowszej z okresu baroku - dwuskrzydłowej, o wnętrzach nakrytych sklepieniami kolebkowymi i ozdobionych dekoracją stiukową. z epoki renesansu pochodzi również brama wjazdowa z artystycznie wykonanym portalem oraz fragmenty dekoracji sgraffitowej na elewacjach zewnętrznych.

Domki tkaczy w Międzylesiu

Zespół drewniano - murowanych domów tkaczy, nazywanych "Siedmioma Braćmi" powstał pod koniec XVIII w. Wszystkie budynki były parterowe i posiadały dwupoziomowe poddasza mieszkalno - użytkowe. Mimo tego, do dzisiejszego dnia zachowały się jedynie dwa. Częściowo zrekonstruowane pełnią obecnie funkcje usługowe i administracyjne.

Zespół stanowiły drewniano-murowane parterowe domki o ostrych dachach z podcieniami od strony ulicy, z dwupoziomowymi poddaszami mieszkalno-usługowymi o konstrukcji zrębowej, wzmocnionej przez ustawienie przy ścianach od strony zewnętrznej drewnianych słupów. Niegdyś w domkach mieściły się pomieszczenia mieszkalne i warsztaty tkaczy produkujących płótna i sukna w oparciu o uprawiany w okolicy len.

Na początku XX wieku zespół liczył siedem domków. Przed II wojną światową stanowiły minimum regionalne. Ekspozowano w nich wnętrza chałupniczych warsztatów tkackich. Pięć domków z zespołu pomimo remontów zostało rozebranych w latach 70. XX wieku. Pozostałe dwa ostatnie domy ustawione szczytowo, z oszalowanymi szczytami i dachami krytymi gontem częściowo zrekonstruowano, w których zachowano w przyziemiu podcienia, na drewnianych, zmierzonych słupkach oraz skromne portale i okna w opaskach. Remontowane w latach 1955 - 1958 i 1970 - 1972.

Drewniany kościół w Kamieńczyku

Kościół pod wezwaniem Św. Michała, położony jest w południowo-zachodniej Polsce, w południowej części Gór Bystrzyckich, na niewielkim grzbiecie odchodzącym w kierunku wschodnim od wzniesienia Kamyk, w miejscowości Kamieńczyk, około 5,3 km., na południowy-zachód, od centrum miejscowości Międzylesie.

Kościół został wzniesiony w 1710 roku przez mieszkańców Kamieńczyka wyznania ewangelickiego, za zgodą konsystorza ewangelickiego, jako kościół przedpogrzebowy na starym istniejącym wówczas cmentarzu.

Prawdopodobnie kościół zbudowano na miejscu małej kaplicy cmentarnej. w 1740 roku kościół wyposażono późnobarokowy ołtarz główny, zakupiony ze starego kościoła w Lichkovie w Czechach. w 1731 roku wykonano emporę chór, które w 1743 roku czeski malarz Antoni Ferdynand Vei pokrył barokową polichromią, a w 1754 roku w kościele ustawiono ambonę. w 1793 roku na bocznych wewnętrznych ścianach umieszczono stacje Drogi Krzyżowej. w latach 1934-35 przeprowadzono remont kościoła, wymieniono zniszczone belki zrębu oraz pokrycie zewnętrznych ścian i dachu, a pod konstrukcją założono nowy fundament z kamienia oraz poszerzono zakrystię. w okresie tym wnętrze świątyni otrzymało nową polichromię o motywach roślinnych oraz nowe stacje drogi krzyżowej - obrazy namalowane na szkle przez Herberta Blaschke.

Zamek Szczierba k/Gniewoszowa

Ruiny kamiennego zamku Szczierba z ok. XIII wieku położone są w południowo-wschodniej części Gór Bystrzyckich. Zamek został wzniesiony na wysokim gnejsowym wzgórzu zamkowym wznoszącym się 535 m n.p.m. Zbudowany z kamienia, w kształcie podkowy. Mury obronne o długości ponad 100 m, wysokości 9 m i grubości około 1,5 m otaczały niewielki dziedziniec zamkowy o długości 40 m i szerokości 10-18 m.

Od południa, południowego zachodu i zachodu otaczała mury zamkowe głęboka sucha fosa wykuta w skale. Do zamku prowadziła droga przez most zwodzony nad fosą i wąską bramę o szerokości 3 m, natomiast w północnym odcinku muru zachodniego mieściła się wąska brama boczna prowadząca na zamkowy dziedziniec. Nieznana jest dokładnie historia powstania warowni położonej w pobliżu wsi Gniewoszów. Pod koniec XIII wieku, czeski król Wacław II podarował zamek zakonowi cystersów z Kamieńca Żąbkowickiego, ale zamek nie był długo w rękach zakonu, ponieważ w 1318 roku został po raz pierwszy zniszczony.

Po odbudowie w drugiej połowie XV stulecia zamek objęli w posiadanie rycerze czescy. w 1358 właścicielem zamku i okolicznych dóbr był Otto Schuler, syn właściciela Międzyzlesia. Rodzina Glaubitzów prawdopodobnie otrzymała tę posiadłość na początku XIV wieku, w związku z objęciem ziemi kłodzkiej przez Jana Luksemburskiego. Do 1428 panem na Szczierbie był Bernhard Glaubitz, starosta kłodzki. w 1428 r. oddziały husyckie zdobyły i zniszczyły małą warownię, której nigdy już nie odbudowano.

Obecnie budowla stanowi dobrze czytelną ruinę. Do dziś mimo upływu przeszło pięciu stuleci zachowały się obszerne fragmenty: grubych obronnych murów obwodowych, których wysokość sięga miejscami 9 metrów, baszta, dziedziniec, oraz pozostałości kamiennego budynku mieszkalnego i bramy. Wokół zamku widoczne są pozostałości po suchej fosie. Malowniczy obiekt znajduje się po lewej stronie drogi prowadzącej z Międzyzlesia do Gniewoszowa, kilkaset metrów na północ od wsi Różanka.

Kościół p.w. WNMP w Nowej Wsi

Kościół Wniebowzięcia NMP. Późnobarokowy kościół, uważany za drugi pod względem wielkości na ziemi kłodzkiej. Długość:60 m, szerokość:45 m, wysokość:20 m. Założony na rzucie krzyża łacińskiego. Architekt: Jacopo Carove. Fundator: hr. von Althann. Wzniesiony w latach 1702 - 1704, poświęcony 15.08.1751 r., jednak o pełnym zakończeniu budowy można mówić w roku 1804 lub 1805, kiedy dwie imponujące wieże zostały przykryte hełmami.

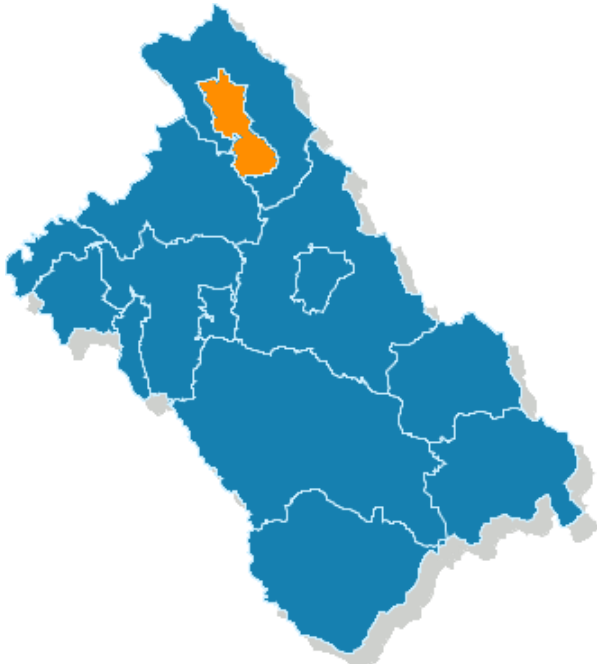

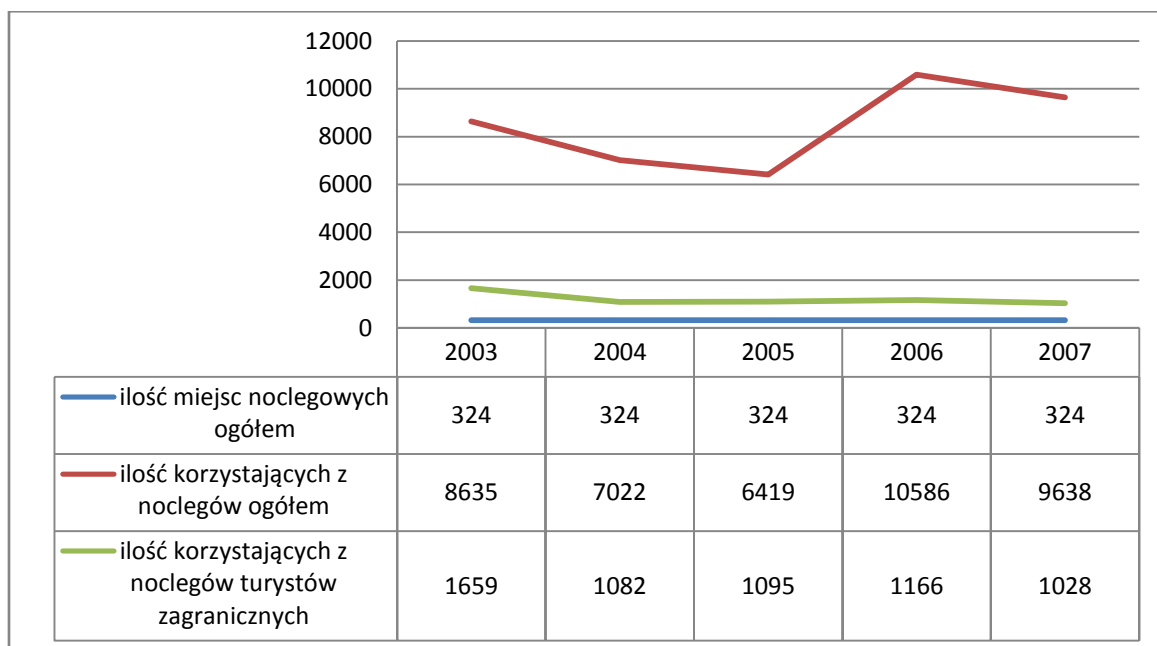
Dwór w Goworowie

powstał w 1785 r. z inicjatywy niejakiego Ludwiga. Po pożarze z 1891 r. został przebudowany w stylu barokowo - klasycystycznym. Od 1905 r. właścicielem majątku był hrabia von Althann, a od 1930 r. mieścił się w nim dom wypoczynkowy policji. Zabudowania gospodarcze obejmują piętrową oficynę i oborę z mieszkalnym piętrem. Do dziś zachował się główny portal pochodzący z pierwotnego dworu. w latach powojennych zabudowania dworskie były wykorzystywane jako prewentorium dziecięce. Obecnie znajdują się w rękach prywatnych.

1.1.1.1.9 Nowa Ruda

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.nowaruda.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>1 895</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>25 000</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>37 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>11,3%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	1 895	Ilość mieszkańców	25 000	Powierzchnia	37 km ²	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	1 895											
Ilość mieszkańców	25 000											
Powierzchnia	37 km ²											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	11,3%											

Wykres 9. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa Nowej Rudy
 opracowanie własne SGZK na podstawie danych www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny⁶

Początki miasta i okres czeski (do 1526 r.)

Nowa Ruda jest miastem założonym w dolinie rzeki Włodzicy i jej dopływów, pomiędzy Górami Sowimi a Wzgórzami Włodzickimi na linii szlaków handlowych prowadzących z dzisiejszych Czech do Śląska. Rozwój osady przypadł na czas kolonizacji niemieckiej za panowania czeskiego króla Przemysła Ottokara II (1253-1278). Pierwsza, historyczna wzmianka o grodzie nad Włodzicą, zamieszczona w najstarszej księdze fundacji miejskiej Kłodzka pochodzi z roku 1337 i wymienia proboszcza Reinharta. w 1347 r. osada należała do Hannusa Wusthuba, który w roku 1352 sprzedał noworudzkie dobra rodzinie Donyńów.

W okresie następnych 120 lat w miasteczku rozwinęło się tkactwo i sukiennictwo oraz szewstwo, co zaowocowało nadaniem statutu cechowego szewcom w roku 1404 oraz sukiennikom w 1416 r. w latach 1427-1429 najazdy husytów doprowadziły do zniszczenia miasta, które powoli odbudowywało się z ruin na mocy nadanych przez Donyńów na nowo praw w 1434 roku. z tego roku pochodzi też pierwsza wzmianka o istnieniu na terenie Nowej Rudy kopalni węgla kamiennego.

W 1472 r. panem Nowej Rudy został Jerzy Stillfried, jeden ze „złotych rycerzy” króla Czech Jerzego z Podiebradów, który poślubiając siostrę ostatnich właścicieli Annę von Donyń, splótł dzieje miasta i swojej rodziny na trzy kolejne wieki.

Okres austriacki (1526-1742)

W XVI wieku Stillfriedowie stali się orędownikami wyznania protestanckiego, co skutkowało w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648) najazdem hrabiego Bernarda Thurna w 1622 r. i drugą pożogą miasta. Wzięci do niewoli Stillfriedowie powrócili do wyznania katolickiego i uzyskali ponownie dobra noworudzkie.

W 1742 roku Nowa Ruda po zakupie Ziemi Kłodzkiej przez króla pruskiego od władcy Czech weszła w skład państwa pruskiego. w kolejnych latach noworudzcy Stillfriedowie stali się właścicielami dóbr ziemskich także na 1/3 obszaru Ziemi Kłodzkiej. w 1810 roku noworudzkie dobra przeszły w ręce rodziny von Magnis i pozostały ich własnością do 1945 roku.

W 1855 r. Nowa Ruda stała się siedzibą powiatu, obejmującego dwa miasta (Nowa Ruda i Radków) oraz 37 wsi. w II połowie XIX wieku nastąpiło ożywienie gospodarcze, związane przede wszystkim z rozwojem przemysłu włókienniczego. Coraz większego znaczenia zaczęło nabierać także górnictwo węgla kamiennego. Powstała kopalnia „Ruben” w Nowej Rudzie, „Johann Babtista” w Słupcu, „Rudolph” w Przygórzu i „Wenzeslaus” w Ludwikowicach.

Od 1871 r. Nowa Ruda należała do II Rzeszy Niemieckiej. w 1879 r. wybudowano do Nowej Rudy linię kolejową z Kłodzka, a rok później z Wałbrzycha. w następnej dekadzie doszło do najtragiczniejszego w dziejach miasta pożaru. 23 maja 1884 r. pożar strawił część domostw w rynku oraz kościół parafialny.

---

⁶ Źródło: WWW.um.nowaruda.pl

Działania i wojny światowej ominęły Nową Rudę, jednak wielu mieszkańców miasto, zaciągniętych do armii niemieckiej brało w niej udział i straciło życie. Miasto odczuło dość poważnie powojenny kryzys gospodarczy. Na skutek reformy administracyjnej Niemiec Nowa Ruda utraciła w 1932 r. status miasta powiatowego. Po dojściu Hitlera do władzy w Niemczech ruch narodowosocjalistyczny zaczął wkraczać w życie miasta.

W 1937 r. miały miejsce uroczystości związane z 600-leciem istnienia miasta. Na tę okoliczność wydano kronikę Nowej Rudy autorstwa prof. Josepha Wittiga.

II wojna światowa nie objęła swoimi działaniami wojennymi miasta. Jednak wówczas miała miejsce największa katastrofa górnicza w kopalniach noworudzkich. w kopalni „Ruben” zginęło 187 górników.

Okres polski (od 1945 r.)

Po kapitulacji III Rzeszy w maju 1945 r. do Nowej Rudy wkroczyły oddziały Armii Czerwonej, a w czerwcu przybyli już do miasta pierwsi Polacy. Po zakończeniu sporów terytorialnych z Czechami o Ziemię Kłodzką Nowa Ruda znalazła się w granicach Państwa Polskiego. Pierwszym polskim burmistrzem został Edward Miernik. Pierwszym proboszczem parafii Św. Mikołaja ks. dr Michał Białowas, repatriant z diecezji lwowskiej.

W tym czasie Nową Rudę zasiedliła ludność z Polski centralnej oraz repatrianci z kresów wschodnich. Przybywali też polscy górnicy z Francji oraz Polacy z innych krajów europejskich. W ten sposób wytworzyło się specyficzne społeczeństwo, które przez wiele lat przechodziło trudny proces integracji.

Powojenni mieszkańcy znaleźli zatrudnienie w przemyśle wydobywczym i włókienniczym. Powstała Kopalnia Węgla Kamiennego „Nowa Ruda”, w skład której weszła kopalnia „Piaś” (dawna „Ruben”) oraz kopalnia „Słupiec” („Johann Babtistagrube”). Utworzono Zakładów Przemysłu Włókienniczego „Nowar”, specjalizujące się w produkcji sztucznego jedwabiu.

W 1954 r. Nowa Ruda po raz drugi stała się siedzibą powiatu noworudzkiego, który był najmniejszym powiatem ówczesnego województwa wrocławskiego i przetrwał do reformy administracyjnej państwa w 1975 r.

W 1970 r. zakończono budowę Miejskiego Ośrodka Kultury, a w 1972 r. Po raz pierwszy zorganizowano w Nowej Rudzie Festiwal Studentów Szkół Artystycznych, dla wielu kojarzący się z pojawieniem się na stacji kolejowej białej lokomotywy. Rok później Nową Rudę połączono administracyjnie ze Słupcem.

W II połowie lat 70-tych miały miejsce tragiczne wypadki w KWK „Nowa Ruda”. w 1976 r. zginęło 17 górników, a trzy lata później 7. Po ogłoszeniu stanu wojennego w kopalni noworudzkiej miał miejsce strajk, zakończony aresztowaniami i procesami.

Okres przemian 1989 r. zaznaczył się licznym udziałem mieszkańców. w maju 1990 r. miały miejsce pierwsze wolne wybory do władz samorządowych i w Nowej Rudzie kandydaci Komitetu Obywatelskiego uzyskali wszystkie mandaty w 28-osobowej Radzie Miejskiej. Burmistrzem został Stanisław Łukasik. w lipcu ukazał się pierwszy numer lokalnej „Gazety Noworudzkiej”. w roku 1991 władze Nowej Rudy podpisały porozumienie partnerskie z niemieckim miastem Castrop-Rauxel oraz z francuskim Wallers-Arenberg, a rok później z sąsiednim czeskim miastem Broumov.

W 1992 r. KWK „Nowa Ruda” postawiono w stan likwidacji, a kopalniane Pole „Piast” zamknięto już w 1994 r. Pole „Słupiec” natomiast w roku 2000. w międzyczasie zlikwidowano zakłady włókiennicze „Nowar”, filię dzierzoniowskich zakładów „Diora” oraz wiele innych miejsc pracy, co skutkuje do dziś dużym bezrobociem w mieście.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy miejskiej Nowa Ruda

Ratusz w Nowej Rudzie - z II poł. XIX wieku

Pierwszy ratusz pośrodku prostokątnego, pochyłego rynku - jako budowlę drewnianą na kamiennych fundamentach - wzniesiono w 1445 roku. w 1525 roku został on zmodernizowany, a w 1577 roku postawiono nowy - wzbogacony w 1595 roku o kramy chlebowe i mięsne. Obecny, trzeci ratusz został zbudowany w 1884 roku (po wielkim pożarze) w stylu biedermeier. w okresie 1892-1894 powiększono go poprzez podniesienie dachu oraz ozdobiono (portal, wykusze i okienne szczyty). w północno-zachodnim narożniku budynku postawiona została fontanna z barokową figurą Św. Floriana (1756 r.).

Zamek Stillfriedów

XVI-wieczny zamek – dawna rezydencja baronów von Stillfried – kilkakrotnie przebudowywany, w tym gruntownie w latach 1700-1730 prawdopodobnie wg projektu znanego włoskiego architekta Andrea Carove. Okazały czteroskrzydłowy budynek z wewnętrznym dziedzińcem i pięcioosiowym portykiem zwieńczonym balustradą wznosi się na krawędzi skarpy tzw. górnego miasta i od strony południowo-zachodniej zamyka, wraz z dawnym placem przedzamcza, noworudzki rynek.

Wiadukt kolejowy

Potężna metalowa konstrukcja wiaduktu, wspartego na kamiennych filarach, wznosi się nad doliną Woliborki. Jest to najwyższy (ok. 40 m.) wiadukt kolejowy na trasie Wałbrzych-Kłodzko, często podziwiany przez miłośników kolei. Został poprowadzony po łuku, co w XIX wieku było posunięciem nowatorskim. z racji tego podróż pociągiem na tej trasie stanowi niebywałą atrakcję dodając jeszcze wrażenia podczas przejazdu przez trzy tunele, z których najdłuższy (około 2,5km) znajduje się przed samym Wałbrzychem.

Pomnik św. Jana Chrzciciela

Pomnik z brązu, wykonany w 1909 r., przedstawiający scenę chrztu Chrystusa przez św. Jana Chrzciciela. Okalająca pomnik fontanna została wykuta ze strzelińskiego granitu. Pomnik usytuowany jest w Nowej Rudzie przed frontem ratusza.

Kamienne mosty na dawnym trakcie do rynku

Ponad 500 metrów dzisiejszej ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego rozpoczynającej się na dolnym krańcu rynku, obok fasady wejściowej zamku, poprowadzone jest starym traktem (zbudowanym po części na podbudowie dawnym murów obronnych miasta) i spiętym kamiennymi mostami. Pierwszy – ponad ulicą Podjazdową – wzniesiono w roku 1626, drugi – nad ul. Cichą oraz potokiem Woliborki – zbudowano prawdopodobnie także w wieku XVII.

Pomniki św. Jana Nepomucena

Czeski patron tonących i spowiedników doczekał się kilku pomników w Nowej Rudzie. Najstarszy z nich, datowany na 1706 rok, umiejscowiono przy moście na Włodzicy, u wylotu ul. Cmentarnej. Jest on jednym z najstarszych przedstawień świętego na Ziemi Kłodzkiej. Również przy moście u ujścia Woliborki do Włodzicy, na Placu Grunwaldzkim stoi inny pomnik św. Nepomucena z 1752 r.

Domki tkaczy-płócienników nad Włodzicą

Znajdują się przy ul. Nadrzecznej, przykrywając swymi sklepieniami podcieniami obecny ciąg pieszy. Datowane na przełom XVII i XVIII wieku. Pierwotnie drewniane, przebudowane z końcem XIX wieku, nadają miastu niekłamane uroku.

Wieża widokowa na Górze Wszystkich Świętych

Pierwsza miniwieża w wysokości 2,8 m wzniesiona została jeszcze w 1889. Kamień węgielny pod nową wieżę położono 12 czerwca 1913 roku. Zbudowano ją z czerwonego piaskowca, nadając imię pruskiego feldmarszałka Helmuta von Moltke, który najprawdopodobniej częściowo sfinansował budowę wieży. Nad wejściem widnieje wykuty w kamieniu wizerunek feldmarszałka. Wieża stanowi doskonały punkt widokowy na polskie i częściowo czeskie Sudety. Noworudzki punkt widokowy słynie z jednej z najładniejszych panoram sudeckich, obejmującej Karkonosze ze Śnieżką, Góry Suche, Wałbrzyskie, Sowie, Bardzkie po Masyw Śnieżnika oraz Góry Orlickie, Bystrzyckie i Stołowe.

Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej na Górze Wszystkich Świętych

Odbudowana w latach 90-tych XX wieku kaplica 15 września 2002 roku została podniesiona do rangi Sanktuarium Matki Boskiej Bolesnej Ziemi Noworudzkiej. Stylem architektonicznym i wystrojem wnętrza nawiązuje do poprzedniej zniszczonej. Wewnątrz na uwagę zasługuje ołtarz główny z kolumnami korynckimi oraz figurą Matki Boskiej Bolesnej. Na terenie sanktuarium znajduje się również przepiękny ołtarz polowy.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem św. Anny

Inspiracją do wzniesienia na szczycie góry kaplicy była drewniana figurka św. Anny Samotrzeciej z 1495 r. Obecna kaplica została wzniesiona w 1644 roku. Wielokrotnie remontowana, ostatniego remontu doczekała się w połowie lat 90-tych XX wieku. Od 1665 roku przy kaplicy osiedlali się pustelnicy, którzy byli jednocześnie jej strażnikami. we wnętrzu kaplicy znajduje się ołtarz główny z dwoma kolumnami korynckimi z 1760 roku, w którym umieszczono olejny obraz „Św. Anna ucząca Maryję w towarzystwie św. Joachima”, rzeźby świętych Piotra i Pawła, obok ołtarza zawieszona jest barokowa ambona. Od początku XVII wieku kaplica była miejscem ożywionego kultu religijnego. w dniu święta patronki na szczycie góry odbywały się uroczystości odpustowe cieszące się dużą popularnością wśród okolicznych mieszkańców. Góra św. Anny była również miejscem obchodów świąt górniczych. Wydarzenia te przyczyniły się do wytyczenia wielu ścieżek prowadzących z noworudzkiego rynku na szczyt góry. Do dziś korzystając z uroków leśnych spacerów odnajdujemy wiele pamiątek po tamtych wydarzeniach.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem św. Anny.

Inspiracją do wzniesienia na szczycie góry kaplicy był drewniana figurka św. Anny Samotrzeciej pochodząca z 1495 r. Obecna kaplica została wzniesiona w 1644 roku. Wielokrotnie remontowana, ostatniego remontu doczekała się w połowie lat 90-tych. Od 1665 roku przy kaplicy osiedlali się pustelnicy, którzy byli jednocześnie jej strażnikami. we wnętrzu kaplicy znajduje się ołtarz główny z dwoma kolumnami korynckimi z 1760 roku, w którym umieszczono olejny obraz „Św. Anna ucząca Maryję w towarzystwie św. Joachima”, rzeźby świętych Piotra i Pawła, obok ołtarza zawieszona barokowa ambona. Od początku XVII wieku kaplica była miejscem ożywionego kultu religijnego. w dniu święta patronki na szczycie góry odbywały się uroczystości cieszące się dużą popularnością wśród okolicznych mieszkańców. Góra św. Anny była również miejscem obchodzenia świąt górniczych. Wydarzenia te przyczyniły się do wytyczenia wielu ścieżek prowadzących z noworudzkiego rynku na szczyt góry. Do dziś korzystając z uroków leśnych spacerów odnajdujemy wiele pamiątek po tamtych wydarzeniach.

Schronisko na Górze św. Anny.

Wzniesione w 1882 roku w formie pawilonu w stylu budownictwa letniskowego do dziś zachwyca swoim niepowtarzalnym urokiem. Jest to budynek częściowo murowany, częściowo drewniany w którym znajdziemy stylową restaurację oraz zaplecze noclegowe.

Wieża widokowa na górze św. Anny.

Wieża widokowa na Górze św. Anny została wzniesiona w 1911 roku z lokalnego czerwonego piaskowca. w dolnej części wieży, w tzw. „hali ochronnej” znajdowała się niegdyś restauracja. Niegdyś służąca jako punkt widokowy na Sudety Środkowe oraz część. Sudetów Zachodnich, obecnie pozbawiona „hali ochronnej” i hełmu, służy jako przekaźnik telewizyjny.

Willa rodziny Rose

Zbudowana w stylu budownictwa ceglanego, odnosi się do architektury średniowiecznej, renesansu oraz manieryzmu. Obok willi znajdował się ogród z ciekawym starodrzewiem. Niegdyś własność rodziny wydawcy i drukarza Wilhelma Klambta, później właścicieli wydawnictwa Rose.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem św. Krzyża (ul Cmentarna)

Kościół św. Krzyża był pierwszym kościołem parafialnym miasta. Wzniesiony przed 1403 r., zniszczony już w XIV w. szybko utracił swoje znaczenie. Obecny zbudowany został w 1659 r. według projektu Andrea Carove w stylu barokowym (być może z wykorzystaniem relikwii starszego). Był nieznacznie przebudowany w latach 1886 – 1887 i często remontowany z powodu szkód górniczych. Jest to niewielka budowla salowa z wydzielonym prostokątnym prezbiterium o ściętych narożach. na osi kwadratowa wieża, częściowo płynnie wtopiona we fronton i połączona z nim zakrzywionymi płaszczyznami spływów, zwieńczona hełmem z prześwitem. w wieży skromny portal z datą 1726 w kluczu. Naroża elewacji akcentowane lizenami w tynku, otwory okienne zamknięte półkoliście i odcinkowo. Wewnątrz barokowe wyposażenie z XVIII w., m.in. drewniany, polichromowany ołtarz, drewniana, polichromowana ambona, liczny zespół drewnianych, polichromowanych rzeźb i obrazów olejnych.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (ul. Cmentarna)

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny był początkowo kościołem św. Mikołaja wzniesionym na terenie dolnego miasta przed 1424 r. Obecny powstał w 1502 r. i do 1623 r. służył protestantom. w latach 1725 - 1730 przebudowany, remontowany w 1917 r. Prosta bryła z wydzielonym, wielobocznie zamkniętym prezbiterium kryje salowe wnętrze. z boku dostawiona zakrystia. Całość nakrywa dwuspadowy dach, przy czym szczyt frontowy wykonany również jak połać dachu. na kalenicy smukła ośmioboczna sygnaturka zwieńczona hełmem z prześwitem. Gładkie elewacje z oknami zakończonymi ostro łukowo i półkoliście. Nad bocznym wejściem wnęka z barokową figurką Wniebowzięcia NMP z ok. 1700 r. Wewnątrz barokowo - rokokowe drewniane, polichromowane ołtarze z XVIII w., barokowo - rokokowa drewniana, polichromowana ambona z XVIII w., drewniana, polichromowana figurka barokowa oraz gotycka, drewniana, polichromowana figurka MB z Dzieciątkiem z XV w. Przy kościele stoi kamienne Ukrzyżowanie z XIX w.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Barbary

Znajduje się przy ul. Jana Pawła II w Drogosławiu. Wzniesiono go w latach 1910 - 1911. Jest to okazała budowla o cechach architektury neoromańskiej łączonej z neogotykiem i neorenesansem. Stanowi trójnawową bazylikę z półkoliście zamkniętym prezbiterium z westwerkiem i transeptem. Wnętrze świątyni zdobią polichromie kłodzkiego malarza R. Richtera. Barokowy ołtarz główny pochodzi z poł. XVIII w., a obraz ołtarzowy przedstawiający św. Barbarę z początku XX w.

W 1967 roku założono w kościele instalację elektryczną, a rok później odnowiono polichromię wnętrza.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Katarzyny

Mieści się przy ul. Parkowej w Słupcu. Stanowi okazałą budowlę neogotycką z czerwonego piaskowca, za wyjątkiem kondygnacji wieży, która została wzniesiona w stylu neoromańskim. Zbudowany został w latach 1885 - 1887 na miejscu starego kościoła, który nie był już w stanie pomieścić coraz większej liczby wiernych. Konsekracja świątyni nastąpiła dopiero w 1895 r. Od 1953 roku kościół jest siedzibą parafii. Stanowi trójnawową budowlę w formie hali o sklepieniu krzyżowo - żebrowym z bardzo wąskimi bocznymi nawami i drewnianym chórem wbudowanym w nawę główną. Całość wystroju dopełnia dekoracyjna polichromia wnętrza oraz witraże. Ołtarz główny pochodzi z pracowni monachijskiego rzeźbiarza Elsnera i przedstawia patronkę świątyni św. Katarzynę Aleksandryjską. Obraz patronki okalają figury świętych.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem Bożego Ciała (ul. Kolejowa)

Jednowieżowy dawny kościół ewangelicki zbudowany został z czerwonego piaskowca w latach 1866 - 1868 w stylu neogotyckim. Po II wojnie światowej, kiedy niemieccy ewangelicy opuścili miasto, z braku gospodarza przekazany Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, która urządziła w nim sklep z materiałami żelaznymi.

Na początku lat 90-tych XX w. sklep został zlikwidowany i kościół przez kilka lat stał pusty. Od 1997 roku po przeprowadzeniu koniecznych prac remontowych, konsekracji i nadaniu mu imienia Bożego Ciała stanowi własność noworudzkiej parafii. Plac przy kościele nazwano imieniem pierwszego powojennego proboszcza ks. Michała Białowąsa. z dawnego wyposażenia kościoła niestety nie zachowały się do naszych czasów żadne elementy, część wyposażenia pochodzi z kościoła św. Mikołaja (ławki). Organy braci Walther zostały zastąpione 5-głosową fisharmonią.

Kaplica Matki Bożej Loretańskiej (ul. Cmentarna)

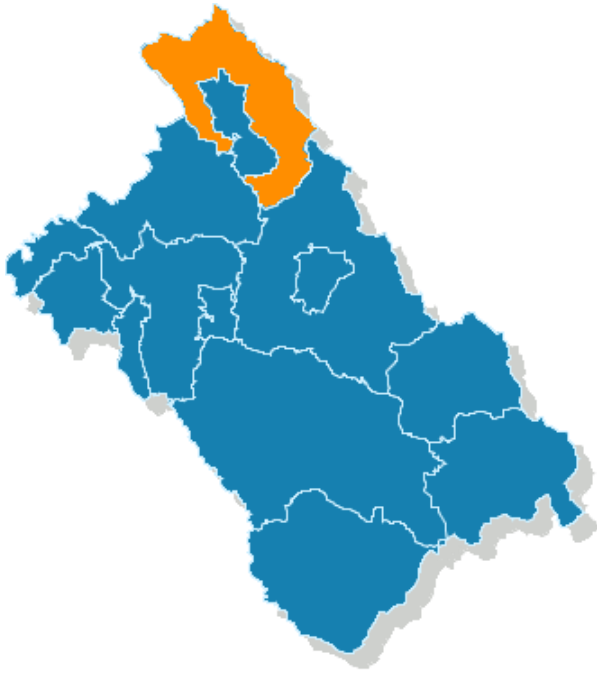

Barokowa kaplica z lat 1767 - 1768 ufundowana m.in. przez mieszczanina A. Klambta. Stanowi interesujące założenie przestrzenne na skraju zbocza z tarasowym ogrójcem i monumentalnymi kamiennymi schodami po bokach. Zbudowana została na rzucie prostokąta, nakryta jest czterospadowym dachem z sygnaturką. Przed kaplicą skarpa z murem oporowym, na którym stoi kamienne Ukrzyżowanie z 1773 r., a niżej pozostałości ogrójca z tego samego roku z figurką klęczącego Chrystusa i fragmentem innych, uszkodzonych figur. w 1994 r. kaplica została odremontowana z inicjatywy Fundacji Odnowy Ziemi Noworudzkiej.

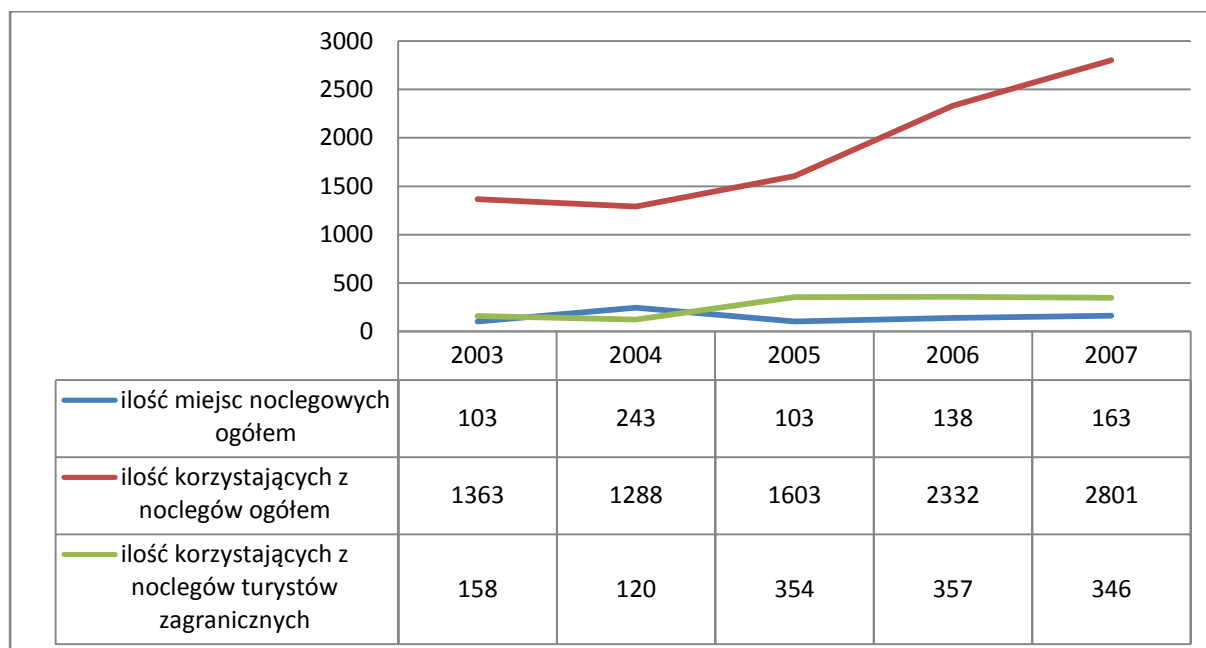
Klasztor Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (siostry salezjanki)

Barokowy, sześciosienny budynek piętrowy z 1690 r. przy ul. Kościelnej 10, przebudowany na przełomie XIX i XX w. Pierwotnie służył jako sierociniec i dom starców. w 1900 roku rozpoczęły tu działalność siostry jadwiżanki, które założyły przy nim szkołę. Obecnie własność sióstr salezjanek prowadzących przedszkole oraz szkolny oddział „0”.

1.1.1.1.10 Nowa Ruda – gmina wiejska

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.gminanowaruda.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>560</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>12 000</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>139 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>23%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	560	Ilość mieszkańców	12 000	Powierzchnia	139 km ²	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	560											
Ilość mieszkańców	12 000											
Powierzchnia	139 km ²											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	23%											

Wykres 10. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa wiejskiej Nowa Ruda
opracowanie własne Euroregionu Glacensis na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy wiejskiej Nowa Ruda

Bożków

Pałac barokowy - zbudowany w latach 1787 – 1791 jako rezydencja rodu Magnisów, po pożarze w 1870 roku został rozbudowany, ma postać wielotraktowego, trzykondygnacyjnego założenia, w narożniku północno-wschodnim zachowana dominująca nad całością wieża, części pierwotnego barokowego założenia zachowane w części środkowej obiektu; w parku sztuczna XIX-wieczna ruina z wmontowanymi 16 płytami nagrobnymi i tarczami herbowymi z XVI wieku, pawilon ogrodowy z ok. 1800 roku, parterowy, z mansardowym dachem.

Kościół parafialny pod wezwaniem Świętych Piotra i Pawła

pierwsze wzmianki z 1352 roku, obecnie barokowy z ok. 1708 roku (data na portalu), murowany, jednonawowy, brak wydzielonej części prezbiterialnej, sklepienie kolebkowe z lunetami, wyposażenie kościoła późnobarokowe, pochodzi z końca XVIII wieku. Kamienny późnobarokowy krucyfiks z lewej strony przy wejściu do kościoła.

Plebania

wzniesiona w 1797 roku, późnobarokowa, murowana, dwukondygnacyjna, dwuskrzydłowa, z dachem dwuspadowym ujętym w pilastrowe szczyty.

Czerwieńczyce

Kościół parafialny św. Bartłomieja

pierwsze wzmianki z 1347 roku, pierwotny wzniesiony w końcu XV wieku, dwukrotnie przebudowywany: pod koniec XVII wieku i w 2. połowie XVIII wieku, murowany, jednonawowy, wieża w części zachodniej kościoła, półkoliste prezbiterium oddzielone od nawy tęczą; barokowe wyposażenie kościoła pochodzi z czasów jego ostatniej przebudowy.

Wieża mieszkalna

pierwotnie wzniesiona jako obronna na początku XVI wieku, przebudowana po pożarze w 1646 roku, restaurowana w XIX wieku, murowana, czworoboczna, trzykondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym, na elewacji zachowane fragmenty sgrfittowej dekoracji oraz sześć gotyckich okiennych obramień.

Kamienny krzyż pokutny

wykonany ok. 1646 roku, wymiary: 86 x 60 20 cm

Dzikowiec

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Marcina

wzmiankowany 1337 roku, obecny barokowy został wzniesiony w połowie XVII wieku, po pożarze w 1690 roku etapami odbudowywany, na początku XX wieku restaurowany; obiekt murowany, jednonawowy, z kwadratową, trójkondygnacyjną wieżą i z zakończonym trójbocznie prezbiterium, sklepienie kolebkowe z lunetami, wyposażenie barokowe, pochodzi z końca XVIII wieku, prawy ołtarz boczny prawdopodobnie wykonany przez Michała I. Klahra.

Dwór

pierwotnie barokowy z 2. połowy XVII wieku, gruntowna przebudowa w XIX wieku, murowany, prostokątny, dwutraktowy, dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym, portal wejściowy z uszakowatym obramieniem, wewnątrz zachowanych kilka sal sklepionych kolebkowo.

Plebania

barokowa z 1791 roku, murowana, prostokątna, dwutraktowa, dwukondygnacyjna, z dachem czterospadowym, na parterze pomieszczenia sklepienie kolebkowo.

Kamienny krzyż pokutny

wmurowany, wymiary 94 x 57 x 70 cm

Jugów

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Katarzyny

pierwotnie wzmiankowany jako kaplica w 1374 roku, w 1651 roku wmurowany jako kaplica, obecny, barokowy, zbudowano w latach 1718 - 1722, częściowo przebudowany na początku XX wieku, później kilkakrotnie remontowany z powodu szkód górniczych, budowla trzynawowa, z wewnętrznymi emporami, półkoliście zakończonym prezbiterium i czworoboczną wieżą zwieńczoną hełmem z 2-kondygnacyjnym prześwitami, sklepienie kolebkowe z lunetami, zachowane barokowe wyposażenie kościoła z czasów jego budowy, ołtarz drewniany z 1780 roku dłuta I. Klahra, drewniana ambona z figurami Ewangelistów i Trójcy Św.

Krajanów

Kościół filialny św. Jerzego

barokowy, wzmiankowany jako kaplica w 1416 roku, w obecnym kształcie wybudowany w połowie XVIII wieku, restaurowany w 1928 roku, murowany, jednonawowy, czworoboczna wieża, prezbiterium zakończone trójbocznie, sklepienie kolebkowe z lunetami, zachowane barokowe wyposażenie kościoła.

Ludwikowice Kłodzkie

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Michała Archanioła

pierwotnie wzmiankowany jako kaplica w 1456 roku, obecny, barokowy, wzniesiony w latach 1707 - 1708, w 1914 roku spalony, odbudowany w 1924 roku, murowany, jednonawowy, wieża czworoboczna, prezbiterium zakończone półkoliście z dwiema symetrycznymi przybudówkami, zachowane barokowe wyposażenie z 1. połowy XVIII wieku, gotycka rzeźba Madonny z Dzieciątkiem z przełomu XV i XVI wieku.

Świerki

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Mikołaja

wzmiankowany jako kaplica w 1483 roku, barokowy, wzniesiony ok. 1748 roku, restaurowany w 1929 roku, murowany, jednonawowy, kwadratowe prezbiterium zakończone półkolistą absydą i wieżą od frontu, sklepienie kolebkowe z lunetami, wyposażenie barokowe, gotycka Madonna z Dzieciątkiem z ok. 1480 roku.

Wolibórz

Kościół filialny pod wezwaniem św. Jakuba Starszego

wzmiankowany w 1362 roku, początkowo gotycki, przebudowany przez władający wsią ród von Hemmów ok. 1770 roku w stylu barokowo - klasycystycznym, budowla jednonawowa, z wieżą od strony zachodniej, wyposażenie głównie późnobarokowe, uwagę zwraca oryginalna ambona w formie łodzi, umieszczona na prawej stronie nawy, jej cechą charakterystyczną jest brak masztu i żagla, zamiast których wyrzeźbiono górę z palmami i stadem owiec, wypasany przez św. Piotra, co miało symbolizować raj; w środku nawy płyta nagrobna ostatniego właściciela Woliborza z rodu von Hemmów

Krzyż pokutny

wykonany z czerwonego piaskowca, z wrytym krzyżykiem, znajduje się w obrębie posesji nr 130, wymiary: 118 x 88 x 18n cm

Figura św. Jana Nepomucena

wykonana ok.. 1770 roku przez F. Herdena

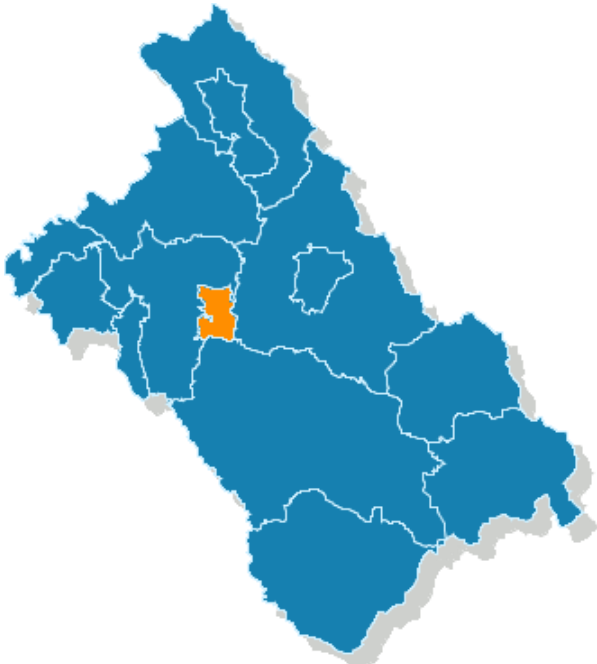

Włodowice

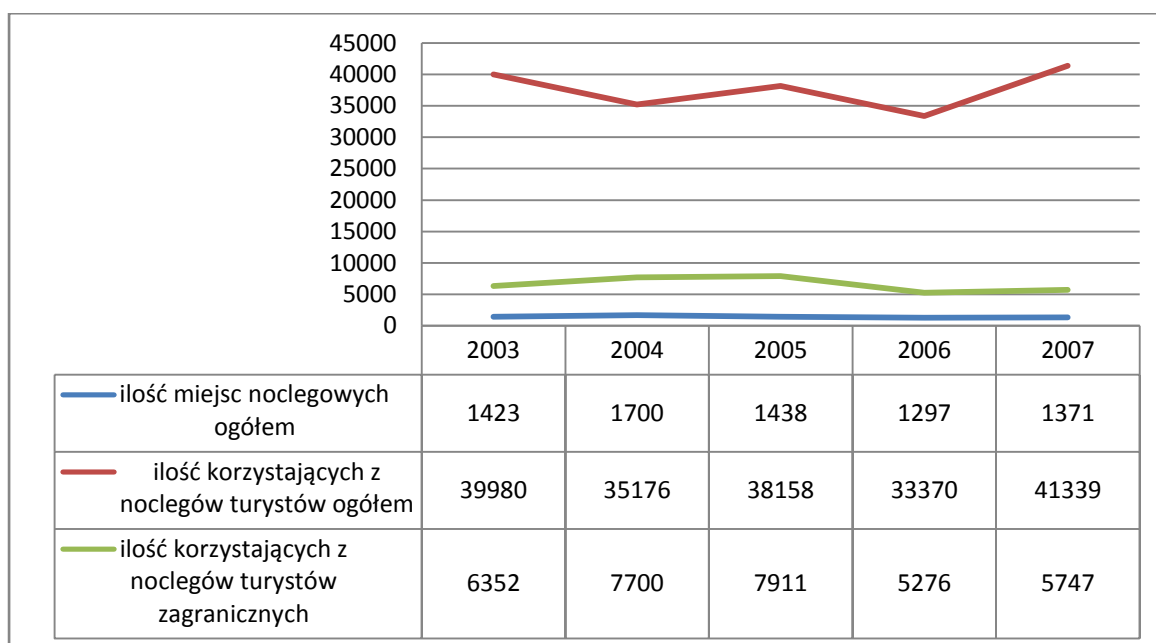
Dolny Dwór

zbudowany ok.1594 roku jako rezydencja rodziny Stillfriedów, w której władaniu pozostawał do XIX wieku, budowla renesansowa, dwukondygnacyjna, na elewacji frontowej widoczne fragmenty pierwotnego grafitti i piaskowcowe obramienia okien, we wnętrzu zachował się oryginalny układ pomieszczeń

1.1.1.1.11 Polanica-Zdrój

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p align="center">www.polanica.pl</p>											
	<table border="0"> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td align="right">620</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td align="right">6 725</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td align="right">17 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td align="right">24%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	620	Ilość mieszkańców	6 725	Powierzchnia	17 km ²	Dochody Gminy 2007		Wydatki Gminy 2007		Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	620											
Ilość mieszkańców	6 725											
Powierzchnia	17 km ²											
Dochody Gminy 2007												
Wydatki Gminy 2007												
Stopa bezrobocia	24%											

Wykres 11. Ilość korzystających z noclegów i baza noclegowa Polanicy-Zdroju
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny⁷

Pierwsze wzmianki z 1347 dotyczyły osady otoczonej gęstymi lasami zwanej Heyde (u Puszczy). Osada ta była własnością znanego śląskiego rodu rycerskiego von Glaubitz (Glubos), którzy rezydowali na zamku Szczerba. Jako posiadacz wymieniany był Nicolaus von Glubos, a w 1353 r. bracia Otto i Otto Schram von Globosowie. w 1417 r. osada tworzyła wspólne dobra ze Szczytną, a ich właścicielem był Michel von Glubos.

W 2. połowie XV w. Polanica stała w połowie własnością rodziny von Lazan. w 1494 r. zmarł ostatni potomek tego rodu Sigmund Seidlitz von Lazan (Lasen) i ta część wsi stała się własnością Henryka Starszego Podiebradowicza, księcia ziebickiego, pierwszego hrabiego kłodzkiego, który podarował ją klasztorowi augustynów z Kłodzka. Druga połowa wsi, obejmująca również 2 łany, należała do kolejnych rodów rycerskich. Wreszcie i ta część stała się królewską. w 1538 r. obejmując 6 gospodarstw i młyn, została zakupiona od ostatniego właściciela von Ullersdorfa przez miasto Kłodzko, jako uposażenie dla szpitala.

Około 1556 na północnym krańcu wsi powstało nowe osiedle Nowa Polanica (zw. Neuheide, obecnie Polanica Górna), w związku z czym Polanicę zaczęto nazywać Starą (Altheide).

W 1595 r. kłodzki konwent augustianów rozpadł się, a jego dobra przejęli jezuiti. Jezuiti przystąpili energicznie do zagospodarowywania wsi, osadzając nowych gospodarzy. Dwa lata później Aelurius podaje w swojej Glaciographii (opisie Ziemi Kłodzkiej) wiadomość o istnieniu w okolicy wsi źródeł mineralnych. Ale nadal nie były one wykorzystywane leczniczo.

W 1630 r. założono tu folwark, a w 1631 w Polanicy odnotowano już 16 gospodarzy płacących podatki kościelne.

Zagospodarowaną przez jezuitów Polanicę zniszczyli i spalili (m.in. dwór) w 1645 Szwedzi z oddziału płk. Douglasa (wojna 30-letnia). w 1650 zakonnicy wzniesli na zboczu doliny Bystrzycy pałacyk w rodzaju pensjonatu, który znacznie rozbudowali po pożarze (1699).

W latach 1706-1707 zakon jezuitów wybudował okazały dwór z kaplicą, który zaczął służyć pierwszym kuracjom, docierającym do Polanicy od połowy XVIII w.

W 1747 roku wieś stanowiła nadal współwłasność jezuitów i szpitala w Kłodzku, od roku 1765 miała ona już trzech właścicieli: zakon jezuitów, szpital i radcę handlowego Genedla.

W roku 1773 został rozwiązany zakon jezuitów, a ich dobra przeszły na własność państwa pruskiego. w 1778 znaczna część majątku wraz ze źródłami znalazła się w rękach rodziny Rheden. w 1816 r. źródła historyczne wymieniają nowo utworzoną kolonię Polanicy (dziś nieistniejącą) zwaną Rolling.

Wyraźniejszy rozwój datuje się dopiero od XIX wieku, kiedy to nowy właściciel Polanicy kupiec kłodzki Joseph Grolms ocembrował jedno z pięciu tryskających wówczas źródeł (Józef), wznosił dom zdrojowy (drewniane łazienki), i zamienił okoliczne pola na ogród.

Wówczas też w Polanicy istniała już szlifiernia szkła, młyny wodne, tartak, browar, wytwórnia sady i leśniczówka.

Kolejni właściciele uzdrowiska Storch i Rathmann wzniesli nowe, murowane łazienki. Przeprowadzili też badania wód mineralnych, a następnie zaadaptowali dwór pojezuicki na dom dla kuracjuszy.

---

⁷ Źródło: WWW.polanica.pl, opracowanie tekstu: Dariusz Iwańczyk

Rocznie do Polanicy przyjeżdżało tylko kilkudziesięciu kuracjuszy, a osada znana bardziej była z karczmy na drodze do Dusznik-Zdroju. o karczmie tej pozostawił wzmiankę w 1837 r. poeta, późniejszy znany kaznodzieja jezuicki Karol Bołoz Antoniewicz. Większość klienteli uzdrowiska stanowili wówczas księża, zatrzymujący się w dawnym dworze jezuickim.

Ale już w 1840 Polanica zasłynęła tym, że ma wodę skuteczną przeciwko słabościom podbrzusza. Właściwości wód polanickich zbadano ponownie i dokładnie w roku 1846.

Równocześnie ze zdrojem istniała m.in. kuźnica, walcownia i fryszerka, zaś nad potokiem Lipnickim rozwijała się tzw. Nowa Polanica z cegielnią, szlifiernią szkła, topnią żelaza i innymi zakładami.

W 1873 r.-Zdrój wraz z przyległymi terenami nabył wrocławski przemysłowiec W. Hoffmann i już w następnym roku postawił dom inspektora-Zdroju i inne urządzenia. Od tego momentu datuje się ożywiony rozwój Polanicy jako renomowanego uzdrowiska. w wyniku starań nowego właściciela powstał rozległy park, zbudowano nową pijalnię wód, dom zdrojowy i teatr. w 1875 r. było już około 131 kuracjuszy. Od 1879 r. zaczęto wykorzystywać miejscowe złoża borowiny. Już w 1880 r. było około 300 kuracjuszy, a w 1890 - 726. Rozpoczęto butelkowanie wody mineralnej ze źródła "Jerzy" i jej wysytkę.

W roku 1890 doprowadzono linię kolejową z Kłodzka, co przyczyniło się znacznie do rozwoju uzdrowiska. Spowodowało to gwałtowny napływ kuracjuszy i ruch budowlany w Polanicy, która zatraciła wiejski charakter, stając się modnym kurortem o charakterystycznej willowo-pensjonatowej zabudowie.

W latach 1899-1904 roku następny właściciel, baron von Goltz przeprowadził odwierty pozyskując nowe, bardzo wydajne źródła Wielka Pieniawa oraz Goplana. Odwiercenie tych źródeł (34 i 88 m głębokości) spowodowało zanik starych źródeł z wyjątkiem "Józefa".

W 1904 roku miejscowość nabyła lekarska spółka pod przewodnictwem wrocławskiego radcy handlowego Haasego, która w bardzo krótkim czasie doprowadziła uzdrowisko do rozkwitu, zajmując się także szeroko jego reklamą.

W latach 1905-10 powstała nowoczesna rozlewnia wód mineralnych.

W 1906 r otwarto luksusowy dom kuracyjny o 130 pokojach - dzisiejsze sanatorium Wielka Pieniawa. Był on uważany za najnowocześniejszy na Śląsku, ponieważ posiadał własny zakład przyrodolecznicy z pełnym wyposażeniem. Wybudowano nową kolumnadę z pijalnią (1906), powstał kompleks mieszczący pijalnię, salę spacerowo-koncertową i kawiarnię zdrojową, były tu także pokoje dla kuracjuszy. w 1909 ukończono budowę sanatorium kardiologicznego (dzisiaj szpital uzdrowiskowy "Zdrowie").

W roku 1900 w Polanicy było 1313 kuracjuszy, w 1907 - 4828, w 1910 - 6404, a w 1913 - 9024. w tych też latach powstała znaczna część zabudowy pensjonatowej i mieszkaniowej. Zakwaterowanie w uzdrowisku zapewniało około 10 hoteli i gospód, a leczeniem zajmowało się 12 lekarzy.

Na początku i wojny światowej uzdrowisko zamknięto, a w domu zdrojowym urządzono szpital, ale już w 1915 r. wznowiono działalność-Zdroju.

We wczesnych latach międzywojennych liczba kuracjuszy dochodziła do 10 000. z ważniejszych inwestycji okresu międzywojennego wymienić należy teatr zdrojowy na 700 miejsc, otwarty w 1925 r. i nowe łaźienki z 1930 r. Dawny teatr zamieniono na kasyno, zmodernizowano i rozbudowano urządzenia lecznicze oraz rozległy park.

W tym też okresie zbudowano tor saneczkowy i skocznnię narciarską.

Specjalnie dla Polaków, licznie odwiedzających kurort, urządzono w 1933 polską kuchnię. Drukowano dla nich prospekty reklamowe w języku polskim.

W czasie drugiej wojny światowej rozbudowa uzdrowiska została zahamowana, ponownie sanatoria zamieniono na szpitale wojskowe. w miejsce kuracjuszy pojawili się ranni żołnierze niemieccy.

Po zakończeniu wojny, już 16 czerwca 1945 roku przybyli pierwsi urzędnicy i nadali miejscowości nazwę Puszczyków-Zdrój. Używano jej do końca 1946 roku, kiedy to Polska Komisja Nazewnictwa zmieniła ją na Polanica-Zdrój, nawiązując tym samym do nazwy niemieckiej. Polanica otrzymała prawa miejskie, a pierwszym burmistrzem zostaje Kazimierz Dąbrowski.

Pierwszy powojenny sezon uzdrowiskowy rozpoczął się w 1946 roku. Sława Polanicy-Zdroju rosła, należało tylko bardzo uważać żeby nie straciła charakteru uzdrowiskowo-wczasowego. Nie budowano nowych zakładów przemysłowych, ograniczając się tylko do modernizowania już istniejących. Rozbudowano miejscową rozlewnię wód mineralnych do rozmiarów największej w kraju, zmodernizowano tartak i hutę szkła technicznego.

Lecznicza sława Polanicy zwiększa się znacznie po 1950 roku dzięki nowym metodom leczenia chorób geriatrycznych, wprowadzonym przez lekarza-humanistę dr Józefa Matuszewskiego (mleczko pszczele), oraz chirurgii plastycznej zastosowanej po raz pierwszy w Polsce przez dr S. Grodzkiego.

Obecnie Szpital Chirurgii Plastycznej stanowi kuźnię kadr chirurgów nie tylko dla kraju ale i zagranicy.

W 1967 r. oddano do użytku nowy, duży hotel "Polanica". Wreszcie w latach 70-tych powstało pierwsze osiedle mieszkaniowe i wzniesiono dużo nowych pensjonatów i domów jednorodzinnych. Zmieniono także organizację ruchu kołowego, usunięto ruch tranzytowy poza Polanicę i ograniczono lokalny ruch w centrum uzdrowiska. w 1974 powstaje Zespół Uzdrowisk Kłodzkich z siedzibą w Polanicy, który zgrupował pod jednym zarządem obiekty sanatoryjno-uzdrowiskowe w Polanicy-Zdroju, Dusznikach-Zdroju i Kudowie-Zdroju.

Polanica-Zdrój słynie z organizowanych tu Międzynarodowych Turniejów Szachowych o Memoriał A. Rubinsteina, Festiwali Filmowych "Pol 8", Międzynarodowych Targów Uzdrowiskowo-Turystycznych "NATURA-SANAT", Koncertów Muzyki Kameralnej i Organowej oraz wielu innych imprez.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Polanica-Zdrój

Kościół Parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, ul. Kościelna, styl neobarokowy

Kościółek p.w. Św. Antoniego, ul. Kościuszki, XVIII wiek

Kapliczka z II poł. XVIII wieku, ul. Tranzytowa

Kapliczka p.w. Św. Wawrzyńca, ul. Zdrojowa (okolice Hotelu Sana)

Dawny dwór Jezuitów, ul. Kościelna 2

Dom Misyjny, Sokołówka

Dworzec Kolejowy 1890 r., ul. Dworcowa 1

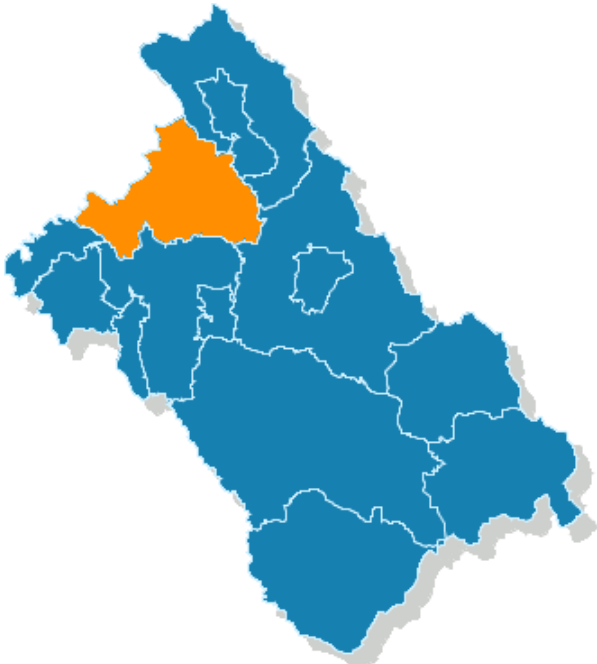

Szpital Uzdrowiskowy "Wielka Pieniawa" z 1904

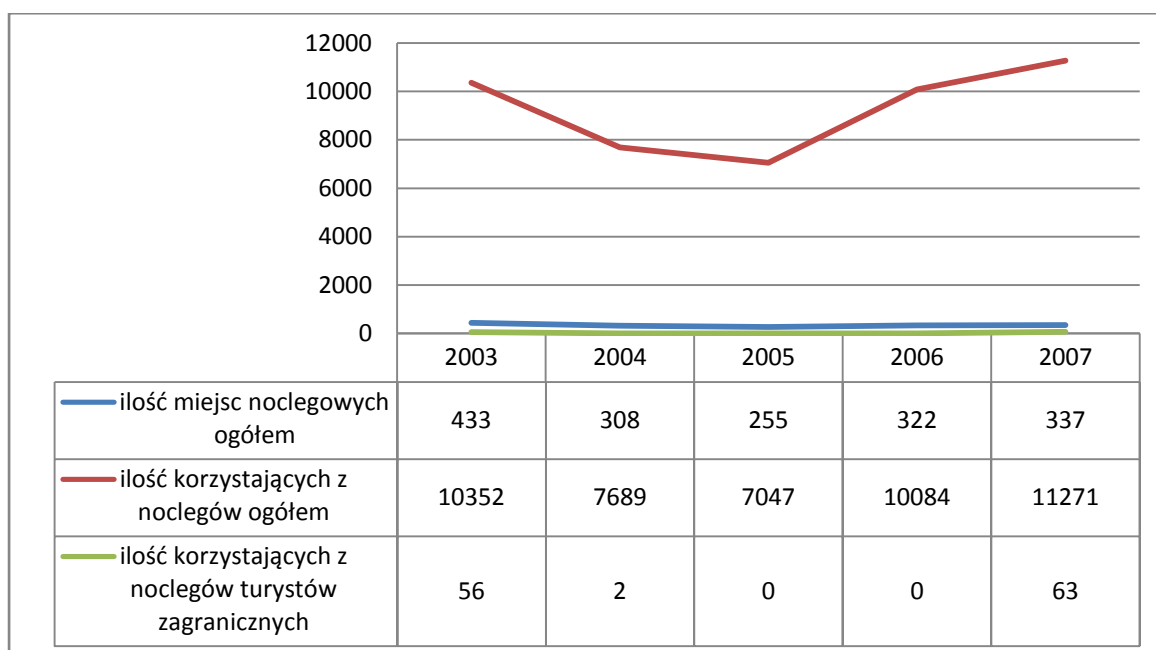
Teatr Zdrojowy 1925 r., ul. Parkowa 2

Stary Dom Zdrojowy 1892 r., ul. Zdrojowa 16

1.1.1.1.12 Radków

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.radkowklodzki.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>648</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>9 668</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>140 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>28%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	648	Ilość mieszkańców	9 668	Powierzchnia	140 km ²	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	648											
Ilość mieszkańców	9 668											
Powierzchnia	140 km ²											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	28%											

Wykres 12. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa Radkowa
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny⁸

W XI w. oprócz grodu kłodzkiego znajdowało się na Ziemi Kłodzkiej kilka innych grodów, o których wspomina w Kronice Czechów Kosmas pod datą 1093 r. Jeden z nich znajdował się w rozległym obniżeniu na zachód od doliny Ścinawki, przez które prowadziła droga handlowa z Kłodzka do Broumova. z tym też grodem związane były początki Radkowa. Osada rozwinęła się prawdopodobnie na 7 łanowej części gruntów pobliskiego Ratna. o tym, że Radków istniał już w okresie przedlokacyjnym i był osadą przygodową świadczy najstarsza czeska nazwa tej miejscowości Hradek. Zdecydowana większość historyków Ziemi Kłodzkiej uważa tę nazwę za starszą od niemieckiej nazwy Wünschelburg. Radków wielkością nie różnił się wtedy zbyt wiele od pobliskiego Ratna czy Ścinawki, miejscowości położonych także przy handlowych szlakach. Osada ta otrzymała prawa miejskie w 1 ćwierci XIV w. dokładniej w latach 1310-1322, a więc w czasie rządów króla czeskiego Jana Luksemburskiego. Miastem rządził Wójt za pomocą ławników, o których pierwsza wiadomość pochodzi dopiero z 1368 r. Już jednak w 1373 r. występuje w mieście burmistrz, co świadczy o istnieniu rady miejskiej, samorządowego organu patrycjatu miejskiego.

Jak się jednak okazuje ława i rada stanowiła jedno kolegium - samorząd miejski - a podział na radnych i ławników opierał się na podziale funkcji, w zależności od aktualnych potrzeb. z czasem rola wójta malała na korzyść rady z wybieranym spośród jej członków burmistrzem.

Obraz życia gospodarczego i handlowego w średniowiecznym Radkowie rysuje się bardzo skąpo. z zachowanego materiału źródłowego ustalić jednak można, że miasteczko to było niezłe zaawansowanym ośrodkiem produkcji rzemieślniczej. Świadczą o tym występujące tutaj w XIV wieku ławy chlebowe, obuwnicze i mięsne. Związane one były zapewne z rzemiosłem cechowym, co potwierdza przywilej Wacława IV na tutejsze wolne sobotnie targi mięsem i chlebem.

Istotą wolnych targów było dopuszczenie do legalnej sprzedaży tańszych artykułów pierwszej potrzeby oferowanych przez obcych, głównie wiejskich piekarzy i rzeźników, co leżało w interesie mieszczan, a zwłaszcza biedoty miejskiej.

Wolne targi świadczyły bowiem o cechowym monopolu produkcji i sprzedaży, a co za tym idzie, o pobieraniu wysokich cen na produkowane wyroby. Obok wymienionych dziedzin wytwórczości rzemieślniczej istniało także w Radkowie młynarstwo, piwowarstwo, a także sukiennictwo. To ostatnie doszło z czasem do największego znaczenia. Jeszcze w XVIII wieku wspomina się, że radkowskie sukno i materiały z sukna wywożone były nawet do Włoch i przysparzały miastu wiele sławy.

Na przełomie XIV i XV wieku ustalił się ostatecznie kształt i obszar Radkowa, który w istocie niewiele zmienił się do dzisiaj. na ten czas przypada w mieście budowa murów obronnych, co należy, ze względu na tak późny okres ich powstania, do wypadków raczej wyjątkowych. Miasto posiadało trzy bramy: Górną (Broumovską), Dolną (Wrocławską) i Bramę Kłodzką. Poza murami istniały dwa przedmieścia: Kłodzkie i Wrocławskie. na tym ostatnim znajdował się kościół parafialny Św. Bartłomieja oraz skupisko warsztatów rzemieślniczych.

Kościół Św. Bartłomieja pozostawał przez całe średniowiecze jedynym miejscem kultu religijnego mieszkańców Radkowa. Dopiero w latach 1571 - 1580 wybudowano zachowany do dzisiaj kościół Św. Doroty. Od początku aż do 1623 r był to jednak kościół ewangelicki.

---

⁸ Źródło: WWW.radkowklodzki.pl

Szczytowy w średniowieczu okres rozwoju społeczno - gospodarczego Radkowa przypada na przełom XIV i XV wieku. Znalazło to swoje odbicie w niezwykle istotnym przywileju otrzymanym z rąk króla Wacława IV. Otóż, władca ten wydał w dniu 27 czerwca 1418 r dokument " którym podał wszystkim do wiadomości, że gdy mieszkańcy Radkowa własnym kosztem otoczyli miasto murami i fosami, obdarzeni zostali jego specjalnymi łaskami i otrzymali prawa miejskie, takie jak mieszkańcy Kłodzka i innych miast tego okręgu. Kasztelanowi kłodzkiemu, jak i jego następcom, pod groźbą wielkiej niełaski nakazano, by praw tych przestrzegali ".

Wymowa tego przywileju jest jednoznaczna, Radków dopiero w 1418 r otrzymał za przykładem Kłodzka pełne prawa miejskie typu magdeburckiego.

W roku 1425 na ziemię kłodzką wkroczyli husyci, a ich pierwsze działania skierowane były przeciwko Radkowowi. Opis wypadków radkowskich znany jest z XV-wiecznej kroniki Marcina z Bolkowa. Według tej relacji husyci przybyli pod mury Radkowa w sobotę 1 grudnia, a w południe dnia następnego weszli do miasta. Radkowianie schronili się w wysokim, kamiennym domu wójta Oblera, podpalając wcześniej, ku odstraszeniu wroga, swoje zabudowania. Napastnicy przeczekali jednak pożar i rozpoczęli szturmowanie wójtostwa, zmuszając w końcu chroniących się tam do poddania.

Wójt udał się do zwycięzców na rozmowy, a gdy powrócił przedstawił zebrany warunki kapitulacji. Husyci zażądali wydania im księży, przede wszystkim proboszcza Megerleina i złożenia przez mężczyzn pieniężnego okupu. Kobietom i dzieciom okazano łaskę i pozwolono im opuścić miasto.

Dwaj przerażeni księża za namową kobiet przebrali się za niewiasty, lecz proboszcz, mimo próśb, odmówił. Wówczas jeden z husytów przyniósł snop słomy, w którą owinięto i związano proboszcza. Po jej podpaleniu rozpoczął się swoisty taniec śmierci, a gdy wreszcie proboszcz zginął w męczarniach ciało jego wrzucono do kadzi z gorącą wodą. Tak samo uczyniono ze starym proboszczem wiejskim. Pozostali dwaj księża wyszli razem z kobietami. Jednemu z nich udało się uratować życie, drugiego zaś zdradziło płaczące na jego rękę dziecko wołające za matką. Gdy ksiądz chciał je uspokoić został rozpoznany i zamordowany.

Na ogół sądzi się, że przyczyną konfliktu radkowskiego były względy osobiste, a mianowicie wrogość Ambrożego do Megerleina z czasów, gdy ten ostatni pełnił obowiązki duszpasterskie w Hradcu. Słaba obrona miasta przed oddziałem husyckim każe sądzić, że Radków w średniowieczu nie był zbyt ludny i nie posiadał dobrze rozbudowanych przedmieść. Ówczesna ilość domów w obrębie miasta z pewnością nie była większa niż pod koniec XVIII wieku, czyli 89, stąd też zapewne ludność Radkowa w XV wieku mogła co najwyżej niewiele przekroczyć liczbę 500 mieszkańców.

Odbudowa po zniszczeniach wymagała czasu i spokoju, którego tak brakowało na Ziemi Kłodzkiej w następnych dziesięcioleciach.

Posiadający tę ziemię od 1454 r Podiebradowie czynili od początku próby ustabilizowania sytuacji politycznej i gospodarczej, potwierdzając tutejszym miastom i szlachcie ich dotychczasowe przywileje, jednakże szybko doszło do nowych działań zbrojnych, a w konsekwencji do nowych zniszczeń. 25 sierpnia 1469 r część wojsk króla węgierskiego Macieja Korwina, dowodzona przez Franciszka von Hag, przybyła do Radkowa.

Współczesny tym wydarzeniom Piotr Eschenloer utrwalił je zapisując w niemieckiej wersji Historia Wratislaviensis... " w piątek po Św. Bartłomieju 1469 r zdobył miasteczko Franciszek von Hag, zajął je, a niedługo potem spalił doszczętnie, wszystko zaś co w nim było zabrał do Broumova ". Jak wynika z tej relacji zniszczenie było niemal całkowite. Jeszcze w 1475 r część przedmieścia przy kościele parafialnym zamieszkała kiedyś przez rzemieślników, była całkowicie wyludniona. Nic więc dziwnego, że w tym czasie wprowadzono nadzwyczajne udogodnienia, przede wszystkim podatkowe, dla tych wszystkich, którzy zechcą się w tym mieście osiedlić i wybudować własne domy.

W XVI wieku historia Radkowa nie obfitowała już w tak dramatyczne wydarzenia, może poza jednym, gdy 15 sierpnia 1545 r wybuchł groźny pożar. w różnym stopniu strawił on bez mała wszystkie zabudowania. Poważnych szkód musiał też doznać ratusz, tradycyjne miejsce archiwum miejskiego, gdyż właśnie wtedy uległo zniszczeniu wiele dokumentów, w tym różnych przywilejów. Starania o ich potwierdzenie zostały uwiecznione powodzeniem w 1562 r.

W tym stuleciu, wolnym właściwie od wojen, miasto otrzymało parę przywilejów, co w sumie złożyło się na jego pomyślny rozwój i względną zamożność. Najważniejszym było prawo z 1566 r do dwóch ośmiiodniowych targów w roku: jeden na święto Wniebowstąpienia Pańskiego (w maju), a drugi od poniedziałku po św. Andrzeju (30 listopada). na skutki nie trzeba było długo czekać. Już w latach 1573 - 1586 dobra miejskie powiększyły się o część wsi Skibin, folwark w Gajowie i młyny w Ratnie, a na początku XVII wieku o w sie Pasterka (1601), Ratno Górne i resztę Skibina (1613). w 1613 r miasto nabyło też wyższe prawa sędownicze, potwierdzone cztery lata później przez cesarza Macieja II.

W 1623 r za postawę antycesarską na początku wojny 30-letniej, miastu odebrano wszelkie prawa. Przywrócono je następnie w 1629 r lecz bez wyższych praw sędowniczych. Te nadano z powrotem Radkowowi dopiero w 1739 r.

Okres wojny 30-letniej (1618-1648) był dla Radkowa niekończącym się pasmem klęsk. Najpierw w 1625 r zginęło tu na zarazę około 600 osób, co stanowiło wówczas, przy dość optymistycznym szacunku około 2/3 ludności. w listopadzie 1632 r miasto splądrowali Szwedzi, a w roku następnym kolejna zaraza pochłonęła około 160 osób.

Tragiczne żniwo tych czasów rejestruje dokument stwierdzający, że w roku 1642 żyło tylko 104 mieszczan radkowskich, z których 42 poza miastem.

Już po wojnie w 1680 r w wielu miejscowościach Ziemi Kłodzkiej znowu wybuchła zaraza, która w Radkowie pochłonęła w ciągu paru tygodni 500 osób. w mieście aresztowano przy tym dwóch grabarzy, Majera i Oschera, oskarżonych o sporządzenie trucizny, domniemanej przyczyny pomoru.

Uważano bowiem, że grabarze sprzyśli się z diabłem, a ci ponoć zeznali, że w tym celu ugotowali serce zmarłej na zarazę ciężarnej kobiety, wypijając ten napój z ludzkiej czaszki. Majer zmarł w więzieniu jeszcze przed wyrokiem, Oschera zaś spalono w Kłodzku 6 marca 1682 r.

Zarazę tę upamiętnia stojąca do dzisiaj w rynku figura maryjna. Zniszczenia wojny 30-letniej sprawiły, że Radków nie zdołał już osiągnąć dawnego znaczenia, jakie posiadał w średniowieczu, a także na przełomie XVI i XVII wieku. Szukając przyczyn takiego stanu rzeczy należy zwrócić uwagę na fakt, że jeszcze pod koniec XVIII wieku nie rozwinęła się tu na szerszą skalę żadna dziedzina wytwórczości, a tradycyjne sukiennictwo i płóciennictwo reprezentowane było wtedy odpowiednio tylko przez 16 i 35 rzemieślników.

Zresztą zanikło ono całkowicie około 1830 r. Miasto jakby "zastygło" demograficznie i gospodarczo. Okres wojen śląskich (1740 - 1763), poprzedzony wielkim pożarem miasta w 1738 r także przyniósł tu więcej strat niż na przykład w Nowej Rudzie. Jako ciekawostkę podajmy, że w czasie trzeciej wojny śląskiej znajdował się w Radkowie od 15 grudnia 1761 r do 25 marca 1762 r sztab główny wojsk rosyjskich gen. Hr. Czernyszewa.

Pewne ożywienie gospodarcze nastąpiło w mieście dopiero w II połowie XIX w. Powstało wtedy wiele chałupniczych warsztatów bardzo taniego tkactwa wełnianego, zastąpionego później tkactwem fabrycznym. w 1895 r uruchomiono kamieniołom piaskowca.

Gdy w 1903 r doprowadzono do Radkowa linię kolejową, zwielokrotniono jego wydobycie. w okresie międzywojennym ten cenny surowiec budowlany przysporzył miastu wiele sławy, gdyż używano go powszechnie we wszystkich większych miastach Niemiec i poza ich granicami (m.in. Ryga, Łódź, Praga, Kopenhaga).

W tym czasie Radków słynął także na Śląsku z produkcji dobrego piwa i specjalnego gatunku likieru. w 1905 rozpoczyna się budowa kościoła ewangelickiego, obecnie św. Andrzeja, we wrześniu 1907 r budowa gazowni.

W 1913 r wybudowano szkołę przy ul. Grunwaldzkiej. w 1921 r wyłożono drogi prowadzące do Polanicy, Wambierzyc, Ratna, Kudowy-Zdrój. w roku 1925 zaczęła działalność poczta oraz niewielkie fabryczki przemłu spożywczego, drzewnego, włókienniczego i metalowego. Po wybudowaniu drogi przez Góry Stołowe do Kudowy-Zdroju ożywiła się turystyka.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Radków

Bazylika Wniebowzięcia Maryi Panny

Pierwsze wzmianki o kościele pojawiają się w 1418 r. Po zniszczeniu podczas wojen husyckich, następny powstał w XVI w. Po zniszczeniu podczas wojny 30-letniej został odbudowany przez D.P. von Osterberga w latach 1696-1710. Jest okazałą budowlą z centralną nawą z emporami. Do nawy przytyka poprzecznie ustawione prezbiterium. Nawę przykrywa sklepienie z lunetami, a prezbiterium kopuła z latarnią. Całość otaczają krużganki na rzucie zbliżonym do kwadratu o boku ok. 50 m, przy których stoi 11 kaplic. Do bazyliki prowadzą monumentalne, szerokie schody kamienne składające się z 33 stopni co nawiązuje do wieku Chrystusa oraz piętnastu dodatkowych stopni, które symbolizują wiek Maryi w jakim urodziła Jezusa. Fasada Kościoła posiada bogate dekoracje składające się z wielu figur przedstawiających świętych oraz w górnej części ze sceny koronacji Maryi przez Trójcę Świętą, pod którą znajduje się herb cesarstwa Habsburgów. Elewacja kościoła jest iluminowana rzędami żarówek umieszczonych wzdłuż gzymsów i krawędzi. Wewnątrz kościoła znajduje się bardzo bogate i cenne wyposażenie barokowe. w ołtarzu głównym z 1720 r. umieszczona jest gotycka figurka MB z Dzieciątkiem, zwana Wambierzycką z 2 połowy XIV w. Szczególnie cennym elementem wyposażenia jest barokowa ambona z 1723 r., ołtarze boczne, a także rzeźbione ławy i grupa Ukrzyżowania.

Kościół parafialny p.w. Św. Doroty

Pierwotny kościół św. Bartłomieja był wzmiankowany już w 1290 r. i stał na przedmieściu. Został zniszczony podczas kolejnych wojen i pożarów. w latach 1570-88 wniesiono nowy kościół dla protestantów. w 1624 r. został on przejęty przez katolików i uzyskał wezwanie św. Doroty.

Spłonął w wielkim pożarze w 1738 r., który strawił prawie całą budowlę. Odbudowę zakończono w 1740 r. Przebiegała ona już w nowym stylu barokowym, zwłaszcza gdy chodzi o wnętrze. Jako XVI-wieczne relikty zachowały się obie kruchty: południowa i północna.

Na zewnątrz świątynia zachowała dość surową, kamienną bryłę, nad którą góruje czworoboczna wieża zakończona cebulastym hełmem i galerijką. w zachodniej części kościoła dach wieńczy mała sygnaturka. Wnętrze tworzą 3 nawy, zamknięte sklepieniem kolebkowym z lunetami i trójboczne prezbiterium ze sklepieniem krzyżowo-żebrowym.

Trzy ołtarze: główny i dwa boczne, pochodzą z czasów po wielkim pożarze w 1738 r. w ołtarzu głównym przedstawiona jest scena Ukrzyżowania. Ołtarze boczne poświęcone są św. Joachimowi i św. Alojzemu. Przy bocznych filarach umieszczone są drewniane figury, m.in. Jana Nepomucena i św. Bartłomieja.

Kalwaria Wambierzycka

Uzyskała swoją nazwę gdy ówczesny właściciel Wambierzyc Daniel von Osterberg przystąpił w latach 1683-1709 do realizacji olbrzymiego założenia pielgrzymkowego.

Rozpoczęto je od wytyczenia ścieżek pątniczych na wzgórzu Kalwarii i sąsiednich. Kalwarię realizowali artyści czescy. Realizacja Kalwarii połączona była z przebudową całej miejscowości. w latach 1769-77 wzniesiono monumentalne schody stanowiące oś całego założenia.

Większość kaplic istniejących obecnie pochodzi z czasów przebudowy w XVIII/XIX w. natomiast figury w kaplicach i reszta wystroju pochodzi w większości z XIX i XX w. w efekcie prac prowadzonych w Wambierzycach powstało jedno z największych w Europie założeń kalwaryjnych obejmujące ok. 150 kaplic i stacji.

Karlówek

Teren byłej osady, która uległa wyludnieniu. Powstała jako kolonia Karłowa w połowie XVIII wieku. w 1840 roku było tu 9 budynków. Później w Karlówku powstała gospoda z 15 miejscami noclegowymi, która była jednym z popularniejszych obiektów w Górach Stołowych z racji sąsiedztwa Wodospadów Pośny. Gospoda ta reklamowała się też jako dobrze zaopatrzona w alkohole. Właśnie tuż obok gospody prowadziła ścieżka z Radkowa na Szczeliniec Wielki wiodąca przez Skalne Wrota.

Drewniany młyn wodny

Młyn wodny w Radkowie z przełomu XIX i XX wieku jest wyposażony we wszystkie maszyny potrzebne do produkcji mąki. Dobrze zachowane cztery poziomy z oryginalnym wyposażeniem w urządzenia młynarskie. Budynek o ścianach murowanych z cegły i wewnętrznej konstrukcji drewnianej posiada koło wodne o średnicy 4 metry i mocy 8 KM.

Ratusz

Renesansowy ratusz z 1545 r. usytuowany w centrum rynku w Radkowie. Po pożarze w 1738 r. uzyskał obecną formę trzykondygnacyjną budowli założonej na planie prostokąta.

Wieża przykryta jest ostrosłupowym hełmem. we wnętrzu, mimo licznych przebudów, zachowało się na parterze kilka sal z kolebkowym sklepieniami.

Ruchoma szopka

Mieści się ona w budynku przy ulicy Objazdowej 6. Jej twórcą był mieszkaniec Wambierzyc Longinus Wittig. w czasie 28 lat do 1882 r. wyrzeźbił ogromny zespół około 800 figurek z drewna lipowego, z których ok. 300 poruszanych jest mechanizmem zbliżonym do zegarowego.

Twórcą mechanizmu był również Wittig, z zawodu ślusarz. Bardzo rozbudowana jest dekoracja architektoniczna szopki, przypominająca okoliczny krajobraz. Oprócz scen i postaci biblijnych w szopce są sceny i figurki typowe dla okolic Wambierzyc w XIX w. w tym scena z kopalni węgla kamiennego.

„Szwajcarka” – schronisko na Szczelińcu Wielkim

Pierwsza drewniana altana będąca schronem dla wędrowców powstała w tym miejscu w 1815 roku. w 1845 r. wzniesiono schronisko – gospodę. Jest to obiekt budynku mieszkalnego, na wysokiej drewnianej podmurówce z drewnianym 2 piętrowym korpusem nakryty charakterystycznym dwuspadowym dachem i otoczony galeriami na piętrze.

Stylowo nawiązuje do budownictwa tyrolskiego lub szwajcarskiego. Jest to najstarsze w Sudetach Schronisko turystyczne, pozbawione jakiegokolwiek możliwości dojazdu, wybudowane od razu z przeznaczeniem dla zwiedzających szczyt.

Skansen i minizoo

Skansen to okazały kompleks budynków muzealnych z niezliczoną liczbą eksponatów. Staroci są tysiące. Są tu zarówno drobne sprzęty domowe jak i wyposażenia wnętrz izb mieszkalnych, warsztatów pracy - kuźnia, stolarnia, warsztat szewski itp.

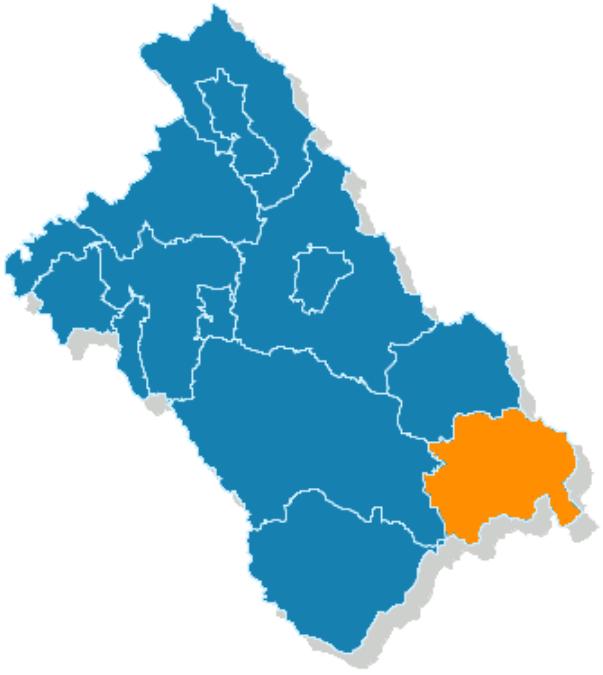

W skansenie są również stare wozy i sanie oraz ciekawa kolekcja uprzęży na konie, woły i krowy. w skansenie można zobaczyć także prawdziwy chodnik górniczy ze zbiorem lamp karbidowych. Całość otoczona jest zielenią oraz zagrodami ze zwierzyną i ptactwem. z pośród zwierząt znajdujących się tutaj należy wymienić: jelenia, daniela, sarnę, strusia, bażanty, jastrzębie.

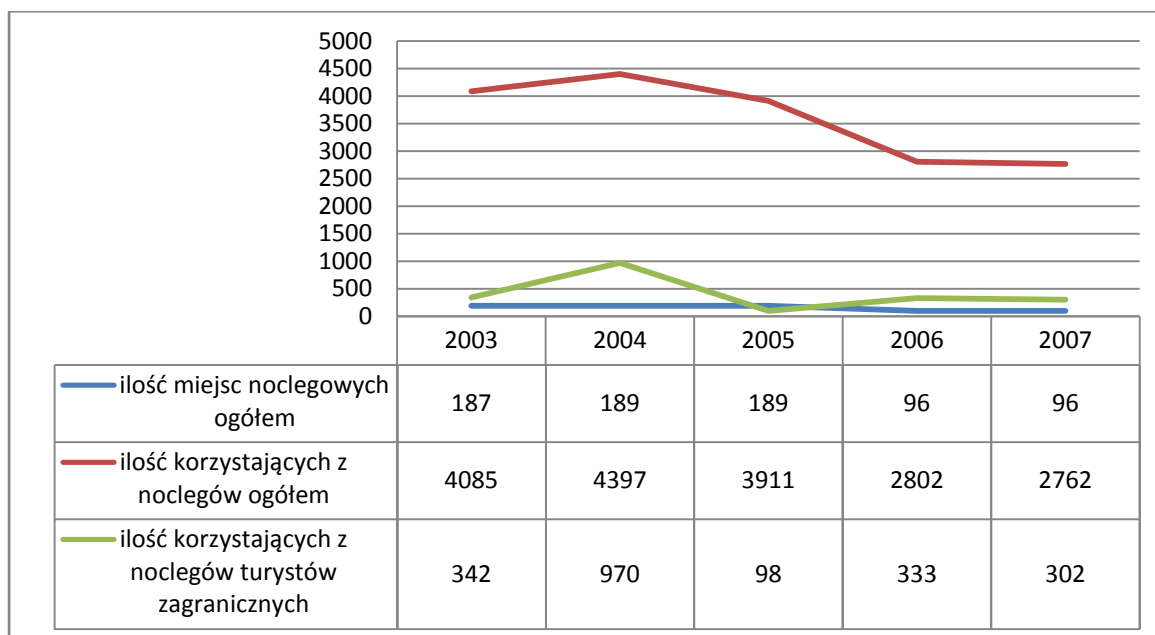
Zamek Kapitanowo

Aura oraz atmosfera zamku jest absolutnie niezwykła pomimo jego stanu technicznego. Dodatkowo potęgują ją: piwnice z 1 połowy XIV - jako pozostałość po pierwszej wieży - dworze, zniszczonym w 1425 r. przez husytów. Część obiektu stanowią dwie wieże mieszkalno - obronne w tym jedna z nich w kształcie i formie donżonu - jest jedną z największych w Polsce. Bogatą bryłę zamku dodatkowo oprawiają oraz urozmaicają wieże alkierzowe. Mimo wieloletniego opuszczenia i dewastacji zachowało się 98% kamieniarki drzwiowej i okiennej. w zespole jest XVII wieczna stajnia. na niewielkim znajduje się osobna wieża trakcyjna, kryjąca kamiennych, zabiegowych schodów itd. itd. więcej można obejrzeć i dowiedzieć się o historii zamku na miejscu podczas zwiedzania.

1.1.1.1.13 Stronie Śląskie

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.stronie.pl</p>											
	<table border="0"> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>451</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>7 853</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>146 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>17 308 697</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>17 715 701</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>20%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	451	Ilość mieszkańców	7 853	Powierzchnia	146 km ²	Dochody Gminy 2007	17 308 697	Wydatki Gminy 2007	17 715 701	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	451											
Ilość mieszkańców	7 853											
Powierzchnia	146 km ²											
Dochody Gminy 2007	17 308 697											
Wydatki Gminy 2007	17 715 701											
Stopa bezrobocia	20%											

Wykres 13. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa Stronia Śląskiego
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Gmina leży w całości na terenie Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego, na krańcu Kotliny Kłodzkiej, między Górami Żłotymi i Bialskimi a Masywem Śnieżnika. 75% powierzchni gminy pokrywają lasy, bogate w unikalną florę i faunę. Są tu doskonale warunki do uprawiania aktywnego wypoczynku i kontaktów z naturą.

Pierwotna natura stanowi największe bogactwo gminy i jest obiektem najwyższej troski. Niemcy inwestowali w turystykę już w wieku XIX. Pozostała po nich ciągle doskonała sieć górskich dróg i szlaków.

Po wojnie utworzono rezerваты przyrody: Śnieżnik Kłodzki, Jaskinia Niedźwiedzia, Nowa Morawa i Puszcza Śnieżnej Białki. Od kilku lat gmina Strona Śląskie bardzo aktywnie uczestniczy w budowie infrastruktury, głównie nowych dróg i mostów. Planowane są dalsze prace, niektóre na wielką skalę.

Krótki rys historyczny⁹

Pierwsze wzmianki o osadnictwie na ziemi strońskiej datowano na XIII wiek. w średniowieczu osadnictwo nad górnym odcinkiem Białej Łądeckiej zakończyło się na wysokości Starego Gierałtowa. Ludność utrzymywała się głównie z rolnictwa.

W latach 1525 – 1618, po wojnach husyckich, znacznie wzrosła liczba mieszkańców. Ludność nowopowstałych wsi utrzymywała się z lokalnie rozwijającego się przemysłu, rzemiosła, wyrębu lasów oraz w niewielkim stopniu z rolnictwa. Głównym czynnikiem rozwoju było górnictwo, a nowe poręby zajmowali przede wszystkim górnicy, hutnicy i drwale.

Następna fala kolonizacji (fryderycjańska) przypada na lata 1773 –1806, powstały wtedy liczne osady górskie. Tak wykształcona struktura osadnictwa zachowała się z niewielkimi zmianami do XX w.

W XIX w. granice pomiędzy Stroniem, Strachocinem i Goszowem zatarły się, tworząc jeden zespół osadniczy o charakterze miasta. Tu też ulokowano siedzibę klucza dóbr rodziny królewskiej i wielką hutę szkła, a w wyniku stałego rozwoju w 1967 r. Stronie Śląskie uzyskało prawa miejskie.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Stronie Śląskie

Jaskinia Niedźwiedzia

57-550 Stronie Śląskie, Kletno 18

Największą osobliwością przyrodniczą Masywu Śnieżnika jest Jaskinia Niedźwiedzia. Odkryto ją w październiku 1966 roku, w soczewce prekambryjskich marmurów, na prawym zboczu doliny potoku Kleśnica, na wysokości ok. 800 m n.p.m., w czasie prac w kamieniołomie marmuru Kletno III. Łączna długość, poznanych do dziś, rozwiniętych w trzech poziomach, korytarzy i sal przekracza 2,7 km. Poziomym środkowym biegnie udostępniona dla turystów, niezwykle atrakcyjna trasa turystyczna, prezentująca bogate w szczątki kostne zwierząt epoki lodowcowej, fragmenty namuliskowe i bogatą w różnorodne formy nacieków kalcytowych część zwaną "Salami Pałacowymi". w wyrobisku dawnego kamieniołomu znajduje się pawilon z ciekawą ekspozycją muzealną.

---

⁹ Źródło: WWW.stronie.pl, tekst: Bogdan Birówka

Jaskinia powstała na skutek zapoczątkowanych już około 50 milionów lat temu niszczących procesów rozpuszczania i erodowania przez wodę krystalicznych wapieni. Procesy te doprowadziły do powstania form naciekowych, takich jak stalaktyty, stalagmity, stalagnaty, draperie, kaskady, misy martwicowe i polewy kalcytowe. Najbardziej okazałe nacieki kaskadowe osiągają wysokość ok. 8 metrów (Wielka Kaskada). Wypełniają one znaczną część korytarzy i sal namuliska, zawierają olbrzymią ilość kości zwierząt zamieszkujących okolice jaskini w okresie ostatniego zlodowacenia (niedźwiedzi jaskiniowych, lwów, wilków i hien jaskiniowych) oraz zwierząt występujących również współcześnie. Wśród szczątków kostnych zwierząt epoki lodowcowej, zdecydowanie przeważają kości niedźwiedzia jaskiniowego (*Ursus spelaeus*), od którego pochodzi nazwa jaskini. Obecnie jaskinia stanowi miejsce noclegowe i zimowisko wielu gatunków nietoperzy.

Współczesna fauna jaskini to również cienie i wilgociolubne owady, pająki i zamieszkujące wody wypełniające misy martwicowe, niewielkie skorupiaki, zwane studniczkami. Jaskinia i otaczająca ją okolica jest miejscem wieloletnich badań naukowych. Trwający od czerwca 1983 roku ruch turystyczny w jaskini, ograniczony jest precyzyjnymi wymogami regulaminowymi, których celem jest maksymalna ochrona tego unikalnego obiektu. Dlatego zwiedzanie jaskini odbywa się w sposób zorganizowany, 15-to osobowych grupach z wykwalifikowanym przewodnikiem, w ściśle określonym czasie.

Jaskinia jest czynna codziennie, prócz poniedziałków i czwartków w godzinach 9:00 - 16:40.

TYLKO WCZEŚNIEJSZA REZERWACJA GWARANTUJE WSTĘP DO JASKINI !!!

Prosimy o wcześniejsze dokonywanie rezerwacji biletów, gdyż ich ilość

jest ograniczona ze względu na ochronę mikroklimatu jaskini. Rezerwacji można dokonać telefonicznie pod nr tel. (074) 814 12 50 oraz mailowo: rezerwacja@jaskinia.pl

Galeria Wapienik

Zabytkowy wapiennik "Łaskawy Kamień" z końca XVIII w. znajduje się w Starej Morawie, przy drodze do Jaskini Niedźwiedziej w Kletnie. Od 1978 roku rodzina Rybczyńskich podnosi obiekt z ruiny, dobudowując na pozostałościach fundamentów i murów Wapiennika część mieszkalną i atelier.

W przylegającym parku - zorganizowanym na wzór ogrodu japońskiego, znajduje się stała galeria prac plastycznych: Ermy, Joli i Jacka Rybczyńskich. Znaleźć tu można prace plastyczne: obrazy, grafikę, obiekty i rzeźby. Po wcześniejszym ustaleniu terminu, można też zwiedzać wapiennik.

Obiekt jest siedzibą stowarzyszenia Niemiecko -Polskiego "WAPIENNIK GNADENSTEIN" (z siedzibą w MOGUNCJI), Polskiego Stowarzyszenia MUZEUM "WAPIENNIK" i redakcji kwartalnika artystycznego - regionalnego "STRONICA ŚNIEŻNIKA".

Zarówno obiekt jak i wspomniane organizacje są prowadzone i kierowane przez twórcę i pedagoga prof. Jacka Rybczyńskiego. Zainteresowane osoby mogą uczestniczyć w:

- zajęciach letniej akademii sztuki,
- seminariach artystycznych,
- konwersacjach i nauce języków.

Podziemna Trasa Turystyczno- Edukacyjna w Starej Kopalni Uranu w Kletnie

W roku 2002 udostępniona została do zwiedzania sztolnia nr 18 byłej kopalni uranu w Kletnie. Znajduje się ona około 800 metrów od centralnego parkingu w Kletnie, przy drodze łączącej Kletno z Sienna. Stanowi ją wyodrębniony system wyrobisk w najwyższej położonej części kopalni.

Jej wlot znajduje się na wysokości 773 m n.p.m. Trasę o długości około 200 metrów, przechodzi się specjalnymi chodnikami, oglądając atrakcyjnie oświetlone, duże naturalne złoża miejscowych minerałów (fluorytu, kwarcu i innych) oraz szereg specjalnych ekspozycji. Chodniki mają szerokość 1,5-2 metrów i wysokość od 1,7 do ponad 2 metrów. Temperatura wewnątrz wynosi około +7°C.

Sztolnia jest całkowicie bezpieczna - nie ma tam promieniowania radioaktywnego!

W sztolni od kilku lat zimuje 20-30 nietoperzy aż sześciu gatunków (głównie gatunku nocek duży). Udokumentowane początki górnictwa w Masywie Śnieżnika sięgają połowy XIV w. o sztolniach-kopalniach św. Pawła, św. Jakuba i Mrocznej Sztolni w samym Kletnie (późniejsze sztolnie nr 7, nr 9 i nr 11 kopalni uranu) mówią dokumenty z XVI wieku.

Od tego czasu w dolinie Kleśnicy prowadzono okresowo eksploatację rud żelaza, srebra, fluorytu, rudy miedzi, rudy uranu oraz marmury. W roku 1947 specjaliści radzieccy rozpoczęli poszukiwania na terenie Polski, w szczególności w Sudetach, rud uranu potrzebnego ZSRR do produkcji broni atomowej. Latem 1948 stwierdzono silną radioaktywność hałd przy średniowiecznych sztolniach w Kletnie. Po ich wyeksploatowaniu rozpoczęto tu budowę kopalni, która nosiła nazwę Kopaliny. w trakcie jej działania do początku 1953 roku wykonano wyrobiska o całkowitej długości 37 kilometrów, w tym 20 sztolni, a także 3 szyby o głębokościach 83-150 metrów.

Coraz mniejsza ilość uzyskiwanego z czasem uranu przy coraz większej głębokości jego uzyskiwania zdecydowała o zakończeniu eksploatacji. na powierzchnię wydobyto w sumie 228 000 m³ skał. Ze złoża uzyskano razem ponad 20 ton uranu, co stanowi tylko niecałe 5% uranu wydobytego w Sudetach, a śladową część wydobycia uranu dla ZSRR w krajach Europy wschodniej i środkowej. w latach 1953-58 w wyrobiskach kopalni prowadzono jeszcze eksploatację fluorytu (CaF₂).

Huta Szkła Kryształowego Violetta

Huta powstała w 1864 roku, a jej założycielem był Franc Losky. Manufaktura została usytuowana na terenach nabytych od królowy Marianny Orańskiej, w miejscu, gdzie wiek wcześniej istniała stara huta szkła.

Hutę nazwano "Oranienhute". Dzięki staraniom właściciela zakład szybko się rozrastał, a jego wyroby znajdowały nabywców w odległych krajach świata. Bardzo korzystne dla rozwoju huty było doprowadzenie linii kolejowej do Stronia Śląskiego, co miało miejsce w 1897 r. Dobrą passę huty przerwał wybuch i wojny światowej. Lata międzywojenne były dla huty trudne, nie ominął jej też kryzys światowy. w czasie II wojny światowej zakład podupadł. Ostatnim zwierzchnikiem zakładu był Eberhardt Losky.

Po wojnie produkcję rozpoczęto w 1946 r. od zdobienia kryształów. Huta otrzymała nazwę: "Zjednoczone Huty Szkła Okręgu Śląska Dolnego - Państwowa Huta Szkła Kryształowego w Stroniu Śląskim". w 1951 r. rozpoczęło wytapianie w hucie masy szklanej.

Początkowo było to szkło borowo-krzemowe (szkło laboratoryjne). Od 1953 roku zmieniono profil produkcji huty i rozpoczęto produkcję szkła ołowiowego (szkła kryształowego), w tym też roku rozpoczęto eksport kryształów. Huta od początku była prekursorem we wdrażaniu nowych technologii. w 1961 roku jako pierwsza w kraju, zastosowała wytop masy szklanej w piecu wannowym-zmianowym, zamiast dotychczas stosowanych piecach donicowych. w 1970r. zmieniono nazwę zakładu na Huta Szkła Kryształowego "Violetta" w Stroniu Śląskim", a w 1992 roku zakład został przekształcony w Spółkę Akcyjną i obecnie nosi nazwę: Huta Szkła Kryształowego "Violetta" S.A. w - Stroniu Śląskim. Obecnie w spółce zatrudnienie znalazło ok. 1 tys. osób, w większości mieszkańców Stronia Śląskiego i okolic. Od początku istnienia huta cieszyła się dobrą opinią wśród artystów plastyków - szklarzy, którzy dzięki przychylności jej władz, realizowali tu swoje prace plastyczne.

Kościół Parafialny pod wezwaniem Matki Bożej Królowej Polski i św. Maternusa z XIII w.

Pierwotnie drewniany, w 1732r. przebudowany z gotyckiego na barokowy. Jest to budowla bazylikowa, trójnawowa z prezbiterium zakończonym półkoliście, sklepieniem kolebkowym pokrytym freskami. Wejście zdoła kamienny kartusz herbowy i wnęka z figurą Chrystusa, nad którą wznosi się wieża z dzwonem. Bogate wnętrze tworzą: barokowe XVIII w: ołtarz, polichromowana ambona i kamienna chrzcielnica. Przy kościele znajduje się kapliczka i nagrobek rodziny von Losky.

Barokowa figurka św. Jana Nepomucena z XVIII w.

znajduje się przy kościele parafialnym w Stroniu Śląskim.

Ruiny wczesnobarokowej kaplicy św. Onufrego z 1732r.

Kaplicę wznosił właściciel Stronia Śląskiego, hrabia Johan von Wallis.

Herb Księżnej Marianny Orańskiej, z końca XIX w.

umieszczony na fasadzie budynku, przy ul. Kościuszki 60, w Stroniu Śląskim.

Gotycko-renesansowy kościół parafialny pod wezwaniem świętego Józefa Oblata w Bolesławowie

zbudowany w 1598r. Zniszczony w XVII w., został odbudowany jako budowla barokowa. Wewnątrz kościoła znajduje się bogate wyposażenie.

Barokowa kolumna Wotywna z 1672r.

ufundowana przez ówczesnego sędziego Wolfa. Wyjątkową cechą kolumny jest prymitywizm w jej wykonaniu. Dekoracja rzeźbiarska przedstawia sceny biblijne, portrety biskupów i papieży. Całość zdobiona motywami winorośli i ptaków.

Zespół Dworski z XIX w. w Stroniu Śląskim

obecnie budynek Urzędu Miejskiego - był siedzibą właścicieli dóbr ziemskich i centrum administracyjnym. Budynek wzniesiono jako pałac letni, wykorzystywany przez rodzinę królewską w czasie wakacji. w XIXw. obiekt stanowił cel wycieczek kuracjuszy z Łądką.

Barokowy kościół pod wezwaniem Świętego Michała Archanioła w Starym Gierałtowie XVIII w.

Jest to kościół jednonawowy z wydzielonym prezbiterium. Wewnątrz kościoła znajduje się bogate, zróżnicowane wyposażenie.

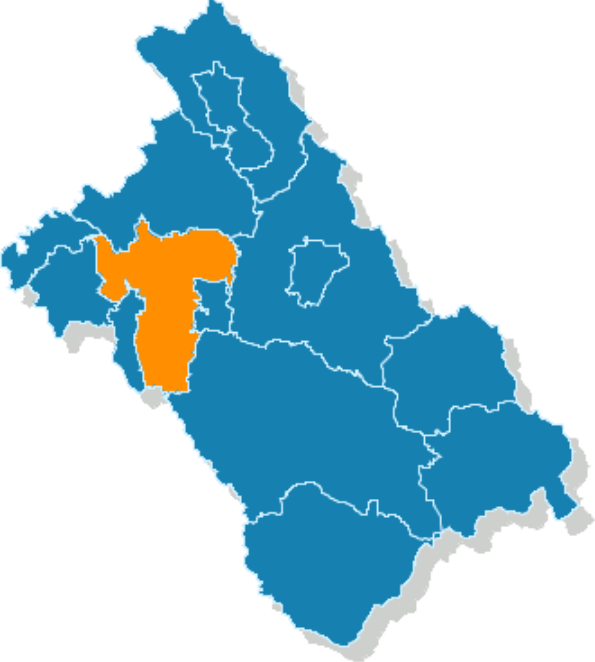
Kościół pomocniczy parafii Stronie Śląskie w Siennej.

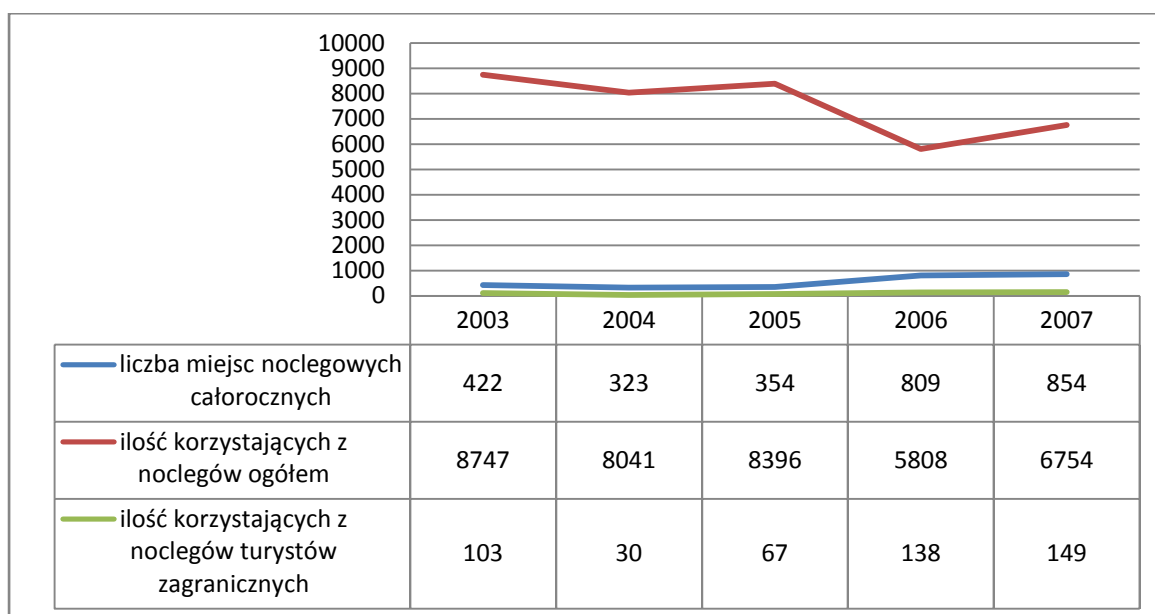
Murowany, jednonawowy, z półkoliście zakończonym prezbiterium. Przykryty sklepieniem kolebkowym i nakryty dwuspadowym dachem, z którego wyrasta wysoka, smukła, ośmioboczna sygnaturka zwieńczona stożkowym hełmem. Kościół wzniesiono w drugiej połowie XVIII w.

1.1.1.1.14 Szczytna

<p>Położenie na mapie powiatu</p>	<p>Herb Gminy</p> 												
	<p>www.szczytna.pl</p> <table border="0"> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>340</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>7 445</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>133 km2</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>15 375 901</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>23%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	340	Ilość mieszkańców	7 445	Powierzchnia	133 km2	Dochody Gminy 2007	15 375 901	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia	23%
Ilość podm. gosp.	340												
Ilość mieszkańców	7 445												
Powierzchnia	133 km2												
Dochody Gminy 2007	15 375 901												
Wydatki Gminy 2007	---												
Stopa bezrobocia	23%												

Wykres 14. Ilość korzystających z miejsc noclegowych oraz baza noclegowa Szczytnej
 Opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Szczytna, to miasto położone w malowniczym krajobrazie Obniżenia Dusznickiego między Górami Stołowymi i Bystrzyckimi, nad Bystrzycą Dusznicką.

Od wschodu góruje nad miastem Szczytnik (589 m n.p.m.) z neogotyckim zamkiem zbudowanym w XIX wieku na wzór średniowiecznych zamków obronnych i znajdującą się opodal niego kamienną drogą krzyżową. Obecnie mieści się tutaj ośrodek leczenia zamkniętego, a turystom udostępniona jest tylko kaplica pałacowa. Ze wzgórza roztacza się wspaniała panorama gór i miasta.

Krótki rys historyczny¹⁰

Pierwsze wzmianki o Szczytnej pochodzą z XIV wieku kiedy to osada należała do państewka homolskiego, a jej rozwój związany był z handlem (położenie na szlaku bursztynowym) i rozwijającym się rzemiosłem, a później przemysłem.

W XVI wieku wraz z okolicznymi włościami zakupił ją znany w Europie lekarz i reformator religijny Jan Crato von Kraffstein i wtedy to została znacznie rozbudowana. Obok istniejącego już folwarku powstał tartak, młyn, browar i wiele zakładów rzemieślniczych. WXVII wieku wybudowano pierwszą hutę szkła.

W dokumencie z 1347 r. Szczytna występuje pod nazwą Rukers i pod zbliżoną nazwą - Rückers - dotrwała do końca II wojny światowej. Polscy osadnicy początkowo używali spolszczonej formy nazywając dzisiejszą Szczytną Rucewem.

Przeszłość pozostawiła Szczytnej nieco zabytków, które warte są obejrzenia i zapoznania się z ich historią.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Szczytna

ZAMEK 'LEŚNY KAMIEŃ'

Zamek wkomponowany jest w skały, znajduje się na krawędzi skalnej nad Szczytną na Szczytniku (589 m n.p.m.). Przy zamku znajduje się punkt widokowy - skąd roztacza się wspaniała panorama na Obniżenie Dusznickie, gdzie położona jest Szczytna.

W pobliżu zamku znajduje się kamienna Droga Krzyżowa wyróżniająca się oryginalnymi płaskorzeźbami z piaskowca osadzonymi w naturalnych skałach.

Zamek reprezentuje styl neogotycki zbudowany na wzór średniowiecznego zamku obronnego. Jest to czworoboczna, trzykondygnacyjna budowla zbudowana na planie prostokąta z czterema narożnymi wieżami. Posiada jedną wieżę w kształcie cylindra, pozostałe są czworoboczne.

Zamek otacza sucha fosa oraz mur obronny, na którym w przeszłości stały armaty. we wnętrzu znajduje się ciekawa sala rycerska, oraz kaplica Matki Bożej Królowej Pokoju z unikalnym zabytkiem jakim są rury wykonane ze stopu spiszowego, pełniącymi rolę dzwonka.

Data powstania zamku to lata 1831-1837, wówczas to właściciel Szczytnej, von Hochberg wybudował swoją rezydencję na miejscu, w którym pod koniec XVIII w. Prusacy wybudowali niewielki fort, zburzony przez żołnierzy napoleońskich w 1807 r. Zamek w obecnym kształcie stoi od niedawna. Zachodnia najstarsza jego część zbudowana była w latach 30. XIX w.

---

¹⁰ Źródło: WWW.szczytna.pl

Obiekt został zaprojektowany przez wybitnego architekta Karola Schinkla na polecenie majora i hrabiego Leopolda Hochberga. Budowla była wzniesiona jako rezydencja magnacka. Po śmierci hrabiego zamek zmieniał często swoich właścicieli. Jednym z nich byli Misjonarze Świętej Rodziny. Rozbudowali oni zamek i kaplicę oraz rozpoczęli budowę kalwarii, której nie dokończyli ze względu na wojnę.

KAPLICA MATKI BOŻEJ KRÓLOWEJ POKOJU PRZY ZAMKU 'LEŚNY KAMIEŃ'¹¹

Kaplicę zamkową wybudowano dla wygody ówczesnych właścicieli zamku, którzy podjęli taką decyzję by nie jeździć na nabożeństwa do kościoła parafialnego w Szczytnej. Aby utrzymać neogotycki charakter budowli, także kaplicy nadano ten styl. Zmniejszono częściowo dziedziniec wewnętrzny zamku przed główną bramą wjazdową, wkomponowując kaplicę w bryłę zamku. z myślą o przyszłych pochówkach zaprojektowano pod nią kryptę grobową.

Kaplica ma 12 metrów długości, 7 szerokości i wysoka jest na 8 metrów. Cztery wąskie okna wypełnione są ciemnymi, pięknymi witrażami, przedstawiającymi św. Franciszka Ksawerego, św. Elżbietę, oraz w oknach od strony dziedzińca - św. Augustyna i św. Otylię. Neogotycki ołtarz główny zbudowany jest z drewna i pomalowany na brązowo i złoto.

Centralną postacią w ołtarzu głównym jest Matka Boska z Dzieciątkiem - zwana Królową Pokoju. Dwie statuy, które zdobią ołtarz to figury św. Brunona i św. Heleny - patronów właścicieli zamku. Nawę główną wypełniają ławki dla wiernych.

Pod kaplicą rozciąga się krypta grobowa, w której pochowani są rodzice Heleny Klein Franciszek i Selma Rohbarchowie - oraz jej mąż Bruno, ona sama i jej szwagierka. Wejście do niej od strony kaplicy znajduje się po lewej stronie obok ołtarza głównego. Natomiast z tyłu ołtarza znajduje się tablica wmurowana w ołtarz wykonana z szlifowanego granitu upamiętniająca zmarłych, pochowanych w grobowcu.

Oficjalne poświęcenie kaplicy nastąpiło dnia 17 lipca 1899 r. Pozwolenia na odprawianie nabożeństw wydał arcybiskup Pragi kardynał Schonberg już 21.12.1898 r. ale zawierało ono zastrzeżenie, że z chwilą oficjalnego poświęcenia jej, można w niej będzie odprawić nabożeństwa tylko z udziałem właścicieli zamku, ich rodzin, przebywających aktualnie na zamku gości i dla służby.

Ludzie z zewnątrz mogli przybywać na nabożeństwo jedynie w wielkie święta oraz w dni będące rocznicami poświęcenia kaplicy. Taki stan trwał do 6 stycznia 1912 r., kiedy to w święto Trzech Króli arcybiskup Pragi kardynał SKROBONSKY uczynił specjalnym dekretem kaplicę, zamkową półprywatną. Tym samym udostępniona ona została wszystkim, którzy chcieli uczestniczyć w nabożeństwach.

---

¹¹ Źródło: Bractwo Rycerskie Matki Bożej Królowej Pokoju na Szczytniku

KALWARIA GÓRSKA na SZCZYTNIKU¹²

Kalwaria górska znajduje się na południowym stoku góry zamkowej, w lesie, niedaleko zamku. Założenia budowy kalwarii podjęto w 1940 r., jednak ostatecznie ukończona i poświęcona została dopiero 9 lipca 1959r.

Przy budowie kalwarii uczestniczyli klerycy z miejscowego Niższego Seminarium Duchownego, mieszczącego się w Zamku. Sama kalwaria - to kute w piaskowcu płaskorzeźby, tworzące poszczególne stacje. Wszystkie, z jednym wyjątkiem, są o wymiarach 65 x 80 cm (Stacja XII „Ukrzyżowanie” jest wymiarowo większa, gdyż liczy 105x160 cm i jako jedyna jest sygnowana przez artystę-wykonawcę. Sygnatura ta brzmi: Fr. Belke – Grevenbruk).

Dróżka prowadząca do kalwarii jest oznakowana. Idąc z zamku żółtym szlakiem do Polanicy-Zdroju należy w pewnym momencie skręcić w prawo. Po około 60-ciu metrach można dostrzec pierwszą skałkę z i -szą stacją drogi krzyżowej. Mniej więcej w tych samych odstępach co 30 -50 m - stoją następne Stacje Drogi Męki Pańskiej.

Ze względu na swoje położenie około (590 m n.p.m.) kalwaria górska w Szczytnej jest obiektem ze wszech miar godnym obejrzenia, a po wambierzyckiej jest najlepiej utrzymaną i najbardziej oryginalną górską Drogą Krzyżową na Ziemi Kłodzkiej.

Ciekawym obiektem przy zamku 'Leśny Kamień' jest również wysoki krzyż z figurą Chrystusa; wykuty w piaskowcu - wolnostojący wśród skał. Znajduje się on za ostatnią Stacją Drogi Krzyżowej. Jeszcze za czasów Heleny i Bruno Kleinów (1880-1923) postanowiono, że obok zamku wybudowany zostanie cmentarz grzebalny dla parafian z pobliskiej wsi Waldorff. Po wykonaniu krzyża zorientowano się jednak, że nie można tam będzie założyć cmentarza, gdyż teren jest tak twardy i kamienisty, że po prostu nie będzie można wykopać żadnego grobu. Zaniechano więc tam budowy cmentarza. Krzyż jednak pozostał. w późniejszym okresie służył on jako miejsce pożegnania księży misjonarzy z Małego Seminarium Duchownego, udających się z zamku na misje święte w dalekie kraje.

KOŚCIÓŁ PW. ŚW. JANA CHRZCICIELA

Kościół znajduje się na wzgórzu, nad ulicą Wolności. Zbudowany został według stylu barokowego. Wewnątrz niego na uwagę zasługuje XVIII - wieczna ambona, figura Jana Chrzciciela w ołtarzu głównym z 1748 r., ołtarze boczne, stalle, konfesjonały. Taki wystrój świątyni jest dziełem znanego w Ziemi Kłodzkiej artysty, Michała Klahra Starszego. Przed kościołem, wśród zachowanych tablic nagrobnych wyróżnia się grobowiec Hochbergów (budowniczych zamku), a także pewne polonicum - tablica nagrobna z 1850 r. z polskim tekstem.

HUTA SZKŁA 'SUDETY'

Huta Szkła 'Sudety' posiada kilkusetletnią historię, a jej korzenie sięgają głęboko starej szklarskiej tradycji. Średniowieczne źródła wspominają tutejsze huty leśne, a jedna z większych, nieistniejąca już dzisiaj huta w miejscowości Lasówka kontynuowała produkcję przez ponad 300 lat.

---

¹² Źródło: *Bractwo Rycerskie Matki Bożej Królowej Pokoju na Szczytniku*

W roku 1770 została założona huta szkła w Batorowie, nazywana 'prababką' naszej huty; od niej to wywodził się szereg przedsięwzięć związanych z produkcją i obróbką szkła kryształowego oraz sodowego. W roku 1771 w Batorowie wytopiono po raz pierwszy szkło kryształowe, a dwa lata później produkowano już wystawne szkło stołowe, szczególnie kielichy do wina, puchary wiwatowe i kufle do piwa.

Przedmioty te były prawdziwą ozdobą dzięki dekoracji grawerowanej oraz złoceniu i srebrzeniu. W roku 1827 cały majątek 'SZCZYTNA' został zakupiony przez majora Leopolda Martiza von Hochberga, który rozbudował zakład i wzbogacił wzornictwo o dekorację secesyjną.

Do roku 1920 właściciele huty zmieniali się dość często, ale mimo tych rotacji oraz początku ogólnoświatowego kryzysu ekonomicznego był to okres świetności firmy. W tej chwili huta produkuje szeroką gamę wyrobów kryształowych oraz oferuje asortymenty o wysublimowanym bogatym wzornictwie.

Posiadając własną pracownię wzornictwa, projektującą wyroby w różnych formach i pełnej gamie szlifów firma realizuje najśmielsze projekty dostarczane przez klientów, m.in. wykonano serwis dla angielskiego Dworu, zastawę dla transatlantyk MS 'St. Batory', grawerowane szklanki dla Polskich Linii Lotniczych LOT oraz ozdobne puchary dla przedstawicielstw dyplomatycznych.

Przed schodami prowadzącymi do kościoła znajduje się fragment pręgierza z XVI w. Jego odkrywcą był pan Ryszard Król, który odnalazł go w oborze pana Pietronika, gdzie podpierał strop. Wydobycie oraz postawienie na pierwotnym miejscu miało miejsce w 1993 r.

Kamienna figura Św. Jana Nepomucena

Położona jest w centrum miasta, przy skrzyżowaniu drogi krajowej nr. 8 z ul. Sienkiewicza, nieopodal rzeki Kamienny Potok. Powstała w 1711 r., dnia 10 marca 1983 r. została wpisana do rejestru zabytków pod numerem 883/422r.

Do zabytków Szczytnej można zaliczyć obecnie, powstałą ok 1890 r. Stację PKP oraz całą linię kolejową na trasie Polanica-Zdrój, przez Szczytną, Duszniki-Zdrój do Kudowy-Zdroju, której trasa jest wyjątkowo urozmaicona. Podróżnych oczekują tu wysokie wiadukty, wspaniałe widoki gór rozpościerające się z okien wagonów, przejazd przez tunel.

Na Wzgórzu Jeździec w 1927 r. postawiono kamień upamiętniający wojnę kartoflaną z 1778r. Został on ufundowany przez G.G.V. Pomnik wykonany jest z szarego piaskowca, o podstawie prostokątnej (wym. 65 x 85 cm, wys. 120 cm). Na frontowej ścianie wyryty napis w j. niemieckim brzmi: 6.9.1778 Oberfall eines preuBischen Proviant-transportes durch ósterreichische Husaton. Ehre den gefallen Helden GGV Ruckers 1927 (Napad na pruski transport prowiantu przez austriackich husarów. Cześć poległym bohaterom). z powyższego napisu wynika, że w miejscu tym zginęli żołnierze pruscy, nie wspomina się o ofiarach ze strony austriackiej. Wojna, w efekcie której miała miejsce ta potyczka, zakończyła się 13.5.1779 r. pokojem w Cieszynie.

W Szczytnej godne obejrzenia są również następujące miejsca:

Kaplica św. Anny z kalwarią z VIII w. w Batorowie, kaplica z XVII w. w Wolanach

Kościół pw. Św. Wita z XIV w. w Niwie

Kościół pw. Św. Marii Magdaleny z XVII w. w Łużycach

1.1.1.2 **Powiat Ząbkowicki**

Powiat Ząbkowicki został utworzony w ramach reformy administracyjnej w 1999 roku. Siedzibą powiatu jest miasto Ząbkowice Śląskie. Powiat ten jest położony pomiędzy Górami Bardzkimi, Sowimi i Złotymi, stanowi „Bramę Ziemi Kłodzkiej” – zwłaszcza Bardo. Większość powiatu zlokalizowana jest na terenie Przedgórze Sudeckiego.

W skład powiatu wchodzi:

- gminy miejskie: brak
- gminy miejsko-wiejskie: Bardo, Ząbkowice Śląskie, Ziębice, Złoty Stok
- gminy wiejskie: Ciepłowody, Kamieniec Ząbkowicki, Stoszowice
- miasta: Bardo, Ząbkowice Śląskie, Ziębice, Złoty Stok.

Powierzchnia powiatu: 802 km²

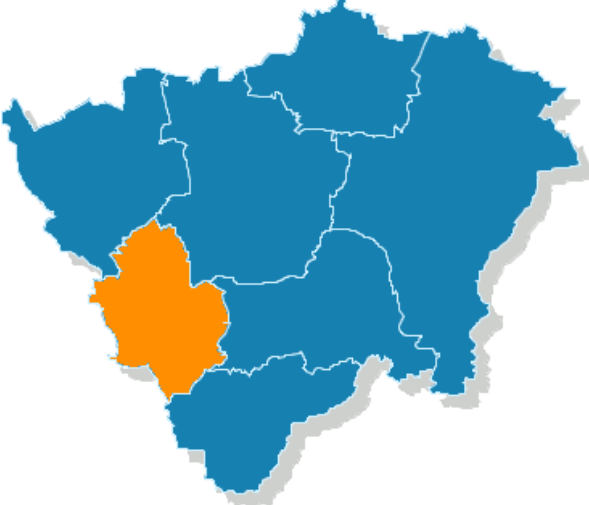

Liczba ludności: 69 198, w tym mężczyźni: 33 302, kobiety 35 896

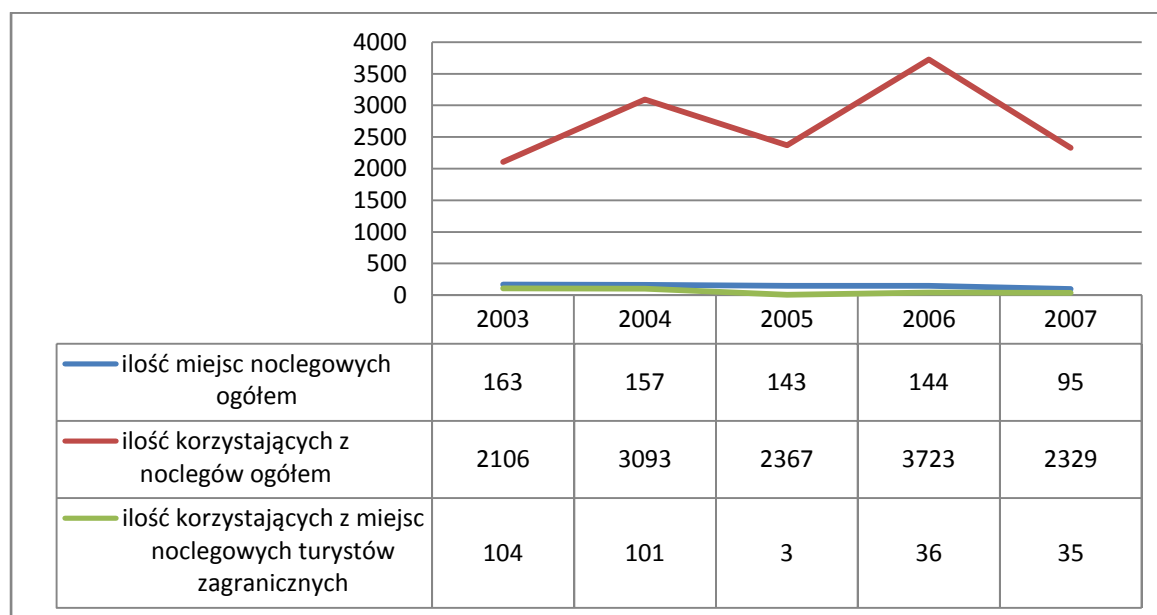
Gęstość zaludnienia: 87 osób/km²

Urbanizacja: 45%

Położenie na mapie województwa	Herb powiatu
	
	Flaga powiatu

1.1.1.2.1 Bardo

<p>Położenie na mapie powiatu</p>	<p>Herb Gminy</p>												
													
<p>www.bardo.pl</p>													
<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>316</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>5 649</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>73,4 km²</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>10 790 655</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>11 012 660</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>10%</td> </tr> </table>		Ilość podm. gosp.	316	Ilość mieszkańców	5 649	Powierzchnia	73,4 km ²	Dochody Gminy 2007	10 790 655	Wydatki Gminy 2007	11 012 660	Stopa bezrobocia	10%
Ilość podm. gosp.	316												
Ilość mieszkańców	5 649												
Powierzchnia	73,4 km ²												
Dochody Gminy 2007	10 790 655												
Wydatki Gminy 2007	11 012 660												
Stopa bezrobocia	10%												

Wykres 15. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa gminy Bardo
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny¹³

Bardo jest jedną z najstarszych miejscowości Dolnego Śląska. Ślady człowieka w tym rejonie pochodzą sprzed 10 tysięcy lat. Od najdawniejszych czasów wzdłuż Nysy Kłodzkiej prowadziła prastara droga handlowa łącząca Polskę z Czechami, która uważana jest dzisiaj za jedną z odnóg szlaku bursztynowego. w czasach wczesnopiastowskich tędy przebiegała południowa granica obszaru plemiennego Ślężan, pokrywająca się z granicą Śląska.

Grzbietami Gór Bardzkich przechodziła Przesieka Śląska - pas gęstego lasu stanowiący system obronny przed najazdami z południa. Ze względu na swoje strategiczne położenie już w X wieku założono w Bardzie gród, który niedługo potem stał się kasztelanią książęcą. Gród ten został zniszczony podczas najazdu księcia czeskiego Brzetysława i w roku 1039. Wkrótce odbudowany, zniszczony ponownie w 1096 roku podczas kolejnego najazdu, tym razem księcia Brzetysława II. z tego okresu pochodzi pierwsza wzmianka pisana o Bardzie, umieszczona w słynnej Kronice Czechów biskupa Kosmasa. Śladami grodu są pozostałości dwuczłonowego grodziska przy ul. Noworudzkiej. o słowiańskim charakterze i pochodzeniu miejscowości świadczy jej pierwotna nazwa - Brido, oznaczająca warownię, strażę, która w tym miejscu się znajdowała.

Znaczenie strategiczne miejscowości na granicy polsko-czeskiej spowodowało, że gród kasztelański w Bardzie został ponownie odbudowany i istniał do końca XIII wieku. o polskości tego terenu świadczy fakt, że kasztelanami bardzkimi byli wyłącznie rycerze polscy, a okoliczne miejscowości w większości już istniały i były zamieszkane przez ludność słowiańską. na terenie grodu istniała już wówczas kaplica, wymieniona po raz pierwszy w 1189 roku jako należąca do joannitów. w 1210 roku przejęli ją augustianie z Kamieńca Ząbkowickiego, którzy otrzymali od księcia śląskiego Henryka Brodatego i okolicznego rycerstwa rozległe nadania terenów w Górach Bardzkich i Złoty. Wówczas też utworzono w Bardzie pierwszą parafię, do której należał też kościół w pobliskim Przyłęku.

W 1249 roku dobra kamienieckie wraz z kościołem w Bardzie przejęli cystersi przybyli z Lubiąża. Około 1290 roku Bardo straciło ostatecznie swoje znaczenie strategiczne i przestało być kasztelanią. Teren grodu w 1299 roku kupili cystersi i od tego momentu do 1810 roku byli właścicielami miejscowości.

Około 1315 roku w miejscu dawnej kaplicy zamkowej wybudowali pierwszy kościół, nazwany później "czeskim". Jak podają miejscowe przekazy i legendy, już około 1200 roku szerzył się tutaj kult maryjny, związany z cudowną figurką Matki Boskiej, która jest po dziś dzień największym skarbem Barda. Czyim jest dziełem i kiedy znalazła się w Bardzie, nie wiadomo.

Wiadomym jest, że już od połowy XIV wieku Bardo rozwijało się dzięki swojemu położeniu i coraz częściej przyjeżdżającym tutaj pątnikom. o tym, że tak było w istocie świadczy budowa nowego kościoła "niemieckiego". Istnienie dwóch kościołów stojących obok siebie, gdzie odprawiano msze w dwóch językach jest swoistym ewenementem.

Oba kościoły zostały doszczętnie zniszczone w 1425 roku podczas najazdu husytów na Śląsk. w ogóle wiek XV był bardzo nieszczęśliwy dla Barda.

Najpierw zniszczenia związane z najazdem i kilkakrotnymi przemarszami wojsk husyckich, później okres walk o tron czeski pomiędzy Jerzym z Podbieradów i Maciejem Korwinem spowodowały poważne zniszczenie miasta i zanik pielgrzymowania. dopiero w II połowie XV wieku następuje ponowne ożywienie gospodarcze.

---

¹³ Źródło: WWW.bardo.pl

Z cudowną figurką Matki Boskiej łączono coraz więcej uzdrowień i łask. Wedle miejscowej tradycji najbardziej znane objawienie miało miejsce w 1400 roku, gdy mieszkańcy Barda zastali Matkę Bożą siedzącą na kamieniu na Górze Kalwarii, płaczącą nad nieszczęściami, jakie miały wkrótce spaść na ziemię śląską.

Te nieszczęścia, jak już wcześniej wspomniano, to najazd husytów i późniejsza wojna przeciwko Jerzemu z Podbieradów. Pamiątką tego objawienia jest odbicie stopy Matki Bożej, które możemy dzisiaj zobaczyć na Górze Kalwarii.

Na początku XVI wieku na terenie niemal całego Śląska rozwinął się ruch reformacyjny. Spowodowało to prawie całkowity zanik pielgrzymek do Matki Boskiej Bardzkiej. Ze względów bezpieczeństwa cudowną figurkę przewieziono do klasztoru w Kamieńcu Ząbkowickim, gdzie przez kilkadziesiąt lat ją przechowywano. Największym nieszczęściem jakie dotknęło wtedy Barda był pożar 11 lutego 1525 roku. Oto relacja z tego wydarzenia zanotowana w kronice klasztornej: "Pożar objął najpierw domostwa a później przeniósł się na kościół czeski, gdzie znajdowała się cudowna figurka. Wówczas do kościoła wbiegło dwóch zakonników aby ratować ten skarb.

Jeden z nich podbiegł do ołtarza, chwycił figurkę i wycofywał się w kierunku wyjścia. w tym momencie spadł na niego płonący strop kościoła. Zakonnik upadł i spłonął żywcem. Następnego dnia gdy pożar ustał weszli do kościoła zakonnicy i ze zdumieniem zobaczyli zwęglone szczątki owego zakonnika, trzymającego w prawej nie zwęglonej ręce nieuszkodzoną figurkę Matki Bożej." Po tym zdarzeniu sława bardzkiego wizerunku stała się jeszcze większa. Inne ciekawe zdarzenie miało miejsce w 1598 roku: "Po ulewnych dziewięciodniowych deszczach w dniu 24 sierpnia tego roku zostało podmyte zbocze Góry Bardzkiej, dzisiejszej Kalwarii.

Ogromne masy ziemi i skał obsunęły się do koryta Nysy Kłodzkiej i zatarasowały jej bieg, w wyniku czego woda wystąpiła z brzegów i zagroziła zatopieniem miasta i sanktuarium. Ludzie w panice opuszczali miasto. Wówczas pewien zakonnik imieniem Mateusz zebrał grupę dzieci, wszedł z nimi do kościoła i kazał im się modlić i prosić o odwrócenie tego nieszczęścia. i tak się też stało, woda znalazła sobie nowe koryto i w ten sposób Barda zostało uratowane."

W 1606 roku uroczystie wprowadzono cudowną figurkę Matki Boskiej, przechowywaną w klasztorze kamienieckim do bardzkiego kościoła. Od tego momentu rozpoczął się ożywiony rozwój kultu maryjnego, pielgrzymowali tutaj mieszkańcy z całego Śląska i z Czech.

W latach 1617-19 z inicjatywy biskupa wrocławskiego Karola Habsburga wybudowano na Górze Kalwarii okazałą Kaplicę Górską, która od tego czasu stała się celem pielgrzymek przybywających do Barda. Krótki okres rozwoju miasta został wkrótce przerwany wybuchem wyniszczającej wojny 30-letniej (1618-1648). w obawie przed rabunkiem przeniesiono cudowną figurkę do kościoła jezuitów w Kłodzku, gdzie ją przechowywano do końca wojny.

Po ustaniu działań wojennych cystersi odbudowali oba kościoły, które połączono ze sobą i ponownie uroczystie konsekrowano w dniu 9.05.1666 roku. Rozpoczął się kolejny okres rozkwitu pielgrzymowania, który uzyskał niespotykaną dotąd popularność. Przybywali tutaj pielgrzymi z Czech, Śląska, Moraw a nawet z Polski.

Obok odwiedzenia kościoła i znajdującej się w nim cudownej figurki, pielgrzymi wędrowali modląc się po drodze na szczyt Kalwarii do kaplicy górskiej. na szczyt góry prowadziły istniejące do dziś trzy drogi: Biała, zwana też niemiecką, Czeska Ścieżka oraz Polska Droga Krzyżowa. Wędrowali nimi pielgrzymi przybywający z tych krajów.

Wkrótce oba istniejące kościoły stały się za ciasne, stąd z inicjatywy opata kamienieckiego Augustyna Neudecka wybudowano na ich miejscu w latach 1686-1704 zupełnie nową, barokową świątynię.

Jak podają miejscowe źródła, na początku XVIII wieku przybywało do Barda rocznie około 200 tys. pielgrzymów. Taka masa ludzi musiała gdzieś się podziąć i ten fakt stał się powodem powstania licznych zajazdów i gospód. w 1712 roku ukończono leżący obok kościoła budynek klasztorny. w połowie XVIII wieku wybuchły wojny śląskie, toczone pomiędzy Prusami i Austrią.

Ze względu na swoje położenie miasto od samego początku działań wojennych było kilkakrotnie zajmowane przez walczące wojska. w 1774 roku bardzką świątynię odwiedził sam król Fryderyk II, który wiele zawdzięczał cystersom. Podziwiając świątynię zauważył brak w niej organów, a na odpowiedź opata Tobiasza Stusche, że zakonnicy nie mają na ich budowę pieniędzy odpowiedział: "Niech tylko pomodli się pilnie ażebym zwyciężył, a ja załatwię pieniądze".

Pod rządami pruskimi bardzo osłabł ruch pielgrzymkowy. Jeszcze gorzej było na początku XIX wieku w okresie wojen napoleońskich. w lutym 1807 roku Bardo zajęły oddziały francuskie pod dowództwem gen. Leferb'a. Wkrótce do Barda przybył brat Napoleona książę Hieronim, który urządził w klasztorze swoją kwaterę. Miasto musiało zapłacić ogromną kontrybucję, pomieszczenia klasztoru zostały sprofanowane. Nie był to koniec nieszczęść jakie spadły na sanktuarium. Dnia 30 października 1810 roku na podstawie dekretu królewskiego rozwiązano wszystkie zgromadzenia zakonne w Prusach, a ich majątek przeszedł na rzecz skarbu państwa.

Kasata dotknęła także klasztoru kamienieckiego i jego filii w Bardzie. Tak zakończył się trwający prawie 560 lat pobyt cystersów. w 1812 roku majątek po cystersach zakupiła Fryderyka Luiza Wilhelmina, królowa Holandii. Kościół stał się od tego momentu kościołem parafialnym, a w pomieszczeniach klasztoru umieszczono szkołę.

Po wojnach napoleońskich nadszedł wreszcie czas pokoju i powolnego rozwoju miejscowości. Droga przebiegająca przez Bardo stała się w owym czasie jedną z najbardziej uczęszczanych na Śląsku. Podróżowało nią między innymi wielu obywateli z Polski, jadących na kurację do uzdrowisk Ziemi Kłodzkiej.

W 1815 roku przebywał w Bardzie znany podróżnik i badacz Józef Morawski, który nazwał Bardo "Małą Częstochową" a w dniu 3.08.1826 przejeżdżał przez Bardo młody Fryderyk Chopin, który z matką i dwoma siostrami udawał się na kurację do pobliskich Dusznik. Przełomowym wydarzeniem była budowa linii kolejowej z Wrocławia do Kłodzka.

Ze względu na położenie Barda w głębokiej dolinie Nysy musiano wybudować nowy most przez Nysę i przebić tunel. Przy jego budowie pracowało około 400 robotników, przeważnie Włochów, którzy drążąc tunel o długości 270 metrów z obu stron jednocześnie, spotkali się w dniu 2.12.1872 roku. na tę okoliczność w dniu św. Barbary, patronki górników odprawiono dziękczynne nabożeństwo. Pierwszy próbny pociąg przejechał przez tunel w dniu 16.08.1874 roku. Stacja kolei znajdowała się w Przyłęku, a w 1905 roku, wobec rozwijającego się ruchu turystycznego, wybudowano nową stację w Bardzie.

W 1889 roku uruchomiono dużą fabrykę celulozy i papiernię, która istniała do 2008 roku. w 1900 roku przybyli do Barda ojcowie redemptoryści, którzy przejęli opiekę na sanktuarium. Od 1905 roku na wykupionym od miasta terenie rozpoczęli stawianie kaplic Różańcowych. Po i wojnie światowej redemptoryści przejęli obiekt klasztorny, urządzając w nim między innymi pokoje gościnne dla pielgrzymów. w 1916 roku przybyły do Barda siostry Urszulanki, a w 1919 Marianki, które urządziły siedzibę generalną swojego zgromadzenia.

Druga wojna światowa nie przyniosła miastu żadnych zniszczeń, jeżeli nie liczyć wysadzonych przez Niemców mostów na Nysie i tunelu kolejowego. Wojska radzieckie weszły do Barda w dniu 8.05.1945 roku.

Po przejściu miasta przez administrację Polską Bardo utraciło wkrótce prawa miejskie. Do 1954 roku było siedzibą gromady, potem osiedlem, a od 1969 roku odzyskało prawa miasta. Do dzisiaj jest popularnym znanym w całej Polsce ośrodkiem kultury maryjnej. Działają tutaj również 4 zgromadzenia zakonne. z chwilą przywrócenia praw miejskich nastąpiło pewne ożywienie gospodarcze. Obecne Bardo rozwija się w kierunku ośrodka turystyki aktywnej bazując na szlakach pieszych i rowerowych Gór Bardzkich, szlaku kajakowym Nysy Kłodzkiej oraz doskonałych warunkach przyrodniczych i krajobrazowych. Bogata historia miasta wpisuje je na trasy dzisiejszych szlaków kulturowych takich jak: Szlak Cysterski, Szlaki Napoleoński, Szlak Marianny Orańskiej. w listopadzie 2008 roku bardzka świątynia została wyniesiona do godności bazyliki mniejszej, co z pewnością przyczyni się do dalszego wzrostu zainteresowania tym miasteczkiem.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Bardo

W gminie Bardo zlokalizowanych jest wiele zabytków o małej i średniej randze oraz potencjale turystycznym – są to budowle i konstrukcje chronione prawem i objęte nadzorem konserwatorskim. na terenie gminy znajduje się jednak szereg zabytków, których ranga i znaczenie w zakresie kreowania produktów turystycznych jest znaczna. Większość z nich znajduje się przy Miejskich Trasach Turystycznych wchodzących w skład systemu citywalk – turystycznych tras miejskich

Najstarszym zabytkiem Barda są znajdujące się wzdłuż ulicy Noworudzkiej i Głównej dobrze zachowane ślady grodziska wczesnośredniowiecznego z X-XIII wieku będącego pozostałością zamku kasztelańskiego. Kształt grodziska przypomina elipsę otoczoną wałem ziemnym z wewnętrznym dziedzińcem. Zachowały się częściowo wały, które miały szerokość 20-30 metrów i wysokość 9 metrów. Całość grodziska była otoczona głęboką fosą. Drugie grodzisko znajduje się na lewym brzegu rzeki na południe od poprzedniego w sąsiedztwie mostu kolejowego. Wskutek zabudowy tego mostu i zabudowy ulicy Głównej zostało niemal w całości zniwelowane, widoczny jest jedynie niewielki fragment nasypu i fosy od strony południowej. Grodzisko jest datowane na XI-XIII wiek i spełniało prawdopodobnie rolę podgrodzia dla zamku.

Miejska Trasa Turystyczna KALWARIA

Kolumna Maryjna

ul. Kolejowa 13 z 1721 roku stoi w ogrodzie przy domu ul. Kolejowa 13, ufundował ją J. A. Klose a wykonał miejscowy rzeźbiarz – Paszke.

Plac wolności 1

dawny zajazd „Pod Złotym Kubkiem” murowany z XVIII wieku, piętrowy przebudowany końcem XIX wieku, neoromańska biforia

Plac wolności 4

dawna szkoła parafialna, murowana, trzykondygnacyjna bezstylowy ale zachował relikty barokowe z XVIII wieku, obecny wygląd zawdzięcza przebudowie po pożarze w 1859 roku, jest to pozostałość dawnego wójtostwa, później mieścił się w nim ratusz.

Klasztor

W czasie pożaru w 1711 r. spłonął stary, drewniany klasztor. na jego miejscu w latach 1712-1716 zbudowano obecny klasztor -murowany z kamienia, piętrowy, o nieregularnym rzucie zbliżonym do litery T. w 1933 r. przerobiono wysoki dach, dobudowując obecną górną kondygnację, przez co budowla straciła pierwotny wygląd, ale klasztor zyskał pomieszczenia mieszkalne potrzebne do organizowania rekolekcji zamkniętych. w 1900 r. nad portalem wejściowym umieszczono herb zakony redemptorystów z łacińskim napisem "Copiosa apud eum redemptio" ("Obfite u Niego odkupienie"). Obszerne korytarze klasztorne są sklepione ceglasto na gurtach, a w skrzydle głównym ozdobione kolistymi plafonami. Korytarz parteru przylegający do zakrystii jest zamknięty kratą i stanowi tzw. Kaplicę Wotywną. Górne korytarze na pierwszym piętrze mieszczą Muzeum Sztuki Sakralnej.

Muzeum Sztuki Sakralnej znajduje się na korytarzach i piętra klasztoru redemptorystów. Powstało w 1967 roku. Jego głównym twórcą był ówczesny rektor klasztoru, o. S. Golec. Obecna ekspozycja muzealna została urządzona w 1977 roku. Zgromadzone w Muzeum Sztuki Sakralnej dzieła podzielone zostały na cztery działy: historia Barda, malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne. w dziale malarstwa przeważają obrazy barokowe, zwłaszcza z XVIII w. na szczególną uwagę zasługuje obraz wotywny pewnego kanonika. Datę jego powstania ustala się na początek XVI wieku. Pochodzi prawdopodobnie ze szkoły Lucasa Cranacha Starszego. Godnymi uwagi są również portrety kilku opatów cysterskich, dobrodziejów sanktuarium. Muzeum Pośród zgromadzonych rzeźb wyróżnia się kilka figur późnogotyckich z XVI wieku. w muzeum znajduje się bogaty zbiór ponad 60 rzeźb barokowych i rokokowych. Zwraca też uwagę zbiór Figurek M. B. Bardzkiej (z XVII-XIX wieku), kolekcja korpusów ukrzyżowanego Chrystusa oraz naczynia liturgiczne i szaty kościelne, zwłaszcza bogato haftowane ornaty z XVII wieku.

Barokowy Kościół pod wezwaniem Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny

wybudowany w latach 1686 - 1704 na miejscu kościołów "czeskiego" i "niemieckiego", może pomieścić około 5 tys. ludzi, ma 54,5 m długości, 26 m szerokości i 25 m wysokości. Kamień węgielny poświęcił w 1686 r. opat z Krzeszowa, sławny B. Rosa, wielki czciciel Matki Bożej Bardzkiej. Konsekracji kościoła dokonał 28 IX 1704 r. sufragan wrocławski biskup F.E. Barbo. Niestety, nie udało się ustalić nazwiska projektanta świątyni. Według kronik proboszcza F. Millera projektantem kościoła był architekt M. Klein. Inni znawcy problematyki bardzkiej uważają, iż był to bliżej nieznany Włoch Quadro.

Zgodnie z duchem baroku w kościele bardzkim wyeksponowane zostały tabernakulum, ambona, chrzcielnica oraz organy - elementy uważane wówczas za najważniejsze w wyposażeniu kościoła.

Ruchoma szopka panoramiczna

znajduje się w miejscu gdzie do 1803 roku była krypta grzebalna dla zakonników. w 1930 roku zamierzano kryptę wykorzystać na kotłownię do planowanego centralnego ogrzewania, dlatego dokonano ekshumacji zwłok zakonników z krypty i ją oczyszczono.

Zaś instalacja ogrzewania nie doszła do skutku, a krypta posłużyła jako magazyn. w 1967 roku ojcowie redemptoryści postanowili utworzyć w krypcie ruchomą szopkę. Do tego przedsięwzięcia pogłębiono ją o dwa metry i usunięto grube filary, zastępując je cieńszymi a wytrzymalszymi. Głównym konstruktorem szopki był brat zakonny W. Janik. Swoją pracę rozpoczął w 1968 roku. Dekorację wymalował o. K. Kudroń. w 1971 roku szopka została ostatecznie wykończona. Szopka nawiązywała do dawnej tradycji gdyż niegdyś Bardo miało szopkę, która znajdowała się przy drodze do Górskiej Kaplicy, ale uległa ona zniszczeniu.

ul Główna nr 21

dawniej zajazd „Pod Żółtym Lwem”, mur z ok. połowy XVII w., przebudowany w II poł XIX w. Obecnie hotel, restauracja i dom mieszkalny, należący do prywatnej osoby, wpisany do rejestru zabytków 31. 10. 1986r. Pod nr 1206/Wł,

Ulica Główna 19

Klasztor sióstr Św. Jadwigi. Mur z XVIII wieku dawniej mieścił się tu dom klasztoru kamienieckiego, od 1860 roku siedziba zgromadzenia ss. Jadwiżanek

ul. Główna 17

piętrowy murowany budynek sierocińca i szkoły z 1907 roku oraz dwie oficyny z XVIII wieku, przbudowany w XX wieku

ul. Główna 6

mur z 1889r. z dekoracyjną elewacją, trzy kondygnacje, wpisany do rejestru zabytków 28. 06. 2002r, pod nr 89/A/02

Most kamienny przez rzekę Nysę Kłodzką

w 1515 r. Rozpoczęto budowę nowego mostu na kamiennych filarach, który ukończono dopiero w 1589r., był on wielokrotnie przebudowywany, m. in. w 1598r., ok. poł. XIXw. i w 1909r. Gdy uzyskał ostatecznie, gotycyzujący wygląd. Trójprzęsłowy, kamienny na potężnych filarach z ostrogami, przesklepiony ostrołukowo. Most został zniszczony w 1945r. i odbudowany w pierwotnej formie. Przy okazji odbudowy usunięto figurę św. Jana Nepomucena z 1709r. i kamienny krzyż, które stały na pierwszym filarze od strony Kłodzka.

Kolumna Maryjna

okazała ale częściowo uszkodzona barokowa kolumna Maryjna wykonana w 1733 roku przez miejscowego rzeźbiarza Jaschego, wysoka piaskowa kolumna wyrasta z cokołu ozdobionego płaskorzeźbą we wnęce, wieńczy ją głowica na której stoi figura MB z Dzieciątkiem.

Kapliczki

Pomiędzy stacjami Drogi Krzyżowej znajduje się siedem murowanych kapliczek ze scenami: Proroctwa Symeona, Ucieczki do Egiptu, Pozostania Pana Jezusa w Świątyni, Spotkania na Drodze Krzyżowej, Śmierci Jezusa na Krzyżu, Zdjęcia z Krzyża i Złożenia do grobu. Pochodzą one z początku XVIII wieku, zaś obrazy w nich namalowane z 1894 roku. Po II wojnie światowej kapliczki uległy znacznemu zniszczeniu. w 1987 roku wszystkie kapliczki wyremontowano.

Zamek

Ruiny zamku zachowane na niewielkim spłaszczeniu bocznego ramienia kalwarii, znajdują się na wysokości ok. 420 m n.p.m. Zamek powstał na przełomie XIII i XIV wieku, zniszczony w XV wieku, wzniesiony jako mur z kamienia łamanego, w wyniku prac archeologicznych prowadzonych od 1984 roku odsłonięto fundamenty kolistej wieży o grubych ścianach, nieregularnie biegnący mur obwodowy, widoczne fundamenty piwnicy fragmenty budowli przy murze.

Źródło Maryji z 1893 roku

Stacje drogi krzyżowej

Do Górskiej Kaplicy prowadziły trzy drogi określane - w zależności od tego skąd przybywali pątnicy - jako czeska, polska i niemiecka. Główna (niemiecka), zwana od czasów wystawienia kapliczek drogi Krzyżowej - Kalwaryjską, wiedzie przez malowniczy jar, którego dnem płynie potok, mający swe źródło w jego górnej części. Dalej droga wspina się stromymi zakosami na niższy szczyt, skąd rozciąga się piękny widok na miasto. Obecnie murowane stacje Drogi Krzyżowej zbudował proboszcz Fr. Miller w latach 1833-1839: są to prostokątne słupy o skromnych formach klasycystycznych. z łąki nad prawym brzegiem Nysy prowadzi bardzo stroma ścieżka prosto na szczyt Kalwarii. Kiedyś chodzili nią z godną podziwu wytrzymałością Czesi i dlatego nazwano ją Czeską Drogą. w 1870 roku ze względu na bezpieczeństwo pielgrzymów, oficjalnie zabroniono tamtędy się przemieszczać. Trzecia droga, prowadząca do kaplicy przez wieś Janowiec, nazywała się Polską Drogą. Zachowane stacje pochodzą z 1822 r. Po latach zapomnienia poddano je renowacji. Aktu ich ponownego poświęcenia dokonał w 1988 r. ks. Bp. J. Pazdur z Wrocławia

Kaplica góraska

Ponad miasteczkiem, po prawej stronie Nysy Kłodzkiej wznosi się Góra Bardzka, zwana również Kalwarią. Jest to, o czym się dziś często nie pamięta, odrębne miejsce kultu Maryjnego w Bardzie. Według przekazów w początkach XV wieku objawiła się Matka Boża płacząca nad niedolą, jaka czekała ludzi podczas nadciągającej wojny. Jako znak prawdziwości objawienia a zarazem jako pamiątkę po sobie, pozostawiła na skale objawienia ślady swoich stóp i rąk. na miejscu objawień w latach 1617 - 1619 wzniesiono kaplicę z kamienia łupanego. w 1608 r. kamień na którym widniały ślady stóp Matki Bożej, był jeszcze cały. Parę lat później został pokruszony przez pielgrzymów jako pewnego rodzaju relikwie. Dzisiejsza stopka znajdująca się za kaplicą jest zrobiona w późniejszym okresie, na pamiątkę tej właściwej. Natomiast w miejscu prawdziwej stopy obecnie stoi ołtarz.

Klasztor sióstr Urszulanek

ul. Krakowskiej 30 z lat 1914 – 1916, trzykondygnacyjny z boniowanym parterem, obecnie mieści się w nim dom pomocy społecznej.

Stacja PKP

zespół stacji kolejowej z lat 1905 -1908 murowany i drewniano – murowany, m.in. Budynek dworca i wiaty peronowe.

Krzyż nad urwiskiem

Osuwisko powstało 24 VIII 1598 r. po długotrwałych, znacznych opadach, choć nie wyklucza się także udziału czynnika sejsmicznego.

Osuwisko jest największą formą tego typu w Sudetach powstałą w czasach historycznych, ma około 300 m długości i do 200 m szerokości.

Składa się z dwóch zasadniczych części: górnej strefy oderwania ze ścianą skalną o przebiegu wschód-zachód i wysokości do 30 m i rozległym stożkiem usypiskowym u jej podnóża, oraz dolnej o charakterze jęzora osuwiskowego. Cechuje się on nieregularnym układem wałów i obniżień bezodpływowych, na powierzchni widoczne są wielkie bloki szarogłazów o długości do 10 m. Czoło jęzora nie zachowało się i zostało rozmyte przez wody Nysy Kłodzkiej wkrótce po zdarzeniu, jeszcze pod koniec XVI w. Wezbranie w lipcu 1997 r. podcięło czoło jęzora i odsłoniło jego wewnętrzną strukturę, z bezładnie rozmieszczonymi i potrzaskanymi pakietami skalnymi. Zjawisko w literaturze nazywane jest obrywem skalnym, tak też określane jest górne urwisko. z punktu widzenia mechanizmu ruchu mas skalnych jest to określenie nieprawidłowe: było to osuwisko.

Piękny Widok

Punkt ten powstał w 1884 roku. Był jednym z najpiękniejszych i najlepiej zagospodarowanych punktów widokowych w okolicach Barda. Położony jest na północnym zboczu góry Brony (402 m n.p.m.), za klasztorem sióstr urszulanek, otoczony od strony południowej drzewami jest doskonałym miejscem wytchnienia w czasie letnich upałów i idealnym przystankiem w drodze na górę Kalwarię.

MTT Wzgóże Różańcowe

Góra Różańcowa

wzniesienie 388m, na początku Xx w. Górę Różańcową przejęli redemptoryści. na zlecenie ówczesnego opata inż. p. Kastner wytyczył nową drogę procesyjną, którą nazwano Drogą Kapliczną lub Drogą Różańcową. w wyniku robót, prowadzonych do 1945r. powstało 11 okazałych stacji – kaplic, tworzących prawie pełny program Drogi Różańcowej. Cały zespół tworzył następujące kaplice:

Św. Alfonsa Liguori,

założyciela redemptorystów 1936r. Nie stanowi części zespołu Drogi Różańcowej. Do kaplicy prowadzą kamienne stopnie.

Zwiastowania z 1905 r

neoromańska i neogotycka, wzniesiona na planie krzyża greckiego wg. L. Schneidera z Opola. Wewnątrz gipsowe figury wyk. Przez H. Baumeistra z Wrocławia, a na ścianach malowidła B. Knauera z Nysy.

Narodzin Chrystusa z 1905 r.

neobarokowa, wg projektu L. Schneidera. Centralna nakryta mansardowym dachem, zwieńczonym latarnią. Wewnątrz figury H. Baumeistra i malowidła B. Knauera.

Ofiarowania Pana Jezusa z 1939 r.

Fundacji rodziny Wrobel z Wrocławia. Wewnątrz figury drewniane pochodzące z pracowni Wagnera z Kłodzka.

Znalezienia Chrystusa w świątyni

z 1906 r. z projektu L. Schneidera. Neogotycka z elementami mauretańskimi. Jest to jedna z najokazalszych kaplic, dwuwieżowa z bogato dekorowanymi elewacjami z glazurowanej cegły. Wewnątrz figury H. Baumeistra oraz malowidła B. Knauera.

Chrystus w Ogrójcu z 1925 r.

ufundowana przez rodzinę Cibisów z Koźła. Rzeźby wykonał J. Baumeister.

Biczowania Chrystusa z 1908 r.

neoromańska, założona na ośmioboku, nakryta kopułą z latarnią. Wewnątrz figury H. Baumeistra.

Cierniem koronowanie z 1930 r

wg projektu arch. Petau. Jedna z większych, murowana z kamienia w postaci baszty obronnej, zwieńczonej blankami. Wewnątrz sklepiona kopulasto. Grupa figuralna dłuta B. Tschotschela z Wrocławia.

Niesienia Krzyża z 1905 r

neoromańska. na rzucie centralnym z trzema absydami. Wewnątrz figury H. Baumeistra i malowidła B. Knauera.

Ukrzyżowania z 1933 r

w postaci grupy figuralnej, otoczona niskim, kolistym murem kamiennym

Zmartwychwstania z 1906r

neogotycka, projektu L. Schneidera. okazała budowla na rzucie krzyża, zwieńczona wysoką, ośmioboczną wieżą, nakrytą azurowym, kamiennym hełmem z figurą anioła, posiada bardzo bogaty wystrój zewnętrzny. Wewnątrz są sklepienia krzyżowo – żebrowe.

Zesłania Ducha Świętego z 1913 roku

neoromańska, projektu J. Hankego z Kłodzka z rzeźbami R. Richtera z Kłodzka.

Koronacji NMP

W latach 1989-1990 wzniesiono nową kaplicę wg projektu arch. R. Maraka rzeźby wykonał J. Giejson, budował ojciec R. Wantuch.

Dusze Czyścowe z 1906 roku

neoromańska projektu L. Schneidera założona na rzucie krzyża z dwuwieżową fasadą, wewnątrz figury H. Baummeistera i malowidła B. Knauera.

Cmentarz i kaplica cmentarna

Kaplica przy ul. Cmentarnej zbudowana z cegły po 1837 roku wraz z założeniem nowego cmentarza

Ul. Główna 66

dawna szkoła oo. Redemptorystów, murowana z 1925 roku.

ul. Główna 51

dawniej hotel – gospoda, mur z końca XIXw., piętrowy, ze szczytem z 1909r. Ozdobiony płaskorzeźbami.

ul. Główna 27

dawniej zajazd „Pod Żółtą Gwiazdą”, mur z XVIIw., przebudowany w początku i końcu XIXw., z zachowanym układem wnętrza częścią stropów, obramieniami okiennymi i portalem,

ul. Główna 26

dawniej apteka, mur z XVIIIw., piętrowy, przebudowany w I poł. XIXw.

ul. Główna 25

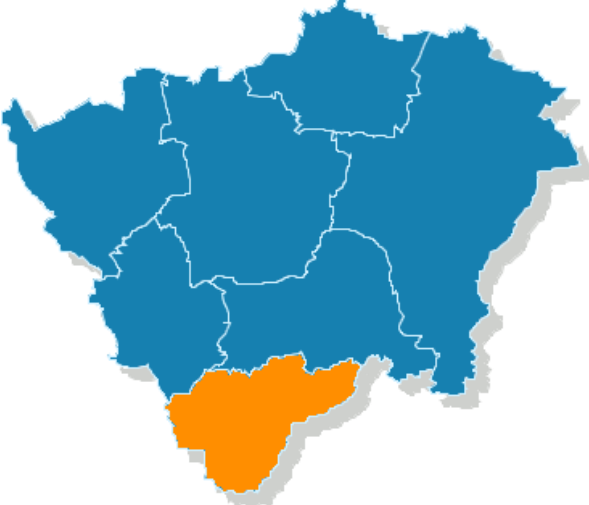

dawniej zajazd „Pod Czarnym Niedźwiedziem”, - mur z poł. XVIIw., przebudowany w II poł. XIX w., z zachowanym układem wnętrza, częścią stropów, obramieniami okiennymi i portalem

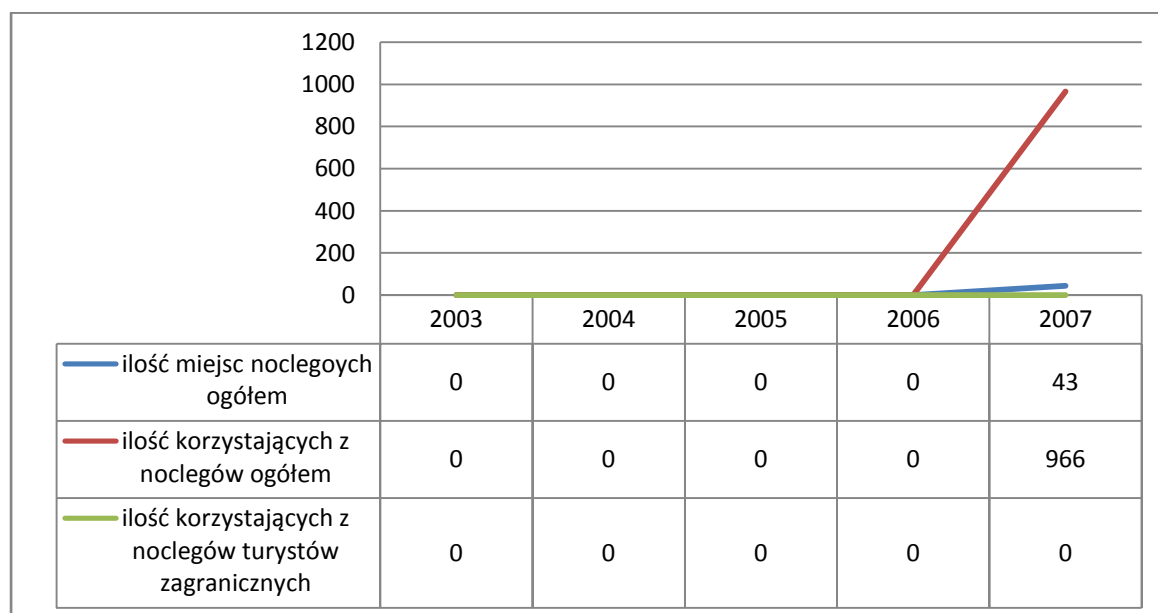
ul. Główna 23

Dawniej zajazd „Pod Żółtym Gryfem”, mur z XVII w., trzy kondygnacje, przebudowany w końcu XIX w., zachował sklepienia i portal oraz przelotową sieć

1.1.1.2.2 Złoty Stok

Położenie na mapie powiatu	Herb Gminy											
												
	<p>www.zlotystok.pl</p>											
	<table> <tr> <td>Ilość podm. gosp.</td> <td>512</td> </tr> <tr> <td>Ilość mieszkańców</td> <td>4 985</td> </tr> <tr> <td>Powierzchnia</td> <td>76 km2</td> </tr> <tr> <td>Dochody Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Wydatki Gminy 2007</td> <td>---</td> </tr> <tr> <td>Stopa bezrobocia</td> <td>14%</td> </tr> </table>	Ilość podm. gosp.	512	Ilość mieszkańców	4 985	Powierzchnia	76 km2	Dochody Gminy 2007	---	Wydatki Gminy 2007	---	Stopa bezrobocia
Ilość podm. gosp.	512											
Ilość mieszkańców	4 985											
Powierzchnia	76 km2											
Dochody Gminy 2007	---											
Wydatki Gminy 2007	---											
Stopa bezrobocia	14%											

Wykres 16. Ilość korzystających z noclegów oraz baza noclegowa gminy Złoty Stok
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Krótki rys historyczny

Historia Złotego Stoku i sołectw wchodzących obecnie w skład Gminy ma bardzo bogatą, kilkusetletnią historię. Miasto Złoty Stok swoje powstanie zawdzięcza złożom rud polimetalicznych, z których już we wczesnym średniowieczu potrafiono wytopić złoto.

Niemieccy kronikarze i historycy wskazywali rok 933 jako początek tutejszego górnictwa. Pierwsze dane historyczne konkretyzujące dzieje Złotego Stoku i najbliższej okolicy pochodzą z II połowy XIII wieku. Najstarszy zachowany dokument pochodzi z 1273 r. Został on wydany przez księcia wrocławskiego Henryka IV klasztorowi cystersów z Kamieńca Ząbkowickiego, a dotyczył nadania przywileju na poszukiwania górnicze w okolicach Złotego Stoku.

Klasztor ten założył w 1207 r. augustianin Wincenty z Pogorzeli. w roku 1230 książę wrocławski Henryk Brodaty podarował mu „wieki rejon leśny” w skład, którego weszło kilka wsi:, m.in. Laski, Mąkolno i Chwalisław.

Na przełomie XII i XIII wieku po raz pierwszy nastąpił wielki napływ osadników na ziemię polskie związane z „gorączką złota”. Dotyczyło to zarówno Złotego Stoku jak i innych miejscowości np. Złotoryi. z różnych części Europy napłynęło wielu osadników, najwięcej było Niemców. Przybyła również kolejna grupa Walonów.

Wraz z rozwojem górnictwa i hutnictwa złota wzrosło znaczenie osady Złoty Stok oraz nadane mu przywileje. Najbardziej znaczące było nadanie praw miejskich, jednak dzisiaj trudno określić dokładną datę tego wydarzenia. z zachowanych dokumentów wynika, że Złoty Stok, jako „miasto, w którym pozyskuje się złoto” wymienione zostało w 1344 r. Dzisiaj umownie przyjmuję się tę datę jako rok nadania praw miejskich,. z dużym prawdopodobieństwem można jednak przyjąć, że przywilej ten nadano znacznie wcześniej.

Faktem jest natomiast uroczyste odnowienie praw miejskich, którego dokonał książę ziebicki Henryk Starszy w 1491 r. Wydarzenie to rozpoczyna najwspanialszy okres w dziejach miasta. Wzrastające wydobycie złota zwraca uwagę najbogatszych rodów Europy, m.in. włoskiej rodziny bankierskiej – Fuggerów, do których należała najbardziej wydajna kopalnia „Złoty Osioł” i kamienice w rynku.

W 1502 roku księżęta ziebiccy nadali Złotemu Stokowi prawo bicia monet. Następstwem tego w 1507 roku, było przeniesienie z Ząbkowic, urzędu mennicznego i wybudowanie w 1520 r. mennicy. Mennica zakończyła swoją działalność po 100 latach, w 1620 r.

Po wyczerpaniu się złóż w 1675 r. ostatecznie zaniechano wydobycia rud złotonośnych. Pod koniec XVII w. prowadzono prace nad pozyskiwaniem arsenu, które zakończyły się sukcesem. w 1709 r. na bazie tutejszych rud arsenu uruchomiono produkcję arseniku na skalę przemysłową. Dzięki temu Złoty Stok stał się kolebką światowej metalurgii arsenu. Produkcja ta prowadzona była do roku 1962. Jako produkt uboczny otrzymywano złoto.

Wiadomo również, że oprócz górników i hutników w Złotym Stoku działali także rzemieślnicy skupieni w cechach piekarzy, rzeźników, krawców, bednarzy, stolarzy, kowali ślusarzy i stelmachów, a porządku pilnowała straż miejska.

Na przestrzeni wieków Złoty Stok odwiedzały różne znakomitości. Warto wspomnieć o spotkaniu wrocławskiego biskupa Nankera z królem czeskim Janem Luksemburskim 30 sierpnia 1331 r., odwiedzinach Johanna Wolfganga Goethego 27 sierpnia 1790 r., wizycie w złotostockiej hucie Ferdynanda Wilhelma – późniejszego cesarza Prus – Fryderyka III (1857 r.), który razem z feldmarszałkiem von Moltke z Krzyżowej, obserwowali proces odlewania złota, oraz wielokrotnych odwiedzinach Fryderyka Wilhelma Redena i księżnej Marianny Orańskiej, żony Alberta Hohenzollerna.

Historia Złotego Stoku to również historia zmian społecznych zachodzących w Europie (wojny, zarazy, prądy reformatorskie) i lokalnych wydarzeń (pożary, katastrofy górnicze i przy produkcji prochu strzelniczego, choroby wywołane arsenem. Często były też rabunki, do których dochodziło m.in. z chęci zdobycia złota i łatwością napadu, ponieważ Złoty Stok był miastem otwartym.

W okresach zastoju wiodących gałęzi produkcji mieszkańcy Złotego Stoku starali się rozwijać inne formy zarobkowania. Jedną z nich jest turystyka i dążenie do utworzenia uzdrowiska na bazie wód zdrojowych. Rozwój turystyki początkowo letniskowej, a z czasem również zimowej nastąpił po założeniu w 1880 r. Towarzystwa Upiększania Złotego Stoku. w 1912 r. wybudowano pierwsze sanatorium (ul. Sienkiewicza 9), a w 1913 r. jedno ze źródeł uznano za wodę źródlaną o właściwościach leczniczych, tym samym miasto na krótko stało się kurortem. Dalszy znaczący w kierunku rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego przerwała i Wojna Światowa.

W roku 1920 zakończono drążenie sztolni „Gertruda”, wybudowano łamacz rudy, powstaje Śląska Szkoła Leśna i zakład doświadczalny produkcji środków ochrony roślin. Jest to zapowiedź nowego okresu rozwoju Złotego Stoku, który przerwała II Wojna Światowa. w dniu jej zakończenia, 09 maja 1945 r. Armia Czerwona wkracza do miasta, 12 maja przybywa kapitan Szarejko – dowódca i kompanii II batalionu Brygady Sudeckiej – pierwszy wojskowy komendant miasta, który 15 lipca 1945 r. przekazał władzę pierwszemu polskiemu Burmistrzowi – Janowi Michałowskiemu.

Od 1945 r. Złoty Stok był miastem wydzielonym z siedzibą Miejskiej Rady Narodowej. Poszczególne wioski wchodzące dziś w skład Gminy należały do innych jednostek administracyjnych.

Gmina Złoty Stok w dzisiejszych granicach administracyjnych funkcjonuje od 1973 r.

Najważniejsze atrakcje i zabytki gminy Złoty Stok

Kaplica kościół cmentarny p.w. Świętej Trójcy, ul. 3 Maja 17

Kościół p. w. św, Trójcy zbudowany w 1583 roku jako kaplica cmentarna przez ewangelików. w latach 1687 - 1698 był ich kościołem parafialnym Później pełnił rolę kaplicy na cmentarzu katolickim. Zbudowany w stylu późno gotyckim był wielokrotnie przebudowywany, po raz ostatni w 1927 roku. Rokokowy ołtarz wewnątrz kościoła pochodzi z 1902 roku. Obok renesansowego portalu zachowały się płyty nagrobne ostatniego opata i przeora kamienieckiego zakonu cystersów.

Zespół kościelny kościoła parafialnego, Skwer J.P. II 3

Kościół parafialny p. w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Marii zbudowany w latach 1875-76, konsekrowany w 1883 roku. Wcześniej znajdował się w tym miejscu kościół p. w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny urządzony, w 1708 roku, w budynku Cesarskiego Urzędu Górniczego. Budowla jednonawowa na planie krzyża z wysoką wieżą i dwoma kaplicami bocznymi zbudowana w stylu neogotyckim. Przed kościołem figura św, Jana Nepomucena z 1786 roku.

Mennica, Plac Kościelny 2

Budynek mennicy zbudowanej w 1520 roku przez Karola i księcia ziebicko-oleśnickiego z rodu Podiebradów. Mennica biła do 1621 roku guldeny i dukaty z miejscowego złota oraz srebrne grosze, krajcary i talary. Były na nich imiona i wizerunki: książąt ziebicko-oleśnickich, czeskich arystokratów z rodu Rosenbergów oraz książąt brzesko-legnickich. Ze względu na ilość bitych w niej złotych monet była to wówczas największa mennica książęca na Śląsku. Później w tym budynku mieścił się książęcy i cesarski Urząd Górniczy, a w latach 1769 - 1779, Wyższy Urząd Górniczy zarządzający wszystkimi kopalniami na Śląsku

Kościół ewangelicki p.w. Najświętszego Zbawiciela, Plac Kościelny 1

Kościół p.w. św. Krzysztofa, patrona miejscowych górników, zbudowany został w latach 1513 - 1517 (wieża pochodzi z 1543 roku) na miejscu dawnego kościoła miejskiego, istniejącego już w XIV wieku. Odbudowany, po pożarze z 1638 roku, jako kościół parafialny ewangelików (od 1536 roku) zmienił wezwanie na Chrystusa Zbawiciela. Budowla w stylu renesansowym. Wejście pod wieżą z portalem zdobionym herbami Złotego Stoku i księstwa ziebicko-oleśnickiego, w kruchcie za nim znajdują się płyty nagrobne z XVI wieku.

Kamienica nr 20 w Rynku (Fuggera).

Budynek zbudowany około 1520 roku. Wraz z dwoma sąsiednimi stanowił siedzibę spółki Fuggerów, zarządzającą ich kopalniami złota w Złotym Stoku. Były to najokazalsze budynki w rynku miasta. Odbudowany, po wielkim pożarze miasta z 1638 roku, zachował swój pierwotny układ renesansowy i barokową fasadę z okazałym szczytem.. w sąsiednim budynku, od 1749 do 1945 roku, mieściła się szkoła ewangelicka.

Kamienica przy ul. Rynek 11

Kamienica gotycka z XV w., przebudowana w XVIII w. i ostatecznie w 1879 r. Posiada gotyckie sklepienie piwnic i dobrze zachowany układ z XVIII w.

Kamienica przy ul. Wojska Polskiego 1

Budynek w stylu eklektrycznym, wybudowany w 1870 r., mieszczący znany przed wojną Hotel "Pod Czarnym Orłem"

Dom mieszkalny ul. Wojska Polskiego 2.

Kamienica zbudowana w 1895 roku jako siedziba właściciela kopalni "Reicher Trost" i huty arseniku Hermana Güttlera. w pomieszczeniu na parterze, z wejściem od strony rynku, znajdował się kantor handlowy firmy. Wcześniej znajdował się w tym miejscu budynek cechowni kopalni "Goldener Esel", który spalił się w 1804 roku. Budynek w stylu eklektrycznym, nawiązujący do tradycji manieryzmu północnego, z ozdobnym wykuszem i ślepą arkadą opartą na kolumnach, od strony rynku. Nad ozdobnym wejściem od strony ul. Wojska Polskiego medaliony z głowami górników i znakiem górniczym. W budynku tym, po raz pierwszy w Złotym Stoku, zaświeciły się, w 1896 roku, żarówki elektryczne zasilane z zakładowej elektrowni jego właściciela.

Kamienica nr 3 Wojska Polskiego

Kamienica zbudowana w 1840 r., z charakterystycznym boniowaniem i portalem z dwoma lwami.

Kamienica przy ul. Wojska Polskiego 18a.

Kamienica z XVIII w., kryjąca gotyckie elementy, przebudowana w końcu XIX w. w stylu eklektrycznym. Wcześniej znajdowała się tutaj poczta. Ozdobna elewacja z pilastrami dźwigającymi trójkątny naczółek.

Kamienica przy ulicy Wojska Polskiego nr 20

Kamienica pochodząca z XVIII w., przebudowana w końcu XIX w. w stylu eklektrycznym. Do zakończenia II wojny światowej istniał tutaj Hotel przy Poczcie. w elewacji zachodniej znajdują się dwie przypory, świadczące o gotyckim pochodzeniu budynku.

Budynek mieszkalny przy ul. Wojska Polskiego 22

Kamienica zbudowana w XVIII w., przebudowana na początku 1840 roku i ponownie w końcu XIX w. w stylu eklektrycznym. Posiada ozdobny portal z głowicami o motywach liściastych i owocowych.

Budynek przy ul. Sudeckiej 20

Dawna zagroda rolnicza z budynkiem mieszkalnym z ok. 1630 r., przebudowana w XIX i XX w. Piękny, manierystyczny, rzeźbiony portal z dwoma groteskowymi hermami na narożnikach: postacią brodatego mężczyzny i kobiety. na kamieniarce trudno czytelne znaki: gmerek, litery i data 1630 r.

Kościół św. Marii Magdaleny w Mąkolnie

Kościół barokowy wybudowany w latach 1729-32. Założony został na planie krzyża greckiego.

Kościół Wniebowzięcia NMP w Laskach

Kościół późnogotycki, wzniesiony w latach 1740-1741, rozbudowany w stylu barokowym.

Kościół św. Jakuba w Chwalisławiu.

Kościół wybudowano w latach 1722-26. Wewnątrz kościoła znajduje się gotycka rzeźba św. Mikołaja, rokokowy ołtarz.

Kościół św. Mikołaja w Płonicy.

Późnobarokowy kościół zbudowany w roku 1777 wg projektu J. Kauffmanna.

2 Analiza potencjału turystycznego Ziemi Kłodzkiej

2.1 Walory przyrodnicze badanego obszaru

2.1.1 Klimat

Klimat Ziemi Kłodzkiej charakteryzuje się łagodnymi zimami i nieco mniej upalnymi niż w głębi kraju latami. Najcieplejszym, ale najbardziej obfitym w opady miesiącem roku jest lipiec ze średnimi temperaturami w Kłodzku +16 stopni Celsjusza. Najzimniejszym miesiącem jest styczeń, średnia temperatura w Kłodzku wynosi -2,4 stopnie Celsjusza. Najmniej opadów przypada na luty i wrzesień, który jest najśnieźniejszym miesiącem roku. Największe opady śnieżne notowane są w styczniu.

Modyfikujący wpływ na cechy mas powietrza, przedostających się do Kotliny Kłodzkiej, wywiera oczywiście ukształtowanie terenu, w tym także wysokość nad poziom morza. Na przestrzeni kilkunastu kilometrów wysokości względne wynoszą przeciętnie 200-300 m, ale sięgają i 1000 m w przypadku Śnieżnika (1426 m), stąd kontrasty termiczne są tu znaczne. Biorąc pod uwagę niemal pełne zamknięcie kotliny ze wszystkich stron, wydziela się odrębny region klimatyczny Kotliny Kłodzkiej. Przedwiośnie ze średnimi temperaturami dobowymi powyżej 0 stopni, zaczyna się w Kotlinie Kłodzkiej przeciętnie już 26-28 II, wiosna zaś przy średnich powyżej 5 stopni w okresie 31 III-5IV. Lato ze średnimi temperaturami powyżej 15 stopni, choć krótsze niż na Śląsku, trwa jednak 15-17 tygodni, cały okres wegetacyjny zaś 30-31 tygodni. Sprzyja to uprawom rolniczym i wypoczynkowi długookresowemu w okolicy. Zima jest dość krótka, gdyż obejmuje tylko 10-12 tygodni, choć opady śniegu występują średnio już od 25 X do 28 IV, czyli 186 dni.

Wyjątkiem jest tu Zieleniec będący centrum sportów zimowych znanym w kraju i Europie jest największym ośrodkiem narciarskim w Kotlinie Kłodzkiej (jednym z większych w Sudetach). Jest dzielnicą Dusznik Zdroju. Leży na wysokości ok. 950 m. n. p. m. w paśmie Gór Orlickich. Panuje tu specyficzny mikroklimat (jedyne taki w Polsce) - zbliżony do alpejskiego. Ze względu na szczególny układ ciśnieniowy mas powietrza, tutejszy mikroklimat wymusza na organizmie ludzkim zwiększenie produkcji czerwonych ciałek krwi, co w efekcie znacznie poprawia samopoczucie osób nawet kilka dni przebywających w Zieleńcu. Północne stoki Zieleńca, doskonałe tereny narciarskie oraz duża ilość opadów w okresie zimowym (1300 mm w ciągu roku z czego 40% przypada na okres od listopada do marca) sprawiają, że śnieg leży blisko 150 dni.

Charakter ukształtowania terenu sprawia, iż często obserwuje się w górach, szczególnie zimą, inwersję termiczną, gdy na dnie obniżenia zalega zimne, więc cięższe powietrze, spływające po zboczach pasm w dół dolin i zakłęśności.

2.1.2 Ukształtowanie powierzchni

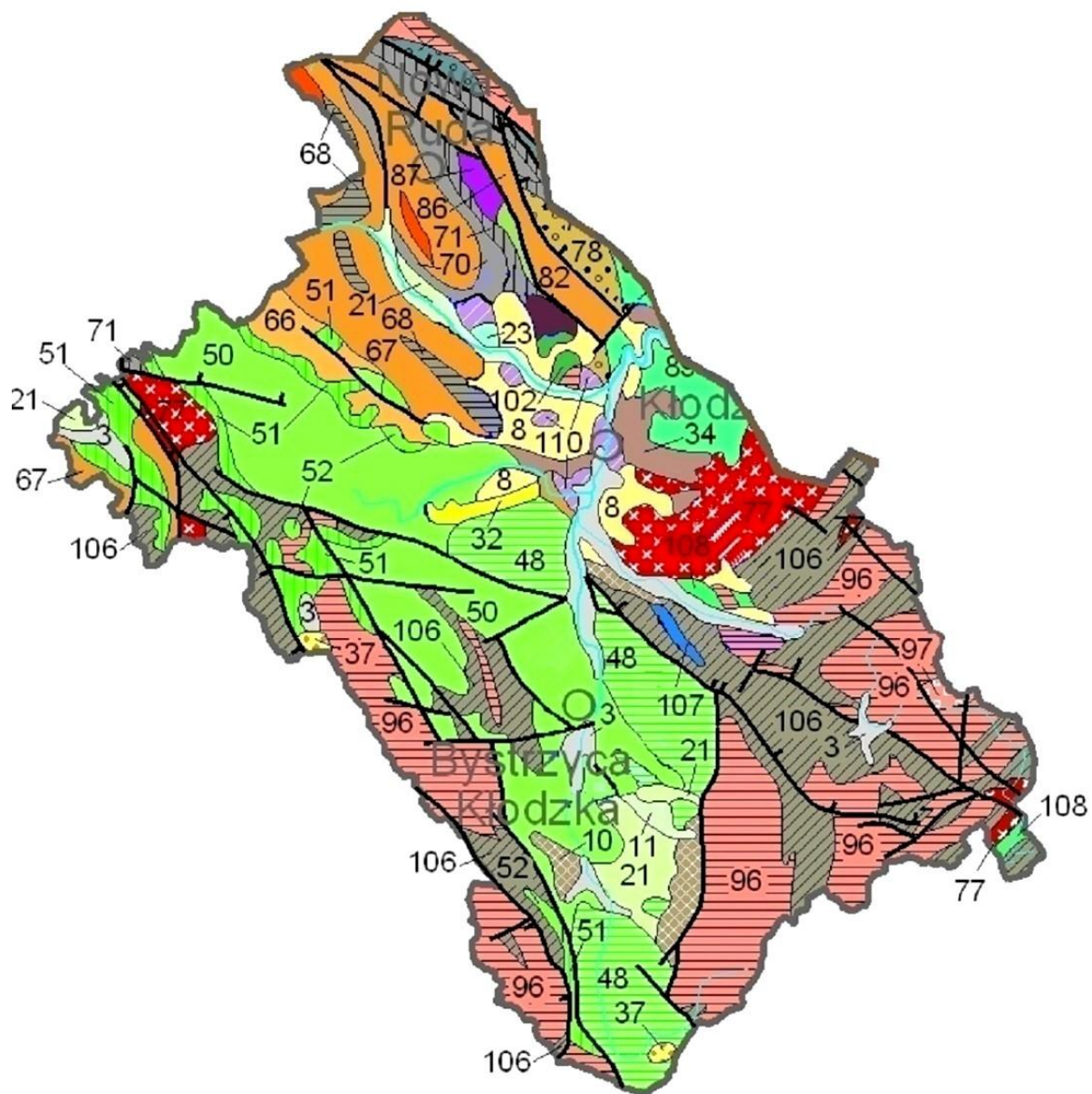
2.1.2.1 Charakterystyka geologiczna regionu

Obszar powiatu kłodzkiego jest bardzo silnie zróżnicowany pod względem fizjogeograficznym. Jego część centralną stanowią Sudety Środkowe. Pod względem geologicznym przedstawiają strukturę nieckowatą, której oś przebiega wzdłuż linii północny-zachód – południowy-wschód. Obrzeżenie niecki tworzą prekambryjskie, metamorficzne bloki starszych górotworów (Góry Sowie, Góry Orlickie i Góry Bystrzyckie). Nieckę wypełniają osady górnopaleozoiczne, przecięte warstwami i żyłowymi intruzjami magmy, które nadbudowują piaskowce trzeciorzędowe. Cały maszyn przecinają trzeciorzędowe dyslokacje, dzieląc go na szereg masywów górskich.

2.1.2.2 Budowa geologiczna

Rys. 1. Analiza geologiczna regionu Ziemi Kłodzkiej

LEGENDA

3 (holocen) piaski, żwiry, mady rzeczne oraz torfy i namuły

8 (czwartorzęd) lessy

10 (plejstocen) gliny, piaski i gliny z rumoszami, soliflukcyjno-deluwialne

- 11** (plejstocen) piaski, żwiry i mułki rzeczne
- 21** (plejstocen) piaski, żwiry i mułki rzeczne
- 23** (plejstocen) ropy, mułki i piaski zastoiskowe
- 32** (plejstocen) piaski i żwiry sandrowe
- 34** (plejstocen) gliny zwałowe, ich zwietrzliny oraz piaski i żwiry polodowcowe
- 37** (miocen-pliocen) piaski, żwiry i mułki
- 48** (kreda górna) wapień, margle, mułowce, ilowce i piaskowce
- 50** (kreda górna) wapień, margle, piaskowce
- 51** (kreda górna) margle i piaskowce
- 52** (kreda górna) margle i zlepieńce, piaskowce,
- 66** (perm) zlepieńce, piaskowce, mułowce, wapień, dolomity,
- 67** (perm) zlepieńce, piaskowce arkozowe, mułowce, ilowce
- 68** (pelsywan-cisural) trachyanezyty, trachybazalty, trachity i tufy
- 70** (karbon) zlepieńce, piaskowce, mułowce i ilowce
- 71** (karbon) piaskowce, zlepieńce, mułowce, ilowce, tufy i węgiel kamienny
- 77** (dewon górny) menzogranity, granodioryty i granity
- 78** (dewon górny) zlepieńce, szarogłazy, ilowce, mułowce, wapień
- 82** (dewon środkowy) kwarcyty, łupki kwarcytowe, wapień i fyllity
- 86** (sylur-dewon dolny) diabazy
- 87** (sylur-dewon dolny) gabra
- 89** (ludlow+przydol) mułowce, łupki, piaskowce, szarogłazy, kwarcyty i zlepieńce
- 96** (kambr górny+ordowik dolny) ortognejsy, amfibolity, granitognejsy, granity, eklogity i granulity
- 97** (kambr górny+ordowik dolny) granulity
- 102** (kambr dolny i środkowy) zieleńce i łupki zieleńcowe
- 106** (kambr dolny i środkowy) łupki krystaliczne, kwarcyty, amfibolity, marmury
- 107** (kambr dolny i środkowy) wapień krystaliczne
- 108** (kambr dolny i środkowy) amfibolity
- 110** (kambr dolny i środkowy) fyllity, łupki serycytowe i metaryolity

źródło: **PGI**

Jednym z najciekawszych mezoregionów Sudetów Środkowych są Góry Stołowe – jedyny w Polsce obszar o budowie płytowej. Budują go ławice piaskowców, leżące płasko na marglach górnokredowych, w strefie osiowej niecki śródsudeckiej. Masyw Gór Stołowych opada wysokimi, skalistymi progami (300 m) w stronę sąsiednich obniżień. Kulminację Gór Stołowych stanowią bastiony skalne zbudowane z najodporniejszych piaskowców ciosowych, a przykładem jest Wielki i Mały Szczeliniec (919 m n.p.m.). Sieć spękań, różnice w odporności na wietrzenie pomiędzy poszczególnymi poziomami oraz silna przepuszczalność piaskowców były czynnikami warunkującymi powstanie całego zespołu ostańcowych form rzeźby: kolumn, grzybów i maczug, tworzących malownicze labirynty.

Od południa do Gór Stołowych przylegają metamorficzne i granitowe Góry Orlickie, które tworzą słabo rozczłonkowany wał górski z poziomem wierzchołkowym na wysokości ok. 1000 m n.p.m., ponad którym wyrastają kopulaste kulminacje szczytów. Na zachód od nich znajduje się Pogórze Orlickie, obejmujące zbudowane z granitu, skał paleozoicznych i kredowych wzgórze (Grodziec 803 m n.p.m.). Na wschodzie rozciągają się Góry Bystrzyckie (Jagodna 978 m n.p.m.), mające postać stoliwa rozciętego siecią rzadkich dolin równoległych do głównego grzbietu. W części północnej zbudowane są z kredowych, grubych piaskowców ciosowych i margli, zalegających płasko na cokole kambryjskich gnejsów i łupków mikowych.

2.1.2.3 Pasma górskie

Część południowa, pozbawiona pokrywy mezozoicznej, ma nieco odmienny charakter rzeźby. Ku wschodowi Góry Bystrzyckie opadają ku rozległej, tektonicznie uwarunkowanej Kotlinie Kłodzkiej, bodącej obniżeniem śródgórskim, oddzielającym Sudety Środkowe od Wschodnich. Jej dno budują paleozoiczne łupki metamorficzne, szarogłazy, amfibolity i sjenity. W części południowej, w obrębie tektonicznego Rowu Górnej Nysy, występują osady górno kredowe. Kotlina Kłodzka jest lekko falistą równiną, rozcinającą wymienione skały podłoża na wysokości 350-450 m n.p.m. na powierzchni, w części północnej leżą grube pokrywy osadów lodowcowych z domieszką lessów. Ku południowi osady te przechodzą w pokrywy deluwialne. Miejscami na powierzchni sterczą ostańce. Wzdłuż większych rzek i potoków ciągną się dobrze rozwinięte plejstoceńskie terasy żwirowe.

Ku północnemu-wschodowi Kotlina Kłodzka przechodzi w Obniżenie Ścinawki, wykształcone w obrębie wychodni ilowców i piaskowców górnopermskich i dolnotriasowych niecki środkowo sudeckiej. W jej krajobrazie wyróżniają się wyspowe Wzgórze Ścinawskie osiągające wysokość do 550 m n.p.m., rozwinięte w strefie wychodni odpornych skał wulkanicznych: porfirów i melafirów. W dnie doliny Ścinawki Kłodzkiej znaczną powierzchnię zajmują wysokie terasy plejstoceńskie. Kotlinę Kłodzką od północy zamykają Góry Bardzkie, których urozmaicony krajobraz jest efektem złożonej budowy geologicznej.

Występują tu zlepieńce, piaskowce, łupki i zmetamorfizowane skały dolnopaleozoiczne, ułożone poprzecznie w stosunku do linii grzbietowej. Pomimo niedużej wysokości (500-700 m n.p.m.) pocięte są gęstą siecią dolin wciosowych i jarów, rozdzielonych ostrymi grzbietami. W części północnej, Nysa Kłodzka tworzy malowniczy przełom. Od zachodu Góry Bardzkie sąsiadują z Obniżeniem Nowej Rudy, rozwiniętym w strefie mało odpornych zlepieńców, piaskowców i łupków górno paleozoicznych. Wschodnia część regionu obejmuje fragment Sudetów Wschodnich (Masyw Śnieżnika i Góry Złote).

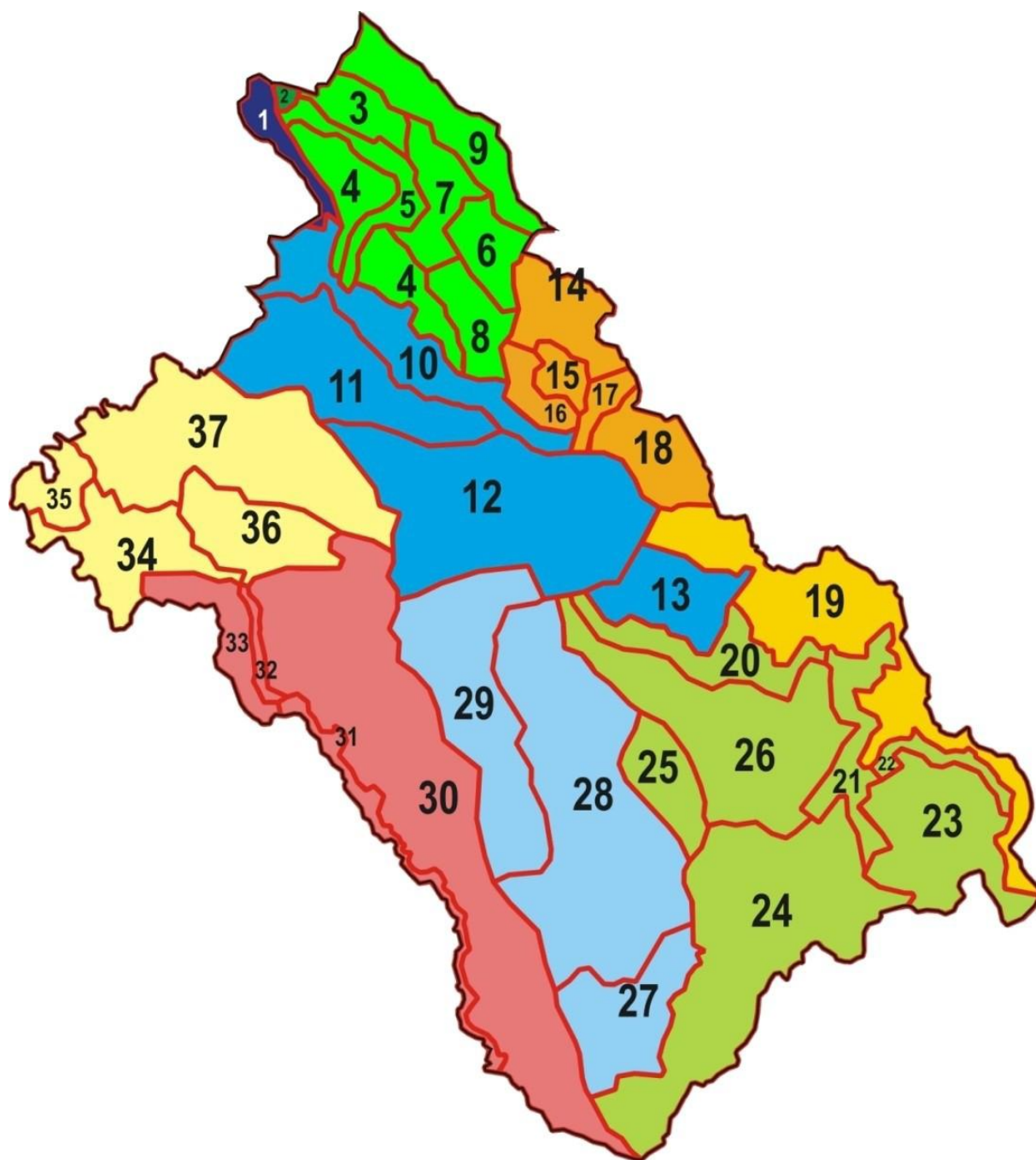

Główny blok tej części Sudetów stanowią zrównane harceńskie struktury fałdowe o przebiegu południkowym, złożone ze skał górno paleozoicznych. Masyw Śnieżnika od wschodu zamyka Kotlinę Kłodzką. Kulminacje masywu zbudowane są z gnejsów, a obniżenia dolinne i przełęcz z metamorficznych łupków łuszczkowych.

Od centralnej kulminacji (1425 m n.p.m.) promieniście rozchodzą się niższe odgałęzienia, tworząc grzbiety łączące masyw główny z sąsiednimi kulminacjami, Doliny rzek i potoków głęboko wcinają się w zbocza górotworu, tworząc malownicze jary z wodospadami. Na północ od Masywu Śnieżnika, po wschodniej stronie szerokiej doliny Białej Łądeckiej (prawobrzeżny dopływ Nysy Kłodzkiej), rozciągają się Góry Złote (990 m n.p.m.). Ich wąski grzbiet rozbity jest na kilka członów, zbudowanych zróżnicowanych pod względem odporności skał: gnejsów, granitów, gabra, wapieni i łupków krystalicznych oraz fylitów i amfibolitów. Efektem tej różnorodności jest bogactwo form rzeźby.

(źródło: „Stan i zmiany właściwości gleb użytkowanych rolniczo w województwie dolnośląskim” – UMWD IUNiG PIB 2007)

Rys. 2. Pasma górskie obszaru Ziemi Kłodzkiej

LEGENDA

GÓRY SUCHE

1. Góry Suche

OBNIŻENIE GÓRNEJ BYSTRZYCY

2. Obniżenie Górnej Bystrzycy

GÓRY SOWIE

3. Wzgórza Wyrębińskie
4. Wzgórza Włodzickie
5. Dolina Włodzicy
6. Garb Dzikowca
7. Obniżenie Noworudzkie
8. Obniżenie Bożkowa
9. Góry Sowie

KOTLINA KŁODZKA

10. Dolina Ścinawki
11. Wzgórza Ścinawskie
12. Kotlina Kłodzka
13. Wzgórza Rogówki

GÓRY BARDZKIE

14. Grzbiet Zachodni
15. Obniżenie Łącznej
16. Garb Golińska
17. Przełom Bardzki
18. Grzbiet Wschodni

GÓRY ŻŁOTE

19. Góry Żłote

MASYW ŚNIEŻNIKA

20. Dolina Białej Łądeckiej
21. Obniżenie Łądk i Stroni Śląskiego
22. Dolina Górnej Białej Łądeckiej
23. Góry Białskie
24. Masyw Śnieżnika
25. Wysoczyzna Idzikowa
26. Krowiarki

RÓW GÓRNEJ NYSY

27. Wysoczyzna Łomnicy
28. Obniżenie Bystrzycy Kłodzkiej
29. Wysoczyzna Międzyzlesia

GÓRY BYSTRZYCKIE

30. Góry Bystrzyckie
31. Dolina Orlicy

GÓRY ORLICKIE

32. Dolina Górnej Bystrzycy
33. Góry Orlickie

POGÓRZE ORLICKIE

34. Wzgórza Lewińskie
35. Obniżenie Kudowy

GÓRY STOŁOWE

36. Obniżenie Dusznickie
37. Stoliwo Gór Stołowych

2.1.3 Zróżnicowanie fauny

W rozległych, zwartych kompleksach leśnych na terenie Ziemi Kłodzkiej pospolicie występuje jeleń, sarna, dzik, lis, wiewiórka (czarnej i rudej odmiany) oraz drobne gryzonie. Trudniejsze do zauważenia - głównie ze względu na nocny tryb życia - są należące do łasicowatych: borsuk, kuna, tchórz, łasica i gronostaj. z ssaków owadożernych częsty jest jeż, a rzadkie ryjówka malutka maleńka i typowa dla obszarów górskich ryjówka górską. w Górach Stołowych bytują nietoperze. Cennym elementem fauny ssaków są małe wiewiórkopodobne zwierzęta nocne, zamieszkujące głównie fragmenty lasów liściastych i mieszanych: orzesznica, bardzo rzadka popielica oraz koszatka. na polsko - czeskiej granicy swoją ostoję ma muflon - sprowadzony z Korsyki i aklimatyzowany w Sudetach gatunek górskiej owcy. Wśród ptaków zamieszkujących lasy widuje się liczniejsze na obszarach górskich orzechówki, krzyżodzioby świerkowe, czyże, paszkoty, dzięcioły zielonosiwe i czarne, krogulce i siniaki. Leśnym rarytasem ornitologicznym jest tu jarząbek, słonka, bocian czarny, trzmiełojad, kobuz oraz charakterystyczne dla obszaru tajgi sóweczka i włochatka. w skałach gnieździ się puchacz, pustułka, kruk, a także kopciuszek, pleszka i kowalik. Rozległe powierzchnie trawiaste są miejscem lęgowym dla świergotka łąkowego, pokląskwy, skowronka oraz rzadkich w skali Europy przepiórki i derkacza. Wśród ptaków związanych z wodą na uwagę zasługuje żyjący nad wartkami strumieniami pluszcz i pliszka górską. z pośród pospolitych w Polsce gatunków gadów, na Ziemi Kłodzkiej występują: żmija zygzakowata, zaskroniec, jaszczurka zwinka i padalec. z rzadszych płazów zdarza się salamandra oraz traszki górską i zwyczajną.

Szczególną ochroną objęte są niektóre gatunki występujące na terenie Ziemi Kłodzkiej, głównie na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych:

bocian czarny - duży ptak brodzący z rodziny bocianowatych. z uwagi na nieliczne występowanie objęty ścisłą ochroną gatunkową.

Fot. 1. Bocian czarny

puchacz - duża sowa z rodziny puszczykowatych. w Polsce skrajnie nieliczny ptak lęgowy (ok. 270 par). Główne obszary występowania to góry na południu kraju, Pomorze i północna Wielkopolska, puszcze w północno-wschodniej Polsce oraz Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie. w Polsce objęty ochroną gatunkową ścisłą. Wg rozporządzenia Ministra Środowiska wymaga ochrony czynnej. Wokół gniazd puchaczy obowiązuje strefa ochronna: przez cały rok w promieniu do 200 m, a okresowo (od 1 stycznia do 31 lipca) - w promieniu do 500 m od gniazda.

Fot. 2. Puchacz

sóweczka - niewielki ptak z rodziny puszczykowatych, zamieszkujący północno-wschodnią Europę oraz Azję, lokalnie występuje na górzystych obszarach Europy Środkowej. Najmniejsza sowa występująca w Europie. w Polsce bardzo nieliczny ptak lęgowy w górach, na Dolnym Śląsku i na północnym wschodzie kraju. w Polsce objęta ochroną gatunkową ścisłą. Liczebność w Polsce szacowana na 300-400 par.

Fot. 3. Sóweczka

włochatka - średni ptak drapieżny z rodziny puszczykowatych, zamieszkujący północnoeuropejską tajgę oraz górskie bory świerkowe. w Polsce występuje w górach i na północy kraju, nielicznie również w rozległych borach pasa nizin i pojezierzy. Gatunek objęty ochroną.

Fot. 4. Włochatka

czeczotka - niewielki ptak wędrowny z rodziny łuszczaków, zamieszkujący pas na granicy tajgi i tundry Eurazji i Ameryki Północnej oraz góry Europy Środkowej. w latach nieurodzaju na północy dokonuje nalotów inwazyjnych na Europę. w Polsce regularnie zimuje, objęty jest także ochroną gatunkową ścisłą.

Fot. 5. Czeczotka

derkacz - średni ptak z rodziny chruścieli. w Polsce nieliczny ptak lęgowy. Gnieździ się w całym kraju, jednak jest to rozkład nierównomierny: liczniejszy jest na północy i wschodzie. Większość obserwacji dotyczy jedynie jego charakterystycznego głosu, ponieważ jest to ptak bardzo płochliwy, o skrytym trybie życia. Objęty ochroną gatunkową ścisłą. Wymaga ochrony czynnej.

Fot. 6. Derkacz

przepiórka - gatunek objęty ochroną ścisłą. Średni ptak wędrowny z rodziny kurowatych, zamieszkujący niemal całą Europę, Azję Środkową i Afrykę Północną. Przeloty w V i VIII – IX (wyjątkowo do XI). Zimuje w basenie Morza Śródziemnego, Afryce i Azji Mniejszej.

Fot. 7. Przepiórka

słonka - średni ptak wędrowny z rodziny bekasowatych. Gatunek łowny od dnia 1 września do dnia 21 grudnia (Rozp. Ministra Środowiska z dnia 19 kwietnia 2004 roku)

Fot. 8. Słonka

dzięcioł zielonosiwy - średni ptak z rodziny dzięciołowatych. Preferuje obszary pagórkowate. Gatunek objęty ochroną.

Fot. 9. Dzięcioł zielonosiwy

zimorodek – niewielki ptak drapieżny z rodziny zimorodkowatych, zamieszkujący w południowej i środkowej Europie, północnej Afryce i południowej Azji w pasie od Dekanu po Archipelag Malajski. Nie odbywa regularnych wędrówek, pojedyncze osobniki zimują nad niezamarzającymi zbiornikami, pozostałe przelatują do południowej części areалу lęgowego. Objęty ścisłą ochroną gatunkową.

Fot. 10. Zimorodek

krętogłów - niewielki ptak wędrowny z rodziny dzięciołowatych. Objęty ochroną gatunkową ścisłą.

Fot. 11. Krętogłów

Zgodnie z ustawą, a w przypadku sóweczki na podstawie zarządzenia wewnętrznego Dyrektora Parku, wokół ich miejsc rozrodu tworzone są strefy ochronne, gdzie nie przeprowadza się żadnych zabiegów leśnych. Zakazane jest również przebywanie w takich miejscach.

Puchacza, włośchatkę, sóweczkę oraz regularnie obserwowaną w sezonie lęgowym czeczotkę, ujęto w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt jako rzadkie. Liczebność derkacza w Europie zachodniej szybko maleje w związku z kurczeniem się obszaru odpowiednich do lęgów środowisk, w związku z tym został on zaliczony do gatunków zagrożonych wyginięciem w skali Europy. Podobny status wg kryteriów europejskich ma występująca tu przepiórka. Puchacz, słonka i dzięcioł zielonosiwy, a także zimorodek oraz krętogłów, które również zamieszkują Góry Stołowe, należą do ptaków, które w skali Europy silnie zmniejszają swoją liczebność.

Do charakterystycznych gatunków występujących na obszarze Ziemi Kłodzkiej zalicza się także:

muflon - gatunek ssaków łożyskowych z rzędu parzystokopytnych. Najmniejszy przedstawiciel dzikich owiec. Czyste muflony bez domieszek obcej krwi występują jedynie na Korsyce i Sardynii. Aklimatyzowano go w wielu miejscach Europy dla celów łowieckich. w Polsce muflony pojawiły się w roku 1902 w Sudetach (Masyw Śnieżnika, Góry Wałbrzyskie, okolice Starych Bogaczowic Góry Sowie, Góry Bardzkie).

Fot. 12. Muflon

jarząbek - średni ptak z rodziny głuszcowatych, zamieszkujący lasy Eurazji od Pirenejów przez północną część Półwyspu Apenińskiego i Bałkanów po Pacyfik. w Polsce nieliczny ptak lęgowy w górach oraz na wschodzie kraju. Gatunek łowny od 1 września do 30 listopada.

Fot. 13. Jarząbek

trzmiełojad - duży, wędrowny ptak drapieżny z rodziny jastrzębiowatych, zamieszkujący niemal całą Europę oraz Azję, od zachodu po środkową Syberię. Przeloty w IV-V i VIII-IX. Zimuje w środkowej Afryce lub południowej Azji. w Polsce rozpowszechniony, ale nieliczny ptak lęgowy. w Polsce objęty ochroną gatunkową ścisłą. Europejską populację trzmiełojada szacuje się na ok. 70 tys. par, a polską - na ok. 2 tys. par. Liczebność i zagęszczenie populacji są zmienne z roku na rok, zależnie od dostępności pokarmu.

Fot. 14. Trzmiełojad

kobuz - ptak drapieżny z rodziny sokołowatych, w Polsce nieliczny ptak lęgowy, częściej spotykany na lesistych obszarach nizinnych niż górskich. Objęty ochroną gatunkową ścisłą. Wymaga ochrony czynnej

Fot. 15. Kobuz

traszka górska - gatunek płaza z rodziny salamandrowatych. Obszarem jej występowania są wszystkie góry Europy Środkowej – Alpy, Sudety i całe Karpaty oraz Góry Świętokrzyskie. w Polsce podlega ścisłej ochronie.

Fot. 16. Traszka górska

ropucha zielona - gatunek płaza z rodziny ropuchowatych. a nizinach i w górach, nawet do wysokości 800 m, a w Alpach nawet do 2000 m. Zamieszkuje suche łąki, pola uprawne, zabudowania gospodarcze.

Fot. 17. Ropucha zielona

żaba wodna - żaba wodna należy do tzw. żab zielonych, stale przebywających nad wodami; jej występowanie często pokrywa się z występowaniem żaby jeziorkowej (rzadziej śmieszki).

Fot. 18. Żaba wodna

traszka grzebieniasta - gatunek płaza ogoniastego z rodziny salamandrowatych. Jest gatunkiem ziemno-wodnym, wśród wszystkich krajowych traszek jest najsilniej związana ze środowiskiem wodnym. w okresie godowym spotkać ją można w różnego rodzaju zbiornikach wodnych, ale tylko w stojących. Nigdy nie odbywa godów w wodach płynących, ani też w wodach silnie zanieczyszczonych. w Polsce podlega ścisłej ochronie.

Fot. 19. Traszka grzebieniasta

2.1.4 Zróżnicowanie flory

Ziemia Kłodzka to obszar, który wyróżnia się olbrzymim bogactwem szaty roślinnej. Świadczy o tym zarówno ilość parków narodowych i krajobrazowych, obszarów chronionych jak i rezerwatów. Znaczny wpływ na szatę roślinną Ziemi Kłodzkiej wywarł rozwój rolnictwa i przemysłu, w tym przede wszystkim górnictwa i budownictwa, który spowodował wielkie zmiany w zadrzewieniu Ziemi Kłodzkiej. Lasy w zasadzie utrzymały się jedynie w górach, na terenach nie nadających się do upraw rolnych.

Unikatową atrakcją stanowią rezerwaty Cisy oraz Cisowa Góra - są jednym z nielicznych, zachowanych w nienaruszonym stanie fragmentów pierwotnej Puszczy Sudeckiej, gdzie znajduje się największe skupisko cisów na Dolnym Śląsku

Do wysokości około 500 m.n.p.m. występują lasy liściaste z przewagą dębu i buka (w Górach Białskich - Rezerwat Puszczy Bukowo Jodłowej z jaworami, mały rezerwat bukowy w Górach Stołowych).

Od 500 do 1000 m.n.p.m. występują lasy świerkowe z niewielką domieszką buka. Od 1000 m.n.p.m. wzwyż rosną lasy wyłącznie świerkowe. Ciekawym i rzadkim zjawiskiem przyrodniczym są torfowiska wyżynne: Rezerwat Przyrody „Topieliska” w Górach Bystrzyckich oraz Wielki i Mały Batorowski w Górach Stołowych. Spośród wielu występujących gatunków roślin na terenie Ziemi Kłodzkiej wiele z nich znajduje się pod ochroną. Są to m.in:

7 gatunków grzybów oraz 36 gatunków roślin.

Najcenniejsze gatunki, zagrożone wymarciem w skali kraju i Europy występujące na terenie Ziemi Kłodzkiej to:

Grzyby:

naparstniczka czeska - grzyb objęty w Polsce ścisłą ochroną gatunkową. w opracowaniu Czerwona lista roślin i grzybów Polski jest zaliczony do kategorii gatunków narażonych na wymarcie, które najprawdopodobniej w najbliższej przyszłości przesuną się do kategorii gatunków wymierających, jeśli nie znikną czynniki zagrażające. Rośnie pojedynczo lub w grupach od marca do maja w lasach liściastych, zaroślach i parkach.

Fot. 20. *Naparstniczka czeska*

smardz jadalny - jest to gatunek objęty ścisłą ochroną gatunkową, zaliczony w opracowaniu Czerwona lista roślin i grzybów Polski do kategorii grzybów rzadkich. Bardzo poszukiwany grzyb wiosenny, rośnie od drugiej połowy marca do początku maja w rzadkich, dobrze prześwietlonych lasach liściastych, łągach, w parkach i ogrodach, zwykle na bogatej w wapno i próchnicę glebie, szczególnie po silnych i ciepłych deszczach. Praktycznie nie występuje na glebach nawożonych.

Fot. 21. Smardz jadalny

Sromotnik bezwstydný – niejadalny grzyb o charakterystycznym silnym zapachu padliny i gorzkim smaku. Grzyb występuje w lasach liściastych, borach iglastych, lasach mieszanych, zaroślach i parkach. Sromotnik bezwstydný jest częściowo chroniony (wolno zbierać w małych ilościach na własny użytek)

Fot. 22. Sromotnik bezwstydný

szmaciak gałęzisty – gatunek jadalnego grzyba. w Polsce objęty ścisłą ochroną. o wysokości 5–20 cm, szerokości 6-30 cm, ale bywa i większy, niekiedy osiąga nawet 6 kg. Kształt nieregularnie kulisty, od grubej mięsistej bazy dzieli się na płatkowate, różnie pozrastane gałązki, mające po obu stronach hymenium. w Polsce grzyb chroniony (od 2004 r.) - i chociaż jest grzybem jadalnym nie wolno go zbierać. Do niedawna nie był objęty ochroną i wykorzystywano go do zup, ale też do smażenia i suszenia. Źle znosi transport, gdyż charakteryzuje się dużą łamliwością.

Fot. 23. Szmaciak gałęzisty

Purchawica olbrzymia – jadalny, bardzo smaczny grzyb należący do klasy podstawczaków. Wytwarza białe owocniki olbrzymie. Wyrasta na łąkach, pastwiskach, w parkach i ogrodach, na żyznych glebach bogatych w azot jak i kwaśnych. w Polsce jest pospolitsza w północnej części kraju, na południu rzadko spotykana. Podlega ścisłej ochronie i nie wolno jej zbierać.

Fot. 24. Purchawica olbrzymia

Rośliny:

palczyk (storczyk) bzowy – osiąga 4-25 cm wysokości. Często na jednym stanowisku występują dwie formy barwne: żółta i czerwona. Rośnie na suchych łąkach, zboczach i widnych zaroślach, wyłącznie na południu kraju. Gatunek ginący. w Polsce jego występowanie potwierdzono jedynie na około 40 stanowiskach, wpisany do "Polskiej czerwonej księgi roślin". Gatunek objęty ochroną ścisłą.

Fot. 25. Palczyk bzowy

palczyk (storczyk) fuchsa - jest gatunkiem o zasięgu eurosyberyjskim. w Polsce występuje głównie w południowej części kraju i w niższych położeniach górskich, na niżu rzadszy.

Fot. 26. Palczyk Fuchsa

Storczyk męski - gatunek byliny należący do rodziny storczykowatych. Występuje w przeważającej części Europy bez jej krańców północnych i północno-wschodnich, poza tym w północno-zachodniej Afryce, w Azji Mniejszej i regionie Kaukazu sięgając na wschodzie do Iranu. Występuje w górach do wysokości około 2 600 m n.p.m., lecz jest rzadko spotykany. w Polsce występuje głównie na południu kraju, na północy bardzo rzadko. w Polsce gatunek podlega ścisłej ochronie gatunkowej. w opracowaniu Czerwona lista roślin i grzybów Polski jest umieszczona w grupie gatunków narażonych na wyginięcie. Głównym zagrożeniem dla storczyka męskiego jest osuszanie jego stanowisk, a także zrywanie roślin oraz nawożenia i częste koszenie łąk, na których rośnie.

Fot. 27. Storczyk męski

goździk pyszny – gatunek rośliny należący do rodziny goździkowatych. w Polsce występuje głównie na niżu i rzadko w niższych położeniach górskich. Roślina rzadka w środowisku naturalnym. Gatunek objęty w Polsce ścisłą ochroną gatunkową. Umieszczony na Czerwonej liście roślin i grzybów Polski w grupie gatunków narażonych na wyginięcie. Jest zagrożony w wyniku zmian w jego siedliskach; osuszania terenów, zaorywania łąk i zmiany tradycyjnego sposobu gospodarowania na łąkach.

Fot. 28. Goździk pyszny

goryczuszka gorzkawa – gatunek rośliny z rodziny goryczkowatych, objęty w Polsce ścisłą ochroną. Roślina umieszczona na Czerwonej liście roślin i grzybów Polski w grupie gatunków wymierających.

Fot. 29. Goryczuszka gorzkawa

pełnik europejski - gatunek rośliny należący do rodziny jaskrowatych. Występuje w niemal całej Europie z wyjątkiem jej południowo-zachodnich krańców, na południu tylko w górach, oraz w zachodniej Syberii. w Polsce występuje na całym obszarze w rozproszeniu. Roślina objęta ścisłą ochroną gatunkową. Roślina dawniej była masowo wykopywana do przydomowych ogródków i zrywana na bukiety, co znacznie przyczyniło się do zmniejszenia jej liczebności. Część stanowisk chroniona jest w parkach narodowych i rezerwach.

Fot. 30. Pełnik europejski

arnika górska - roślina objęta ścisłą ochroną gatunkową. w Czerwonej liście roślin i grzybów Polski jest umieszczona w grupie gatunków narażonych na wyginięcie. Wprowadzenie w XVIII wieku arniki górskiej do aptek spowodowało wzrost jej popularności wśród zielarzy i aptekarzy. Prawdopodobnie niekontrolowany zbiór przyczynił się do jej przetrzebienia. w konsekwencji wzięto ją pod ścisłą ochronę. Surowiec zielarski pochodzi z upraw.

Fot. 31. Arnika górska

ciemieżyca zielona - gatunek rośliny z rodziny melantkowatych. Występuje w miejscach wilgotnych na całej półkuli północnej. Preferuje widne lasy, źródła, brzegi potoków. w Polsce rośnie głównie w górach, w Sudetach i Karpatach, na wyżynach i niżu jest spotykana znacznie rzadziej. w Polsce gatunek objęty ścisłą ochroną. Zagrożeniem jest zbiór rośliny dla potrzeb przemysłu farmaceutycznego, zagrożone są głównie stanowiska na niżu

Fot. 32. Ciemieżyca zielona

Inne rośliny występujące na obszarze Ziemi Kłodzkiej:

mietlica pospolita, kłosówka miękka, śmiałek darniowy, ostrożeń różnolistny, mieczyk dachówkowa, szczaw alpejski, arnika górską, pełnik europejski, ciemiężycza zielona, storczyk szerokolistny, zimowit jesienny, listera jajowata, gółka długoostrogowa, storczyk męski, storczyca kulista, orlik pospolity, zerwa kulista, goryczuszka orzęsiona, goryczuszka czeska, goryczuszka wczesna, lilia bulwkowata, starzec Fuchsa, lepiężnik biały, żywiec cebulkowy, szczyr trwały, czosnek niedźwiedzi, śnieżyca wiosenna, zawilec gajowy, zawilec żółty, złoć żółta, kokorycz pusta, lilia złotogłów, jawor, buk, wiąz górski, miesięcznica trwała, lepiężnik biały, świerżabek orzęsiony,

przenęt purpurowy, liczydło górskie, przetacznik górski, paprotnik kolczysty, jaskier platanolistny, modrzyk górski, wawrzynek wilcze łyczo, bluszcz pospolity, parzydło leśne, barwinek pospolity, kruszczyk szerokolistny, gnieźnik leśny, kalina koralowa, kopytnik pospolity, paprotka zwyczajna, marzanka wonna, konwalia majowa, storczyk Fuchsa, dzwonek szerokolistny, borówka czarna, borówki brusznicy, śmiałek pogięty, trzcinnik owłosiony, szczawik zajęczy, siódmaczek leśny, naparstnica purpurowa, świerk, brzoza, sosna zwyczajna, bażyna czarna, wełnianka pochwowata, wełnianka wąskolistna, żurawina błotna, bagno zwyczajne, turzyca nitkowata, turzyca skąpo kwiatowa, modrzewnica zwyczajna, sosna błotna, turzyca Davalla

2.1.5 Sieć hydrograficzna

Na obszarze powiatu kłodzkiego istnieje dobrze rozbudowana sieć hydrograficzna rzek i potoków o stosunkowo dużych zasobach wód zasilających rzekę Nysę Kłodzką i jej dopływy znacznymi ilościami czystej wody, co stwarza możliwość odprowadzania do nich ścieków (pod warunkiem ich właściwego oczyszczenia) bez zakłócania równowagi biologicznej odbiornika. w powiecie są znaczne zasoby wód podziemnych, ale nie są niestety jeszcze w pełni rozpoznane. Ich odpowiednie wykorzystanie może zapewnić ludności zaopatrzenie w wodę dobrej jakości, jednak za wyjątkiem Kłodzka podstawą zaopatrzenia w wodę pitną są głównie ujęcia wód powierzchniowych. Ogólnie stwierdzić należy, że zbyt mały jest udział wód podziemnych, najlepszych i najmniej zagrożonych zanieczyszczeniem w systemie zaopatrzenia w wodę. Wody mineralne eksploatowane są również w niewielkim, w stosunku do możliwości zakresie.

Mimo dużego potencjału ilość dostarczanej wody jest niewystarczająca. Spowodowane jest to dekapitalizacją, sięgającą w skali powiatu 60%, urządzeń zaopatrzenia w wodę, jedną z najwyższych (w kraju 35%). Część dużych wsi powiatu nie posiada wodociągów. Znaczny postęp i poprawa nastąpiła w gospodarce ściekowej.

Większość miast posiada prawidłowo funkcjonujące oczyszczalnie ścieków (Kłodzko, Kudowa-Zdrój, Polanica-Zdrój ze Szczytną i Dusznikami-Zdrój, Stronie Śląskie, Lądek-Zdrój, Nowa Ruda i Radków, Międzyzlesie oraz Bystrzyca Kłodzka).

Oczyszczane są ścieki ze wsi Krosnowice, Ołdrzychowice Kłodzkie i Wojbórz). w grudniu 2003 r. Rada Ministrów zatwierdziła „Krajowy program oczyszczania ścieków komunalnych” (KPOŚK) dotyczący aglomeracji powyżej 2000 mieszkańców na okres 2004 – 2015 roku, który został zaktualizowany w dniu 7 czerwca 2005 r. i obecnie uwzględnia wszystkie wnioski gmin powiatu. KPOŚK nie uwzględnia jednak takich problemów jak konieczność uporządkowania gospodarki wodno-ściekowej niezurbanizowanych terenów wiejskich i rekreacyjnych, ponieważ nie dotyczy jednostek osadniczych poniżej 2000 mieszkańców (nie było możliwe wnioskowanie takich miejscowości jak: Międzygórze, Długopole-Zdrój, Karłów i innych o znaczeniu rekreacyjno – uzdrowiskowym).

2.1.5.1 **Zasoby wodne – wody powierzchniowe**

Ziemia Kłodzka prawie w całości należy do dorzecza Odry i zlewiska Morza Bałtyckiego, a jedynie 4% do zlewiska Morza Czarnego oraz częściowo do Morza Północnego. Dorzecze Odry tworzy sieć rzek: Nysa Kłodzka wraz ze Ścinawką, Bystrzycą, Bystrzycą Dusznicką i Białą Łądecką. Sieć rzeczna jest dobrze rozwinięta, jednak jej wodne zasoby dyspozycyjne są niewielkie. Górski spad wód zbyt szybko odprowadza wodę ku terenom niżej położonym i tylko budowa większej ilości zbiorników retencyjnych może zapobiec klęskom powodziowym, jakie zaistniały wielokrotnie (ostatnio w latach 1997-98).

2.1.5.2 **Zasoby wodne – wody podziemne – pitne**

Do celów pitnych dostępna jest woda podziemna z poziomów nośnych:

- czwartorzędowe o zasobach 3 999,13 m³ /h w okolicach Barda i Kłodzka,
- trzeciorzędowe o zasobach 3 712,38 m³ /h występujące w dolinie zachodniej Nysy Kłodzkiej,
- kredowe o zasobach 1 443,6 m³ /h w obrębie Rowu Nysy Kłodzkiej i Niecki Batorowa,
- krystalicznego podłoża o zasobach 174,96 m³ /h występujące w okolicach Śnieżnika i Łącka-Zdroju.

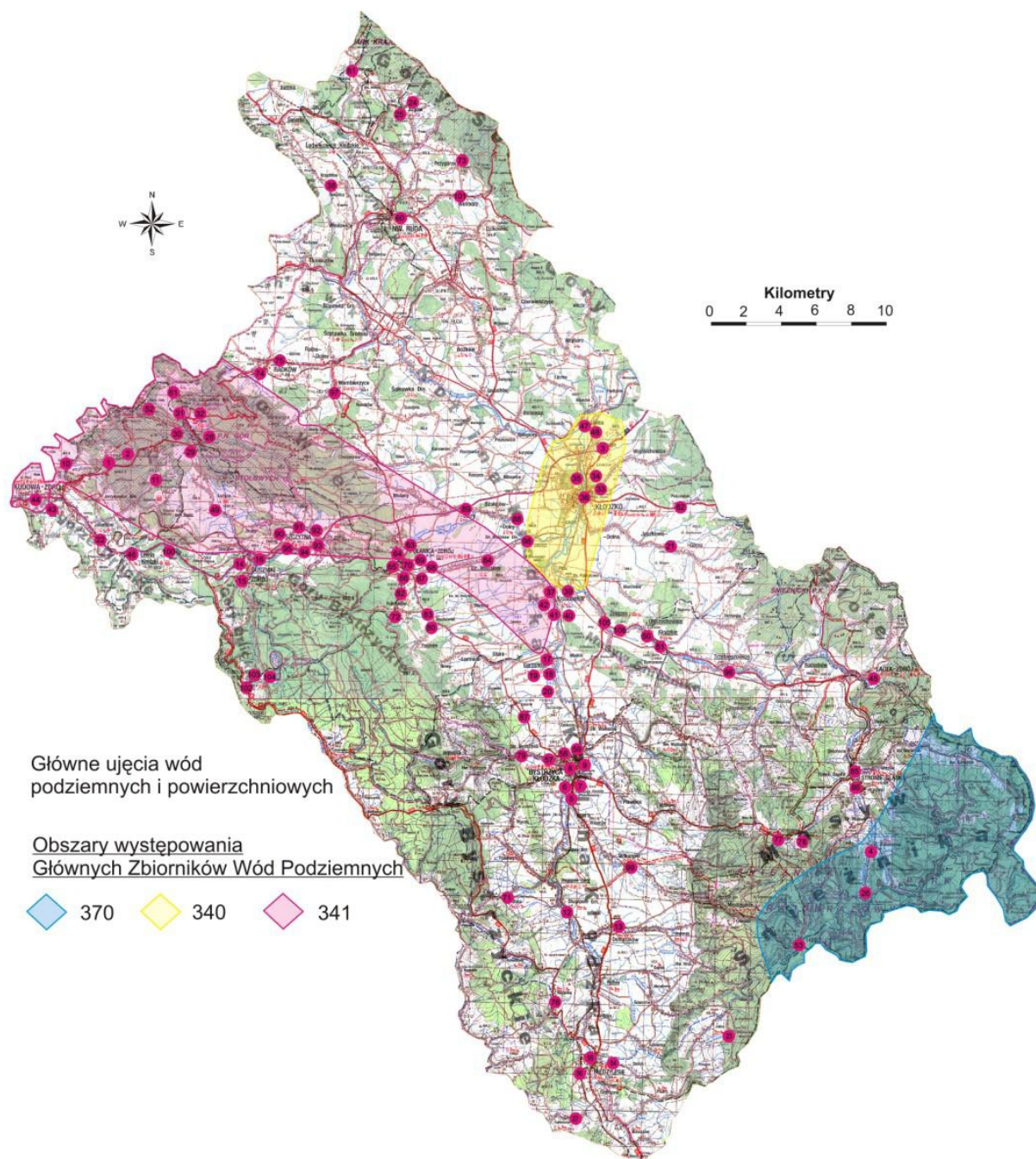
2.1.5.3 **Zasoby wodne – wody podziemne – lecznicze**

Ziemia Kłodzka posiada duże zasoby wód leczniczych (jest to 25% eksploatowanych zasobów krajowych wód mineralnych). Są to wody mineralne lub słabo zmineralizowane (wykorzystywane do kąpieli i kuracji pitnych) typu:

- rejon Polanicy-Zdrój – szczawy i wody kwasowęglowe HCO₃-Ca,
- rejon Długopole-Zdrój - szczawy i wody kwasowęglowe HCO₃-Ca-Mg-Na, Fe, Rn oraz wody Fe, Rn,
- rejon Szczawiny - szczawy i wody kwasowęglowe HCO₃-Ca-Mg-Na, Fe oraz wody Fe, Rn,
- rejon Kudowy-Zdrój - szczawy i wody kwasowęglowe HCO₃-Na-Ca, Fe, As, S; HCO₃-Na-Ca, Fe, As, S, B; HCO₃-Na-Ca,
- rejon Jeleniowa - szczawy i wody kwasowęglowe HCO₃-Ca-Na, Fe, As,
- rejon Dusznik-Zdrój - szczawy i wody kwasowęglowe HCO₃-Ca-Na-Mg, Fe; HCO₃-Ca-Mg; HCO₃-Ca-Na,
- rejon Łącka-Zdrój - wody termalne S, F, Rn

2.1.5.4 Główne ujęcia wód podziemnych oraz obszary ich występowania

Rys. 3. Główne ujęcia wód podziemnych i powierzchniowych oraz obszary ich występowania

Ponadto należy wspomnieć, iż w wielu miejscowościach ziemi kłodzkiej, przede wszystkim w Kotlinie Kłodzkiej, występują wody potencjalnie lecznicze. Są to głównie szczyawy i wody kwasowęglowe stwierdzone w: Szalejowie Górnym, Starym Wielisławiu Dolnym, Gorzanowie, Bystrzycy Kłodzkiej, Nowej Łomnicy, Nowej Bystrzycy, Szczawiny i w Starych Bobrownikach. Zasoby wód leczniczych w powiecie kłodzkim są tylko częściowo wykorzystane.

2.1.6 Obszary chronione regionu

Parki Narodowe i Krajobrazowe

- Park Narodowy Gór Stołowych
- Śnieżnicki Park Krajobrazowy
- Park Krajobrazowy Gór Sowich

Obszary chronionego krajobrazu

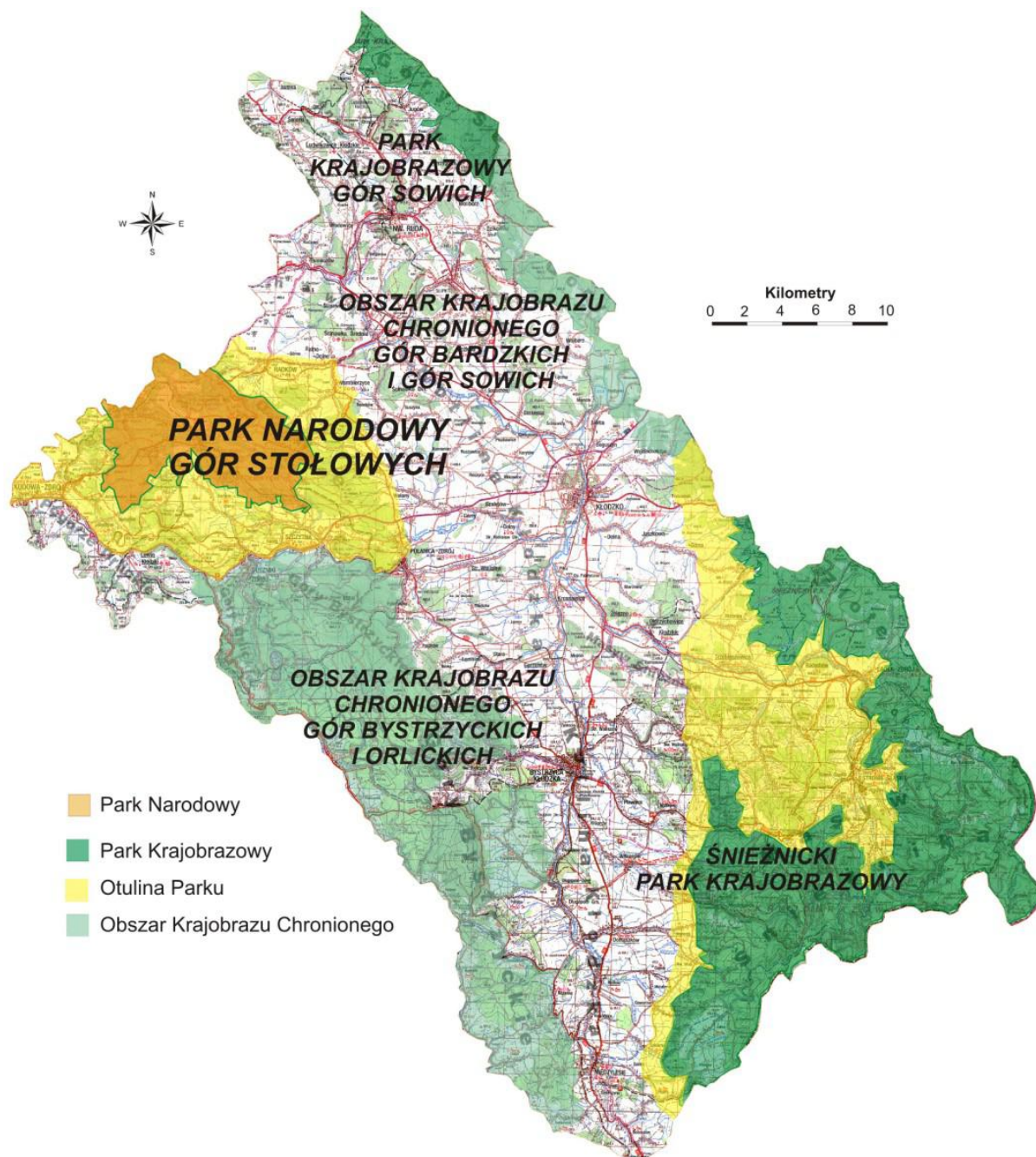
- Obszar Krajobrazu Chronionego Gór Bystrzyckich i Orlickich (83% powierzchni gminy Duszniki-Zdrój)
- Obszar ochrony górniczej wód mineralnych na terenie Dusznik-Zdroju
- Obszar ochrony uzdrowiskowej Dusznik-Zdroju
- Obszar Chronionego Krajobrazu Gór Bardzkich i Gór Sowich (południowa część)

Rezerваты

- rezerwat leśny Puszcza Śnieżnej Białki,
- rezerwat krajobrazowo florystyczny Śnieżnik Kłodzki,
- rezerwat leśny Nowa Morawa,
- rezerwat przyrody nieożywionej Jaskinia Niedźwiedzia,
- rezerwat przyrody krajobrazowej Wodospad Wilczki,
- rezerwat florystyczny torfowisko pod Zieleńcem,
- rezerwat skalno-krajobrazowy Szczeliniec Wielki (na terenie PNGS),
- rezerwat skalno-krajobrazowy Błędne Skały (na terenie PNGS),
- rezerwat florystyczno-leśny Wielkie Torfowisko Batorowskie (na terenie PNGS).
- Dopisać Cisy, Cisowa Góra (BARDO)
- Bukowa Kalenica (G SOWIE)
- Łężyckie Skałki / Sawanna Łężycka (G STOŁOWE)

Rys. 4. Obszary chronione regionu Ziemi Kłodzkiej

2.1.7 Sieć NATURA 2000

Natura 2000 to nowa forma ochrony przyrody (obok istniejących parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, czy innych) wprowadzana w naszym kraju od czasu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Za obszary Natura 2000 uznaje się tereny najważniejsze dla zachowania zagrożonych lub bardzo rzadkich gatunków roślin, zwierząt czy charakterystycznych siedlisk przyrodniczych, mających znaczenie dla ochrony wartości przyrodniczych Europy.

Obszary Natura 2000 jako nowa forma ochrony przyrody - nie są wyłączone spod użytkowania turystycznego – poza przypadkami (terenami i gatunkami) objętymi prawem ochrony ścisłej, w których żadna gospodarka prowadzona być nie może. Natura 2000 nie jest więc kolejną barierą rozwoju, za którą zwykło się uważać wymogi ochrony środowiska.

Turystyka winna dostrzec fakt chronienia kolejnych terenów przed ich dewastacją i biologicznym zubożeniem jako pozytywny element jej zrównoważonego rozwoju. Przyjazny stosunek do Natury 2000 jako instrumentu ochrony turystycznych walorów środowiska przyrodniczego danego regionu jest niezbędny dla wyznaczania możliwych dróg, kierunków czy sposobów rozwijania turystyki lokalnej w większym lub mniejszym powiązaniu z obszarami Natura 2000, bo na ich obszarze lub w niedalekim ich sąsiedztwie.

Ziemia Kłodzka objęta jest ekologiczną siecią Natura 2000, która nakłada obowiązek zachowania wartości przyrodniczych będących podstawą wytypowania Specjalnych Obszarów Ochrony wytyczonych na podstawie Dyrektywy Siedliskowej oraz Obszarów Specjalnej Ochrony wyznaczonej Dyrektywą Ptasią.

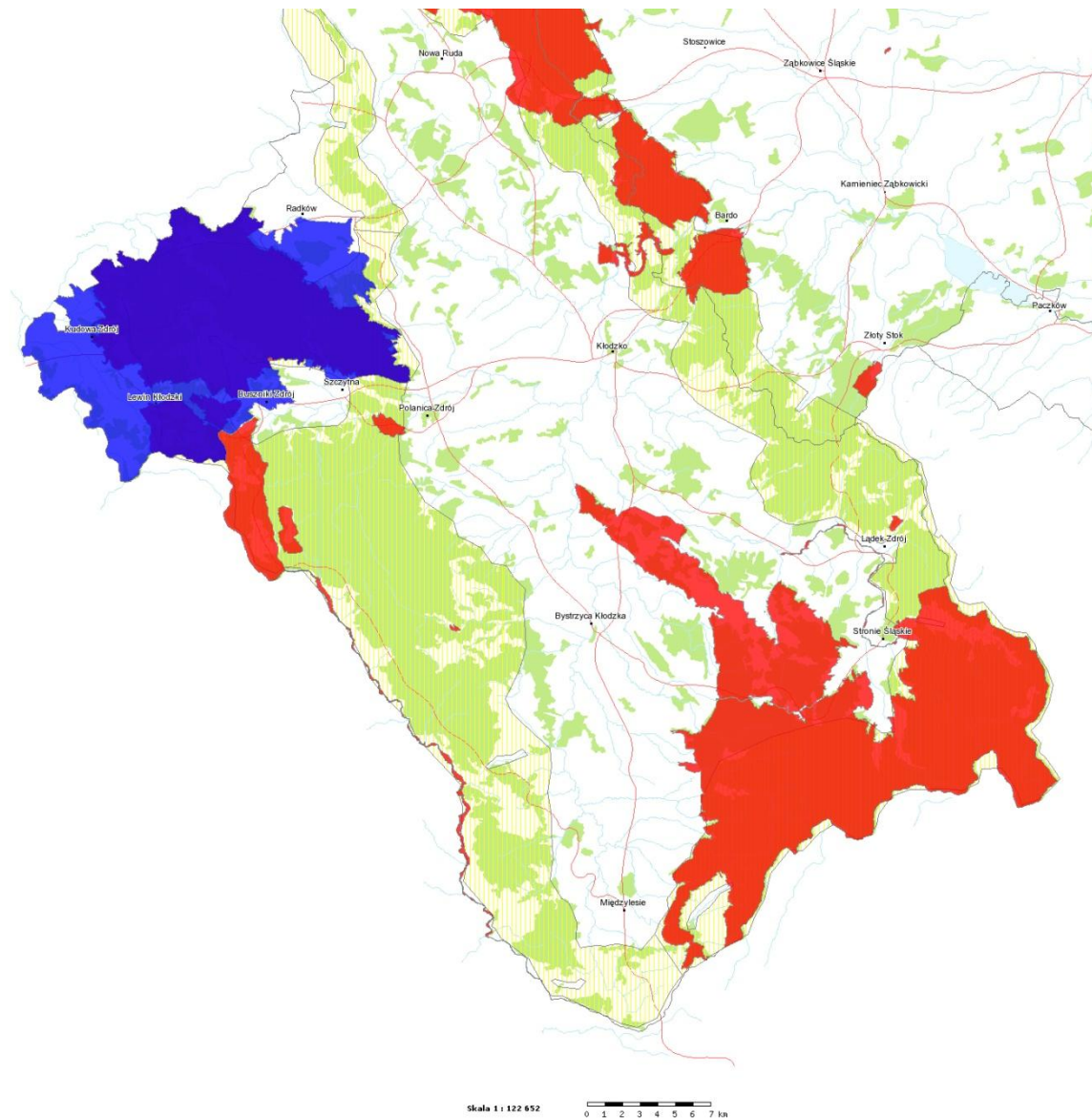
2.1.7.1 **Specjalne Obszary Ochrony (SOO) wyznaczone na podstawie Dyrektywy Siedliskowej**

Do Specjalnych Obszarów Ochrony (SOO) na terenie Ziemi Kłodzkiej zalicza się:

- Góry Stołowe
- Grodczyn i Homole koło Dusznik
- Piekielna Dolina koło Polanicy
- Torfowisko pod Zieleńcem
- Kościół w Konradowie
- Przełom Nysy Kłodzkiej
- Góry Orlickie
- Dzika Orlica
- Góry Bardzkie
- Czarne Urwisko koło Lutyni
- Ostoja Nietoperzy Gór Sowich
- Sztolnia w Młotach
- Biała Łądecka

- Pasma Krowiarki
- Góry Białskie i Grupa Śnieżnika
- Kopalnie w Złotym Stoku
- Ostoja Nietoperzy Gór Sowich

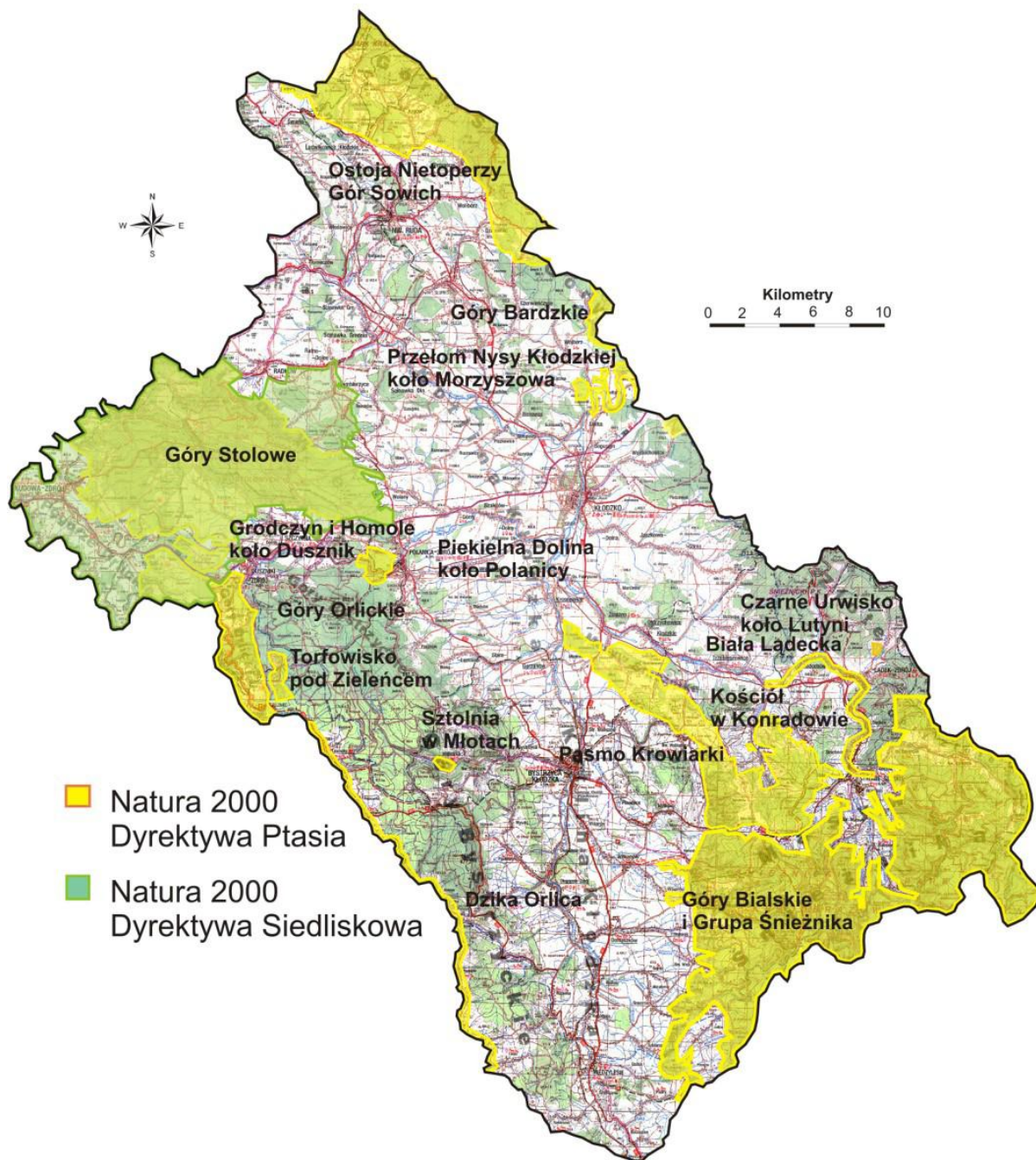
- Specjalne Obszary Ochrony
- Obszary Specjalnej Ochrony

2.1.7.2 **Obszary Specjalnej Ochrony (OSO) wyznaczone Dyrektywą Ptasią**

Obszarem Specjalnej Ochrony (OSO) wyznaczonym na podstawie Dyrektywy Ptasiej w regionie Ziemi Kłodzkiej jest obszar Gór Stołowych

Rys. 5. Obszary chronione Ziemi Kłodzkiej – sieć NATURA 2000

2.1.8 Stan środowiska naturalnego

Gospodarka odpadami jest jedną z najbardziej zaniedbanych dziedzin gospodarki komunalnej. Wysypiska w powiecie są w większości eksploatowane już od wielu dziesięcioleci, zaś nowe technologie niemal nie mają w ogóle do nich zastosowania. W bardzo wielu gminach nie jest prowadzona segregacja odpadów i w najbliższym czasie nie są przewidywane żadne korzystne zmiany.

Otoczenie istniejących składowisk odpadów jest bardzo często zanieczyszczane. Większość wysypisk jest znacznie przepełnionych, istnieją tylko dlatego, że brak jest jakiegokolwiek dla nich alternatywy. Gminy poza samymi wysypiskami nie posiadają w większości dzisiaj już wymaganych obiektów towarzyszących, jak kompostownie (wyjątek Łądek-Zdrój), spalarnie, itp. Rada Powiatu Kłodzkiego uchwałą nr XXII/246/2004 z dnia 27 kwietnia 2004 roku przyjęła „Powiatowy program ochrony środowiska i plan gospodarki odpadami”.

Polska jako kraj UE, jest zobowiązana do utworzenia i utrzymania zintegrowanej i wystarczającej sieci instalacji i urządzeń do odzysku i unieszkodliwiania odpadów, spełniającej wymagania określone w przepisach ochrony środowiska. Mając na uwadze powyższe oraz na podstawie w/w ustawy o odpadach oraz rozporządzeń wykonawczych opracowany został „Plan gospodarki odpadami w powiecie kłodzkim”. Plan został, po uprzednich uzgodnieniach z samorządami gminnymi powiatu oraz samorządem województwa dolnośląskiego przyjęty przez Radę Powiatu Kłodzkiego. W planie przyjęto następujące zasadnicze założenia dla rozwoju gospodarki odpadami w powiecie kłodzkim:

- zintegrowane podejście do gospodarki odpadami,
- zapewnienie zorganizowanej zbiórki całej ilości wytwarzanych odpadów,
- minimalizacja ilości odpadów oraz zmniejszenie ich potencjału szkodliwości,
- wzrost recyklingu, w tym recyklingu organicznego,
- składowanie odpadów wcześniej przekształconych,
- zwiększony udział społeczny w procesie podejmowania decyzji,
- efektywna ochrona zdrowia i życia ludności oraz środowiska przed odpadami

Mając na uwadze aspekty ekonomiczne i zgodność z najnowszymi osiągnięciami technologicznymi oraz wymaganiami przepisów ochrony środowiska, 14 samorządów gminnych powiatu kłodzkiego postanowiło wspólnie, w sposób kompleksowy, uporządkować gospodarkę odpadami w powiecie kłodzkim. W tym celu stworzono „Międzygminny Związek Celowy Powołany Dla Stworzenia Wspólnego Systemu Gospodarki Odpadami w Powiecie Kłodzkim”. Związek, wspomagany finansowo ze środków Powiatowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz środkami członków Związku, wykonał szereg prac zmierzających do wdrożenia wspólnego systemu gospodarki odpadami tj. przygotowano dokumentację na monitoring i rekultywację starych, planowanych do likwidacji wysypisk komunalnych, przygotowuje całość niezbędnych materiałów i dokumentacji niezbędnych do pozyskania środków finansowych na budowę nowoczesnego Centrum Sortowania, Odzysku i Unieszkodliwiania Odpadów w Ścinawce Średniej, jak również formalno-prawnego przygotowania tej inwestycji.

Ponadto, przeprowadzono szereg szkoleń nauczycieli w celu edukacji dzieci i młodzieży w zakresie wdrażania powszechnej segregacji odpadów i pozyskiwania surowców wtórnych. Zrealizowanie założonych celów przez związek doprowadzi do kompleksowego uporządkowania gospodarki odpadami w powiecie kłodzkim, a wspólne działania wszystkich samorządów gminnych w tym zakresie pozwoli na uzyskanie optymalnych i jak najmniej uciążliwych dla społeczeństwa kosztów jednostkowych przy unieszkodliwianiu odpadów, a jednocześnie zmniejszy do minimum uciążliwości powodowane gospodarką odpadami, prowadzoną w sposób nowoczesny i zgodny z wymogami krajowych jak również obowiązujących w Unii Europejskiej przepisów ochrony środowiska. Obecnie wniosek "Wspólny system gospodarki odpadami w powiecie kłodzkim" o szacunkowej wartości 24 761 400 euro znajduje się na pierwszej pozycji listy projektów przygotowywanych do rekomendacji Komitetu Sterującego o dofinansowanie z Funduszu Spójności w latach 2007 – 2013.

Zakończono program „Czarnego Trójkąta”. Stacje monitorujące zanieczyszczenia transgraniczne włączono do sieci monitoringu na terenie województwa, prowadzonej przez WIOŚ we Wrocławiu. Po zakończeniu tego programu realizowana jest współpraca międzynarodowa, wspólnie z Republiką Czeską i Federalną Republiką Niemiec w zakresie wymiany wyników pomiarów emisji zanieczyszczeń oraz ujednoczenia układów pomiarowych.

Zgodnie z dyrektywą 2001/77/WE, Polska w 2010 r. powinna posiadać 7,5-proc udział energii z odnawialnych źródeł energii w krajowym zużyciu energii. Ten udział może być osiągnięty poprzez wykorzystanie biomasy lub rozwój energetyki wiatrowej i małej energetyki wodnej. Obecnie to właśnie energetyka wodna jest głównym krajowym źródłem ekologicznej energii elektrycznej. w strukturze produkcji energii z OZE w 2003 r. z dużych elektrowni wodnych pochodziło 68,38 proc. energii, a z MEW - 26,21 proc., czyli łącznie prawie 95 proc. Udział energii z elektrowni wiatrowych wynosił 2,48%, biogazowych - 2,51%, biomasowych - 0,42%.

W Polsce energię elektryczną i ciepłą uzyskuje się w 76% z węgla kamiennego i brunatnego, w 13% z ropy naftowej, w 9% z gazu ziemnego i tylko w niewielkim procencie z odnawialnych źródeł energii. Natomiast alternatywne źródła energii w bilansie paliwowo – energetycznym Unii Europejskiej wynoszą 17%. Prawo Energetyczne ustala założenia polityki energetycznej państwa. Art. 15 pkt 7 i 8 mówi, że: „Założenia polityki energetycznej państwa” powinny być opracowane zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju kraju i określać:

- rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii,
- politykę efektywności energetycznej (z elektrowni wodnych i wiatrowych, ze źródeł wytwarzających energię z biomasy, biogazu, słonecznych ogniw fotowoltaicznych, słonecznych kolektorów do produkcji ciepła oraz źródeł geotermicznych).

Tak mocno akcentowany w polityce ekologicznej zrównoważony rozwój zakłada wzrost udziału energii ze źródeł odnawialnych. w roku 1999 Sejm zobowiązał Rząd Polski do opracowania „Strategii zrównoważonego rozwoju Polski do roku 2025”, a w lutym 2000 roku przyjął „Założenia polityki energetycznej Polski do roku 2020”, w których określono potrzeby energetyczne państwa oraz źródła zaopatrzenia w energię.

Także w roku 2000 w Ministerstwie Środowiska powstał dokument pt. „Strategia rozwoju energetyki odnawialnej”, a we wrześniu 2000 r. Rząd Polski przyjął „Strategię rozwoju energii z odnawialnych źródeł w Polsce”. Dokumenty świadczą o zainteresowaniu władz problematyką środowiskową i energetyczną „Strategia...” zakłada osiągnięcie w do roku 2010 7,5% i 14% do roku 2020 udziału energii ze źródeł odnawialnych.

Na terenie powiatu kłodzkiego możliwe jest uzyskiwanie energii odnawialnej w rodzajach:

ELEKTROWNIE WODNE

Po roku 1949 doprowadzono do zamknięcia, a następnie dekapitalizacji dużej liczby małych zakładów wodnych, których odtworzenie w większości przypadków jest już niemożliwe lub niecelowe. W wielu miejscach do dzisiaj znajdują się budowle hydrotechniczne pozostałości po infrastrukturze technicznej dawnych siłowni. Możliwa jest realizacja obiektów – mikroenergetyki wodnej – obiekty o mocy do 50 kW i – minienergetyki wodnej – obiekty o mocy 50 kW do 1 MW, jako elektrowni z naturalnym dopływem wody spiętrzonych budowlami wodnymi.

ENERGIA SŁONECZNA

Prywatni inwestorzy wykonują we własnym zakresie ogniwa fotoelektryczne dla potrzeb gospodarstw domowych. Tendencja ta jest zdecydowanie wzrostowa i powinna być szeroko propagowana.

ENERGIA GEOTERMALNA

Na terenie powiatu istnieją korzystne warunki geologiczne lecz obecnie brak realizacji poza wstępnymi badaniami. W perspektywie roku 2020 istnieje bezwzględna konieczność wdrożenia.

ENERGIA WIATRU

W powiecie kłodzkim brak jest korzystnych warunków związanych z wykorzystaniem energii wiatru, jednak możliwa jest budowa szeregu lokalnych farm energetycznych wykorzystujących ten nośnik energii.

SPALANIE BIOMASY

W powiecie kłodzkim zasadnym z wielu względów wydaje się sposób wykorzystania energii tkwiącej w biomacie. Pozwoli to na zagospodarowanie gruntów niewykorzystywanych rolniczo, jak również spowoduje zmniejszenie kosztów w gospodarstwach rolnych. W przyszłości rośliny energetyczne będzie się uprawiać na olbrzymich specjalistycznych plantacjach. Starostwo Powiatowe w Kłodzku opracowało program wykorzystania zasobów naturalnych w powiecie kłodzkim na cele energetyki odnawialnej „Czysta Energia” wspierający finansowo (z wykorzystaniem środków z PFOŚiGW) działania służące poprawie stanu środowiska naturalnego na ziemi kłodzkiej poprzez wykorzystanie biomasy i energii słonecznej.

2.2 Walory kulturowe dla rozwoju turystyki w badanym obszarze

Wielkim atutem powiatu kłodzkiego jest jego krajobraz. Góry pokryte lasami, tereny rolne jeszcze wolne od zabudowy oraz położone w dolinach zwarte układy osadnicze: pasmowe na wsi, koncentryczne w miastach.

Jest to tak odmienne od chaosu, z którym się spotykamy na innych terenach górskich kraju. Aby zachować ład przestrzenny należy ograniczać wychodzenie nowej zabudowy poza istniejące układy osadnicze aż do wyczerpania rezerw terenowych istniejących wewnątrz miejscowości. Na terenach wiejskich należy dążyć do zachowania cech zabudowy charakterystycznych dla regionu, zwłaszcza skali i formy budowli. Cechy te pozwalają zidentyfikować region, w którym żyjemy, zaświadczać o jego inności, a nawet wyjątkowości. Jeżeli pozwolimy na przypadkowość i kosmopolityzm architektoniczny to stracimy oryginalność, walor który przyciąga do nas turystów.

Powiat kłodzki podjął działania informacyjne i popularyzujące lokalną architekturę regionalną wydając wspólnie z partnerem czeskim bogato ilustrowany folder pt: „Architektura Regionalna Pogranicza Kłodzko-Orlickiego”. Materiał ten ma zachęcać i inspirować do wykorzystywania dziedzictwa kulturowego przy realizacji nowych budowli zwłaszcza na terenach wiejskich i w związku z tym został przekazany do wszystkich urzędów gminnych powiatu. Natomiast ze względu na jego duże walory poznawcze znaczna część nakładu została przekazana do bibliotek szkolnych i publicznych.

Obszary chronione na Ziemi Kłodzkiej

- obszary objęte ochroną ze względu na szczególne wartości przyrodnicze
  - Park Narodowy Gór Stołowych,
  - Śnieżnicki Park Krajobrazowy,
  - obszary chronionego krajobrazu Gór Bardzkich, Sowich, Gór Bystrzyckich i Orlickich,
- zabytkowe zespoły miejskie objęte ochroną konserwatorską:
  - Kłodzka,
  - Barda,
  - Bystrzyca Kłodzka,
  - Nowej Rudy,
  - Międzylesia,
  - Łądko-Zdroju,
  - Dusznik-Zdroju,
  - Radkowa
  - Lewina Kłodzkiego,
- dzielnice uzdrowiskowe objęte ochroną konserwatorską:
  - Łądko-Zdroju,
  - Dusznik-Zdroju,
  - Polanicy-Zdroju,
  - Kudowy-Zdroju,

- Długopola-Zdroju
- uzdrowiska klimatycznego Międzygórze.

2.2.1 Zarys historyczno-kulturowy regionu

Rys. 6. Historyczna mapa Ziemi Kłodzkiej

Rozwój cywilizacyjny poszczególnych terenów w dużej mierze uzależniony jest od wymiany gospodarczej i kulturalnej. Położenie geograficzne, szlaki handlowe, drogi wodne warunkują wymianę towarów, przemieszczanie się ludności.

Trasa pradawnego szlaku handlowego (bursztynowego) prowadziła przez Náchod, Kudowę-Zdrój, Kłodzko z odnogą na Międzyzlesie, Kłodzko do Wrocławia, Kalisza i nad Bałtyk. Przy szlakach handlowych, przeprawach przez rzeki powstawały osady i grody, których załogi pilnowały bezpieczeństwa kupców z jednej strony i gwarantowały egzekwowanie opłat celnych z drugiej.

Takie były prawdopodobnie przestanki zbudowania przez czeskich Sławnikowiców grodu nad Nysą, o których wspomina kronikarz Kosmas. w X i XI wieku ziemia kłodzka była przedmiotem rywalizacji czeskich Przemysławów z polskimi Piastami. Kres tej rywalizacji położył pokój Zielonoświątkowy podpisany w Kłodzku przez Sobiesława i Bolesława Krzywoustego w roku 1137. Od tego czasu ziemia kłodzka należy do Czech.

W roku 1278, książę śląski Henryk IV Probus, władający ziemią kłodzką jako czeski lennik nadał prawa miejskie znaczącym osadom dla Kłodzka, Radkowa i Łądko-Zdroju nadając im przywilej handlu solą z Wieliczki. w roku 1459 panujący w Czechach Jerzy z Podiebradów ustanowił „suwerenne” Hrabstwo Kłodzkie, które miało być domeną jego rodu. w latach 1471 – 1526 Hrabstwo Kłodzkie wraz z Królestwem Czech pozostawało pod panowaniem Jagiellonów, natomiast po śmierci Ludwika Jagiellończyka Habsburgów austriackich. w wyniku wojen śląskich w połowie XVIII wieku (rok 1742, pokój we Wrocławiu), król Fryderyk II odebrał Śląsk Austrii, a Hrabstwo Kłodzkie kupił i włączył przez przeszło 200 lat w granice administracyjne Dolnego Śląska. w ten sposób zatarte zostały przestarzałe granice oddzielające ziemię kłodzką od Dolnego Śląska. o przyznaniu ziemi kłodzkiej Polsce zdecydowano po drugiej wojnie światowej. w latach 1945 – 46 na ziemi kłodzkiej, podobnie jak na pozostałych terenach przyznaczonych Polsce, miała miejsce wielka „wędrówka ludów”, czyli przesiedlenie ludności niemieckiej i zasiedlenie tych ziem przez repatriantów głównie z kresów wschodnich.

Do najstarszych gałęzi wytwórczych na ziemi kłodzkiej zalicza się tkactwo, rozwijające się od czasów prehistorycznych, budownictwo, górnictwo, szklarstwo. Druga połowa XIII wieku i wiek XIV to okres silnego rozwoju gospodarczego będącego wynikiem gospodarczej działalności zakonów: joannitów i cystersów i silnej kolonizacji niemieckiej ułatwianej przez niemiecką dynastię Luksemburczyków panującą w Czechach. Lata dwudzieste XV wieku przyniosły duże zniszczenia wskutek wojen husyckich. Po wojnach husyckich następuje dalszy rozwój gospodarki, rozwija się budownictwo, górnictwo: marmury w Dusznikach-Zdroju i Międzyzlesiu, piaskowiec w Długopolu-Zdroju, Radkowie i w Starej Bystrzycy, Morawie, Siennej i Kletnie, złoto i srebro w Złotym Stoku, rudy żelaza w Dusznikach-Zdroju, Nowej Rudzie i miedź też w Nowej Rudzie.

Trwający 200 lat rozwój tych ziem zahamowała wojna trzydziestoletnia (1618-48). Bezpośrednim skutkiem wojny i epidemii było wyludnienie (straty do 30%), ruiny miast i wsi. w dalszej jednak perspektywie poniesione straty okazały się ożywczym wstrząsem. w krajach niemieckich uległ przyspieszeniu rozpad systemu feudalnego, nastąpiła szybka odbudowa zniszczonych miast. Intensywny ruch budowlany inspirowany przez kościoły i rady miejskie ułatwił ożywienie gospodarcze, dając zatrudnienie tysiącom ludzi. w XIX wieku gospodarka tych ziem opiera się na surowcach lokalnych (skały, lasy, węgiel, rudy miedzi i żelaza). Budowa linii kolejowych i połączenia Kłodzka z Wrocławiem, Wałbrzychem, Międzyzlesiem nadaje nowe tempo gospodarcze, umożliwia rozwój nowych branż opartych na sprowadzanych surowcach. na przełomie XIX i XX wieku powstały nowe gałęzie gospodarcze wykorzystujące od dawna znane uzdrowiska (Kudowa-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Łądek-Zdrój) jak i walory krajoznawcze terenów górskich dla wchodzącej w modę turystyki.

W okresie powojennym, od roku 1946 do końca lat 80-tych, rozwijano przejęte gałęzie przemysłu i wielkotowarową produkcję rolną. Wprowadzono i rozwijano przemysł elektrotechniczny i hutnictwo szkła. Uogólniając, rozwijano wielkie „socjalistyczne” formy przemysłu, rolnictwa i usług w uzdrowiskach i turystyce.

Likwidacji uległa prywatna baza turystyczna i drobny przemysł zlokalizowany również we wsiach poprzednio skutecznie dofinansowujący rolnictwo. Rozwój prywatnych przedsiębiorstw, bazy turystycznej i uzdrowiskowej oraz usług był skutecznie blokowany przepisami i pozaprawnymi metodami działania. Kryzys lat 80. i 90. dotknął przede wszystkim te gałęzie gospodarki, na których rozwój postawiono:

- przemysł wydobywczy (głównie górnictwo węglowe),
- przemysł włókienniczy,
- przemysł przetwarzający miejscowe surowce,
- przemysł elektromaszynowy,
- wielkotowarowy rolnictwa uprzemysłowionego,
- uzdrowisk, jako centralnie zarządzane kompleksy usług.

Ponadto, nastąpiło wyludnienie wsi górskich, spadek produkcji rolnej, upadek przemysłu przetwarzającego płody rolne (np. mleczarnie). w końcu lat 90 - tych zauważalny jest rozwój

- przemysłu na bazie lub z udziałem kapitału zachodniego,
- prywatnych usług w zakresie handlu, gastronomii, zdrowia, turystyki i ostatnio także usług w uzdrowiskach,
- przemysłu wydobywczego materiałów budowlanych,
- agroturystyki, która stała się istotnym czynnikiem aktywizacji wsi ziemi kłodzkiej.

Przystąpienie Polski do UE w maju 2004 roku pozwoliło na szersze korzystanie ze środków pomocowych co znacząco wspiera rozwój ziemi kłodzkiej. Natomiast przystąpienie naszego kraju do traktatu z Schengen zniósło bariery graniczne i ułatwiło współpracę z partnerami czeskimi oraz zwiększyło ruch osobowy w strefie przygranicznej.

Ziemia Kłodzka charakteryzuje się różnorodnością historyczno-kulturową. Swoją wielokulturowy charakter czerpie ze zmiennych losów historii regionu. Ważnym elementem infrastruktury społecznej są placówki kultury. Większość instytucji kultury wyższego rzędu (opera, operetka, filharmonia) znajduje się w stolicy województwa.

W obejmującym 14 gmin powiecie kłodzkim, funkcjonuje:

- 11 domów kultury,
- 1 biblioteka realizująca zadania powiatowe powierzone jej na zasadzie porozumienia z 1999 roku,
- 14 bibliotek stopnia podstawowego (w sieci łącznie działają 54 biblioteki),
- 2 szkoły muzyczne I-ego stopnia,
- 4 muzea oraz 12 placówek działających w obszarze kultury (3 Powiatowe Centra Kształcenia Kadr, 4 kina oraz 5 placówek muzealnych nie posiadających statusu muzeum).

Institucje kulturalne regionu oraz liczne organizacje pozarządowe posiadające znaczący dorobek w prowadzonej działalności artystycznej, edukacyjnej i organizacyjnej przeprowadzają wiele imprez w obszarze muzyki, sztuki teatralnej oraz literatury. w większości gmin funkcjonują Koła Gospodyń Wiejskich oraz kapele ludowe. Aktywnie działają też osoby indywidualne zajmujące się różnego rodzaju rzemiosłem artystycznym i twórczością ludową.

Liczne formy eksponowania kultury stanowią ważny czynnik aktywizacji turystycznej regionu. Kultura na ziemi kłodzkiej znajduje swój wyraz w organizowanych imprezach o randze zarówno regionalnej jak i międzynarodowej. Spośród wielu znanych i cenionych wydarzeń kulturalnych wymienić należy

- Międzynarodowe Wieczory Muzyki Organowej i Kameralnej,
- Międzynarodowy Festiwal Moniuszkowski,
- Międzynarodowy Festiwal Chopinowski,
- Festiwal Teatralny „Zderzenia”,
- Polsko–Czeskie Dni Kultury Chrześcijańskiej,
- Łądeckie Lato Baletowe,
- Międzynarodowy Festiwal Artystyczny – Zdroje Kultury
- Przegląd Filmów Górskich im. A. Zawady

Bogaty kalendarz imprez o charakterze kulturalnym istotnie wpływa na liczbę osób odwiedzających atrakcyjną ziemię kłodzką. Stąd też powiat kłodzki będzie prowadził działania zmierzające do wzbogacenia aspektów kulturalnych życia zarówno mieszkańców jak i turystów tak licznie przybywających na teren Kotliny Kłodzkiej. na terenie powiatu kłodzkiego znajdują się również liczne zabytki i dobra kultury. Niestety często ulegają one bezmyślnej dewastacji, dlatego też powiat kłodzki będzie prowadził działania w zakresie sporządzania powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Głównym celem Programu opieki nad zabytkami powiatu kłodzkiego będzie zachowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego poprzez podejmowanie następujących zadań

- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- promocja dziedzictwa kulturowego w kraju i zagranicą,
- rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne,
- turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie działań mających na celu kształcenie kadr związanych z dziedzictwem kulturowym,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej.

Przy Starości Kłodzkim działa od 2001 roku Powiatowa Grupa Robocza ds. Ochrony Zabytków przed pożarem, przestępczością i dewastacją. Grupa dokonuje corocznie, na podstawie harmonogramu uzgodnionego z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków oraz w porozumieniu z gminami powiatu kłodzkiego, kontroli zabytków z terenu powiatu. Również społeczni opiekunowie zabytków dbają o materialne dziedzictwo ziemi kłodzkiej. Na dzień dzisiejszy Starosta Kłodzki ustanowił jedenastu społecznych opiekunów zabytków na terenie powiatu kłodzkiego, w tym siedem osób fizycznych i cztery osoby prawne.

2.2.2 Obiekty architektury i budownictwa

Ziemi Kłodzka ze względu na swoją historię, łączącą dziedzictwo kulturowe trzech kultur, jest obficie wyposażona w liczne zabytki architektury różnego rodzaju. Znakomita większość z nich stanowi już element rozpoznawalny regionu, z którym turyści identyfikują Ziemię Kłodzką. Ze względu na charakter niniejszego opracowania, w dalszej części zaprezentowano jedynie najważniejsze z nich, podając dokładne adresy oraz informacje dotyczące funkcjonowania, godzin otwarcia oraz cen biletów.

2.2.2.1 Zabytki architektury sakralnej

Kaplica Czaszek

Czermna, 57-350 Kudowa-Zdrój

tel. kom. 0 605 540 927

Czynne: wtorek – niedziela w okresie zimowym w godz. 10.00 - 16.00

od maja w godz. 9.30 - 17.30, przerwa 13.00 - 14.00

Bilety wstępu: 3 zł dorośli / 2 zł studenci / 1 zł dzieci

Osobliwa - jedna z nielicznych w Europie - kaplica, której wystrój stanowią warstwowo ułożone czaszki i piszczele ok. 3 tys. ludzi - ofiar wojen i epidemii. w piwnicy zgromadzono ok. 20 tys. innych fragmentów szkieletów. Snuć tutaj można refleksje o śmierci i sądzie ostatecznym.

Bazylika Nawiedzenia NMP w Wambierzycach

57-411 Wambierzyce

Plac NMP 1

Jeden z największych zabytków baroku Ziemi Kłodzkiej. Przepiękna budowla i cel pielgrzymek pątników z całego świata. Podobno w 1218 roku po żarliwej modlitwie pod figurką maryjną odzyskał tu wzrok Jan z Raszewa .

Dla ułatwienia praktyk religijnych u stóp lipy z figurka ufundowano wkrótce kamienny ołtarz, kropielnicę i lichtarz (przechowywane obecnie w krużgankach bazyliki) w latach późniejszych w miejscu uzdrowienia stanął mały kościół.

Świątynia była wiele razy przebudowywana-obecny kształt uzyskała w XVIII wieku, kiedy właściciel Wambierzyc hr. Franciszek von Götzen przystąpił do odbudowy zburzonego kościoła.

Na początku naszego wieku w fasadzie zainstalowano oświetlenie elektryczne w postaci 1390 żarówek. w 1936 r. papież Pius XII podniósł godność świątyni do rangi bazyliki mniejszej. Kult maryjny w Wambierzycach zapoczątkowali i podtrzymywali przez stulecia pątnicy z Czech, Moraw, Austrii i Górnego Śląska.

Kalwaria i zespół kaplic w Wambierzycach

Kalwaria należy do największych i najcenniejszych w Europie. Założona została przez Daniela Osterberga w latach 1683-1708.

Obejmuje 79 stacji pochodzących z czasów przebudowy w XVIII/XIX wieku. na przełomie XIX i XX stulecia prawie wszystkie kaplice ozdobiono naturalistycznymi polichromowanymi drewnianymi figurami, będącymi dziełem rzeźbiarzy tyrolskich.

Kościół Matki Bożej Różańcowej oraz Klasztor Ojców Franciszkanów w Kłodzku

Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z 1257 roku, gdy ustanowiony został czterdziestodniowy odpust dla odwiedzających kaplicę franciszkanów w dniach św. Klary i św. Franciszka.

Obecny kształt kościoła uzyskał w 1628, jednak wnętrze wykończono dopiero w roku 1697. Budynek kościoła jest prostą trójnawową bazyliką o długości około 30 metrów. Nawa główna pokryta jest sklepieniem kolebkowym. w nawach bocznych, ze sklepieniami żagielkowymi, umieszczone zostały cztery ośmioboczne kaplice. Klasztor jest bardzo obszernym budynkiem na planie kwadratu z wewnętrznym dziedzińcem. w refektarzu klasztoru znajduje się olbrzymi fresk F.A. Schefflera.

Kościół Wniebowzięcia NMP w Kłodzku

Za prawdopodobny początek budowy kościoła uznaje się 1194 rok, ale nie ma to dowodów, natomiast kamień węgielny położony został przez kłodzkich joannitów około 1344 roku. Inicjatorem budowy był arcybiskup praski Arnost z Pardubic, mocno związany z Kłodzkiem, który umierając w 1364 roku zapisał znaczne sumy pieniędzy na kontynuację budowy. Budowa kościoła ruszyła dopiero w drugiej połowie XV wieku. w 1462 roku rozpoczęto budowę wieży południowej, zwaną Białą a wieżę północną zwaną Czarną rozpoczęto budować w 1487 roku ale ukończono dopiero na początku XVI wieku.

W 1562 roku kościół przejęli protestanci a w 1624 roku jezuiti, którzy rozpoczynają jego modernizację.

W wyniku długotrwałych, bo blisko 350-letnich, prac powstała okazała późnogotycka budowla. Wnętrze kościoła posiada wystrój barokowy choć nie brak w nim również cech pochodzących z innych okresów. Wielce zasłużył się w tym względzie Michał Klahr, rzeźbiarz który swą karierę rozpoczął właśnie przy wystroju tego kościoła. Szczególną uwagę przykuwa m.in. pochodzący z lat 1727-1729 ołtarz główny, wykonany przez Krzysztofa Tauscha, następnie ufundowana w 1717 roku ambona, autorstwa Michała Klahra, pochodząca z XIV wieku „Kłodzka Madonna z Czyżykiem” oraz pomnik biskupa Arnosta. w bocznej nawie kościoła, po lewej stronie od ołtarza głównego znajdują się nagrobek arcybiskupa Arnosta, z jego osobą wiążą się dwie legendy.

Podobno jako młody chłopiec uczęszczał do szkoły prowadzonej przez kłodzkich joannitów, będąc na jednym z nabożeństw spostrzegł że figurka Matki Boskiej odwraca od niego swoją twarz, wtedy to postanowił zostać duchownym. w roku 1343 zostaje praskim biskupem a rok później obejmuje funkcję arcybiskupa praskiego. Arnost z Pardubic zmarł 30 czerwca 1364 roku i zgodnie z jego wolą, ciało sprowadzono do Kłodzka gdzie został pochowany w nawie głównej, w krypcie przed ołtarzem. Niebawem król Karol IV zlecił przygotowanie nagrobka, prawdopodobnie słynnej praskiej pracowni Piotra Parlera.

Prawie 100 lat od śmierci arcybiskupa miało miejsce dziwne zdarzenie, które szybko uznano za cud, z jego nagrobka zaczęła wyciekać oleista ciecz o intensywnym i przyjemnym zapachu, zdarzenie powtórzyło się w dzień Bożego Ciała. Owy cud miał świadczyć o szczególnej opiece jaką darzył Kłodzko arcybiskup. z nagrobkiem duchownego związana jest jeszcze jedna historia, otóż z nie znanych przyczyn zaczął pękać. Zdarzenie wiązano z przepowiednią samego arcybiskupa Arnosta, który spisał ją jeszcze przed swoją śmiercią. Popękany nagrobek w XIX w. podczas renowacji kościoła został przeniesiony do nawy północnej. Obecnie w nawie północnej pod pierwszym filarem znajduje się jeszcze marmurowy pomnik klęczącego arcybiskupa, wykonany przez czeskiego rzeźbiarza Jana Jandę.

Kościół WNMP był niegdyś otoczony murem cmentarnym, który został rozebrany w wyniku likwidacji cmentarza pod koniec XIX w. Pozostała jedynie okazała późnobarokowa brama z trzema figurami świętych: św. Franciszka Ksawerego, św. Ignacego Loyola i św. Franciszka Borgiasz, zwana Bramą Czarną.

Kościół pw. św. Jerzego i św. Wojciecha w Kłodzku

Według kronik teren na którym stoi obecnie kościół przy ulicy Łukasieńskiego należał kiedyś do joannitów. w 1275 roku istniała w tym miejscu kaplica szpitalna dla chorych na trąd pw. św. Jerzego.

Kaplicą opiekowali się zakonnicy. w 1344 roku joannici opuścili ten teren pozostawiając jedynie szpital, który uległ spaleni w XV w. Książę ziebicki i hrabia kłodzki Henryk Starszy oddaje w 1478 roku bernardynom zbudowany w miejscu zgliszcz kościół i klasztor.

W roku 1479 biskup wrocławski Rudolf z Rudesheim poświęcił kościół i o tej pory był to kościół pod wezwaniem św. Jerzego i św. Wojciecha.

W 1517 roku został uszkodzony przez pożar, a zakon wkrótce zostaje rozwiązany. Teren po kościele zajmuje rada miejska, która organizuje w nim szpital. w 1622 roku część przedmieścia spłonęła a z nimi budynki po zakonie bernardynów. Bernardyni po prawie stu latach wracają do Kłodzka, na miejscu swoich dawnych budowli budują wkrótce kaplice. Najpierw w 1662 roku powstaje kaplica św. Antoniego Padewskiego, później w 1667 roku Najświętszej Panny Marii oraz w 1700 roku św. Józefa i św. Barbary. w wyniku oblężenia wojsk austriackich w 1760 roku kościół ponownie ucierpiał, a w 1834 roku został przemianowany na kościół ewangelicki garnizonowy. Od 1946 roku kościół zajmują siostry Klaryski od Wiecznej Adoracji.

Konwikt jezuicki – obiekt Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku

Muzeum mieści się w barokowym budynku d. konwiktu jezuickiego z XVII/XVIII w.

Kościół św. Katarzyny w Starym Wielisławiu

Obronny kościół z XV-wiecznym prezbiterium i wieżą, z wnętrzem w stylu barokowym i rokoko. Przechowuje się tutaj m.in. relikwie Krzyża Świętego i gwóźdź wykuty na wzór tego, jakim przybito rękę Pana Jezusa do krzyża.

W ołtarzu głównym od stuleci stoi figurka Matki Boskiej. Szczególnie pamiętny okazał się rok 1300, gdy biskup praski Georg wydał list fundacyjny, a papież Bonifacy VIII bullę, w której nazwał wielisławską świątynię Przybytkiem Niebieskim i ustanowił ją kościołem pielgrzymkowym. Tradycyjny przekaz mówi, iż figura Matki Boskiej ocalała z pożaru, który strawił wielisławski kościół podczas najazdu husytów w 1248 roku.

Podobnie legendarny charakter ma przekaz mówiący o powstaniu sanktuarium: bogaty chłop - Schneider usłyszał we śnie polecenie Maryi, nakazującej mu wyrzeźbić jej wizerunek. Przedtem nie szczęściło się mu. Gdy spełnił polecenie Maryi, szczęście zaczęło mu sprzyjać. Kościół nosi wezwanie św. Katarzyny Aleksandryjskiej, której relikwie przywieziono tutaj w 1660 roku z Rzymu. w 2001 roku kard. Henryk Gulbinowicz, metropolita wrocławski, podniósł kościółek do rangi sanktuarium. Po przeciwnej stronie wsi można zwiedzić mauzoleum księcia Jana Ziębickiego.

Kościół św. Piotra i Pawła w Dusznikach-Zdroju

Obecny kształt kościoła przybrał w latach 1808-30. Jest kościołem jednonawowym, ze sklepieniem kolebkowym.

W kościele zachował się m. in. cenny barokowy ołtarz, dłuta M. Koesslera z roku 1730, ołtarz '14 Wspomożycieli', obraz P. Brandla 'Pożegnanie Apostołów Piotra i Pawła', oraz oryginalna barokowa ambona w kształcie wieloryba i figury dłuta M.I. Klahra.

Kościół św. Michała Archanioła w Bystrzycy Kłodzkiej

Kościół parafialny, należy do najciekawszych założeń sakralnych na Dolnym Śląsku. Powstał w wyniku przebudowy pierwotnego, późnoromańskiego kościółka. w obecnej postaci jest to dwunawowa hala z rzędem filarów i dwoma prezbiteriami. Do chwili obecnej zachowało się w nim sporo detalu kamieniarskiego m. in. romańskie słuszki, gotyckie portale i chrzcielnica z herbami.

Drewniany Kościół w Nowej Bystrzycy

Drewniany kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny o rozczłonkowanej bryle z potężną sygnaturką. Wewnątrz barokowy wyposażenie.

Drewniany Kościół w Kamieńczyku

Budowla pochodząca z 1710 roku, jeden z niewielu zachowanych zabytkowych kościołów drewnianych pod wezwaniem św. Michała. Wewnątrz ołtarz z 1720 kupiony wraz z amboną z kościoła w Lichkove (Czechy). Polichromia przedstawia motywy kwiatowe o cechach ludowych.

Drewniany Kościół w Zalesiu

Oryginalny kościół p.w. Św. Anny wzniesiono w 1718 roku. Najcenniejszym elementem wyposażenia jest bardzo duży zespół polichromii zwaną 'Biblią dla ubogich'.

Kościół w Nowej Wsi

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny wzniesiony został jako barokowy w latach 1702-1704 przez włoskiego architekta J. Carove. Jest to drugi co do wielkości kościół Ziemi Kłodzkiej, założony na rzucie krzyża łacińskiego. Wewnątrz bogate wyposażenie, m.in. ołtarz i figury dłuta M. Klahra.

Kościół Bożego Ciała w Międzylesiu

Mimo wielokrotnych zniszczeń i modernizacji kościół do czasów nam współczesnych zachował swą gotycko-barokową formę. Najciekawszym z elementów wyposażenia wnętrza jest barokowa ambona w kształcie łodzi z 1750 roku.

Kościół św. Mikołaja w Nowej Rudzie

Kościół parafialny, z końca XIX wieku, wybudowany w stylu neogotyckim. Powstał na miejscu starego kościoła zbudowanego w II poł. XVI wieku.

W kościele wartymi obejrzenia są: rzeźby św. Krzysztofa z 1511 roku oraz św. Franciszka z Asyżu i św. Mikołaja. Warto zwrócić uwagę na neogotyckie ołtarze i witraże z końca XIX wieku.

W murze otaczającym kościół znajdują się dwie płyty nagrobne rodziny Kesslerów z 1617 roku.

Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej na Górze Wszystkich Świętych

Sanktuarium w NOWEJ RUDZIE – SŁUPCU. Dawniej miejsce to zwano Gaje, Podgaje, Kościelec obecnie Góra Wszystkich Świętych / 648 m n.p.m./.

Budowano etapami aby poświęcić kościół w roku 1680. Było to wotum za uratowanie ludności przed cholera. Miejsce pielgrzymek do II wojny światowej.

Od połowy lat 50-tych kościół popadał w ruinę, powstały pęknięcia w wyniku robót górniczych. Odbudowany przez mieszkańców zainspirowanych przez ks. Siemasza. Ponownie poświęcony w roku 1996 przez kard. H. Gulbinowicza.

Kościół św. Anny – Góra św. Anny

Inspiracją do wzniesienia na szczycie góry kaplicy był drewniana figurka św. Anny Samotrzeciej pochodząca z 1495 r.

Obecna kaplica została wzniesiona w 1644 roku. Wielokrotnie remontowana, ostatniego remontu doczekała się w połowie lat 90-tych. Od 1665 roku przy kaplicy osiedlali się pustelnicy, którzy byli jednocześnie jej strażnikami.

We wnętrzu kaplicy znajduje się ołtarz główny z dwoma kolumnami korynckimi z 1760 roku, w którym umieszczono olejny obraz „Św. Anna ucząca Maryję w towarzystwie św. Joachima”, rzeźby świętych Piotra i Pawła, obok ołtarza zawieszona barokowa ambona.

Od początku XVII wieku kaplica była miejscem ożywionego kultu religijnego. w dniu święta patronki na szczycie góry odbywały się uroczystości cieszące się dużą popularnością wśród okolicznych mieszkańców. Góra św. Anny była również miejscem obchodzenia świąt górniczych. Wydarzenia te przyczyniły się do wytyczenia wielu ścieżek prowadzących z noworudzkiego rynku na szczyt góry. Do dziś korzystając z uroków leśnych spacerów odnajdujemy wiele pamiątek po tamtych wydarzeniach.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem św. Krzyża (ul Cmentarna)

Kościół św. Krzyża był pierwszym kościołem parafialnym miasta. Wzniesiony przed 1403 r., zniszczony już w XIV w. szybko utracił swoje znaczenie. Obecny zbudowany został w 1659 r. według projektu Andrea Carove w stylu barokowym (być może z wykorzystaniem relikwów starszego). Był nieznacznie przebudowany w latach 1886 – 1887 i często remontowany z powodu szkód górniczych. Jest to niewielka budowla salowa z wydzielonym prostokątnym prezbiterium o świątyni narożach. na osi kwadratowa wieża, częściowo płynnie wtopiona we fronton i połączona z nim zakrzywionymi płaszczyznami spływów, zwieńczona hełmem z prześwietem. w wieży skromny portal z datą 1726 w kluczu. Naroża elewacji akcentowane lizenami w tynku, otwory okienne zamknięte półkoliście i odcinkowo. Wewnątrz barokowe wyposażenie z XVIII w., m.in. drewniany, polichromowany ołtarz, drewniana, polichromowana ambona, liczny zespół drewnianych, polichromowanych rzeźb i obrazów olejnych.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (ul. Cmentarna)

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny był początkowo kościołem św. Mikołaja wzniesionym na terenie dolnego miasta przed 1424 r. Obecny powstał w 1502 r. i do 1623 r. służył protestantom.

W latach 1725 - 1730 przebudowany, remontowany w 1917 r. Prosta bryła z wydzielonym, wielobocznie zamkniętym prezbiterium kryje salowe wnętrze.

Z boku dostawiona zakrystia. Całość nakrywa dwuspadowy dach, przy czym szczyt frontowy wykonany również jak połąć dachu. na kalenicy smukła ośmioboczna sygnaturka zwieńczona hełmem z prześwietem. Gładkie elewacje z oknami zakończonymi ostro łukowo i półkoliście. Nad bocznym wejściem wnęka z barokową figurką Wniebowzięcia NMP z ok. 1700 r. Wewnątrz barokowo - rokokowe drewniane, polichromowane ołtarze z XVIII w., barokowo - rokokowa drewniana, polichromowana ambona z XVIII w., drewniana, polichromowana figurka barokowa oraz gotycka, drewniana, polichromowana figurka MB z Dzieciątkiem z XV w. Przy kościele stoi kamienne Ukrzyżowanie z XIX w.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Barbary

Znajduje się przy ul. Jana Pawła II w Drogosławiu. Wzniesiono go w latach 1910 - 1911. Jest to okazała budowla o cechach architektury neoromańskiej łączonej z neogotykiem i neorenesansem. Stanowi trójnawową bazylikę z półkoliście zamkniętym prezbiterium z westwerkiem i transeptem. Wnętrze świątyni zdobią polichromie kłodzkiego malarza R. Richtera. Barokowy ołtarz główny pochodzi z poł. XVIII w., a obraz ołtarzowy przedstawiający św. Barbarę z początku XX w.

W 1967 roku założono w kościele instalację elektryczną, a rok później odnowiono polichromię wnętrza.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Katarzyny

Mieści się przy ul. Parkowej w Słupcu. Stanowi okazałą budowlę neogotycką z czerwonego piaskowca, za wyjątkiem kondygnacji wieży, która została wzniesiona w stylu neoromańskim. Zbudowany został w latach 1885 - 1887 na miejscu starego kościoła, który nie był już w stanie pomieścić coraz większej liczby wiernych.

Konsekracja świątyni nastąpiła dopiero w 1895 r. Od 1953 roku kościół jest siedzibą parafii. Stanowi trójnawową budowlę w formie hali o sklepieniu krzyżowo - żebrowym z bardzo wąskimi bocznymi nawami i drewnianym chórem wbudowanym w nawę główną. Całość wystroju dopełnia dekoracyjna polichromia wnętrza oraz witraże. Ołtarz główny pochodzi z pracowni monachijskiego rzeźbiarza Elsnera i przedstawia patronkę świątyni św. Katarzynę Aleksandryjską. Obraz patronki okalają figury świętych.

Kościół pomocniczy pod wezwaniem Bożego Ciała (ul. Kolejowa)

Jednowieżowy dawny kościół ewangelicki zbudowany został z czerwonego piaskowca w latach 1866 - 1868 w stylu neogotyckim. Po II wojnie światowej, kiedy niemieccy ewangelicy opuścili miasto, z braku gospodarza przekazany Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”, która urządziła w nim sklep z materiałami żelaznymi. na początku lat 90-tych XX w. sklep został zlikwidowany i kościół przez kilka lat stał pusty.

Od 1997 roku po przeprowadzeniu koniecznych prac remontowych, konsekracji i nadaniu mu imienia Bożego Ciała stanowi własność noworudzkiej parafii. Plac przy kościele nazwano imieniem pierwszego powojennego proboszcza ks. Michała Białowąsa.

Z dawnego wyposażenia kościoła niestety nie zachowały się do naszych czasów żadne elementy, część wyposażenia pochodzi z kościoła św. Mikołaja (ławki). Organy braci Walther zostały zastąpione 5-głosową fisharmonią.

Kaplica Matki Bożej Loretańskiej (ul. Cmentarna)

Barokowa kaplica z lat 1767 - 1768 ufundowana m.in. przez mieszczanina A. Klambta. Stanowi interesujące założenie przestrzenne na skraju zbocza z tarasowym ogrójcem i monumentalnymi kamiennymi schodami po bokach. Zbudowana została na rzucie prostokąta, nakryta jest czterospadowym dachem z sygnaturką. Przed kaplicą skarpa z murem oporowym, na którym stoi kamienne Ukrzyżowanie z 1773 r., a niżej pozostałości ogrójca z tego samego roku z figurką klęczącego Chrystusa i fragmentem innych, uszkodzonych figur. w 1994 r. kaplica została odremontowana z inicjatywy Fundacji Odnowy Ziemi Noworudzkiej.

Barokowy kościół parafialny w Łądku-Zdroju

Kościół parafialny Narodzenia NMP, poświęcony w 1697 r. o charakterze halowym, wyposażenie wewnątrz barokowe.

Cenne rzeźby figuralne z warsztatu Michała Klahra Starszego (krucyfiks) i jego syna Michała Ignacego (ambona). Ołtarz główny wykonał ok. 1904 r. A. Klein.

Malowidła sklepienne E. Reimanna, starsze w prezbiterium są dziełem W. Reinscha. w posiadaniu kościoła także piękna szopka betlejemaska, dzieło Klahrów.

Sanktuarium Matki Bożej Uzdrawienia Chorych w Łądku-Zdroju

Malowniczo położony kościółek zdrojowy w centrum łądeckiego uzdrowiska. Zwany też kaplicą zdrojową na Pustkowi. Zbudowany w roku 1679 początkowo jako kościółek jednonawowy. Powstał z fundacji hr. Zygmunta Hoffmanna z myślą o stworzeniu samodzielnej parafii w jego „zdrojowym księstwie” które istniało w latach 1684- 1736.

Arcybiskup praski nie wyraził jednak zgody na utworzenie takiej parafii. Poświęcony w roku 1690. Dziesięć lat później dobudowano dwie nawy boczne. na końcu wniesiono wieżę wyposażoną w roku 1795 w zegar /dar ministra Hoyma/.

Ołtarz główny z XVIII wieku, ołtarze boczne z roku 1926 /są dziełem A. Schmidta/. Barokowa figura Matki Bożej z Dzieciątkiem z 1674 roku.

Freski z XVIII wieku, podobnie obrazy św. Anny i św. Józefa ponoć dzieła Michała Willmanna. Fronton świątyni zdobią rzeźby św. Anny, Matki Bożej i św. Józefa.

Przed świątynią kamienna rzeźba Matki Bożej ufundowana w roku 1887 przez poznańskiego przemysłowca Antoniego Krzyżanowskiego, częstego gościa uzdrowiska. Szczątki budowniczego kościółka hr. Z. Hoffmanna złożono w roku 1697 w krypcie świątyni, tam też jego herb / nad wejściem do zakrystii/. Ciekawe organy 5-głosowe z końca XIX wieku zbudowane przez Boerschdorffa z Nysy. w kościółku pamiątka po Ojcu Św. Janie Pawle II w tym jego piuska. Miejsce często odwiedzane przez łądeckich kuracjuszy i gości uzdrowiska.

Sanktuarium Matki Bożej Śnieżnej na Górze Iglicznej

Góra Igliczna 847 m npm. Prowadzą na nią szlaki z Międzygórza, Bystrzycy Kłodzkiej, Długopola i Stronia Śl. Nieco poniżej szczytu sanktuarium maryjne. Wszystko zaczęło się w roku 1750 kiedy to wracający z pielgrzymki do Mariaszell wójt Wilkanowa Krzysztof Veit przynosi kopię tamtej figurki.

Umieszcza ją na buku rosnącym nieopodal szczytu. w 1765 roku wichura przewraca drzewo ale figurka pozostała nienaruszona. w 1776 roku figurkę umieszczono w drewnianej kaplicy ale wkrótce okazuje się za małą. w latach 1781-82 wznosi się obecny kościół, dwa lata później dobudowuje się wieżę a w roku 1821 krużganki.

Figurka ukoronowana podczas pobytu Jana Pawła II we Wrocławiu / 1983 r./. Ojciec Św. wówczas jeszcze kardynał gościł tu zresztą dwukrotnie w roku 1967 i 1968.

Kościół parafialny pod wezwaniem św. Józefa Oblata w Bolesławowie

Zbudowany w 1598r. jako kościół górniczy. Pierwotnie gotycko-renesansowy. w 1672r. został zniszczony i w tym samym roku na jego miejsce zbudowano nowy, który ukończono w 1675r.

Jest to budowla barokowa, jednonawowa, z wydzielonym prezbiterium, zakończonym wielobocznie. Nad prezbiterium wznosi się wysoka wieża, przechodząca w ośmiobok, nakryta hełmem z prześwitem.

Wewnątrz znajduje się bogate wyposażenie, głównie barokowe.

Ołtarz główny jest drewniany, polichromowany z obrazem świętego Józefa z Dzieciątkiem, pochodzi z około 1710r.

Ołtarz boczny, drewniany, polichromowany, z około 1740r. Oprócz tego w kościele znajdują się figury świętych oraz kolejne obrazy stacji Drogi Krzyżowej z XIX w.

Kościół pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Starym Gierałtowie

Został zbudowany w 1798r. w stylu barokowym. Jest to kościół jednonawowy z wydzielonym prezbiterium zakończonym półkoliście. Od zachodu stoi smukła wieża nakryta baniastym hełmem.

Wnętrze kościoła jest dość bogate, ma zróżnicowane wyposażenie m.in. barokowy drewniany ołtarz z I połowy XVIII w. neogotycki ołtarz boczny z XIX wieku, barokową polichromowaną ambonę z XVIII wieku z wizerunkami ewangelistów; rokokowy prospekt organowy z lat 1770-1780, drewniane polichromowane rzeźby i obrazy olejne.

Kościół pomocniczy parafii Stronie w Siennej

Pięknie usytuowany na zboczu. Murowany, jednonawowy, z półkoliście zakończonym prezbiterium. Przykryty sklepieniem kolebkowym i nakryty dwuspadowym dachem, z którego wyrasta wysoka, smukła, ośmioboczna sygnaturka zwieńczona stożkowym hełmem. Kościół wzniesiono w drugiej połowie XVIII wieku i przebudowano w XIX w.

Kościół parafialny Matki Bożej Królowej Polski i św. Maternusa

Bazylikowa, gotycka bryła, prawdopodobnie trzecia budowla na tym miejscu. Kościół wybudowano w roku 1264, pierwotnie jako drewniany. w 1732r. został całkowicie przebudowany zmieniając styl z gotyckiego na barokowy. Obecny kształt pochodzi z XVIII w. Wystrój wnętrza w większości jest barokowy i neobarokowy z rzeźbami m.in. M. Klahra z XVIII w. oraz pseudobarokowe Fr. Thamma z Łądko-Zdroju.

Ruiny barokowej kaplicy św. Onufrego z lat 1734-35

Kaplicę św. Onufrego wznosił w roku 1732 ówczesny właściciel Stronia Śląskiego hrabia Johan von Wallis. Kaplica ma charakter wczesnego baroku.

Renesansowa chrzcielnica z 1590 roku z kościoła pw. św. Jakuba w Krosnowicach - prawdziwy skarb kulturowy. Jej czasza ozdobiona jest herbami ewangelickiej szlachty.

Kaplica św. Jerzego w Łądku Zdroju

Znajduje się powyżej Zakładu Przyrodoleczniczego „Jerzy” na Wzgórzu Świetojerskim. Barokowa z lat 1656-58, założona na rzucie 8-boku, z dostawioną zakrystią, nakryta 8-boczną kopułą z latarnią. Naroża akcentowane pilastrami podtrzymującymi belkowanie. Kaplicę ufundował hr. von Götzen, a zbudował M. Biener wg planów B. i H. Henischów.

Kaplica stanowiła jeden z najbardziej znanych obiektów w uzdrowisku, później popadła w zapomnienie po zbudowaniu „Nowego Jerzego”, a w latach 60-tych została częściowo zdewastowana. Obecnie odremontowana przyciąga turystów i miejscową ludność.

Niżej wolnostojąca 8-boczna dzwonnica, zwieńczona ażurową galeryjką i baniastym hełmem. Służyła później jako Wieża Zegarowa. Smukła wieżyczka przypomina formą minaret.

Sanktuarium na Cierniaku w Łądku Zdroju

Sanktuarium Matki Boskiej Strażniczki Wiary

Z każdego miejsca w Bardzie widać szarą, nadzwyczaj surową bryłę ogromnej kamiennej świątyni. Powstała ona w latach 1686-1704. Swój przepiękny wystrój zawdzięcza znanym na Śląsku barokowym artystom. Szczególnie piękny jest prospekt organowy, dzieło rzeźbiarza Heinricha Hartmanna i ołtarz główny, dzieło Mikołaja Richtera, na którym umieszczona jest cudowna figura Matki Boskiej Bardzkiej Strażniczki Wiary. Jest to najstarsza rzeźba na Śląsku. Do kasztelańskiego grodu Barda przywieźli ją ok. 1189 r. rycerze w białych płaszczach z czerwonym krzyżem - joannici, i wkrótce figurka zaczęła dominować nad życiem miasta i jego mieszkańców. Dzięki niej Bardo stało się miejscem pielgrzymowania tysięcy pątników.

Droga Krzyżowa Polska, Czeska i Niemiecka

Droga Krzyżowa to szlak na szczyt Góry Bardzkiej – Kalwarii (583 m n.p.m.), wiodący z Barda przez kamienny XVI-wieczny most na drugi brzeg Nysy Kłodzkiej i dalej jej brzegiem do stóp stromej, całkowicie zalesionej góry Kalwarii. Majestatyczna Kalwaria przyciąga wzrok potężnym skalnym urwiskiem z białym krzyżem przy którym znajduje się punkt widokowy. Szlak wchodzi w wąską mroczną dolinkę, mija samotny dom, dawną pustelnię, i pnie się w górę strumienia. w wilgotnym cieniastym lesie brodzi przez potoczki, mija krzyże, kapliczki i monumenty - stare, kamienne, omszone... Wkrótce ukazuje się oczom wędrowca murowana kapliczka ze Źródłem Maryi. Szlak od źródła podąża dalej trasą dawnej drogi krzyżowej "niemieckiej", jednej z trzech (oprócz „polskiej” i „czeskiej”) oplatających górę, wspina się skalistą rynną wśród drzew i XVIII-wiecznych krucyfiksów. Tuż przed szczytem można podziwiać przepiękną panoramę Barda i okolic z punktu widokowego „Obryw Skalny”, które powstało na skutek osunięcia się mas ziemi w czasie powodzi w 1598 roku. na szczycie Kalwarii stoi Górską Kaplicą ufundowaną na pamiątkę cudownych objawień Matki Boskiej Płaczącej (przy murach kaplicy można zobaczyć odbicie stóp Maryi w kamieniu).

Wzgórze Różańcowe

Jest to ewenement małej architektury sakralnej. na niewysokim wzgórzu (380 m n.p.m.) wzdłuż alei ułożonej na kształt rozrzuconego różańca, ulokowano zespół 14 kaplic różańcowych. Pomysłodawcą był ówczesny przełożony klasztoru redemptorystów Ojciec Ksawery Franz. w 1903 r. wytyczono aleję o szerokości 5 m i długości 1740 m prowadzącą po zboczu góry, którą obsadzono lipami i klonami. Do prac budowlanych przystąpiono rok później i prowadzono je z przerwami do 1939 r. Efektem tej pracy było powstanie 13 kaplic. Do zrealizowania całości planu zabrakło jeszcze 4. Niemal wszystkie utrzymane są w charakterze modnego na początku XX wieku stylu w architekturze - historyzmu, nawiązującego do romanizmu, gotyku i baroku. w 1990 r. wybudowano nową, 14 kaplicę pod wezwaniem Ukoronowania Najświętszej Marii Panny.

2.2.2.2 Zabytki architektury militarnej

Forteczny Park Kulturowy Twierdza Kłodzka i Owcza Góra

ul. Grodzisko 1,57-300 Kłodzko

tel. (074) 867-34-68

Czynne codziennie

od IV do X w godz. 9.00-18.00

od XI do III: w godz. 9.00-16.00

Bilety wstępu: 6 zł norm. / 4 zł ulgowy

Najcenniejsze dzieło nowożytnej architektury obronnej w Polsce, zachęca do odwiedzenia swoją tajemniczością i ogromem.

Zobaczyć tu można ogromne bastiony i komnaty oraz wraz z przewodnikiem przejść podziemnym chodnikiem minerskim.

Z tarasu widokowego rozciąga się wspaniały widok na Kłodzko i całą Kotlinę.

Mury obronno-miejskie miasta Kłodzka

Budynek Fortecznego ujęcia wody w Kłodzku

ul. Zofii Stryjeńskiej 15

Pierwsza wzmianka o istnieniu wieży wodnej przy bramie ząbkowickiej, zaopatrującej kłodzki zamek w wodę pochodzi z roku 1494. Wieżę tą wspomina również Aelius w swoim opisie miasta z 1622 roku.

Najstarszy widok obiektu prezentuje panorama Kłodzka autorstwa Meriana. Budynek przedstawiony jest tam jako niewielki, jednokondygnacyjny, przykryty dachem dwuspadowym obiekt, zlokalizowany nad Młynówką, koło bastylki 2 linii murów miejskich. Dostawiony był do budynku Dolnego Młyna, a od wyżej wymienionej bastylki nieco odsunięty.

Z uwagi na brak studni i innych źródeł świeżej wody na zamku, budynek spełniał ważną rolę. Potwierdziło to oblężenie Kłodzka w 1742 roku, kiedy po oddaniu miasta garnizon austriacki miał olbrzymie problemy z zaopatrzeniem w wodę, gdyż ujęcie wody znajdowało się w mieście, zajętym przez wojska pruskie.

Woda czerpana była z Młynówki, a pompy, umieszczone w ujęciu zasilane były energią z koła wodnego. Rury wodne biegły od ujęcia wody przez budynek odwachu przy dawnej wewnętrznej bramie ząbkowickiej, gdzie znajdował się otwór rewizyjny, a dalej, wzdłuż linii dawnych murów miejskich, łączących twierdzę z miastem, aż do rezerwatu umieszczonego w Wysokim Bastionie oraz w otwartych cysternach przy kurtynie pomiędzy Bastionem Dzwonnik i Waclaw.

Woda tam umieszczona nie tylko służyła załodze twierdzy, ale również trafiała do cysterny na tyłach kłodzkiej Komendantury oraz zasilala miejską fontannę na rynku. Pod koniec XVIII wieku budynek ujęcia wody rozbudowano – poszerzono o około 1,5 m w kierunku zachodnim oraz o 4 m w kierunku wschodnim – połączono go z leżącą w pobliżu basteją.

Wówczas również najprawdopodobniej zmieniono formę dachu – na trójspadowy z dwoma rzędami lukarni powiekowych. Po 1847 roku nastąpiła niewielka zmiana w systemie zaopatrywania w wodę – nie czerpano jej z Młynówki, a z głównego nurtu Nysy, poprzez nową rurę przeciągniętą przez Wyspę Młyńską.

W związku z tym obiekt zaopatrzone w nowe koło wodne i nową pompę. Budynek ujęcia wody aż do lat 70 stanowił jedyne miejsce mieszczące pompy pompujące wodę na twierdzę. Dopiero w 1873 roku powstał nowy tego typu obiekt – przy moście, koło piekarni. Od tego czasu stary budynek traci na znaczeniu i prze 1900 rokiem zostaje oddany przez wojsko. w latach 30 XX wieku nastąpił gruntowny remont budynku.

Wymieniono więźbę dachową, zmianie uległa również forma dachu – zredukowano liczbę lukarn (zamiast kilku w dwóch rzędach w każdej z połaci pozostawiono po jednej), nastąpiło również przesunięcie komina – pierwotnie wystawał on ponad połacie dachu w północnej połaci, po przebudowie wystawał w połaci południowej. w trakcie prac odsłonięto spod tynku kamienne ciosy w narożnikach budynku od strony rzeki.

Ruiny Fortu Wilhelma koło Zalesia

Zniszczony fort pruski z XVIII wieku, koło wsi Huty. Wzniesiony został w wyniku umacniania granicy prusko - austriackiej, otaczała go niewielka fosa.

Nieopodal ruin (na szlaku żółtym z Huty do Polanicy-Zdrój) zobaczyć można figurkę Strażnika Wieczności.

Figurę wykuto w 1872 roku, upamiętnia ona zamrażnięcie w tym miejscu mieszkańca pobliskiej wsi.

Ruiny zamku Szczerba

Zamek wraz z okalającymi go murami obronnymi wzniesione zostały w 1360 roku.

Podczas wojen husyckich w 1428 roku zamek uległ zniszczeniu.

Do czasów obecnych zachowały się znaczne fragmenty wysokiego na 9 i grubego na 1 metr muru obronnego, obszerny dziedziniec, sucha fosa oraz częściowo odkopane dolne partie pomieszczeń zamkowych.

Istnieje legenda, mówiąca że w zamku mieszkał kiedyś rycerz-rozbójnik - Dzikie Jan, który słynął z okrucieństwa. Za karę po śmierci zarówno on, jak i cała jego nieszczęsna rodzina nie mogli zaznać spokoju.

Pewnego dnia ubogiemu rolnikowi z pobliskiej Różanki ukazała się córka owego okrutnika, prosząc, aby chłop pomodlił się za jej przeklętą duszę w pobliskim klasztorze.

Dodatkowym warunkiem było, aby modlący się był człowiekiem na wskroś uczciwym, brzydzącym się kłamstwem i złodziejstwem.

Pełen dobrych intencji wieśniak odmówił zalecone pacierze, ale wracając z kościoła zerwał po drodze borówki, myśląc, że rosną one dziko. Niestety, okazało się, że las, w którym rosły owoce, był czyjąś własnością. Warunek nie został więc spełniony i duch córki Jana do dziś błąka się wśród zamkowych ruin strzegąc skarbów swego ojca. Pilnuje ukrytych pod ziemią beczek z kosztownościami (ze złotem, srebrem i kamieniami szlachetnymi), które jest w stanie odnaleźć tylko człowiek pobożny i na wskroś uczciwy.

Zamek „Leśny Kamień” na Szczytniku

Neogotycki zamek usytuowany na skalnej krawędzi nad Szczytną. Zbudowany w 1832 roku, na miejscu XVIII wiecznego fortu. Obok zamku rozmieszczone są punkty widokowe, z których roztacza się widok na miasto i pobliskie góry.

Ruiny zamku Karpień

Średniowieczny, kamienny zamek zbudowano dla ochrony Solnej Drogi. w XIV i XV wieku stanowił on centrum małego państewka. w XV wieku zniszczony został przez Husytów.

Ruiny zamku Homole

Kamienny zamek, wzniesiony w XIII wieku na miejscu grodu granicznego dla ochrony odnogi szlaku bursztynowego.

Stanowił również centrum niewielkiego państewka. Do dzisiejszych czasów przetrwały fragmenty murów.

Zamek w Nowej Rudzie

Pierwsza wzmianka o zamku pochodzi z 1352 roku. Wzniesiony tuż obok rynku nad rzeką Włodzicą pełnił ważną rolę, miasto nie posiadało bowiem murów obronnych.

Spustoszenie przyniosła wojna husycka. Odbudowano zarówno zamek jak i miasto w XVII wieku.

Ostatni właściciel / od początku XVIII wieku do roku 1945/ to rodzina Magnisów.

Dawna rezydencja baronów von Stillfried – kilkakrotnie przebudowywany, w tym gruntownie w latach 1700-1730 prawdopodobnie wg projektu znanego włoskiego architekta Andrea Carove.

Okazały czteroskrzydłowy budynek z wewnętrznym dziedzińcem i pięcioosiowym portykiem zwieńczonym balustradą wznosi się na krawędzi skarpy tzw. górnego miasta i od strony południowo-zachodniej zamyka, wraz z dawnym placem przedzamcza, noworudzki rynek.

Pozostałości fortyfikacji miejskich w Bystrzycy Kłodzkiej

Pozostałości średniowiecznego zamku w Bardzie

Na zboczu Kalwarii poniżej Obrywu Skalnego znajdują się fragmenty zabudowy średniowiecznego zamku (stróży obserwacyjno-obronnej). Został on odkryty w 1861 r. przez badaczy niemieckich, szczegółowe badania archeologiczne przeprowadzono w latach 1982-1986.

Składa się z dwóch części - podzamcza i zamku właściwego, które były od siebie oddzielone suchymi fosami. Zamek posiadał nieregularny plan zabudowy, jego zabudowania składały się z potężnej wieży o średnicy około 10 metrów i trzech budynków mieszkalno-gospodarczych z piwnicami. Podczas prac wykopaliskowych znaleziono dużą liczbę grotów, co sugeruje że zamek został zdobyty siłą, prawdopodobnie podczas najazdu husytów na Śląsk w I połowie XV wieku. Zamek nie był wzmiankowany w żadnych przekazach historycznych

System fortów ziemnych: Bardo, Brzeźnica, Grochowa

W latach 1741-1742 Dolny Śląsk został opanowany przez Prusy, które umocniły teren broniący dostępu do Przełęczy Bardzkiej i Srebrnogórskiej za pomocą bardzo silnego systemu fortyfikacyjnego. Zbudowano zarówno wiele nowych fortów ziemnych, jak też wykorzystano i zmodernizowano istniejące tu forty austriackie. Na system fortów składają się reduty ziemne o różnym narysie, z przedpołem wzmocnionym obwałowaniami w formie szańców liniowych. System ten obejmował m.in. forty na Bukowczyku, Stróżniku, Grochowcu, Brzeźnicy, Górze Lisiej, Górze Pańskiej i Wzgórzu Różańcowym. Mimo iż O. Vug sugeruje, iż rodowód fortów sięga aż średniowiecza (1230 r.), inne materiały historyczne nie potwierdzają tej hipotezy. Prawdopodobnie forty powstały w okresie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). Natomiast z całą pewnością wiemy, że zostały one wzmocnione i rozbudowane w latach 1740-1763 według koncepcji austriackiego generała Laudona, a w roku 1813 pruski generał Gneisenau przebudował je w wielki system redutowo-szańcowy. W 1807 r. forty były wykorzystywane w walkach przeciwko wojskom Napoleona. z okolicznych redut w bardzo czytelnym zarysie zachowała się reduta na stoku Lisiej Góry (450 m n.p.m.) nieopodal Barda.

2.2.2.3 Zabytki architektury świeckiej i cywilnej

Rynek w Kłodzku

W środku pochyłego Placu Chrobrego zbudowano już w XIV wieku ratusz, który w następnych wiekach wielokrotnie przebudowywano.

Obecny kształt budynku przybrał po przebudowie w XIX wieku.

Obok budynku wzniesiono w 1620 roku wotywną figurę maryjną, na kolumnie w otoczeniu świętych. Przy wejściu do Ratusza-barokowa studnia z lwem z dwoma ogonami-symbolem dynastii Przemyślidów.

Most gotycki św. Jana na Młynówce w Kłodzku

Porównywany jest z wspaniałym Mostem Karola w Pradze. Wybudowany około 1390 roku, połączył Wyspę Piasek ze Starym Miastem. Przetrwał nienaruszone liczne powodzie dotykające Kłodzko. Jak głosi legenda-dzięki dodaniu do zaprawy jajek. Kamienną balustradę wieńczą figury świętych.

Wieża mieszkalna w Żelaźnie

Czterokondygnacyjna, gotycka wieża z ok. XV wieku, wybudowana na planie prostokąta (6x7 metrów), przebudowana w 1727 roku (data na nadprożu).

Podczas prac remontowych natrafiono na ślady strzelnic oraz wykuszu latryny. Niedaleko kościół św. Mariana z XIV wieku, wybudowany w stylu gotyckim i przebudowany w XVII wieku.

Wieża otoczona jest murem, z obejściem podcieniowym i bramami.

Wieża mieszkalna w Starej Łomnicy

Kamienna wieża mieszkalna wybudowana została na planie prostokąta w drugiej połowie XIV wieku. w ścianach rozmieszczone są nieregularnie otwory okienne, a od strony wschodniej, w przyziemiu znajduje się wejściowy portal.

Park Zdrojowy i Pijalnia Wód Mineralnych w Kudowie-Zdroju

Park Zdrojowy założony został w XVIII wieku, na wzór parku angielskiego. Drzewostan parku to również gatunki egzotycznych drzew i krzewów - agaw, opuncji i różaneczników.

W parku znajdziemy również pomniki przyrody- świerki sudeckie, buki purpurowe i 300-letni jesion wyniosły. Przy wejściu do parku- pijalnia wód mineralnych, połączona z salą koncertową.

Park Zdrojowy i Pijalnia Wód Mineralnych w Dusznikach-Zdroju

W malowniczym parku zlokalizowanych jest kilka wartych zobaczenia obiektów: dworek z początku XIX wieku, w którym gościł F. Chopin, dwa pomniki Chopina, pijalnia wód mineralnych z Halą Spacerową.

W sezonie letnim wieczorną atrakcją Parku jest kolorowo podświetlana fontanna.

Rynek w Dusznikach-Zdroju

Rynek otacza wiele ciekawych kamieniczek, w centrum-ratusz z XVI wieku oraz zajazd, w którym gościł w 1669 roku król Jan Kazimierz.

Obok ratusza- barokowa kolumna wotywna Matki Bożej z dzieciątkiem, w otoczeniu świętego Floriana i Sebastiana-dzieło L.Webera.

Park Zdrojowy i Pijalnia Wód Mineralnych w Polanicy-Zdroju

Założenie parkowe o powierzchni 13 ha. od 1991 roku wpisane jest do rejestru zabytków jako dobro kultury. Pijalnia wzniesiona została w latach 1911-13 jako obiekt sanatoryjny w stylu klasycystyczno-secesyjnym.

Obiekt połączony jest z dobudowanym w roku 1925 Teatrem Zdrojowym im. M. Ćwiklińskiej. Przy głównej alei parkowej-sanatorium 'Wielka Pieniawa', wybudowane w 1906 roku.

Miasto z zachowanym pierwotnym układem przestrzennym.

Najciekawszą atrakcją jest późnogotycki kościół św. Doroty z barokowym wnętrzem.

Na rynku stoi renesansowy ratusz i figura Matki Boskiej Szkaplerznej. Wokół miasta oglądać można zachowane fragmenty murów obronnych z 1 połowy XV wieku.

Galeria Wapiennik w Kletnie

W Starej Morawie stoi jeden z niewielu wapienników, w których dawniej wypalano wapno. Wapienny piec Rumforda pochodzi z XVIII wieku i jest najprawdopodobniej jednym zachowanym piecem tego typu na terenie Polski. Jako obiekt przemysłowy czynny był do 1920 roku. w tym pięknie odrestaurowanym obiekcie urządzono obecnie prywatną galerię sztuki i centrum spotkań polskich i niemieckich artystów.

Rynek w Łądku-Zdroju z barokowymi uliczkami

Jeden z niewielu płaskich rynków na Ziemi Kłodzkiej. Jego środek zajmuje neoromantyczny ratusz.

Otoczają go piękne barokowe kamieniczki z podcieniami. Przy wschodniej stronie ratusza stoi ponad 3 metrowy pręgierz, a przy zachodniej- figura Trójcy świętej, dzieła Michała Klahra Starszego.

Zabytkowe barokowe kamieniczki w Rynku i przy ul. Kościelnej w stylu renesansowym i barokowym, bogato dekorowane, część z nich z podcieniami, wielokrotnie przebudowywane po pożarach (najgroźniejszy w 1739 r.).

Wśród nich wyróżnia się kilka, tzw. "cztery kamieniczki" (nr 1-4).

W nich żył i tworzył Michał Klahr, rzeźbiarz. Wyróżnia ją także pewna płaskorzeźba. Mowa tu o kamienicy nr I w Rynku, nad portalem której znajduje się płaskorzeźba z wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Most św. Jana w Łądku-Zdroju

Kamienny, dwuprzęsłowy most, przerzucony przez Białą Łądecką w 1565 roku. na środku mostu stoi barokowa figura św. Jana Nepomucena – patrona strzegącego mostów i chroniącego od powodzi.

Zakład Przyrodolecznicy „Wojciech” w Łądku-Zdroju

Pierwszy zakład w tym miejscu oddano do użytku w 1680 roku. Obecnie podziwiany neobarokowy budynek zbudowany na planie okręgu wzniesiono 200 lat później.

Jego centrum stanowi marmurowy basen do kąpieli leczniczych, wokół którego umieszczono w XIX wieku ciąg gabinetów zabiegowych z marmurowymi wannami.

W obiekcie funkcjonuje również pijalnia wody mineralnej

Tarasowa zabudowa miejska wraz z pozostałościami fortyfikacji miejskich, Rynek oraz pręgierz w Bystrzycy Kłodzkiej

Miasto rozlokowało się na zboczu wzniesienia opadającego stromo do koryta Nysy Kłodzkiej. Najbardziej malownicza tarasowa zabudowa prezentuje się od mostu drogi wyjazdowej z Międzyzlesia. Pozostałości średniowiecznej zabudowy obronnej miasta to: Wieża Rycerska, Baszta Wodna, Baszta Kłodzka.

Zachowany tu został średniowieczny układ urbanistyczny: czworoboczny rynek z prostokątnymi ulicami, ratusz wzniesiony w XIV wieku.

Obok ratusza postawiono w XVIII wieku piękną barokową figurę św. Trójcy, dłuta A.Jorga. Jedną z nielicznych pamiątek dawnego sądownictwa jest pręgierz z 1556 roku.

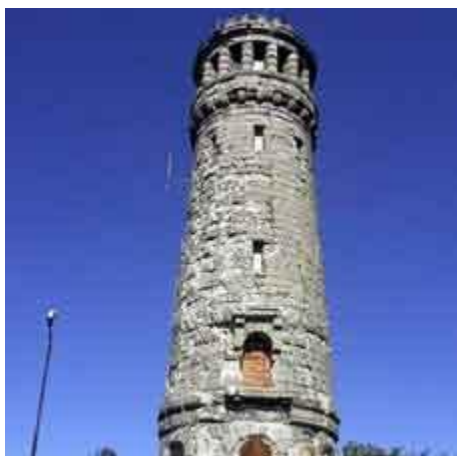
Domy Tkaczy w Międzyzlesiu

Z zespołu tzw. Siedmiu Braci zbudowanych pod koniec XVIII wieku zachowały się dwa drewniane podcieniowe domy. Niegdyś mieściły się tu mieszkania i warsztaty tkaczy, produkujących lniane płótna i sukna.

Wieża widokowa na Wielkiej Sowie

Budowla powstała pod koniec XIX wieku. z tarasu na szczycie możemy podziwiać panoramę całych Sudetów środkowych, częściowo Sudetów zachodnich ze Śnieżką. Jest jednym z najlepszych punktów widokowych w całych Sudetach.

Wieże widokowe na Górze św. Anny i Wszystkich Świętych w Nowej Rudzie

Kamienne budowle wykonane z miejscowego czerwonego piaskowca, wzniesione na początku XX wieku.

Góra Wszystkich Świętych

Pierwsza miniwieża w wysokości 2,8 m wzniesiona została jeszcze w 1889.

Kamień węgielny pod nową wieżę położono 12 czerwca 1913 roku. Zbudowano ją z czerwonego piaskowca, nadając imię pruskiego feldmarszałka Helmuta von Moltke, który najprawdopodobniej częściowo sfinansował budowę wieży.

Nad wejściem widnieje wykuty w kamieniu wizerunek feldmarszałka.

Wieża stanowi doskonały punkt widokowy na polskie i częściowo czeskie Sudety. Noworudzki punkt widokowy słynie z jednej z najładniejszych panoram sudeckich, obejmującej Karkonosze ze Śnieżką, Góry Suche, Wałbrzyskie, Sowie, Bardzkie po Masyw Śnieżnika oraz Góry Orlickie, Bystrzyckie i Stołowe.

Góra Św. Anny

Wieża widokowa na Górze św. Anny została wzniesiona w 1911 roku z lokalnego czerwonego piaskowca. w dolnej części wieży, w tzw. „hali ochronnej” znajdowała się niegdyś restauracja. Niegdyś służąca jako punkt widokowy na Sudety Środkowe oraz część Sudetów Zachodnich, obecnie pozbawiona „hali ochronnej” i hełmu, służy jako przekaźnik telewizyjny.

Most kamienny na Nysie Kłodzkiej w Bardzie:

Przeprawa mostowa istniała w Bardzie od dawna, bowiem tędy właśnie wiódł dogodny szlak handlowy. w 1516 roku rozpoczęto budowę mostu na kamiennych filarach. Pierwszy most zbudowany został z drewna i zachował się przez kilka wieków. Budowę kamiennego mostu ukończono w 1589 roku. Został on gruntownie przebudowany w 1909 roku, kiedy to uzyskał swój ostateczny - obecny wygląd utrzymany w stylu gotyckim. w czasie działań wojennych most uległ zniszczeniu, wysadzony przez wycofujące się wojska niemieckie. Odbudowy doczekał się w 1950 roku z zachowaniem swej wcześniejszej formy. Został jednak pozbawiony figury św. Jana Nepomucena pochodzącej z 1709 roku. Usunięto również kamienny krzyż, który wcześniej znajdował się na jednym z filarów. Dziś kamienny most jest jedną z wizytówek Barda, spinającą w harmonijną całość miasteczko, malowniczo położone po dwóch stronach wijącej się przez Góry Bardzkie Nysy Kłodzkiej.

Dworek im. Fryderyka Chopina

Budynek powstał w latach 1802-1805 jako dom towarzyski, gdzie skupiało się życie kulturalne ówczesnego uzdrowiska. Budowę prowadził cieśla Kretschmer i murarz Stiller, projektantem był arch. H. Geissler.

W 1808 r. dobudowano od północy salę bilardową. w 1826 r. koncertował w nim Fryderyk Chopin. Dworek usytuowany jest w pobliżu rzeki Bystrzycy Dusznickiej w Parku Zdrojowym.

Obecnie odbywają się w nim liczne koncerty fortepianowe, przedstawienia teatralne, koncerty zdrojowe, wieczory z muzyką lekką, łatwą i przyjemną.

Dom Marianny Orańskiej w Stroniu Śląskim

Stoi przy ul. Kościuszki 60, ze szpicem frankońskim ozdobiony herbem księżnej Marianny - lwem niderlandzkim. Pochodzi z końca XIX w.

Kasztelania w Bardzie

Najstarszym zabytkiem Barda są znajdujące się wzdłuż ulicy Noworudzkiej i Głównej dobrze zachowane ślady grodziska wczesnośredniowiecznego z X-XIII wieku będącego pozostałością zamku kasztelańskiego. Kształt grodziska przypomina elipsę otoczoną wałem ziemnym z wewnętrznym dziedzińcem. Zachowały się częściowo wały, które miały szerokość 20-30 metrów i wysokość 9 metrów. Całość grodziska była otoczona głęboką fosą. Drugie grodzisko znajduje się na lewym brzegu rzeki na południe od poprzedniego w sąsiedztwie mostu kolejowego. Wskutek zabudowy tego mostu i zabudowy ulicy Głównej zostało niemal w całości zniwelowane, widoczny jest jedynie niewielki fragment nasypu i fosy od strony południowej. Grodzisko jest datowane na XI-XIII wiek i spełniało prawdopodobnie rolę podgrodzia dla zamku.

Domki tkaczy-płócienników nad Włodzicą

Znajdują się przy ul. Nadrzecznej, przykrywając swymi sklepieniami podcieniami obecny ciąg pieszy. Datowane na przełom XVII i XVIII wieku. Pierwotnie drewniane, przebudowane z końcem XIX wieku, nadają miastu niekłamany urok.

Schronisko na Górze św. Anny.

Wzniesione w 1882 roku w formie pawilonu w stylu budownictwa letniskowego do dziś zachwyca swoim niepowtarzalnym urokiem. Jest to budynek częściowo murowany, częściowo drewniany w którym znajdziemy stylową restaurację oraz zaplecze noclegowe.

2.2.2.4 Zabytkowe cmentarze

Cmentarz żydowski w Kłodzku

Miejsce wiecznego spoczynku kłodzkich Żydów jest usytuowane przy dzisiejszej ulicy Bohaterów Getta 18, w pobliżu Szkoły Podstawowej nr 6 i Komendy Powiatowej Policji w Kłodzku.

Pierwotnie wejście na nekropolię znajdowało się od wschodniej strony przy nieistniejącym dziś budynku domu przedpogrzebowego, w którym mieszkał grabarz i nadzorca obiektu. Obecnie nie jest ono dostępne, zachował się po nim jedynie ślad na murze w postaci miejsca po bramie wjazdowej i furtce. Są one widoczne jeszcze na zdjęciach z roku 1988, dołączonych do inwentaryzacji cmentarza sporządzonej przez K. Myślińskiego.

Dostęp do obiektu jest możliwy od jego południowej ściany, od strony szkoły. Cmentarz składa się z dwóch części - starszej, niemieckiej - z nagrobkami pochodzącymi z XIX i XX wieku (położonej w dolnej, wschodniej części) oraz połączonej z nią schodami części powojennej polskiej (znajdującej się przy zachodniej ścianie usytuowanej po powiększeniu obiektu nieco wyżej niż część pierwotna).

Lica nagrobków zgodnie z tradycją żydowską skierowane są na wschód (w stronę Jerozolimy), epitafia po tej stronie w języku hebrajskim, niemieckim, dwujęzyczne - niemieckie i hebrajskie (po tej samej stronie lub po jednej stronie niemieckie, po drugiej hebrajskie). Obiekt jest przedzielony główną alejką prowadzącą ze wschodu od muru na zachód do schodów na część polską. Pochówki rozpoczęto po północnej stronie alejki, w części niemieckiej, w kwaterze północno-zachodniej, skrajnej przed powiększeniem cmentarza, naprzeciw oryginalnego nań wejścia, po czym kierowano się rzędami w stronę wschodnią w układzie z północy na południe.

Na cmentarzu zachowało się przynajmniej 215 nagrobków, w tym w części polskiej 29, natomiast samych komór grobowych zlokalizowano około 375. Najstarsza część niemiecka z zachowanymi nagrobkami z połowy XIX wieku (najstarsza odczytana data śmierci - 1845 rok) i późniejszymi (także z lat 30. XX wieku), składa się z kilku typów macew, różniących się pod względem materiału, stylu architektury cmentarnej i stanu zachowania.

W jej skład wchodzi stojące lub półleżące na podstawach nagrobki w postaci typowej macewy z piaskowca, głównie prostokątne płyty o zakończeniu półokrągłym o wysokości do 2 m., ale też leżące, prostokątne. Piaskowiec znajduje się w stanie zachowania ogólnie złym, mocno zerodowany przez działanie czynników atmosferycznych, stąd inskrypcje są całkowicie lub częściowo nieczytelne.

Większość płyt jest uszkodzona również mechanicznie - połamana, część została sklejona. Wymagają dalszego zabezpieczenia środkami chemicznymi.

Na części występuje symbolika nagrobna w postaci dłoni w geście kapłańskim, dzbanów, przedstawień połamanych drzew. Można tu zaobserwować również nagrobki w postaci sarkofagów marmurowych (rodzina Brieger, Samuel Caro) i piaskowcowych. Stan ich zachowania jest dużo lepszy niż stojących płyt.

Poziome płyty pomników nagrobnych są w większości dobrze czytelne i nie posiadają większych uszkodzeń mechanicznych. Boki ozdobiono ornamentami głównie roślinnymi. Sarkofagi były rozmontowane, część płyt inskrypcyjnych połamana - zostały w miarę możliwości zrekonstruowane.

Kolejny typ to lekko pochylone, oparte na podporach lub stojące pionowo na podstawach głównie piaskowcowych płyty nagrobne prostokątne, często zakończone łukami różnego rodzaju, wykonane z marmuru. Większość z nich była rozbita na wiele kawałków (od 6 do ponad 20) - zostały wyczyszczone i w miarę możliwości zrekonstruowane przy pomocy kleju epoksydowego.

Część macew pozostaje nadal niekompletna, ponieważ nie znaleziono wszystkich elementów. Kamień zachował się w stanie dość dobrym, epitafia niezatarte, czytelne. w tej części znajdują się także typowe dla starszej XX-wiecznej części pomniki w formie obelisku ustawionego na cokole, wykonane głównie z kamienia szlachetnego - marmuru, granitu i sjenitu, sięgające do 2,5 m.

Nieopodal północno - wschodniego narożnika cmentarza umiejscowiona została zbiorowa mogiła Żydów zamordowanych pod koniec wojny w Kłodzku. Do dziś zachował się kamień nagrobny w formie tablicy granitowej osadzonej w piaskowcu, ufundowany przez powojennych Żydów kłodzkich zrzeszonych w Kongregacji Wyznania Mojżeszowego. Płyta została zrekonstruowana z 2 kawałków, niekompletna w części środkowej.

W pobliżu znajdują się dwie powojenne mogiły polskich Żydów z zachowanymi kompletnymi nagrobkami wykonanymi taką samą techniką, jak przy wspomnianej mogile. Ponadto w tej części przy alejce przy wschodniej ścianie kirkutu umiejscowiony jest grobowiec rodziny Zimmermann złożony z boków z czerwonego piaskowca oraz przypominającej trójkąt granitowej płyty nagrobnej, niestety mimo rekonstrukcji niekompletnej.

Nieopodal znajduje się jedna z największych stojących płyt granitowych (o wysokości około 2 m) rodziny Działoszyński oraz kolumna na podstawie z cokołem o łącznej wysokości około 4 m. Zachowało się również kilka nagrobków dziecięcych w postaci owalnych płyt lub małych obelisków o wysokości około 60 cm.

Stan zachowania nagrobków na starszej części niemieckiej, tj. zlokalizowanych na północ od głównej alejki, można szacować na około 49%. na reszcie obszaru zachowały się czytelne komory grzebalne, czasami z podstawami macew, wykonanymi głównie z piaskowca. Przed rozpoczęciem programu renowacji obiektu kwatera była zdewastowana w około 90%. na tym obszarze znajdują się także dwa inne - oprócz wymienionych - pochówki powojenne, zlokalizowane przy schodach prowadzących na polską kwaterę.

Część grobów jest zniekształcona przez wyrosłe na nich drzewa. Druga część cmentarza, położona po południowej stronie alejki głównej, pochodząca z okresu od końca XIX do końca lat trzydziestych XX wieku, prezentuje się nieco odmiennie. Przy wejściu widoczna jest duża liczba zachowanych oryginalnych macew (ich stan zachowania ocenić można na około 62%). Dominują tu wytworzone z kamienia szlachetnego, często polerowanego kamienie nagrobne w formie już nie tradycyjnych płyt prostokątnych o łukowym zakończeniu, ale nawiązujące bardziej stylem architektury cmentarnej do niemieckich wzorców, obeliski ustawione są na podstawach z piaskowca, niemalże identyczne z macewami z cmentarza żydowskiego w Berlinie.

Ich wysokość wraz z podstawą przekracza często 2 m. Oprócz tego zaobserwować tu można nawiązujące do wzorców neoklasycystycznych pomniki w formie kolumn umieszczonych na cokołach, o wysokości przekraczającej 2 m. Złamane kolumny mają symbolizować przerwanie życia. Stan zachowania powyższych form nagrobnych należy ocenić na bardzo dobry i dobry, część ma niewielkie ubytki, epitafia są dobrze czytelne.

Cmentarz w Pstrążnej

Cmentarz znajduje się wokół kościoła - powierzchnia ok. 2 ha, uporządkowany w latach 1990-1993. Najstarsze nagrobki pochodzą z początku XX w. na zach. od kruchty usytuowany jest nagrobek ks. Józefa Marcinka (1835 r.). Obmurówka z poziomą metalową płytą inskrypcyjną w języku polskim. Krzyż metalowy opleciony metalowym wężem.

Zabytkowy cmentarz w Pasterce - Stary cmentarz z czeskimi grobami

Czermna - Kościół Św. Bartłomieja Apostoła z historią z 1384 roku, z późniejszą przebudową w XVI wieku. w roku 1783 kościół powstał niemal na nowo. Obecnie jest to skromna, barokowa budowla. Wyposażenie świątyni pochodzi z XVIII wieku.

Interesująca jest dzwonnica z 1603 roku, która została przebudowana w XX wieku. Pierwotny, baniasty hełm zastąpiono daszkiem namiotowym, a w łupkowej izbicy umieszczono zegar. w pobliżu kościoła znajduje się stary cmentarz z licznymi czeskimi grobami.

Cmentarz w Kamieńczyku

Na cmentarzu znajdują się groby sprzed 1945 roku z ciekawymi porcelanowymi tablicami i różnokolorowymi inskrypcjami.

2.2.2.5 **Dworki pałacowe, dworskie, willowe**

Zespół parkowo-pałacowy w Gorzanowie

Największa i najwybitniejsza rezydencja pałacowa regionu, wzniesiona w XVI wieku w stylu renesansowym dla barona H.F. von Herbersteina. Obecnie niezagospodarowany.

Zespół pałacowo-parkowy w Piskowicach

z drugiej połowy XVIIw., barokowy. Stoi na szczycie wysokiego wzgórza. Jego lokalizacja przypomina położenie słynnego podwałbrzyskiego zamku Książ. Piękna panorama widoczna z tarasu widokowego. Zachował się tutaj relikw dawnej miejscowej jednolitej pokrywy leśnej - 300-letni klon o wysokości 16 m i obwodzie 4.4m. Obecnie własność prywatna, obiekt w remocje, na cele turystyczne.

Zespół pałacowo-parkowy w Korytowie z 1711r.,

prawdopodobnie według projektu J.Carove. Jedna z piękniejszych i cenniejszych barokowych rezydencji na ziemi kłodzkiej. w przypałacowym parku rosną m.in. 250-letnie buki, dęby, graby, świerki i sosny. Wiosną pojawia się czosnek niedźwiedzi - pod częściową ochroną gatunkową. Obecnie remontowany przez osobę prywatną, m.in. na cele turystyczne i kulturalne.

Pałac Wallisów w Kłodzku

Kamienica nr 30. Jest to dawny pałac magnacki, który w drugiej połowie XVII wieku i w XVIII wieku był własnością rodziny von Wallis. Budynek ten często nazywany jest pałacem Wallisów. w roku 1798 pałac był siedzibą urzędników Starostwa Hrabstwa Kłodzkiego.

W latach 1849-1898 w budynku mieścił się sąd okręgowy. w późniejszym czasie w kamienicy mieściły się sale szkolne oraz sale muzealne.

Charakterystycznym elementem dawnej rezydencji jest łukowa, kamienna balustrada balkonu, zabytkowy portal oraz wykonane w barokowym stylu sień i klatka schodowa.

Zespół parkowo-pałacowy w Żelaźnie

Zespół pałacowy o cechach barokowych i neobarokowych, wzniesiony pod koniec XVIII wieku przez A. Hoffmanna. Wewnątrz okazały hall wykładany marmurem. Pałac otacza duży, stary park.

Pałac w Trzebieszowicach

Założenie pałacowo-parkowe, którego początki sięgają drugiej połowy XV wieku. Jeden z wielkich majątków hrabstwa kłodzkiego.

Wartą odwiedzenia jest sala kominkowa ze stylowym wystrojem. Park przy pałacu został założony w 1738 roku.

Willa rodziny Rose

Zbudowana w stylu budownictwa ceglanego, odnosi się do architektury średniowiecznej, renesansu oraz manieryzmu. Obok willi znajdował się ogród z ciekawym starodrzewiem. Niegdyś własność rodziny wydawcy i drukarza Wilhelma Klambta, później właścicieli wydawnictwa Rose.

Zespół pałacowo-parkowy w Jeleniowie

Zbudowany w XVI wieku jako dwór renesansowy, przebudowany w 1788 roku na pałac barokowy przez hrabiego von Mitiusa. w latach 1961-71 przeszedł gruntowny remont..

Pałac w Wilkanowie

Dawny pałac Althanów, obecny kształt z lat 1681- 86. Przebudowany i znacznie rozbudowany z poprzedniego dworu przez włoskiego architekta Jacuba Carove. Wtedy panem był hr. Michał Wacław II Altana. Rozległy park, budynek dawnej bażanciarni.

Zespół pałacowo-parkowy w Bożkowie

Sam Bożków to jedna z najstarszych osad na Ziemi Kłodzkiej. Pałac od 1520 roku jest w posiadaniu rodziny von Raveck. Zmieniają się kolejni właściciele von Eisenhofowie, jezuiti, von Gotzenowie. Ci ostatni rozbudowali znacznie zamek. Od 1780 roku w rękach von Magnisów. Tu ulokowali centrum zarządzania swoimi posiadłościami. Siedem lat później przebudowują pałac w stylu klasycystyczno-barokowym. Zakładają park m.in. ze sztucznymi ruinami na górze Grodziszczce.

Zespół pałacowo-parkowy w Międzylesiu

Początkowo była tu warownia z XIV wieku powstała z inicjatywy Globusów /Glaubitzów/ którzy nabyli tutejsze dobra w latach 1315-18.

W jego budowę angażował się król czeski Jan Luksemburski. we władaniu m.in. książąt głogowskich. w 1428 spalony przez husytów, ocalała tylko wieża.

Na bazie zamku ród von Althannów wznosi barokowy pałac. Częściowo zniszczony w wyniku uderzenia pioruna w roku 1972.

Zespół Dworski z końca XIX w. w Stroniu Śląskim

Budynek obecnego Urzędu Miejskiego w Stroniu Śląskim był kiedyś siedzibą właścicieli dóbr ziemskich, centrum administracyjnym.

Obecny budynek wzniesiono w 1830r jako pałac letni, który wykorzystywany był przez rodzinę królewską w czasie wakacji.

Stanowił cel wycieczek kuracjuszy z Łądką. Od 1894r. odbywały się w pałacu książęcym nabożeństwa ewangelickie. Zachowany dziś pałac jest niewielkim prostokątnym budynkiem. Wystrój zewnętrzny utrzymany w stylu neoklasycystycznym z elementami neorenesansowymi.

Zamek w Opolnicy

Obecnie znajduje w nim się Dom Pomocy Społecznej

2.2.2.6 Zabytki techniki

Kamienny wiadukt kolejowy w Lewinie Kłodzkim

Wzniesiony został w 1903 roku przez włoskich budowniczych. Ma 120 metrów długości i 27 wysokości, a oparty jest na wieloprzęsłowej, klasycznej konstrukcji, przypominającej rzymski akwedukt.

Most św. Jana w Kłodzku – zabytek techniki mostowej

Most gotycki na Młynówce, kanale odchodzącym od Nisy Kłodzkiej należy do najstarszych budowli tego typu w regionie.

Jest jednym z dziewięciu mostów łączących staromiejską najstarszą część miasta Kłodzka, teren dawnego podgrodzia, położony na Wyspie Piasek.

Most jest czteroprzęsłową konstrukcją łukową wymurowaną z piaskowcowych ciosanych kłińców, ma długość 52,20 m i około 4 metrów szerokości, ograniczony jest masywnymi kamiennymi balustradami, bogato zdobionymi rzeźbami świętych i krzyżami. Posiada dwa przyczółki i trzy filary. Dwie skrajne węższe arkady mają kształt ostrołukowy.

Najciekawszy jest filar środkowy. Most powyżej cokołu posiada sześć żeber, na którym spoczywa płaski pomost w kształcie niepełnej gwiazdy, który był specjalnie przygotowywany pod budowę kapliczki, która ostatecznie nie powstała. Na filarach mostu stoi sześć kamiennych rzeźb, przedstawiających: Trójcę Świętą i Ukoronowanie NMP, św. Jana Nepomucena najpopularniejszego świętego w regionie, Ukrzyżowanie, św. Franciszka Ksawerego patrona chroniącego od chorób, Pietę i św. Wacława.

Na uwagę zasługują przede wszystkim: Pieta z XVII wieku oraz rzeźba przedstawiająca Chrystusa na krzyżu z postacią Marii Magdaleny u jego stóp. Ze względu na swą architekturę, most jest często porównywany do słynnego Mostu Karola w Pradze, ale równie często błędnie nazywany mostem "Wita Stwosza", lub "mostem św. Jana".

Most żelazny – Kłodzko

Na rzece Nysie Kłodzkiej

Most stalowy w Żelaźnie

na rzece Biała Łądecka, o konstrukcji kratowej, wybudowany w latach 1882-83.

Zespół budynków po byłej gazowni w Międzylesiu

Ostatnia gazownia produkująca gaz z węgla kamiennego w Europie, wybudowana w 1905 roku. Dwa okazałe, utrzymane w stylu budownictwa ceglanego budynki - produkcyjny oraz administracyjno- mieszkalny. Zamknięta w 1998 roku.

Wiadukt kolejowy w Nowej Rudzie

Potężna metalowa konstrukcja wiaduktu, wspartego na kamiennych filarach, wznosi się nad doliną Woliborki. Jest to najwyższy (ok. 40 m.) wiadukt kolejowy na trasie Wałbrzych-Kłodzko, często podziwiany przez miłośników kolei. Został poprowadzony po łuku, co w XIX wieku było posunięciem nowatorskim. z racji tego podróż pociągiem na tej trasie stanowi niebywałą atrakcję dodając jeszcze wrażenia podczas przejazdu przez trzy tunele, z których najdłuższy (około 2,5km) znajduje się przed samym Wałbrzychem.

Kamienne mosty na dawnym trakcie do rynku

Ponad 500 metrów dzisiejszej ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego rozpoczynającej się na dolnym krańcu rynku, obok fasady wejściowej zamku, poprowadzone jest starym traktem (zbudowanym po części na podbudowie dawnym murów obronnych miasta) i spiętym kamiennymi mostami. Pierwszy – ponad ulicą Podjazdową – wzniesiono w roku 1626, drugi – nad ul. Cichą oraz potokiem Woliborki – zbudowano prawdopodobnie także w wieku XVII.

Papiernia w Dusznikach-Zdroju

HISTORIA OBIEKTU

Fot. 33. W ścianie południowej na piętrze oryginalna latryna na kamiennych konsolach

Pierwszy młyn papierniczy w Dusznikach (niem. nazwa. Reinertz, później Bad Reinertz) powstał zapewne około połowy XVI w. w r. 1560, niejaki Ambrosin Tepper sprzedał młyn Nikolausowi Kretschmerowi. Kretschmer zmodernizował papiernię i w 1562 r. rozpoczął ponownie produkcję papieru. w 1591 r. powódź poważnie uszkodziła budynek pozostawiając jedynie jego kamienne mury.

Syn Nikolausa - Grzegorz Kretschmer, przeprowadził do r. 1605 odbudowę i unowocześnienie papierni. z tego okresu pochodzi ortogonalny pawilon wejściowy na moście - wiadukcie nad rzeką. Ulepszył też technologię produkcji, doprowadzając wodę bezpośrednio z górskiego źródła oraz stosując nowe metody zapewniające papierowi tu produkowanemu odporność na wilgoć, bakterie, owady oraz długotrwałość.

W XVII-tym wieku papier z Dusznik nazywano „wiecznym papierem”. Kretschmer otrzymał za to od cesarza Austrii władającego wówczas Śląskiem Rudolfa II, tytuł szlachecki. w roku 1709 von Kretschmerowie odsprzedali młyn rodzinie Hellerów. Hellerowie w 1739 r. polepszyli technologię poprzez wprowadzenie tzw. „holendra”. w r. 1750 król Prus nadał im dziedziczny tytuł „Królewskiego Papiernika Nadwornego”.

W okresie wojen napoleońskich - zwłaszcza w 1815 r. podupadającą papiernię w drodze licytacji kupił Viehr (Wiehr). Od roku 1847 do produkcji papieru zaczęto tu używać tzw. ściery - mechanicznie przetworzonego drewna w miejsce lnianych szmat. Ostatni z rodziny Wiehrów w 1938 r. zamierzał starą papiernię rozebrać i wybudować nowoczesny zakład. Sprzeciwił się temu Prowincjalny Konserwator Zabytków z Wrocławia dr G. Grundmann. Rozpoczęto starania o utworzenie tu muzeum regionalnego. Starania te przerwała II Wojna Światowa.

Zabezpieczeniem zniszczonej i grożącej katastrofą papierni zajął się od 1960 r. Wojewódzki Konserwator Zabytków z Wrocławia - arch. M. Przyłęcki. w latach 1962-1965 papiernię odrestaurowano z funduszy WKZ, a od roku 1965 z inicjatywy i dzięki staraniom J.M. Kowalskiego z Katowic i M. Przyłęckiego oraz władz miejskich i grona miejscowych entuzjastów rozpoczęto organizację Muzeum Papiernictwa.

Dzięki staraniom i pomocy także m.in. Instytutu Celulozowo - Papierniczego, Wojewódzkiego Zjednoczenia Przemysłu Terenowego i Ministerstwa Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego w dniu 26.07.1968 r. Muzeum zostało otwarte. Jego pierwszym kierownikiem został J.M. Kowalski. z czasem uruchomiono tu pokazową - ostatnią fazę produkcji papieru czerpanego.

Dziś obiekt jest znaną w świecie, specjalistyczną placówką muzealną (w roku 1992 uzyskał status samodzielnej instytucji kultury) i wybitnym w skali europejskiej zabytkiem techniki. Po poważnych uszkodzeniach w czasie powodzi w 1998 r. został wyremontowany i oddany do użytkowania. Cieszy się wielkim zainteresowaniem i frekwencją zwiedzających.

*Fot. 34. W zabytkowej pielni zwiedzający mogą obserwować proces powstawania papieru
fot. Roman Soldek, Tomasz Szarski*

*Fot. 35. W zabytkowej pielni zwiedzający mogą obserwować proces powstawania papieru
fot. Roman Soldek, Tomasz Szarski*

Ruchoma Szopka w Cermnej

ul. Kościuszki 101
Cermna, 57-350 Kudowa-Zdrój

Czynne: codziennie przez cały dzień
Bilety wstępu: wolne datki

W niewielkiej chatce podziwiać można wykonane w latach 1896-1924 przez Frantiska Stepana ok. 250 ręcznie strugane, barwne lipowe ruchome figurki.

Układają się one w sceny z życia pasterzy i mieszczan. Zagrać tutaj też można na zabytkowych organach.

Ruchoma Szopka w Wambierzycach

57-411 Wambierzyce
tel. (074) 871-91-97

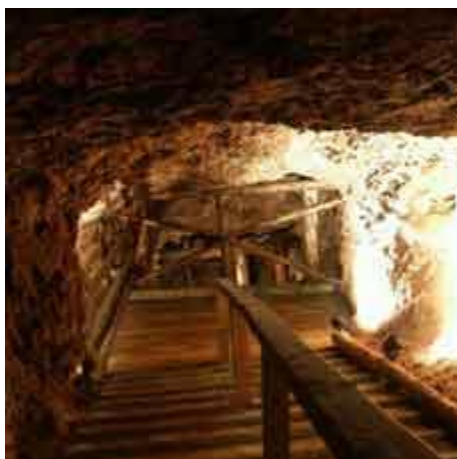
Czynne: w godz. 10.00 - 16.00, przerwa 13.00 - 14.00
w poniedziałki nieczynne

Bilety wstępu: do 18 lat - 2 zł; powyżej 18 lat - 4 zł

Największa szopka na Ziemi Kłodzkiej, której twórcą był miejscowy ślusarz L. Wittig. w ciągu 28 lat wyrzeźbił on ok. 800 figurek z drewna lipowego. Znaczna ich część poruszana jest mechanizmem zegarowym w rytm muzyki.

Była kopalnia uranu w Kletnie

Podziemna Trasa Turystyczno- Edukacyjna w Starej Kopalni Uranu w Kletnie

Trasa podziemna w byłej kopalni uranu. Ukazano górnicze wyrobiska, sztolnie, szyby. Wstęp z przewodnikiem.

Była kopalnia Uranu w Kletnie - pełna nazwa „Podziemna Trasa Turystyczno- Edukacyjna w Starej Kopalni Uranu w Kletnie,”

Trasa podziemna w byłej kopalni uranu. Trasa turystyczna jest udostępniona do zwiedzania od początków lutego do końca listopada.

Zwiedzać ją można z przewodnikiem we wszystkie dni tygodnia między 9:00 a 17:00. Bilet kosztuje 7 zł, ulgowy 5 zł.

Sztolnia jest całkowicie bezpieczna pod względem promieniowania radioaktywnego. Trasa ukazuje górnicze wyrobiska, sztolnie, szyby i liczne minerały.

Ruchoma Szopka Panoramiczna

Szopkę urządzili redemptoryści w 1967 r. dla upamiętnienia 700-lecia (1270-1970) pielgrzymowania do Barda. Miejsce, w którym znajduje się szopka, do 1803 r. było kryptą grzebalną dla zakonników. Atmosfera tego podziemnego pomieszczenia, o łukowatym sklepieniu, poruszających się figurek oraz przyciszonego dźwięku mechanizmów, sprawia, że zwiedzający czują się tu jak w świecie baśni. Szopka wciąż uzupełniania o nowe sceny biblijne stała się szczególną atrakcją nie tylko dla najmłodszych. Anioł stojący przy wyjściu wdzięcznym skinieniem głowy dziękuje odwiedzającym za złożone datki

Muzeum Górnictwa w Nowej Rudzie

Trasa podziemna Nowa Ruda ul. Obozowa 4

Prezentuje 500-letnią historię górnictwa na tych ziemiach, atrakcją jest wspomniana trasa podziemna o długości ok. 700 m. To dawna kopalnia Nowa Ruda, pole górnicze Piast.

Muzeum górnictwa w Żółym Stoku

Podziemna trasa turystyczna "Kopalnia Żłota" z podziemnym wodospadem

Oferta podstawowa obejmuje zwiedzanie z przewodnikiem Sztolni Gertruda z tajemniczym Chodnikiem Śmierci, Sztolni Czarnej z jedynym w Polsce podziemnym wodospadem, Muzeum Mineralów oraz Mennicy.

Kopalnia Żłota jest czynna codziennie w godzinach:

sezon letni (od 1 kwietnia do 31 października) od 9.00 do 18.00

(wejścia co 15 minut, ostatnie zwiedzanie z przewodnikiem 17:30)

sezon zimowy (od 1 listopada do 31 marca) od 9.00 do 16.00

(wejścia co 45 minut, ostatnie zwiedzanie z przewodnikiem 16:00)

Czas zwiedzania: ok. 1,5 godziny.

Kopalnia Żłota oprócz standardowego programu zwiedzania oferuje wiele atrakcji dodatkowych, które można dobierać sobie według własnego upodobania, bądź też połączyć w całość i zwiedzać kopalnię, biorąc udział w grze fabularnej.

Atrakcje dodatkowe:

Podziemny spływ łodzią - czas spływu około 45 min

Atrakcja niedostępna dla dzieci poniżej 7 roku życia

Żłota sztabka - pokaz i odlewanie pamiątkowych sztabek.

Wspinaczka -wspinaczka na sztucznej ścianie alpinistycznej.

Płukanie żłota

Żłota moneta - pokaz i wybijanie pamiątkowych monet.

Złoty papier - pokaz produkcji papieru czerpanego z możliwością zakupu Certyfikatu Zdobywcy Kopalni Złota

Wystawa minerałów -wstęp wolny z ważnym biletem na zwiedzanie Podziemnej Trasy Turystycznej
Batut - skoki na batucie.

Zwiedzanie kopalni złota z fabułą - oferta tylko dla grup. w programie trwającym około 5 godz. wiele atrakcji połączonych z dobrą zabawą.

Kopalnia Złota w Złotym Stoku

ul. Złota 757-250 Złoty Stok

Biuro: +48 74 817 55 74

Rezerwacja: +48 74 817 55 08

Fax: +48 74 817 61 20

e-mail: biuro@kopalniazlota.pl

KOPALNIA ZŁOTA otrzymała Certyfikat na NAJLEPSZY PRODUKT TURYSTYCZNY 2008 roku.

Huta szkła „Sudety” w Szczytnej

Huta Szkła "Sudety" posiada kilkusetletnią historię, a jej korzenie sięgają głęboko starej szklarskiej tradycji.

Średniowieczne źródła wspominają tutejsze huty leśne, a jedna z większych, nieistniejąca już dzisiaj huta w miejscowości Lasówka kontynuowała produkcję przez ponad 300 lat.

W roku 1770 została założona huta szkła w Batorowie, nazywana "prababką" szczytniańskiej huty; od niej to wywodził się szereg przedsięwzięć związanych z produkcją i obróbką szkła kryształowego oraz sodowego.

W roku 1771 w Batorowie wytopiono po raz pierwszy szkło kryształowe, a dwa lata później produkowano już wystawne szkło stołowe, szczególnie kielichy do wina, puchary wiwatowe i kufle do piwa. Przedmioty te były prawdziwą ozdobą dzięki dekoracji grawerowanej oraz złoceniu i srebrzeniu.

W roku 1827 cały majątek "SZCZYTNA" został zakupiony przez majora Leopolda Martiza von Hochberga, który rozbudował zakład i wzbogacił wzornictwo o dekorację secesyjną. Do roku 1920 właściciele huty zmieniali się dość często, ale mimo tych rotacji oraz początku ogólnoświatowego kryzysu ekonomicznego był to okres świetności firmy.

W okresie II Wojny Światowej zakład przeżywał znaczne trudności z powodu nieregularnych dostaw surowców oraz braku siły roboczej.

Obecnie na terenie zakładu uruchomiono specjalną trasę dla zwiedzających. Hutę można zwiedzać od poniedziałku do piątku w godzinach od 9.00 do 14.00 tel. kontaktowy 074 865 73 02

Hydroelektrownia przepływowa w Ławicy

na rzece Nysa Kłodzka. Wybudowana w latach 1921-23 z przebudowanego starszego młyna wodnego. Umieszczono w nim turbiny z 1914r., a obok wzniesiono budynek rozdzielni i transformatora - piętrowe, nakryte namiotowymi dachami. Budynek elektrowni ma konstrukcję ryglową i jest parterowy. Zachowały się urządzenia energetyczne i kontrolno-pomiarowe. Elektrownia posiada moc ok. 0,6 MW i pracuje do dzisiaj jako szczytowa.

Zespół fabryczny tkalni bawełny w Krosnowicach

szczególnie jego urządzenia energetyczne. Główny budynek, który powstał ok. 1835r. ma układ trzech skrzydeł zbiegających się w jednym punkcie. na uwagę zasługują kanał wodny od długości 1.6 km, siłownia parowa z 2 turbinami i agregatami prądotwórczymi. Do dziś zachowało się całe wyposażenie.

Trasa kolejowa Kłodzko – Kudowa

Malownicza trasa kolejowa, która na swoim odcinku zawiera wiele miejsc prezentujących walory krajobrazowe subregionu Ziemi Kłodzkiej. Podczas jazdy pociągiem podziwiać można malownicze pejzaże, regionalną architekturę, górskie panoramy. Trasa, ze względu na bardzo złą jakość infrastruktury kolejowej należy do jednej z najwolniej pokonywanych przez pociągi pasażerskie.

Wiadukt kolejowy nad doliną Woliborki (ul.Cicha).

Wzniesiony w latach 1879 - 1880, niegdyś uważany za najwyższy w całej monarchii, przez noworudzian nazywany Czarnym Mostem. Wysokość od osi toru do powierzchni lustra wody rzeki wynosi 36m, a jego długość - 148 metrów. Jedna z atrakcji na linii Kłodzko -Wałbrzych - po łuku.

2.2.2.7 **Zabytki ruchome**

Figura wotywna - Kolumna Maryjna w Kłodzku

Postawiona została, aby chronić mieszkańców miasta przed nawiedzającymi Kłodzko kataklizmami. w roku 1680 spustoszenia w Kłodzku dokonała dżuma, która pozbawiła życia około 1500 mieszkańców.

Fontanna z lwem w Kłodzku

Pomnik św. Jana Chrzciciela w Nowej Rudzie

Pomnik z brązu, wykonany w 1909 r., przedstawiający scenę chrztu Chrystusa przez św. Jana Chrzciciela. Okalająca pomnik fontanna została wykuta ze strzelińskiego granitu. Pomnik usytuowany jest w Nowej Rudzie przed frontem ratusza.

Wyposażenie apteki pod Murzynem w Kłodzku

Kopia figurki słynnej Madonny z Mariaszell w Międzygórzu

Kopia figurki znajduje się w Sanktuarium Maryjnym Matki Bożej Śnieżnej na Górze Iglicznej w Międzygórzu. Kopię figurki przywiózł z pielgrzymki do Mariaszell wójt Wilkanowa Krzysztof Veit Umieścił ją na buku rosnącym nieopodal szczytu. w 1765 roku wichura przewraca drzewo ale figurka pozostała nienaruszona. w 1776 roku figurkę umieszczono w drewnianej kaplicy ale wkrótce okazuje się za małą. w latach 1781-82 wznosi się obecny kościół, dwa lata później dobudowuje się wieżę a w roku 1821 krużganki. Figurka ukoronowana podczas pobytu Jana Pawła II we Wrocławiu / 1983 r./.

Zbiory Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku

Zbiór konwisarski - (odlewanie lub wykuwanie) przedmioty z cyny i spiżu.

Zbiór numizmatyczny – Muzeum Ziemi Kłodzkiej

Zegary śląskie - *Zegary mechaniczne popularne na Śląsku w XIX i XX w.*

Współczesne kłodzkie szkło artystyczne

Zespół figur św. Jana Nepomucena

Ziemia Kłodzka jest miejscem, w którym dość intensywnie rozwinął się kult św. Jana Nepomucena. w niemal każdej miejscowości znajduje się charakterystyczna figurka przedstawiająca świętego kanonika z palcem przytkniętym do ust i krzyżem na przedramieniu. Związane jest to z historią jego żywota oraz licznymi legendami. Zazwyczaj stoją one na rozstajach dróg, mostach, skrzyżowaniach.

Św. Jan Nepomucen żył w XIV w. i był kanonikiem katedry św. Wita w Pradze oraz wikariuszem arcybiskupa Pragi. Za spiskowanie z nim przeciw królowi Wacławowi IV skazany został na śmierć. Po torturach zrzucano go z mostu Karola do Wełtawy. Utarło się przekonanie, że przyczyną męczeństwa była odmowa zdradzenia tajemnicy spowiedzi królowej Joanny. Legenda podaje, że w miejscu jego utopienia pojawiło się na wodach Wełtawy światło, które pozwoliło odnaleźć zwłoki, a na niebie zapłonęło pięć gwiazd.

Z powyższego wynika ikonografia tego świętego. Przedstawiany jest jako kanonik, z krucyfiksem ułożonym na przedramieniu. Nieraz przedstawiany jest z palcem na ustach, zapieczętowanym listem lub zamkniętą kłódką (symbole tajemnicy spowiedzi), z pięciogwiazdowym niebem nad głową. Uważany jest za patrona strzegącego mostów i chroniącego przed klęską powodzi, mającego w opiece tonących oraz spowiedników.

Bez cienia wątpliwości kult św. Jana Nepomucena należał w końcu XVII wieku i w XVIII wieku do największych fenomenów. Ślady tego olbrzymiego niegdyś zjawiska spotykamy prawie w wielu krajach. Są to figury przydrożne rozsiane w wielu miastach, wioskach, przy drogach polnych, to również liczne zachowane w kościołach ołtarze, obrazy i rzeźby oraz różne kapliczki poświęcone temu świętemu. Rzeźby św. Jana Nepomucena wystawiono nawet na kolumnach; często spotykamy je na mostach.

Historia życia Jana Nepomucena sięga XV wieku, czasów panowania w Czechach króla Wacława IV. Jan Nepomucen przyszedł na świat w miejscowości Pomuk, lecz nie znamy dokładnej daty jego urodzin. Wiemy, że pochodził z zamożnej rodziny, jego ojcem był urzędnik królewski. Jan Nepomucen związał swoje życie ze stanem duchownym, studiował w Pradze i w Padwie, uzyskał stopień doktora prawa. Został mianowany kanonikiem przy kolegiacie św. Idziego w Pradze, był też proboszczem w Wyszehradzie i Zatoce. Osiągnął nawet stanowisko generalnego wikarego przy arcybiskupie Janie z Jezenstein.

Ponieważ św. Jan Nepomucen silnie związał się z polityką arcybiskupa Jana z Jezenstein, który był przeciwnikiem króla Wacława IV, wszedł w poważny konflikt z dworem królewskim. Trudno jest powiedzieć, co było przyczyną tego konfliktu, gdyż źródła historyczne mówią o tym niedokładnie. Zapewne chodziło o usunięcie przeciwników polityki królewskiej. z tego powodu uwięziono św. Jana Nepomucena i poddano go torturom. Nienawiść króla Wacława IV spowodowała wydanie wyroku śmierci na św. Jana Nepomucena.

Dnia 20 marca 1393 roku na rozkaz królewski zrzucano nieszczęśnika z mostu Karola w Pradze do Wełtawy. Gdy św. Jan Nepomucen tonął, jak mówi legenda, ukazało się na wodzie pięć gwiazd, które zauważyli mieszkańcy Pragi.

Po kilku dniach ciało wyłowiono i pochowano w kościele św. Krzyża w Pradze. Pamięć o męczeńskiej śmierci Jana Nepomucena trwała wśród mieszkańców Czech i z czasem przerodziła się w kult religijny. Wraz z tym zaczęły pojawiać się różne opowieści na ten temat. Jedna z nich głosi, że św. Jan Nepomucen padł ofiarą z powodu nie ujawnienia tajemnicy spowiedzi.

Ta historia pochodzi z czasów nowożytnych, czyli jest znacznie późniejsza, ale stała się ona, dzięki propagandzie jezuitów, oficjalną wersją mówiącą o przyczynach męczeńskiej śmierci św. Jana Nepomucena. Kult św. Jana Nepomucena stał się bardzo silny w końcu XVII wieku, a już w 1720 roku rozpoczęto oficjalny proces beatyfikacji, zakończony w 1721 roku, w 1729 roku ogłoszono uroczyste jego kanonizację. Szczątki św. Jana Nepomucena przeniesiono do praskiej katedry św. Wita, tam też ufundowano okazałą barokową konfesję.

Ciekawy pozostaje fakt, że na długo przed oficjalnym uznaniem tego kultu zaczęły pojawiać się liczne wizerunki tego świętego. Do pierwszych należy brązowa rzeźba przedstawiająca stojącą postać św. Jana Nepomucena, pochodząca z 1683 roku, która znajduje się na miejscu, skąd zrzucano tego męczennika, czyli na moście Karola w Pradze. Fakt fundacji tej rzeźby, spowodowany dziękczynieniem za uratowanie z topieli, zapoczątkował wystawianie wolno stojących figur św. Jana Nepomucena właśnie na mostach. Uznawano go za patrona chroniącego od utonięć, powodzi i zagrożeń spowodowanych przez wodę. Zwyczaj ten szeroko rozpowszechnił się w Czechach, Austrii, Niemczech.

Figurka Matki Boskiej tronującej (XII w) w Bardzie

Uważana za cudowną, drewniana figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem, zwana również figurą Matki Bożej Bardzkiej jest najstarszą zachowaną romańską rzeźbą na Dolnym Śląsku i jednocześnie najcenniejszym skarbem Barda. Figura pojawiła się w Bardzie prawdopodobnie ok. 1110 r. i umieszczona była w kaplicy zamkowej. Według legendy, Maryja objawiła się w tej kaplicy pobożnemu młodzieńcowi, któremu przekazała swój wizerunek wraz z życzeniem, by w tym miejscu czczono ją w szczególny sposób. Zadumana i tajemniczo uśmiechająca się Matka Boża Bardzka nazywana jest często „Madonną uśmiechniętą”

Kolumna Maryjna w Bardzie

Kolumna maryjna w Międzylesiu

Kamienna kolumna Maryjna w centrum Rynku w Międzylesiu z 1698 roku fundacji hrabiego von Althanna. na cokole postacie Świętego Benedykta, Świętego Huberta, Świętego Michała Archanioła, Świętego Wacława.

2.2.2.8 Tradycyjna zabudowa wiejska

Skansen Pstrężna

Decyzją Naczelnika Miasta i Gminy Kudowa-Zdrój z 1984 roku przekazano na rzecz Muzeum Okręgowego w Wałbrzychu teren zabudowany w Kudowie-Pstrężnej 14, tj. teren wraz z budynkiem dawnej kuźni z 1856 roku oraz działkę gruntową o powierzchni 5.57 ha.

W tej sytuacji bez przeszkód przystąpiono do opracowania planu realizacyjnego skansenu. w pierwszym etapie przystąpiono do odremontowania budynku kuźni, przygotowując poszczególne jej pomieszczenia na cele magazynowo-konserwatorskie.

Równolegle przystąpiono do rozbiórki i zabezpieczenia obiektów przeznaczonych dla przyszłego muzeum.

Założenia projektowe opracowane dla muzeum-skansenu przewidują zgromadzenie na działce o powierzchni 3.57 ha o stoku północnym i ostrym nachyleniu około 17 zabytkowych obiektów drewnianej architektury wiejskiej wzniesionych w konstrukcji zrębowej (wieńcowej), zrębowo-murowanej i słupowo-szkieletowej (ryglowej).

Do końca 1991 roku rozebrano, przeniesiono i zabezpieczono łącznie 8 obiektów m.in.:

- chałupa zrębowa z Kudowy z ul. 22 Lipca 36,
- wiatrak z Jabłowa,
- chałupa z Kudowy z ul. Kościuszki 22,
- budynek dawnego zajazdu z końca XVIIIw., który stał nad stawem w pobliżu pałacu w Szalejowie Dolnym
- chałupa zrębowa z Nowej Łomnicy 29.

Równolegle z pracami rozbiórkowymi prowadzono prace rekonstrukcyjne. Prace budowlano-remontowe rozpoczęto w 1985 roku. Objęły one murowany budynek kuźni z 1856 roku, który wraz z działką został przekazany muzeum przez Naczelnika Miasta i Gminy w Kudowie-Zdroju.

Pierwszym przeniesionym i postawionym w skansenie obiektem w latach 1985-90 był budynek "zajazdu" z Szalejowa Dolnego, udostępniony zwiedzającym w lipcu 1991 roku. w 1989 roku zrekonstruowano dziewiętnastowieczną dzwonnice alarmową z Gołaczotach Środkowych.

Następnie w 1992 roku udostępniono wewnątrz zabytkowej kuźni, w której urządzono wystawę rzemiosła kowalskiego i ślusarskiego z okresu XVII-XIX wieku, a także uruchomiono urządzenie do rozniecania ognia w palenisku kowalskim. Prawie w pełni zrekonstruowano wieżyczkę alarmową z Gołaczowa, częściowo - stodołę z Kudowy z ul. Kościuszki 175. Rozpoczęto też prace przy odbudowie chałupy z Kudowy - ul. Kościuszki 22 i Nowej Łomnicy 29. w przejętym w późniejszym czasie budynku w Pstrężnej 13 urządzono galerię wystawienniczą.

Należy nadmienić, iż w miarę natężającego się ruchu turystycznego sama wieś Pstrężna, a także jej okolice powiększą swoją ofertę, czyniąc ten teren atrakcyjniejszym i godnym odwiedzenia.

Skansen Wambierzyce

Wieś powiatu kłodzkiego posiada znaczny, a niewykorzystany potencjał zasobów kulturowych zarówno w ludziach, jak i w ich otoczeniu.

Tworzyły go w kolejnych pokoleniach społeczności żyjące na obszarze ziemi kłodzkiej. Przerwanie tego procesu w wyniku II wojny światowej i układu jałtańskiego spowodowało znaczne straty, wprowadziło chaos, zniszczyło dobra kultury materialnej, rozregulowało normy etyczne.

Zniszczono kulturę gospodarowania przestrzenią, wyeliminowano partycypację społeczności lokalnej w zarządzaniu.

Spółecznościom zamieszkującym nowe terytoria, na które zostały przesiedlone, towarzyszyło poczucie tymczasowości i braku korzeni, tradycji.

Obecnie trwa proces przywracania pamięci zbiorowej i aktywnego jej leczenia tak, aby obecni mieszkańcy świadomie zaakceptowali dziedzictwo ziemi, na której żyją.

Historia zbierania eksponatów przez sołtysa Wambierzyc Mariana Gancarskiego, które możemy dzisiaj oglądać w skansenie, sięga lat 60-tych, kiedy to znalazł w starej szopie kilka sztuk białej broni. Sołtys z własnych oszczędności rozpoczął proces skupowania różnego rodzaju wyposażenia gospodarstwa domowego od okolicznych mieszkańców. z czasem mieszkańcy sami znosili zużyte i często nieprzydatne już sprzęty do skansenu. Wśród bogatych zbiorów w skansenie można znaleźć starodruki, ubrania, wyposażenie apteczek domowych, przybory do higieny, pralki, maszyny rolnicze, sprzęt biurowy, etc.

Ekspozycja została podzielona na kilkanaście działów, wśród których wyróżniają się zbiór żelazek, wystawa maszyn i urządzeń rolniczych, wyposażenie domostw i warsztatów, rzeźby, wystawa minerałów, ekspozycja poświęcona dawnemu szkolnictwu, czy wreszcie rekonstrukcja chodnika górniczego. Niezmiernie ciekawy, zwłaszcza dla dzieci, jest zwierzyniec, w którym zobaczyć można jelenia, daniela, sarny, strusie, dzikie świnie, bażanty, kozy i kolorowe ryby w oczkach wodnych.

Szlak ginących zawodów w Kudowie-Zdroju

Szlak Ginących Zawodów to niewielki skansen składający się z kilku drewnianych chat wiejskich, wiatraka, pracowni garncarskiej oraz ptasiego mini zoo z główną atrakcją - strusiem emu chętnie jedzącym z ręki. W jednej z chat prezentuje się pokazy wypieku chleba tradycyjną metodą na zakwasie w piecu chlebowym. Turyści mają możliwość wypieczenia i degustacji chleba przygotowanego tą metodą.

Każdy zwiedzający może też spróbować toczyć naczynia gliniane na kole garncarskim, a w ogromnym drewnianym szałasie jest okazja biesiadowania przy ognisku.

Zabudowa tyrolska i drewniany Kościółek w Międzygórzu

Pensjonatom budowanym w XIX wieku nadano cechy stylu alpejskiego i skandynawskiego, co w połączeniu z zachowanymi z wcześniejszych okresów drewnianymi domkami i pięknym otoczeniem nadaje miejscowości typowo górskiego charakteru i uroku.

W centrum miejscowości wybudowany został w XVIII wieku kościółek św. Józefa, stanowi on cenny zabytek architektury drewnianej.

Skansen Gottwaldówka, Kąty Bystrzyckie

Dawny zespół gospodarski z początku XIX wieku. Cztery budynki z łukową bramą wjazdową, typowy przykład sudeckiego budownictwa. Nazwa wywodzi się od nazwiska dawnego gospodarza. Obiekt przywrócony do życia dzięki uporowi Pani Renaty Czaplińskiej. Ciekawe wystawy m.in. wystawa śląskiej koronki czy grafiki Ericha Fuchsa. Warto odwiedzić to miejsce, gorąco polecam. Nieopodal Izba Regionalna, przy gospodarstwie agroturystycznym "Dom Skowronki".

2.2.2.9 **Stanowiska archeologiczne**

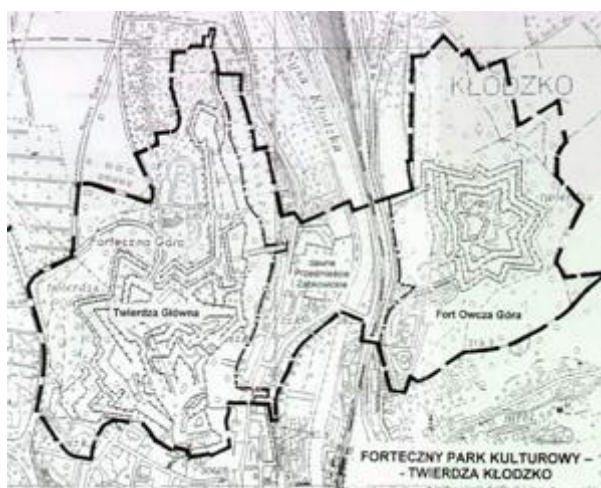
Na Ziemi Kłodzkiej istnieje wiele punktów badawczych i stanowisk archeologicznych.

W wybranych miejscowościach gminy wiejskiej Kłodzko rozkład stanowisk archeologicznych z tak zwanej strefy „W” przedstawia się następująco:

Krosnowice	strefa W	sztuk 6
Jaszkowa Górna	strefa W	sztuk 3
Szalejów Górny	strefa W	sztuk 7
Bierkowice	strefa W	sztuk 1
Wilcza	strefa W	sztuk 2
Szalejów Dolny	strefa W	sztuk 3
Boguszyn	strefa W	sztuk 3
Wojbórz	strefa W	sztuk 2
Żelazno	strefa W	sztuk 6
Jaszkowa Dolna	strefa W	sztuk 5
Ołdrzychowice Kł.	strefa W	sztuk 1

W samym mieście Kłodzku wyznaczona jest strefa „W” ochrony archeologicznej oraz strefa „OW” obserwacji archeologicznej.

W obrębie Fortecznego Parku Kulturowego znajdują się 4 stanowiska archiwalne.

Rys. 7. Granice Fortecznego Parku Kulturowego w Kłodzku. Źródło: UM Kłodzko

Wszystkich archeologicznych stanowisk archiwalnych na terenie miasta Kłodzka jest 8 szt.

Stanowiska archeologiczne o pow. do 1 ara – 4 szt.

Stanowiska archeologiczne o pow. powyżej 1 ara do 0,5 ha – 16 szt.

Stanowiska archeologiczne o pow. ponad 0,5 ha – 8 szt.

W innych miastach Ziemi Kłodzkiej również występują stanowiska archeologiczne. na obszarze miasta Nowa Ruda znajduje się ich 12. Żadne z nich nie zostało wpisane do rejestru zabytków. Stanowiska występują na trzech obszarach AZP (Archeologicznego Zdjęcia Polski): 88-21, 89-20, 89-21 na obszarze wszystkich trzech obrębów miasta: Drogosław, Nowa Ruda, Słupiec. Najliczniej z obiektów objętych ochroną występują pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa (osady). Ponadto wykazano kamienną rzeźbę, znaleziska luźne oraz obiekty o nieokreślonej funkcji.

W Gminie Złoty Stok występuje 25 stanowisk archeologicznych i jednocześnie 26 faktów osadniczych od prawieków do późnego Średniowiecza.

Na terenie Gminy Szczytna znajduje się sześć stanowisk archeo.

Na terenie miasta:

1. na polach przy ul Wiejskiej
2. Przy ul. Górskiej
3. na terenie leśniczówki ul. Sienkiewicza

Na terenie Gminy:

1. Wieś Wolany przy byłym pałacu
2. Wieś Niwa przy drodze do gospodarstwa agroturystycznego "Villa Sol"
3. Wieś Chocieszów - na wzgórzach przy głównej krzyżówce

W gminie Międzylesie według Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego miasta i gminy Międzylesie została wyznaczona strefa „OW” obserwacji archeologicznej w następujących miejscowościach: Boboszków, Długopole Górne, Dolnik, Domaszków, Gajnik, Gniewoszków, Goworów, Jaworek, Międzylesie, Nagodzice, Nowa Wieś, Różanka i Szklarnia.

W granicach strefy „OW” obserwacji archeologicznej obowiązują następujące ustalenia:

na obszarze działek, na których leżą stanowiska archeologiczne wszelka działalność inwestycyjna uzależniona jest od opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ponadto, stanowiska te występują również w obrębie wsi Ławica, Morzyszów, Suszyna oraz w miejscowościach takich jak Radków, Bystrzyca Kłodzka.

2.2.3 Muzea, zbiory i wystawy czasowe

Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku

ul. Łukasiewicza 4, 57-300 Kłodzko

tel./fax (074) 867-35-70

Czynne: środy, czwartki i piątki: 10.00-16.00

                          soboty, niedziele: 11.00-17.00

Bilety wstępu: 5 zł norm. / 3 zł ulgowy

Oprowadzanie grup po obiekcie i wystawach - 5 zł

Prowadzenie lekcji muzealnych - 10 zł (*konieczna rezerwacja*)

E-mail: mzk-klodzko@wp.pl

Muzeum mieści się w barokowym budynku d. konwikt jezuickiego z XVII/XVIII w. na dziedzińcu lapidarium. Konwikt jezuicki, powstawał on od 1622 roku w wyniku łączenia pięciu kamienic i od ukończenia skrzydła wschodniego w latach 1753-1754 pozostaje w niezmienionej formie. Po przeprowadzeniu remontu w latach 1978-1986 utworzono w nim Muzeum Ziemi Kłodzkiej.

Do najpiękniejszych wnętrz w muzeum należą m.in.: biblioteka, dawniej był tu refektarz, sala koncertowa gdzie była kaplica św. Alojzego, Salon Złoty, sala konferencyjna oraz barokowa klatka schodowa. we wnętrzu muzeum umieszczone są liczne zbiory, największe kolekcje stanowią: zegary śląskie, zbiór cyny, numizmatów, szkło unikatowe.

Biblioteka muzealna posiada interesujące zbiory literatury regionalnej, w księgozbiornie liczącym ponad 7000 woluminów znajdują się również czasopisma regionalne, dokumentacje konserwatorskie.

W Y S T a w Y S T a ł E

WSPÓŁCZESNE KŁODZKIE SZKŁO ARTYSTYCZNE na TLE TRADYCJI SZKLARSTWA ZIEMI KŁODZKIEJ

Trzon ekspozycji tworzy 205 unikatowych dzieł projektantów i artystów szkła mieszkających na Ziemi Kłodzkiej i działających w dolnośląskich hutach po roku 1945. Zaprezentowano zestawy prac m.in.: Z. Horbowego, W. Turkiewicza, Z. Janoty, S. Sadowskiego, S. Gołdyna, E. Gerczuk-Moskaluk, J. Robaszewskiego. Tłem dla kolekcji współczesnej jest część historyczna wystawy, obejmująca wyroby dawnego przemysłu szklarskiego, którego tradycje na Ziemi Kłodzkiej sięgają średniowiecza.

ZEGARY MECHANICZNE POPULARNE na ŚLĄSKU w XIX i XX W. w ZBIORACH MUZEUM ZIEMI KŁODZKIEJ

Ekspozycja prezentuje wiodącą kolekcją muzealną - zegary popularne na Śląsku w końcu XIX i na początku XX w. należące do schyłkowego okresu zegara mechanicznego.

Obejmuje blisko 500 zegarów mechanicznych i ukazuje działające na Śląsku największe fabryki zegarów - Gustawa Beckera w Świebodzicach i braci Eppnerów w Srebrnej Górze. Wystawa jest godna polecenia nie tylko ze względu na wdzięczny materiał ekspozycyjny, lecz również z powodu swojej wymowy: zegar - czas - przemijanie.

Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju

ul. Kłodzka 42, 57- 340 Duszniki-Zdrój

tel. (074) 866-92-48, tel./fax 866-90-20

E-mail: biuro@muzpap.pl

Czynne: od V do X w godz. 9.00 - 17.00

od XI do IV w godz. 9.00 - 15.00 (od wtorku do niedzieli)

NIECZYNNE: w poniedziałki w okresie od XI do V i dni świąteczne

Bilety wstępu: 8 zł norm. / 5 zł. Ulgowy

Lekcje muzealne (rękodzieło papiernicze) - 12 zł/os.

Przewodnik - 40 zł

Więcej informacji o cenniku i ofercie edukacyjnej: www.muzpap.pl

Muzeum filumenistyczne w Bystrzycy Kłodzkiej

ul. Mały Rynek 1, 57-500 Bystrzyca Kłodzka

tel. (074) 811 06 37

Czynne codziennie (oprócz poniedziałku) w godz. 8.30 - 16.30

Bilety wstępu: 3 zł norm. / 2,5 zł ulgowy

Jedynie w swoim rodzaju muzeum posiadające kolekcję etykiet zapalczanych, zapalniczek i innych urządzeń do niecenienia ognia. Mieści się w dawnym zborze ewangelickim, prezentuje również historię Bystrzycy Kłodzkiej.

Galeria Muzealna im. Michała Klahra Starszego w Łądku-Zdroju

ul. Rynek 1, 57-540 Łądek-Zdrój

Łądek-Zdrój, tel. 074 8146 482

Przy galerii działa Punkt Informacji Turystycznej (tel. j/w)

Galeria jest otwarta dla zwiedzających

od pon.-piątku w godz.9.00-17,00, sobota 10.00-14.00 oraz w niedziele od godz. 11.00 do 15.00.

W ofercie Galerii przewidziane są lekcje muzealne dla młodzieży szkolnej poświęcone historii, historii sztuki regionu a także wybranym problemom z zakresu teorii sztuki, prowadzone w kamienicy Klahra oraz w terenie. Galeria została otwarta 28 kwietnia 2007 r. podczas III Obchodów Dnia patrona Miasta.

Ekspozycja czasowa „Historia Łądku Zdroju” - aktualnie w łądeckiej Galerii zobaczyć można ekspozycję czasową poświęconą rozwojowi miasta na przestrzeni dziejów, począwszy od średniowiecza, aż do wieku XX. Atrakcją stanowią fotokopie dokumentów związanych z historią miasta, a także plany, foldery i dzieła sztuki pozyskane specjalnie na wystawę ze zbiorów prywatnych.

Muzeum Żaby w Kudowie-Zdrój

57-350 Kudowa-Zdrój

tel. (074) 866 14 36

Czynne w godz. 9.00-17.00, w weekendy 9.00-13.00

www.pngs.pulsar.net.pl/muzeum

Obiekt znajdujący się przy dyrekcji Parku Narodowego Gór Stołowych. Kolekcja Muzeum składa się z ponad 3000 eksponatów zebranych z 20 krajów świata i 6 kontynentów.

Kaplica Czaszek - Kudowa-Zdrój – Czerмна

Jedna z największych osobliwości Ziemi Kłodzkiej. Przypomina nam o przemijaniu czasu i przemijaniu naszego życia... z inicjatywy ks. Tomaszka zgromadzono ponad 24 tysięcy czaszek i piszczeli. Są to głównie ofiary wojny trzydziestoletniej (1618- 1648), ofiary epidemii cholery w roku 1680 i prawdopodobnie wojny siedmioletniej (1756- 1763).

Prace rozpoczęto w roku 1776 budując tutaj kaplicę. Zbieranie kości trwało ponad 18 lat gł. w okolicach Kudowy, Dusznik i Polanicy. Kości zgromadzono w podziemiu kaplicy, wyłożono nimi samą kaplicę, jej ściany a nawet sufit. Główny ołtarz z figurą Chrystusa na krzyżu. Miejsce ciszy, zadumy i głębszej refleksji...

ul. Moniuszki 8, tel. 074 8661 754

Czynna codziennie (poza poniedziałkiem) w sezonie w godz. 9.30-17.30 (przerwa 13.00-14.00). Wstęp 4-2 zł.

www.czermna.pl, e-mail: czermna@kudowa.zdroj.pl,

Ruchoma Szopka w Czerмnej

ul. Kościuszki 101, tel. 074 8663 717

Czynna codziennie. Wstęp dobrowolne datki.

Składa się z 250 niezwykłych, barwnych lipowych figurek przedstawiających sceny z życia pasterzy i mieszczan oraz sceny z narodzin Jezusa Chrystusa. Jest dziełem samouka Frantiseka Stepana, który zaczął je rzeźbić mając zaledwie 15 lat a ukończył w 1924 r. po dwudziestu latach żmudnej pracy. w 1927 r. po podłączeniu prądu została uruchomiona elektrycznie. Szopka znajduje się w rodzinnym domu Frantiseka Stepana. Obecnie eksponatami opiekuje się wnuczka założyciela.

Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Pstrążnej

Pstrążna 14, tel. 074 8662 843

Czynne cały rok w godz. 10.00-18.00. Wstęp 6-4 zł.

Skansen malowniczo położony na zboczu góry. z najwyższego miejsca, na którym stoi wiatrak Koźlak widać Śnieżkę i pasmo Karkonoszy. na terenie Muzeum można podziwiać zabytkowe obiekty drewnianej architektury wiejskiej, sprzęty używane od XVIII wieku w gospodarstwie wiejskim, związane z uprawą roli i rzemiosłem. Latem Muzeum organizuje barwne imprezy folklorystyczne, takie jak: Przegląd Zespołów Ludowych „Róża Kłodzka”, „Cepowisko”, „Święto Ziemiaka”.

www.skansen.kudowa.pl, e-mail: skansen@kudowa.pl

Muzeum Zabawek BAJKA

ul. Zdrojowa 46b, tel. 074 8664 970, 601 773 362

Czynne codziennie w godz. 10.00-16.00, w sezonie 9.00-17.00. Wstęp 5-3 zł.

Czynne codziennie: listopad-marzec od 10.00 do 16.00

                                  kwiecień-październik od 9.00 do 17.00

Bilety wstępu: 5zł norm/ 3zł ulgowy, opiekunowie grup bezpłatnie.

Jedno z trzech muzeów w Polsce. Prezentuje zabawki pamiątkarskie, regionalne z różnych stron świata, obrzędowe, artystyczne, teatralne, wykonane z gliny, porcelany, papieru, mydła, żeliwa, kamienia i drewna. Są tu lalki, mebelki, miniatury urządzeń i przedmiotów codziennego użytku, samochodziki, klocki, skarbonki, okręty i wiele innych zabawek z różnych krajów i kontynentów. Od 2007 r. mieszka w nim filmowy Miś Colargol wraz ze swoją rodziną. na uwagę zasługują piękne stare pozytywki.

www.kudowa.pl/bajka, e-mail: bajka@poczta.e.pl

Dawne Rzemiosła

ul. Zdrojowa 34 bud. 11, tel. 0695 557 348

Czynne codziennie oprócz poniedziałku w godz. od 10.00-18.00. Wstęp 4-2 zł.

Kolekcja narzędzi i wyrobów rzemieślników (szewców, krawców, rymarzy, kaletników, bednarzy, kołodziejów i kowali). Przewodnikami są profesjonaliści, doskonale znający te zanikające zawody i potrafiący opowiadać o nich w sposób zajmujący i nietuzinkowy.

http://dawne_rzemiosla.republika.pl

Szlak Ginących Zawodów w Cermnej

ul. Chrobrego 43a, tel. 074 8655 512

Czynny codziennie w godz. 10.00-18.00. Wstęp 6-4 zł.

Gospodarstwo składające się z kilku drewnianych chat wiejskich, wiatraka, pracowni garncarskiej oraz ptasiego mini zoo. Można w nim zobaczyć pokazy wypieku chleba w piecu chlebowym tradycyjną metodą oraz samodzielnie wytoczyć naczynia gliniane na kole garncarskim.

www.kudowa.zdroj.pl/wiatrak,

e-mail: wiatrak@kudowa.zdroj.pl

Muzeum Górnictwa, Trasa podziemna

Nowa Ruda ul. Obozowa 4

Prezentuje 500-letnią historię górnictwa na tych ziemiach, atrakcją jest wspomniana trasa podziemna o długości ok. 700 m. To dawna kopalnia Nowa Ruda, pole górnicze Piast.

Była kopalnia uranu w Kletnie

Trasa podziemna w byłej kopalni uranu. Ukazano górnicze wyrobiska, sztolnie, szyby. Wstęp z przewodnikiem.

Skansen Gottwaldówka

Kąty Bystrzyckie

Dawny zespół gospodarski z początku XIX wieku. Cztery budynki z łukową bramą wjazdową, typowy przykład sudeckiego budownictwa. Nazwa wywodzi się od nazwiska dawnego gospodarza. Obiekt przywrócony do życia dzięki uporowi Pani Renaty Czaplńskiej.

Ciekawe wystawy m.in. wystawa śląskiej koronki czy grafiki Ericha Fuchsa. Warto odwiedzić to miejsce, gorąco polecam. Nieopodal Izba Regionalna, przy gospodarstwie agroturystycznym "Dom Skowronki".

Stodoła Rolniczych Unikatów

Bystrzyca Kłodzka, ul. Kolejowa 5

Ekspozycja maszyn i urządzeń rolniczych, jakie dawniej służyły rolnikom zamieszkujących gminy znajdujące się w Masywie Śnieżnika oraz gminy wiejskiej Kłodzko.

Muzeum Kamieni i Mineralów

Stronie Śląskie ul. Kościuszki 40a

Kolekcja kamieni i minerałów z całego niemal świata, podobnie jak w Kletnie. Możliwość zakupu biżuterii z kamieni szlachetnych.

Huta szkła kryształowego „Violetta”

Stronie Śląskie ul. Hutnicza

Bogate są tradycje szklarstwa na kłodzkiej ziemi. Hutę utworzył w roku 1864 przybyły z Niemiec wraz z dziewięcioma szklarzami Franz Losky. Początkowo huta nosiła nazwę Oranienhutte na część ks. Marianny Orańskiej.

Znaczący eksporter szkła kryształowego m.in. na rynek amerykański, europejski czy wschodni. Produkcja wyrobów dmuchanych ręcznie szlifowanych, prasowanych i wolnoformowanych. Możliwość zapoznania się z procesem technologicznym, istnieje możliwość zakupu tutejszych artystycznych wyrobów. Zwiedzanie z przewodnikiem, kontakt z PTTK.

Ekspozycja starego rzemiosła i egzotycznych gatunków ptaków.

Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego

Pstrążna, 57-350 Kudowa-Zdrój

tel. (074) 866 28 43

Czynne: wtorek-niedziela w godz. 10.00 - 18.00

zamknięte od 1.XI do 29.IV

Bilety wstępu: 4 zł norm. / 2 ulgowy (wejścia dla grup po uprzednim zgłoszeniu)

Skansen położony jest na górskim stoku byłej wsi Pstrążna. Prezentowane są w nim obiekty ludowej kultury, architektury Sudetów (budynki mieszkalne, dzwonnica, zajazd, kuźnia wraz z wyposażeniem w sprzęty i narzędzia).

W lecie organizowane są tutaj pikniki, podczas których można posmakować pieczonych ziemniaków z ogniska, pieczonego chleba z domowym smalcem oraz bigosu.

Skansen i Muzeum Etnograficzne w Wambierzycach

ul. Wiejska 52, 57-411 Wambierzyce

tel. (074) 871 91 84

Czynne: codziennie w godz. 9.00 do zmroku

Bilety wstępu: 2 zł, dzieci 1 zł

W wiejskiej zagrodzie sołtys wsi zgromadził dawne - nieużywane obecnie - sprzęty gospodarstw wiejskich, m.in. młynki, cepy, pługi, sierpy. w gospodarstwie hodowane są zwierzęta gospodarskie (kozy, owce), a także inne, jak np. strusie, jelenie, świnki wietnamskie.

Muzeum Misyjno-etnograficzne w Polanicy-Zdroju

ul. Reymonta 1, 57-320 Polanica-Zdrój

tel. (074) 868 13 17

Czynne codziennie w godz. 8.30-16.00

Bilety wstępu: wolne datki

W zabudowaniach klasztornych Zgromadzenia Misyjnego zgromadzono przedmioty egzotyczne, wyroby rękodzielnicze, rzeźby, tkaniny, przedmioty kultu i ozdoby przywożone przez zakonników z Peru, Polinezji, Kongo i Zairu. Wystawy stałe urozmaicają pokazy przeźroczy.

Muzeum Ziemi w Kletnie

Kletno k. Stronia Śląskiego

Czynne codziennie oprócz poniedziałków od 9.00 do 17.00

Bilety: 3 zł norm., 2 zł ulgowy

W muzeum można podziwiać wspaniałą kolekcję skał, minerałów i skamieniałości. Jednym z ciekawszych eksponatów jest skamieniałe gniazdo dinozaura.

Ośrodek historii i tradycji górskiej Sudetów/Międzygórze

W 2002 roku, przy Ogrodzie Bajek otwarto Ośrodek Historii i Tradycji Górskiej. w budynku zgromadzono materiały pisane i ikonografie obrazujące rozwój turystyki w Masywie Śnieżnika od początku XIX wieku do czasów nam współczesnych. Obiekt mieści się przy żółtym szlaku turystycznym, 30 min, od Międzygórze.

Czynne codziennie.

Pałac Oppersdorffów

Znajdujący się w Odrzychowicach Kłodzkich mieści obecnie Dom Prowincjonalny Prowincji Polskiej Sióstr Franciszkanek Szpitalnych – Muzeum

Czynne codziennie, bilety wstępu-wolne datki.

Ogród Bajek w Międzygórze

To wspaniałe miejsce swe powstanie zawdzięcza fantazji jednego człowieka, który mieszkał i pracował tu po i wojnie światowej. Izydor Kriesten stworzył ogród w hołdzie Liczyrzepie, Duchowi Gór, za uratowanie życia. Wyrzeźbił z dużą wyobraźnią bajkowe stwory z drewna, szyszek i korzeni drzew, sadząc przy tym wiele drzew i ozdobnych krzewów.

W ten sposób powstał baśniowy ogród. Ogród można zwiedzać przy szlaku żółtym, 30 min. od Międzygórze.

Czynne cały rok, codziennie.

Dom – Muzeum prof. Josepha Wittiga

ul. Słupiecka 42, 57-400 Nowa Ruda

tel. (074) 873 37 05

Czynne codziennie (oprócz poniedziałku) w godz. 10.00 - 17.00

Bilety wstępu: 2 zł norm. / 1 zł ulgowy

Ekspozycja poświęcona pamięci pisarza, teologa i piewcy Ziemi Kłodzkiej J. Wittiga (1879-1949) urządzona w jego byłym domu. Wystawa prezentuje pamiątki osobiste, fotografie, dokumenty i książki autorstwa tego ważnego niemieckiego pisarza.

Podziemna Turystyczna Kopalnia Węgla – Muzeum Górnictwa

ul. Obozowa 4, 57-400 Nowa Ruda

tel. (0-74) 872 79 11

Czynne codziennie w godz. 9.00 - 17.00

Bilety wstępu: 9 zł norm. /6 zł ulg./; wycieczkowy (powyżej 15 osób) 5zł.

Na byłym polu górniczym *Piast* kopalni *Nowa Ruda* udostępniono do zwiedzania 700 m podziemnych wyrobisk górniczych i XIX wieczny kompleks obiektów przemysłowych. Można tu zapoznać się z bogatą, ponad 500-letnią historią górnictwa węglowego w regionie.

Podziemna Trasa Turystyczna im. 100-lecia Państwa Polskiego

ul. Zawiszy Czarnego 3 (wejście), 57-300 Kłodzko

tel. (074) 867 30 48

Czynne codziennie od IV do X; godz. 9.00 - 17.00

od XI do III w godz. 10.00 - 15.00

Bilety wstępu: 6 zł norm. / 4 zł ulgowy

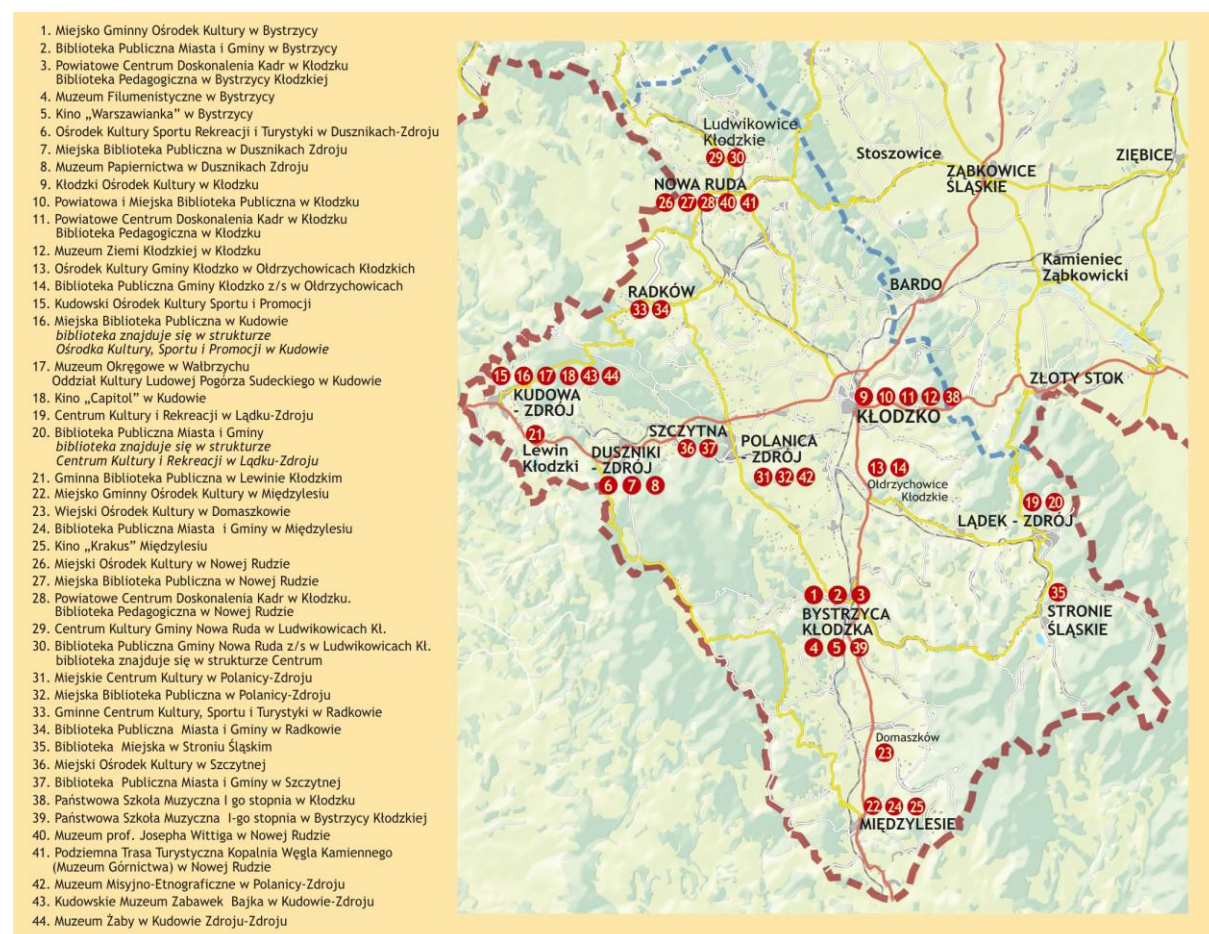
Trasa ukazuje zachowane kilkunastu kondygnacyjne wyrobiska wybudowane pod miastem w średniowieczu dla celów obronnych i na magazyny.

Muzeum Sztuki Sakralnej w Bardzie

Przy kościele wznosi się barokowy klasztor zbudowany w latach 1712-1716 przez cystersów. Na parterze, od strony kościoła, znajduje się w nim Kaplica Wotywna z bogatym wystrojem i wyposażeniem, w tym m.in. kopią z ok. 1910 r. późnogotyckiego tryptyku ołtarzowego z ok. 1500 r. oraz kilkudziesięcioma obrazami wotywnymi z XVII-XIX w., umieszczonymi na ścianach. W części parteru oraz na pierwszym piętrze klasztoru ma swoją siedzibę Muzeum Sztuki Sakralnej - powstałe w 1967 r. z inicjatywy kustoszy sanktuarium oo. Redemptorystów. Wejście do muzeum znajduje się na dziedzińcu kościelnym. Zgromadzone dzieła sztuki podzielone zostały na cztery działy ekspozycji muzealnej: historia Barda, malarstwo, rzeźba oraz rzemiosło artystyczne. W dziale malarstwa przeważają obrazy barokowe, zwłaszcza z XVIII w. Godnymi uwagi są również portrety opatów cysterskich, dobrodziejów sanktuarium. Pośród zgromadzonych rzeźb wyróżnia się kilka figur późnogotyckich (z XVI w.). Ponad 60 rzeźb barokowych i rokokowych daje bogaty przegląd twórczości rzeźbiarskiej w większości miejscowych artystów. Uwagę przyciąga też zbiór figurek Matki Bożej Bardzkiej (z XVII-XIX w.) oraz kolekcja korpusów ukrzyżowanego Chrystusa. Cennymi zabytkami są naczynia liturgiczne i szaty kościelne, zwłaszcza bogato haftowane ornaty z XVII w.

2.2.4 Instytucje kulturalne

Rys. 8. Instytucje kulturalne na obszarze Ziemi Kłodzkiej

1. *Miejsko Gminny Ośrodek Kultury w Bystrzycy Kłodzkiej*
2. *Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Bystrzyca Kłodzka*
3. *Biblioteka Pedagogiczna w Bystrzycy Kłodzkiej*
4. *Muzeum Filumenistyczne w Bystrzycy Kłodzkiej*
5. *Kino „Warszawianka” w Bystrzycy Kłodzkiej*
6. *Miejski Ośrodek Kultury i Sportu w Dusznikach-Zdroju*
7. *Miejska Biblioteka Publiczna w Dusznikach-Zdroju*
8. *Muzeum Papiernictwa w Dusznikach-Zdroju*
9. *Kłodzki Ośrodek Kultury w Kłodzku*
10. *Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Kłodzku*
11. *Biblioteka Pedagogiczna w Kłodzku*
12. *Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku*
13. *Ośrodek Kultury Gminy Kłodzko w Ołdrzychowicach Kłodzkich*
14. *Biblioteka Publiczna Gminy Kłodzko w Ołdrzychowicach Kłodzkich*
15. *Kudowski Ośrodek Kultury, Sportu i Promocji*
16. *Miejska Biblioteka Publiczna w Kudowie*
17. *Muzeum Okręgowe w Wałbrzychu – Oddział Kultury Ludowej Pogorza Sudeckiego w Kudowie-Zdroju*
18. *Kino „Capitol” w Kudowie-Zdroju*
19. *Centrum Kultury i Rekreacji w Łądku-Zdroju*
20. *Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Łądek-Zdrój*
21. *Gminna Biblioteka Publiczna w Lewinie Kłodzkim*

22. *Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Międzyzlesiu*
23. *Instytucja zlikwidowana*
24. *Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Międzyzlesie*
25. *Instytucja zlikwidowana*
26. *Miejski Ośrodek Kultury w Nowej Rudzie*
27. *Miejska Biblioteka Publiczna w Nowej Rudzie*
28. *Biblioteka Pedagogiczna w Nowej Rudzie*
29. *Centrum Kultury Gminy Nowa Ruda w Ludwikowicach Kłodzkich*
30. *Miejskie Centrum Kultury w Polanicy-Zdroju*
31. *Miejska Biblioteka Publiczna w Polanicy-Zdroju*
32. *Gminne Centrum Kultury, Sportu i Turystyki w Radkowie*
33. *Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Radkowie*
34. *Biblioteka Miejska w Stroniu Śląskim*
35. *Miejski Ośrodek Kultury w Szczytnej*
36. *Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy w Szczytnej*
37. *Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia w Kłodzku*
38. *Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia w Bystrzycy Kłodzkiej*
39. *Muzeum prof. Wittiga w Nowej Rudzie*
40. *Podziemna Trasa Turystyczna Kopalnia Węgla kamiennego w Nowej Rudzie*
41. *Muzeum Misyjno-etnograficzne w Polanicy-Zdroju*
42. *Centrum Kultury i Promocji w Złotym Stoku*
43. *Gminne Centrum Informacji w Złotym Stoku*
44. *Biblioteka Publiczna w Złotym Stoku*
45. *Filia Biblioteki Publicznej w Mąkolnie*
46. *Filia Biblioteki Publicznej w Laskach*
47. *Centrum Kształcenia w Mąkolnie*
48. *Dom Pracy Twórczej CYGANERIA w Polanicy-Zdroju*
49. *Centrum Kultury i Promocji w Bardzie*
50. *Biblioteka Publiczna w Bardzie*
51. *Muzeum Sztuki Sakralnej w Bardzie*
52. *Fundacja Międzynarodowych Festiwali Chopinowskich w Dusznikach-Zdroju*
53. *Sala Kameralna im. J. Webera w Dusznikach-Zdroju*
54. *Dworek im. Fryderyka Chopina w Dusznikach-Zdroju*
55. *Klub Filmowy WIARUS przy MOKiS w Dusznikach-Zdroju*
56. *Filia biblioteki Publicznej w Długopolu Górnym*
57. *Filia biblioteki Publicznej w Domaszkowie*
58. *Filia Biblioteki Publicznej w Goworowie*
59. *Filia Biblioteki Publicznej w Różance*

2.2.5 Tradycje i imprezy kulturalne

Oferta kulturalna Ziemi Kłodzkiej jest bogata i urozmaicona. Odbywają się tu m.in. imprezy znane w całej Polsce i często daleko poza jej granicami. Są i imprezy bardziej rozrywkowe, w tym tradycyjne Dni, okolicznościowe święta, pikniki czy festyny festiwale o znaczeniu międzynarodowym oraz liczne imprezy masowe o zasięgu ogólnopolskim

Miejscowe biura turystyczne oferują wycieczki, ich oferta jest niezwykle bogata. Mamy możliwość poznać uroki i walory Ziemi Kłodzkiej. Atrakcją są m.in. wycieczki do tutejszych hut szkła, ziemia ta szczyli się bowiem długą i bogatą tradycją szklarstwa. w tej kategorii mieści się np. wycieczka do Huty Szkła Kryształowego "Violetta" w Stroniu Śląskim. Poznamy proces produkcji i obróbki szkła kryształowego, możliwość zakupu. Niewątpliwą atrakcją jest wyjazd do pobliskiej kopalni złota w Złotym Stoku, byłej kopalni uranu w Kletnie czy byłej kopalni węgla w Nowej Rudzie.

Dla miłośników przyrody atrakcją będą niewątpliwie ścieżki i szlaki przyrodnicze. Znajdziemy je m.in. w Parku Narodowym Gór Stołowych czy w Śnieżnickim Parku Krajobrazowym oraz w rezerwacie Torfowisko Pod Zieleńcem.

Miłośników zabaw w wodzie pozostaje zaprosić do Parku Wodnego "Aquapark" w Kudowie-Zdroju, mieszczącym się w centrum uzdrowiska. Kryty basen sportowo- rekreacyjny ogrzewany za pomocą źródeł odnawialnych, odnowa biologiczna. Szczególne wrażenia pozostają też z kąpeli w słynnym łądeckim "Wojciechu" wzorowanym na tureckich łaźniach, można też skorzystać z marmurowych łaźni w których "moczyły" się kiedyś koronowane głowy.

Ziemia Kłodzka jest również rajem dla miłośników jazdy konnej. w regionie działa wiele stadnin, które oferują możliwość nauki jazdy na koniu, przejażdżki powozem, bryczką, wozem a w zimie saniami. Zimowe kuligi odbywają się w bajecznie wprost scenerii. Organizowane są również rajdy i konne trasy górskie. Stąd m.in. prowadzi Sudecki Szlak Konny od Łądka-Zdroju do Karpacza o długości ok. 360 km. Regionalny odcinek prowadzi m.in. przez Łądek, Stronie Śl. Międzygórze, Spaloną i Długopole-Zdrój, Bieganów, Nową Rudę i Sokolec.

Dla miłośników aktywnego wypoczynku przygotowano liczne trasy rowerowe, piesze trasy górskie i spacerowe obejmujące najpiękniejsze zakątki tego regionu. w zimie region ten to istny raj dla narciarzy, miłośników snowboardu czy ekstremalnego snow-bikingu. w swojej ofercie sezonu zimowego najlepiej zagospodarowują m.in.: kompleks Czarna Góra, Zieleniec (najdłużej leżący śnieg), Międzygórze, Bielice, Nowy Gierałtów, Łądek-Zdrój, Kamienica, Duszniki-Zdrój, Jugów, Sokolec itd. Rozwinęły się to liczne wyciągi, szkółki narciarskie, wypożyczalnie sprzętu, możliwość wypożyczenia skutera śnieżnego, ośrodki posiadają rozbudowane zaplecze.

2.2.5.1 *Integracja działań kulturalnych w regionie*

Mimo bogatej i różnorodnej oferty kulturalnej, Ziemia Kłodzka nie wypracowała spójnego systemu, który mógłby przyczynić się do rozwoju poszczególnych lokalnych imprez kulturalnych w pełnowymiarowy składnik zintegrowanego produktu turystycznego.

Region ze względu na swoją bogatą i zawiłą historię posiada odpowiedni potencjał do wykorzystania całego kulturowego dziedzictwa w kreowaniu nowej gamy produktów turystycznych. Dobrym tego przykładem (również w kwestii wykorzystywania dostępnych zewnętrznych źródeł finansowania) jest wspólne działanie miast z regionu pogranicza polsko-czeskiego (m.in. Kłodzko, Bardo, Duszniki-Zdrój [PL], Josefov, Ceska Skalice, Nové Město nad Metují [CZ]) polegające na zintegrowaniu działań w zakresie organizowania wspólnych przedsięwzięć kulturalnych (wspólny kalendarz imprez) czy doposażeniu infrastruktury turystycznej (miejskie trasy turystyczne).

Rekonstrukcje historyczne bitew okresu napoleońskiego – zintegrowane działania na rzecz promocji produktu turystycznego pogranicza polsko-czeskiego polegające na opracowaniu wspólnego 3-letniego kalendarza imprez (9 imprez kulturalnych rocznie), promocję na wspólnym portalu internetowym oraz w mediach lokalnych i regionalnych. w ramach działania zorganizowane zostaną tzw. Rekonstrukcje Historyczne (odtworzenie autentycznych wydarzeń z historii danego obiektu – w tym przypadku chodzi o obiekty fortyfikacyjne pogranicza polsko-czeskiego).

Ponadto, poszczególne miasta i gminy corocznie opracowują kalendarz wydarzeń kulturalno-rozrywkowych. Każda z gmin posiada w swojej ofercie zarówno imprezy skierowane przede wszystkim do swoich mieszkańców tj. Dni Miasta itp., imprezy cykliczne o ugruntowanej marce i zasięgu ponadregionalnych oraz międzynarodowym, np. Festiwal Moniuszkowski, Festiwal Chopinowski, jak również imprezy, których celem jest promocja miasta, gminy na arenie ponadregionalnej, a w konsekwencji ożywienie ruchu turystycznego w regionie.

Turysta odwiedzający Ziemię Kłodzką oczekuje spójnej informacji, w tym o imprezach i wydarzeniach kulturalnych – do tej pory Ziemia Kłodzka nie może poszczycić się jednak żadnym znaczącym osiągnięciem w tej kwestii. Podczas planowania działań promocyjnych duże znaczenie odgrywa holistyczne podejście w sposobie zarządzania informacją w regionie. Działania kulturalno-rozrywkowe w regionie powinny być planowane wspólnie, skoordynowane czasowo oraz tworzyć spójną ofertę, którą promować można wśród turystów z innych regionów Polski oraz turystów zagranicznych. Brak współpracy oraz spójnej wizji całego regionu działa na niekorzyść całego obszaru.

2.2.5.2 Roczny Kalendarz imprez

Każdego roku w Starostwie Powiatowym opracowywany jest roczny kalendarz imprez. Opracowanie to zawiera w sobie miesięczne terminy planowanych imprez kulturalnych i sportowych – zestawienie informacji z poszczególnych gmin.

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
STYCZEŃ			
	Mistrzostwa Polski w Zjeździe na Byle Czym	Zieleniec	Duszniki-Zdrój
	Polско-Czeska Wystawa Szopek Bożonarodzeniowych	Ołdrzychowice Kłodzkie	Gmina wiejska Kłodzko
	Regionalny Przegląd Kolęd i Pastorałek		Gmina wiejska Nowa Ruda
	Przegląd Zespołów Kolędniczych	Bardo.Szopka	Gmina Bardo
	„Šediváčkuv long” – Międzynarodowe Wyścigi Psich Zaprzęgów	Zieleniec, Destne, Duszniki-Zdrójw	Gmina Duszniki-Zdrój
	Koncert Noworoczny – Fundacja	Sala J. Webera	Gmina

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
	Międzynarodowych Festiwali Chopinowskich		Duszniki-Zdrój
	Międzynarodowy Festiwal Kolęd i Pastorałek	Dworek Chopina	Fundacja Międzynarodowych Festiwali w Dusznikach-Zdroju
	Ogólnopolskie Zawody Klasyfikacyjne w Biathlonie Zimowym	Jamrozowa Polana	Gmina Duszniki-Zdrój
	Mistrzostwa Polski Seniorów, Młodzieżowe Mistrzostwa Polski BA, HP, SBS	Zieleniec	Gmina Duszniki-Zdrój
	Puchar Zieleńca	Zieleniec	Gmina Duszniki-Zdrój
LUTY			
	Walentynki	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Biesiada Ludowa Kół Gospodyń Wiejskich	Krosnowice	Gmina Kłodzko
	Asy Kłodzkie – Kłodzkie Lwy Biznesu	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Zima z radiową trójką	Zieleniec	Gmina Duszniki-Zdrój
	Masowy Bieg Narciarski	Jamrozowa Polana	Gmina Duszniki-Zdrój
MARZEC			
	Powitanie wiosny w zwyczajach polskich, czeskich, austriackich i żydowskich	Skansen – Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego – Pstrążna	Kudowa-Zdrój
	Spotkania Tradycji Wielkanocnych	Kłodzko	Gmina Kłodzko
	Noworudzkie Spotkania Taneczne	CTS Słupiec	Miasto Nowa Ruda
	Spotkania z Poezją	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
	Jarmark Wielkanocny	Bardo, Rynek	Gmina Bardo
KWIECIEŃ			
	Jarmark Wielkanocny	Kłodzko, Rynek	Miasto Kłodzko, Gmina wiejska Kłodzko Starostwo Powiatowe w Kłodzku
	Gala Nagród Roku Gminy Kłodzko Ranuncullus Penicillatus	Kłodzko	Gmina Kłodzko
	Koncerty wiosenne	CTS Słupiec	Miasto Nowa Ruda
	Memoriał Szachowy im. J. Bujnowicza		Gmina Bardo
	„Sentido del tango” – w świecie tanga	Duszniki-Zdrój	Gmina Duszniki-Zdrój
	EUROPEAN VOICE&MUSIC FESTIVAL	Duszniki-Zdrój	Gmina Duszniki-Zdrój
MAJ			
	Międzynarodowe Koncerty Muzyki Organowej i Kameralnej	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Międzynarodowe Wieczory Muzyki Organowej	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Piknik Artyleryjski	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Festiwal Twórczości Ludowej i nie tylko	Jaszkowa Górna	Gmina Kłodzko
	Tydzień Kultury Pogranicza	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Targi Staroci w Muzeum Ziemi Kłodzkiej	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Noworudzki Filmowy Zawrót Głowy	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	Bystrzycka Majówka Europejska	Bystrzyca Kłodzka	Bystrzyca Kłodzka

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
	Noworudzki Festiwal Muzyki Organowej	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	Noworudzki Filmowy Zawrót Głowy	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	Konkurs Piosenki Amatorskiej WOKALIADA	Ludwikowice Kłodzkie	Gmina wiejska Nowa Ruda
	Święto Koguta	Duszniki-Zdrój	Gmina Duszniki-Zdroju
	POLSKA BIEGA – MASOWE ZAWODY BIEGOWE	Duszniki-Zdrój	Gmina Duszniki-Zdrój
CZERWIEC			
	Noc Świętojańska	Skansen – Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego – Pstrążna	Kudowa-Zdrój
	Noc Świętojańska	Kłodzko, Most Św. Jana nad Młynówką	Miasto Kłodzko
	Noc Świętojańska	Bardo, Nysa Kłodzka	Gmina Bardo
	Grill Party Festival – Mistrzostwa Polski w Grillowaniu	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Jarmark Świętych Piotra i Pawła	Duszniki-Zdrój	Gmina Duszniki-Zdrój
	Piknik Miodowy Ziemi Kłodzkiej	Żelazno	Gmina Kłodzko
	Noworudzkie Spotkania z Poezją	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	Twierdza Open Summer Festival	Kłodzko, Twierdza Kłodzka	Miasto Kłodzko
LIPIEC			

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
	Międzynarodowy Festiwal Tańca	Lądek-Zdrój	Lądek-Zdrój
	Międzynarodowy Festiwal Muzyki Uzdrowskiej – Muzyka Świata	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Święto papieru	Muzeum Papiernictwa, Duszniki-Zdrój	Duszniki-Zdrój
	Plaża w mieście	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Alternatywna Twierdza	Kłodzko, Twierdza	Miasto Kłodzko
	Poland Culinary Vacations	Krosnowice, Odrzychowice Kłodzkie, Wojbórz, Żelazno	Gmina Kłodzko
	Jarmark Stołowogórski	Radków, Karłów, Wambierzyce	Gmina Radków
	Święto Papieru – festyn promocyjny	Duszniki-Zdrój	Gmina Duszniki-Zdrój
	BIKE CHALLENGE – MIEDZYNARODOWE ZAWODY w MTB	Jamrozowa Polana	Gmina Duszniki-Zdrój
SIERPIEŃ			
	Wielka Feta Agroturystyczna	Szczytna	Szczytna
	Lato Jaskiniowców	Kletno	Stronie Śląskie
	Międzynarodowy Festiwal Chopinowski	Duszniki-Zdrój	Duszniki-Zdrój
	Międzynarodowy Festiwal Moniuszkowski	Kudowa-Zdrój	Kudowa-Zdrój
	Miodowe Lato	Kłodzko, Rynek	Miasto Kłodzko
	Dni Twierdzy Kłodzkiej	Kłodzko, Twierdza	Miasto Kłodzko
	Festiwal Odnowy Wsi	Ławica	Gmina Kłodzko

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
	Jarmark Forteczny	Kłodzko, Rynek	Miasto Kłodzko
	Rock Bastion	Kłodzko, Twierdza	Miasto Kłodzko
	Lato Filmowe w Hrabstwie Kłodzkim	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Poland Culinary Vacations	Krosnowice, Odrzychowice Kłodzkie, Wojbórz, Żelazno	Gmina Kłodzko
	Lądeckie Lato Muzyczne	Lądek-Zdrój	Lądek-Zdrój
	Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny	CTS Słupiec Wambierzyce Kłodzko	Nowa Ruda Radków Kłodzko
	64 Międzynarodowy Festiwal Chopinowski	Dworek Chopina	Gmina Duszniki-Zdrój
	Noworudzki Festiwal Muzyki Organowej	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
WRZESIEŃ			
	Jarmark Średniowieczny – Europejskie Dni Dziedzictwa	Bystrzyca Kłodzka	Bystrzyca Kłodzka
	Przeгляд Filmów Górskich	Lądek-Zdrój	Lądek-Zdrój
	Międzynarodowy Festiwal Filmów Amatorskich POL-8 im. Józefa Miki	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Europejskie Dni Dziedzictwa	Stary Wielisław, Szalejów Dolny	Gmina Kłodzko
	Poland Culinary Vacations	Krosnowice, Odrzychowice Kłodzkie, Wojbórz, Żelazno	Gmina Kłodzko
	Vratislavia Cantans	Dom Kultury w Bardzie Obiekty sakralne	Gmina Bardo

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
		w Kłodzku	Miasto Kłodzko
	Dzień Polski w Novym Mieście nad Metuji (Czechy)		Gmina Duszniki-Zdrój
	Rajdowe Samochodowe Mistrzostwa Polski – 19 Rajd Dolnośląski	Zieleniec	Gmina Duszniki-Zdrój
	Homole – prelekcja w ramach Dni Dziedzictwa Europejskiego	Muzeum Papiernictwa	Gmina Duszniki-Zdrój
	MISTRZOSTWA POLSKI SENIORÓW w LETNIM BIATHLONIE	Jamrozowa Polana	Gmina Duszniki-Zdrój
PAŹDZIERNIK			
	Święto pieczonego ziemniaka i kaszy gryczanej	Krosnowice Kłodzkie	Wiejska Kłodzko
	Międzynarodowy Festiwal im. Ignazego Reimanna	Krosnowice Kłodzkie Wambierzyce	Wiejska Kłodzko Radków
	Literacki Październik	Ludwikowice Kłodzkie	Gmina wiejska Nowa Ruda
	Zderzenia Kulturalne Pogranicza Polsko-Czeskiego	Międzylesie, Kraliky (CZ)	Gmina Międzylesie
	Dni Kultury Japońskiej	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	MIĘDZYNARODOWE ZAWODY PSICH ZAPRZĘGÓW	Zieleniec, Jamrozowa Polana	Gmina Duszniki-Zdrój
LISTOPAD			
	Międzynarodowy Festiwal Teatralny ZDERZENIA	Kłodzko, KOK	Miasto Kłodzko
	Spotkania kabaretowe	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	Zaduszki Jazzowe	Dworek F.	Gmina

Data	Nazwa imprezy	Miejsce	Organizator
		Chopina	Duszniki-Zdrój
	Noworudzki Festiwal Muzyki Organowej	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
GRUDZIEŃ			
	Polska Choinka – Festiwal Tradycji Bożonarodzeniowych	Polanica-Zdrój	Polanica-Zdrój
	Jarmark Adwentowy	Kłodzko	Miasto Kłodzko
	Nagroda im. Grzegorza Ciechowskiego	Kłodzko	Gmina Kłodzko
	Koncert świąteczny	Nowa Ruda	Miasto Nowa Ruda
	Sylwester w Ryнку	Rynek	Gmina Duszniki-Zdrój

*Tab. 2. Roczny kalendarz imprez kulturalnych Ziemi Kłodzkiej
opracowanie na podst. mat. Starostwa Powiatowego w Kłodzku*

2.3 Walory turystyczne dla rozwoju różnych form turystyki

Powiat kłodzki wraz z gminami Bardo i Złoty Stok (powiat ząbkowicki) posiada szereg walorów, których potencjał może zostać wykorzystany w procesie kreowania pełnowymiarowych produktów turystycznych. Na badanym obszarze istnieją warunki do uprawiania praktycznie każdego rodzaju turystyki.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, turyści chętnie korzystają z oferty regionu w sezonie letnim, gorzej z odwiedzalnością poszczególnych obiektów jest w miesiącach zimowych i jesiennych. Konieczne jest zintensyfikowanie działań mających na celu wydłużenie sezonu turystycznego i przekonanie docelowych grup turystów do wypoczywania w regionie również poza sezonem.

Aby to osiągnąć, konieczne jest dokonanie szeroko zakrojonych inwestycji w infrastrukturę turystyczną, wykorzystujących lokalne atrakcje turystyczne i przyrodnicze. Ponadto, ze względu na dużą rotację pracowników w przedsiębiorstwach z sektora usług turystycznych (hotele, pensjonaty, lokale gastronomiczne), turyści często zwracali uwagę na fakt, iż kadra pracownicza tych przedsiębiorstw wykazuje duże braki zarówno w zakresie świadczonych usług jak i znajomości języka: niemieckiego, angielskiego i czeskiego. Kolejnym elementem, o rozwój którego należy zadbać szczególnie to ujednolicona promocja i kampania informacyjna. Do tej pory, mimo uczestnictwa w różnego rodzaju imprezach targowych i promocyjnych nie wypracowano spójnego systemu promocji i identyfikacji wizualnej regionu. Konieczne jest zatem opracowanie nowych systemów przekazu informacji oraz odświeżenie marki, jaką jest Ziemia Kłodzka.

2.3.1 Turystyka uzdrowiskowa

Zgodnie z definicją turystyki uzdrowiskowej, jest ona związana ze specyficznymi cechami klimatu czy lokalizacją wód termalnych, geotermalnych czy mineralnych oraz wykorzystywaniem tych cech w leczeniu i rehabilitacji. Ta forma turystyki w Polsce stanowi jeden z priorytetowych produktów markowych kierowanych w dużej części na rynki zagraniczne.

Badany region wyróżnia się na tle innych regionów w województwie i kraju bardzo wysoką liczebnością źródeł wód mineralnych, znanych w Europie od kilkuset lat. Region ten już w XVIII w. znany był w całej Europie z doskonałych warunków wodoleczniczych i uzdrowiskowych. Uzdrowiska funkcjonujące na badanym obszarze znane są doskonale nie tylko kuracjom, ale i turystom, którzy korzystając z ich bliskości w stosunku do regionalnych atrakcji turystycznych chętnie i często je odwiedzają.

Mimo pewnej wypracowanej marki kłodzkich uzdrowisk wśród turystów należy zauważyć, iż zły stan infrastruktury oraz zaniechanie działań promocyjnych prowadzi do systematycznego spadku liczby kuracjuszy odwiedzających Ziemię Kłodzką.

Turystyka uzdrowiskowa na Ziemi Kłodzkiej może być główną osią rozwoju ruchu turystycznego w regionie i prężnie rozwijającym się sektorem gospodarczym po nadrobieniu i uzupełnieniu braków w infrastrukturze.

Niewątpliwie zaniedbana infrastruktura, nie pozwalająca na realizowanie funkcji turystycznych w połączeniu z brakiem znajomości języków obcych wśród personelu to słabe strony kłodzkich uzdrowisk.

Wyraźnie jest to widoczne zwłaszcza w zestawieniu z poziomem usług i infrastrukturą uzdrowiskową prężnie rozwijających się uzdrowisk w pobliskich Czechach.

To właśnie silna konkurencja zagranicznych ośrodków leczniczych i kurortów w połączeniu z brakiem inwestycji i spójnej promocji stanowi jedno z największych zagrożeń dla rozwoju turystyki uzdrowiskowej w regionie. Nie bez wpływu na sytuację polskich uzdrowisk jest również stan systemu finansowania leczenia uzdrowiskowego.

Rozwój ten powinien jednak wykorzystywać niesamowity potencjał, jaki tkwi w polskich uzdrowiskach w postaci profesjonalnej kadry medycznej wyższego szczebla, zasobów naturalnych źródeł wód mineralnych oraz wynikający z niezwykle atrakcyjnej lokalizacji w pobliżu Parku Narodowego Gór Stołowych czy innych, opisanych w niniejszym dokumencie, regionalnych atrakcji turystycznych. Lokalizacja taka stwarza bowiem szansę na połączenie turystyki uzdrowiskowej z innymi rodzajami turystyki: kulturową, ekoturystyką czy turystyką aktywną,

O perspektywach rozwoju turystyki uzdrowiskowej w Polsce nie sposób też mówić bez analizowania struktury demograficznej Polski i Europy. Według specjalistycznych szacunków, zakłada się, że do końca roku 2020 populacja mieszkańców w wieku powyżej 65 lat wzrośnie o 17 milionów w porównaniu z dniem dzisiejszym. Analitycy zwracają uwagę na fakt, iż ludzie w wieku 45 – 65 lat, z reguły wyzwoleni ze ścisłych obowiązków rodzinnych, charakteryzują się większą mobilnością i dobrą sytuacją finansową, co czyni z tej grupy niezwykle ważny segment odbiorców oferty uzdrowiskowej.

Równoległe ze wzrostem turystyki zmieniać się też będą oczekiwania co do preferencji turystów i zapotrzebowanie na nowe formy usług. Po rozwoju branży uzdrowiskowej w Europie widać, że coraz większego znaczenia nabierają usługi typu *wellness, beauty, spa, modern health* – stanowią one coraz częściej główny składnik oferty zagranicznych uzdrowisk, co stało się kosztem tradycyjnego, klasycznego leczenia uzdrowiskowego. Niejednokrotnie można też zaobserwować, że również w miejscowościach nie będących uzdrowiskami powstają tzw. *Leisure center*, które oferują szeroką gamę usług z zakresu odnowy biologicznej. Obecnie, w Europie istnieje klasyczne leczenie uzdrowiskowe przeżywające dziś głęboki kryzys oraz 'turystyka uzdrowiskowa' działająca na bazie leczenia uzdrowiskowego ale również wykazująca wiele cech odrębnych i skłonności do zapożyczeń – będąca dziś w fazie dynamicznego wzrostu. w walce o turystę/klienta zagranicznego górskie uzdrowiska Ziemi Kłodzkiej muszą położyć szczególny nacisk na wyżej wymienione aspekty. Konieczne jest również systematyczne i równoległe rozwijanie oferty kulturalnej miejscowości (domy i centra kulturalne) jak również podnoszenie poziomu obsługi ruchu turystycznego (informacja turystyczna, systemy rezerwacji miejsc, jakość komunikacji lokalnej, parkingi, programy lojalnościowe, etc)

Najważniejsze uzdrowiska regionu Ziemi Kłodzkiej to:

Duszniki-Zdrój

Polanica-Zdrój

Kudowa-Zdrój

Lądek-Zdrój

2.3.2 Turystyka aktywna

Pojęcie turystyki aktywnej ma wiele definicji, jednak większość z nich doskonale daje się ujednoczyć i sprowadzić do następującej formy:

Turystyka aktywna nakierowana jest na relaks, odpoczynek oraz regenerację sił fizycznych i psychicznych. Turystyka ta to przede wszystkim spędzanie czasu w środowisku naturalnym (jeziora, góry, rzeki, lasy) oraz korzystanie z turystyki specjalistycznej bądź kwalifikowanej.

Ze względu na swoje ukształtowanie, Ziemi Kłodzka oferuje turystom praktycznie każdą formę aktywnego wypoczynku. Coś dla siebie znajdą tu miłośnicy zaskakującego *downhillu*, zaawansowani *paralotniarze*, amatorzy *snowboardu*. Oprócz znanych w kraju tras narciarskich i biegowych w okolicach Zieleńca (liczne wyciągi, bogata oferta, wspaniały mikroklimat) – Jamrozowej Polany, można podziwiać piękno Gór Stołowych na nowo wytyczonych trasach biegowych – łącznie ponad 50 km tras na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych.

Dobrze oznakowane i utrzymywane drogi i szlaki rowerowe cieszą się zainteresowaniem przez większość roku. Ich zróżnicowanie sprawia, że są atrakcyjne dla każdej grupy wiekowej.

Liczne pasma górskie i wzgórza oraz punkty widokowe zachęcają do pieszych wędrówek. Ziemi Kłodzka jest terenem o dużej ilości szlaków transgranicznych, biegnących przez tereny po obu stronach granicy. Gęsta sieć szlaków czyni ten teren dostępnym i atrakcyjnym dla wszystkich.

Proponowane turystom formy aktywnego wypoczynku na Ziemi Kłodzkiej doskonale wpisują się ogólnoswiatowe trendy prowadzenia aktywnego trybu życia. Jednak, podobnie jak w przypadku turystyki uzdrowskiej, mimo bogatego wyposażenia regionu w tereny sprzyjające rozwojowi turystyki aktywnej, Ziemia Kłodzka boryka się z elementarnymi problemami polegającymi przede wszystkim na braku odpowiedniej infrastruktury zapewniającej turystom wymagany poziom bezpieczeństwa. Konieczne są inwestycje mające na celu poprawę tego stanu, ale również niezbędne jest wznoszenie, bądź adaptacja istniejących już obiektów do pełnienia nowych funkcji turystycznych, pozwalających na aktywne spędzanie wolnego czasu.

Najważniejszymi elementami zachęcającymi do uprawiania turystyki aktywnej są w badanym obszarze liczne szlaki rowerowe, piesze oraz miejsca, w których rozwijać się może turystyka wodna – sztuczne zbiorniki wodne oraz sama rzeka Nysa Kłodzka, której bardzo malowniczy przełom, zwany Przełom Nysy znajduje się na odcinku Kłodzko – Bardo.

Szlaki piesze

Szlaki piesze to najpopularniejsza forma turystyki aktywnej. na badanym obszarze występuje gęsta i dobrze oznakowana sieć szlaków turystycznych. Zróżnicowanie pod względem trudności i długości powoduje, że Ziemia Kłodzka jest celem podróży dla całych rodzin oraz turystów o różnym stopniu zaawansowania. na Ziemi Kłodzkiej ta forma turystyki nie występuje jako turystyka kwalifikowana, nie wymaga ona bowiem używania specjalistycznego sprzętu. Szlaki są wyznaczone w sposób pozwalający na odbywanie zarówno krótkich kilkugodzinnych spacerów jak również kilkudniowych zorganizowanych rajdów turystycznych. Część szlaków przebiega wzdłuż polsko-czeskiej granicy i umożliwia zwiedzanie również pobliskich miejscowości.

Stałego nadzoru wymagają miejsca odpoczynku turystów (wiaty, zadaszania, wyznaczone miejsca do przygotowania posiłków, rozbicia biwaków), gdyż dość często ulegają one zniszczeniu.

Szlaki rowerowe

Druga pod względem popularności forma spędzania czasu. Ze szlaków rowerowych korzystają nie tylko przebywający turyści, ale również mieszkańcy regionu. Gęsta sieć szlaków rowerowych o różnych poziomach trudności powoduje, że region jest doskonałym miejscem do rozgrywania różnego rodzaju zawodów i organizowania imprez sportowych o charakterze masowym.

Jednym z punktów, który wymaga szczególnej uwagi to brak odpowiedniego wyposażenia tras oraz specjalistycznych punktów serwisowych i wypożyczalni sprzętu rowerowego. Kolejnym elementem utrudniającym miłośnikom rowerów pobyt na Ziemi Kłodzkiej jest niezbyt dobry stan dróg i brak bezpiecznych tras rowerowych umożliwiających bezpieczną podróż wzdłuż dróg krajowych czy wojewódzkich.

Bardzo ważne jest również odpowiednie zorganizowanie transportu rowerów z jednego miejsca na drugie – komunikacja autobusowa, busowa, czy kolejowa. Na terenie Ziemi Kłodzkiej nie funkcjonują żadne udogodnienia pozwalające na swobodne podróżowanie z rowerem środkami komunikacji. Jednak należy zwrócić uwagę, że jedyne tego typu połączenie na Ziemi Kłodzkiej na trasie Nove Mesto do Orlickie Zahori kursuje w sezonie letnim autobus umożliwiający podróżowanie z rowerem tzw. cyklobusy (trasa wiedzie z Novego Mesta nad Metuji w Czechach przez Nachod, Kudowę Zdrój, Duszniki Zdrój, Zieleniec. Turyści indywidualni mogą korzystać z prywatnych środków transportu, jednak grupy zorganizowane wymagają odpowiedniego podejścia – przykład czeskiego cyklobusa, który w sezonie ułatwia podróżowanie po Ziemi Kłodzkiej i pograniczu polsko-czeskim doskonale pokazuje problem. Strona polska nie dostrzega jeszcze oczywistej konieczności zapewnienia cyklistom łatwego pokonywania znacznych odległości pomiędzy poszczególnymi szlakami rowerowymi.

Górskie szlaki rowerowe wymagają nakładów finansowych w zakresie poprawy bezpieczeństwa, jednak konieczne jest tutaj również podejście systemowe: ratownictwo i kwestie związane z udzieleniem pierwszej pomocy. Zła jakość dróg lokalnych, w tym krajowych, powoduje, że nie do każdego miejsca może dotrzeć karetka z pomocą dla poszkodowanego turysty. Dyżury ratowników nasilone są jedynie w sezonie zimowym w pobliżu miejsc uznanych za centra sportów zimowych, jednak w pozostałej części sezonu dyżury ratownicze nie zapewniają odpowiedniego 'pokrycia' zapewniającego dotarcie do poszkodowanego w wymaganym czasie.

Szlaki narciarskie i biegowe

Ziemi Kłodzka jest znana wśród amatorów 'białego szalenstwa' głównie ze względu na prężnie rozwijający się ośrodek sportów zimowych w Zieleńcu (gm. Duszniki-Zdrój), gdzie znajdują się dobrze utrzymywane trasy zjazdowe i biegowe.

Na ternie Zieleńca, są wyznaczone trasy narciarskie na Orlicę w połączeniu z trasami na Orlicę po stronie czeskiej stanowią długość 12 km. Docelowo koncepcja opracowania tras narciarskich będzie wynosiła 26 km. Przyjazdom narciarzy sprzyja dobra baza noclegowa i gastronomiczna oraz liczne wyciągi i rozwijająca się infrastruktura techniczna.

Jednak, ze względu na bliskość do przygranicznych ośrodków sportów zimowych w Czechach oraz dynamicznie rozwijającą się infrastrukturę towarzyszącą, właściciele wyciągów po polskiej stronie muszą konsekwentnie i w sposób przemyślany inwestować w nieustanny rozwój i doskonalenie świadczonych usług.

Jednym z największych zagrożeń dla szlaków narciarskich i biegowych jest ocieplenie klimatu i skrócenie czasu zalegania śniegu, konkurencja ze strony ośrodków zagranicznych a także zaniechanie inwestycji w rozwój infrastruktury drogowej i komunikacyjnej.

W wysoce niewystarczającym stopniu rozwinięte też są usługi transportowe (brak połączeń kolejowych i autobusowych oraz tzw. *Skibusów*, czyli specjalnych środków transportu umożliwiającym wygodne podróżowanie narciarzom między poszczególnymi ośrodkami. w okresie zimowym na trasie Duszniki Zdrój, Zieleniec uruchomiony jest autobus dla narciarzy, oraz dodatkowo uruchamiane jest połączenie sezonowe na trasie Nove Meto nad Metuji przez Nachod, Kudowę Zdrój, Duszniki Zdrój, Zieleniec do Destne. Konieczna jest też zintensyfikowana promocja, ujednolicony system promocji i identyfikacji wizualnej. Jednym z najbardziej skutecznych narzędzi zdobywania zaufania i lojalności turystów jest wprowadzenie systemu ulg i rabatów o zasięgu nie tylko jednej miejscowości czy gminy, ale przygotowanie ponadlokalnego pakietu lojalnościowego dla całego subregionu lub sieci subregionów turystycznych.

Szlaki wodne przełomu Nysy Kłodzkiej

Malownicze przełomy Nysy Kłodzkiej na wysokości Barda sprawiają, że tutejszy szlak kajakowy jest uważany za jeden z najpiękniejszych w Polsce, a swoją różnorodnością jest w stanie zaskoczyć każdego turystę. Malownicze krajobrazy otoczenia Nysy Kłodzkiej należą do najbardziej atrakcyjnych w całych Sudetach. na wysokości Barda rzeka tworzy meandry, wcinające się w skaliste ściany Gór Bardzkich. Co roku na Nysie odbywają się ogólnopolskie spływy kajakowe organizowane przez kluby kajakowe

Pozostałe formy aktywnego wypoczynku na Ziemi Kłodzkiej

Pole golfowe

Pole golfowe im. Fryderyka Chopina w Szczytnej powstało na naturalnym górzystym terenie Ziemi Kłodzkiej w otoczeniu Gór Stołowych oraz Uzdrowisk Kłodzkich. Kompleks golfowy wykorzystuje naturalne ukształtowanie terenu, gdzie w połączeniu z walorami krajobrazowymi tego miejsca są na tyle dominujące, że założenie tam pola golfowego podkreśla tylko jego naturalne piękno okolicy. Pole jest powszechnie dostępne. Wstęp bez kart członkowskich. Opłaty według cennika.

Oferta: pole golfowe - 9 dołków PAR 34

Driving Range & Putting Greek

wypożyczalnia sprzętu i piłek golfowych

lekcje gry w golfa (indywidualne i grupowe)

pokazy golfowe z wykładem na temat etykiety i reguł gry w golfa

kliniki i pikniki golfa dla początkujących skierowane dla grup zorganizowanych

imprezy okolicznościowe dla grup zorganizowanych. Restauracja – 100 miejsc

strona internetowa: <http://www.golfspa.pl>

Startowisko dla paralotni

Organizatorami startowiska dla paralotni „Skała Józefa” są: Park Narodowy Gór Stołowych, Polskie Stowarzyszenie Paralotniowe oraz gmina Szczytna. Startowisko znajduje się na polanie leśnej przy Skale Józefa w Szczytnej. Powierzchnia startowa położona jest na wysokości 680m n.p.m. Lądowiska położone są na wysokościach 550, 530 i 500 m n.p.m.

Wszelkie informacje uzyskać można u Administratora startowiska tel. +48 503 117 711

Regulamin startowiska znajduje się na stronie internetowej gminy Szczytna
<http://www.szczytna.pl/?mod=show&site=908>

2.3.3 Turystyka biznesowa

Od pewnego czasu widać mocne ożywienie w zakresie rozwijania turystyki biznesowej na Ziemi Kłodzkiej. Jest to z pewnością ta gałąź sektora turystycznego, która najefektywniej i najpełniej zagospodarowana może zostać przez przedstawicieli szeroko rozumianego biznesu. Samorządy lokalne powinny skupiać się na tworzeniu szeregu zachęt i rozwiązań (programy pomocowe, ulgi podatkowe) ułatwiających rozwijanie działalności gospodarczej w branży turystycznej, w tym w turystyce biznesowej. Mogą to czynić również poprzez podnoszenie jakości infrastruktury turystycznej, zabezpieczenie nieruchomości i budowli mogących pełnić rolę punktów obsługi ruchu turystycznego. Obecność inwestycji z zakresu turystyki biznesowej niewątpliwie podnosi atrakcyjność regionu jak i zwiększa prestiż samej oferty inwestycyjnej – stanowi o jej jakości.

Subregion Ziemi Kłodzkiej jest pełen zaniedbanych obiektów, niejednokrotnie są to obiekty o wysokim potencjale turystycznym. Także do tej pory istniejące atrakcje turystyczne czy zespoły obiektów mogłyby stanowić potencjalne centrum konferencyjne czy miejsce spotkań biznesowych. Dobrym przykładem są liczne na Ziemi Kłodzkiej zabytki architektury: dworki, pałace i zamki. Coraz częściej pojawiają się prywatni inwestorzy, którzy z opuszczonych i zaniedbanych, niszczących obiektów tworzą aktywne centra biznesowe, będące wizytówką okolicy.

Również obiekty militarne, o atrakcyjnej lokalizacji i łatwej dostępności mogą być adaptowane i przygotowywane do pełnienia nowych funkcji – przykładem tutaj niech będzie Forteczny Park Kulturowy i zabudowania Twierdzy Kłodzkiej.

W ramach rozwoju turystyki biznesowej na Ziemi Kłodzkiej podejmowane są inicjatywy budowy nowych, doskonale wyposażonych centrów konferencyjnych. w przeważającej większości przypadków są to inicjatywy podejmowane przez prywatnych inwestorów, podczas gdy samorządy zajmują się restaurowaniem zabytków i przeznaczaniem ich do pełnienia nowych funkcji. Wśród najbardziej popularnych wśród inwestorów lokalizacji wymienia się miejscowości uzdrowiskowe Ziemi Kłodzkiej, takie jak Kudowa-Zdrój czy Polanica Zdrój. Do grona tych atrakcyjnych miejscowości dołączyło ostatnio Kłodzko, które przystąpiło do realizacji Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych, które ma także dysponować przestrzenią na potrzeby konferencyjne i biznesowe. Ze względu na lokalizację i rozmiar planowanej inwestycji ma ona niewątpliwie charakter i oddziaływanie co najmniej regionalne.

2.3.4 Turystyka kulturowa

Ten nurt turystyki związany jest ze zwiedzaniem, miast, muzeów, obiektów kulturowych, zabytków etc. w tej kategorii mieści się też turystyka religijna i pielgrzymkowa. Dolny Śląsk należy do tych regionów, w których warunki do uprawiania turystyki kulturowej są najlepsze. Również Subregion Ziemi Kłodzkiej zalicza się tych miejsc, gdzie podziwiać można architekturę miejską, zabytki architektury sakralnej i militarnej, charakterystyczną zabudowę przysłupową, bogaty krajobraz kulturowy – wsie i osady o rozproszonym charakterze oraz zwarte, centryczne układy miejskie.

Bogate dziedzictwo kulturowe, burzliwe dzieje, zarówno te najnowsze jak i te prastare, z początków państwowości polskiej, splatające wątki z historii Czechów, Niemiec czy Austrii widoczne jest zwłaszcza w bogatej architekturze regionu. Elementy krajobrazu przypominają, że jesteśmy na terenie Sudetów, jednak bogata architektura miejska i sakralna śmiało nawiązuje do najlepszych tradycji Wiednia, Pragi, Paryża czy Wrocławia. o Ziemi Kłodzkiej można napisać wiele, jednak stwierdzenie, że jest to kraina nudna architektonicznie byłoby nieprawdą.

Podobnie jak w przypadku pozostałych form spędzania wolnego czasu, tak i turystyka kulturowa wymaga odpowiedniego przygotowania i wsparcia w postaci inwestycji w infrastrukturę turystyczną i komunikacyjną czy drogową. Bez umożliwienia łatwego dotarcia zarówno do informacji jak i do interesujących miejsc nie można mówić o rozwoju jakiegokolwiek formy turystyki.

Miłośnicy architektury i muzealnych zabytków nie mają powodów do narzekań – wartym zobaczenia jest miasto Bystrzyca Kłodzka o charakterystycznej tarasowej zabudowie. Liczne nawiązania do architektury europejskiej znaleźć można w Kłodzku, niezwykle malowniczym mieście – stolicy subregionu.

W regionie brak jest jednak operatorów, którzy oferowaliby turystom odwiedzającym Ziemię Kłodzką poznanie najważniejszych zabytków i dziedzictwa kulturowego w sposób zorganizowany i skoordynowany. we wszystkich większych miejscowościach subregionu znajdują się trasy turystyczne o charakterze miejskim – jednak brak jest ich spójnej promocji i oznakowania. Turyści odwiedzający trasę w jednym miejscu nie mają świadomości o istnieniu innych. Jest to niewątpliwie słaba strona turystyki kulturowej na Ziemi Kłodzkiej.

Jednym z największych zagrożeń dla turystyki kulturowej jest pogłębiający się zły stan techniczny większości samych zabytków. Od lat nieremontowane kamienice, kościoły i inne zabytki wymagają znacznych nakładów finansowych, by mogły świecić dawnym blaskiem. Zaniechanie inwestycji zmierzających do poprawy stanu technicznego i estetyki zabytków w latach najbliższych oraz obniżający się poziom zainteresowania prywatnych inwestorów inwestowaniem w takie obiekty jest jednym z kolejnych zagrożeń, przed jakimi staje turystyka kulturowa na Ziemi Kłodzkiej.

Niewątpliwie mocną stroną jest niepowtarzalność i unikatowość obiektów. Dzieła znanych architektów, unikalna zabudowa, charakterystyczny krajobraz to wyróżniki czyniące subregion Ziemi Kłodzkiej niezwykle interesującym pod kątem turystyki kulturowej. Samorządy oraz instytucje kulturalne powinny wykorzystać szansę jaką jest możliwość finansowania między innymi procesów rewitalizacji ze środków i funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Kolejną szansą jest zintegrowanie działań promocyjnych i ich zintensyfikowanie oraz stworzenie pakietów turystyki kulturowej, wykorzystujących specjalne zniżki, ulgi i rabaty, programy lojalnościowe realizowane wspólnie przez kilka miast subregionu czy w sieci subregionów.

Miejskie Trasy Turystyczne

Jedną z form prezentowania dziedzictwa kulturowego polskim i zagranicznym turystom jest zapewnienie odpowiedniej formy dostarczania wiedzy o regionie oraz dbałość o jak najwyższą jej jakość. Takie przesłanki przyświecają realizowanemu między innymi na Ziemi Kłodzkiej projektowi Miejskich Tras Turystycznych, w którym uczestniczą miasta Kłodzko i Bardo. Projekt ten polega na takim wytyczeniu tras zwiedzania poszczególnych części miast, aby zapewnić turystom dostarczenie optymalnej ilości wiedzy z historii danego miejsca. w zwiedzaniu miast turyście pomagają nowoczesne technologie: odpowiednio przygotowane informacje (w jednym z czterech języków: polskim, niemieckim, angielskim, czeskim) są odtwarzane w słuchawkach w momencie zbliżenia się do danego zabytku. Sposób obsługi, a w zasadzie jej brak – przewodniki automatycznie identyfikują zabytek, przy którym znajduje się turysta i odtwarzają odpowiednie informacje.

Obecnie, Miejskie Trasy Turystyczne Citywalk na terenie Ziemi Kłodzkiej obejmują następujące trasy:

- Trasa Różańcowa – Bardo
- Trasa Kalwaria – Bardo
- Trasa Ścieżkami Nepomucena – Kłodzko
- Trasa Kłodzki Szlak Historyczny – Kłodzko
- Trasa Wokół Starego Miasta – Kłodzko
- Trasa Tajemnice Kłodzkich Podziemi Trasa Podziemna im 1000-lecia Państwa Polskiego – Kłodzko

Warto dodać, że system jest realizowany również w innych miastach pogranicza polsko-czeskiego i województwa śląskiego: Świdnica, Prerov, Ceska Skalice, Kedzierzyn-Koźle.

Turystyka Sakralna

Również liczne obiekty i zabytki architektury sakralnej zachowały się jako świadectwo o niezwykle ciekawej historii Ziemi Kłodzkiej. Znane w całej Polsce i Europie miejsca kultu, niezwykle figurki, miasta budowane na wzór Jerozolimy, miejsca pochówku zasłużonych dla historii chrześcijaństwa osób stanowią o niezwykłym wizerunku tego regionu.

Charakterystyczne dla tej formy turystyki natężenie ruchu w okresie niedziel i świąt kościelnych obserwowane jest we wszystkich miejscowościach Ziemi Kłodzkiej kojarzonych z turystyką sakralną: Bardzie, Wambierzycach, Krosnowicach, Cermnej, Starym Wielisławiu, Szalejowie Dolnym

Szlaki Tematyczne

Szlak Cysterski

Szlak Marianny Orańskiej

Szlak Punktów Widokowych GTour

Szlak Napoleoński

2.4 Zagospodarowanie turystyczne

2.4.1 Baza noclegowa

Baza noclegowa powiatu kłodzkiego charakteryzuje się zróżnicowanym standardem i stanowi istotny składnik produktu turystycznego regionu. Ucieczka od zgiełku wielkomiejskiego, troska o nasze zdrowie i kondycję fizyczną staje się aktualnie jednym z bardziej charakterystycznych trendów zauważalnych wśród mieszkańców także Polski. Ziemia Kłodzka posiada bardzo atrakcyjne tereny turystyczno-uzdrowiskowe, bogactwa przyrodnicze, kulturowe, zabytki oraz w dużej części nie odkryte miejsca i okolice dla turystów. w związku z tym ma możliwości dynamicznego rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej. Bliski kontakt z przyrodą, ciszę oraz gościnnych gospodarzy znajdują w tym terenie amatorzy niekonwencjonalnego spędzania urlopów letnich i zimowych. Ruch turystyczny trwa cały rok, jednak maksimum osiąga w okresie ferii szkolnych i wakacji oraz świątecznie - noworocznym. Bardzo popularne są również pobyty weekendowe. Oferta turystyczna jest zróżnicowana od kwater prywatnych na poziomie schroniska do luksusowych apartamentów. Goście przyjeżdżają z terenu całej Polski, najczęściej jednak z Wrocławia, Warszawy, Górnego Śląska, Poznania. Turyści zagraniczni stanowili ok. 15 %, a byli to głównie Niemcy, Holendrzy, Francuzi.

Poniższa tabela przedstawia zestawienie miejsc noclegowych w poszczególnych gminach Ziemi Kłodzkiej.

Nazwa gminy	Kwarty agroturystyczne	Pokoje gościnne	Hotele	Sanatoria	Ośrodki wypoczynkowe kolonijne, wczasowe	Pensjonaty zajazdy wille	Schroniska	Campingi, Pola namiotowe	razem
Bardo	4	0	1	0	2	3	0	0	10
Bystrzyca Kłodzka	61	4	2	4	19	1	6	0	97
Duszniki-Zdrój	2	14	7	6	38	4	1	1	73
Kłodzko m	0	1	3	0	2	0	1	1	8
Kłodzko w	19	1	1	0	1	1	0	0	23
Kudowa-Zdrój	5	36	5	4	18	2	1	0	71
Lądek-Zdrój	21	27	3	11	21	16	1	0	100
Lewin Kłodzki	5	4	0	0	5	0	1	0	15
Międzylesie	21	2	0	0	4	4	0	2	33
Nowa Ruda m	0	0	3	0	1	2	1	0	7
Nowa Ruda w	13	4	0	0	0	3	4	1	25
Polanica-Zdrój	0	52	5	7	9	8	1	0	82
Radków	44	6	2	0	8	0	4	1	65
Stronie Śląskie	27	31	4	0	5	16	0	0	83
Szczytna	17	2	0	0	5	0	3	0	27
Złoty Stok									
Razem	239	184	36	32	138	60	24	6	719

Tab. 3. Ilość obiektów noclegowych w poszczególnych gminach Ziemi Kłodzkiej

Nazwa gminy	Kwatery agroturystyczne	Pokoje gościnne	Hotele	Sanatoria	Ośrodki wypoczynkowe, kolonijne, czasowe	Pensjonaty, zajazdy, wille	Schroniska	Campingi, Pola namiotowe	razem
Bardo	52	0	28	0	220	116	0	0	416
Bystrzyca Kłodzka	762	89	146	296	1155	50	212	0	2710
Duszniki-Zdrój	26	211	507	768	2443	36	60	20	3 931
Kłodzko m	0	43	81	0	50	0	50	80	304
Kłodzko w	139	46	75	0	154	20	0	0	434
Kudowa-Zdrój	54	525	330	817	931	96	56	0	2809
Lądek-Zdrój	233	320	330	976	1166	289	0	0	3314
Lewin Kłodzki	35	38	0	0	616	0	50	0	704
Międzyzlesie	218	17	0	0	242	140	0	100	499
Nowa Ruda m	0	0	0	0	260	90	45	0	395
Nowa Ruda w	112	55	0	0	0	250	234	180	739
Polanica-Zdrój	0	372	578	654	733	324	90	0	2751
Radków	634	102	110	0	758	0	160	300	2064
Stronie Śląskie	446	592	168	0	357	601	0	0	2164
Szczytna	170	62	0	0	575	0	165	0	972
Złoty Stok									
Razem	2 881	2 472	2 353	3 511	9 660	2 012	1 122	680	23 276

Tab. 4. Ilość miejsc noclegowych w obiektach noclegowych Ziemi Kłodzkiej

2.4.2 Baza gastronomiczna

Nazwa gminy	restauracje	kawiarnie	bary	pizzerie	pub	smażalnie ryb	razem
Bardo	3	0	1	2	0	0	6
Bystrzyca Kłodzka	13	5	7	0	0	0	25
Duszniki-Zdrój	11	5	21	2	1	0	38
Kłodzko m	7	3	7	8	3	0	28
Kłodzko w	4	4	1	0	0	0	9
Kudowa-Zdrój	21	12	10	3	0	5	51
Lądek-Zdrój	11	22	4	2	1	3	43
Lewin Kłodzki	0	8	0	0	0	0	8
Międzyzlesie	2	1	1	0	0	0	4
Nowa Ruda m	5	4	4	4	0	0	17
Nowa Ruda w	3	5	13	0	0	0	21
Polanica-Zdrój	18	10	0	5	0	0	33
Radków	7	2	12	0	0	0	21
Stronie Śląskie	9	0	8	0	1	0	18
Szczytna	6	0	8	1	3	0	18
Złoty Stok							
Razem	115	58	115	22	5	5	320

Tab. 5. Baza gastronomiczna w gminach Ziemi Kłodzkiej

2.4.3 Baza sportowo-rekreacyjna

Nazwa gminy	kluby organizacje sportowe	boiska i stadiony	korty tenisowe	baseny	siłownie, sauny	hale sportowe
Bardo	4	3	0	0	1	0
Bystrzyca Kłodzka	11	11	1	1	3	3
Duszniki-Zdrój	6	4	1	0	3	0
Kłodzko m	16	6	1	1	0	1
Kłodzko w	6	19	1	0	3	3
Kudowa-Zdrój	3	1	1	1	0	0
Lądek-Zdrój	4	2	3	1	5	0
Lewin Kłodzki	0	0	0	1	0	1
Międzylesie	3	7	0	1	1	0
Nowa Ruda m	2	3	2	2	1	1
Nowa Ruda w	14	7	3	1	0	5
Polanica-Zdrój	1	1	2	3	0	1
Radków	6	7	1	1	2	1
Stronie Śląskie	2	1	0	1	0	1
Szczytna	3	3	3	2	2	2
Złoty Stok						
Razem	81	75	19	16	21	19

Tab. 6. Sport i rekreacja w gminach Ziemi Kłodzkiej – część I z II

Nazwa gminy	parki i ogrody	wyciągi narciarskie	sporty ekstremalne	wypożyczalnie nart i rowerów	szkoły narciarskie	jazda konna
Bardo	1	0	0	0	0	0
Bystrzyca Kłodzka	6	4	2	4	0	0
Duszniki-Zdrój	4	30	1	12	10	1
Kłodzko m	0	0	0	0	0	0
Kłodzko w	1	0	0	0	0	1
Kudowa-Zdrój	1	0	1	0	0	0
Lądek-Zdrój	4	2	1	2	1	3
Lewin Kłodzki	0	0	0	0	0	0
Międzylesie	0	0	0	0	0	3
Nowa Ruda m	0	0	0	0	0	2
Nowa Ruda w	2	3	0	0	0	0
Polanica-Zdrój	1	0	1	0	0	0
Radków	0	0	0	1	0	1
Stronie Śląskie	0	12	1	5	0	0
Szczytna	0	1	2	0	0	6
Złoty Stok						
Razem	20	52	9	29	11	17

Tab. 7. Sport i rekreacja w gminach Ziemi Kłodzkiej – część II z II

2.4.4 Szlaki turystyczne

Subregion Ziemi Kłodzkiej charakteryzuje się gęstą siecią dobrze

2.4.4.1 Ścieżki dydaktyczne Subregionu Ziemi Kłodzkiej

- **Ścieżka Dydaktyczna 'Skalnej Rzeźby'**

ścieżka o długości ok. 10 kilometrów. Składa się z 14 stanowisk przedstawiających najciekawsze pod wzgl. geologicznym miejsca Gór Stołowych. Pierwsze stanowisko znajduje się we wsi Karłów. Ścieżka prowadzi poprzez labirynt skalny na wierzcholinie Szczelińca Wielkiego, a następnie schodzi do wsi Pasterka. z Pasterki ścieżka wraz z żółtym szlakiem turystycznym biegnie na północny- wschód w kierunku Wodospadów Pośny.

- **Ścieżka Dydaktyczna 'Niknąca Łąka'**

ścieżka o długości 400 metrów. Biegnie razem z żółtym szlakiem turystycznym w rejonie Niknącej Łąki-na północ od Wielkiego Torfowiska Batorowskiego. Przedstawia florę i faunę obszarów torfowiskowych, znajdujących się w Górach Stołowych. Korzystając z tej ścieżki dydaktycznej możemy poznać sposób powstawania i budowę torfowiska wysokiego.

- **Ścieżka Dydaktyczna 'Płazy'**

ścieżka wyznaczona przy Dyrekcji Parku w Kudowie-Zdroju. Przedstawia gatunki płazów żyjących w Górach Stołowych i zapoznaje z cyklem życiowym tych zwierząt. Zapoznaje także z prowadzonym przez Park Narodowy projektem czynnej ochrony płazów. Korzystając z tej ścieżki dydaktycznej możemy zwiedzić jedyne w Polsce Muzeum Żaby.

- **Ścieżka Dydaktyczna 'Życie Lasu i Łąki'**

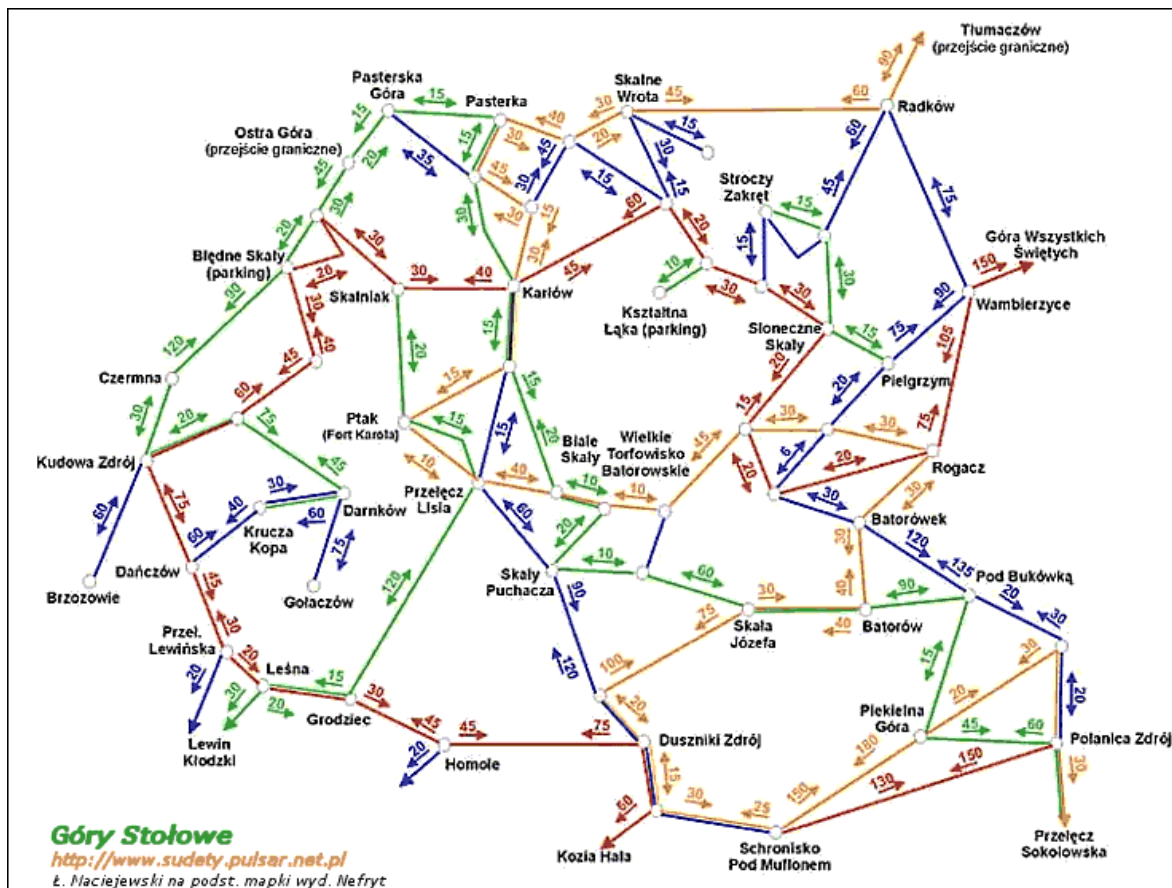
wyznaczona nieopodal budynku Dyrekcji Parku Narodowego w Kudowie-Zdroju trasa z 10 stanowiskami. Pozwala poznać ekosystem, oraz przyrządy i pomoce naukowe służące do jego badania.

- **Ścieżka przyrodniczo – leśna „Żaba da się lubić” w Chwaisławiu –**

Ścieżka "Żaba da się lubić" powstała w ramach konkursu Fundacji Wspomagania wsi pod hasłem "Pożyteczne wakacje". Ścieżka składa się z 9 przystanków edukacyjnych: Życie łąki; Las - najwspanialszy twór natury; Odnowienie lasu; w jaki sposób zwierzęta zaznaczają swoją obecność?; Skryci mieszkańcy lasu; Dokarmianie zwierzyny; Punkt widokowy; Strumień górski. Żaba da się lubić

Rys. 9. Schemat szlaków turystycznych

2.4.4.2 Szlaki Turystyczne Subregionu Ziemi Kłodzkiej

2.4.4.2.1 Park Narodowy Gór Stołowych

Poniżej przedstawione zostały wszystkie piesze szlaki turystyczne na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych z ich przebiegiem oraz średnim czasem potrzebnym do ich przejścia. Czas podany został w minutach, z uwzględnieniem przewyższeń jakie należy pokonać. Podane czasy mają jedynie charakter **orientacyjny**. Rzeczywisty czas przejścia może różnić się w zależności od warunków atmosferycznych, pory roku oraz indywidualnej kondycji wędrujących.

Szlak czerwony					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Kudowa-Zdrój	110 >>	Błędne Skały	100 >>	Karłów	125 >>
	<< 70		<< 115		<< 125
Skalne Grzyby	125 >>	Wambierzyce			
	<< 160				
<<-- 470 min RAZEM 460 min. -->>					

Tab. 8. Szlak czerwony

Szlak zielony I					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Kudowa-Zdrój	145 >>	Błędne Skały	75 >>	Pasterka	25 >>
	<< 110		<< 85		<< 25
Karłów	70 >>	Skały Puchacza	85 >>	Batorów	
	<< 65		<< 95		
<<-- 380 min. RAZEM 400 min. -->>					

Tab. 9. Szlak zielony I

Szlak zielony II					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Kudowa-Zdrój	75 >>	Krucza Kopa	70 >>	Polana YMCA	
	<< 55		<< 65		
<- 120 min. RAZEM 145 min. ->					

Tab. 10. Szlak zielony II

Szlak zielony III					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Kulin Kłodzki	80 >>	Łężyckie Skałki	60 >>	Lisia Przełęcz	
	<< 70		<< 55		
<- 125 min. RAZEM 140 min. ->					

Tab. 11. Szlak zielony III

Szlak żółty					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Radków	135 >>	Pasterka	35 >>	Przełęcz między Szczelińcami	15 >>
	<< 90		<< 25		<< 20
Karłów	35 >>	Lisia Przełęcz	15 >>	Białe Skały	85 >>
	<< 30		<< 15		<< 80
Skalne Grzyby	90 >>	Batorówek			
	<< 95				
<- 355 min. RAZEM 410 min. ->					

Tab. 12. Szlak żółty

Szlak niebieski I					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Dańczów	85 >>	Darnków			
	<< 70				
<- 70 min. RAZEM 85 min. ->					

Tab. 13. Szlak niebieski I

Szlak niebieski II					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Radków	110 >>	Przełęcz między Szczelińcami			
	<< 70				
<- 70 min. RAZEM 110 min. ->					

Tab. 14. Szlak niebieski II

Szlak niebieski III					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Radków	100 >>	Droga nad Urwiskiem			
	<< 80				
<- 80 min. RAZEM 100 min. ->					

Tab. 15. Szlak niebieski III

Szlak niebieski IV					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Machowski Krzyż	40 >>	Pasterka	60 >>	Karlów	15 >>
	<< 40		<< 60		<< 15
Lisia Przełęcz	65 >>	Skały Puchacza	75 >>	Duszniki-Zdrój	
	<< 70		<< 100		
<- 285 min. RAZEM 255 min. ->					

Tab. 16. Szlak niebieski IV

Szlak niebieski V					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Wambierzyce	100 >>	Pielgrzym	25 >>	Skalne Grzyby	25 >>
	<< 75		<< 25		<< 30
Batorówek	.				
	.				
<- 130 min. RAZEM 150 min. ->					

Tab. 17. Szlak niebieski V

Szlak niebieski VI					
miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek	miejsce	czas i kierunek
Polana YMCA	30 >>	Błędne Skały			
	<< 25				
<- 25 min. RAZEM 30 min. ->					

Tab. 18. Szlak niebieski VI

2.4.4.3 **Ścieżki dydaktyczne Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego**

- **ŚCIEŻKA PRZYRODNICZA KLETNO – ŚNIEŻNIK**

trasa ścieżki wiedzie z Kletna obok Jaskini Niedźwiedziej, równoległe do szlaku żółtego na hale pod Śnieżnikiem i dalej szlakiem zielonym na kopułę Śnieżnika. Trasę uzupełniają sześć tablic, informujących o procesach geologicznych, faunie, florze oraz problemach ekologicznych na obszarze Parku.

- **ŚCIEŻKA PRZYRODNICZA PRZEŁĘCZ PUCHACZÓWKA - HALA POD ŚNIEŻNIKIEM**

trasa wiedzie szlakiem czerwonym z Przełęczy Puchaczówka przez Czarną Górę, Żmijową Polanę i Żmijowiec, na Halę pod Śnieżnikiem. na trasie rozmieszczonych jest 5 stanowisk turystycznych.

- **ŚCIEŻKA PRZYRODNICZA MIĘDZYGÓRZE- HALA POD ŚNIEŻNIKIEM**

trasa biegnie równoległe do szlaku czerwonego z Międzygórza, Doliną Wilczki i zboczem Średniaka na Halę pod Śnieżnikiem, gdzie umieszczonych jest 5 stanowisk turystycznych.

- **ŚCIEŻKA KRASOWA WOKÓŁ JASKINI NIEDŹWIEDZIEJ**

trasa po terenie Rezerwatu 'Jaskinia Niedźwiedzia'. na trasie znajduje się 8 stanowisk turystyczno- informacyjnych opisujących zjawiska krasowe na terenie rezerwatu. na jego obszarze można podziwiać gatunki flory, objęte ścisłą ochroną.

- **ŚCIEŻKA PRZYRODNICZA w OKOLICACH ŁĄDKA-Zdroju**

przebiega od ul. Marii Konopnickiej wzdłuż Biskupiego Stawu, Łądeckiego Arboretum przez Trojak, Królówkę, Stołowe Skały, Dzielec z powrotem do Łądku.

Stronie - Kletno - Hala pod Śnieżnikiem - Śnieżnik

(czas przejścia około 4 h.) – żółty

Jeden z najczęściej uczęszczanych szlaków wychodzących ze Stronia. Szlak zaczyna się na przystanku PKS przy ulicy Kościuszki, następnie obok Urzędu Miejskiego skręca w ulicę Sportową. Po prawej stronie mija okazały neogotycki dom pogrzebowy, mieszczący się w zbudowanym w roku 1915 kościele ewangelickim. Obok kaplicy odrestaurowany kamienny słup wotywny z 1674 roku. Po lewej stronie za stadionem ruiny kaplicy Św. Onufrego z lat 1734-35, dalej zaporą na rzece Morawka z 1910 roku (wysoka na 16 metrów) i zbiornik retencyjny. Następnie szlak skręca na Krzyżnik (710 m.) i trawersuje najpierw jego wschodnie zbocze a następnie zbocze Janowca (910m.). Po lewej stronie ładna panorama Stronia, Gór Bialskich i Żółtych. Szlak schodzi w dół do Kletna, drogą asfaltową w kierunku Jaskini Niedźwiedziej. Po prawej stronie mija dolinę Kleśnicy, stare hałdy bogate w ciekawe okazy minerałów, duży parking, a w górze po prawej dawne wyrobiska kamieniołomów Kletno I i jeszcze wyżej Kletno II. Za bramą Rezerwatu szlak skręca w lewo, dochodząc najpierw do początku Krasowej Ścieżki Dydaktycznej) a później do Jaskini Niedźwiedziej. Została ona odkryta w październiku 1966 roku podczas eksploatacji kamieniołomu Kletno III. Korytarze Jaskini, rozwinięte na trzech poziomach w ławicy marmuru, mają łączną długość ponad 2 500 metrów i bogatą szatę naciekową. Do zwiedzania udostępniona jest półkilometrowa trasa turystyczna na środkowym poziomie. Po wyjściu z Jaskini szlak wspina się do góry na Gęsia Gardziel i po około 45 minutach osiąga spłaszczenie Żmijowca gdzie łączy się z oznaczonym czerwonymi znakami szlakiem z Czarnej Góry. Dalej, już czerwony szlak, prowadzi kamienistą drogą na Halę pod Śnieżnikiem, gdzie znajduje się schronisko PTTK na Śnieżniku. Od schroniska wiedzie szlak zielony, który osiąga szczyt po około 30 minutach. Jest to najwyższy (1425 m.) szczyt w Sudetach Wschodnich po stronie polskiej. z jego bezleśnej kopuły roztacza się rozległa panorama Sudetów – po Karkonosze i Masyw Wysokiego Jesenika.

Stronie - Przełęcz Puchaczówka - Czarna Góra - Igliczna - Międzygórze

(czas przejścia około 4 h.) – zielony

Szlak zaczyna się na stacji PKP. Ulicą Kościuszki dochodzi do ulicy Kościelnej i biegnie potem w górę ulicą Kościelną, obok Kościoła MB Królowej Polski i Św. Maternusa. Dalej wąską uliczką Turystyczną do Stronia - wsi, koło sklepu w górę w prawo obok dawnego kamieniołomu marmuru także po prawej, ciągle eksploatowanych kamieniołomów marmuru w Stroniu. Dochodzi na przełęcz Za Chłopkiem, gdzie spotyka oznaczony czerwonymi znakami szlak z Łądką-Zdroju. Dalej mija krzyż kapliczkę przy drodze do Bystrzycy Kłodzkiej i dochodzi do schronu turystycznego w punkcie węzłowym szlaków. Następnie wiedzie szlakiem czerwonym do góry na szczyt Czarnej Góry (1205 m.). Ze szczytu, przy miejscu odpoczynku, roztaczają się widoki na Stronie Śląskie, Łądek-Zdrój, Góry Żłote i Góry Bialskie. z nieco dalszego rumowiska skalnego widoki na dolinę Nysy Kłodzkiej, Góry Bystrzyckie i Kotlinę Kłodzką. Szlak schodzi w dół na przełęcz Pod Jaworową Kopą, skąd zielone znaki prowadzą w prawo w dół, przecinają drogę prowadzącą do przekaźnika na zboczu Czarnej Góry i dochodzą prosto przez las do kapliczki pod Lesieńcem. Przez polankę szlak dochodzi na Lesieniec (868 m.) schodzi w dół do Krzyża, skąd po około 10 minutach dociera do schroniska i Sanktuarium Marii Śnieżnej na zboczu Iglicznej(847 m.). Dalej zielony szlak prowadzi w dół dość stromo do zapory na rzece Wilczka i przez zaporę do Międzygórze obok hotelu Nad Wodospadem.

Stronie - Przełęcz Dział - Czernice - Płoska - Bielice

(czas przejścia około 5 h.) - żółty

Bardzo ciekawy szlak prowadzący przez mało znane zakątki Gór Bialskich, z przepięknymi widokami. Szlak zaczyna się w Stroniu na przystanku PKS przy ulicy Kościuszki. Prowadzi w lewo przez most na rzece Morawka i ulicę Mickiewicza, dochodząc do Goszowa. Ze znakami żółtymi skręca w prawo przez mostek na rzece Białej Łądeckiej, prosto do hodowli pstrągów Raj pstrąga. Skręca w lewo doliną Popówki obok zabudowań dawnej leśniczówki do góry, prosto wąską ścieżką obok ruiny starych zabudowań. Dochodzi do leśnej kamienistej drogi i ze znakami skręca w prawo. Trawersuje Łysiec. Po prawej ładna panorama Gór Bialskich (z Suszycą 1047 m.) i Masywem Śnieżnika. Dochodzi do przełęczy Dział (922 m.), gdzie znajduje się schron turystyczny i punkt węzłowy szlaków. Dalej biegnie szlakiem żółtym a po około 30 minutach szlak nagle skręca w lewo do góry na szczyt Czernicy (1083 m.), który stanowi rozległą bezleśną kopułę, skąd roztacza się ładna panorama Sudetów. Grzbietem Czernicy dociera do Płoski (1035m.) a potem lasem w dół do szosy do Bielic, gdzie spotyka znaki zielone i dochodzi z nimi do wsi.

Nowa Morawa - Kamienica - Hala pod Śnieżnikiem

(czas przejścia około 3.5 h.) - niebieski

Jest to fragment międzynarodowego szlaku turystycznego Atlantyk --- Morze Czarne (E 3). na podanym odcinku biegnie przez Góry Złote, Góry Bialskie i Masyw Śnieżnika.

Bielice - Iwinka - Rudowiec - Przełęcz Płaszczyna - Dzicy Grzbiet-Śnieżnik - Hala pod Śnieżnikiem

(czas przejścia około 7 h.) - zielony

Malownicza, niezwykle atrakcyjna widokowo, długa trasa biegnąca szlakiem granicznym przez malownicze Góry Bialskie (z Puszczy Śnieżnej Białki), przez przejście graniczne małego ruchu granicznego z Czechami na przełęczy Płaszczyna. Ciekawe i trudne podejście na Śnieżnik.

Przełęcz Gierałtowska - Czernica-Przełęcz Sucha

(czas przejścia około 4 h) - czerwony

Początek szlaku w Górach Złoty przy granicy Państwa, następnie obok schroniska turystycznego "Bialska Jarmilka" wchodzimy drogą asfaltową w Góry Bialskie. Po ok. 1 godz. schodzimy z drogi aby podejść na Czernicę. z Czernicy możemy podziwiać dużą część Sudetów z czeskimi Jeseníkami. Po zejściu z Czernicy powracamy na wygodną drogę asfaltową i wraz ze szlakiem niebieskim dochodzimy do Wielkiego Rozdroża gdzie skrzyżowanie dróg leśnych z Bielic, Młynowca, Starej Morawy. Szlak prowadzi na Przełęcz Suchą z miejscem odpoczynku i wiatą turystyczną. Jest to szlak łącznikowy nie będący częścią Głównego Szlaku Sudeckiego. Szlak zaczyna się w Górach Złoty przy granicy z Czechami, następnie wchodzi w Góry Bialskie. Jest to szlak łącznikowy nie będący częścią Głównego Szlaku Sudeckiego.

Bolesławów - Kamienica - Głęboka Jama

(czas przejścia około 2 h.) - żółty

Szlak dojazdowy do szlaku niebieskiego Nowa Morawa - Kamienica - Hala pod Śnieżnikiem, oraz do szlaku zielonego Bielice - Hala pod Śnieżnikiem.

Bolesławów - Przełęcz Płuszczyna

(czas przejścia ok. 1.5 h) - żółty

Inny kierunek tego samego szlaku: z przystanku PKS tym razem do centrum wsi. Przechodzimy przez Bolesławów /dawniej miasto a obecnie wieś, zachowany, zabytkowy układ urbanistyczny. Bolesławów założony został w 1581 roku jako wolna osada górnicza ze względu na pobliskie złoża rud srebra i żelaza. Posiadał początkowo prawa miejskie lecz utracił je w roku 1891 po wyczerpaniu miejscowych złóż/. we wsi zabytkowy kościół Św. Józefa z 1672 roku o cechach renesansowo manierystycznych. Szlak wiedzie obok kościoła wąską dróżką do góry na Zawadę (807 m.) i dalej na przełęcz Staromorawską, gdzie spotykamy znaki niebieskie szlaku Nowa Morawa-Kamienica. Dalej drogą w kierunku przełęczy Płuszczyna.

Hala pod Śnieżnikiem - Żmijowiec - Czarna Góra - Puchaczówka - Łądek-Zdrój

(czas przejścia około 5 h.) - czerwony

Najbliższy odcinek Głównego Szlaku Sudeckiego ze Świeradowa-Zdroju do Paczkowa. Malownicza i urozmaicona trasa prowadzi do znanego uzdrowiska Łądko-Zdroju i dalej przez Góry Żłote do Żłotego Stoku i Paczkowa.

Przeł. Puchaczówka – Międzygórze

(czas przejścia ok. 2 h) – niebieski

Szlak zaczyna się przy wiacie turystycznej. Następnie odchodzimy drogą na lewo i po ok. 15 min. skręcamy na leśną drogę Albrechta. Po ok. 1 godz. dochodzimy do skrzyżowania ze szlakiem zielonym, od tego miejsca do Międzygórze ok. 50 min

2.4.4.4 Trasy turystyczne Ziemi Kłodzkiej

Paczków – Żłoty Stok – Łądek Zdrój – czerwony

Dwa odcinki Głównego Szlaku Sudeckiego im M. Orłowicza:

Paczków – Żłoty Stok (3h, 13km)

Szlak ten jest rzadziej uczęszczany ze względu na długi początek wzdłuż drogi asfaltowej. Jednak dalej trasa wchodzi w las prowadzący do małej miejscowości, Błotnicy. Dalej przechodzi przez Żłote Wzgórze do Paczkowa

Żłoty Stok – Łądek Zdrój (4h 25m, 16km)

Początek tej trasy jest równoległy do szlaku zielonego (do Jaskini Radochowskiej), przechodzi przez Jar Żłotego Osła, w którym znajduje się wejście do Sztolni Książęcej. Dalej podążamy leśną drogą wzdłuż Żłotego Potoku. Tak dochodzimy na szczyt Jawornika Wielkiego (872m n.p.m.), z którego rozciąga się piękna panorama na okoliczne miejscowości na północ od Żłotego Stoku (przy dobrej widoczności widać Ślężę). Dalej schodzimy tym szlakiem do Orłowca, stamtąd do Wojtówki i przechodząc przez Skałki Łądeckie dochodzimy do Łądko Zdroju,

Bardo - Złoty Stok – Radochów – zielony

Bardo - Złoty Stok - Radochów (4h 45min)

Ta trasa jest bardzo malownicza. Rozpoczynamy ją przejściem przez Kalwarię (tzw. Pustelnię) i Złoty Jar. Dalej przechodzimy przez Białą Górę i tzw. „Pięć dróg”, przy których znajdują się schrony turystyczne wyposażone w kominki (możemy się tam schronić przed deszczem i upiec sobie bezpiecznie kiełbaski). z „Pięciu dróg” przechodzimy poniżej Jawornika Wlk.(872m n.p.m.), stamtąd długą leśną drogą dochodzimy do Radochowa (stacja PKP) i Jaskini Radochowskiej

Złoty Stok – Chwalisław – Bystrzyca Kłodzka – czarny

Złoty Stok - Chwalisław - Bystrzyca Kłodzka

Zaciszny i okryty lasem szlak. Zaczynamy ją podejściem na górę Haniak, z której raptownie schodzimy Kościelnym Lasem do Chwalisławia. Dalej leśną drogą przechodzimy do Drożkowa, następnie do Ołdrzychowic Kłodzkich (stacja PKP). Tam mostem przekraczamy Białą Łądecką. Dalej idąc szlakiem przechodzimy przez Stary Waliszów do Bystrzycy Kłodzkiej.

Świerki – Wielka Sowa – Kalenica – Nowa Ruda

czas przejścia: 8,5 godziny

Przebieg trasy: od stacji PKP Świerki zielonym szlakiem w kierunku Gór Sowich i Wielkiej Sowy (1015 m n.p.m.). Ze szczytu czerwonym szlakiem do schroniska 'Zygmuntówka'. Czerwonym szlakiem od schroniska dotrzemy na Kalenicę, dalej żółtym szlakiem do Nowej Rudy. z miasta wychodzimy szlakiem zielonym w kierunku Góry Św. Anny i Wszystkich Świętych do Muzeum Wittiga w Słupcu.

Nowa Ruda – Góra Św. Anny – Góra Wszystkich Świętych – Ścinawka Średnia – Wambierzyce – Radków

czas przejścia: 5,5 godziny

Przebieg trasy: z Nowej Rudy wychodzimy zielonym szlakiem przez szczyty Góry Św. Anny i Wszystkich Świętych. Po zejściu z góry Wszystkich Świętych wchodzimy na czerwony szlak prowadzący przez Ścinawkę Średnią, Małą Kopę, Cierninę do Wambierzyc. Za bazyliką wchodzimy na szlak niebieski do Radkowa.

Radków – Pasterka – Szczeliniec Wielki – Karłów – Lisia Przełęcz – Skały Puchacza – Łężyce – Duszniki-Zdrój

czas przejścia: 7 godzin

Przebieg trasy: z Radkowa wychodzimy szlakiem niebieskim przez Pasterkę do górnego poziomu Gór Stołowych i schroniska 'Na Szczelińcu'. Do Karłowa schodzimy szlakiem żółtym. Przez Lisia Przełęcz, Narożnik, Skały Puchacza do Łężyc i Dusznik-Zdroju kierujemy się szlakiem niebieskim. Nocleg znajdziemy w schronisku 'Pod Muflonem', do którego dotrzemy niebieskim szlakiem.

Schronisko 'Pod Muflonem' – Droga Libuszy – Widlasta Droga – Torfowisko Pod Zieleńcem – Zieleniec

czas przejścia: 6 godzin

Przebieg trasy: Ze schroniska wyruszamy szlakiem niebieskim biegnącym przez lasy Gór Bystrzyckich. Trasa wiedzie leśnymi ścieżkami do rozdroża pod Bieścem, gdzie wchodzimy na szlak zielony. Po ok. 40 minutach docieramy do torfowiska. Przekraczając Drogę Dusznicką rozpoczynamy podejście przez Zieleniec w kierunku schroniska 'Orlica' (uwaga: warunki klimatyczne Zieleńca sprzyjają zaleganiu pokrywy śnieżnej w okresie od października do połowy kwietnia). w okresie zimowym przygotowanych jest dla narciarzy zespół 20 wyciągów. w pobliżu czynne jest również turystyczne przejście graniczne Zieleniec- Masarykowa Chata.

Jodłów – Trójmorski Wierch – Mały Śnieżnik – Schronisko 'Na Śnieżniku' – Kletno – Stronie Śląskie – Stójków

czas przejścia: 2 dni (5 godzin 1-szy dzień, 5 godzin 2-gi dzień)

Przebieg trasy: z Jodłowa żółtym szlakiem do wierzchołku Masywu Śnieżnika i turystycznego przejścia granicznego Jodłów- Horni Morava. Dalej przez Trójmorski Wierch przez Puchacz i kopułę Małego Śnieżnika do schroniska 'Na Śnieżniku'. Ze schroniska schodzimy do szlakowskazu i dalej szlakiem żółtym w kierunku Jaskini Niedźwiedziej w Kletnie.

Ścieżka Przyrodnicza w Rezerwacie 'Torfowisko Pod Zieleńcem'

Przebieg trasy: Ścieżka biegnie wzdłuż zielonego szlaku turystycznego, prowadzącego z Zieleńca do Polanicy-Zdrój. Składa się z 8 przystanków, na których możemy poznać procesy towarzyszące powstawaniu torfowiska. na torfowisku możemy również podziwiać pozostającą pod ochroną owadożerną rośliczkę.

Międzygórze – Śnieżnik Kłodzki – Bielice – Przełęcz Gierałtowska – Łądek-Zdrój

czas przejścia: 3 dni (5,5 godziny; 7 godzin; 7,5 godziny)

Przebieg trasy: z Międzygórza wychodzimy szlakiem niebieskim obok pensjonatu 'Basia'. Po godzinie przechodzimy na szlak zielony prowadzący przez Przełęcz pod Jaworową Kopą na Żmijowiec. Po ok. 3 godzinach dochodzimy do schroniska 'Na Śnieżniku'. Podejście po kopułę zajmuje ok. 30 minut. Dalej szlakiem zielonym przez Dżicy Grzbiet i Przełęcz Płaszczyna idziemy w kierunku Rudawca. z Rudawca schodzimy do Bielic, a następnie zielonym szlakiem do Przełęczy Gierałtowskiej. Przejście z Przełęczy do ruin zamku zajmie ok. 2 godziny. z Karpienia przez szczyt Trojaka kierujemy się szlakiem do Łądka-Zdroju.

Radków – Pasterka – Szczeliniec Wielki – Karłów – Lisia Przełęcz – Skały Puchacza – Łężyce – Duszniki-Zdrój

czas przejścia: 7 godzin

Przebieg trasy: z Radkowa wychodzimy szlakiem niebieskim przez Pasterkę do górnego poziomu Gór Stołowych i schroniska 'Na Szczelińcu'. Do Karłowa schodzimy szlakiem żółtym. Przez Lisia Przełęcz, Narożnik, Skały Puchacza do Łężyc i Dusznik-Zdroju kierujemy się szlakiem niebieskim. Nocleg znajdziemy w schronisku 'Pod Muflonem', do którego dotrzemy niebieskim szlakiem.

Schronisko 'Pod Muflonem' – Droga Libuszy – Widlasta Droga – Torfowisko Pod Zieleńcem – Zieleniec

czas przejścia: 6 godzin Stopień trudności: ***

Przebieg trasy: Ze schroniska wyruszamy szlakiem niebieskim biegnącym przez lasy Gór Bystrzyckich. Trasa wiedzie leśnymi ścieżkami do rozdroża pod Bieścem, gdzie wchodzimy na szlak zielony. Po ok. 40 minutach docieramy do torfowiska. Przekraczając Drogę Dusznicką rozpoczynamy podejście przez Zieleniec w kierunku schroniska 'Orlica' (uwaga: warunki klimatyczne Zieleńca sprzyjają zaleganiu pokrywy śnieżnej w okresie od października do połowy kwietnia). w okresie zimowym przygotowanych jest dla narciarzy zespół 28 wyciągów. w pobliżu czynne jest również turystyczne przejście graniczne Zieleniec – Masarykowa Chata.

Duszniki Zdrój – Schronisko Pod Muflonem

czas przejścia 40 min, powrót 35 min, Stopień trudności: *

Przebieg trasy: Ze skrzyżowaniem ul. Wojska Polskiego kierujemy się do ul. Podgórskiej – znaki żółte idąc pod górę ,dalej dochodzimy skrajem lasu za znakami żółtymi, wychodzimy na drogę kamienistą i po ok. 10 min dochodzimy do Schroniska Pod Muflonem.

DUSZNIKI ZDRÓJ - JAMROZOWA POLANA - KOZIA HALA - ZIELENIEC

Plac Warszawy (szlak czerwony) - Aleja Chopina - Park Zdrojowy - ul. Parkowa - Jamrozowa Polana (40 min.) - Kozia Hala (20 min.) - Zieleniec (2 godz. 5 min.)

Czas przejścia w jedną stronę: 3 godz. 5 min., Stopień trudności: **

Przebieg trasy: Od szlakowskazu przy placu Warszawy idziemy przez część uzdrowiskową (po drodze zwiedzamy m.in. Park Zdrojowy, Dworek im. F. Chopina, na wysokości Czarnego Stawu w skręcamy prawo przez las na stoku Gajowa (692 m.n.p.m) w Górach Orlickich w dochodzimy do Jamrozwej Polany, dalej za znakami czerwony dochodzimy do Koziej Hali. Dalej szlak czerwony prowadzi Droga Orlicką, niedaleko nieczynnej Złotej Sztolni, gdzie po ok. 1,5 godz. dochodzimy do Zieleńca.

DUSZNIKI ZDRÓJ – LISIA PRZEŁĘCZ - KARŁÓW - SZCZELINIEC WIELKI

Plac Warszawy (szlak niebieski, 4 godz.) - Karłów (szlak żółty, 30 min.) - Szczeliniec Wielki

Czas przejścia w jedną stronę: 4 godz. 30 minut, powrót: 4 godz. 15 min., Stopień trudności: ***

Przebieg trasy: z placu Warszawy kierujemy się ul. Mickiewicza do Rynku, dalej ul. Słowackiego w kierunku stacji kolejowej. Do Lisiej przełęczy dochodzimy znakami niebieskimi. Lisia Przełęcz na Narożnik (851 m.n.p.m) gdzie roztacza się wspaniały widok na Wzgórza Lewińskie, Góry Bystrzyckie, Góry Orlickie i Obniżenie Dusznickie. najdogodniejszym dojeździem z południowego zachodu i zachodu na tereny leżące u podnóża Szczelińca. Prowadzi tędy szosa zwana Drogą Stu Zakrętów .Po dojeździu do Lisiej Przełęczy kierujemy się w prawo na Szosę Stu Zakrętów i dalej kierujemy się do Karłowa, czas dojeździu ok. 45 min. z Karłowa kierujemy się szlakiem żółtym, gdzie po ok. 40 min wejść na Szczelinie Wielki.

DUSZNIKI ZDRÓJ - SKALNE GRZYBY - SZCZELINIEC WIELKI

Plac Warszawy (szlak żółty) - Szczeliniec Wielki, czas przejścia w jedną stronę: 6 godz. 30 min., stopień trudności: ***

Przebieg trasy: Sprzed wejścia do Parku Zdrojowego kierujemy się szlakiem czerwonym, al. Chopina przez pl. Warszawy za znakami żółtymi dalej ul. Mickiewicza dochodzimy do centrum Rynku. Kierujemy się w kierunku stacji kolejowej, za którą szlakiem żółtym skręcając w prawo po drodze mijamy Zacisze, Skała Józefa, dochodzimy do Batorówka, gdzie krzyżują się szlak żółty z niebieskim, dalej skręcamy w lewo za znakami żółtymi dochodzimy do Skalnych Grzybów. Skalne Grzyby leżą w obrębie średniego poziomu Gór Stołowych na północnej krawędzi ich płyt. Po zwiedzeniu ciekawych form skalnych kierujemy się dalej prosto do skrzyżowania szlaków żółtego z czerwonym i po ok. 1,5 godziny marszu szlakiem czerwonym dochodzimy do Karłowa – Szczeliniec Wielki.

DUSZNIKI ZDRÓJ - SKALNE GRZYBY – WAMBIERZYCE

Plac Warszawy (szlak żółty) - Szczeliniec Wielki

Czas przejścia w jedną stronę: 6 godz. 30 min., Stopień trudności: ***

Przebieg trasy: Sprzed wejścia do Parku Zdrojowego kierujemy się szlakiem czerwonym, al. Chopina przez pl. Warszawy za znakami żółtymi dalej ul. Mickiewicza dochodzimy do centrum Rynku. Kierujemy się w kierunku stacji kolejowej, za którą szlakiem żółtym skręcając w prawo po drodze mijamy Zacisze, Skała Józefa, dochodzimy do Batorówka, gdzie krzyżują się szlak żółty z niebieskim, dalej skręcamy w prawo przy tzw. Kruczej Skale na szlak niebieski, gdzie po ok. 1 godzinie dochodzimy do Wambierzyc.

DUSZNIKI ZDRÓJ – KRUCZA SKAŁA -WAMBIERZYCE

Plac Warszawy (szlak żółty - 3 godz. 30 min.) - Złotno - Batorów - Batorówek - Skalne Grzyby (szlak czerwony - 1 godz. 15 min.) - Studzienna – Wambierzyc

Czas przejścia w jedną stronę: 4 godz. 45 min, stopień trudności: ***

DUSZNIKI ZDRÓJ – BŁĘDNE SKAŁY

Plac Warszawy (szlak żółty) –Rynek (szlak niebieski)- Lisia Przełęcz (znaki niebieski)- Ptak (841 m.n.p.m) (szlak zielony) – Błędne Skały (szlak czerwony)

Czas przejścia w jedną stronę: 5 godz. 30 min., Powrót ok. 4,45 min, Stopień trudności: ***

Przebieg trasy: z placu Warszawy kierujemy się ul. Mickiewicza do Rynku, dalej ul. Słowackiego w kierunku stacji kolejowej. Do Lisiej przełęczy dochodzimy znakami niebieskimi. Lisia Przełęcz na Narożnik (851 m.n.p.m) gdzie roztacza się wspaniały widok na Wzgórza Lewińskie, Góry Bystrzyckie, Góry Orlickie i Obniżenie Dusznickie. najdogodniejszym dojściem z południowego zachodu i zachodu na tereny leżące u podnóża Szczelińca. Prowadzi tędy szosa zwana Drogą Stu Zakrętów .Po dojściu do Lisiej Przełęczy kierujemy się w lewo za znakami zielonymi i po ok. 15 min kierujemy się na górę zw. Ptakiem (841 m.n.p.m) dochodzimy do skrzyżowania szlaków i stąd szlakiem czerwonym dochodzimy do Błędnych Skał. Natomiast kierując się w prawo Szosą Stu Zakrętów dojedziemy po ok. 45 min marszu do Karłowa.

DUSZNIKI ZDRÓJ – Wolarz (852 m.n.p.m) POLANICA ZDRÓJ

Plac Warszawy (szlak niebieski lub żółty – 1godz.) - Schronisko "Pod Muflonem" (szlak czerwony - 4 godz.) - Polanica Zdrój

Czas przejścia w jedną stronę: 5 godz., stopień trudności: ***

Przebieg trasy: z placu Warszawy kierujemy się al. Chopina do części uzdrowskiej dalej w prawo na skrzyżowaniu (obok restauracji Pod Żółtym Kasztanem) kierujemy się w lewo do ul. Podgórskiej, Górskiej (niebieskim lub żółtym szlakiem kierujemy się do Schroniska Pod Muflonem (do schroniska można również dojść drogą do szpitala trasa bez znaków). na trasie malowniczy widok na Góry Stołowe i Panoramę Dusznik Zdroju. Po zatrzymaniu się w Schronisku Pod Muflonem dalej kierujemy się szlakiem czerwonym (przechodzimy przez mały strumyk, natomiast tuż obok Szklanego Stoku (po lewej stronie kierujemy się w górę strumienia Leszczyniec. Następnie przechodzimy przez leśny dukt, przez strumień Zajęcznik, dochodząc do szczytu Rudnik (826 m.n.p.m) Dalej podążamy szlakiem czerwonym wspinając się na szczyt Wolarz (852 m.n.p.m) (na trasie piękne widoki Szczytnej i Gór Stołowych). z Wolarza idziemy drogą kamienistą dalej lasem za znakami czerwonymi dochodzimy do piekielnej Doliny i strumienia Rogowiec, który jest dopływem Bystrzycy Dusznickiej. Kierując się dalej szlakiem czerwonym wduż strumienia dochodzimy do Polanicy Zdroju.

DUSZNIKI ZDRÓJ – POLANICA ZDRÓJ

Plac Warszawy (szlak niebieski lub żółty - 50 min.) - Schronisko "Pod Muflonem" (szlak czerwony – 3,50 godz.) - Polanica Zdrój

Czas przejścia w jedną stronę: 4 godz., stopień trudności: ***

Przebieg trasy: z placu Warszawy kierujemy się al. Chopina do części uzdrowskiej dalej w prawo na skrzyżowaniu (obok restauracji Pod Kasztanem) kierujemy się w lewo do ul. Podgórskiej, Górskiej (niebieskim lub żółtym szlakiem kierujemy się do Schroniska Pod Muflonem (do Schroniska można również dojść drogą do szpitala trasa bez znaków). na trasie malowniczy widok na Góry Stołowe i Panoramę Dusznik Zdroju.

Po zatrzymaniu się w Schronisku Pod Muflonem dalej kierujemy się szlakiem żółtym w kierunku w dół i po ominięciu szczytu Nawojowa (675 m.n.p.m) przechodzimy w poprzek strumienia Leszczyniec. Dalej na trasie mijamy Stare Bobrowniki, dochodząc do Nowych Bobrownik, leżących nad strumieniem Zajęcznik (odcinek ten nosi nazwę Szklarska Woda. Niedaleko miejsca, gdzie szlak skręca na bitą drogę, znajduje się ujecie źródła wody mineralnej (nie eksploatowane). Po ok. 25 min drogi dochodzimy do centrum Szczytnej, przechodzimy obok stacji kolejowej, Huty Szkła Sudety, dalej kierujemy się drogą asfaltową do zamku na Szczytniku (589 m.n.p.m.). Po obejrzeniu panoramy Szczytnej, zwiedzeniu zamku (kaplica) dalej udajemy się szlakiem żółtym przez Piekielną Górę (533 m.n.p.m) by po ok. 1,40 min marszu dojść do Polanicy Zdroju.

DUSZNIKI ZDRÓJ - KUDOWA ZDRÓJ

Plac Warszawy (szlak czerwony) - Kudowa Zdrój

Czas przejścia w jedną stronę: 4 godz. 30 min., stopień trudności: ***

Przebieg trasy: z placu Warszawy kierujemy się ul. Mickiewicza do Rynku, dalej w prawo ul. Świerczewskiego (szlak czerwony), dochodzimy do głównej trasy E8, przecinamy ją i kierujemy się prosto na ul. Dworcową, po ok. 5 min marszu skręcamy w lewo na szlak czerwony (po lewej stronie mijamy zabudowania, Zakłady Elektrotechniki Motoryzacyjnej ZEM), szlakiem czerwonym im. dr. M. Orłowicza kierujemy się w kierunku Ludowe, a nieco dalej skręcając w lewo dochodzimy do ruin zamku Homole (szlak niebieski). Po zwiedzeniu ruin zamku Homole (możliwość kontynuowania trasy pieszej szlakiem niebieskim, którym mijając Lasek Miejski dochodzimy do Lewina Kłodzkiego). Kontynuując trasę wycieczki do Kudowy Zdroju wracamy na szlak czerwony i kierujemy się do Kudowy, przez zbocza Grodczyna (803 m.n.p.m) gdzie szlak czerwony łączy się z szlakiem zielonym.. Dalej wędrujemy przez Lewińską Przełęcz (525 m.n.p.m) dochodzimy do Dańczowa (wieś z XIV w.) gdzie dalej podążamy szlakiem czerwonym do wsi Jerzykowiec Wielkie, by po ok. 25 min marszu dojść do zbocza szczytu Błonie (475 m.n.p.m) gdzie po drodze można podziwiać ciekawe widoki na Kudowę, dochodząc do ul. Słonecznej w Kudowie Zdroju.

DUSZNIKI ZDRÓJ – PARK ZDROJOWY – PODGÓRZE

Plac Warszawy

(szlak czerwony, trasa częściowo znakowana) – al. Chopina – Park Zdrojowy

czas przejścia w jedną stronę: 50 min., stopień trudności: *

Przebieg trasy: Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy, kierujemy się prosto al. Chopina do części uzdrowskiej gdzie zwiedzamy malowniczy krajobraz Parku Zdrojowego, dalej kierujemy się w lewo za Kolorowa Fontaną idąc alejką asfaltową dochodzimy do Czarnego Stawu, skąd dalej kierując się w górę droga asfaltową po ok. 15 min dochodzimy do Podgórza.

Kłodzko – Kłodzka Góra – Bardzka Góra – Bardo – Srebrna Góra

czas przejścia: 2 dni (4 godziny; 4 godziny)

Przebieg trasy: z Kłodzka, z dworca PKS lub PKP Miasto wychodzimy żółtym szlakiem przez ulicę Grunwaldzką i Mariańską. Dalej podchodzimy fragmentem lasu do schroniska 'Kukułka', skąd przez Obszerną i Jedlak dochodzimy do skrzyżowania ze szlakiem niebieskim. Prowadzi on przez Ostrą Górę i Przełęcz Łaszczowa na Bardzką Górę z punktem widokowym i ruinami gródka. Niebieskim szlakiem schodzimy w kierunku miasteczka. z Barda wychodzimy niebieskim szlakiem. Ze szlaku podziwiać można objęte ochroną rezerwatową cisy. Tuż przed Przełęczą Srebrną - ruiny fortu 'Ostróg' i twierdza srebrnogórska. z przełęczy schodzimy do miasteczka.

Trasa „Pod Białą Górą” (gmina Złoty Stok)

trasa przeznaczona dla osób zmotoryzowanych, ponieważ rozpoczyna się w miejscu odpoczynku (wiata z miejscem na ognisko oraz z grilem) przy drodze wojewódzkiej w kierunku Łądka Zdroju, tj. ok. 5 km od centrum miasta. Ścieżka łatwa, niewymagająca kondycji fizycznej. na trasie jest punkt widokowy (panorama wschodnio-południowa Złotego Stoku, widok na ul Traugutta) wraz z miejscem odpoczynku. Ścieżka kończy się nieopodal wiaty, zatem można po spacerze zorganizować sobie ognisko. Czas przejścia ok. 2h (Informacja dla osób wybierających się na spacer z centrum miasta: strome podejście wymagające dobrej kondycji fizycznej przy ul. Górniczej, czas przejścia 3-3,5h). Spacer po trasie „Łądeckiej” połączony z ogniskiem to sposób na przyjemne spędzenie całego dnia w ciszy i bliskim kontakcie z naturą.

Trasa „wśród pól i lasów” lub „Brzegiem lasu” (gmina Złoty Stok)

Trasa rozpoczyna się i kończy w Rynku. Prowadzi wzdłuż ulicy 3 Maja aż do ogrodów działkowych, za nimi należy skręcić w lewo. Dalszy spacer prowadzi „brzegiem lasu” z panoramicznym widokiem na Złoty Stok oraz pasmo Gór Złotych. Ścieżka wiedzie nieopodal stawów „Waszczuka”, gdzie kiedyś można było wędkować. na trasie są dwa miejsca odpoczynku. Ścieżka prowadzi pod Mąkolno i łączy się z niebieską ścieżką rowerową (Trasa łącznikowa -ze Złotego Stoku do Osiny Wielkiej). Jest to trasa łatwa, terenami nizinnymi, wśród pól i lasów. Czas trwania spaceru to ok. 2h.

Pętla graniczna (gmina Złoty Stok)

trasa rozpoczyna się i kończy w Rynku. Należy udać się ulicą Staszica aż do Leśnego Parku Przygody a następnie skręcić na mostku w lewo lub skręcić w lewo tuż za Pensjonatem Złoty Jar. Ścieżka jest dość trudna po górzystych, leśnych drogach. Częściowo pokrywa się z niebieską ścieżką rowerową oraz z trasą wiodącą na Jawornik Wlk. na pętli występuje jeden punkt widokowy a fragment trasy przebiega tuż przy granicy polsko-czeskiej. Średni czas przebycia trasy to ok. 3h.

„Pętla Jawornicka” lub trasa Jawornik Wlk (gmina Złoty Stok)

Jak większość tras spacerowych w Złotym Stoku rozpoczyna się i kończy w Rynku. Można ją rozpocząć kierując się ulicą Staszica aż do Leśnego Parku Przygody, gdzie należy skręcić na mostku w lewo lub udać się w górę ulicą Leśną. Trasa wysokogórska, leśnymi duktami połączona ze zdobyciem najwyższego szczytu Gór Złotych tj. Jawornik Wielki (872 m.n.p.m). Jest to najdłuższa ścieżka spacerowa, wymaga kondycji. na trasie są liczne punkty widokowe, 2 wiaty oraz miejsca odpoczynku. Zdobyćcie Jawornika połączone z ogniskiem to propozycja spędzenia całego dnia na świeżym, górskim powietrzu. Czas przejścia trasy: 5-6h.

Złota Ścieżka (gmina Złoty Stok)

rozpoczyna się na ulicy Staszica przy „Hubertusie” i prowadzi przez tereny leśne na obrzeżach miasta. na trasie usytuowanych jest 12 kolorowych tablic, które przedstawiają historię górnictwa i hutnictwa złota i arsenu na terenie Złotego oraz zawierają ciekawostki przyrodnicze Gór Złotych. na trasie występują liczne punkty widokowe oraz miejsca odpoczynku. Powyżej ósmej tablicy, przy drodze woj. Nr 390 znajdują się wiata z kominkiem i miejscem na ognisko. Spacer śladami górnictwa i hutnictwa pośród urzekającej przyrody Gór Złotych w połączeniu z ogniskiem to doskonała forma wypoczynku.

Pętla „Między wapiennikami” (gmina Złoty Stok)

rozpoczyna się i kończy w Rynku, częściowo pokrywa się z pętlą graniczna i Jawornicką. Ścieżka łatwa, niewymagająca dobrej kondycji. Trasa wiedzie nieopodal dawnych pieców wapienniczych, można też nią dojść do przejścia małego ruchu Złoty Stok - Bilá Voda. Czas przejścia to ok. 1 h.

Trasa Kuracyjna nr 1 w Łądku Zdroju – czerwona

Trasa prowadzi z Łądku Zdroju do Doliny Karpowskiego Potoku, a następnie dociera do kapliczki w dawnej wsi Karpno, a dalej do przejścia turystycznego Łądek Zdrój / Černý Kout

Trasa Kuracyjna nr 2 w Łądku Zdroju – niebieska

Biegnie z Łądku Zdroju drogami leśnymi do Skalnego Zrębu na zboczach Królówki.

Trasa Kuracyjna nr 3 w Łądku Zdroju – niebieska

z Łądku Zdroju (początek przy skrzyżowaniu ulicy Ostrowicza z ulicą Cienistą) prowadzi przez Park Moniuszki, doliną potoku Jadwiżanka, ulicą Moniuszki, ulicą Kościuszki, a następnie Dolną Promenadą obok źródła Józefiny, potem drogami leśnymi do skały Iglica z krzyżem (ładne panoramy)

Trasa spacerowa Szlakiem wód starego zdroju – Traktem św. Jerzego – żółta

Spacer przez najstarszą, a zarazem najciekawszą część łądeckiego zdroju, pośród ciepłych źródeł wód mineralnych, obok zakładów przyrodoleczniczych, w których wykorzystuje się do zabiegów przede wszystkim właściwości lecznicze łądeckich ciepłych wód radoczących, fluorkowych, siarczkowych jest prawdziwą przyjemnością. Trasa wiedzie przez część łądeckiego zdroju, założoną w latach 1496 -1501 przez księżęta czeskiego królewskiego rodu Podjebradów (zabudowania Kąpieliska Św. Jerzego) oraz przez dawne terytorium hrabiego Jana Zygmunta Hoffmanna, twórcę w latach 1672 - 1697 nowego zdroju, wokół źródeł leczniczych odkrytych na zboczach doliny Karpowskiego Potoku. Po zachodniej części koryta doliny Białej Łądeckiej trasa prowadzi przez tzw. „nową” dzielnicę willowo-pensjonatową, z zabudowaniami dawnego zakładu uzdrowiskowego „Dolina”, założoną w 1872 roku w dolnej części wschodniego grzbietu Dzielca.

Przebieg trasy: ul. T. Kościuszki, ul. St. Moniuszki, Park im. St. Moniuszki, ul. dr A. Ostrowicza, ul. Orła, pl. Mariański (Park Centralny), ul. Wolności, ul. Lipowa (Park 1000-lecia), pl. Marii Skłodowskiej-Curie, ul. T. Kościuszki (most zamkowy), ul. Spacerowa, pl. Partyzantów, ul. I. Paderewskiego, ul. T. Kościuszki.

Miejsce wyjścia: Jest to szlak okólny, na który można wejść w każdym miejscu, ale najdogodniej spacer rozpocząć z centrum zdroju, spod portalu (bramy) z rzeźbą Św. Jerzego – obok „it” PTTK, mapa okolic (ul. T. Kościuszki 44) lub z parkingu strzeżonego – 24 h (róg ul. T. Kościuszki i ul. St. Moniuszki).

Czas trasy: około 0,45 godz. ze zwiedzaniem około 2 godz.

Długość trasy: około 2 km

Wzniesienia: miejsce wyjścia (portal) 440,42 m n.p.m.; najwyższe - Wzgórze Świętojerskie (środek kaplicy) 463,50 m n.p.m.; najniższe - Most Zamkowy 436,12 m n.p.m.

Różnica wysokości: około 28 m

Trasa spacerowa Wśród zabytków Starego Miasta – żółta

Ciekawa trasa po części staromiejskiej Łądka Zdroju i zboczu Góry Trzykrzyskiej.

Trasa spacerowa Od źródła Jadwigi do łądeckiego Rynku – żółta

Trasa ta łączy dzielnicę zdrojową Ładka z częścią staromiejską

Trasa wędrówkowa nr 1 – czerwona

Trasa prowadzi z Łądka Zdroju do Lutyni wzdłuż Doliny Lutego Potoku, dalej przez urokliwy Skalny Wąwóz do wsi Wrzosówka. Następnie wspina się na Borówkową Górę, skąd trawesując zboczami Strzybniaka i Modzela, powraca do miasta.

Szlak turystyczny im. Jana Szczypińskiego w Masywie Śnieżnika – żółty

Żelazno-Krowiarki-Przełęcz Puchaczówka

czas przejścia - ok. 5 h

Przebieg trasy: mało uczęszczane i może trochę wzgardzone przez turystów, ale za to piękne i dzięki Krowiarki mają swój szczególny urok. Malowniczy szlak wytyczony przez Jana Szczypińskiego wiedzie przez wioski, pola i lasy, a najwyższym punktem na trasie jest Skowronia Góra \840 m n.p.m.\, najwyższe wzniesienie Suchoń - 964 m n.p.m. Porozcinany głębokimi wąwozami, nieliczne grzbiety porastają świerkowo-bukowo-modrzewiowe zagajniki. Osobliwością geologiczno-przyrodniczą są Romanowskie Źródła – największe wywierzyisko krasowe w Sudetach.

Szlak turystyczny im. Jana Szczypińskiego im. Jana Szczypińskiego

Złoty Stok-Ptszanik-Odrzychowice Kłodzkie-Romanowo-Stary Waliszów-Bystrzyca Kłodzka

30 km - czarny

Wędrowanie tym szlakiem daje wiele przyjemności ponieważ na przeważającej swej długości prowadzi przez tereny zalesione. w pierwszym etapie należy wspiąć się na Haniak, a następnie przejść przez miejscowość Chwalisławiec, Drożków do Odrzychłowic Kłodzkich oraz Starego Waliszowa. Trasa kończy się w Bystrzycy Kłodzkiej.

Trasa spacerowa; odcinek 51 km

Ławica, Boguszyn, Wojciechowice, Jaskowa Dolna, Marcinów, Żelazno, Krosnowice, Starków, Stary Wielisław, Szalejów Dolny, Roszyce, Piszkowice, Bierkowice, Łączna, Ścinawica, Gołogłowy

Nowa Ruda – Góra Świętej Anny - zielony

Czas przejścia 45 min, w drugą stronę 30 min

Z Góry Świętej Anny znaki przez ok. 1 godz. wiodą na Górę Wszystkich Świętych.

Nowa Ruda – Sokolec – zielony

Czas przejścia 4 godz. 30 min, Wzgórzami Włodzickimi przez Świerki. Szlak mało uczęszczany, nie najlepiej oznakowany, ale bardzo ładny. Warto przejść.

Nowa Ruda – Kalenica – żółty

Czas przejścia 3 godz. 45 min, w drugą stronę 3 godz. 15 min przez Jugów. Szlak męczący, ale bardzo widokowy. Prowadzi do rezerwatu chroniącego poskręcany, naturalny las bukowy.

Nowa Ruda - Góra Świętej Anny – żółty

Czas przejścia 1 godz. 15 min, w drugą stronę 45 min. z Góry Świętej Anny w ciągu kilku godzin można dojść przez Tłumaczów do Radkowa.

Nowa Ruda (Słupiec) - Srebrna Góra – czerwony

Czas przejścia 3 godz. 30 min, w drugą stronę 3 godz. 15 min, przez Nową Wieś Kłodzką. Słupiec leżący przy szosie do Kłodzka jest częścią Nowej Rudy, choć od miasta jest oddalony o dobrych 5 km. Szlak jest średnio ciekawy, bo w dużej mierze wykorzystuje drogi.

Nowa Ruda (Słupiec) - Góra Wszystkich Świętych – czerwony

Czas przejścia, w drugą stronę 30 min. z Góry Wszystkich Świętych szlak prowadzi do Wambierzyc, czas przejścia 2 godz. 40 min.

2.4.4.5 Trasy rowerowe Ziemi Kłodzkiej

Kudowa-Zdrój – Błędne Skały

9,5 kilometrowa trasa z Kudowy, przez Drogę Stu Zakrętów i miejsca odkrywki granitu czerwonego do Błędnych Skał

Kudowa-Zdrój – Lewin Kłodzki

6 kilometrowa trasa rowerowa z Kudowy przez Jerzykowice Wielkie i Jeleniów do Lewina Kłodzkiego

Międzynarodowa Trasa Rowerowa 'ŚCIANY'

56 kilometrowa obwodnica, która rozpoczyna i kończy swój bieg w Policach nad Metuje. Szlak przebiega przez Park Narodowy Gór Stołowych oraz Chroniony Obszar Broumovsko w Republice Czeskiej, przez miejscowości: Suchy Dul, Martinkovice, Božanov, Radków, Karłów, Machov. Po stronie polskiego odcinka trasy warto zwiedzić rynek i renesansową zabudowę Radkowa, odwiedzić punkty widokowe w Karłowie i Pasterce. Podczas przejazdu podziwiać można widok na Szczeliniec Wielki (919m. npm), urwisko Skalniak, faunę i florę Gór Stołowych i masyw Narożnika.

Międzynarodowa Trasa Rowerowa 'GÓRY STOŁOWE'

125 kilometrowa obwodnica rozpoczyna i kończy swój bieg w Polanicy-Zdrój. Szlak przebiega w otulinie Parku Narodowego Gór Stołowych przez Szczytną, Duszniki-Zdrój, Lewin Kłodzki, Kudowę-Zdrój, Mieroszów, Radków, Wambierzycę, oraz przez malownicze zakątki Czech.

Dusznicka trasa rowerowa nr 1

wyruszamy z Placu Warszawy w kierunku ulicy Bohaterów Getta i Muzeum Papiernictwa, następnie kierujemy się na 'Pustelnika' i kaplicę Sw. Trójcy (XVIIw.) i schroniska PTTK 'Pod Muflonem'. w rezerwacie 'Torfowisko pod Zieleńcem' możemy podziwiać faunę i florę tego terenu, przechodząc przez wytyczoną ścieżkę dydaktyczną.

Dusznicka trasa rowerowa nr 2

wyruszamy z Placu Warszawy w kierunku ulicy Bohaterów Getta i Muzeum Papiernictwa, następnie kierujemy się do schroniska PTTK 'Pod Muflonem'. w rezerwacie 'Torfowisko pod Zieleńcem' możemy podziwiać faunę i florę tego terenu, przechodząc przez wytyczoną ścieżkę dydaktyczną.

Dusznicka trasa rowerowa nr 3

wyruszamy z Placu Warszawy w kierunku ulicy Bohaterów Getta i Muzeum Papiernictwa, następnie kierujemy się do kaplicy 'Pustelnik' i schroniska PTTK 'Pod Muflonem'. w rezerwacie 'Torfowisko pod Zieleńcem' możemy podziwiać faunę i florę tego terenu. Po przejściu przez wytyczoną ścieżkę dydaktyczną, wyruszamy w kierunku uroczyska Czarnego Bagna.

Trasa rowerowa Czarna Góra nr 1

trasa na Śnieżnik i do Jaskini Niedźwiedziej z Siennej pod szczyt Czarnej Góry, dalej przez Żmijową Polanę, Halę pod Śnieżnikiem, Kletno do Jaskini Niedźwiedziej.

Trasa rowerowa Czarna Góra nr 2

trasa na Marię Śnieżną i do Międzygórza. Wyjazd z Siennej pod szczyt Czarnej Góry, dalej do Sanktuarium Marii Śnieżnej, Przełęcz Puchaczówkę z powrotem do Siennej.

Międzynarodowy szlak rowerowy

EuroVelo 9 - zwany też Szlakiem Bursztynowym (R9). Jeden z 12 paneuropejskich, długodystansowych szlaków rowerowych - EuroVelo 9 z Gdańska do Puli w Chorwacji na długości ok. 40 km przebiega przez teren Ziemi Żąbkowickiej (Grodziszcze - Rudnica - Jemna - Srebrna Góra - Mikołajów - Brzeźnica - Potworów - Przyłęk - Kamieniec Żąbkowicki - Śrem - Topola - Błotnica).

Trasa MTB "Między Złotem a Srebrem"

(odcinek Trasy Podziemnych Atrakcji Euroregionu Glacensis) Szlak rowerowy dł. ok. 45 km. Prowadzi ze Złotego Stoku przez Mąkolno, Ożary, Dzbanów, Przyłęk, Potworów, Brzeźnicę do Srebrnej Góry, a następnie przez Jemną, Kolonię Grodziszcze w kierunku podziemnych atrakcji Gór Sowich.

Trasa MTB Górami Bardzkimi i Złotymi

pętla dł. ok. 43,8 km. Prowadzi przez Bardo, Przełęcz Łaszczową, Przełęcz Kłodzką, Przełęcz Chwałistawską, Chwałistaw, Laski, Laskówkę, Janowiec, Bardo.

Trasa MTB Graniczna

pętla dł. ok. 13 km. Prowadzi od kamieniołomu w Złotym Stoku w kierunku na Przełęcz pod Trzeboniem, Białą Górę, Wąwóz Kłodzki, Złoty Jar, kamieniołom.

Trasa MTB Przez Wilczą Górę

pętla dł. ok. 20 km. Prowadzi przez Złoty Stok, Białą Górę, Przełęcz pod Trzeboniem, Przełęcz Jaworową, Wilczą Górę, Chwalisław, Białą Górę.

Trasa MTB Przez Jawornik Wielki

pętla dł. ok. 3,5 km. Prowadzi przez Przełęcz pod Trzeboniem, Jawornik Wlk., Przełęcz pod Trzeboniem.

Trasa rowerowa nr 5710

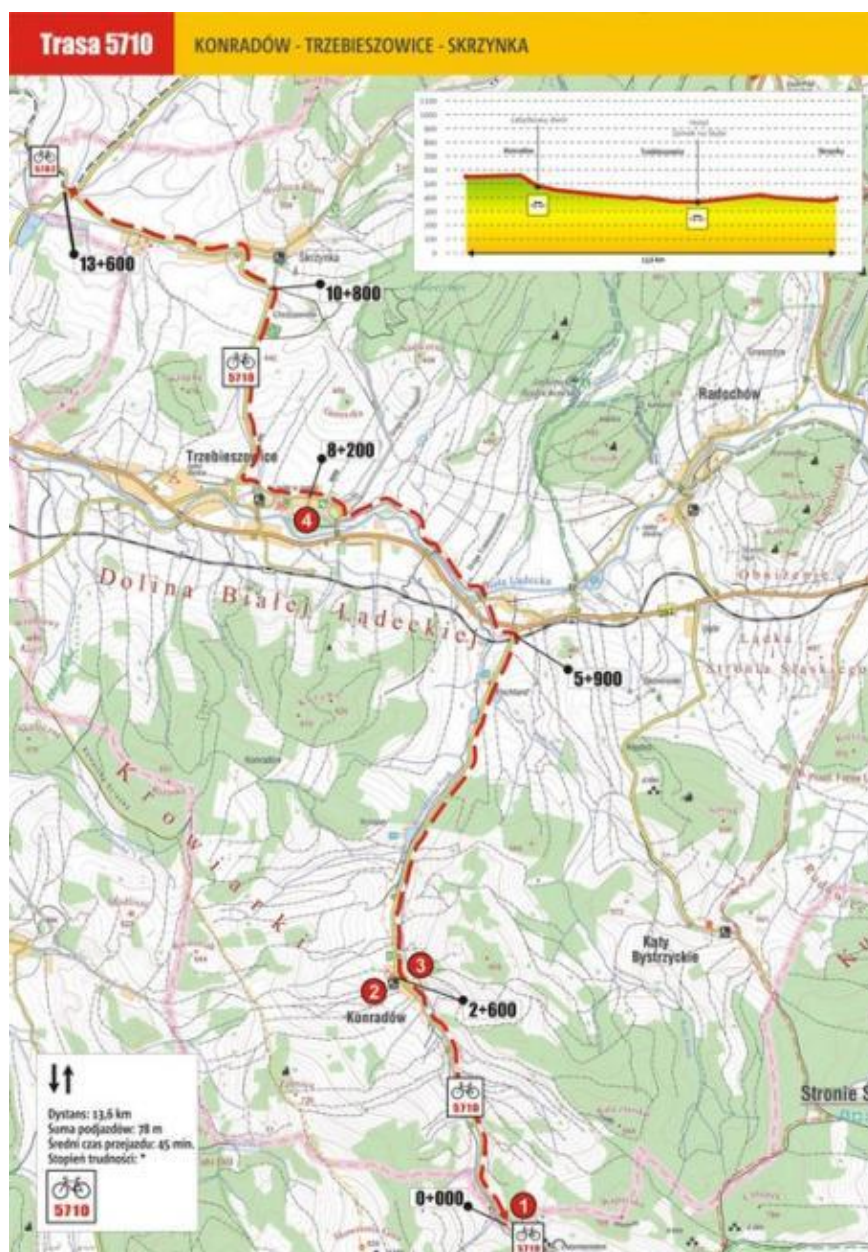
Konradów – Trzebieszowice – Skrzyńska

Dystans 13,5km

suma podjazdów 78m

średni czas przejazdu 45min

stopień trudności *

Trasa rowerowa nr 5711

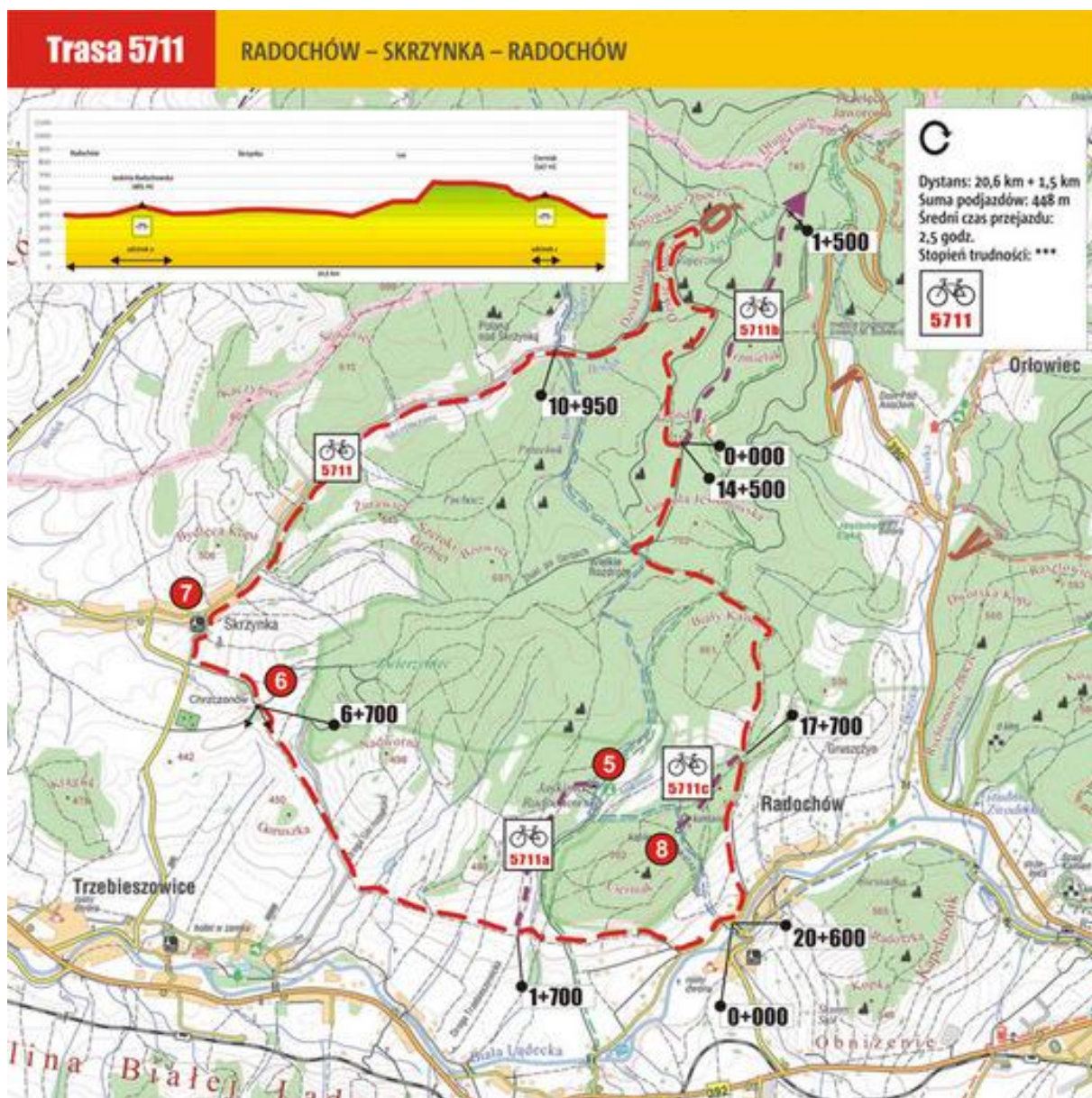
Radochów – Skrzyńska – Radochów

Dystans: 20,6km + 1,5km

Suma podjazdów 448m

Średni czas przejazdu 2,5h

Stopień trudności ***

Trasa rowerowa nr 5712

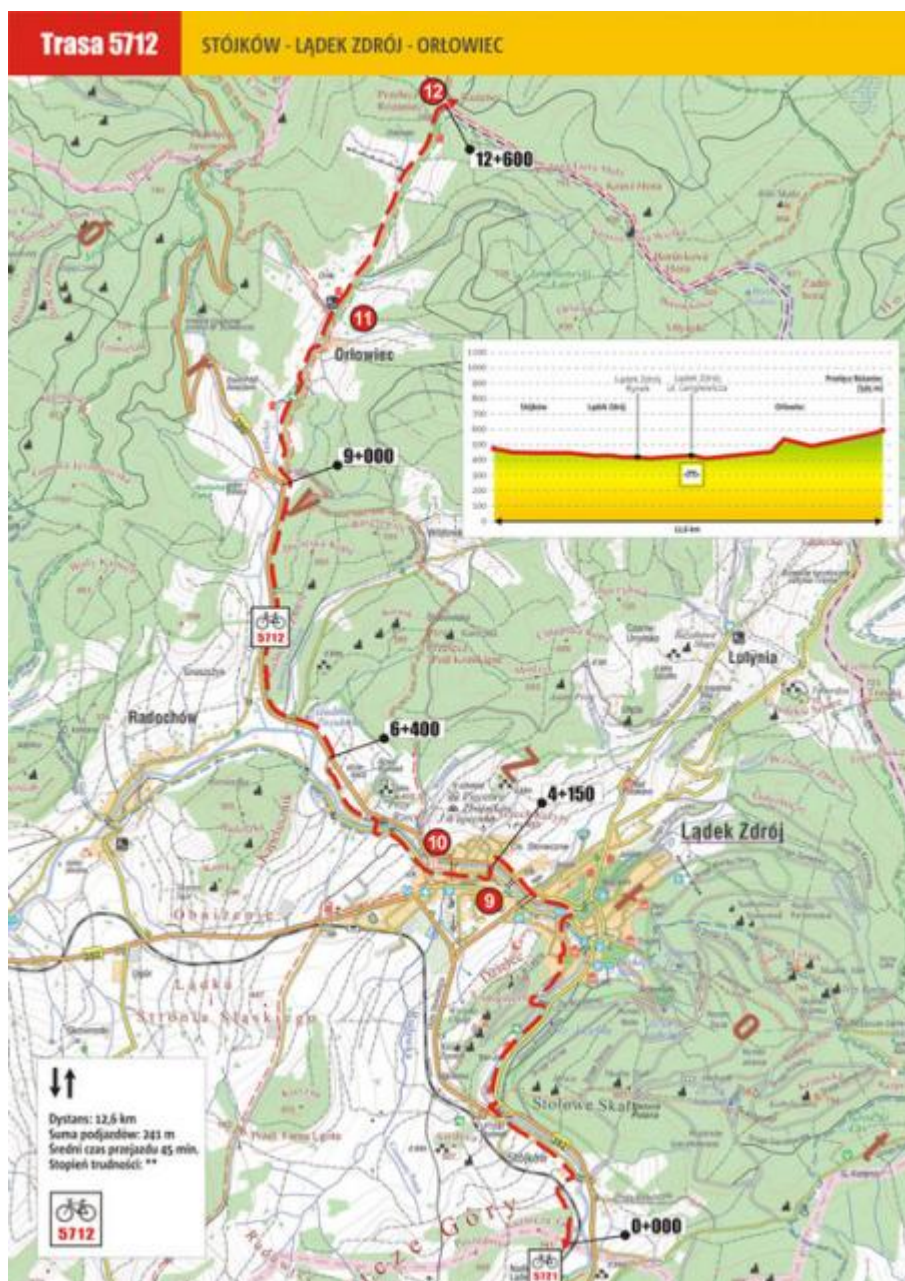
Stójków – Łądek Zdrój - Orłowiec

Dystans 12,6km

suma podjazdów 241m

średni czas przejazdu 45min

stopień trudności **

Trasa rowerowa nr 5713

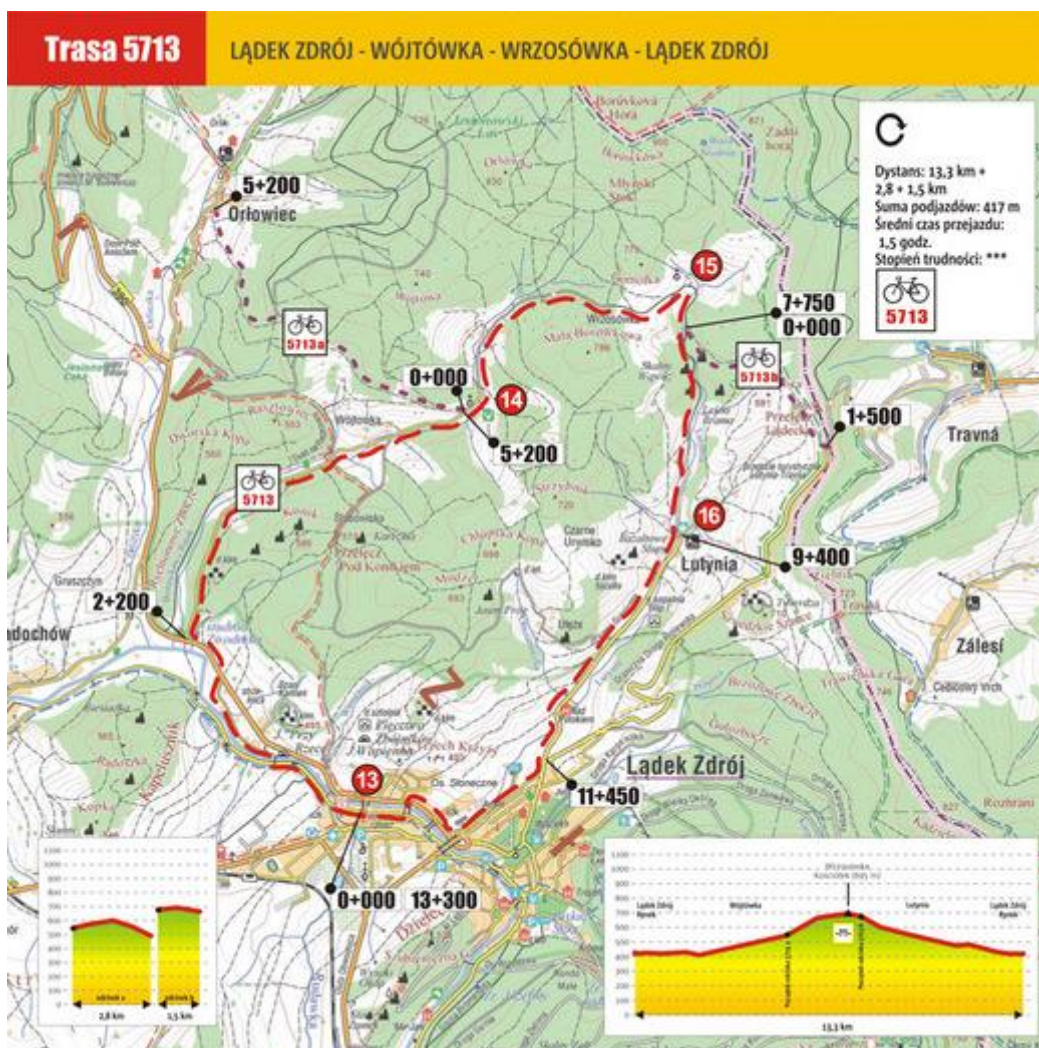
Łądek Zdrój – Wójtówka – Wrzosówka – Łądek Zdrój

Dystans 13,3km + 2,8km + 1,5km

suma podjazdów 417m

średni czas przejazdu 1,5h

stopień trudności ***

Trasa rowerowa nr 5714

Ladek Zdrój – Lutynia – Karpno – Stójków – Ladek Zdrój

Dystans 17,2km

suma podjazdów 357m

średni czas przejazdu 1,5h

stopień trudności ***

Trasa rowerowa nr 5715

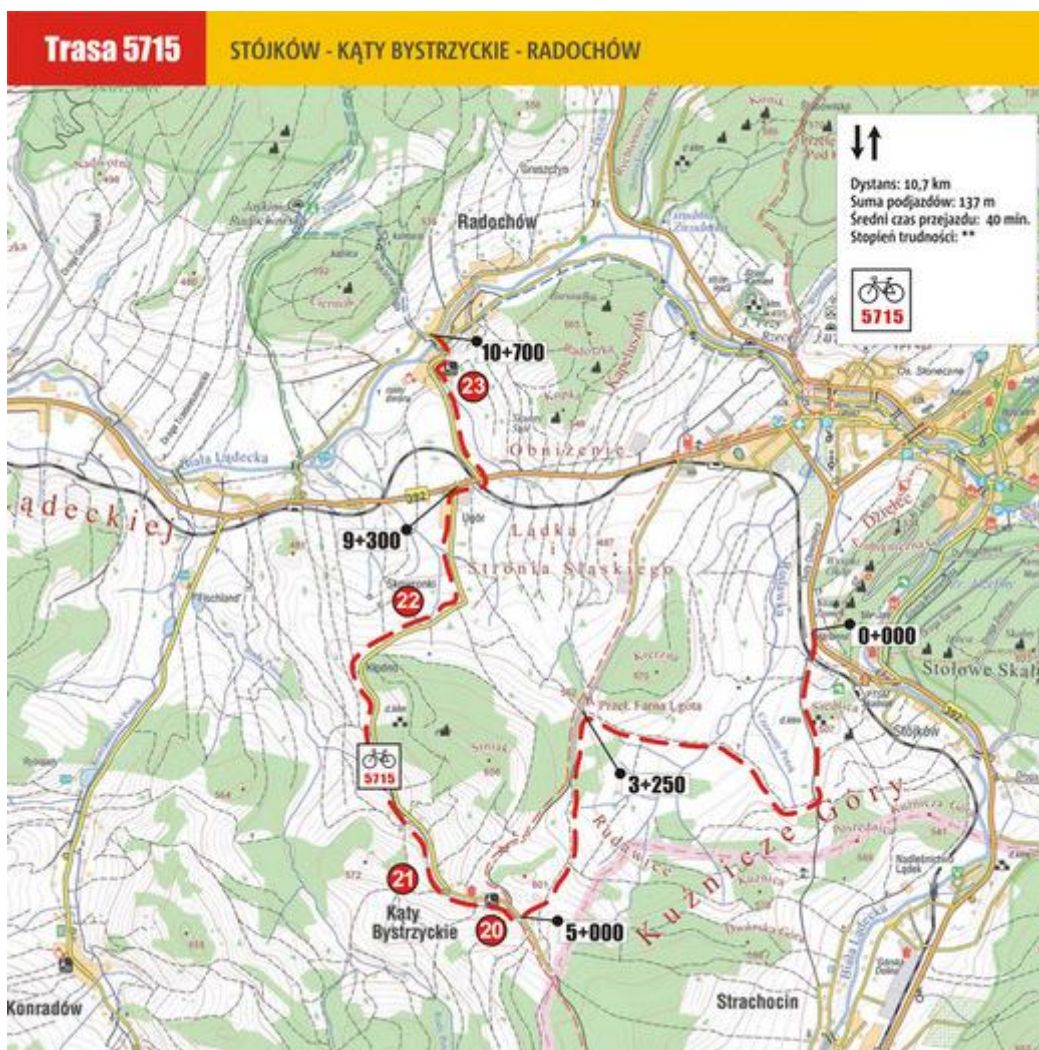
Stójków – Kąty Bystrzyckie – Radochów

Dystans 10,7km

suma podjazdów 137m

średni czas przejazdu 40min

stopień trudności **

Trasa rowerowa nr 5716

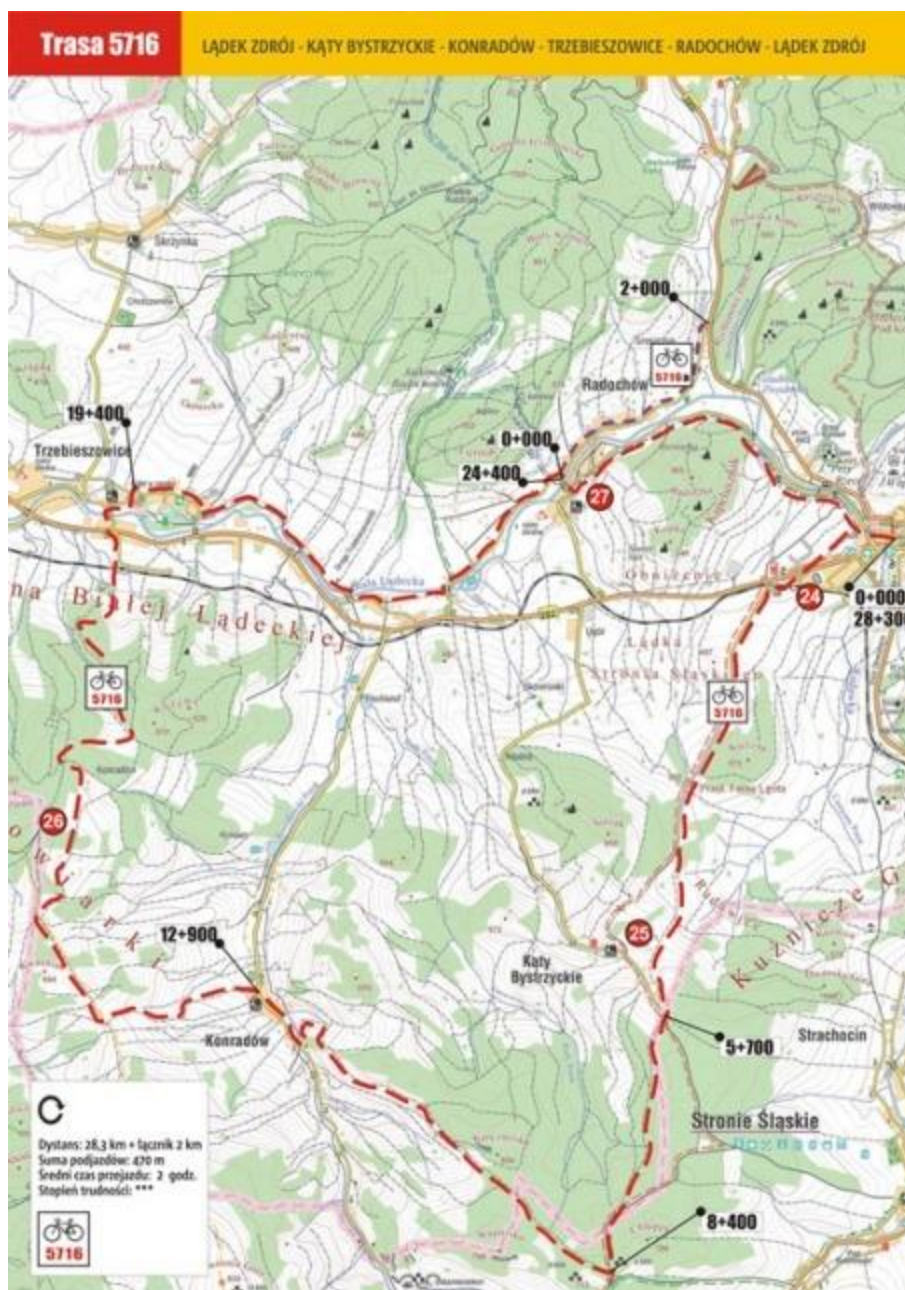
Łądek Zdrój – Kąty Bystrzyckie – Konradów – Trzebieszowice – Radochów – Łądek Zdrój

Dystans 28,3km + 2km

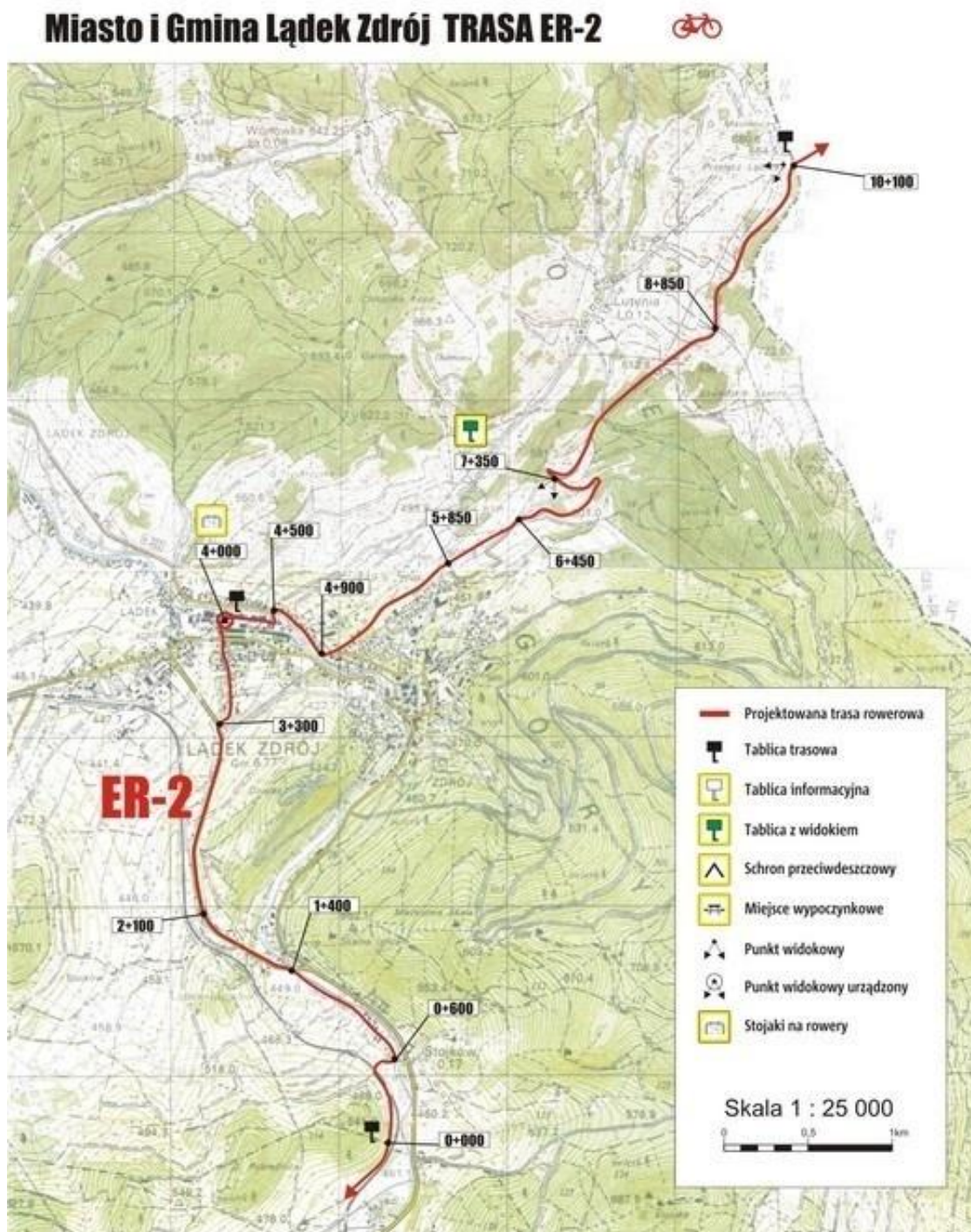
suma podjazdów 470m

średni czas przejazdu 2h

stopień trudności ***

Trasa rowerowa międzynarodowa ER2 odcinek łądecki

Trasa rowerowa nr 5750

tworzy pętlę rozpoczynającą się w Szczytnej ul. Wolności na Deptaku Miejskim, dalej drogą powiatową 3242 przebiega przez miejscowości Złotno i Łężyce, następnie drogami gruntowymi i leśnymi pod Sowimi Skałami, wzdłuż granicy Parku Narodowego Gór Stołowych do ul. Batorów i wraca na ul. Wolności na Deptak Miejski. Długość trasy wynosi 22,3 km. Różnica wzniesień od 450 m n.p.m do 785 m n.p.m.

Trasa rowerowa nr 5751

tworzy pętlę rozpoczynającą się w Szczytnej ul. Wolności na Deptaku Miejskim, dalej drogą powiatową 3242 przez skrzyżowanie ul. Wolności z ul. Zacisze drogami gminnymi i leśnymi obok Stawu na Zaciszu w kierunku rezerwatu Wielkie Torfowisko Batorowskie. Następnie drogą powiatową 3302 dojazd do Batorowa i dalej powrót do Szczytnej ul. Wolności do Deptaka Miejskiego. Długość trasy wynosi 15,6 km. Różnica wzniesień od 450 m n.p.m do 729,6 m n.p.m.

Trasa rowerowa nr 5752

rozpoczyna się w Szczytnej ul. Wolności na Deptaku Miejskim, dalej drogą powiatową 3242 przez skrzyżowanie ul. Wolności na ul. Batorów do Batorówka, następnie drogą powiatową 3302 tzw. „Czarnym asfaltem” do skrzyżowania z drogą wojewódzką 388 we wsi Chocieszów. w tym miejscu rozpoczyna się pętla przebiegająca przez wsie Wolany Niwę i Chocieszów, przebiegająca przez ciekawe miejsca widokowe oraz obok lokalnych zabytków (na tej trasie utworzone zostało „Ekomuzeum” wsi Niwa, Wolany i Chocieszów). Po zamknięciu pętli trasa powraca na „Czarny asfalt” i powrotem przez Batorówkę, Batorów powraca do Szczytnej na Deptak Miejski. Długość trasy 30,9 km. Różnica wzniesień od 450 m n.p.m poprzez 676,8 do 361 m n.p.m.

Trasa rowerowa nr 5753

Trasa ta tworzy pętlę rozpoczynającą się w Szczytnej ul. Wolności na Deptaku Miejskim, dalej drogą powiatową 3240 do skrzyżowania z ulicą Leśną, dalej wzdłuż przełęczy Piekielna Góra ulicą Bukową obok stawu na Zamek „Leśny Kamień” na punkt widokowy i powrót drogami gminnymi na Deptak Miejski. Długość trasy wynosi 9,5 km. Różnica wzniesień od 450 m n.p.m do 589 m n.p.m.

Trasa rowerowa nr 5754

Rozpoczyna się w Szczytnej ul. Wolności na Deptaku Miejskim, dalej drogą powiatową 3240 biegnie do Metalowca i obok Domu Wczasowego „Kamela skręca na drogi leśne w kierunku góry Wolaż. Dalej drogami leśnymi trasa łączy się z ul. Bobrowniki, którą wraca do Centrum miasta (przebiegając obok stacji PKP). Zakończenie trasy na Deptaku Miejskim. Całkowita długość wynosi 19,6 km. Różnica wzniesień od 450 m n.p.m do 852 m n.p.m (góra Wolaż).

Trasa rowerowa nr 5755

Rozpoczyna się w Szczytnej ul. Wolności na Deptaku Miejskim, ulicą Bobrowniki Stare do skrzyżowania dróg na schronisko „Pod Muflonem” i dalej drogami leśnymi do Rezerwatu „Torfowisko pod Zieleńcem” na punkt widokowy. Następnie tą samą drogą wraca się i skręca na drogę do schroniska „pod Muflonem”. Ze schroniska powraca się do drogi gminnej ul. Bobrowniki Stare, która prowadzi do miejsca rozpoczynającego trasę – Deptaku Miejskiego. Długość trasy: 27,4 km. Różnica wzniesień od 450 m n.p.m do 752,8 m n.p.m

Trasa rowerowa nr 5729 – Trasa do schroniska pod Śnieżnikiem

Czarna Góra – Przełęcz Żmijowa – Żmijowiec – Hala pod Śnieżnikiem – Kletno – Sienna

Długość trasy: 19,30 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 2 – 3 godz.

Stopień trudności: średni,

Nawierzchnia: gruntowa, asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Mariańskie Skały to malownicza grupa skalna widoczna na Żmijowcu. Mariańskie Skały budują amfibolity, kwarcyty i łupki kwarcytowe tworząc bardzo odporny na denudację kompleks.

Schronisko "Na Śnieżniku" im. Zbigniewa Fastnachta, położone jest na Hali pod Śnieżnikiem na wysokości 1218 m n.p.m. Pierwsze wzmianki o zagospodarowaniu Śnieżnika sięgają 1808 r. Dziś schronisko stanowi jeden z przystanków podczas górskich wędrówek w Masywie Śnieżnika.

Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie została odkryta w październiku 1966 r. podczas eksploatacji wapieni krystalicznych w kamieniołomie Kletno III, na prawym zboczu doliny potoku Kleśnica, na wysokości ok. 800 m n.p.m.

Trasa rowerowa nr 5728 – Trasa Pętla Janowej Góry

Stronie Śląskie – Stronie Śl.-Wieś – Janowa Góra – Kletno – Stara Morawa – Stronie Śląskie

Długość trasy: 14,20 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 1,5 – 2 godz.

Stopień trudności: łatwa, trasa rekreacyjna,

Nawierzchnia: gruntowa, asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Wapiennik - Zabytkowy obiekt przemysłowy został zbudowany na pocz. XIX w. według projektu słynnego niemieckiego architekta Karla F. Schinkela, autora m.in. katedry i teatru w Berlinie, a także pałacu Marianny Orańskiej w Kamieńcu Żąbkowickim. Od 1978 r. rodzina Rybczyńskich podnosi obiekt z ruiny i adaptuje na Centrum Kultury i Sztuki. Aby dostać się do środka wystarczy nacisnąć dzwonek przy bramie.

Trasa rowerowa nr 5727 – Trasa wokół Młyńska

Kletno – Młyńsko (990 m n.p.m.) – Kletno

Długość trasy: 10,70 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 1 – 1,5 godz.

Stopień trudności: łatwa, trasa rekreacyjna,

Nawierzchnia: asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Muzeum Ziemi w Kletnie (obok parkingu). Możemy tu obejrzyć efekty 25-letniej zbierackiej pasji gospodarza, który sam oprowadza zwiedzających i chętnie dzieli się z turystami fachową wiedzą oraz opowieściami z wypraw.

Kopalnia uranu w Kletnie. w roku 2002 została udostępniona do zwiedzania sztolnia nr 18 byłej kopalni uranu w Kletnie

Trasa rowerowa nr 5726 – Trasa Bolesławów – Przejście graniczne Nowa Morawa/Stare Mesto

Bolesławów – Nowa Morawa – turystyczne przejście graniczne (Przełęcz Płaszczyna) – Kamienica – Bolesławów

Długość trasy: 14,80 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 1,5 – 2 godz.

Stopień trudności: średni, trasa rekreacyjna,

Nawierzchnia: asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Bolesławów - Barokowy kościół Św. Józefa Oblubieńca z reminiscencjami gotyckimi z 1598 r. Budowla świątyni pochodzi z 1672 r. i stoi w miejscu starszej gotycko-renesansowej. Kościół został zbudowany zgodnie z orientacją wschód-zachód. na Rynku kamienna figura Św. Franciszka Ksawerego w otoczeniu aniołków (1716 r.) upamiętniająca tragiczne wydarzenia - epidemię zarazy. Powyżej kościoła, na stoku Zawady pomiędzy starymi drzewami znajdują się kamienne postacie apostołów.

Trasa rowerowa nr 5725 – Pętla Gór Bialskich – zachodnia

Stronie Śląskie – Młynowiec – Przełęcz Dział (922 m n.p.m.) – Przełęcz Sucha (1006 m n.p.m.) – Nowa Morawa – Bolesławów – Stara Morawa – Stronie Śląskie

Długość trasy: 24,70 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 3 – 4 godz.

Stopień trudności: średni,

Nawierzchnia: asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Z dużych zwierząt mieszkają tu jelenie, dziki, sarny i muflony. Do pospolitszych mieszkańców lasów należą lisy, kuny, tchórze, wiewiórki czarne i rude, zające oraz jeże.

Trasa rowerowa nr 5724 – Pętla Gór Bialskich – wschodnia

Stary Gierałtów – Nowy Gierałtów – Bielice – Przełęcz Sucha (1006 m n.p.m.) – Przełęcz Dział (922 m n.p.m.) – Stary Gierałtów

Długość trasy: 25,50 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 3 – 4 godz.

Stopień trudności: średni, Nawierzchnia: gruntowa, asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Kościół filialny pod wezwaniem Św. Jana Chrzciciela w Nowy Gierałtowie. Kościół powstał w trzech etapach i jest budowlą barokową ze starszym prezbiterium wzniesionym w 1619 r.

Kościół filialny Św. Wincentego i Św. Walentego w Bielicach. Zbudowany w bardzo tradycyjnym i usztywnionym stylu późnego baroku ok. 1799 roku.

Trasa rowerowa nr 5723 – Pętla Gierałtowska

Stary Gierałtów – Karpno – Nowy Gierałtów – Stary Gierałtów

Długość trasy: 11,60 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 1 – 1,5 godz.

Stopień trudności: łatwa, trasa rekreacyjna,
Nawierzchnia: gruntowa, asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Kościół pod wezwaniem Św. Michała Archanioła w Starym Gierałtowie. Jest to późnobarokowa, reprezentująca tradycyjny typ świątynia wiejska.

Trasa rowerowa nr 5722 – Trasa Pod Łyscem

Stary Gierałtów – Goszów – Stary Gierałtów

Długość trasy: 14,40 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 1,5 – 2 godz.

Stopień trudności: średni, trasa rekreacyjna,
Nawierzchnia: asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Z górą Łysiec (963 m n.p.m.) związana jest miejscowa legenda o smoku, który mieszkał na jej szczycie. Jak na smoka przystało, porywał ludzi, bydło i stale napadał na pobliskie wsie. Wybawicielem w tym wypadku nie był szewczyk, lecz sołtys wsi leżącej u podnóża góry – Goszowa. Nakarmił on ponoć smoka krową nafaszerowaną siarką, a później wraz z mieszkańcami wsi podpalił las wokół szczytu.

Trasa rowerowa nr 5721 – Trasa do Łądka Zdroju

Stronie Śląskie – Strachocin – Stójków – Łądek Zdrój

Długość trasy: 4,00 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 30 min.

Stopień trudności: łatwa, trasa rekreacyjna,
Nawierzchnia: gruntowa, asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Obecny Urząd Miasta i Gminy Stronie Śląskie to dawny zespół dworski, który był siedzibą właścicieli dóbr ziemskich i centrum administracyjnym. Budynek wzniesiono jako pałac letni wykorzystywany przez rodzinę królowej niderlandzkiej Marianny Orańskiej.

Herb Królowej Marianny Orańskiej z końca XIX w. możemy oglądać na fasadzie budynku przy ul. Kościuszki 60.

Naprzeciw Urzędu Miasta (przy kościele Zmartwychwstania Pańskiego) stoi barokowa kolumna wotywna z 1672 r. ufundowana przez ówczesnego sędziego Wolfa.

Trasa rowerowa nr 5720 – Trasa Śródsudecka R60 (odcinek Gminy Stronie Śląskie)

Stronie Śląskie (granica Gminy Łądek Zdrój) – Sienna – Przełęcz Żmijowa – granica Gminy Bystrzyca Kłodzka

Długość trasy: 8,40 km

Przybliżony czas przejazdu: ok. 2 – 3 godz.

Stopień trudności: średni,

Nawierzchnia: gruntowa, asfaltowa, tłuczniowa

Ciekawostki na trasie:

Czarna Góra (1205 m n.p.m.) to spiczasta kulminacja Masywu Śnieżnika, stanowi najwyższe wzniesienie w jego północnym ramieniu. Zbudowana jest z łupków strońskich i stale porośnięta ciemnym świerkowym lasem, od którego wzięła swą nazwę. Na Przełęczy Puchaczówka kaplica powstała w 1781 r. z fundacji wdowy po mieszkańcu, Stronia Śląskiego, który służąc w armii pruskiej i chcąc pożegnać rodzinę, samowolnie oddalił się z garnizonu.

Szlak Podziemnych Atrakcji Turystycznych

który udostępnia zabytkowe kopalnie i podziemne militaria. Trasa tego szlaku przebiega przez następujące miejscowości: Złoty Stok, Mąkolno, Ożary, Dzbanów, Przyłęk, Potworów, Brzeźnica, Srebrna Góra, Wolibórz, Przygórze, Nowa Ruda (kopalnia), Jugów, Sokolec, Walim, Domachów, Glinno, Michałkowa i Zagórze Śląskie.

Międzynarodowy Szlak Cystersów (ER-8)

(który ma także swoją wersję samochodową); dolnośląski przebieg tego szlaku wyznaczają następujące miejscowości: Żmigród, Trzebnica, Wołów, Lubiąż, Prochowice, Legnica, Jawor, Bolków, Kamienna Góra, Krzeszów, Mieroszów, Głuszyca, Nowa Ruda, Wambierzyce, Polanica Zdrój, Kłodzko, Bardo, Kamieniec Żąbkowicki, Henryków i Ziębice.

EV-9 Bałtyk – Adriatyk

Na Wilczym szlaku

start i zakończenie: ulica Główna, przy Sanktuarium Matki Bożej Bardzkiej, kolor zielony, długość 24 km, czas przejazdu: ok. 3,5 godz, suma podjazdów: ok 420 m

Cisy

start i zakończenie: ulica Główna, przy Sanktuarium Matki Bożej Bardzkiej, kolor niebieski, długość 16 km, czas przejazdu: ok. 2 godz, suma podjazdów: ok 490 m

Górami Bardzkimi i Złotymi

start i zakończenie: parking przy ul. Skalnej (za mostem kolejowym), kolor czerwony, długość 44 km, czas przejazdu: ok 6,5 godz., suma podjazdów: ok. 960 m

Wokół Kalwarii

start i zakończenie: parking przy ul. Skalnej (za mostem kolejowym), kolor żółty, długość 14 km, czas przejazdu: ok. 2,5 godz, suma podjazdów: ok 420 m

Dusznickie trasy rowerowe

prowadzą między innymi do:

Zieleńca (przez Wzgórze Rozalii, Ptasią Górę (gdzie znajduje się Schronisko „ Pod Muflonem”) (niebieski szlak rowerowy) (opcja nr 1)

Zieleńca (przez Wzgórze Rozalii, Ptasią Górę (gdzie znajduje się Schronisko „ Pod Muflonem”, Torfowisko „Pod Zieleńcem”) (niebieski szlak rowerowy) (opcja nr 2)

Międzynarodowa Trasa Rowerowa Góry Stołowe (przez Słoszów, Gołaczów, Dańczów) (niebieski szlak rowerowy)

Międzynarodowa Trasa Rowerowa „Ściany” (czerwony szlak rowerowy)

Gór Stołowych przez Łężyce (zielony szlak rowerowy) (opcja nr 1)

Gór Stołowych przez Łężyce (zielony szlak rowerowy) (opcja nr 2)

Zieleńca (przez Przełęcz Polskie Wrota) (niebieski szlak rowerowy) (trasa częściowo znakowana)

Podgórze (trasa częściowo znakowana) (pieszy szlak czerwony) (niebieska trasa rowerowa) (opcja nr 1)

Zieleńca (przez Podgórze, Graniczną, Małą Kopę) (trasa częściowo znakowana) (niebieski szlak rowerowy) (opcja nr 2)

Jamrozowa Polana (trasa prowadzi przez ścieżki zdrowia) (trasa rowerowa bez znaków) (opcja nr 3)

Podgórze (przez „stary przekąznik”, Jamrozową Polanę) (trasa bez znaków) (opcja nr 4)

Parku Zdrojowego (dalej trasa prowadzi do Podgórze w/g opcji nr 1 lub 2) (trasa częściowo znakowana) (niebieski szlak rowerowy) (opcja nr 5)

Szczytnej (przez Chłopską Górę) (trasa bez znaków) (opcja nr 6)

Szczytnej (przez Złotno) (niebieski szlak rowerowy) (opcja nr7)

Trasa Rowerowa z Dusznik Zdroju do Zieleńca

(Wzgórze Rozalii, Ptasią Górę gdzie znajduje się „Schronisko Pod Muflonem”) Niebieski szlak rowerowy (opcja nr 1)

Trasa nr 1 oznaczona kolorem niebieskim rozpoczyna się na pl. Warszawy niedaleko sklepu firmowego „Piekarnia Precel”, następnie biegnie ulicami Bohaterów Getta i Sportową do skrzyżowania z ulicą Sprzymierzonych. (Skręcając na tym skrzyżowaniu w lewo możemy dotrzeć do zabytkowego młyna papierniczego z 1605r., w którym obecnie mieści się Muzeum Papiernictwa) Przejeżdżając przez ul. Sprzymierzonych przecinając ją kierujemy się na ul. Wiejską skąd rozpoczynamy dość stromy podjazd pod górę o dł. ok. 0,3 km. Różnica poziomów w tym miejscu wynosi 200 m. Po pokonaniu pierwszego podjazdu czeka nas miła niespodzianka - krótka przejażdżka w dół - oraz chwila przerwy na zobaczenie „Pustelnika” znajdującego się na Wzgórzu Rozalii.

Do „Pustelnika” docieramy pokonując 132 stopnie, lub podejźdżamy do Wzgórza Rozalii serpentyną, którą stanowi droga leśną. Jest to dawna kaplica św. Trójcy z 1679r., która obecnie znajduje się pod opieką Młodzieżowej Rady Miasta. Wracamy na trasę, która prowadzi nas dość stromym podjazdem w górę. Mijając spalony dom po lewej stronie docieramy do rozwidlenia dróg i jak informuje nas drogowskaz skręcając w prawo możemy dotrzeć do Schroniska PTTK „Pod Muflonem”. Tutaj też możemy chwilę odpocząć w przygotowanym na taką ewentualność miejscu. Widok jaki się z niego rozpościera zapiera dech w piersiach i w pełni rekompensuje trud podjazdu. Po chwilowym odpoczynku ruszamy w dalszą trasę i docieramy do Schroniska PTTK „Pod Muflonem”. Tutaj można zatrzymać się na dłużej - napić się czy coś zjeść. z punktu widokowego znajdującego się przy schronisku można podziwiać panoramę miasta oraz w oddali widać rozciągające się Góry Stołowe. Dalej trasy są już o wiele łatwiejsze, gdyż biegną po szczycie pasma górskiego Gór Bystrzyckich na poziomie ok. 850 m.n.p.m. Po drodze, po prawej stronie znajduje się punkt widokowy na Góry Orlickie z najwyższym szczytem tego pasma Orlicą (1084 m.n.p.m.) oraz na Zieleniec położony na stokach Šerlicha (wysokość 1025m.n.p.m.) i Zielonego Garbu (1026 m.n.p.m.).

Jadąc dalej docieramy do rozjazdu tras. Kierując się nadal niebieskim szlakiem możemy dotrzeć do O.W.R. „Stalowy Zdrój”, gdzie również możemy zatrzymać się na krótki odpoczynek.

Dalej jadąc lasem docieramy do rezerwatu „Torfowisko pod Zieleńcem”. Trasa nr 1 przechodzi przez lewą część rezerwatu.

W rezerwacie poruszamy się tylko po wyznaczonych drogach i szlakach, by nie zniszczyć roślinności oraz ze względu na bezpieczeństwo. Wyjeżdżając z rezerwatu dojeżdżamy do skrzyżowania z Droga Dusznicką prowadzącą z Zieleńca, na którą możemy dotrzeć skręcając w prawo. Natomiast skręcając w lewo zjeżdżamy Droga Dusznicką w dół prowadząca z Zieleńca i dojeżdżamy do ul. Wojska Polskiego a następnie docieramy do skrzyżowania z ulicami Zdrojową i Podgórską, gdzie skręcamy w lewo, a po krótkim zjeździe w prawo pomiędzy al. Chopina, a restauracją „Etiuda” na ul. Klubową. Następnie ul. Klubową jedziemy prosto, wjeżdżamy w al. Sybiraków, która biegnie wzdłuż koryta rzeki Bystrzycy Dusznickiej. Tą aleją dojeżdżamy do punktu rozpoczęcia trasy tzn. do pl. Warszawy. Trasa rowerowa przebiega drogami leśnymi jak również na odcinkach drogami asfaltowymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi.

Trasa Rowerowa z Dusznik Zdroju do Zieleńca (przez „Torfowisko Pod Zieleńcem”)

Niebieski szlak rowerowy (opcja nr 2)

Część trasy w opcji nr 2 pokrywa się z opcją nr 1 trasy rowerowej oznaczona kolorem niebieskim. Natomiast po dojechaniu do Schroniska i odpoczynku oraz nabraniu sił w Schronisku „Pod Muflonem” wyruszamy dalej i docieramy do rozjazdu tras na wysokości Rozdroża Pod Bieścem. Dalej jadąc lasem dojeżdżamy do rezerwatu „Torfowisko pod Zieleńcem”. Trasa nr 2 przechodzi przez sam środek rezerwatu. w rezerwacie poruszamy się tylko po wyznaczonych drogach i szlakach, by nie zniszczyć roślinności oraz ze względu na bezpieczeństwo. Wyjeżdżając z rezerwatu dojeżdżamy do skrzyżowania Droga Dusznicka prowadzącą z Zieleńca, na której skręcamy w prawo i kierujemy się w dół zjeżdżając w kierunku Doliny Strążyskiej, gdzie możemy zatrzymać się w OWR „STALOWY ZDRÓJ” na krótki odpoczynek, dalej jedziemy ul. Wojska Polskiego docieramy do skrzyżowania z ulicami Zdrojową i Podgórską, gdzie skręcamy w lewo, a po krótkim zjeździe w prawo pomiędzy al. Chopina, a restauracją „Etiuda” na ul. Klubową.

Natomiast ul. Klubową jedziemy prosto i wjeżdżamy w al. Sybiraków, która biegnie wzdłuż koryta rzeki Bystrzycy Dusznickiej. Tą aleją dojeżdżamy do punktu rozpoczęcia trasy tzn. do pl. Warszawy. Trasa rowerowa przebiega drogami leśnymi jak również na odcinkach drogami asfaltowymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi.

Międzynarodowa Trasa Rowerowa Góry Stołowe

(niebieski szlak rowerowy)

Międzynarodowa Trasa Rowerowa Góry Stołowe - oznakowana w terenie kolorem niebieskim tworzy pętlę biegnącą po granicy otuliny Parku. Jest to trasa międzynarodowa - prowadzi, bowiem przez teren Polski oraz Czech. Całkowita długość trasy po obu stronach granicy wynosi 126 km. na terenie Polski trasa posiada następujący przebieg: przejście graniczne Tłumaczów - Gajów - Radków - Ratno Dolne - Wambierzyce - Studzienna - Chocieszów - Wolany - Polanica Zdrój - Szczytna - Duszniki Zdrój- Słuszów - Kulin - Gołaczów - Dańczów - Kudowa Zdrój - przejście graniczne Czerмна / Malá Čermná. Łączna długość trasy po stronie Polskiej to około 65 km.

Wyjeżdżamy z Polanicy z rejonu parkingu strzeżonego przy ul. Zdrojowej i kierujemy się w stronę Szczytnej i Dusznik Zdroju. Jedziemy ul. Wojska Polskiego, która wyprowadza nas poza miasto. Poruszamy się wzdłuż rzeki Bystrzycy Dusznickiej malowniczym, zalesionym przełomem zwanym „Piekielna Dolina”, która rozgranicza pasmo Gór Stołowych od Gór Bystrzyckich. Droga prowadzi pod górę, przecinając w kilku miejscach przejazdy kolejowe (uwaga: niestrzeżone). Po przejechaniu 6,5 kilometra od Polanicy Zdroju docieramy ul. Sienkiewicza do centrum Szczytnej.

Ze Szczytnej jedziemy w kierunku wsi Złotno. Początkowo droga wiedzie doliną Kamiennego Potoku, następnie przecina go i prowadzi pod górę przez wieś na odcinku ok. 1,8 km. Kierując się znakami docieramy do kulminacji wzniesienia skąd rozpoczyna się łagodny zjazd długości około 2 km w kierunku Dusznik Zdroju. Mijamy przejazd kolejowy, na rozwidleniu skręcamy w prawo, w kierunku wsi Słuszów. Droga prowadzi przez wieś stromym podjazdem długości 0,9 km, następnie pokonując przemiennie zjazdy i podjazdy, które doprowadzają nas do punktu widokowego w Kulinie na terenie Gminy Lewin Kłodzki, a następnie do Kudowy Zdroju.

W Kudowie Zdroju przejeżdżamy przez miasto kierując się w stronę wsi Cermna. na początku miejscowości docieramy do przejścia granicznego (dla pieszych i rowerzystów) Cermna - Mała Cermna, dalej trasa rowerowa na odcinku 40 km wiedzie drogami Republiki Czeskiej przez miejscowości: Brne, Velke Porici, Hronov, Velky Drevic, Rokytник, Bystre, Starkov, Vapenka, Vernerovice, Janovice, Horni Adrspach, Dolni Adrspach, Zdanov, aż do granicy państwa. Ponownie na krótko wjeżdżamy na terytorium Polski. Kierujemy się w stronę Mieroszowa drogą opadającą łagodnie w dół. Mijamy Mieroszowskie Ściany - zalesiony grzbiet będący częścią Zaworów, pasma górskiego zamykającego od północnego-zachodu Góry Stołowe.

Po przejechaniu 3,5 km docieramy do Mieroszowa, a następnie do Radkowa.

Przejeżdżając przez Radków kierujemy się przez Ratno Górne i Ratno Dolne (po lewej stronie mijamy zamek z 1506 roku) w kierunku Wambierzyc. w Ratnie Dolnym na oznakowanym skrzyżowaniu skręcamy w prawo i za chwilę przejeżdżamy pod ciekawym mostem kolejowym wybudowanym w 1903 roku i docieramy do Wambierzyc.

Międzynarodowa Trasa Rowerowa „Ściany”

(czerwony szlak rowerowy)

Trasa rozpoczyna i kończy swój bieg w Policach n/Metuja. Trasa biegnie przez centrum Parku Narodowego Gór Stołowych. Prowadzi zarówno przez teren Polski i Czech. Cała trasa liczy 56 km długości, w tym po polskiej stronie 19 km. w ewidencji dróg rowerowych Republiki Czeskiej nadano trasie nr 4000 i oznakowano kolorem czerwonym. w Polsce biegnie przez przejście graniczne Božanov / Radków - Radków - Karłów - przejście graniczne Ostra Góra / Machovská Lhota. Łączna długość trasy po stronie Polskiej to 19 km.

Trasa Rowerowa z Dusznik Zdroju do Gór Stołowych (przez Łężyce) (zielony szlak rowerowy)

(opcja nr 1)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską dalej do Rynku, który objeżdżamy się na ul. Słowackiego zjeżdżamy w dół, gdzie dojeżdżamy do skrzyżowania z trasa E-8, którą przecinamy kierując się dalej prosto ul. Słowackiego, po przejechaniu ok. 200 m. dojeżdżamy do nietrudnego podjazdu gdzie podjeżdżamy do kolejnej krzyżówki na której jadąc skręcamy w prawo, dalej kierujemy się na Łężyce. Kierując się znakami docieramy do kulminacji wzniesienia skąd rozpoczyna się łagodny podjazd długości około 2 km do Łęzyc a po lewej stronie zostawiamy Słoszów. Mijamy przejazd kolejowy, na rozwidleniu skręcamy w lewo, w kierunku wsi Łężyce. Przejazd przez wieś Łężyce odbywa się dość wąską drogą asfaltową, na wysokości Kościoła pw. św. Marii Magdaleny rozpoczyna się podjazd na odcinku trasy ok. 2 km, jest do dalej droga asfaltowa na której po przejechaniu ok. 7 km, dojeżdżamy do Lisiej Przełęczy, gdzie na skrzyżowaniu jadąc w lewo kierujemy się Drogą Stu Zakrętów do Karłowa.

Trasa rowerowa przebiega częściowo drogą asfaltową i drogami leśnymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi jak również jest drogą udostępnioną dla pojazdów. Trasa częściowo znakowana

Trasa Rowerowa z Dusznik Zdroju do Gór Stołowych (przez Łężyce) (zielony szlak rowerowy)

(opcja nr 2)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską na Rynek, a następnie objeżdżamy Rynek kierując się ul. Słowackiego zjeżdżamy w dół, gdzie dojeżdżamy do skrzyżowania z trasą E-8, wjeżdżamy na odcinek trasy E-8, gdzie po przejechaniu ok. 30m na wysokości stacji CPN ORLEN, skręcamy w prawo i ul. Dworcową dojeżdżamy do kolejnej krzyżówki na której jadąc skręcamy w lewo kierując się na Łężyce. Kierując się znakami docieramy do kulminacji wzniesienia skąd rozpoczyna się łagodny podjazd długości około 2 km do Łężyc a po lewej stronie zostawiamy Słozów. Mijamy przejazd kolejowy, na rozwidleniu skręcamy w lewo, w kierunku wsi Łężyce. Przejazd przez wieś Łężyce odbywa się dość wąską drogą asfaltową, na wysokości Kościoła pw. św. Marii Magdaleny rozpoczyna się podjazd na odcinku ok. 2 km, jak również rozwidlenie dróg (drogi asfaltowej i leśnej). Prowadząca droga leśna po prawej stronie jest oznaczona kolorem zielonym, a którą po wyborze trasy przez rowerzystę, możemy kontynuować pokonanie trasy przez rowerzystę. Tą trasą tą również dojedziemy do skrzyżowania do Lisiej Przełęczy i dalej jadąc w lewo kierujemy się Drogą Stu Zakrętów do Karłowa.

Trasa rowerowa przebiega częściowo drogą asfaltową i drogami leśnymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi jak również jest drogą udostępnioną dla pojazdów. Trasa częściowo znakowana.

Trasa Rowerowa Duszniki Zdrój do Zieleńca (przez Przełęcz Polskie Wrota)

(niebieski szlak rowerowy) (trasa częściowo znakowana)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską na Rynek, a następnie objeżdżamy Rynek kierując się ul. Słowackiego zjeżdżamy w dół, gdzie dojeżdżamy do skrzyżowania z trasą E-8, wjeżdżamy na odcinek trasy E-8, w kierunku Kudowy Zdroju. Po przejechaniu ok. 2 km, na wysokości Przełęczy Polskie Wrota skręcamy w lewo kierując się na Drogę Orlicką prowadzącą do Zieleńca. Jadąc po ok. 0,5 km po lewej stronie mijamy Kozią Halę, gdzie znajduje się OW" Korund", gdzie można przystanąć i odpocząć oraz Wojskowy OW"Jodła". Natomiast po przejechaniu następnych 400 m po prawej stronie mijamy piesze przejście graniczne Duszniki Zdrój, Oleśnice (które jest udostępnione m.i.n dla turystów pieszych, rowerzystów). Dalej kierujemy się dość krętą drogą asfaltową w kierunku Zieleńca.

Trasa Rowerowa Duszniki Zdrój do Podgórze

(opcja nr 1)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską na Rynek, a następnie wjeżdżamy w ul. Wybickiego. Natomiast ul. Wybickiego zjeżdżamy do skrzyżowania z ul. Orzechową, a następnie kierujemy się na „Ścieżki Zdrowia". Jadąc „Ścieżkami Zdrowia" mamy możliwość podziwiania malowniczego krajobrazu Parku Zdrojowego, który rozpościera się po lewej stronie. Co kilkanaście metrów znajdują się miejsca do odpoczynku. Trasa nie posiada trudnych podjazdów. Mniej więcej w połowie drogi skręcając w lewo (droga łączy się z czerwonym szlakiem pieszym) którym dojedziemy do końca Parku Zdrojowego, wyjeżdżając na drogę (asfaltową) prowadzącą na Podgórze.

Tam też czerwony szlak pieszy przechodzi w niebieski i czarny szlak rowerowy. Po lewej stronie zobaczymy pięknie odrestaurowany Czarny Staw. Przejeżdżamy przez alejki biegnące wokół stawu i kierujemy się do Parku Zdrojowego. Jadąc jedną z głównych alei, koło Kolorowej Fontanny, mijamy po prawej stronie Pijalnię Wód Mineralnych, a następnie po lewej stronie Dworek im. F. Chopina, wjeżdżamy na al. Chopina. Przejeżdżamy przez przejście dla pieszych i kierujemy się w stronę ul. Klubowej, a następnie al. Sybiraków (niebieskim szlakiem rowerowym) aż do pl. Warszawy.

Trasa rowerowa przebiega drogą asfaltową i pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi oraz drogą udostępnioną dla pojazdów. Trasa częściowo znakowana.

Po przejechaniu ok. 4 km. dojeżdżamy do punktu widokowego znajdującego się na Sołtysiej Kopie (896 m.n.p.m), skąd rozpościera się piękny widok na panoramę Dusznik Zdroju, Podgórze, Granicznej. Po krótkim odpoczynku, dalej jedziemy Drogą Orlicką podziwiając krajobrazy i przyrodę. Po przejechaniu kolejnych 4 km docieramy do Zieleńca, gdzie można skorzystać z szerokiej oferty bazy noclegowej oraz gastronomicznej przy dłuższym pobycie, bądź po krótkim odpoczynku i skorzystaniu z wyżywienia jak również zwiedzania Kościoła św. Anny możemy udać się na dalszą jazdę przejeżdżając przez Zieleniec. Dalej jadąc kierujemy się dolną drogą, gdzie na rozwidleniu dróg na wysokości Rozdroża pod Hutniczą Kopą zjeżdżamy w lewo Drogą Dusznicką do Dusznik Zdroju, Wracając z Zieleńca dojeżdżamy do Doliny Strażyskiej, gdzie możemy ponownie zatrzymać się w OWR „STALOWY ZDRÓJ” na krótki odpoczynek, dalej jedziemy ul. Wojska Polskiego docieramy do skrzyżowania z ulicami Zdrojową i Podgórką, gdzie skręcamy w lewo, a po krótkim zjeździe w prawo pomiędzy al. Chopina, a restauracją „Etiuda” na ul. Klubową. Dalej kierujemy się ul. Klubową i jedziemy prosto, wjeżdżamy w al. Sybiraków, która biegnie wzdłuż koryta rzeki Bystrzycy Dusznickiej. Tą aleją dojeżdżamy do punktu rozpoczęcia trasy tzn. do pl. Warszawy.

Trasa rowerowa przebiega drogą asfaltową i pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi oraz drogą udostępnioną dla pojazdów. Trasa częściowo znakowana.

Trasa Rowerowa Duszniki Zdrój do Zieleńca

(przez Podgórze, Graniczną, Małą Kopę) (opcja nr 2)

Do rozjazdu drogi przed Czarnym Stawem, trasa prowadzi w/g opcji nr 1. Po lewej stronie zobaczymy pięknie odrestaurowany Czarny Staw. Natomiast my jedziemy pod górę kierując się znakami (niebieskim i czarnym) dojeżdżamy na Podgórze. Jadąc dalej po ok. 1,5 km dojedziemy do przystanku PKS, skąd na rozwidleniu dróg kierujemy się w prawo podjeżdżając ok. 1,5 km dość stromym podjazdem, mijamy po prawej stronie OW "Magnolia", a następnie po lewej OW „Warszawianka”, dalej jedziemy prosto pod górę droga asfaltową kierując się na Graniczną.

Dość trudny a zarazem stromy podjazd wynagradza nam dotarcie do Rancza „Panderoza”, gdzie możemy zatrzymać się i odpocząć, przed kolejnym pokonywaniem tras. Dalej trasą oznaczoną kolorem niebieskim, jedziemy w górę. na skrzyżowaniu dróg leśnych skręcamy w prawo i mijając leśniczówkę kierujemy się na drogę Ku Szczęściu. Drogą tą dojedziemy do parkingu na Małej Kopie. Stąd drogą prowadzącą na Zieleniec dojeżdżamy (ok. 3,5 km) do skrzyżowania z drogą leśną (tzw. skrótem) przed budynkiem GOPR i parkingiem głównym biegnącą od Zieleńca do drogi powiatowej przy ujęciu wody obok budynku leśniczówki. Droga tzw. „skróty” włącza się na drogę powiatową („Droga Dusznicka”). Aby dojechać z powrotem do Dusznik Zdroju, należy na skrzyżowaniu tych dróg skręcić na lewo.

Innym wariantem trasy jest przejazd od skrzyżowania ze „skrótami”, którym możemy wrócić do centrum miasta kierując się dalej mijając stację GOPR i parking główny na Zieleńcu jedziemy dalej Droga Śródsudecką do skrzyżowania dróg asfaltowych (Zieleniec - Międzyzlesie). na skrzyżowaniu dróg skręcamy w lewo w kierunku Dusznik Zdroju i po przejechaniu ok. 200 m zjeżdżamy na prawo w drogę leśną na Rozdrożu pod Hutniczą Kopę, na tzw. Zieloną Drogę. Malowniczo biegnąca trasa górską łączy się z niebieskim szlakiem rowerowym (wg opcji nr 2). Wrócić do Dusznik Zdroju możemy trasą oznaczoną kolorem niebieskim poprzez Torfowiska Pod Zieleńcem.

Trasa rowerowa przebiega drogami leśnymi jak również na odcinkach drogami asfaltowymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi. Trasa przeznaczona jest raczej dla wytrwałych rowerzystów ze względu na znaczne przewyższenia i podjazdy. Trasę można pokonać jedynie rowerem górskim. Trasa częściowo znakowana.

Trasa Rowerowa Duszniki Zdrój do Jamrozowej Polany

(przez „ścieżki zdrowia”) (opcja nr 3)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską na Rynek, a następnie wjeżdżamy w ul. Wybickiego. Dalej ul. Wybickiego zjeżdżamy do skrzyżowania z ul. Orzechową, a następnie kierujemy się na „Ścieżki Zdrowia”. Jadąc „Ścieżkami Zdrowia” mamy możliwość podziwiania malowniczego krajobrazu Parku Zdrojowego, który rozpościera się po lewej stronie. Co kilkanaście metrów znajdują się miejsca do odpoczynku. Trasa nie posiada trudnych podjazdów. Mniej więcej w połowie drogi skręcając w prawo znajdziemy się na czerwonym szlaku pieszym, którym dojechać możemy do Jamrozowej Polany. Trasa rowerowa przebiega drogami leśnymi jak również na odcinkach drogami asfaltowymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi. Trasa bez znaków szlaków rowerowych.

Trasa Rowerowa Duszniki Zdrój do Podgórze przez Jamrozową Polanę

(opcja nr 4)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską na Rynek, a następnie wjeżdżamy w ul. Wybickiego. Dalej ul. Wybickiego jedziemy do skrzyżowania z ul. Willową, a następnie kierujemy drogą asfaltową pod górę, gdzie po przejechaniu ok. 150m wjeżdżamy w dalszy odcinek drogi asfaltowej prowadzącej wśród lasu, którą dojedziemy na polanę tzw. „stary przekaźnik”. Tu możemy odpocząć, po czym wjeżdżamy na czerwony szlak (po prawej stronie u dołu widzimy piękne górskie krajobrazy). Po przejechaniu ok. 400 m dojeżdżamy do Jamrozowej Polany, gdzie znajduje się Centrum Polskiego Biathlonu. Po krótkim odpoczynku Jamrozowej Polanie i posileniu w miejscowej restauracji, dalej możemy kontynuować przejażdżkę, jadąc z Jamrozowej Polany w lewo tzw. "Drogą Ewy Braun", gdzie dalej zjeżdżamy do drogi asfaltowej na Podgórze. Tu skręcamy w lewo i mijając po prawej stronie Czarny Staw poprzez ul. Zieloną, Zdrojową i Klubową dojeżdżamy do al. Sybiraków i miejsca rozpoczęcia trasy tj. pl. Warszawy. Trasa rowerowa przebiega drogami leśnymi jak również na odcinkach drogami asfaltowymi oraz pokrywa się z pieszymi szlakami turystycznymi. Trasa bez znaków szlaków rowerowych.

Trasa Rowerowa Duszniki Zdrój (centrum uzdrowiska) do Podgórze

(opcja nr 5)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Zdrojową do części uzdrowiskowej. Po przejechaniu ok. 1 km, dojeżdżamy do skrzyżowania ul. Zdrojowej z Zieloną. Dalej jadąc ul. Zdrojową na wysokości kawiarni „Pod Kasztanem” kierujemy się w prawo wjeżdżając do centrum Paku Zdrojowego (gdzie po krótkim odpoczynku i zwiedzeniu np. Dworku im. F. Chopina, Parku Zdrojowego Pijalni Wód Mineralnych, Pomniki F. Chopina) jedziemy w kierunku Kolorowej Fontanny po czym wyjeżdżamy z Parku Zdrojowego na ul. Parkową i kierujemy się w prawo do Podgórze. Dalej możemy kontynuować wycieczkę rowerową w/g opcji nr. 2. Lub powrót z Podgórze tą samą trasą, zjeżdżamy do części uzdrowiskowej, gdzie na skrzyżowaniu z ul. Parkową skręcamy w prawo kierując się do skrzyżowania z ul. Wojska Polskiego, dalej jedziemy prosto a następnie docieramy do skrzyżowania z ulicami Zdrojową i Podgórską, gdzie kierujemy się w lewo, a po krótkim zjeździe w prawo pomiędzy al. Chopina, a restauracją „Etiuda” kierujemy się na ul. Klubową. Dalej ul. Klubową jedziemy prosto, wjeżdżamy w al. Sybiraków, która biegnie wzdłuż koryta rzeki Bystrzycy Dusznickiej. Tą aleją dojeżdżamy do punktu rozpoczęcia trasy tzn. do pl. Warszawy. Trasa rowerowa przebiega drogami asfaltowymi lokalnymi, udostępniona jest również dla samochodów (na odcinku do Podgórze w zależności jaki wariant przejazdu zostanie wybrany przez rowerzystę). Trasa częściowo przebiega przez centrum uzdrowiska, gdzie alejki udostępnione są również dla spacerujących. Trasa rowerowa częściowo znakowana.

Trasa Rowerowa z Dusznik Zdroju do Szczytnej

(opcja nr 6)

Trasa przejazdu rozpoczyna się na pl. Warszawy niedaleko sklepu firmowego „Piekarnia Precel”, następnie biegnie ulicą Wojska Polskiego, gdzie dojeżdżamy do skrzyżowania (po prawej stronie zostawiamy parking strzeżony) i skręcając w lewo kierujemy się ul. Sprzymierzonych, do skrzyżowania z międzynarodową trasą E-8 (gdzie wyjeżdżamy obok Muzeum Papiernictwa), przecinając ją kierujemy się na wprost pod górę podjazd ok. 1 km w kierunku Szczytnej (po lewej stronie zostawiamy cmentarz). Jest to stara droga łącząca Duszniki Zdrój ze Szczytną, biegnąca przez Chłopska Górę. Jadąc tą drogą omijamy ruchliwą szosę nr 8, natomiast po lewej stronie możemy podziwiać piękne widoki fragment panoramy Dusznik Zdroju i otaczające je wzgórza. Do Szczytnej dojeżdżamy do krzyżówki z trasą E-8 przed nami widać wiadukt kolejowy, za którym skręcamy na krzyżówce w lewo i dojeżdżamy do centrum Szczytnej, gdzie po krótkim odpoczynku, czy zwiedzeniu Kościoła p.w. św. Jana Chrzyciela, ruszamy w drogę powrotną np. w/g opcji nr 7. Trasa rowerowa przebiega drogą asfaltową i pokrywa się z drogą udostępnioną dla pojazdów. Trasa bez znaków szlaków rowerowych.

Trasa Rowerowa z Dusznik Zdroju do Szczytnej przez Złotno

(niebieski szlak rowerowy) (opcja nr 7)

Trasa rozpoczyna się na pl. Warszawy skąd kierujemy się na ul. Krakowską dalej do Rynku (bez znaków), który objeżdżamy kierujemy się na ul. Słowackiego zjeżdżamy w dół, i dojeżdżamy do skrzyżowania z trasą E-8, którą przecinamy kierując się dalej prosto ul. Słowackiego, po przejechaniu ok. 200 m. dojeżdżamy do nietrudnego podjazdu gdzie dojeżdżamy do kolejnej krzyżówki na której jadąc skręcamy w prawo, aby na kolejnej kierować się na Złotno. Kierując się znakami docieramy do kulminacji wzniesienia skąd rozpoczyna się łagodny podjazd długości około 2 km do Złotna a po lewej stronie zostawiamy Słoszków Mijamy przejazd kolejowy, (kierujemy się w/g znaków) na rozwidleniu dróg skręcamy w lewo znów kolejny podjazd, w kierunku Złotna po przejechaniu kolejnego km, dojeżdżamy do rozwidlenia dróg skręcamy w lewo, przejeżdżając przez Złotno. Przejazd przez Złotno w kierunku Szczytnej odbywa się dość wąską drogą asfaltową. Jednak przejechanie tej trasy umożliwi nam podziwianie pięknego krajobrazu, między innymi na wysokości OW "Pd Skałką" (na samym zakręcie) znajdują się ciekawe formy skalne tzw. "Skalne Grzybki". Dalej po drodze zjeżdżając do centrum Szczytnej możemy zatrzymać się w Zajeździe „Czarny Koń” na odpoczynek. Jadąc dalej prosto praktycznie zjeżdżamy do centrum Szczytnej, gdzie po kolejnym krótkim odpoczynku, czy zwiedzeniu Kościoła p.w. św. Jan Chrzyciela, ruszamy w drogę powrotną np. w/g opcji nr 6. Trasa rowerowa przebiega drogą asfaltową i pokrywa się z drogą udostępnioną dla pojazdów. Trasa rowerowa częściowo znakowana.

2.4.4.6 Trasy turystyczne dla zmotoryzowanych

Miejska Trasa Turystyczna „Kłodzko on Road”

Pierwsza miejska trasa turystyczna na Ziemi Kłodzkiej. Została wytyczona tak, aby umożliwić zmotoryzowanym turystom odwiedzenie wszystkich miejskich atrakcji turystycznych o znaczeniu regionalnym (Forteczny Park Kulturowy: Fort Owcza Góra, Forteczny Park Kulturowy: Twierdza Kłodzko, Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych Twierdza Kłodzko) przy jednoczesnym ominięciu najbardziej newralgicznych punktów w układzie komunikacyjnym Kłodzka (wąskich gardeł, czyli ulic i dróg o największym natężeniu ruchu drogowego).

Trasa wiedzie ulicami:

Ul. Dusznicka (wjazd do miasta od strony Kudowy-Zdroju) – ul. Objazdowa (rondo) – ul. Noworudzka (Parking Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych Twierdza Kłodzko) – ul. Nowy Świat (Parking Forteczny Park Kulturowy: Twierdza Kłodzko) – ul. Nadrzeczna (Parking Forteczny Park Kulturowy: Przedmieście Ząbkowickie) – Most XV-Lecia – ul. Dworcowa – ul. Kolejowa (Parking Forteczny Park Kulturowy: Fort Owcza Góra) – ul. Podgrodzie – ul. Warty (wyjazd z miasta na drogę krajową nr 8, kierunek Wrocław – Kudowa-Zdrój)

2.4.4.7 Trasy narciarstwa biegowego Ziemi Kłodzkiej

Trasy narciarskie w Zieleńcu

Na terenie Zieleńca, są wyznaczone trasy narciarskie na Orlicę w połączeniu z trasami na Orlicę po stronie czeskiej stanowią długość 12 km. Docelowo koncepcja opracowania tras narciarskich będzie wynosiła 26 km

Trasy narciarstwa biegowego Krainy Gór Stołowych

Na terenie Gminy Radków i Parku Narodowego Gór Stołowych wyznaczono 3 pętle narciarstwa biegowego o łącznej długości 50km. Trasy zostały utworzone dzięki staroim Gminy Radków i dofinansowaniu w ramach INTERREG IIIA. Pętle przebiegają pomiędzy grzbietami Gór Stołowych. Sa to jedne z najbardziej malowniczych tras narciarstwa biegowego Dolnego Śląska ukazujące piękno Gór Stołowych. Trasy poprowadzone są wokół Szczelińca Wielkiego i charakteryzują się zróżnicowanym poziomem trudności, jednak wszystkie nie są zbyt wymagające i służą rekreacyjnemu uprawianiu turystyki aktywnej. w Karłowie, przy centralnym punkcie wejścia na trasę funkcjonuje wypożyczalnia sprzętu narciarskiego i informacja turystyczna.

2.4.4.8 Trasy trekkingowe Ziemi Kłodzkiej

Pętla Błotnicka

dł. ok. 15 km. Prowadzi przez Złoty Stok, Kolonię Błotnicę, Błotnicę, Złoty Stok.

2.4.4.9 Miejskie Trasy Turystyczne Ziemi Kłodzkiej

Miejska Trasa Turystyczna w Złotym Stoku

Jest to piesza trasa po mieście Złoty Stok ukazująca najważniejsze jego zabytki. Zabytki miasta, z których najstarsze sięgają XV w., ulegały w przeszłości licznym przebudowom, rozbiórkom i pożarom, stąd trudno doszukiwać się oryginalnych, stylowych budowli. Poruszając się trasą możemy zapoznać się także z rozwojem przestrzennym Złotego Stoku na przestrzeni wieków. Trasę można zwiedzić w ciągu około dwóch godzin.

Miejska Trasa Turystyczna – Międzylesiu

Szlak spacerowy grodu nad rzeką Włodzicą w Nowej Rudzie

2.4.4.9.1 Citywalk – Miejskie Trasy Turystyczne

Citywalk to nazwa produktu turystycznego, który rozwijany jest w 6 miastach polsko-czeskiego pogranicza, wykorzystujący nowoczesne technologie w prezentowaniu dziedzictwa kulturowego tej części Europy. w ramach produktu, turyści mogą zwiedzać miejskie trasy z nowoczesnymi audio przewodnikami, odtwarzającymi audio informację w zdefiniowanych językach – ze względu na zaawansowane technologie, system citywalk pozwala na analizowanie statystyk, czasu przejścia, preferowanych zabytków i ilości odtwarzanych informacji. Jest to doskonałe narzędzie do analizowania ruchu turystycznego w miastach i na konkretnych odcinkach tras.

Ścieżkami Nepomucena – Turystyczna Trasa Miejska nr 1 w Kłodzku

Czas przejścia: ok. 70 minut

Start: ul. Grottgera

Koniec: ul. Braci Gierymskich

Trasa rozpoczyna się na ulicy Grottgera. Przy ulicy znajduje się parking miejski dla samochodów osobowych. Trasa przebiega najstarszymi ulicami miasta. Ulica Grottgera położona jest w zabytkowej części miasta na Wyspie Piasek. Znajduje się tu ciąg zabytkowych kamieniczek. Najciekawszym obiektem jest kamienica, na fasadzie której umieszczona jest płaskorzeźba wilka. z postacią wilka związana jest legenda. Pewien jasnovidz przepowiedział, że Kłodzko nawiedzi tak olbrzymia powódź, że wilk napije się wody. Przepowiednia niestety spełniła się w roku 1997, kiedy miasto zalała powódź tysiąclecia.

Następną atrakcją jest Kościół Matki Bożej Różańcowej oraz zespół klasztorny oo. Franciszkanów przy placu Franciszkańskim. w klasztorze warto obejrzeć refektarz, na sklepieniu którego znajdują się freski F.A. Schefflera z roku 1744.

Kolejny punkt trasy to zabytkowy most gotycki św. Jana. Most gotycki należy do najciekawszych obiektów zabytkowych Kłodzka. Swoim wyglądem nawiązuje do słynnego praskiego Mostu Karola. Most łączy Stare Miasto z Wyspą Piasek.

Dalszy punkt spaceru to kłodzki rynek. z kłodzkiego rynku wybiega osiem ulic, które pochodzą z XIII wieku, czyli czasów lokacji miasta na prawie niemieckim. Kłodzko ma bogate tradycje kupieckie. Przez miasto przebiegała odnoga słynnego szlaku bursztynowego, a kłodzki rynek był centrum handlowym regionu. Największy rozkwit kłodzkiej starówki nastąpił w XVI wieku. w tym czasie powstało wiele renesansowych kamienic, wybrukowano plac oraz śródmiejskie ulice. na środku rynku znajduje się reprezentacyjna siedziba władz – Ratusz. na placu przed głównym wejściem stoi barokowa fontanna, po przeciwnej stronie placu zaś wotywna kolumna z figurą NMP. Kolumna została postawiona po epidemii dżumy, która nawiedziła miasto w 1680 roku, aby chronić mieszkańców przed kolejnymi nieszczęściami.

Ciekawym elementem starówki jest ciąg kamienic na placu Chrobrego. Do uroków miasta zaliczyć należy także zabytkowe kamienice na ulicy Kościelnej. na końcu tejże ulicy znajduje się zabytkowa brama, pozostałość po murze cmentarnym otaczającym Kościół WNMP. Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest najwspanialszym obiektem sakralnym Kłodzka. Inicjatorem budowy kościoła był arcybiskup praski Arnoszt. Przed głównym wejściem do kościoła stoi pomnik św. Jana z Nepomucena. Wnętrze kościoła to prawdziwa skarbnica dzieł sztuki. Ciekawostką na trasie jest nieistniejący już pomnik hrabiego Fryderyka Wilhelma von Goetzena. Pomnik został rozebrany, dziś można oglądać go jedynie na starych zdjęciach i widokówkach.

Ostatnim etapem trasy jest ulica Braci Gierymskich. Znajduje się tam ciąg zabytkowych kamieniczek. Do najciekawszych należy budynek nr 6. Budynek pochodzi z przełomu XVII i XVIII wieku oraz kamienica nr 14 z XVIII wieku z postacią lwa.

Kłodzki Szlak Historyczny – Turystyczna Trasa Miejska nr 2 w Kłodzku

czas przejścia: ok. 50min

start: Pl. B. Chrobrego

koniec: ul. Zofii Stryjeńskiej

Trasa obejmuje dzielnicę staromiejską z licznymi perełkami architektonicznymi. Do charakterystycznych i najbardziej rozpoznawalnych budowli miasta należy Ratusz. Pierwotny budynek ratusza powstał dokładnie w tym samym miejscu już w średniowieczu. Przy głównym wejściu do ratusza stoi fontanna z lwem w koronie. Wcześniej znajdowała się tu studnia publiczna. z drugiej strony ratusza stoi Kolumna Maryjna. Postawiona została ona, aby chronić mieszkańców miasta przed nawiedzającymi Kłodzko kataklizmami. w roku 1680 spustoszenia w Kłodzku dokonała dżuma, która pozbawiła życia około 1500 mieszkańców.

Kolejnym elementem trasy jest ulica Armii Krajowej. Uwagę przykuje z pewnością zespół renesansowych portali wzdłuż ulicy Armii Krajowej. Powstały one w latach 1586-1588 (trzeci od lewej pochodzi z 1924 roku). Portale stanowiły obramienia sklepowych lad. Naprzeciwko kamienicy nr 15 znajduje się równie pięknie zdobione renesansowe wejście do kamienicy nr 1. w narożniku tego samego domu umieszczony jest posąg rzymianina, stojącego na lwie i trzymającego w lewej ręce włócznię, a w prawej tarczę. na jednej z najstarszych ulic miasta – ulicy Czeskiej znajduje się zabytkowa kamienica zwana Pałacem Wallisów. Jest to dawny pałac magnacki należący niegdyś do rodziny von Wallis. w budynku przez pewien czas mieściła się siedziba Starostwa Hrabstwa Kłodzkiego, sąd, szkoła a także sale muzealne.

Na trasie znajduje się Muzeum Ziemi Kłodzkiej. Zainteresowania i działania muzeum skupiają się wokół tematyki miasta, regionu, jego historii, przyrody i sztuki. Muzeum mieści się w barokowym obiekcie starego konwiktu jezuickiego z przełomu XVII i XVIII wieku. Do największych kolekcji w muzeum zaliczyć można zbiór zegarów śląskich z całego obszaru Dolnego Śląska.

Kościół Parafialny Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest okazałą, kamienną świątynią późnogotycką. Wnętrze kościoła kryje jeden z najcenniejszych i najbogatszych na Śląsku zespołów dzieł sztuki sakralnej, głównie autorstwa Michała Klahra. Spod jego ręki wyszły m.in. ambona, drewniane konfesjonały. Przed kościołem stoi rzeźba Nepomucena. Kościół otoczony był kiedyś murem cmentarnym, po którym została tylko Czarna Brama. Aby odkryć najciekawsze i najstarsze zakątki miasta udajemy się w stronę ulicy Zofii Stryjeńskiej. Droga do ulicy Zofii Stryjeńskiej prowadzi nadrzecznym bulwarem – ulicą Nad Kanałem. Bulwar biegnie pod dawnymi murami obronnymi miasta.

Wokół Starego Miasta – Turystyczna Trasa Miejska nr 3 w Kłodzku

Czas przejścia: ok. 80min

Start: ul. Noworudzka

Koniec: Pl. B. Chrobrego

Trasa rozpoczyna się na stokach bojowych twierdzy przy ulicy Noworudzkiej. na trasie znajduje się budynek starej łaźni miejskiej oraz kamień Napoleona. Kamienna płyta, na której widoczne są kontury czapki, przypominające kształtem czapkę Napoleona. Legenda mówi, że w trakcie pobytu Napoleona w Kłodzku w tym miejscu zgubił swoje nakrycie głowy.

Przy ulicy Wojska Polskiego znajdowała się kiedyś synagoga żydowska. na fasadzie budynku wmurowana była tablica, na której widniała deklaracja lojalności kłodzkich Żydów wobec ówczesnie panującego rządu. Synagoga została zniszczona w czasie Kryształowej Nocy.

Kolejną atrakcją na trasie jest muzeum. Muzeum Ziemi Kłodzkiej mieści się w siedzibie dawnego konwiktu jezuickiego.

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny jest najwspanialszym obiektem sakralnym Kłodzka. Inicjatorem budowy kościoła był arcybiskup praski Arnoszt. Kościół otoczony był murem cmentarnym, po którym została tylko północna brama, zwana także Czarną. Zbudowana w stylu późnogotyckim posiada dwie kolumny tokańskie. Zwieńcza ją skromny naczółek, na którym umieszczone są rzeźby trzech świętych: Ignacego Loyoli, Filipa z Neri i Franciszka Ksawerego. Przed głównym wejściem do kościoła stoi pomnik św. Jana Nepomucena. Wnętrze kościoła jest skarbnicą dzieł sztuki. Zobaczyć tu można m.in. kamienną chrzcielnicę z XVI wieku, figurę Madonny Kłodzkiej, ambonę z 1717 r. dzieło M. Klahra, Madonnę z czyżykiem, klęczący posąg arcybiskupa Arnosza oraz kaplicę św. Jakuba z oryginalną polichromią.

Kościół Matki Bożej Różańcowej wybudowany w obecnej formie w pierwszej połowie XVII wieku. Szczególnie wartościowa jest znajdująca się w jego wnętrzu polichromia.

Z placu Franciszkańskiego trasa prowadzi w stronę Starówki. na ulicy Wita Stwosza znajduje się jeden z najpiękniejszych kłodzkich zabytków – średniowieczny gotycki Most św. Jana. Formą i wystrojem rzeźbiarskim przypomina on most Karola w Pradze, z którym jest często porównywany. w przeszłości most posiadał dwie bramy: górną, która pełniła funkcję baszty i tworzyła całość z murami obronnymi miasta i dolną. Most zdobi sześć kamiennych figur, ufundowanych przez zamożnych obywateli miasta.

Do najbardziej okazałych budowli na rynku należy Ratusz. Pierwotny budynek ratusza powstał dokładnie w tym samym miejscu już w średniowieczu.

Z drugiej strony ratusza znajduje się Kolumna Maryjna. Postawiona została ona, aby chronić mieszkańców Kłodzka przed nawiedzającymi miasto kataklizmami. w roku 1680 spustoszenia w Kłodzku dokonała dżuma, która pozbawiła życia około 1500 ludzi. Barokowa kolumna jest najstarszym obiektem tego typu na Ziemi Kłodzkiej.

Na kłodzkim rynku uwagę przykuwają zabytkowe portale i fasady kamienic. na rogu ulic B. Chrobrego i Wita Stwosza znajduje się kamienica, w której niegdyś mieściła się pierwsza kłodzka tawerna. Kłodzko słynęło z tradycji piwowarskich. Tawerna była także ważnym ośrodkiem kulturalnym miasta. Mieściła się tu biblioteka, wystawiane były także sztuki teatralne. Obok budynku tawerny znajduje się kamienica nr 5, w której do dnia dzisiejszego mieści się apteka „Pod Złotym Jeleniem”. na budynku widnieje charakterystyczne godło apteki – klęczący jeleń. Również inne kamieniczki posiadają elementy dekoracyjne. na fasadzie kamienicy nr 9 widnieje postać niedźwiedzia. Kamienica nr 12 zbudowana została na planie gotyckim. na parterze domu nr 13 od ponad 400 lat mieści się „Apteka po Murzynkiem”. Charakterystyczna figurka murzynka na fasadzie kamienicy pochodzi z XVII wieku.

Tajemnice Kłodzkich Podziemi – Miejska Trasa Turystyczna nr 4 w Kłodzku

Podziemna Trasa Turystyczna im. 1000-lecia Państwa Polskiego

Czas przejścia: 45min

Początek: Ul. Zawiszy Czarnego

Koniec: Grodzisko

Powstanie podziemnych korytarzy i tuneli pod ulicami Kłodzka zawdzięczamy działalności mieszkańców, którzy od XIII do XVII wieku drążyli swoje piwnice pod budynkami Starego miasta przede wszystkim w celach gospodarczych z przeznaczeniem ich na magazyny.

Położenie Kłodzka na skrzyżowaniu szlaków handlowych stwarzało dogodne warunki do rozwoju handlu. Podziemne komory miały głębokość nawet 30 metrów, a niska temperatura pozwalała na długo zachować świeżość przechowywanych w nich produktów spożywczych. Dzięki temu zyskały one sławę nie tylko w najbliższej okolicy, ale również wzdłuż Bursztynowego Szlaku. w piwnicach kłodzkich leżakowało także słynne piwo kłodzkie, którego tajemnica smaku kryła się właśnie w długim okresie przechowywania go w odpowiednio niskiej temperaturze. w czasie wojen podziemne komory wykorzystywane były w celach obronnych jako schrony. w podziemiach do tej pory można oglądać piec chlebowy studnię, które służyły chroniącym się mieszkańcom.

Mieszkańcy przekopywali podziemia pod budynkami na własną rękę, nie zdając sobie sprawy z zagrożenia, jakie niesło ze sobą ich działanie. z powodu braku odpowiednich zabezpieczeń podziemnych korytarzy, w latach pięćdziesiątych XX w. znaczna część Starówki była zagrożona. Zaczęły osiadać fundamenty budynków oraz pękać ściany kamienic. Kłodzkie podziemia stały się zagrożeniem dla miasta i jego mieszkańców.

Z pomocą kłodzkiej Starówce przyszła ekipa specjalistów z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, warszawska grupa speleologów oraz górnicy z Przedsiębiorstwa Robót Górniczych w Wałbrzychu. w kwietniu 1962 roku rozpoczęły się kilkuletnie prace związane z zabezpieczeniem podziemi. Wieloletnie prace zabezpieczające pozwoliły ocalić najstarszą część Kłodzka, pojawiła się również możliwość wyodrębnienia wielopoziomowej podziemnej trasy pod ulicami Starówki.

Projekt owej trasy przygotowany został w 1966 roku w rocznicę obchodów Milenium Chrztu Polski i Tysiąclecia Państwa Polskiego. Dacie tej zawdzięczamy nazwę trasy – Podziemna Trasa Turystyczna im. Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Wzgórze Różańcowe Miejska Trasa Turystyczna nr 1 w Bardzie

Ta trasa to ewenement małej architektury sakralnej. na niewysokim wzgórzu (380 m n.p.m.) wzdłuż alei ułożonej na kształt rozrzuconego różańca, ulokowano zespół 14 kaplic różańcowych. Pomysłodawcą był ówczesny przełożony klasztoru redemptorystów Ojciec Ksawery Franz. w 1903 r. wytyczono aleję o szerokości 5 m i długości 1740 m prowadzącą po zboczu góry, którą obsadzono lipami i klonami. Do prac budowlanych przystąpiono rok później i prowadzono je z przerwami do 1939 r. Efektem tej pracy było powstanie 13 kaplic. Do zrealizowania całości planu zabrakło jeszcze 4. Niemal wszystkie utrzymane są w charakterze modnego na początku XX wieku stylu w architekturze - historyzmu, nawiązującego do romanizmu, gotyku i baroku. w 1990 r. wybudowano nową, 14 kaplicę pod wezwaniem Ukoronowania Najświętszej Marii Panny.

Kalwaria – Miejska Trasa Turystyczna nr 2 w Bardzie

Jest to szlak na szczyt Góry Bardzkiej – Kalwarii (583 m n.p.m.), wiodący z Barda przez kamienny XVI-wieczny most na drugi brzeg Nysy Kłodzkiej i dalej jej brzegiem do stóp stromej, całkowicie zalesionej góry Kalwarii. Majestatyczna Kalwaria przyciąga wzrok potężnym skalnym urwiskiem z białym krzyżem przy którym znajduje się punkt widokowy. Szlak wchodzi w wąską mroczną dolinkę, mija samotny dom, dawną pustelnię, i pnie się w górę strumienia. w wilgotnym cienistym lesie brodzi przez potoczki, mija krzyże, kapliczki i monumenty - stare, kamienne, omszone... Wkrótce ukazuje się oczom wędrowca murowana kapliczka ze Źródłem Maryi. Szlak od źródła podąża dalej trasą dawnej drogi krzyżowej "niemieckiej", jednej z trzech (oprócz „polskiej” i „czeskiej”) oplatających górę, wspina się skalistą rynną wśród drzew i XVIII-wiecznych krucyfiksów. Tuż przed szczytem można podziwiać przepiękną panoramę Barda i okolic z punktu widokowego „Obryw Skalny”, które powstało na skutek osunięcia się mas ziemi w czasie powodzi w 1598 roku. na szczycie Kalwarii stoi Górska Kaplica ufundowana na pamiątkę cudownych objawień Matki Boskiej Płaczącej (przy murach kaplicy można zobaczyć odbicie stóp Maryi w kamieniu).

2.4.5 Baza do rozwoju turystyki kulturowej i edukacyjnej

Muzeum Ziemi Kłodzkiej - ul. Łukasiewicza 4, 57-300 Kłodzko

Muzeum Papiernictwa - ul. Kłodzka 42, 57- 340 Duszniki-Zdrój

Muzeum mieści się w starym młynie papierniczym. Jest to jedyny zachowany, do dziś działający obiekt tego typu w Polsce, i jeden z nielicznych w środkowej Europie. Młyn wzniesiono, a właściwie odbudowano po wcześniejszej powodzi, w roku 1605. Dziś budynek wchodzi w skład zabytkowego kompleksu przemysłowego. Muzeum Papiernictwa otwarto w 1968 roku, zgodnie z życzeniem ostatniego właściciela obiektu. Aby przywrócić papierni jej pierwotną funkcję, w roku 1971 wznowiono produkcję ręcznie czerpanego papieru.

Teatr Zdrojowy im. Fryderyka Chopina

Dworek im. Fryderyka Chopina powstał w latach 1802-05, jako dom towarzyski, wg projektu H. Geisslera. w 1808 roku dobudowano od północy salę bilardową. To właśnie tutaj w sierpniu 1826 roku koncertował Fryderyk Chopin.

Muzeum Filumenistyczne - ul. Mały Rynek 1, 57-500 Bystrzyca Kłodzka

Twierdza Kłodzka i Labirynty - ul. Grodzisko 1, 57-300 Kłodzko

Podziemna Trasa Turystyczna Im. 1000-Lecia Państwa Polskiego - ul. Zawiszy Czarnego 3, 57-300 Kłodzko

Podziemna Turystyczna Kopalnia Węgla - Muzeum Górnictwa - ul. Obozowa 4, 57-400 Nowa Ruda

Podziemna Trasa Turystyczna Kopalnia Złota - ul. Złota 7, 57- 250 Złoty Stok

Dom - Muzeum Prof. Josepha Wittiga - ul. Słupiecka 42, 57-400 Nowa Ruda

Ekomuzeum Lutynia

Ekomuzeum Kąty Bystrzyckie

Ekomuzeum Konradów

Ekomuzeum Wójtowka

Ekomuzeum Orłowiec

Ogród Bajek MIĘDZYGÓRZE - To wspaniałe miejsce swe powstanie zawdzięcza fantazji jednego człowieka, który mieszkał i pracował tu po i wojnie światowej. Izydor Kriesten stworzył ogród w hołdzie Liczyrzepie, Duchowi Gór, za uratowanie życia. Wyrzeźbił z dużą wyobraźnią bajkowe stwory z drewna, szyszek i korzeni drzew, sadząc przy tym wiele drzew i ozdobnych krzewów. w ten sposób powstał baśniowy ogród. Ogród można zwiedzać przy szlaku żółtym, 30 min. od Międzygórza.

Ośrodek Historii i Tradycji Górskiej Sudetów MIĘDZYGÓRZE - w 2002 roku, przy Ogrodzie Bajek otwarto Ośrodek Historii i Tradycji Górskiej. w budynku zgromadzono materiały pisane i ikonografie obrazujące rozwój turystyki w Masywie Śnieżnika od początku XIX wieku do czasów nam współczesnych. Obiekt mieści się przy żółtym szlaku turystycznym, 30 min, od Międzygórza.

Muzeum Ziemi - Kletno k./Stronia Śląskiego

Nieczynna Kopalnia Uranu - Trasa Podziemna - Kletno k/Stronia Śląskiego

Muzeum Misyjno – Etnograficzne - ul. Reymonta 1, 57-320 Polanica-Zdrój

Skansen, Muzeum Etnograficzne, Mini Zoo - ul. Wiejska 52, 57-411 Wambierzyce

Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego - Pstrążna, 57-350 Kudowa-Zdrój

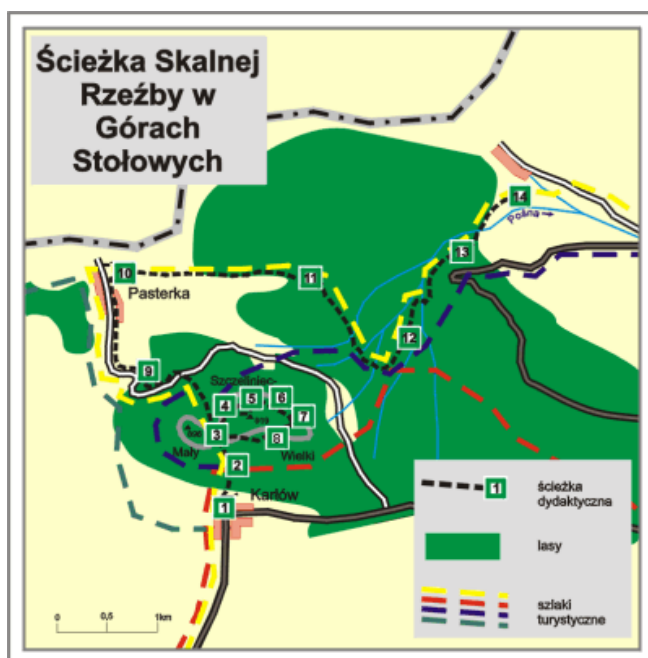
Garncarstwo i Ptaszarnia, Szlak Ginących Zawodów - ul. Chrobrego 43a, 57-430 Kudowa-Zdrój

Kudowskie Muzeum Zabawek 'Bajka' - ul. Zdrojowa 36; 57-350 Kudowa-Zdrój

Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny Parku Narodowego Gór Stołowych prowadzi szeroko zakrojoną działalność na polu edukacji przyrodniczej. Swoimi działaniami obejmuje wszystkie grupy wiekowe i społeczne. Ma on na celu szerzenie wiedzy przyrodniczej wśród najmłodszych, podnoszenie świadomości ekologicznej wśród osób profesjonalnie zajmujących się turystyką na terenie Parku oraz propaguje nowe metody prowadzenia edukacji środowiskowej w szkołach. Bardzo istotne są również działania związane z przybliżaniem działalności Parku osobom zamieszkującym tereny bezpośrednio z nim sąsiadujące (uzyskiwanie akceptacji społecznej dla istnienia Parku Narodowego).

Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych Twierdza Kłodzko Obecnie znajdujące się w rozbudowie Centrum prowadzić będzie działalność edukacyjną i informacyjną. w rozpoczynanym w 2009 roku II etapie inwestycji powstają sale kinowe, miejsce do uprawiania turystyki aktywnej, ale również Regionalne Centrum Informacji Turystycznej, przestrzeń do zagospodarowania na potrzeby szkoleń, prezentacji czy konferencji. Ze względu na charakter działalności jak również dogodną lokalizację inwestycja ta będzie miała charakter i oddziaływanie co najmniej regionalne.

Ścieżka Skalnej Rzeźby - Ścieżka dydaktyczna o długości około 10 km. Składa się z 14 stanowisk przedstawiających najciekawsze pod względem geologicznym miejsca Gór Stołowych.

Pierwsze stanowisko znajduje się we wsi Karłów. Ścieżka prowadzi poprzez labirynt skalny na wierzchołku Szczelińca Wielkiego, a następnie schodzi do wsi Pasterka.

Z Pasterki ścieżka wraz z żółtym szlakiem turystycznym biegnie na pn-wsch. w kierunku Wodospadów Pośny. Pokonując ścieżkę Skalnej Rzeźby zobaczyć możemy wspaniałe formy skalne Szczelińca będące efektem procesów wietrzeniowych zachodzących w piaskowcach.

Interesujące są również strumienie blokowe - potoki powolnie przemieszczających się bloków skalnych, oderwanych od głównego masywu Gór Stołowych oraz przełom rzeki Pośny przez Próg Radkowa (tzw. Wrota Pośny).

Ścieżka Dydaktyczna Niknąca Łąka - o długości 400 m.

Biegnie razem z żółtym szlakiem turystycznym w rejonie Niknącej Łąki - na północ od Wielkiego Torfowiska Batorowskiego.

Przedstawia florę i faunę obszarów torfowiskowych znajdujących się w Górach Stołowych.

Korzystając z tej ścieżki dydaktycznej możemy poznać sposób powstawania i budowę torfowiska wysokiego.

Ścieżka dydaktyczna "Płazy" znajduje się przy Dyrekcji Parku Narodowego Gór Stołowych w Kudowie-Zdroju.

Przedstawia gatunki płazów Gór Stołowych i zapoznaje z cyklem życiowym tych zwierząt.

Zapoznaje także z prowadzonym przez PNGS projektem czynnej ochrony płazów.

Korzystając z tej ścieżki dydaktycznej możemy zwiedzić jedyne w Polsce "Muzeum Żaby"

Ścieżka dydaktyczna "Czynna ochrona ekosystemów w PNGS" - wytyczona jest na masywie Skalniaka.

Składa się ona z 12 stanowisk, przedstawiających metody czynnej ochrony ekosystemów na terenie Parku Narodowego Gór Stołowych.

Osoby wędrujące tą ścieżką mogą poznać m. in. sposoby przebudowy drzewostanów Gór Stołowych, kolejne etapy naturalnej sukcesji ekologicznej występującej w środowisku skał piaskowcowych, a także działania związane z czynną ochroną łąk i ekosystemów torfowiskowych.

Wędrując tą ścieżką edukacyjną dotrzeć można do Błędnych Skał, jednego z najbardziej interesujących i najczęściej odwiedzanych miejsc w Górach Stołowych.

Ścieżka przyrodnicza Kletno – Śnieżnik

trasa ścieżki wiedzie z Kletna obok Jaskini Niedźwiedziej, równoległe do szlaku żółtego na hale pod Śnieżnikiem i dalej szlakiem zielonym na kopułę Śnieżnika. Trasę uzupełniają sześć tablic, informujących o procesach geologicznych, faunie, florze oraz problemach ekologicznych na obszarze Parku.

Ścieżka Przyrodnicza Przełęcz Puchaczówka - Hala Pod Śnieżnikiem

trasa wiedzie szlakiem czerwonym z Przełęczy Puchaczówka przez Czarną Górę, Żmijową Polanę i Żmijowiec, na Halę pod Śnieżnikiem. na trasie rozmieszczonych jest 5 stanowisk turystycznych.

Ścieżka Przyrodnicza Międzygórze- Hala Pod Śnieżnikiem

trasa biegnie równoległe do szlaku czerwonego z Międzygórza, Doliną Wilczki i zboczem Średniaka na Halę pod Śnieżnikiem, gdzie umieszczonych jest 5 stanowisk turystycznych.

Ścieżka Krasowa Wokół Jaskini Niedźwiedzie

trasa po terenie Rezerwatu 'Jaskinia Niedźwiedzia'. na trasie znajduje się 8 stanowisk turystyczno-informacyjnych opisujących zjawiska krasowe na terenie rezerwatu. na jego obszarze można podziwiać gatunki flory, objęte ścisłą ochroną.

ścieżka dydaktyczna "Pasięka" w Starym Wielisławiu

40 uli produkcyjnych oraz 38 uli, w których hoduje się matki pszczoły oraz ule do wychowu młodych odkładów.

Jeden z uli dydaktyczno-poglądowy. Przez szklane ścianki można obserwować codzienne życie pszczoł i ich wytężoną pracę. w skład ścieżki edukacyjnej wchodzi także drzewa i krzewy miododajne, skansen uli i sprzętu pszczelarskiego, możliwość zakupu produktów miodowych. Po zwiedzaniu można odpocząć przy ognisku nad stawem rybnym, gdzie jest także możliwość wędkowania.

2.4.6 Sieć informacyjna

Centrum Informacji Turystycznej w Bardzie (od 06.2009)

Pl. Wolności 4, Bardo

Punkt Informacji Turystycznej

Ul. Kolejowa 12, Bardo

Biuro Związku Gmin Śnieżnickich/Biuro Promocji Gminy

Bystrzyca Kłodzka; ul. Rycerska 20

tel: (074) 811- 37-31

fax.(074) 865-37-07

Centrum Obsługi Kuracjusza

Długopole-Zdrój; ul. Zdrojowa 10a

tel: (074) 813- 90-51

fax.(074) 813-90-45

Biuro Informacji Turystycznej

Duszniki-Zdrój; Rynek 9

Tel/fax: (074) 866-94-13, fax. (074) 869-76-76

Gminne Centrum Informacji

Duszniki-Zdrój; Zdrojowa 8

tel: (074) 866-03-97

PTTK oddz. 'Ziemi Kłodzkiej' w Kłodzku

57-300 Kłodzko; ul. Wita Stwosza 1

tel/fax: (074) 867-37-40

poczta@klodzko.pttk.pl

Punkt Informacji Turystycznej

57-350 Kudowa-Zdrój; ul. Zdrojowa 44

tel/fax: (074) 866-13-87

Lądecka Informacja Turystyczna/Oddział Bialski PTTK

57-540 Lądek-Zdrój; ul. Kościuszki 44

tel/fax: (074) 814-62-55

Punkt Informacji Turystycznej przy Galerii Muzealnej M. Klahra

57-540 Lądek Zdrój, Rynek 1, tel. (074) 8146 482

Biuro Informacji Turystycznej

57-343 Lewin Kłodzki; Plac Kościuszki 10

tel/fax: (074) 869-85-29

Gminne Centrum Informacji

57-360 Ołdrzychowice Kłodzkie, ul. Kłodzka 20

tel. 074 8689207

Punkt Informacji Turystycznej przy Hotelu Metro

57-300 Boguszyn 79B

tel. 074 8119200, fax 074 8119210

Miejsko - Gminne Centrum Informacji Turystycznej

Rynek 11

57-400 Nowa Ruda

tel. 074 872 55 96

fax 074 872 22 53

Biuro Promocji Miasta

57-320 Polanica-Zdrój; ul.Zdrojowa 13

tel. (074) 868-24-44

fax. (074) 868-13-01

www.polanica.pl

e-mail: info@polanica.pl

Punkt Informacji Turystycznej

57-420 Radków; Rynek 6

tel/fax: (074) 871-22-70

BORT PTTK Stronie Śląskie

Stronie Śląskie; ul.Kościuszki 17

tel/fax (074) 814-13-79

Gminne Centrum Informacji

Stronie Śląskie; ul.Kościelna 12
tel/fax (074) 814-32-32

Gminne Centrum Informacji i Promocji

57-330 Szczytna; ul.Wolności 1
tel/fax: (074) 868-33-33

Informacja Turystyczna w Szczytnej

57-330 Szczytna
ul. Wolności 42 (Urząd Miasta i Gminy)
tel. 074 86 83 305 w. 38, fax 074 86 83 020
promocja@szczytna.pl

Miejska Informacja Turystyczna

57-300 Kłodzko; Pl.B.Chrobrego 1
tel: (074) 865-46-89

Punkt Informacji Turystycznej

Urząd Miasta i Gminy Międzylesie
57-530 Międzylesie, pl. Wolności 1
Tel. 074 812 69 36

Gminne Centrum Informacji – Punkt Informacji Turystycznej

57-250 Złoty Stok, ul. 3 Maja 10,
tel. (074) 817 55 91

Punkt Informacji Turystycznej

Urząd Miejski
57-250 Złoty Stok, Rynek 22
tel. (074) 816 41 64

2.4.7 Przewodnicy turystyczni

Koło Przewodników Sudeckich przy Oddziale PTTK Ziemi Kłodzkiej,

57-300 Kłodzko ul. Wita Stwosza 1

tel./fax (0-74) 867 37 40

Stanisław Marszałek, Liczba zrzeszonych przewodników - 71

Koło Przewodników przy Oddziale Bialskim PTTK w Łądku-Zdroju

57-540 Łądek-Zdrój, ul. Kościuszki 44, tel.fax (074) 8146 255

Janusz Chrzan, Liczba zrzeszonych przewodników - 25

Koło Przewodników Sudeckich przy Oddziale PTTK w Międzygórzu

57-514 Międzygórze ul. Wojska Polskiego 2, tel. (0-74) 813 51 95

Dorota Pytlowany, Liczba zrzeszonych przewodników - 24

Koło Przewodników po "Jaskini Niedźwiedziej" w Kletnie

przy Oddziale PTTK w Stroniu Śląskim

57-550 Stronie Śląskie ul. Kościuszki 17, tel./fax (0-74) 814 13 79

Maria Bobko, Liczba zrzeszonych przewodników - 34

Koło Przewodników Sudeckich przy Oddziale Koło PTTK Ducha Gór Liczyrzepy

57-340 Duszniki Zdrój, kontakt tel. 074 866 93 13

orlica_bm@tlen.pl, liczba zrzeszonych przewodników - 11

Biuro

Arleta Kalinowska, przewodnik sudecki i pilot wycieczek, licencjonowany przewodnik praski, grupy w języku polskim i niemieckim

57-361 Żelazno 32a, tel. 074 8689100, kom. 508133665, mail arleta@doral.pl

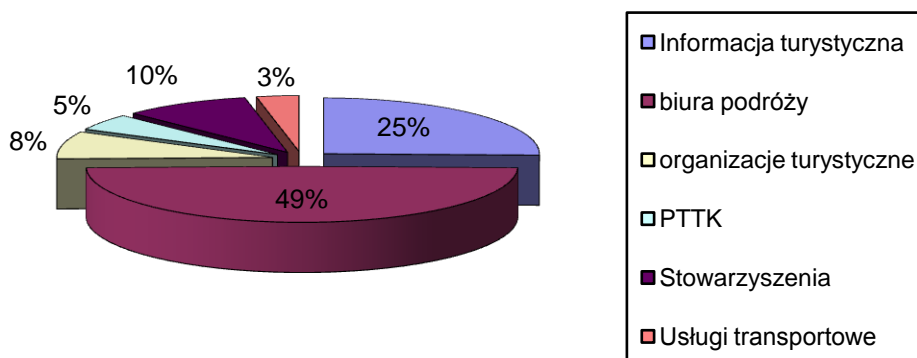

2.4.8 Biura usług turystycznych i przewozowych

Nazwa gminy	Informacja turystyczna	biura podróży	organizacje turystyczne	PTTK	Stowarzyszenia	Usługi transportowe	razem
Bardo	0	0	0	0	0	0	0
Bystrzyca Kłodzka	1	3	2	1	4	0	11
Duszniki-Zdrój	1	4	0	1	0	1	7
Kłodzko m	1	8	2	1	0	0	12
Kłodzko w	1	0	0	0	0	2	3
Kudowa-Zdrój	1	8	1	0	0	0	10
Lądek-Zdrój	2	3	1	1	0	0	7
Lewin Kłodzki	1	0	0	0	0	0	1
Międzylesie	1	0	0	0	0	0	1
Nowa Ruda m	1	2	0	0	0	2	5
Nowa Ruda w	0	0	0	0	0	0	0
Polanica-Zdrój	1	5	0	0	0	0	6
Radków	1	0	0	0	2	2	5
Stronie Śląskie	3	1	0	1	0	0	3
Szczytna	1	0	0	0	1	0	2
Złoty Stok							
Razem	16	34	6	5	7	7	75

2.4.9 Struktura przedsiębiorstw turystycznych

Wykres 17. Struktura przedsiębiorstw turystycznych – opracowanie własne SGZK na podstawie DOT

Niezbyt korzystnie przedstawia się struktura przedsiębiorstw turystycznych w regionie. Jak widać z powyższego wykresu, największą część spośród wszystkich podmiotów związanych z turystyką, stanowią biura podróży – 49%. Największym problemem w rozwoju turystyki na Ziemi Kłodzkiej związanym z działalnością podmiotów takich jak biura podróży czy touroperatorzy i przewoźnicy jest struktura ich oferty. Większość z badanych podmiotów (76%) miała w swojej ofercie pakiety i propozycje spędzania czasu wolnego poza subregionem Ziemi Kłodzkiej – oferowała wyjazdy turystyczne do innych regionów dla mieszkańców Ziemi Kłodzkiej. Żadne z biur podróży nie było zainteresowane stworzeniem pakietu polegającego na oferowaniu spędzania czasu wolnego na terenie Ziemi Kłodzkiej.

2.4.10 Infrastruktura turystyczna

Infrastruktura turystyczna - są to wszelkiego rodzaju obiekty oraz urządzenia turystyczne, które mają na celu służyć przyjeżdżającym na dany obszar turystom - zaspokajaniu ich potrzeb związanych z bierną oraz aktywną turystyką.

Na infrastrukturę turystyczną składają się :

- **baza noclegowa:**

- hotele,
- hostel,
- pensjonaty,
- pokoje gościnne,
- gospodarstwa agroturystyczne,
- schroniska turystyczne,
- apartamenty,
- domy wycieczkowe,
- domki wczasowe,
- kempingi,
- chatki studenckie, itd.

- **baza gastronomiczna:**

- restauracje,
- bary, pijalnie,
- zajazdy,
- kawiarnie,
- puby, itd.

- **obiekty sportowe:**

- hale sportowe,
- korty tenisowe, itd.

- **obiekty kultury:**

- galerie,
- wystawy, itd.

Nazwa gminy	baza noclegowa	baza gastronomiczna	biura usług turystycznych i przewozowych	obiekty sportowe i rekreacyjne	obiekty kultury	atrakcje turystyczne	Parkingi	razem
Bardo	10	43	1	4	3	9	2	72
Bystrzyca Kłodzka	97	25	11	46	16	15	3	213
Duszniki-Zdrój	73	38	5	37	7	16	6	182
Kłodzko m	8	96	12	25	7	7	10	165
Kłodzko w	23	9	2	26	39	49	2	150
Kudowa-Zdrój	71	51	10	8	9	7	6	162
Lądek-Zdrój	83	33	4	22	4	12	1	159
Lewin Kłodzki	15	8	1	2	1	4	0	31
Międzylesie	33	4	1	12	7	9	7	73
Nowa Ruda m	4	17	3	12	9	5	7	57
Nowa Ruda w	25	21	0	35	9	3	0	93
Polanica-Zdrój	82	33	6	10	6	13	6	156
Radków	65	21	5	21	6	8	8	134
Stronie Śląskie	83	18	3	23	7	7	0	141
Szczytna	27	14	0	22	2	8	3	76
Złoty Stok	11	6	1	3	5	19	5	50
Razem	710	437	65	308	137	191	66	1 914

Tab. 19. Infrastruktura turystyczna na Ziemi Kłodzkiej. Opracowanie własne SGZK

2.4.11 Dostępność komunikacyjna

W wyniku zmian podziału terytorialnego kraju powiat kłodzki podjął intensywne działania zmierzające do odbudowy powiązań wewnątrz województwa dolnośląskiego, a zwłaszcza z ośrodkiem metropolitalnym, jakim jest miasto Wrocław, jak również z regionami ościennymi. Dodatkowo należy dążyć do odtworzenia powiązań transgranicznych z Republiką Czeską. w tym celu należy kontynuować działania zmierzające do prowadzenia wspólnej polityki przestrzennej nie tylko w ramach województwa dolnośląskiego, ale też sąsiednimi regionami kraju. Bardzo ważne jest koordynowanie działań planistycznych z partnerami po stronie czeskiej. Wszystkie działania powinny prowadzić do lepszego wykorzystania szansy, jaką daje powiatowi kłodzkiemu jego położenie geograficzne. Kluczowe aspekty dla położenia powiatu kłodzkiego są:

- projektowana droga ekspresowa S-5,
- projektowana droga ekspresowa S-46,
- Pasma Sudeckie z Drogą Śródsudecką,
- połączenia kolejowe,
- otwarcie granic na podstawie traktatu z Schengen.

2.4.11.1 Projektowana droga ekspresowa S-5

Korytarz autostrady A-4 wpisuje się w III paneuropejski korytarz transportowy, prowadzący z Niemiec poprzez Wrocław, Kraków do Kijowa. Wpisuje się on w historyczną drogę „Via Regia”, od dawna łączącą Wschód z Zachodem. na południe od powiatu kłodzkiego przez Republikę Czeską przebiega IV paneuropejski korytarz transportowy poprzez Pragę, Brno w kierunku Morza Czarnego. Przez powiat kłodzki przechodzą arterie komunikacyjne stanowiące powiązania prostopadłe do III i IV paneuropejskiego korytarza transportowego. Arterie te, wpisane do „Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego” to:

droga ekspresowa S-5 (Poznań - Wrocław - Kłodzko - Boboszów/Dolni Lipka),

międzynarodowa trasa kolejowa AGTC, C 59/2 (Wrocław - Kamieniec Ząbkowicki - Kłodzko - Międzylesie - Praga).

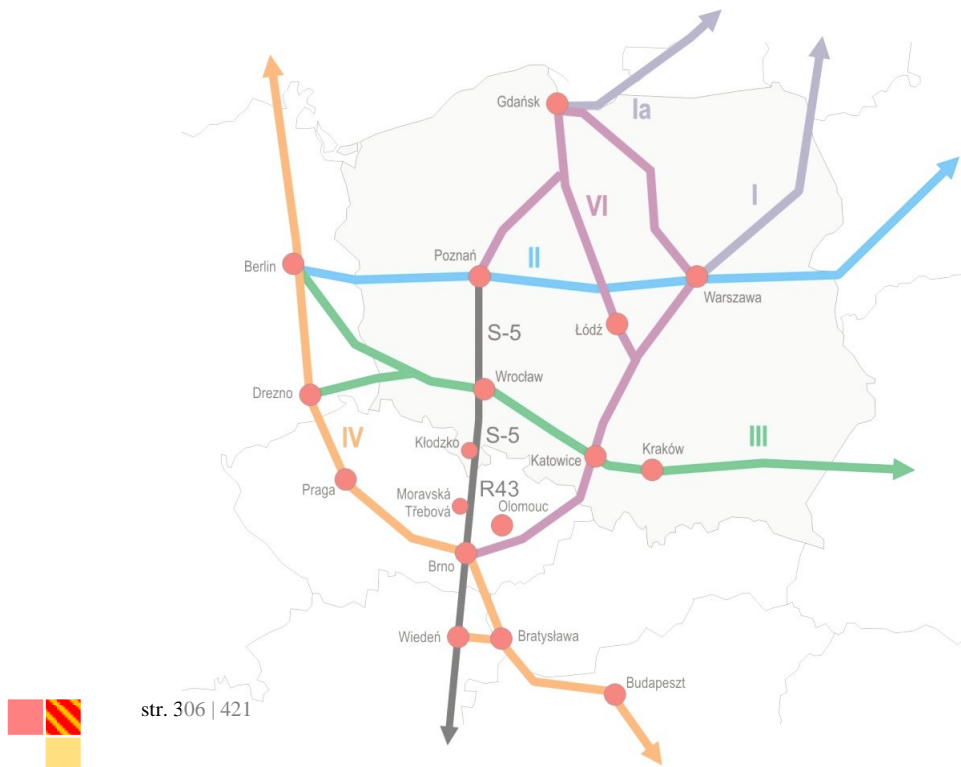
Z roku na rok intensywność ruchu na drodze krajowej nr 8, na odcinku przejście graniczne Kudowa-Zdrój/Náchod - Kłodzko - Wrocław znacznie się zwiększa. Brak obwodnic miast, brak poboczy powoduje, że kierunek pod względem obciążenia osiąga swoją graniczną chłonność. Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad opracowała program „Drogi zaufania. Bezpieczna ósemka” Koncepcja Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pardubickiego przewiduje budowę drogi ekspresowej R-43 na odcinku Brno - Moravská Třebova, niestety dalszy odcinek Moravská Třebova - Boboszów/Dolni Lipka określany jest jako perspektywiczny (długość odcinka Boboszów - Dolni Lipka - Moravská Třebova to około 38 km). Jego budowę może utrudniać przechodzenie drogi R-43 przez obszary chronione programem Natura 2000. Dodatkowo należy zaznaczyć, że realizacja drogi ekspresowej S-5/R43/R52 wpisuje się w oś Bałtyk-Adriatyk. Trasa poprowadzona przez powiat kłodzki, alternatywnie dla przebiegu drogą S-3 przez Lubawkę, stanowi najkrótszą drogę na południe Europy, a jednocześnie najlepiej wpina się w układ dróg po stronie czeskiej.

PLANOWANE INWESTYCJE na EURO 2012 WG GENERALNEJ DYREKCJI DRÓG KRAJOWYCH i AUTOSTRAD, STAN na STYCZEŃ 2008 R.

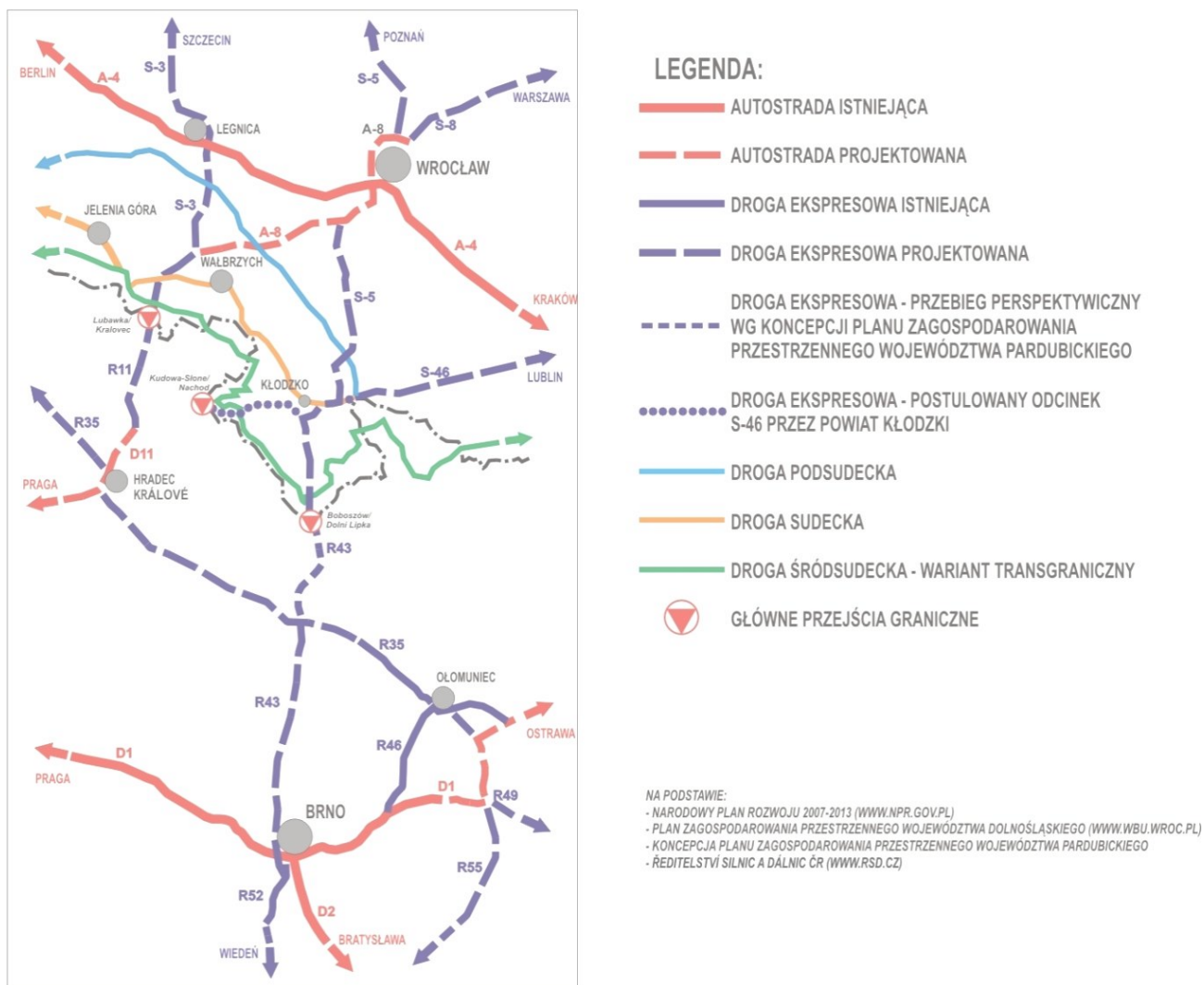
PROJEKTOWANA DROGA S-5. POWIĄZANIE Z PLANEM EUROPEJSKICH KORYTARZY TRANSPORTOWYCH EUROPY

W ramach realizacji projektu europejskiego ED-CIII „Via Regia” finansowanego w ramach Programu Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III B CADSES we współpracy pomiędzy miastem Wrocławiem, powiatem kłodzkim, Wojewódzkim Biurem Urbanistycznym we Wrocławiu oraz krajem Pardubice ustalono możliwy przebieg trasy na odcinku Wrocław – Kłodzko - Lanškroun/Moravská Třebová (długość: 160 km). Dla odcinka polskiego rozważano dwojaki przebieg trasy o różnych oddziaływaniach na sieć drogową oraz środowisko naturalne. Preferowany wariant oferuje optymalne efekty w zakresie odciążenia regionalnej sieci dróg i wykazuje niewielkie konflikty z obszarami chronionymi w Kotlinie Kłodzkiej. Znalezenie trasy dla odcinka czeskiego wymagało większych nakładów ze względu na górzysty teren. w tym przypadku rozważone zostały trzy warianty wraz z jednym podwariantem. Realizacja każdego z wariantów, w razie rozbudowy trasy do drogi szybkiego ruchu, wymagałyby budowy kosztownego tunelu. z tego powodu dla odcinków cząstkowych analizowano kolejne warianty o niższym standardzie rozbudowy, które w przypadku preferowanego wariantu południowego opierałyby się na przebiegu dotychczasowych dróg.

PROJEKTOWANE DROGI W REJONIE POWIATU KŁODZKIEGO

2.4.11.1.1 Projektowana droga ekspresowa S-46

Kotlina Kłodzka historycznie została obrana jako miejsce przekraczania Sudetów przez szlaki handlowe. Wiązą one południowe Niemcy, Pragę, Republikę Czeską z Górnym Śląskiem, Małopolską i dalej Ukrainą. na kanwie tej nitki komunikacyjnej uformowało się najbardziej typowe dla ziemi kłodzkiej pasmo osadnicze o funkcjach uzdrowiskowo - wypoczynkowych.

W tej chwili kierunek pod względem obciążenia komunikacyjnego osiąga swą graniczną chłonność w obrębie województwa dolnośląskiego (droga krajowa nr 8 – odcinek Kudowa-Zdrój/Náchod – Kłodzko oraz droga krajowa nr 46 Kłodzko - Złoty Stok), natomiast w województwie opolskim prowadzone są intensywne prace modernizacyjne drogi krajowej 46. w roku 2005 powstała inicjatywa samorządów terytorialnych województw lubelskiego, świętokrzyskiego, śląskiego, opolskiego oraz dolnośląskiego w sprawie budowy tzw. „Szlaku Staropolskiego” (Dorohusk, Lublin, Kielce, Opole, Nysa, Kłodzko, Kudowa-Zdrój), którego arterie to:

projektowana droga ekspresowa S-46;

istniejąca linia kolejowa, która wymaga podjęcia działań zmierzających do zaliczenia jej przebiegu do europejskiej sieci AGC (Umowa Europejska o głównych międzynarodowych liniach kolejowych) i AGTC (Umowa Europejska o ważnych międzynarodowych liniach transportu kombinowanego).

W wyniku działań podjętych przez poszczególne samorzady terytorialne budowa drogi ekspresowej S-46 została wpisana do NPR 2007-2013. Budowa tej drogi została usunięta z planów rządowych. Także „Plan zagospodarowania województwa dolnośląskiego” nie przewiduje realizacji drogi ekspresowej na odcinku Złoty Stok – przejście graniczne Kudowa-Zdrój/Náchod. Po drugiej stronie granicy w Republice Czeskiej zrealizowano przedłużenie istniejącej autostrady D11 z Pragi do Hradec Kralove, a następnie do Jaromeřa. Dodatkowo należy zaznaczyć, że na drodze nr 33 w Republice Czeskiej kończy się budowa obwodnicy miejscowości Česká Skalice, a na lata 2010-2012 planowana jest budowa obwodnic pozostałych miejscowości Jaroměř i Náchod. Tym samym ok. 24 km od granicy powiatu kłodzkiego (przejście graniczne Kudowa-Zdrój/Náchod) „Szlak Staropolski” zostanie włączony w system europejskich autostrad.

2.4.11.1.2 POŁĄCZENIE PASMA SUDECKIEGO z DROGĄ ŚRÓDSUDECKĄ

Pasma Sudeckie obejmuje dawne województwa jeleniogórskie i wałbrzyskie (wyodrębnione do celów statystycznych jako NTS III), a w części wschodniej wykracza poza granice kraju. Jest to jeden z głównych w Polsce obszarów górskich o wybitnych walorach dla rekreacji, wypoczynku i lecznictwa uzdrowiskowego, oraz jednocześnie ciągnący się po obu stronach granicy system terenów chronionych jak i stary region przemysłowy w większości o cechach przemysłu schyłkowego. Pełne wykorzystanie walorów obszaru sudeckiego wymaga następujących wspólnych działań: odtworzenia równowagi ekologicznej w paśmie pogranicza poprzez eliminowanie źródeł zanieczyszczeń, likwidację i restrukturyzację schyłkowych gałęzi przemysłu, współpracę przy modernizowaniu i rozwijaniu sektora wypoczynku i turystyki celem pełniejszego wykorzystania walorów przyrodniczo - krajobrazowych Sudetów, zwiększenia obustronnej dostępności terenów przyrodniczych poprzez modernizację układu komunikacyjnego, pełniejszego otwarcia pasma w kierunku Sudetów Wschodnich, współdziałania celem przeciwstawienia się klęskom powodzi i innym zagrożeniom.

W celu obsługi komunikacyjnej pasma należy dążyć do realizacji wpisanych do „Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego” szlaków: Drogi Podsudeckiej, Drogi Sudeckiej, Drogi Śródsudeckiej.

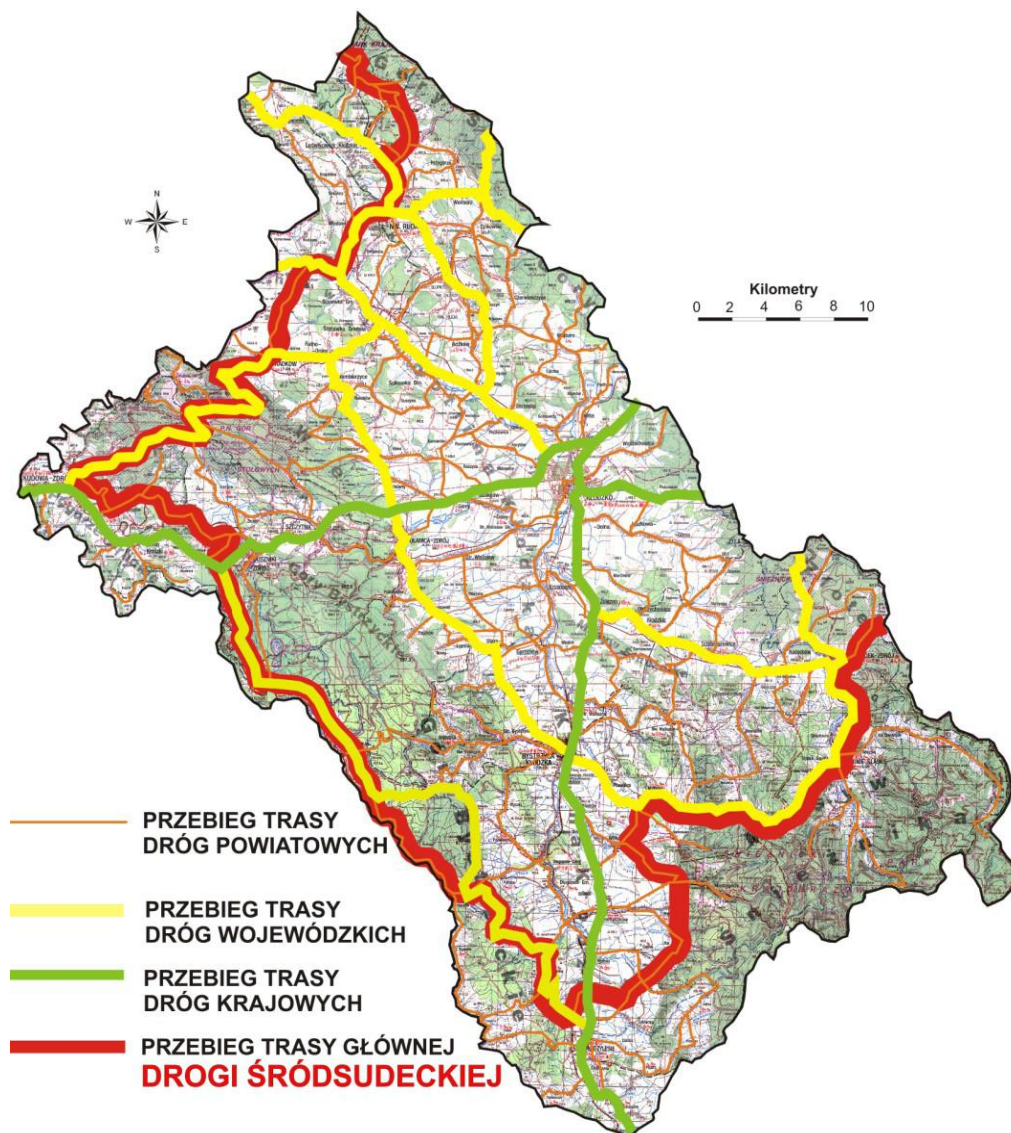
Droga Podsudecka i Sudecka mają charakter gospodarczy. Droga Podsudecka przebiega wprawdzie poza granicami powiatu (Złoty Stok - Ząbkowice - Świdnica - Złotoryja - Gryfów Śląski), ale ma ważne znaczenie w odbudowie powiązań pomiędzy miejscowościami Przedgórze Sudeckiego. Droga Sudecka przebiega przez powiat kłodzki, łączy Złoty Stok poprzez Kłodzko, Wałbrzych, Jelenią Górę ze Zgorzelcem. Obie drogi przebiegają głównie drogami wojewódzkimi i w chwili obecnej znajdują się generalnie w bardzo złym stanie technicznym.

Utworzenie jednolitej trasy o walorach turystycznych, biegnącej przez obszar Sudetów, ujęto w „Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku” zapisując jako cel: „uruchomienie - przy współudziale czeskich partnerów - sudeckiej drogi turystycznej, jako głównej osi systemu usług rekreacyjnych w regionie” oraz „wdrożenie nowego modelu mobilnej rekreacji w Sudetach”. Hasło modernizowania infrastruktury wzdłuż granicy, tak, aby z drogami przecinającymi granicę tworzyły oś wzmacniającą rozwój pogranicza pojawia się również w „Strategii rozwoju pogranicza polsko-czeskiego”, której ostateczna wersja została przyjęta w dniu 8 lutego 2000 r. przez Polsko-Czeską Komisję Międzyrządową ds. Współpracy Transgranicznej. Trasa Drogi Śródsudeckiej ma swój początek na wschodzie w Górach Opawskich po stronie czeskiej, a na stronę polską trasa drogi przechodzi w Dolinie Białej Łądeckiej. Dalej Droga Śródsudecka przechodzi przez Pasma Sudetów Wschodnich, Środkowych i Zachodnich transgranicznie przez teren Polski i Czech do Obniżenia Żytawsko-Turoszowskiego po stronie polskiej i wchodzi na teren Republiki Niemieckiej w Górach Łużyckich. Długość drogi to około 360 km.

W pierwotnej wersji przez powiat kłodzki trasa drogi prowadziła od przejścia granicznego Otovice/Tłumaczów przez Kłodzko do Złotego Stoku. Dzięki staraniom władz powiatu kłodzkiego w 1999 roku, podczas debat nad przebiegiem drogi, znacznie wydłużono trasę drogi w obrębie powiatu kłodzkiego.

Tym samym wyznaczono jej trasę od przejścia granicznego Otovice/Tłumaczów do przejścia granicznego Lutynia/Travna poprzez najpiękniejsze górskie regiony ziemi kłodzkiej, wydłużając jej przebieg do około 142 km. Głównym argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem było zwiększenie dostępności obszarów turystycznych powiatu, zaktywizowanie gospodarczo zwłaszcza nie w pełni odkrytych rejonów ziemi kłodzkiej. Zadanie realizacji Drogi Śródsudeckiej zostało zapisane w strategii rozwoju powiatu kłodzkiego, a trasa drogi została naniesiona na mapę „Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego”, przyjętego we wrześniu 2002 r. przez Sejmik Samorządowy Województwa Dolnośląskiego, w przebiegu postulowanym przez powiat kłodzki. Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu opracowało „Studium zagospodarowania przestrzennego pasma Drogi Śródsudeckiej”, które zostało przyjęte dnia 17 czerwca 2003 r. przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego. Przyjęte studium uszczegółowia trasę drogi oraz wprowadza całkowity przebieg po stronie polskiej z powiązaniami transgranicznymi z równolegle prowadzoną trasą drogi po stronie czeskiej. w chwili obecnej trwają prace nad opracowaniem przebiegu drogi po stronie czeskiej w ramach prac nad „Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko-czeskiego”. Idea Drogi Śródsudeckiej, wraz z powiązanymi przedsięwzięciami na obszarze powiatu kłodzkiego, jest realizowana w ramach programu „PROTURYSTYCZNA AKTYWIZACJA POLSKIEJ CZĘŚCI EUROREGIONU GLACENSIS w PAŚMIE DROGI ŚRÓDSUDECKIEJ”. Przedstawiony wiodący program rozwoju ma za zadanie zwiększyć skuteczność i szanse starań o dofinansowanie inwestycji z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

2.4.11.1.3 Połączenia kolejowe

O dostępności komunikacyjnej subregionu decyduje linia Wrocław-Międzylesie C-E59/2, która jest elementem sieci europejskiej łączącym dwa korytarze transportowe: we Wrocławiu C-E 30 (Drezno-Kijów), a w Uści nad Orlicy C-E 40 (Berlin-Wiedeń). Aktualnie w strefie przygranicznej linia znajduje się w trakcie przebudowy. Zakończenie prac budowlanych i trakcyjnych pomiędzy Domaszkowem a Letohradem pod koniec 2008 roku umożliwi przywrócenie komunikacji międzynarodowej (już w ramach rozkładu jazdy 2008/9). Pojawi się także możliwość rozszerzenia sieci połączeń dalekobieżnych krajowych (wymaga to aktywności władz lokalnych przy ustalaniu relacji komunikacyjnych i tworzeniu nowego rozkładu jazdy). Naszym zamiarem jest wznowienie połączeń zawieszonych przed kilku laty, a umożliwiających dojazd do naszych uzdrowisk i miejscowości turystycznych z dużych aglomeracji miejskich.

OBSŁUGA LOKALNEGO RUCHU OSOBOWEGO I PRZEWÓZ ŁADUNKÓW

Problemy transformacyjne kolei spowodowały drastyczne zmniejszenie się jej udziału w przewozach (osobowych i towarowych) na terenie powiatu kłodzkiego. Praktycznie poza kierunkiem Kłodzko - Bystrzyca Kłodzka - Międzyzlesie przewoźnicy autobusowi nie mieli konkurencji. w wyniku tego PKS w znacznym stopniu zmonopolizował obsługę ruchu osobowego na tym terenie. Postępująca degradacja stanu technicznego torów na liniach lokalnych była problemem nie rozwiązywalnym z powodu przeznaczania prawie wszystkich środków z budżetu PKP PLK na korytarze europejskie. w minionym roku przewoźnik osobowy PKP Przewozy Regionalne wyszedł z kryzysu i po raz pierwszy odnotował wzrost przewozów o 4,5 mln pasażerów w skali kraju. Otworzyły się możliwości wejścia innych przewoźników na tory. Zwiększyły się przewozy ładunków towarowych na terenie powiatu. w związku ze wzrastającym wydobywaniem surowców skalnych nastąpiła silna presja na przewozy towarowe, a to z kolei wymusiło pewne środki na cele remontowe. Trzeba podkreślić, że dzięki przewozom towarowym lokalne linie nie zostały zlikwidowane (przewóz kamienia i kruszywa, materiałów budowlanych, drewna, węgla, itd.)

W dniu 28 grudnia 2007 r. Sejmik Województwa Dolnośląskiego przyjął uchwałę o utworzeniu spółki „Koleje Dolnośląskie S.A.". Głównym zadaniem spółki jest przewóz pasażerów autobusami szynowymi na terenie Dolnego Śląska. Będzie to drugi obok Przewozów Regionalnych PKP przewoźnik na terenie naszego regionu, czyli wreszcie przełamanie monopolu i konkurencja, co w efekcie powinno przynieść rozszerzenie oferty komunikacyjnej oraz poprawić jakość świadczonych usług. w roku 2008 przewozy będą realizowane na trzech trasach w tym na dwóch obsługujących również miejscowości powiatu kłodzkiego: Lubin – Legnica – Świdnica - Kamieniec Ząbkowicki – Kłodzko – Polanica-Zdrój, Wałbrzych - Nowa Ruda – Kłodzko – Łądek-Zdrój - Stronie Śląskie.

Dwie trasy krzyżujące się w węźle kłodzkim pokryją znaczną część sieci lokalnej, poprawiając częstotliwość połączeń na odcinkach będących w eksploatacji oraz przywracając komunikację tam, gdzie ruch osobowy został zawieszony. Istotnie wzrasta ranga stacji Kłodzko Miasto, która staje się ważnym punktem przesiadkowym z predyspozycjami (dworzec autobusowy) do rozwinięcia zintegrowanego transportu pasażerskiego.

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA PASAŻERSKIEJ KOMUNIKACJI KOLEJOWEJ DLA POWIATU KŁODZKIEGO

Dostępność komunikacyjną powiatu kłodzkiego zapewniają połączenia realizowane pociągami na linii Wrocław – Kłodzko - Międzyzlesie. Pociągi te są skomunikowane we Wrocławiu z pociągami dalekobieżnymi, międzynarodowymi i portem lotniczym, natomiast w Międzyzlesiu z pociągami czeskimi. w węźle kłodzkim następuje rozrząd ruchu osobowego na trzech kierunkach: Nowa Ruda/Wałbrzych, Kudowa-Zdrój i Stronie Śląskie, realizowany lekkim taborem szynowym. Połączenia pomiędzy miejscowościami powiatu realizowane są na trzech liniach lokalnych i magistralnej poprzez węzeł kłodzki taborem kursującym w interwale czasowym skojarzonym z rozkładem jazdy pociągów na linii Wrocław - Międzyzlesie. w węźle przesiadkowym Kłodzko Miasto i stacjach docelowych dążymy do skoordynowania rozkładów jazdy przewoźników tak by docelowo doprowadzić do zintegrowania transportu osobowego na obszarze całego powiatu kłodzkiego.

SIEĆ LINII KOLEJOWYCH na TERENIE POWIATU KŁODZKIEGO

Sieć linii stanowią:

linia magistralna:

Wrocław – Kłodzko – Międzyzlesie,

linie lokalne:

Kłodzko Gł. – Nowa Ruda – Wałbrzych,

Kłodzko Nowe – Kudowa-Zdrój,

Kłodzko Nowe - Stronie Śląskie,

bocznicą: Ścinawka Średnia – Nowa Ruda (Słupiec)

Powiat kłodzki wspiera gminę Radków i inwestorów branży wydobywczej w staraniach o przejęcie linii Ścinawka Średnia-Tłumaczów/Otovice przez województwo dolnośląskie w celu jej odbudowy. Głównym argumentem za odbudowaniem 7,5 km linii jest konieczność wywozu urobku z budowanych kopalń melafiru, które w 2010 roku osiągną zdolność wydobycia 2 mln ton. Dodatkowym argumentem za odtworzeniem tej linii jest obsługa ruchu turystycznego związana z Górami Stołowymi i Broumowskimi Stěnami oraz dojazdy do Kłodzka i Broumova. Jeśli starania w celu odbudowy linii tłumaczowskiej się powiodą, należy podjąć wysiłki, aby odbudować również linię Ścinawka Średnia-Radków. Powiat kłodzki będzie wspierał PKP PLK w doprowadzeniu utrzymywanych przez nią nawierzchni torowych do standardów umożliwiających efektywną eksploatację lekkiego taboru szynowego oraz ruch pociągów.

Wymienione powyżej działania mają doprowadzić do odtworzenia sieci łączącej wszystkie główne jednostki osadnicze powiatu i zapewniającą mieszkańcom oraz gościom szybką, cykliczną, taną i przyjazną ekologicznie komunikację. źródło: „Program Ochrony Środowiska i Plan Gospodarki Odpadami dla powiatu kłodzkiego”, Czyste powietrze, 2003 oraz własne

POWIĄZANIA TRANSGRANICZNE

Działania powiatu powinno zmierzać do odtworzenia powiązań sieciowych z roku 1945:

Kudowa-Zdrój - Náchod Beloves (wykonane w 2004 r. studium, współfinansowane przez miasto Náchod i powiat kłodzki),

Tłumaczów-Otovice (wykonane w 2008 roku opracowanie „Odbudowa linii kolejowej Ścinawka Średnia –Tłumaczów - granica państwa RP/CR – Otovice).

W 2008 roku zakończona została przebudowa odcinka linii kolejowej Międzyzlesie-Dolni Lipka, co przyczyniło się na jakość kolejowego ruchu transgranicznego. Ciągłe jeszcze potrzebna jest budowa łącznicy w Usti n/O, co usprawni bieg pociągów na kierunku Brno, Wiedeń, Bratysława, Budapeszt (bez potrzeby manewrowania lokomotywą wydłuża czas postoju pociągu).

LINIE KOLEJOWE w POWIECIE KŁODZKIM JAKO GŁÓWNA OŚ ROZWOJU TURYSTYKI

2.4.11.1.4 Otwarcie granic na podstawie traktatu z Schengen

Po wejściu Polski i Republiki Czeskiej do Unii Europejskiej granica stopniowo przestaje dzielić oba państwa. Rok 2007 stał się datą przystąpienia Polski do układu z Schengen. Porozumienie to znosi kontrolę osób przekraczających granice między państwami Unii, a w zamian za to wzmacnia współpracę w zakresie bezpieczeństwa i polityki azylowej. Układ dotyczy również współpracy przygranicznej policji. Zarząd Dróg Powiatowych w Kłodzku we współpracy z Wydziałem Komunikacji, Transportu i Dróg Publicznych Starostwa Kłodzkiego dokonał pod koniec roku 2007 przeglądu i inwentaryzacji oznakowania na drogach powiatowych prowadzących do przejść granicznych oraz lustracji stanu technicznego tych dróg, a także dokonał wstępnej oceny możliwości dopuszczenia ruchu określonych rodzajów pojazdów. Szczególną uwagę zwrócono na konieczność ujednoczenia oznakowania drogowego po obu stronach przejścia. w ciągu dróg powiatowych postanowiono dla ruchu samochodowego otworzyć przejścia: Lutynia – Travna, Niemojów – Bartosovice ograniczając odpowiednimi znakami drogowymi dostępność przejścia, a na przejściu Nowa Morawa – Stare Mesto rozszerzono zakres do 12 t dopuszczalnej masy całkowitej. na pozostałych przejściach w ciągu dróg powiatowych przekraczanie granicy pojazdami silnikowymi ze względu na stan infrastruktury drogowej lub brak dróg dojazdowych i łączników drogowych jest niemożliwe lub narażałoby na uszkodzenie pojazdu. Dlatego odcinki dojazdowe do takich przejść zostały oznakowane znakami B-1 „zakaz ruchu” do czasu, aż wspólne inwestycje z partnerami czeskimi pozwolą na otwarcie przejść. Wynikające z powyższego zmiany w organizacji ruchu drogowego zostały zatwierdzone przez Dyrektora Wydziału Komunikacji, Transportu i Dróg Publicznych z upoważnienia Starosty Kłodzkiego. Podobne działania zostały przeprowadzone w przypadku przejść granicznych w ciągu dróg gminnych, wojewódzkich i krajowych.

Dostępność komunikacyjna atrakcji turystycznych o znaczeniu regionalnym

Jednym z największych problemów z jakimi boryka się turystyka kulturowa na Ziemi Kłodzkiej, to problem dostępności szeregu zabytków i obiektów dziedzictwa kulturowego. Ze względu na ich wiek i lokalizację konieczne jest podjęcie pewnych inwestycji poprawiających dostępność komunikacyjną do większości atrakcji turystycznych. Liczne obiekty architektoniczne i zabytki zlokalizowane są w historycznych centrach miast (Kłodzko, Bystrzyca) liczących sobie ponad 1000-lat. Miasta te projektowane były i rozwijały się bez troski o obecne układy komunikacyjne czy dostępność do atrakcji. Wzrastające natężenie ruchu drogowego, coraz większa liczba samochodów osobowych i niedobór miejsc parkingowych to charakterystyczne elementy turystyki na Ziemi Kłodzkiej. Planując projekty do dofinansowania w ramach RPO WD 2007-2013 samorzady chcą zapewnić maksymalną dostępność do swoich flagowych atrakcji turystycznych (w większości o znaczeniu regionalnym) poprzez budowę, przebudowę i modernizację dróg, dojazdów i parkingów.

Jednym z przykładów próby kompleksowego rozwiązania problemów komunikacyjnych w mieście w połączeniu z obsługą ruchu turystycznego i dostępnością do atrakcji turystycznych o znaczeniu regionalnym jest próba wytyczenia Trasy Turystycznej dla zmotoryzowanych w mieście Kłodzku. z założenia trasa ta ma przeprowadzić turystę przez najważniejsze zabytki Kłodzka (o znaczeniu regionalnym): Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych (Galeria Handlowa Twierdza Kłodzko) przy ul. Noworudzkiej, Forteczny Park Kulturowy – Twierdza Kłodzko przy ul. Nowy świat, Forteczny Park Kulturowy – Fort Owcza Góra przy ul. Podgrodzie. Trasa turystyczna dla zmotoryzowanych została wytyczona z uwzględnieniem 'wąskich gardeł' komunikacyjnych i pozwala na ominięcie zatorów oraz najmniej przepustowych ulic i skrzyżowań

2.4.12 Dostępność dla niepełnosprawnych

Zadania powiatu dotyczące wspierania osób niepełnosprawnych określone są przepisami ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Osoby niepełnosprawne oraz ich rodziny stanowią znaczną część lokalnej społeczności, wymagającą szczególnego zainteresowania, różnych form wsparcia i opieki. „Powiatowy program działań na rzecz osób niepełnosprawnych w latach 2007- 2010”, przyjęty uchwałą nr VII/96/2007 Rady Powiatu Kłodzkiego z dnia 25 kwietnia 2007 r. – ma za zadanie ukierunkować i skoordynować liczne działania, jakie mają być realizowane w tej dziedzinie w powiecie kłodzkim. Głównym celem programu jest przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych oraz poprawa jakości życia osób niepełnosprawnych poprzez zapewnienie im warunków do samodzielnego, pełnego i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym, a także kształtowanie wobec nich pozytywnych postaw społecznych.

W Polsce turystyka jest jeszcze ciągle domeną ludzi zdrowych. Sytuacja ta jest spowodowana istnieniem licznych barier utrudniających, a niekiedy uniemożliwiających, udział osób niepełnosprawnych w turystyce. Wynikają one z zaniedbań lat minionych i lekceważenia problemu przez obecnych decydentów. Do najważniejszych z nich należą:

Niedostępność bazy noclegowej, żywieniowej, transportu, obiektów kulturalnych oraz szeroko pojętej infrastruktury turystycznej, tworzonej z myślą o "przeciętnym" człowieku. Tylko w około 10% hoteli stwierdza się dostępność, lecz tylko częściową w przypadku dysfunkcji fizycznych i to w hotelach i pensjonatach wyższych kategorii. Natomiast nie są znane pojęcia dostępności dla osób cierpiących na astmę, posiadających wady serca, alergie, z upośledzeniem intelektualnym, narządów zmysłów czy osób starych i zniedołężniałych.

Sytuacja materialna osób niepełnosprawnych - większość z nich musi utrzymać się z niewysokich rent i zasiłków, osoby starsze z emerytur. Tylko nieliczna grupa posiada stałą pracę. Warunki te pogarsza jeszcze sytuacja ekonomiczna kraju.

Brak odpowiednich regulacji prawnych oraz nie egzekwowanie istniejących zapisów dotyczących samych osób niepełnosprawnych jak określenia miejsca turystyki osób o specjalnych potrzebach w całym rynku turystycznym.

Brak profesjonalnie przygotowanej kadry i placówek do obsługi turystów niepełnosprawnych, które by uwzględniały odrębności związane z rodzajem dysfunkcji. Jest to wynik całkowitej dowolności programowej w systemie kształcenia kadr dla potrzeb rynku turystycznego na szczeblu wyższym. Lukę tę zastępuje się szkoleniami i kursami osób w większości wypadków przypadkowych.

Brak informacji turystycznej skierowanej do osób o specjalnych potrzebach, co jest cechą charakterystyczną polskiej informacji turystycznej w ogóle, brak przewodników, map, folderów opracowanych pod kątem rodzajów dysfunkcji lub niepełnosprawności.

Brak ciekawych i tanich ofert imprez turystycznych ze strony organizatorów turystyki. Biura podróży z uwagi na wysokie koszty i duże ryzyko realizacji organizują imprezy sporadycznie i okazjonalnie. Większą aktywność wykazują głównie stowarzyszenia i nieliczne fundacje. Są to najczęściej wczasy rehabilitacyjne.

Bariery występujące wśród samych niepełnosprawnych, w tym mocno zarysowane tendencje dezintegracyjne tego środowiska (mnożenie stowarzyszeń, brak współpracy między nimi itp.).

Postawy społeczne, które wynikają z braku wiedzy, uwarunkowań kulturowych, zacofania cywilizacyjnego, ignorancji i głupoty.

Niewystarczająca liczba badań naukowych w tej problematyce, a tym samym uboga literatura dotycząca tego przedmiotu.

W stosunku do zdrowych rodaków niepełnosprawni podróżują ponad trzy razy rzadziej. Ich udział w podróżach zagranicznych jest czternastokrotnie mniejszy. Dla wielu turnus rehabilitacyjny pozostaje jedyną szansą, aby zobaczyć Bałtyk, Tatry albo Wieliczkę.

Wielu uważa, że główną przyczyną niewielkiego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w turystyce są bariery architektoniczne i urbanistyczne. Osoby niepełnosprawne nie podróżują, ponieważ znaczna część miejsc i obiektów jest dla nich niedostępna. Poza tym nie mają też czym podróżować, gdyż środki transportu są dla nich niedostosowane. Indywidualny wyjazd na wakacje osoby na wózku traktowany jest jako najwyższy heroizm.

Najlepiej dostosowanymi obiektami noclegowymi w Polsce są hotele wyższych kategorii i uzdrowiska. Jednak polscy niepełnosprawni niemal w ogóle nie korzystają z dostosowanych hoteli w czasie wyjazdów turystycznych. Ich obecność w nich mieści się w granicach błędu statystycznego.

Hotele nie rozwiązują problemów naszych niepełnosprawnych, raczej tylko zagranicznych turystów przyjeżdżających do Polski. Polskich niepełnosprawnych na nie zwyczajnie nie stać. Dlatego nacisk na to, aby baza hotelowa była superdostosowana, jest działaniem wbrew środowisku osób niepełnosprawnych. Należy skupić się na dostosowaniu zwykłych i tanich obiektów. Chodzi o pensjonaty, schroniska, domy wczasowe i wycieczkowe oraz szeroko pojętą agroturystykę. Te obiekty są tragicznie niedostosowane.

Problemem dla pragnącego wyjechać niepełnosprawnego wciąż jest uzyskanie rzetelnej informacji o dostosowanych obiektach noclegowych. o ile łatwo znaleźć informacje o dostępnych hotelach, to poznanie tańszej bazy noclegowej, w tym moteli i schronisk, np. Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych, sprawia spore trudności. w Polsce turysta niepełnosprawny to wciąż ktoś wyjeżdżający na wczasy wraz z innymi niepełnosprawnymi. Również w tym sezonie wyjazd dla nich zorganizują instytucje lub osoby trzecie. Turystyka indywidualna, powszechna dla osób sprawnych, tu praktycznie nic istnieje.

Organizatorzy imprez turystycznych oraz właściciele obiektów noclegowych wyjaśniają, że nie tworzą ofert dla niepełnosprawnych, ponieważ wśród tej grupy nie ma wielu chętnych. a turystyka to biznes. Inwestuje się w to, co przyniesie zysk. Jeśli jest popyt, to jest i podaż. Niepełnosprawni na takie argumenty odpowiadają, że chętnych jest tak niewielu, bo obiekty są niedostosowane. na dowód podają przykład kopalni soli w Wieliczce. Kiedy ten jeden z najpopularniejszych w Polsce obiektów turystycznych dostosował część kopalni dla osób na wózkach, natychmiast przyjechały wycieczki z chętymi. a więc tam, gdzie jest podaż i ceny nie są wysokie, niepełnosprawni szybko się pojawiają. Niestety, wiele obiektów turystycznych w Polsce, zwłaszcza mniejszych, nie stać na dostosowanie. Nie tylko dla turystów poruszających się na wózkach, ale także dla niewidomych i głuchoniemych, którzy potrzebują innych ułatwień i rozwiązań.

Coraz większa liczba osób niepełnosprawnych odczuwa potrzebę wyjścia z domu, zwiedzania i podróżowania. Wielu z nich nie wie, gdzie mogłoby pojechać i co jest dostępne. i to jest rola organizacji pozarządowych, aby dotrzeć do tych osób z informacją. Natomiast rolą państwa jest tworzenie warunków, aby mogły one uczestniczyć w turystyce.

Dużą winę w ograniczaniu turystyki osób niepełnosprawnych, zwłaszcza tej indywidualnej, ponoszą dwie największe polskie firmy transportowe: PKP i PKS. Państwowi przewoźnicy są niezwykle oporni na zmiany, gdy chodzi o wychodzenie naprzeciw potrzebom osób niepełnosprawnych. PKS, w skład której wchodzi ok. 170 firm - prywatnych, spółek akcyjnych i spółek z o.o. - nie ma ani jednego dostosowanego autobusu kursującego na liniach dalekobieżnych.

Mimo istnienia odpowiednich przepisów i dyrektyw Unii Europejskiej Polska pozostaje pod względem dostosowania transportu krajowego dla osób niepełnosprawnych najbardziej niedostępnym krajem w Europie.

Całkowity brak dostosowania autokarów PKS jest przerażający. Od świata odcięte są całe rzesze osób niepełnosprawnych, a już szczególnie te mieszkające na wsiach. Nie tylko dalsze wyjazdy są nierealne, lecz nawet dojazd do urzędu pracy w powiecie, bo osoba na wózku do autobusu się nie dostanie.

PKP, drugi polski państwowy gigant przewozowy, w całym taborze liczącym tysiące wagonów ma niewiele przystosowanych dla niepełnosprawnych. we wszystkich składach ekspresowych i Intercity jest takich wagonów zaledwie kilkanaście. Nie lepiej sytuacja wygląda w przewozach regionalnych.

2.4.12.1.1 Obsługa Turystyczna

Centrum Informacji Turystycznej w Bardzie (od 06.2009)

Pl. Wolności 4, Bardo

Punkt Informacji Turystycznej

Ul. Kolejowa 12, Bardo

Biuro Związku Gmin Śnieżnickich/Biuro Promocji Gminy

Bystrzyca Kłodzka; ul. Rycerska 20

tel: (074) 811- 37-31

fax.(074) 865-37-07

Centrum Obsługi Kuracjusza

Długopole-Zdrój; ul. Zdrojowa 10a

tel: (074) 813- 90-51

fax.(074) 813-90-45

Biuro Informacji Turystycznej

Duszniki-Zdrój; Rynek 9

Tel/fax: (074) 866-94-13

fax. (074) 869-76-76

Urząd Gminy-Biuro Promocji Gminy Kłodzko

57-300 Kłodzko, ul. Okrzei 8a

tel. 074 6474156, fax 074 6474103

Punkt Informacji Turystycznej przy Hotelu Metro

57-300 Boguszyn 79B

tel. 074 8119200, fax 074 8119210

PTTK oddz. 'Ziemi Kłodzkiej' w Kłodzku

57-300 Kłodzko; ul.Wita Stwosza 1

tel/fax: (074) 867-37-40

poczta@klodzko.pttk.pl

Miejska Informacja Turystyczna

57-300 Kłodzko; Pl. B. Chrobrego 1
tel: (074) 865-46-89

Punkt Informacji Turystycznej

57-350 Kudowa-Zdrój; ul.Zdrojowa 44
tel/fax: (074) 866-13-87

Lądecka Informacja Turystyczna/Oddział Biański PTTK

57-540 Lądek-Zdrój; ul.Kościuszki 44
tel/fax: (074) 814-62-55

Punkt Informacji Turystycznej przy Galerii Muzealnej M. Klahra

57-540 Lądek Zdrój, Rynek 1
tel. (074) 8146 482

Biuro Informacji Turystycznej

57-343 Lewin Kłodzki; Plac Kościuszki 10
tel/fax: (074) 869-85-29

Punkt Informacji Turystycznej

Międzylesie, Plac Wolności 1
tel i fax: 074 812 69 36

Biuro Promocji Miasta

57-320 Polanica-Zdrój; ul.Zdrojowa 13
tel. (074) 868-24-44
fax. (074) 868-13-01

Punkt Informacji Turystycznej

57-420 Radków; Rynek 6
tel/fax: (074) 871-22-70

BORT PTTK Stronie Śląskie

Stronie Śląskie; ul.Kościuszki 17
tel/fax (074) 814-13-79

Gminne Centrum Informacji

Stronie Śląskie; ul.Kościelna 12
tel/fax (074) 814-32-32

Gminne Centrum Informacji i Promocji

57-330 Szczytna; ul.Wolności 1
tel/fax: (074) 868-33-33

Informacja Turystyczna

57-330 Szczytna
ul. Wolności 42 (Urząd Miasta i Gminy)
tel. 074 86 83 305 w. 38
fax 074 86 83 020
promocja@szczytna.pl

Miejska Informacja Turystyczna

57-300 Kłodzko; Pl.B.Chrobrego 1
tel: (074) 865-46-89

2.4.12.1.2 Trasy turystyczne dla niepełnosprawnych

trasa spacerowa A

Wokół kłodzkiej twierdzy (ok. 2,5 km) – Kłodzko

Spacer po Kłodzku rozpoczynamy od dworca kolejowego i autobusowego przy ul. Kościuszki.

Na starą, zabytkową część miasta dostajemy się przejściem podziemnym. Przejście i schody są możliwe do pokonania przez wózkowiczów podjazdami, choć dość stromymi. Ulica Grottgera prowadzi nas na średniowieczny most gotycki przez Nysę Kłodzką z sześcioma grupami figur, a następnie ul. Wita Stwosza dochodzimy do serca Kłodzka, czyli pięknego i zabytkowego pl. Chrobrego (Rynku).

Centralnym obiektem jest ratusz miejski, siedziba władz miasta. Pierwotnie został wzniesiony w XIV w., a dzisiejszy wygląd uzyskał po przebudowie w XIX w. Wieżę ratusza wzniesiono u schyłku XVII w. Dalej ulicą Grodzisko podchodzimy pod wejście do twierdzy na Fortecznej Górze (369 m n.p.m).

Niestety, by zwiedzić ten ciekawy zabytek, trzeba pokonać 60 dość wysokich stopni. a jest to najlepiej zachowany XVIII-wieczny system obronny w Polsce, zbudowany na obszarze kilkunastu hektarów. w biegnących pod miastem wielokondygnacyjnych piwnicach kupieckich, używanych przez miejscową ludność jako schronienie w okresie wojen, urządzono Podziemną Trasę Turystyczną im Tysiąclecia Państwa Polskiego liczącą 600 metrów długości.

Wyjście z trasy znajduje się tuż obok wejścia do twierdzy kłodzkiej, gdzie do zwiedzania udostępniono system chodników minerskich, służący obronie budowli w czasie oblężenia, potocznie zwany „Labiryntem”. Ten podziemny korytarz mogą też zwiedzać wózkowicze, jeśli zostaną zniesieni po kilku stopniach wejścia. Jest również możliwość zwiedzenia samej twierdzy przez wózkowiczów „od tyłu”, czy od strony parku przy ul. Noworudzkiej. Oczywiście taki zamiar należy uprzednio zgłosić przewodnikom, którzy za biletami wstępu oprowadzają po zakamarkach twierdzy.

Z fortu rozciąga się wspaniała panorama miasta, przeciętego Nysą Kłodzką. Po opuszczeniu twierdzy wskazane jest spenetrować wąskie uliczki starówki, a głównie między innymi ulice: Czeską, Browarną, Tumską czy Traugutta, odpoczywając równocześnie w cieniu drzew uporządkowanych parków im. Traugutta i Esperanto. w wędrówce po Kłodzku polecieć można jeszcze zwiedzanie prawdziwej skarbnicy dzieł sztuki – kościoła Wniebowzięcia NMP z XIV w. oraz Muzeum Ziemi Kłodzkiej przy ul. Łukasiewicza 4. Obejrzeć też warto liczne renesansowe i barokowe kamienice mieszczkańskie ze starymi portalami. Zresztą wędrując po tym uroczym mieście ciągle, co krok będziemy zaskakiwani jego niezwykłymi śladami z przeszłości.

Trasa spacerowa B

Na deptaku w Polanicy (ok. 3,5 km) - Polanica-Zdrój

Spacer po Polanicy rozpoczynamy od deptaka w pobliżu dworca autobusowego, przy Wzgórzu Marii, u zbiegu ulic Wojska Polskiego, Warszawskiej, Harcerskiej i Mariańskiej. na początku trasy znajduje się turystyczny plan miasta i tras stąd wychodzących. Jest to trasa po chodniku z tzw. polbruku, wyremontowanym i zmodernizowanym po ostatniej powodzi. Trasa ta początkowo wiedzie ul. Zdrojową wzdłuż kapryśnej rzeki Bystrzycy Dusznickiej, o bystrym nurcie.

Jest to fragment trasy zabudowanej licznymi sklepami, kioskami z pamiątkami, restauracjami i punktami gastronomicznymi. Po lewej mijamy neobarokowy kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z 1910 r. i punkt informacji turystycznej. w pobliżu kościoła znajduje się najstarszy budynek z r. 1708 postawiony tu przez jezuitów, w którym przez wiele lat funkcjonował znany w kraju i za granicą Oddział Chirurgii Plastycznej Centrum Medycznego przy ul. Jana Pawła II 2 (dla tej chirurgii wybudowano ostatnio nowoczesny obiekt przy ul. Wiejskiej). Wspomniany deptak jest teraz ulubionym miejscem spotkań turystów, a także mieszkańców miasta.

Po około 400 m, kierując się w lewo, docieramy do pięknego Parku Zdrojowego, o powierzchni 13 ha, przylegającego bezpośrednio do kompleksu pensjonatowo-sanatoryjnego. w parku należy odwiedzić pijalnię „Wielka Pieniawa”, połączoną z halą spacerowo-koncertową. Korzystanie z ujęcia wody mineralnej jest płatne wewnątrz budynku i z automatu na zewnątrz. Do pijalni przylega także Teatr Zdrojowy im. Mieczysławy Ćwiklińskiej. Przy głównej alei, zwieńczonej pomnikiem Adama Mickiewicza, dominuje szpital uzdrowiskowy „Wielka Pieniawa” z pełnym zakresem usług, komnatą solną, dostępny dla osób niepełnosprawnych.

Obok muszli koncertowej znajduje się fontanna, która jest o zmierzchu podświetlana kilkunastoma kolorowymi lampami i w rytmie muzyki tworzy z 726 dysz figury wodne wysokie na 12 m. Cały park, poza fragmentem przy pomniku A. Mickiewicza, jest dostępny dla wózkowiczów. Park opuszczamy ulicą Chrobrego, dalej przez mostek do lasu. Tam obejrzeć można betonową rzeźbę polarnego niedźwiedzia symbolizującego zasięg łądolodu skandynawskiego w zamierzchłych czasach.

Trasa spacerowa C

Po Dusznikach-Zdroju do Dworku Chopina (około 4,2 km) - Duszniki-Zdrój

Spacer rozpoczynamy od, niestety już nieczynnej, stacji kolejowej, schodząc łagodnie w dół ulicą Dworcową lub po 35 szerokich stopniach ulicą Kolejową i dochodzimy do dużego przelotowego przystanku autobusowego na ulicy Świerczewskiego przy trasie Wrocław – Kudowa. Następnie ulicą Słowackiego dochodzimy do zabytkowego Rynku, w pobliżu którego odwiedzić należy kościół św.św. Piotra i Pawła z charakterystyczną kazalnicą w kształcie paszczy wieloryba. Wejście do kościoła również dla osób niepełnosprawnych. Od Rynku, ulicą Kłodzką, dojdziemy do Muzeum Papiernictwa, którego początki sięgają XVI w. Obiekt przystosowany dla osób niepełnosprawnych (zainstalowana winda). Dalej przez pl. Warszawy piękną aleją kasztanowców lub aleją Sybiraków kierujemy się do części uzdrowiskowej. Po drodze możemy skorzystać z wód mineralnych – szczaw wodorowęglanowo-wapniowomagnezowych w dostępnych źródłach „Jacek. i „Agata. Wchodząc do Parku Zdrojowego, idziemy nad rzeką Bystrzycą Duszniczką i mijamy po obu stronach obiekty sanatoryjne i wczasowe. na początku parku warto zatrzymać się przy Dworku Chopina (wjazd dla osób niepełnosprawnych) obelisku i pomniku naszego wielkiego pianisty. Tu na początku sierpnia odbywają się słynne Festiwale Chopinowskie, a koncertów najprzyjemniej słuchać na ławeczkach wokół dworku. Idąc dalej, po lewej stronie mijamy zamknięte źródło „Pieniawa Chopina., a nieco dalej znajduje się pięknie wyremontowana po powodzi pijalnia wód mineralnych (dostępna dla osób niepełnosprawnych), z których można skorzystać za niewielką opłatą. Po prawej zaś jest duży Zakład Lecznictwa Uzdrowiskowego „Jan Kazimierz. należący do Zespołu Uzdrowisk Kłodzkich, a park zamyka kolorowa fontanna „Gigant.. Od parku w górę wiodą drogi do wyciągów narciarskich na Podgórzu oraz na Jamrozową Polanę szlak pieszy.

Trasa turystyczna D

Z Polanicy przez „Piekiełko” na Szczytnik (ok. 3,5 godz.)

Przejście trasy rozpoczynamy w Polanicy na ul. Zdrojowej, a później końcowym fragmentem ul. Krynicznej ze szlakiem turystycznym docieramy na Górę Garncarz i stok nad Piekiełną Doliną. Na trasie podziwiać możemy liczne ciekawe formy skalne. Po około 1,5 godz. dochodzimy opłotkami do zabudowań, wśród których jest między innymi restauracja „Piekiełko”. Do tego miejsca mogą dojechać z Polanicy samochody, a więc także wózkowicze. Za tymi zabudowaniami można wejść na Górę Piekiełną (532 m n.p.m.) z widokiem na Piekiełną Dolinę.

Dalej posuwamy się malowniczą, dość łatwą trasą górską lasem mieszanym, z przewagą iglastego, a poprzetykanym co rusz białymi brzoźami. Las ten obfituje w krzaczki czarnych jagód i grzyby. Po około 45 minutach spokojnego marszu dochodzimy do zamku na Szczytniku (589 m n.p.m.), w neogotyckim stylu przypominającym zamki średniowieczne. Zamek był kiedyś twierdzą, później klasztorem, a obecnie jest ośrodkiem leczenia amkniętego. Będąc tu należy odwiedzić jedynie dostępną dla turystów kaplicę Matki Bożej Królowej Pokoju z unikalnymi rurami spizowymi pełniącymi rolę dzwonka.

Obok jest ośrodek księży misjonarzy z dostępną kawiarnią i kioskiem z pamiątkami. Na zboczu zakonnicy zbudowali kamienną drogę krzyżową i postawili monumentalny krzyż misyjny. Będąc na Szczytniku, trzeba koniecznie schodami wejść na Orle Skały i z pomostu idokowego podziwiać pejzaż Obniżenia Dusznickiego wokół koryta Bystrzycy Dusznickiej, górę Gomole na Wzgórzach Lewińskich i w dali zarys Gór Stołowych. Obserwować też można duży ruch pojazdów na leżącej u stóp drodze międzynarodowej E-67.

Trasa turystyczna E

Z Dusznik-Zdroju do schroniska „Pod Muflonem” (około 2,5 godz. – 5,2 km)

Rozpoczynamy trasę od Muzeum Papiernictwa przy ul. Sprzymierzonych, wchodząc w lewo w ul. Wiejską, która pnie się pod górę pod kątem ok. 20°.

Po 150 m po lewej mijamy Wzgórze Rozalii z kaplicą i tablicą pamiątkową poświęconą pamięci Chopina. Na wzgórzu to wiedzie kilkadziesiąt stromych schodów. Ciągłe posuwamy się wąską asfaltową drogą wzdłuż szlaków turystycznych niebieskiego i żółtego oraz trasy rowerowej. Po kilkudziesięciu minutach zostawiamy po prawej ostatnią zabudowę willową, kończy się też asfalt, a zaczyna droga polna.

Z lewej strony podziwiamy piękną kotlinę międzygórską z rozrzuconymi domostwami wiejskimi. Kierując się drogowskazem, skręcamy w prawo w drogę leśną i po około 250 m docieramy do schroniska „Pod Muflonem” (744 m n.p.m.). Stąd z tarasu widokowego podziwiamy panoramę Dusznik-Zdroju, a na horyzoncie rysują się Góry Stołowe.

Osoby sprawniejsze schodzą do Dusznik leśną ścieżką turystyczną, niekiedy dość stromą, która prowadzi obok ośrodka wypoczynkowego STARTU „Strzecha” przy ul. Górskiej, a następnie ul. Podgórską do Parku Zdrojowego. Osoby mniej sprawne powinny wrócić na łagodnie schodzącą ul. Wiejską.

Trasa spacerowa F

Od Kudowy-Zdroju do Czermej (ok. 4,5 km)

Kudowa jest idealnym miejscem wypoczynku dla ludzi zmęczonych uciążliwościami życia i cierpiących na wiele schorzeń. Daje też szanse skutecznej rehabilitacji dla osób niepełnosprawnych.

Sprzyja temu też łagodny klimat i położenie w kotlinie, u stóp zalesionej Góry Parkowej i osłonięte Górami Stołowymi i Wzgórzami Lewińskimi. Kudowa ma piękne trasy spacerowe dzięki Parkowi Zdrojowemu założonemu w połowie XVIII w., z wieloma starymi drzewami, także egzotycznymi, z zabudowaniami pijalni wód mineralnych, salą i muszlą koncertową, halą spacerową i znanymi, eleganckimi sanatoriami – „Zameczek” i „Polonia”.

Park jest w pełni dostępny dla wózkowiczów. Od tej części parku przy „Zameczku”, znanej w lecie z ekspozycji okazałych kaktusów, rozpoczynamy nasz przedłużony spacer. Po prawej napotykamy pomnik Stanisława Moniuszki, a po lewej Teatr pod Blachą i miejsce spotkań szachistów. Podążamy szeroką aleją z ławkami po obu stronach i po prawej docieramy do altany z ujęciem wody mineralnej. Po około 600 m na skraju parku jest duży staw zdrojowy, zarybiony, ze sprzętem pływającym.

Za stawem przy ul. Granicznej jest przejście turystyczne do Republiki Czeskiej na rzeczce Czermnica dla tzw. ruchu lokalnego, którym można przejść na drobne zakupy w miejscowych kioskach i sklepach. Dalej do Czermej możemy dotrzeć ulicą Kościuszki, a także ulicą Moniuszki obok Wzgórza Kaplicznego. Od stawu do Kaplicy Czaszek i dzwonnicy św. Bartłomieja dzieli nas 1100 m. Kaplica Czaszek zbudowana została w 1776 r. przez księdza Tomaszka z kości ok. 3000 ludzi – ofiar epidemii i wojen śląskich. w piwnicy kaplicy spoczywają szczątki dalszych 20 tys. ofiar. w Czermej-Bukowinie działa znany dziecięcy ośrodek rehabilitacyjny.

Trasa turystyczna G

Z Kudowy do „Marii” (4,8 km)

Trasę rozpoczynamy od Altany Kamiennej w Parku Zdrojowym, idąc szlakiem turystycznym ul. M. Buczka, a pozostawiając po prawej hotel „Kosmos”, docieramy do rzeczki Bystra.

Skręcamy w prawo i przy rzeczce podążamy ulicą Nad Potokiem w kierunku widocznego kościółka św. Katarzyny z XVIII w. z barokową amboną i ołtarzem. Wędrujemy dalej na południe obok cmentarza, przecinamy drogę E-67, mając po lewej domki kempingowe miejscowego OSiR-u i słynne polsko-czeskie targowisko.

Posuwając się groblą i dróżką przez łąkę, dochodzimy do szczytu Brzezcie i za nim schodzimy w dół do Zielonej Doliny i następnie terenu leśnego. Przez las wydeptana przez turystów, pątników i miejscowych ścieżka doprowadzi nas do kaplicy i źródła „Marii”. Wrócić do centrum Kudowy możemy szeroką drogą polną, a następnie asfaltową, obok śmietniska, przecinając znów trasę E-67 i przez Słone dochodząc do ul. Nad Potokiem.

Trasa turystyczna H

Przełęczą Łądecką do Czech na piwo (ok. 5,2 km)

Tę dość długą, ale nieuciążliwą trasę rozpoczynamy od starej mieszkalnej części Łądka. Warto obejrzeć renesansowy ratusz z XVIII-XIX w. na środku Rynku, zachowanego w średniowiecznym układzie i zabudowie, z zabytkowymi kamieniczkami i podcieniami w pierzei północnej. Przejść należy przez most św. Jana Nepomucena, o kamiennej konstrukcji z 1568 r., z figurą patrona obiektu.

Dalej w prawo ulicami Łąkową, Klonową, Zamenhofska pod Wzgórzem Trzech Krzyży, skręcając w lewo, docieramy do zaniedbanej wsi Lutynia. Od tej wsi w prawo drogą polną przez łąkę i przełęcz docieramy do turystycznego przejścia granicznego do Czech Lutynia – Travna. Leśna droga po około 200 m doprowadzi nas do sklepu i baru, gdzie można zrobić zakupy i napić się czeskiego piwa. Do Łądka-Zdroju wracamy utwardzoną drogą obok kamieniołomu bazaltu i byłej strażnicy granicznej. Schodząc tą drogą ciągle w dół, podziwiać można piękne widoki zabudowań Łądka, a na horyzoncie masywy Śnieżnika i Czarnej Góry.

Trasa spacerowa I

Po Łądku od „Jerzego” do „Jubilata” (3,2 km)

Spacer po części uzdrowiskowej, czyli-Zdroju, rozpoczynamy od przystanku autobusowego i parkingu przy ul. Konopnickiej, podążając ul. Spacerową do pl. Partyzantów, a nieco dalej przy ul. Paderewskiego warto obejrzeć gruntownie zmodernizowane sanatorium „Jan”. Jeszcze około 100 m i znajdujemy się przy Zakładzie Przyrodoleczniczym „Jerzy” – najstarszym zabytkowym obiekcie z XV w. w tym budynku kuracjusze korzystają z większości zabiegów balneologicznych.

Idąc dalej, nieco pod górę i w lewo, jesteśmy pod amfiteatrem, a przed Domem Zdrojowym w Parkuim. St. Moniuszki. Przez park prowadzi cienista alejka wśród drzew wychodząca na historyczny obiekt-Zdroju – „Wojciech”, pieczołowicie po wielu latach odrestaurowany z łazienkami, basenem i na piętrze (jest winda) z wyjątkowej urody pijalnią wód mineralnych (wstęp płatny). Okolice „Wojciecha” to miejsce spotkań kuracjuszy, otwarte źródła wody mineralnej „Chrobry” i „Dąbrówka” oraz basen pływacki i kościółek na placu Mariańskim. na początku ul. Wolności po lewej zachęca do spacerów duży park 1000-lecia ze starodrzewem i asfaltowymi ścieżkami. Przy ul. Wolności zlokalizowanych jest kilka pawilonów sanatoryjnych, wchodzących w skład dużego kompleksu leczniczego „Adam”.

Jeszcze około 100 m i docieramy do najnowszego, ciekawego pod względem architektonicznym i umiejętnie wkomponowanego we wzgórze dużego szpitala uzdrowiskowego „Jubilat”. na parking wracać możemy ulicą Graniczną nad odkrytym basenem pływackim lub z lewej strony-Zdroju przez ogródki działkowe, obok wyciągu narciarskiego. Do centrum uzdrowiska ulicą Kopernika lub Aleją Marzeń.

Trasa spacerowa bis J

Na obrzeżach Łądka-Zdroju (ok. 2,1 km)

Łądek-Zdrój to uzdrowisko o wyjątkowo dużych walorach rehabilitacyjnych, licznie odwiedzane przez osoby niepełnosprawne i wózkowiczów. Wokół jest wiele uroczych tras spacerowych. Jedną z nich prezentujemy jako łatwą i dostępną dla wszystkich. Rozpoczynamy spacer od Zakładu Przyrodoleczniczego „Jerzy”.

Za sanatorium „Jan” skręcamy w lewo, mijając po prawej parking strzeżony, komercyjny staw i letnią restaurację. Po lewej tzw. ośla łączka, w lecie popularne miejsce plażowania. Po około 400 m docieramy do łądeckiego arboretum o pow. 2 ha, grupującego kilkadziesiąt gatunków drzew z całego świata, z ławeczkami nad potokiem Jadwiżańskim. Nieco dalej czynne źródło Jadwigi z krystaliczną wodą, dające możliwość odpoczynku. Idąc nad ogrodzeniem arboretum lasem bukowo-świerkowym dochodzimy do skraju Śnieżnickiego Parku Krajobrazowego, z widokami w niektórych miejscach na Czarną Górę. Do zabudowań-Zdroju wracamy ulicami Leśną i Ostrowicza.

Trasa spacerowa K

Od Długopola-Zdroju do Poręby (ok. 3,8 km)

Spacer rozpoczynamy przy Zakładzie Przyrodoleczniczym „Karol”, klubie kuracjusza i ujęciach wody mineralnej na skraju Parku Zdrojowego. To piękny, dobrze zagospodarowany park, będący skupiskiem kilkadziesiątletniego starodrzewu i krzewów z domieszką gatunków niemiejsowych. Wspaniała jest 600-metrowa aleja lipowo-klonowa. w pobliżu godny odwiedzenia kościół św.św. Piotra i Pawła, wzniesiony w XV w., z gotycką wieżą przykrytą renesansowym hełmem.

Dochodząc do południowego krańca parku ulicą Zdrojową, na rozwidleniu kierujemy się lewą odnogą w kierunku miejscowości Poręba przez Bukową Dolinę nad strumykiem Porębnik. Mijamy kościół, za nim przydrożny krzyż i docieramy do Przełęczy nad Porębą, tuż przy granicy państwa z Czechami.

Jeśli starcza sił, wracamy do Długopola-Zdroju przez Długopole Górne tzw. Złodziejską Ścieżką na zboczu Góry Dębosz (772 m n.p.m.). Ten odcinek trasy jest niedostępny dla wózków, a w ogóle dość trudny do pokonania przez osoby niepełnosprawne ciężiej uszkodzone.

Trasa turystyczna L

Z Dusznik-Zdroju na Jamrozową Polanę (około 5,2 km)

Od Parku Zdrojowego ulicami Zdrojową, Orzechową i Willową docieramy do ul. Wybickiego, od której w lewo pod Miejską Górę (609 m n.p.m.) odchodzi wąska droga asfaltowa z drogowskazem na Jamrozową Polanę za czerwonym szlakiem turystycznym. Jest to urocza trasa lasem mieszanym, z przewagą świerków. Bliżej zabudowań Dusznik ławki do odpoczynku. Kilkadziesiąt metrów przed Jamrozową Polaną droga zamknięta szlabanem, który osoby niepełnosprawne poruszające się na wózku mogą ominąć lub z prawej strony dotrzeć drogą polną z widokiem na wijącą się w dole ruchliwą drogę E-67 do Kudowy.

Od sanatorium „Jan Kazimierz. w Parku Zdrojowym idziemy najpierw ulicą Zieloną, a później ulicą Podgórze, pozostawiając po lewej stronie Czarny Staw i ośrodek wypoczynkowy „Górnik.. Po około

800 m strzałka w prawo pokazuje dróżkę górską, międzyleśną na Jamrozową Polanę. Mogą tę trasę dość łatwo pokonać nawet osoby mało sprawne, ale pragnące ciszy i obcowania z górską przyrodą. Już na Jamrozowej Polanie przecinamy asfaltową ścieżkę treningową, mając po lewej stronie opuszczoną skocznnię narciarską i strzelnicę biathlonu, a po prawej kompleks hotelowo gastronomiczny.

Trasa turystyczna M

Zieleniec – raj narciarzy i przyrodników (ok. 4,5 godz. – 10,5 km)

Do Zieleńca z Dusznik-Zdroju dla doświadczonych niepełnosprawnych turystów o dobrej kondycji wiedzie atrakcyjny szlak turystyczny przez Podgórze, Jamrozową Polanę, Kozią Halę i Drogę Orlicką. Zalecamy jednak dojechać autobusem lub własnym pojazdem, by starczyło sił na zwiedzanie Zieleńca i okolic, a także rezerwatu „Topieliska. Długi spacer po Zieleńcu (możliwy także dla wózkowiczów) pozwala podziwiać tereny wokół szczytu Orlica (1025 m n.p.m), malowniczą Dolinę Słońca i wiele pięknych architektonicznie górskich ośrodków wypoczynkowych. Koniecznie trzeba także odwiedzić kościółek św. Anny z kamienia,

obejrzeć kolumnę maryjną i kamienną rzeźbę św. Jana Nepomucena. z niektórych fragmentów przebiegającej się przez Zieleniec Drogi Orlickiej przy sprzyjających warunkach atmosferycznych roztaczają się piękne widoki na Góry Stołowe, Bystrzyckie i tzw. Obniżenie Dusznickie. Do rezerwatu „Topieliska. najlepiej dotrzeć od kościółka św. Anny wąską ścieżką w dół, do przecięcia Drogi Dusznickiej i przystanku autobusowego „Zieleniec skrót. Za przystankiem ostro

w

prawo, pod górę. w rezerwacie za tablicą informacyjną idziemy w lewo ścieżką wyłożoną drewnianymi balami, zabezpieczoną poręczami i prowadzącą do wieży widokowej. na terenie rezerwatu, głównie bagiennego, poruszać wolno się tylko po wytyczonych ścieżkach.

Trasy biegowe na Jamrozowej Polanie

Trasy biegowe położone na Jamrozowej Polanie znajdują się na rozległej polanie położonej w płytkiej dolinie pomiędzy górami Gajową a Jeleniem ok. 650 - 675 m n.p.m. Dusznickie trasy uchodzą za najlepsze w kraju a ich długość wynosi 12,5 km

Strzelnica na Jamrozowej Polanie została zaprojektowana w oparciu o międzynarodowe przepisy zachowując wszystkie normy. Strzelnica posiada 28 nowoczesnych stanowisk strzeleckich, wszystko jest sterowane elektronicznie. Oparta jest o fiński system Suomen Biathlon Oy. Obecnie jest jedną z najnowocześniejszych strzelnic w Polsce. Oprócz corocznych zawodów organizowanych w biathlonie letnim jak i zimowym przeprowadzane są różnego rodzaju imprezy strzeleckie dla grup zorganizowanych oraz osób indywidualnych.

DUSZNIKI ZDRÓJ
PLAN TRASY BIEGOWEJ – JAMROZWA POLANA

Trasa 1350 m

DUSZNIKI ZDRÓJ PLAN TRASY BIEGOWEJ – JAMROZWA POLANA

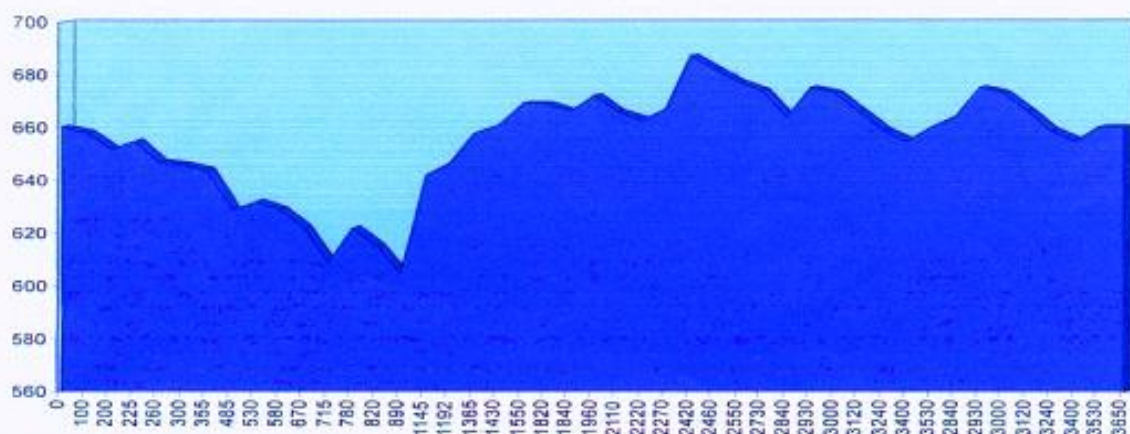
TRASA 3750 M

HD - 82

MC - 64

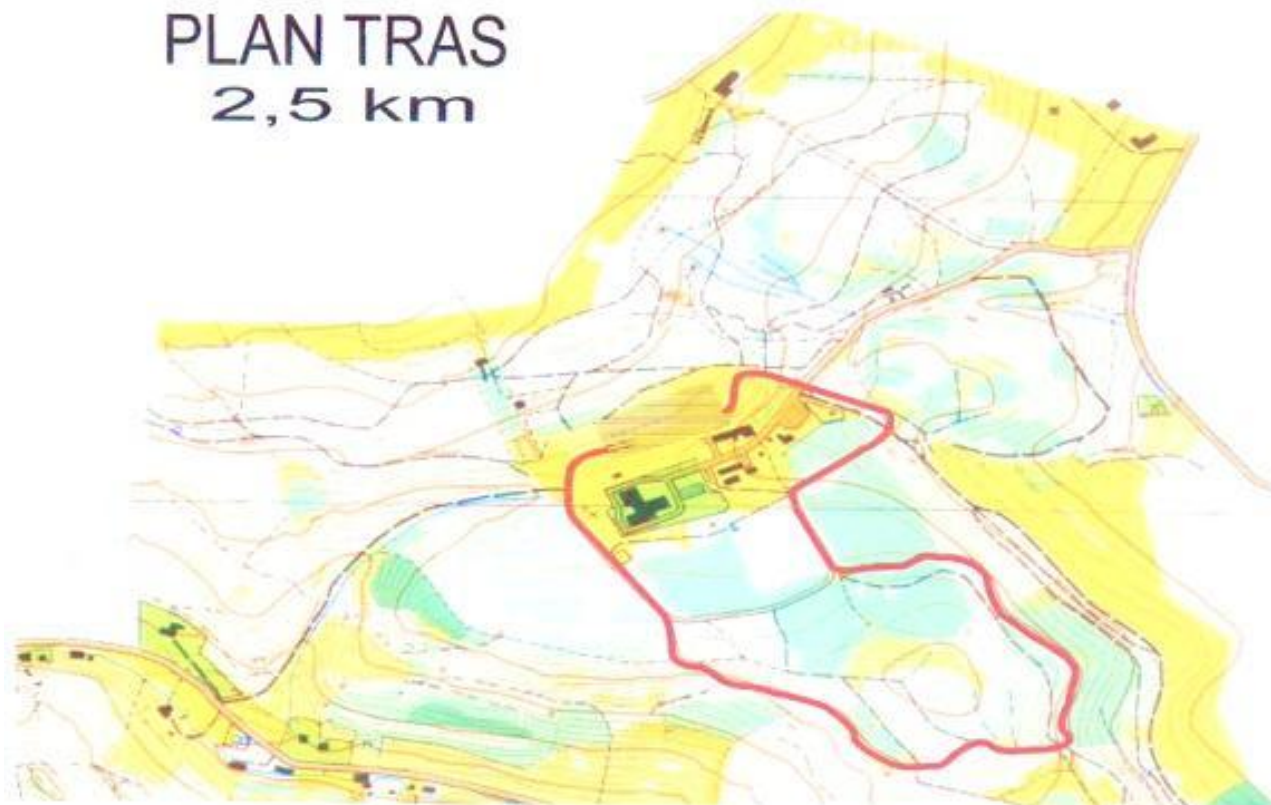
TC - 146

DUSZNIKI ZDRÓJ PLAN TRASY BIEGOWEJ – JAMROZWA POLANA

PLAN TRASY 2,5 km

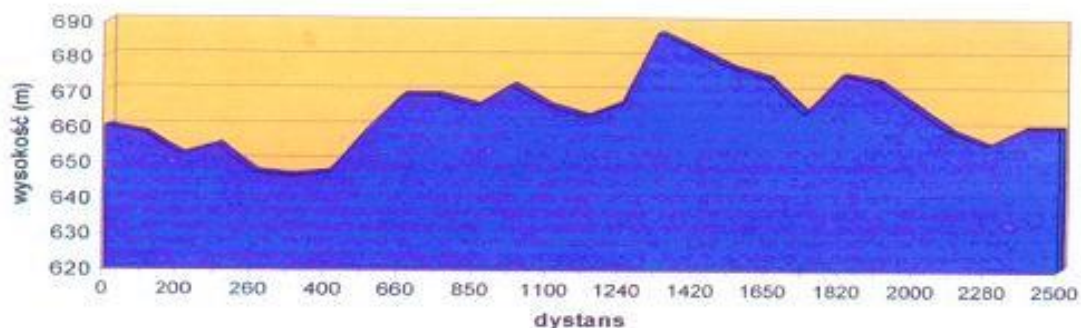

HD - 41

MC - 24

TC - 69

Trasa 2500 m

Trasa Turystyczna Polanica Zdrój

Przechadzkę po Polanicy zaczynamy od krótkiej wizyty w Informacji Turystycznej – znajduje się ona przy ulicy Zdrojowej, która jako pierwsza stała się główną uliczką spacerową uzdrowiska – czyli deptakiem. Kilka lat później, deptakiem nazywać zaczęto też nazywać ulicę Bystrzycką znajdującą się po prawej stronie rzeki.

Na samym początku spaceru dostrzegamy wieżę kościoła pw. WNMP, którego budowę zakończono w 1912 roku. Dochodzimy do ul. Parkowej. Jeśli mamy ochotę, to możemy w tym miejscu przejść na ul. Bystrzycką, by zobaczyć Aleję Gwiazd Koszykówki. Zostawili tu odbicia swoich rąk m.in. (dopisać)

Idziemy dalej ul. Zdrojową. Po naszej lewej stronie mamy fasadę budynku Pijalni oraz zarządu Zespołu Uzdrowisk Kłodzkich, a po prawej dawny Dom Zdrojowy. Tu skręcamy w lewo i wchodzimy do Parku Zdrojowego. Park ma powierzchnię ok. 13 ha. Dwa najważniejsze obiekty tego miejsca to wspomniana wcześniej Pijalnia oraz sanatorium Wielka Pieniawa. Wielka Pieniawa to także nazwa wody mineralnej. Ma ona specyficzny smak i duże walory zdrowotne. w Pijalni znajduje się stała ekspozycja dokumentująca historię rozlewni wody „Staropolanka”.

Wychodzimy na główną aleję parkową. na wprost nas, słabo z tej odległości widoczny, znajduje się pomnik Adama Mickiewicza, a przed sanatorium – fontanna.

Na skrzyżowaniu z ul. Matuszewskiego skręcamy w prawo, a zaraz potem w niewielką alejkę w lewo. Dochodzimy tą dróżką do zagajnika różaneczników (najpiękniej jest tu na początku lata). To już ostatni punkt naszego spaceru.

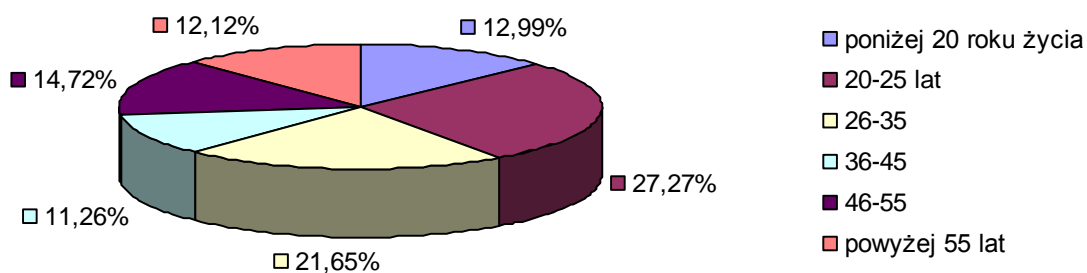
Wracamy znanymi już alejkami Parku Zdrojowego i tuż na muszlą koncertową skręcamy w prawo. Wychodzimy na ul. Parkową. w ten sposób zobaczyliśmy najważniejsze i najciekawsze miejsca Polanicy. Do punktu wyjścia (Informacji Turystycznej) trasę już znamy.

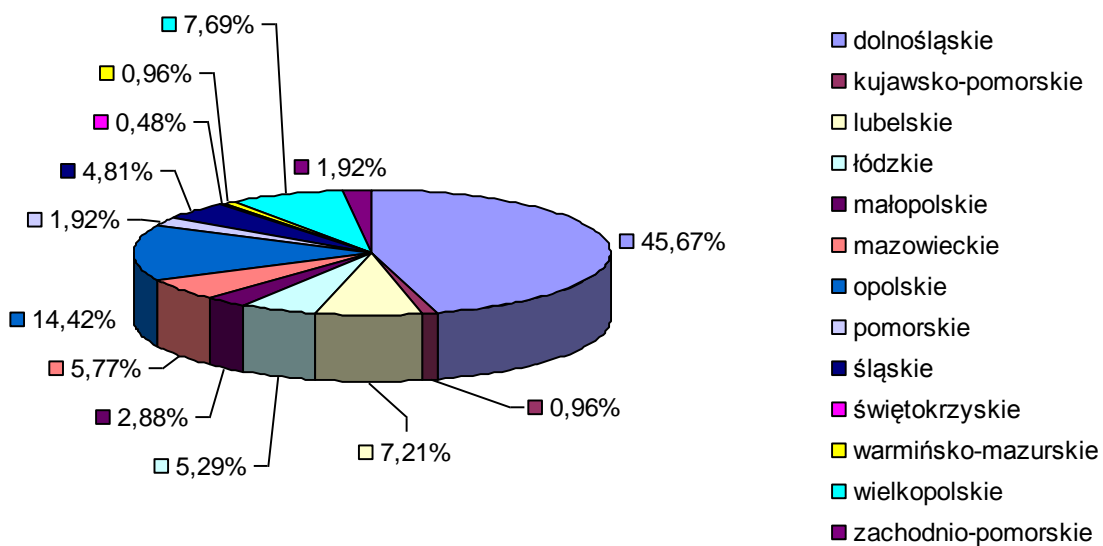
2.5 Dominujące formy turystyki

2.5.1 Wielkość i struktura ruchu turystycznego

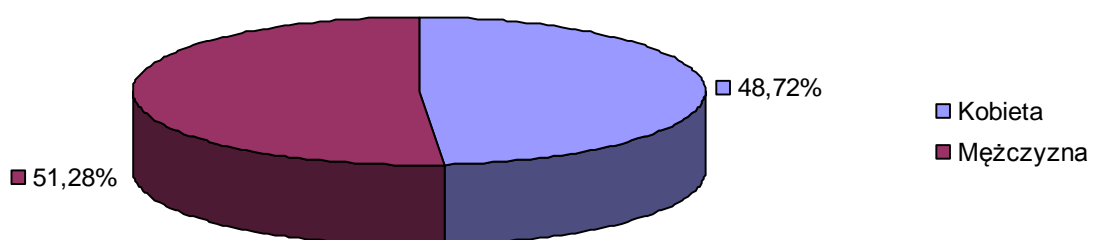
Wiek turystów

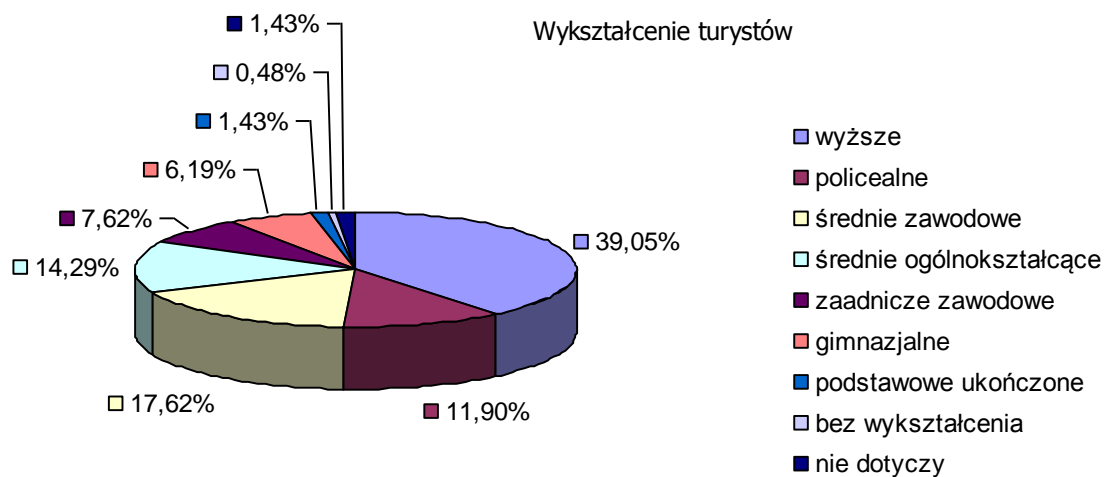
Turyści według miejsca zamieszkania

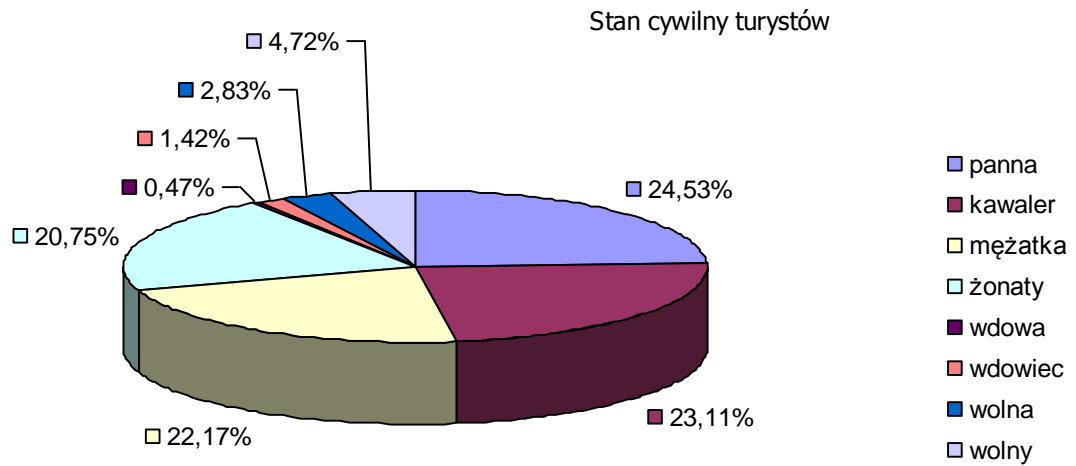

Płeć turystów

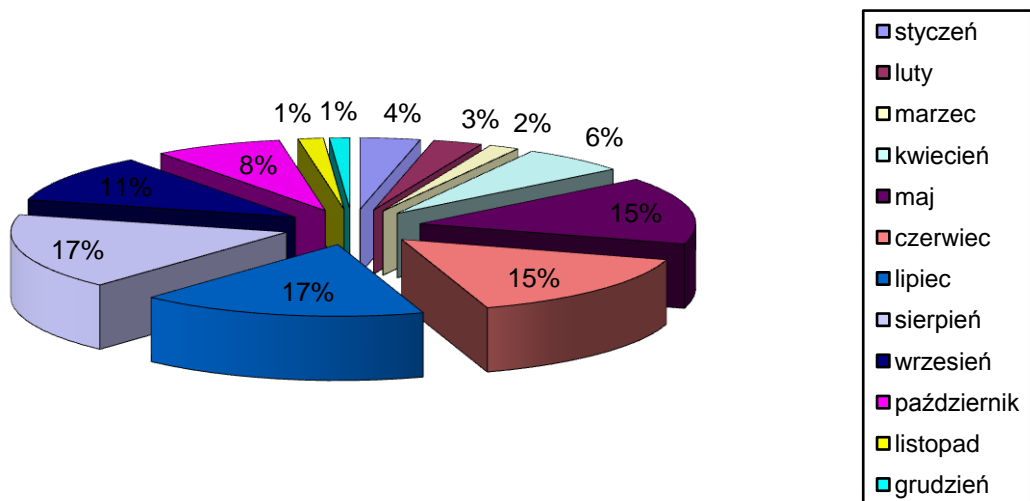

Wykształcenie turystów

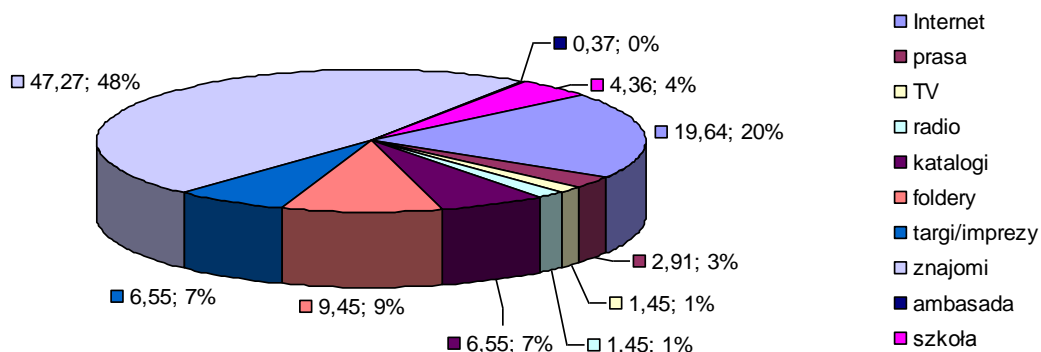

2.5.2 Sezonowość ruchu turystycznego

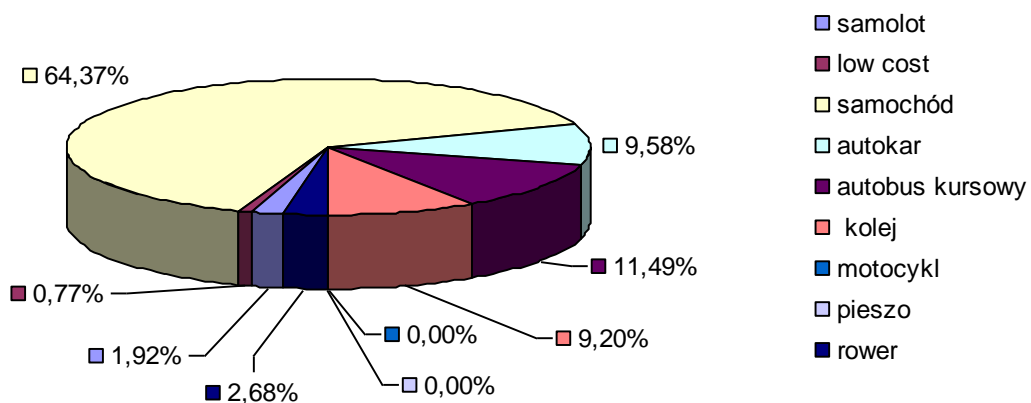

2.5.3 Modele przyjazdu

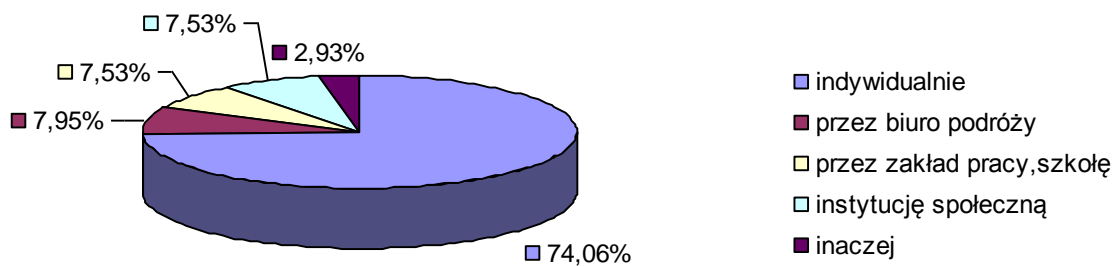
Jakie źródło informacji towarzyszyło Panu(i) przy podjęciu decyzji o przyjeździe?

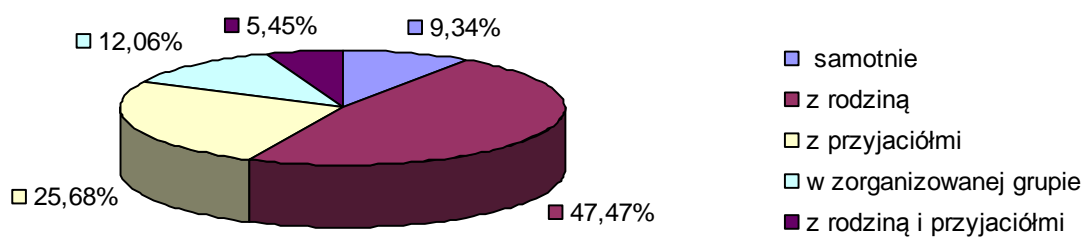
Z jakiego środka transportu korzystał(a) Pan(i) w podróży ?

Czy wyjazd jest zorganizowany ?

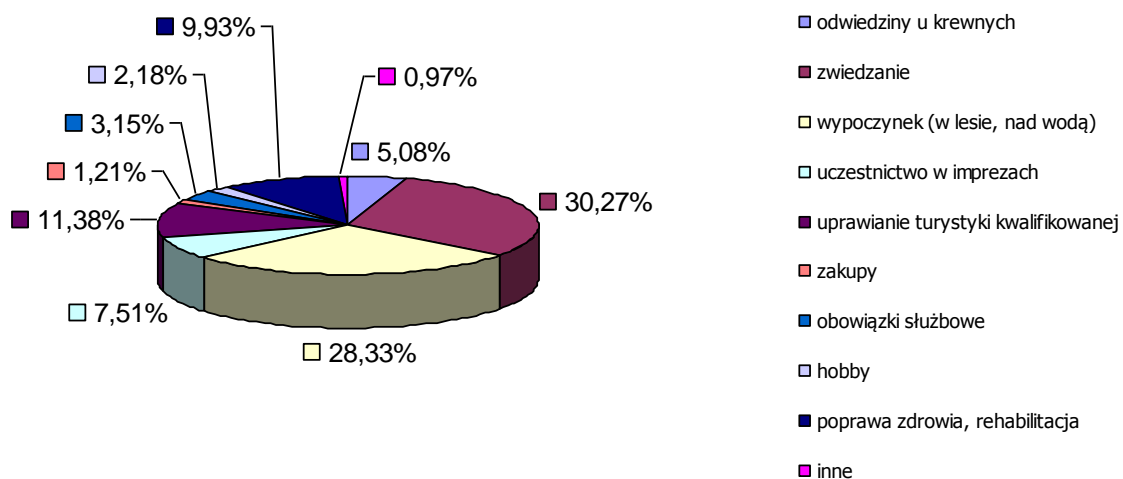

Czy podróżuje Pan(i)?

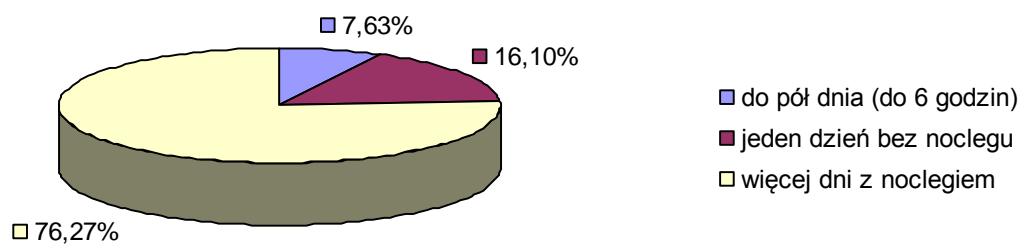

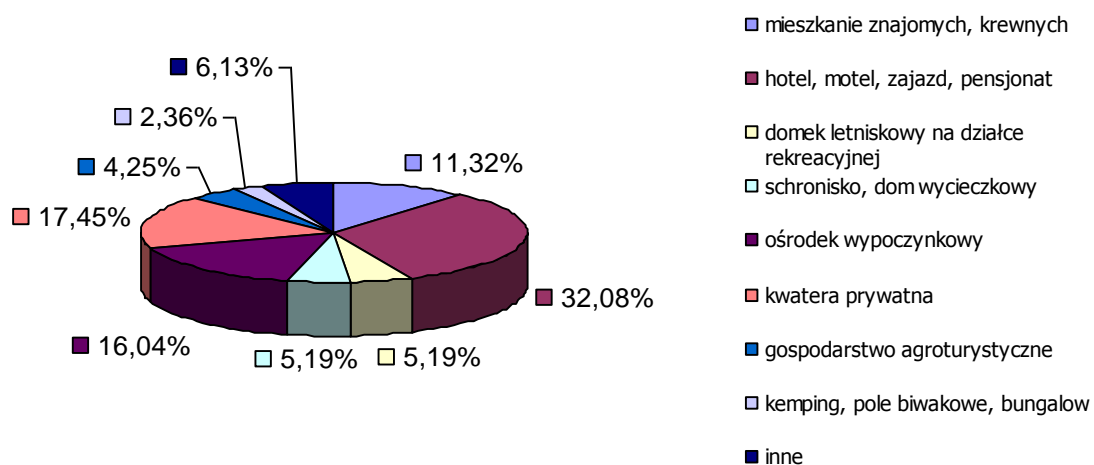
Co jest głównym celem pobytu ?

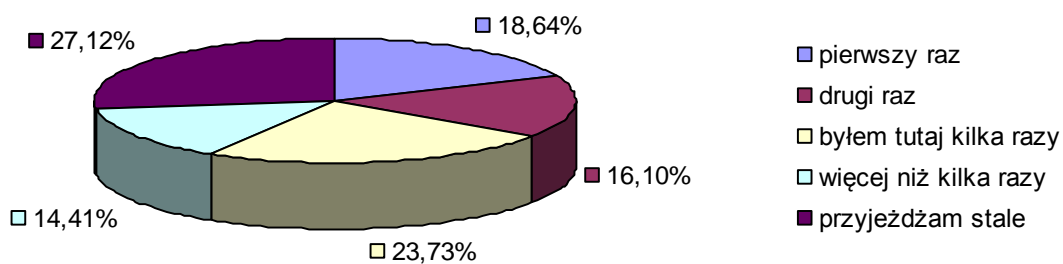
Jak długo czasu zamierza Pan(i) spędzić na Ziemi Kłodzkiej ?

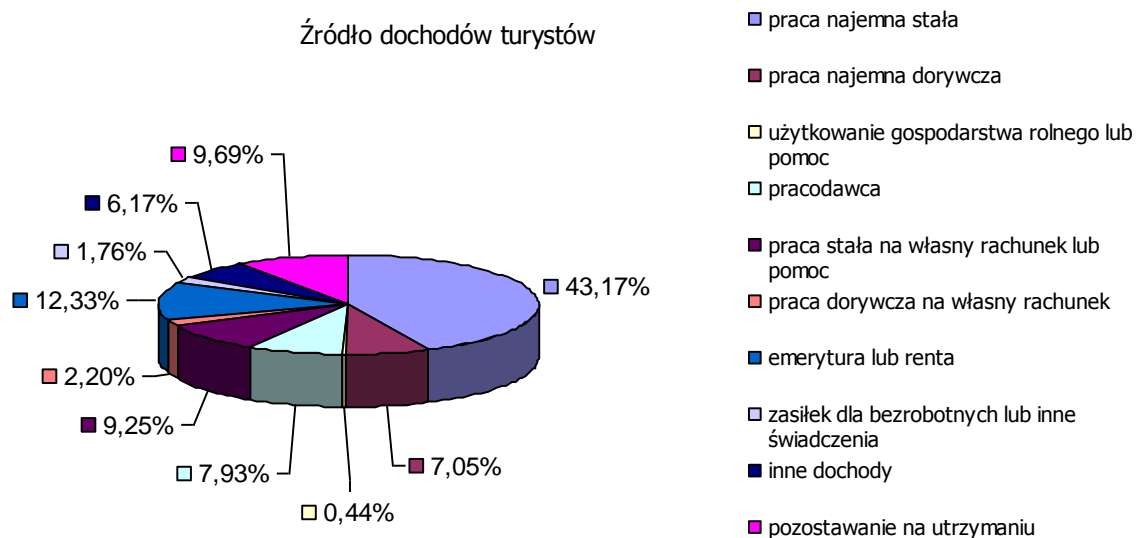
Z jakiego obiektu noclegowego Pan(i) korzysta podczas pobytu na Ziemi Kłodzkiej?

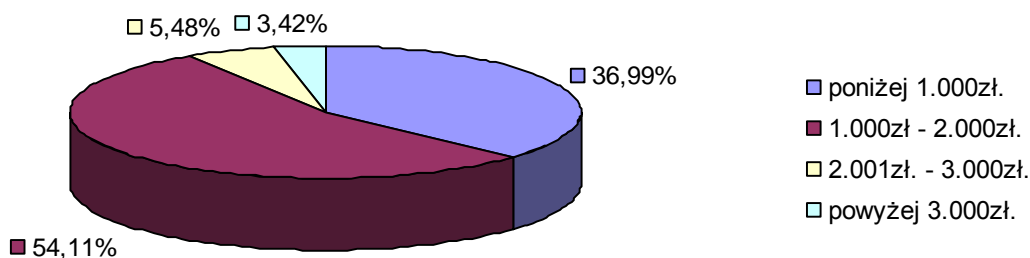
Który raz odwiedza Pan(i) Ziemię Kłodzką?

2.5.4 Struktura społeczno-ekonomiczna odwiedzających

Poziom dochodu na osobę

2.6 Wizerunek regionu

Wizerunek regionu stanowi o powodzeniu planowanych przedsięwzięć. na etapie planowania rozwoju lokalnych produktów turystycznych niezwykle ważnym jest, aby dogłębnie zbadać opinie samych mieszkańców oraz turystów i potencjalnych turystów o samej ofercie turystycznej Ziemi Kłodzkiej jak i o tym jak region odbierany jest na zewnątrz.

Na pozytywne postrzeganie regionu składa się wiele złożonych czynników, im więcej turystów wyjedzie z badanego obszaru z poczuciem dobrze zainwestowanych oszczędności i spędzonego czasu, tym większa szansa na zbudowanie lepszej opinii o regionie wśród tzw. 'grupy pośredniego oddziaływania': znajomych, przyjaciół, bliższej i dalszej rodziny.

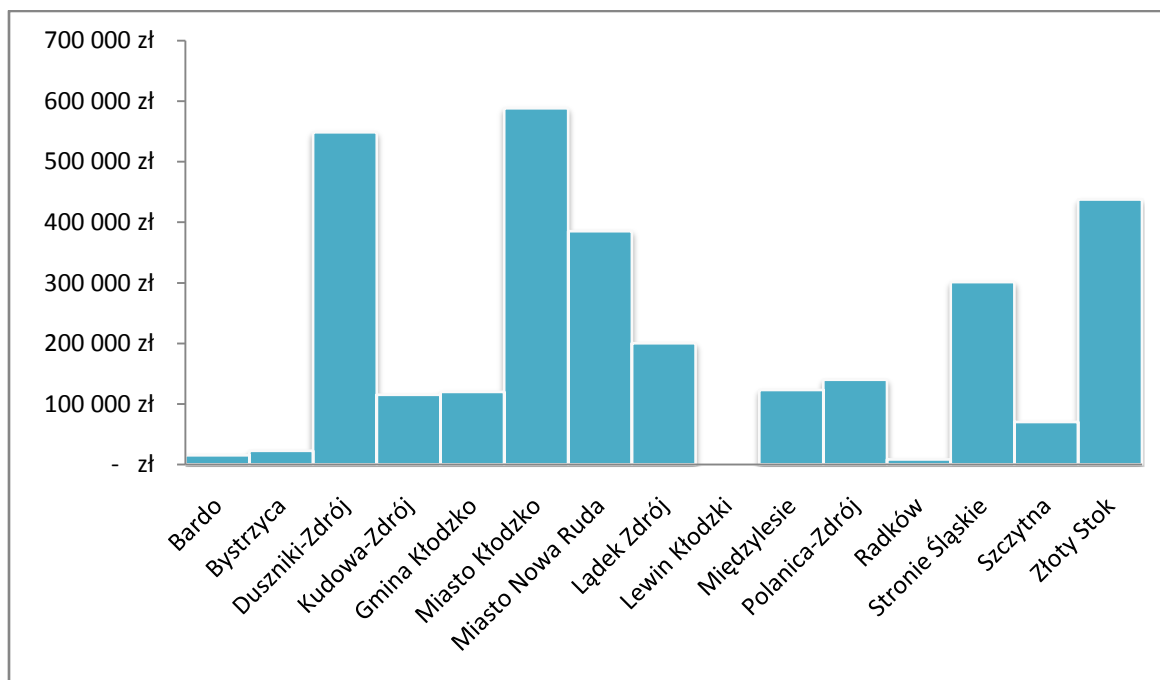

W przypadku gdy opinia o regionie odbiega od oczekiwanej konieczne jest opracowanie grupy specjalnych działań, mających na celu jej poprawę. Służyć temu mogą wszelkie programy lojalnościowe, konkursy, systemy udogodnień w obsłudze turystów. w dobie rosnącej konkurencji między regionami niezwykle istotne jest równoczesne systematyczne działanie w zakresie podnoszenia kwalifikacji personelu zatrudnionego w lokalach gastronomicznych, obiektach noclegowych i innych z sektora usług turystycznych. To właśnie z personelem tych grup przedsiębiorstw turysta ma najczęstszy kontakt podczas pobytu i to od tego kontaktu zazwyczaj rozpoczyna się kształtowanie opinii o regionie.

Jednym z najważniejszych narzędzi do kształtowania opinii o regionie jest proces jego promocji. Niezwykle ważne jest, aby informacje przekazywane w materiałach promocyjnych (reklamach, serwisach internetowych, ogłoszeniach) były wiarygodne i sprawdzone. Nic tak skutecznie nie psuje opinii klienta (w tym przypadku turysty) jak jego rozczarowanie w momencie stwierdzenia rozbieżności oferty promocyjnej ze stanem faktycznym.

2.6.1 Analiza aktywności promocyjnej gmin, organizacji i branży turystycznej

Jednym z kryteriów pozwalających na ocenie aktywności promocyjnej lokalnych samorządów jest ocena środków wydawanych na promocję oraz ilość i nakłady tworzonych materiałów promocyjnych. Poniższe zestawienie zawiera kwoty przeznaczane na promocję przez poszczególne samorzady lokalne.

Wykres 18. Wydatki na promocję poszczególnych gmin badanego obszaru
Opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

2.6.2 Postrzeganie regionu wśród turystów odwiedzających region

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że subregion Ziemi Kłodzkiej jest dobrze rozpoznawany wśród turystów, którzy choć raz go odwiedzili. z badań i przeprowadzonych ankiet wynika, że turyści ci chętnie powracają w kolejnych latach na Ziemię Kłodzką. Swoje decyzje tłumaczą otwartością mieszkańców, dobrymi warunkami zakwaterowania. Wszyscy ankietowani wskazywali jednak na podstawowy problem związany z brakiem spójnej informacji i identyfikacji. Większa część ankietowanych mylnie używała określenia 'Kotlina Kłodzka' w odniesieniu do subregionu Ziemi Kłodzkiej. Kolejnym ważnym uchybieniem w ofercie turystycznej subregionu jest brak informacji o kompleksowej ofercie – turysta przebywający w jednym miejscu nie jest informowany o innych godnych obejrzenia miejscach w okolicy.

Ziemia Kłodzka u większości wywoływała pozytywne skojarzenia z możliwościami:

- wypoczynku, w tym aktywnego (wypoczynek latem i zimą) (57%)
- przeżycia dobrej przygody (36%)
- podreperowania zdrowia (7%)

Duża część turystów powraca na Ziemię Kłodzką dwa razy w ciągu tego samego roku. Związane jest to z możliwością letniego wypoczynku nad wodą, w górach i zimowego: na licznych wyciągach i obiektach narciarskich (np. Zieleniec, gm. Duszniki-Zdrój)

Wśród tych, którzy pierwszy raz odwiedzili Ziemię Kłodzką, aż 86% deklaruje chęć powrotu w najbliższych 12 miesiącach.

Jako jeden z najważniejszych obiektów turystycznych (powód przyjazdu) badani wymieniali:

- Twierdzę Kłodzką (jednak nikt nie zdawał sobie sprawy z istnienia drugiej twierdzy w mieście) – 28%
- Kompleks Osówka i podziemne sztolnie (Nowa Ruda, Złoty Stok) wraz z podziemną trasą turystyczną w Kłodzku 21%
- Szczeliniec Wielki i Błędne Skały 18%
- Zieleniec 17%
- Jaskinię Niedźwiedzią 16%

Jednym z czynników, które w najmniejszym stopniu decydują o planowaniu wypoczynku dłuższego niż weekend, była oferta kulturalna regionu. Jednak wśród turystów weekendowych znaczny odsetek stanowili uczestnicy imprez (Przegląd Filmów Górskich, Festiwal Chopinowski, Dni Twierdzy Kłodzkiej), co wyraźnie wskazuje na ich regionalny charakter

Podobnie układała się kolejność (od najważniejszego) w przypadku pytań o propozycje logotypu Ziemi Kłodzkiej, jednak część z badanych wskazywała na konieczność podkreślenia walorów przyrodniczo-turystycznych przy kreacji znaku, w tym niezwykle rozbudowanej oferty agroturystycznej i ekoturystycznej.

Ze względu na fakt aktualizowania Programu Rozwoju Turystyki Województwa Dolnośląskiego oraz podejmowaną przez Zarząd Województwa inicjatywę kreacji marki Dolnego Śląska konieczne jest dostosowanie się do zawartych w w/w dokumentach nowych wytycznych przy opracowywaniu koncepcji silnej marki Ziemi Kłodzkiej.

2.6.3 Postrzeganie regionu na potencjalnych rynkach

Subregion Ziemi Kłodzkiej jest postrzegany jako region o niezwykłych możliwościach aktywnego spędzania czasu. Wśród ankietowanych mylnie jest również nazywany 'Kotliną Kłodzką', która odnosi się jedynie do niewielkiego obszaru Ziemi Kłodzkiej.

Wśród ankietowanych turystów najczęściej pojawiają się skojarzenia z Górami Stołowymi (w połączeniu z wypoczynkiem w kwaterach agroturystycznych) oraz z uzdrowiskami kłodzkimi, w których była przeważająca większość ankietowanych turystów – 74% - przynajmniej raz w życiu.

Badani wskazywali na niezwykłą różnorodność oferty, szerokim wachlarzu możliwości spędzania wolnego czasu i aktywnego wypoczynku. Jednocześnie turyści zwracali uwagę na brak spójnej informacji i oferty pozwalającej na dokładne zaplanowanie pobytu na Ziemi Kłodzkiej.

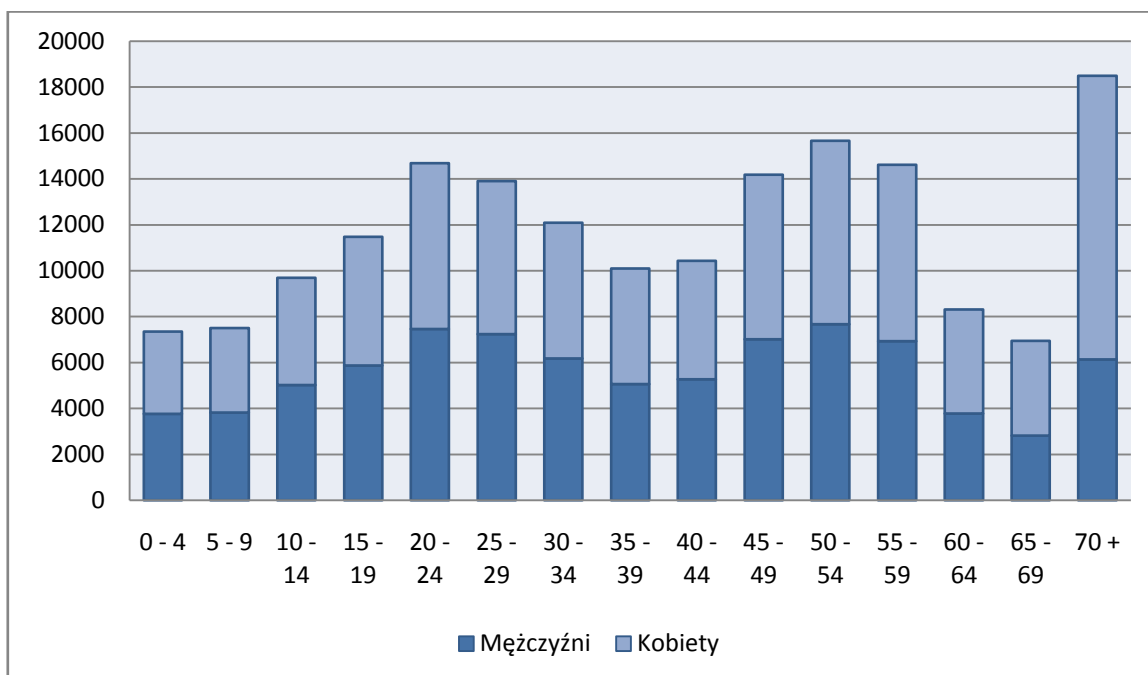
Duże znaczenie ma również postrzeganie regionu wśród potencjalnych inwestorów. Teren ten jednak nie jest zbyt dobrze oceniany pod kątem lokalizacji inwestycji niezwiązanych z zaspokajaniem podstawowych potrzeb mieszkańców, głównie ze względu na dość znaczne ograniczenia w dostępności komunikacyjnej Ziemi Kłodzkiej. Opisana w poprzednich rozdziałach problematyka komunikacyjna skutecznie pozbawia region Ziemi Kłodzkiej możliwości lokalizowania przy trasie międzynarodowej central logistycznych, hurtowni zaopatrzeniowych i innych. Realizowane prywatne inwestycje dotyczą raczej budowy centrów handlowych oraz tworzeniu nowych miejsc noclegowych, co przy sporym zainteresowaniu turystów jest pozytywnym przejawem.

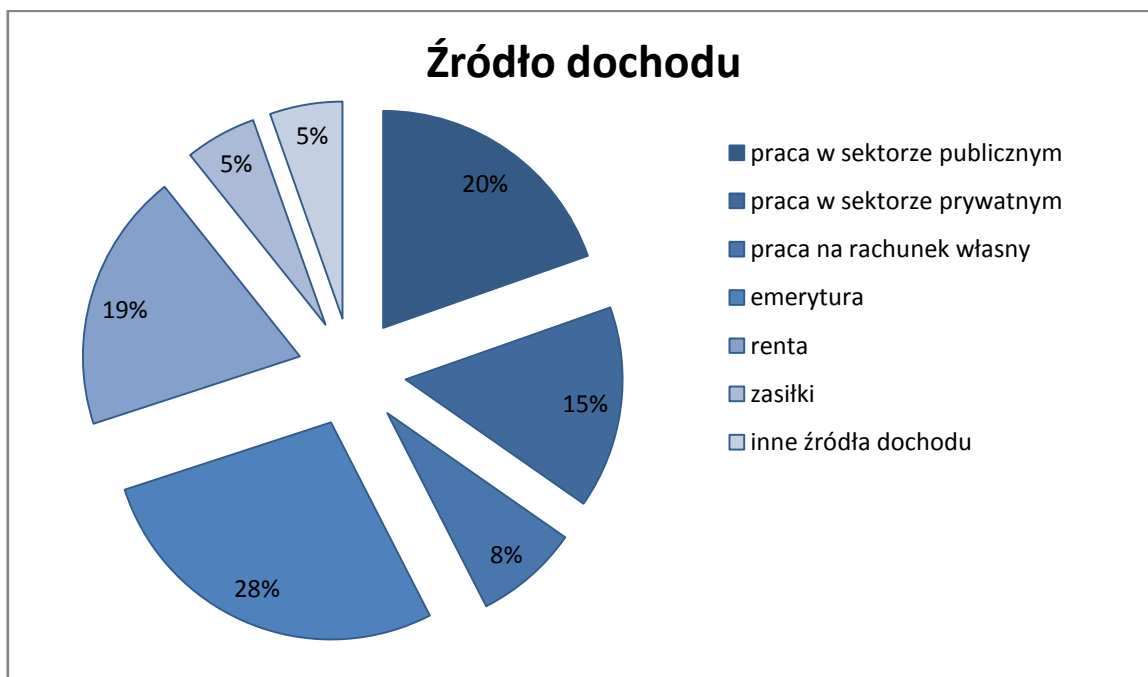

2.7 Aktywność SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

2.7.1 Demograficzno-ekonomiczna charakterystyka mieszkańców regionu

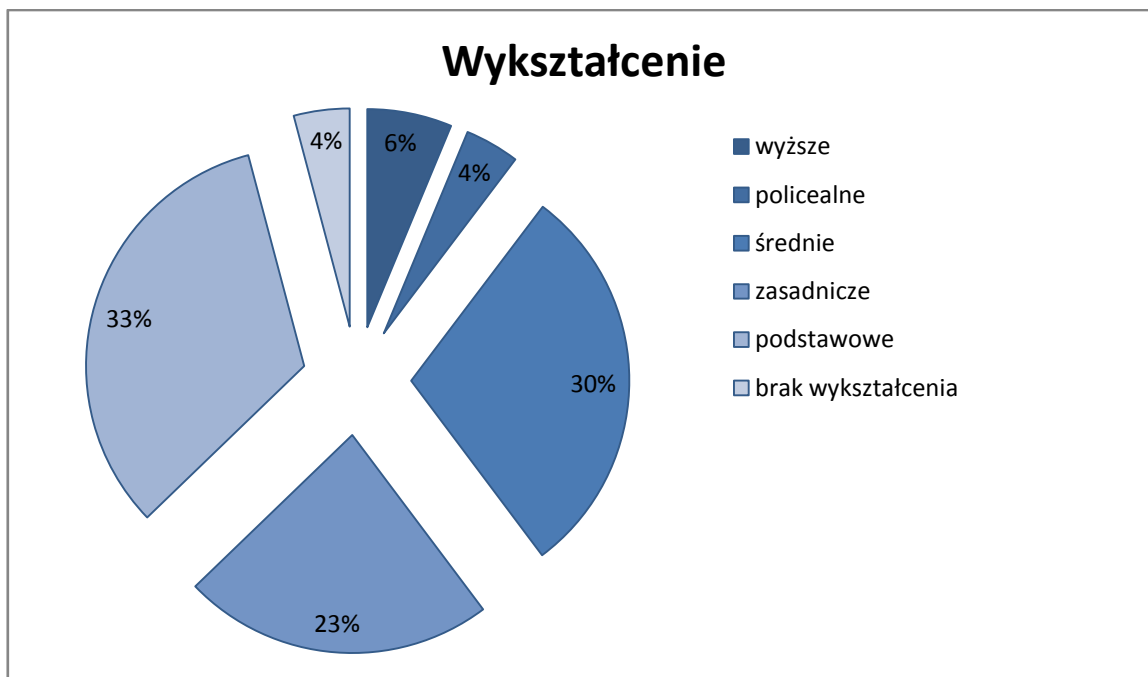

Wykres 19. Struktura wiekowa mieszkańców regionu. Opracowanie własne SGZK

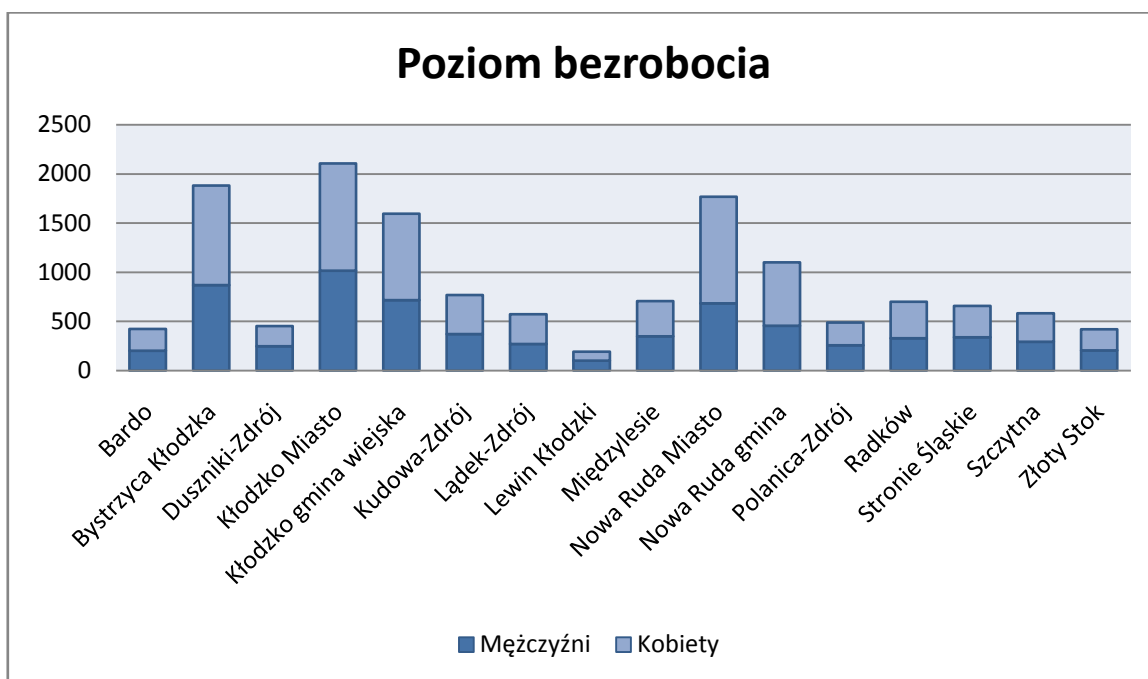

Wykres 20. Struktura i źródła dochodów mieszkańców Subregionu Ziemi Kłodzkiej. Opracowanie własne SGZK

Wykres 21. Struktura wykształcenia mieszkańców Subregionu

Wykres 22. Struktura bezrobocia Subregionu. Opracowanie własne SGZK

2.7.2 Aktywność organizacji lokalnych i regionalnych oraz społeczności lokalnych

2.7.2.1 Stowarzyszenia zarejestrowane w Starostwie Powiatowym w Kłodzku

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
1.	Izba Juniorów-Kłodzko	57-300 Kłodzko, ul. Ptasia 14/4	
2.	Stowarzyszenie Komitet Obywatelski „Ziemi Kłodzkiej”	57-300 Kłodzko, ul. Okrzei 20	
3.	Stowarzyszenie "Zdanie" w Wójtowicach	57-516 Wójtowice, ul. Górna 19	
4.	Niezależne Forum Obywatelskie w Dusznikach	57-340 Duszniki Zdrój, ul. Rynek 6	
5.	Stowarzyszenie "Wspólnota w Wojtówce"	57-540 Łądek Zdrój, Wojtówka 1	stowarzyszenie pożytku publicznego
6.	O/PTTK im. dr Orłowicza w Międzygórzu	57-513 Międzygórze, ul. Sanatoryjna 1	
7.	O/PTTK w Stroniu Śląskim	57-550 Stronie Śląskie, ul. Kościuszki 35	
8.	O/"Biański" PTTK w Łądku Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, ul. Kościuszki 36	
9.	O/PTTK "Ziemia Kłodzka"	57-300 Kłodzko, ul. Wita Stwosza 1	
10.	Stowarzyszenie Prywatnych Przedsiębiorców "Ziemia Noworudzka"	57-400 Nowa Ruda, ul. Teatralna 1/6	
11.	Towarzystwo Przyjaciół Literatury	57-500 Bystrzyca Kł., ul. Oś. Szkolne 10	
12.	Stowarzyszenie Kupców Nowej Rudy	57-400 Nowa Ruda, ul. Kłodzka 5a	
13.	Stowarzyszenie na Ziemiach Odzyskanych "MORTUIS PRO PATRIA" w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Walecznych 35/2	
14.	Klub Sportowy Trójboju Siłowego i Kulturystyki "Reeves"	57-500 Bystrzyca Kł., ul. Zamenhofa 3	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
15.	Stowarzyszenie Mieszkańców Domków Jednorodzinnych	57-550 Stronie Śląskie, ul. Świerkowa 22	
16.	Towarzystwo Miłośników Szalejewa Górnego i Dolnego z/s w Szalejewie Górnym	57-314 Szalejów Górny 1	
17.	Stowarzyszenie Hotelarzy i Gastronomików Ziemi Kłodzkiej	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 36a	
18.	Towarzystwo Przyjaciół Doliny Białej Łądeckiej w Nowym Gierałtowie	57-550 Stronie Śląskie, „Kruszynka” – Nowy Gierałtów 5a	
19.	Radkowskie Towarzystwo Pomocy Służby Zdrowia	57-420 Radków ul. Szpitalna 2	Zlikwidowane
20.	Kłodzkie Towarzystwo Tenisowe	57-300 Kłodzko, ul. Kusocińskiego 1	
21.	Agroturystyczne Stowarzyszenie Kwaterodawców Ziemi Wałbrzyskiej z/s w Szczytnej	57-330 Szczytna, ul. Wolności 1	
22.	Stowarzyszenie Miłośników Zabytkowych Obiektów Sakralnych w Lewinie Kł.	57-343 Lewin Kł., ul. Kościelna 6	
23.	Stowarzyszenie na Rzecz Renowacji Kościoła Parafialnego w Roztokach	57-530 Międzyzlesie, Roztoki 19	
24.	Stowarzyszenie „Przyjaźń bez granic” w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Wandy 1	
25.	Bezpartyjny Blok Wspierania Reform	57-320 Polanica Zdrój ul. Kamienna 7	Zlikwidowane
26.	Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Kulturalne Demokracja w Szczytnej	57-330 Szczytna, ul. Kościelna 4	
27.	Stowarzyszenie Miłośników Muzyki Stanisława Moniuszki w Kudowie Zdroju	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 36	
28.	Bystrzyckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne	57-500 Bystrzyca Kł., pl. Wolności 1	
29.	Stowarzyszenie Radków-Anrochte	57-420 Radków, ul. Leśna 8	
30.	Towarzystwo Teatralne „Zderzenia” w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Okrzei 14	
31.	Stowarzyszenie Radków 2001	57-420 Radków,	Zlikwidowane w 2004r.

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
		ul. Rynek 4	
32.	Stowarzyszenie „Europejskie Forum Młodzieży”	57-500 Bystrzyca Kł., pl. Wolności 7	
33.	Stowarzyszenie „Nasza Nadzieja” Osób Niepełnosprawnych	57-400 Nowa Ruda, ul. Rynek 1	stowarzyszenie pożytku publicznego
34.	Kłodzkie Towarzystwo Oświatowe	57-300 Kłodzko, ul. Daszyńskiego 12	stowarzyszenie pożytku publicznego
35.	Bystrzyckie Stowarzyszenie Tenisa Stołowego	57-500 Bystrzyca Kł., ul. Moniuszki 3	
36.	Stowarzyszenie „Inicjatywa Lokalna na Rzecz Rozwoju Gminy Nowa Ruda”	57-400 Nowa Ruda, ul. Niepodległości 2	stowarzyszenie pożytku publicznego
37.	Stowarzyszenie Kupców „Zdrój” Targowiska Gminnego	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Łąkowa 1	
38.	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Miasta Kudowa-Zdrój	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 25	
39.	Stowarzyszenie Wójtów, Burmistrzów i Prezydentów Województwa Wałbrzyskiego z/s w Nowej Rudzie	57-400 Nowa Ruda, ul. Niepodległości 4	
40.	Towarzystwo Ochrony i Renowacji Zabytków	57-540 Łądek Zdrój, pl. Staromłyński 5	
41.	Towarzystwo Przyjaciół Orłowca „Bractwo Jesionowskie”	57-540 Łądek Zdrój, Orłowiec 11	Zlikwidowane w 2005r. Obecnie jest stowarzyszeniem zwykłym
42.	Kłodzkie Stowarzyszenie Samorządowe	57-300 Kłodzko, pl. Chrobrego 18	
43.	Bystrzyckie Stowarzyszenie Dobroczynne	57-500 Bystrzyca Kł. ul. 1 Maja 1	stowarzyszenie pożytku publicznego
44.	Towarzystwo Miłośników Gór Stołowych	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Słoneczna 31	
45.	Stowarzyszenie „Inicjatywa Laparoskop”	57-400 Nowa Ruda, ul. Piłsudskiego 2	
46.	Stowarzyszenie Ekologiczne „Natura”	57-320 Polanica Zdrój,	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
		ul. Piastowska 12	
47.	Moniuszkowskie Towarzystwo Kulturalne	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 24	
48.	Komitet Obrony Praw Właścicieli Lokali w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Szkolna 4/3	
49.	Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łądeckiej	57-530 Łądek Zdrój pl. Staromłyński 5	
50.	Stowarzyszenie „Maria Śnieżna” Góra Igliczna	57-500 Bystrzyca Kł., Góra Igliczna, skr. poczt. 33	
51.	Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych w Szczytnej	57-330 Szczytna, ul. Wolności 42	
52.	Stowarzyszenie „Klub Górski Doliny Białej Łądeckiej”	57-540 Łądek Zdrój, pl. Staromłyński 5	
53.	Noworudzkie Towarzystwo Edukacyjne	57-400 Nowa Ruda, ul. Stara Osada 3	
54.	Towarzystwo Zwalczania Chorób Mięśni	57-541 Trzebieszowice, Stary Waliszów 130	
55.	Stowarzyszenie Mieszkańców Łądku Zdroju i Stronia Śląskiego „GEMINUS” z/s w Łądku Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, ul. Spacerowa 7/1	
56.	Kłodzki Klub Motocyklowy „Bractwo Żelaznego Pierścienia”	57-300 Kłodzko, ul. Wojska Polskiego 6/8	
57.	Towarzystwo Filozoficzno-Kajakowe im. Kubusia Puchatka	57-300 Kłodzko, ul. Okrzei 20	
58.	Automobilklub Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko, ul. Harcerzy 3a	
59.	Stowarzyszenie Klubu Tańca Towarzyskiego „MARENGO”	57-500 Bystrzyca Kł., ul. Konopnickiej 2	
60.	Stowarzyszenie „Fundusz Lokalny Masywu Śnieżnika”	57-516 Wójtowice, ul. Górna 19	stowarzyszenie pożytku publicznego
61.	Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom Pozbawionym Naturalnego Środowiska Rodzinnego „NADZIEJA”	57-300 Kłodzko, ul. Korczaka 1	
62.	Sudeckie Stowarzyszenie Turystyki Wiejskiej „Zdroje”	57-343 Lewin Kłodzki	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
		pl. Kościuszki 10	
63.	Stowarzyszenie Zrzeszenie Taksówkarzy „Taxi Krammer”	57-350 Kudowa Zdrój ul. Zdrojowa 16/23/8	
64.	Stowarzyszenie Powodzian w Dusznikach Zdroju	57-340 Duszniki Zdrój, ul. Podgórska 1	
65.	Stowarzyszenie Lokalne Selezjańskiej Organizacji Sportowej R.P. –im. św. Jana Bosko	57-400 Nowa Ruda, ul. Kościelna 10	
66.	Towarzystwo Miłośników Dusznik Zdroju	57-340 Duszniki Zdrój, ul. Rynek 6	
67.	Towarzystwo Miłośników Polanicy Zdroju	57-320 Polanica Zdrój, ul. Wojska Polskiego 2	
68.	Towarzystwo Miłośników Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko, pl. Jagiełły 1	
69.	Towarzystwo Miłośników Łądka Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, pl. Staromłyński 7	
70.	Towarzystwo Miłośników Długopola Zdroju	57-520 Długopole Zdrój, ul. Leśna 4	
71.	Towarzystwo Miłośników Szczytnej	57-330 Szczytna, ul. Sienkiewicza 16	
72.	Stowarzyszenie Kłodzki Komitet Obywatelski	57-300 Kłodzko, ul. Armii Krajowej 31	
73.	Stowarzyszenie "Straż Mogił Polskich" na Wschodzie O/Ziemi Kłodzkiej w Bystrzycy Kłodzkiej	57-500 Stara Bystrzyca ul. Nadbrzeżna 7	
74.	Towarzystwo Przyjaźni Polsko - Francuskiej w Nowej Rudzie	57-400 Nowa Ruda, ul. Rolna 2/1	
75.	Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo - Wschodnich O/Kłodzko	57-300 Kłodzko, ul. Łukasiewicza 4 (Muzeum Ziemi Kł.)	
76.	Polskie Stowarzyszenie Diabetyków O/Kłodzko	57-300 Kłodzko, ul. Wojska Polskiego 15	
77.	Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym - Koło w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Połabska 5	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
78.	Noworudzkie Stowarzyszenie "Juwenalis" w Nowej Rudzie	57-400 Nowa Ruda, ul. Akacyjowa 17/13	
79.	Stowarzyszenie Sztuka Walk Wschodnich Kotliny Kłodzkiej i Ziemi Noworudzkiej "Aikido-Aikikai"	57-400 Nowa Ruda, ul. Łużycka 1/12	
80.	Stowarzyszenie "Inicjatywa Noworudzka"	57-400 Nowa Ruda, pl. Grunwaldzki 3	
81.	Stowarzyszenie Muzyków Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko, ul. Rodzinna 98/9	
82.	Stowarzyszenie "Nasze Kłodzko"	57-300 Kłodzko, ul. Szkolna 8	
83.	Stowarzyszenie "Przyjaciół Skansenu w Kudowie Zdroju - Pstrązna"	57-350 Kudowa Zdrój, Pstrązna 14 (Muzeum)	
84.	Stowarzyszenie Bystrzyckie Towarzystwo Agroturystyczne	57-500 Bystrzyca Kł., ul. Sienkiewicza 6	
85.	Stowarzyszenie "Łądecki Klub Kyokushin Karate"	57-540 Łądek Zdrój, ul. Kościelna 36/16	
86.	Stowarzyszenie Powodzian „Powodzianie 1997” w Kłodzku	57-300 Kłodzko ul. Malczewskiego 14/2	Zlikwidowane
87.	Stowarzyszenie "Ludowy Klub Sportowy "Zamek" w Gorzanowie	57-522 Gorzanów, pl. Wolności 1	
88.	Stowarzyszenie "HIPOKRATES" w Łądku Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, ul. Kłodzka 33	
89.	Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Niemieckiej w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Łukasiewicza 4	
90.	Stowarzyszenie Towarzystwo Lotnicze Ziemi Kłodzkiej	57-540 Łądek Zdr. ul. Wiejska 35 (p.Paweł Jurkiewicz)	
91.	Stowarzyszenie Nauczycieli "Edukacja dla przyszłości"	57-343 Lewin Kłodzki, ul. Kościelna 1	
92.	Studenckie Centrum Kultury "VETO" w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Wojska Polskiego 18	
93.	Stowarzyszenie "Społeczny Komitet Renowacji Kościoła w Kątach Bystrzyckich	57-540 Łądek Zdrój, Kąty Bystrzyckie 19a	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
94.	Stowarzyszenie Przyjaciół Wsi Skrzynka	57-541 Trzebieszowice, Skrzynka 50	
95.	Stowarzyszenie "LIONS CLUB " Duszniki Zdrój	57-340 Duszniki Zdrój, ul. Słowackiego 16	
96.	Klub Sportowy Polonia w Bystrzycy Kł.	57-500 Bystrzyca Kł., ul. Mickiewicza 14	
97.	Terenowy Klub Sportowy "Hutnik" w Szczytnej	57-330 Szczytna , ul. Sienkiewicza 1c	
98.	Ognisko Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej „Góral” w Międzygórzu	57-500 Międzygórze ul. Wojska Polskiego 45/2	Zlikwidowane
99.	Sudeckie Stowarzyszenie Agroturystyczne Masywu Śnieżnika w Łądku Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, ul. Wiejska 35	
100.	Stowarzyszenie „Przyjaciół Chrobrego” w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Wojska Polskiego 11	
101.	Stowarzyszenie Kłodzkie Centrum Pomocy ALZHEIMERA „Balsam”	57-300 Kłodzko, ul. Wojska Polskiego 18	
102.	Międzyleskie Towarzystwo Sportowe	57-530 Międzylesie, ul. Chrobrego 2a	
103.	Stowarzyszenie „O Zdrowie Dziecka”	57-300 Kłodzko ul. Armii Krajowej 7	Zlikwidowane
104.	Towarzystwo Sportowe „Polanica”	57-320 Polanica Zdrój, ul. Wojska Polskiego 2	
105.	Ludowy Klub Sportowy „DOLOMIT” w Żelaźnie	57-361 Żelazno 23	
106.	Niezależne Stowarzyszenie PRO ARTE w Bystrzycy Kłodzkiej	57-500 Bystrzyca Kłodzka, Osiedle Szkolne 13/7	
107.	Stowarzyszenie Zrzeszenie „Taxi Lew” w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Okrzei 26A/VI/17	
108.	Stowarzyszenie „SOLIDARNOŚĆ” Polsko- Czesko-Słowacka w Nowej Rudzie	57-400 Nowa Ruda, ul. Bohaterów Getta 4	
109.	Stowarzyszenie Kudowskie Towarzystwo Teatralne " Drogi Czasu" w Kudowie Zdroju	57 – 350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 12/VI/7	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
110.	Stowarzyszenie Pomocy Społecznej "Odrodzenie" w Dusznikach Zdroju	Duszniki Zdrój, ul. Wojska Polskiego 9	
111.	Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Dzieci z Zaburzeniami Rozwoju w Polanicy Zdroju	57-320 Polanica Zdrój, ul. Prusa 24	
112.	Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym w Kudowie Zdroju	57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 27	
113.	Stowarzyszenie Ludowy Klub Sportowy "Zamek" w Trzebieszowicach	57-541 Trzebieszowice 150	
114.	Stowarzyszenie Pokrzywdzonych przez Powódź i od innych Klęsk Żywiotowych w Łądku Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, ul. Spacerowa 7/1	zlikwidowane w 2000r.
115.	Dolnośląskie Towarzystwo Edukacji Europejskiej w Łądku Zdroju	57-540 Łądek Zdrój, ul. Spacerowa 7/1	
116.	Towarzystwo Miłośników Gorzanowa w Gorzanowie	57-521 Gorzanów, ul. Podzamcze 3	
117.	Dolnośląskie Stowarzyszenie Obrony Proletariatu w Nowej Rudzie	57-540 Nowa Ruda, Oś. Piastowskie 2/II/1	
118.	Noworudzkie Towarzystwo Sportowe "Centrum" w Nowej Rudzie	57-402 Nowa Ruda, ul. Kłodzka 16	
119.	Stowarzyszenie Instruktorów Nauki Jazdy Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko, ul. Armii Krajowej 31	
120.	Stowarzyszenie Dolnośląski Związek "Biathlonu" w Dusznikach Zdroju	57-340 Duszniki Zdrój, ul. Rynek 6	
121.	Stowarzyszenie "Pro Bono" w Gierałtowie	57-550 Stronie Śląskie Nowy Gierałtów 22	
122.	Powiatowy Szkolny Związek Sportowy w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Okrzei 1	
123.	Stowarzyszenie „Konsorcjum Turystyczna Szóstka”	57-330 Szczytna ul. Wolności 1	Zlikwidowane w 2003r.
124.	Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Oddział w Bystrzycy Kłodzkiej	57-500 Bystrzyca Kłodzka, ul. Mały Rynek 1	
125.	Społeczno-Oświatowe Stowarzyszenie Pomocy Pokrzywdzonym i Niepełnosprawnym „EDUKATOR”	57-320 Polanica Zdrój, ul. Kościuszki 13	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
126.	Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Włodzica	57-400 Nowa Ruda, Włodowice 25	
127.	Towarzystwo Społeczne „Razem” w Kłodzku	57-300 Kłodzko, ul. Kościuszki 2	
128.	Stowarzyszenie „Przyjazne Środowisko” w Bolesławowie	57-550 Stronie Śląskie, Bolesławów 3	
129.	Dolnośląskie Regionalne Stowarzyszenie Kultury Zdrowotnej i Sportu NSZZ „Solidarność”	57-300 Kłodzko, pl. Chrobrego 18	stowarzyszenie pożytku publicznego
130.	Dusznicke Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych w Dusznikach Zdroju	57-340 Duszniki Zdrój ul. Krótka 2	
131.	Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promocji Ziemi Noworudzko – Radkowskiej	57-400 Nowa Ruda ul. Łużycka 11	
132.	Stowarzyszenie „Centrum Charytatywne Kulturalno-Opiekuńczo-Wychowawcze im. Św. Faustyny Kowalskiej	57-522 Domaszków, ul. Międzyleska 18	stowarzyszenie pożytku publicznego
133.	Stowarzyszenie „Federacja Animatorów Regionalnych Tradycji FART”	57-400 Nowa Ruda ul. Żeromskiego 5/1	
134.	Noworudzko - Radkowskie Stowarzyszenie Bezpieczne Gminy	57-400 Nowa Ruda ul. Rynek 1	
135.	Stowarzyszenie Agroturystyczne „Góry Stołowe”	57-420 Radków ul. Rynek 17	
136.	Międzyszkolny Klub Sportowy „Chrobry”	57-300 Kłodzko, ul. Sienkiewicza 61	
137.	Klub sportowy „Trojan”	57-540 Lądek Zdr. ul. Kłodzka 45	
138.	Dolnośląski Klub Kultury Fizycznej Sportu i Turystyki Niewidomych i Słabowidzących „SUDETY”	57-300 Kłodzko ul. Jagiełły 1	
139.	Klub Sportowy „Piast”	57-400 Nowa Ruda ul. Sportowa 1	
140.	Klub Sportowy „Polanica”	57-320 Polanica Zdr. ul. Sportowa 7	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
141.	Ludowy Klub Sportowy „ISKRA”	57-312 Jaskkowa Dolna 59	
142.	Kłodzki Oddział Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego im. Wiesława Piasecznego	57-300 Kłodzko ul. Bohaterów Getta 1/1	
143.	Stowarzyszenie Miłośników Zabytkowych Obiektów Sakralnych w Gminie Lewin Kłodzki	Lewin Kłodzki ul. Kościelna 6	
144.	Stowarzyszenie Prywatnych Przewoźników	57-401 Nowa Ruda ul. Oś. XXX-lecia 3/8	
145.	Stowarzyszenie Przyjaciół Dzieci i Młodzieży Niepełnosprawnej	57-520 Długopole Zdr. ul. Zdrojowa 11	
146.	Międzyzakładowy Ludowy Klub Sportowy „Sudety”	57-530 Międzylesie ul. Sobieskiego 2	
147.	Stowarzyszenie „Orzeł Bus”	57-400 Nowa Ruda ul. Matejki 4/4	
148.	Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta Koło w Kłodzku	57-300 Kłodzko ul. Daszyńskiego 12	
149.	Towarzystwo Artystyczno - Kulturalne Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko pl. Jagiełły 1/208	
150.	Towarzystwo Miłośników Krosnowic	57-362 Krosnowice 205	stowarzyszenie pożytku publicznego
151.	Polski Klub Ekologiczny Koło w Nowej Rudzie	57-400 Nowa Ruda ul. Rynek 1	
152.	Młodzieżowy Klub Sportowy TAEKWON_DO Bystrzyca Kłodzka	57-300 Kłodzko ul. Morcinka 4B/1	
153.	Klub Sportowy „Kryształ”	57-550 Stronie Śląskie ul. Hutnicza 12	zlikwidowane
154.	Międzyzakładowy Klub Sportowy „Zjednoczeni”	57-410 Ścinawka Średnia ul. Mickiewicza 1	
155.	Stowarzyszenie „Od początku” – Towarzystwo Społeczne	57-300 Kłodzko ul. Okrzei 15a/5	Obecnie siedzibą stowarzyszenia jest m. Kraków, a nadzór sprawuje Prezydent Miasta Krakowa
156.	Stowarzyszenie Pomocy Samarytanie	57-320 Polanica Zdr.	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
		ul. Lipowa 2	
157.	Stowarzyszenie Wapiennik	57-550 Stronie Śląskie Stara Morawa 29	
158.	Stowarzyszenie „Pomoc Szpitalowi w Dusznikach Zdroju”	57-340 Duszniki Zdr. ul. Sprzymierzonych 11	
159.	Stowarzyszenie Dobroczynne na Rzecz Chorych Psychicznie	57-550 Stronie Śląskie Morawka 1	
160.	Lądecki Klub Strzelecki VIS	57-540 Lądek Zdr. ul. Słodowa 19/4	
161.	Lokalna Organizacja Turystyczna Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko ul. Okrzei 1	
162.	Gminny Klub Sportowy „Sokół” Nowa Ruda	57-450 Ludwikowice ul. Fabryczna 2/4	
163.	Stowarzyszenie Chorych na Schizofrenie Ich Rodzin i Przyjaciół	57-550 Stronie Śląskie Morawka 1	stowarzyszenie pożytku publicznego
164.	Stowarzyszenie Edukacji w Sporcie	57-402 Nowa Ruda ul. Kłodzka 16	
165.	Towarzystwo „Archanioł Michał”	57-314 Szalejów Górny, Szalejów Dolny 59	
166.	Społeczno – Oświatowe Stowarzyszenie Pomocy Szkołe i Niepełnosprawnym	57-300 Kłodzko ul. Bohaterów Getta 22	
167.	Noworudzkie Stowarzyszenie PRO PUBLICO BONO	57-400 Nowa Ruda ul. Rynek 1	stowarzyszenie pożytku publicznego
168.	Stowarzyszenie „Wybrani w Górach”	57-516 Wójtowice ul. Górna 19	
169.	Społeczno-Kulturalne Stowarzyszenie „Młodzi dla Ziemi Kłodzkiej”	57-330 Szczytna ul. Sienkiewicza 16	
170.	Klub Samochodów Terenowych i Weteranów Szos „QUATRO”	57-540 Lądek Zdr. ul. Mickiewicza 2	
171.	Regionalne Centrum Wolontariatu „Dar Serca”	57-400 Nowa Ruda ul. Rynek 1	
172.	Stowarzyszenie „Z NAMI”	57-300 Kłodzko	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
		ul. Spółdzielcza 53/1	
173.	Gminne Stowarzyszenie Poszukujących Pracy	57-500 Stronie Śląskie ul. Stronie Wieś 31	
174.	Stowarzyszenie Niepublicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej i Indywidualnych Specjalistycznych Praktyk Lekarskich Dolnego Śląska	57-300 Kłodzko ul. Kusocińskiego 3A	
175.	Stowarzyszenie „Organizacja Turystyczna Kudowa Zdrój”	57-350 Kudowa Zdrój ul. Zdrojowa 24	
176.	Miejski Klub Sportowy „Nysa-Zetkama „Kłodzko”	57-300 Kłodzko ul. Wandy 1	stowarzyszenie pożytku publicznego
177.	Stowarzyszenie im. Ignacego Reimanna	57-411 Wambierzyce ul. NMP 11	
178.	Stowarzyszenie Bractwa Lutynianie	57-540 Łądek Zdrój Lutynia 24	
179.	Stowarzyszenie „Zamek” w Trzebieszowicach	57-541 Trzebieszowice 151	
180.	Stowarzyszenie Sudeckie Centrum Młodzieży „Astra”	57-550 Stronie Śląskie ul. Krótka 2c/4	
181.	Towarzystwo Muzyczne Concerto Glacensis w Kłodzku	57-300 Kłodzko ul. Grabowa 10	
182.	Miejski Klub Sportowy „Pogoń”	57-340 Duszniki Zdr. ul. Rynek 6	
183.	Stowarzyszenie Pielgrzymującej Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko ul. Wyszyńskiego 1	
184.	Waliszowskie Stowarzyszenie Edukacyjne	57-500 Bystrzyca Kłodzka Stary Waliszów 1	
185.	Stowarzyszenie Niezależnych Twórców Filmowych	57-300 Kłodzko ul. pl. Jagiełły 1	?
186.	Stowarzyszenie Turystyczno – Uzdrawiskowe Duszniki Zdrój	57-340 Duszniki Zdrój ul. Świerczewskiego 14	
187.	Stowarzyszenie Pożytku Publicznego Szczytna	57-330 Szczytna ul Szpitalna 1	
188.	Zakładowy Klub Sportowy „Włóknierz”	57-350 Kudowa Zdrój ul. Główna 43	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
189.	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Nowy Waliszów	57-500 Bystrzyca Kłodzka Nowy Waliszów 81	
190.	Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne Romów	57-500 Kłodzko	Zlikwidowane
191.	Stowarzyszenie OFR ROAD Klub „MUFLON”	57-340 Duszniki Zdrój ul. Wiejska 11	
192.	Stowarzyszenie Przyjaciół Zespołu Pieśni i Tańca	57-400 Nowa Ruda ul. Strzelecka 2A	
193.	Stowarzyszenie „Edukacja i Rozwój”	57-362 Krosnowice 91	
194.	Stowarzyszenie Romów Bystrzyckich „Tolerancja”	57-500 Bystrzyca Kłodzka ul. Rycerska 4/5	
195.	Stowarzyszenie Pomocy Samotnym Matkom, Dzieciom ze Środowisk Zagrożonych i Ludziom Starszym w Trudnej Sytuacji Życiowej „WSPÓLNA CHATA”	57-300 Kłodzko ul. Dąbrówki 6/5/1	Nazwa skrócona: Stowarzyszenie Pomocy Samotnym Matkom, Dzieciom i Ludziom Starszym „WSPÓLNA CHATA”
196.	Klub Sportowy „LECH”	57-360 Ołdrzychowice Kł. ul. Sportowa 10	
197.	Stowarzyszenie Przyjaciół Różanki	57-530 Międzylesie Różanka 15	
198.	Gminny Ludowy Klub Sportowy „ORLĘTA”	57-362 Krosnowice ul. Fabryczna 10	stowarzyszenie pożytku publicznego
199.	Stowarzyszenie „Bezpieczne Miasto”	57-320 Polanica Zdrój ul. Dąbrowskiego 3	
200.	Stowarzyszenie Pożytku Publicznego „Kryształ Stronie”	57-550 Stronie Śląskie ul. Hutnicza 12	stowarzyszenie pożytku publicznego
201.	Stowarzyszenie „Góry Sowie”	57-450 Ludwikowice Kłodzkie Sokolec 52	
202.	Stowarzyszenie „Tolerancja”	57-500 Bystrzyca Kłodzka ul. Górna 23	stowarzyszenie pożytku publicznego
203.	Agroturystyczne Stowarzyszenie Masywu Śnieżnika	57-550 Stronie Śląskie Stary Gierałtów 74	
204.	Stowarzyszenie Odnowy Wsi „Jaśnica”	57-442 Wojbórz138	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
205.	Stowarzyszenie Przyjaciół Gimnazjum Nr 1 im. Kard. Stefana Wyszyńskiego	57-50 Bystrzyca Kłodzka ul. Sempołowskiej 1	
206.	Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne Wsi Gajnik	57-530 Międzylesie Gajniki 4a	
207.	Stowarzyszenie „Nasza Szkoła”	57-350 Kudowa Zdrój Słone 72	
208.	Stowarzyszenie „Aktywni dla Długopola Górnego”	57-52 Długopole Zdrój Długopole Górne 81	
209.	Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom, Młodzieży i Osobom z Niepełnosprawnością	57-540 Łądek Zdrój ul. Kościelna 24	
210.	Towarzystwo Przyjaciół Doliny Aosta „La FONTINA”	57-530 Polanica Zdrój ul. Wojska Polskiego 23	
211.	Stowarzyszenie Miłośników Goworowa „DZIEWIĘSIŁ”	57-530 Międzylesie Goworów 44c	
212.	Stowarzyszenie Wsi Lesica	57-530 Międzylesie Lesica 21/2	
213.	Kłodzkie Stowarzyszenie „AMAZONKI”	57-500 Bystrzyca Kłodzka ul. Świerczewskiego 22/2	
214.	Stowarzyszenie Akademia Przygody w Srebrnej Górze	57-500 Kłodzko ul. Łukasińskiego 79	
215.	Stowarzyszenie „Aktywni dla Szklarni”	57-530 Międzylesie Szklarnia 26	
216.	Stowarzyszenie Kulturalne „Góry Babel”	57-540 Nowa Ruda ul. Krajanów 20	
217.	Stowarzyszenie Marianny Orańskiej	57-516 Wójtowice ul. Górna 19	
218.	Stowarzyszenie „Sychar” dla Rozwoju Społeczno - Kulturalnego w Stójkowie	57-540 Łądek Zdrój Stójków	
219.	Stowarzyszenie Dla Roztok	57-530 Międzylesie Roztoki 20	
220.	Powiatowe Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych	57-300 Kłodzko ul. Bohaterów Getta 6	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
221.	Międzyleski Instytut Europejskiego Dziedzictwa Kulturowego	57-530 Międzylesie ul. Potoczek 4	
222.	Stowarzyszeni „Serce dla Domaszkowa”	57-522 Domaszków ul. Kolejowa 3/1	
223.	Klub Sportowy Akademickiego Związku Sportowego Polsko-Czeskiej Wyższej Szkoły Biznesu i Sportu „COLLEGIUM GLACENSE”	57-540 Nowa Ruda ul. Kłodzka1	
214.	Stowarzyszenie „Na Rzecz Dzieci i Młodzieży Radość	57-441 Bożków 72	
225.	Stowarzyszenie „Międzylesie – Razem	57-530 Międzylesie ul. Chrobrego 2	
226.	Stowarzyszenie Pod Marią Śnieżną	57500 Bystrzyca Kłodzka Marianówka 9	
227.	Stowarzyszenie Przyjaciół Kamieńczyka”	57-530 Międzylesie Kamieńczyk 15	
288.	Stowarzyszenie Gór Stołowych	57-420 Radków ul. Handlowa 11	
229.	Stowarzyszenie „Wspólnota Samorządowa – Teraz Kłodzko”	57-300 Kłodzko ul. Wyspiańskiego 2C/6	
230.	Stowarzyszenie Społeczno Kulturalne „Jaskier”	57-360 Ołdrzychowice Kł. ul. Fabryczna 1	
231.	Stowarzyszenie „Przyjaciół Bystrzycy Kłodzkiej”	57-500 Bystrzyca Kł. ul. Wojska Polskiego 20	
232.	Stowarzyszenie Grupa Rekonstrukcji Historycznej „47 Pruski Pułk Piechoty”	57-300 Kłodzko ul. Grodzisko 1	
233.	Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Wilkanów	57-500 Bystrzyca Kł. Wilkanów 136/3	
234.	Stowarzyszenie Stacja Stronie	57-550 Stronie Śląskie ul. Kościuszki 63b/5	
235.	Stowarzyszenie TERAZ	57-400 Nowa Ruda oś. Piastowskie 14/1/6	
236.	Wilkanowskie Stowarzyszenie Oświatowo – Kulturalne ZROZUMIENIE	57-500 Bystrzyca Kł...	

Lp.	Nazwa stowarzyszenia	Adres korespondencyjny	Uwagi
		Wilkanów 138 D	
237.	Stowarzyszenie Artystka w Nowej Bystrzycy	57-500 Bystrzyca Kłodzka Nowa Bystrzyca 71	
238.	Stowarzyszenie na rzecz rozwoju wsi Tłumaczów - Gardzień	57-410 Ścinawka Średnia Tłumaczów 7	
239.	Stowarzyszenie Miłośników Nowej Wsi	57-530 Domaszków Nowa Wieś 4	
240.	Polskie Towarzystwo Dysleksji Oddział Terenowy Nr 79	57-300 Kłodzko ul. K.Wyszyńskiego 1	
241.	Stowarzyszenie Teatralne DROGI CZASU	57-350 Kudowa Zdrój ul. Turystyczna 32	
242.	Stowarzyszenie Rozwoju Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko ul. Bohaterów Getta 13a	
243	Stowarzyszenie Fundus Glacensis	57-350Kudowa Zdrój ul. Kombatantów 1/9	
244	Stowarzyszenie Przyrodnicze CIS w Goworowie	57-530 Międzyzlesie Goworów 39	
245	Towarzystwo Przyjaciół Kłodzka	57-300 Kłodzko ul.Morcinka 6B/1	
246	Stowarzyszenie KLUB 4X4 NOWA RUDA	57-400 Nowa Ruda ul. Piłsudskiego 27	
247	Kłodzkie Towarzystwo Górskie z/s w Dusznikach Zdroju	57-340 Duszniki Zdrój ul. Zdrojowa 8	
248	Razem dla Długopola Zdrój	57-520 Długopole Zdrój ul. Zdrojowa 21	

Tab. 20. Wykaz stowarzyszeń zarejestrowanych wg Ewidencji Starostwa Powiatowego w Kłodzku – stan na 31.01.2007

2.7.2.2 Stowarzyszenia i związki międzygminne

Lp.	Nazwa organizacji, związku, stowarzyszenia	Adres korespondencyjny
1.	Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Glacensis	57-300 Kłodzko ul. Chrobrego 1
2.	Stowarzyszenie Gmin Ziemi Kłodzkiej	57-300 Kłodzko ul. Łukasiewicza 4a/2
3.	Związek Gmin Śnieżnickich	57-500 Bystrzyca Kłodzka, ul. Rycerska
4.	Międzygminny Związek Celowy Powołany dla Stworzenia Wspólnego Systemu Gospodarki Odpadami w Powiecie Kłodzkim	57-300 Kłodzko ul. Wojska Polskiego 15/40

Tab. 21. Stowarzyszenia i związki międzygminne

2.7.2.3 **Fundacje**

Fundacja na Rzecz Dzieci Niepełnosprawnych Ziemi Kłodzkiej i Ząbkowickiej „KOŃ” w Kłodzku – posiada status organizacji pożytku publicznego.

Fundacja Kłodzka Wstęga Sudetów – Lokalna Grupa Działania – siedziba Lutynia.

Fundacja Ochrony Zwierząt i Ochrony Polskiego Dziedzictwa Przyrodniczego pod nazwą Fundacja „Mrunio” – siedziba Jaskowa Dolna – posiada status organizacji pożytku publicznego.

Fundacja Barbary Romaniszyn „MAREK=NADZIEJA” w Bystrzycy Kłodzkiej.

2.7.2.4 **Organizacje związkowe – terenowe jednostki organizacyjne**

Związek Inwalidów, Rencistów i Emerytów

Oddziały:

- 57-500 Bystrzyca Kłodzka, ul. Wojska Polskiego 20
- 57-300 Kłodzko, ul. Grottgera 8
- 57-320 Polanica Zdrój, ul. Lipowa 7
- 57-400 Nowa Ruda, ul. Rynek 8
- 57-550 Stronie Śląskie, ul. Zielona 5

Polski Związek Niewidomych

Koła terenowe:

- 57-500 Bystrzyca Kł., ul. Wojska Polskiego 20
- 57-300 Kłodzko, pl. Jagiełły 1
- 57-340 Duszniki Zdr., ul. Rynek 6
- 57-400 Nowa Ruda ul. Kościelna 1

Związek Inwalidów Wojennych

Oddziały:

- 57-340 Duszniki Zdr., ul. Rynek 6
- 57-300 Kłodzko, ul. Lutycka 9
- 57-500 Bystrzyca Kł. ul. Wojska Polskiego 20

Związek Sybiraków

Koła Terenowe:

- 57-500 Bystrzyca Kł., ul. Wojska Polskiego 20
- 57-340 Duszniki Zdr., ul. Rynek 6

- 57-300 Kłodzko, ul. Traugutta 1
- 57-400 Nowa Ruda, ul. Strzelecka 2a

Związek Harcerstwa Polskiego

- 57-300 Kłodzko, ul. Bohaterów Getta 22 e, tel. 867-25-66
- 57-500 Bystrzyca Kł., ul. Okrzei 20, tel. 811-07-93
- 57-400 Nowa Ruda, ul. Kościelna 1, tel. 872-26-82

Związek Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i byłych Więźniów Politycznych

- 57-500 Bystrzyca Kł., ul. Wojska Polskiego 20
- 57-300 Kłodzko, ul. Grottgera 8
- 57-400 Nowa Ruda, ul. Strzelecka 2a

2.7.2.5 Pozostałe organizacje

Polski Komitet Pomocy Społecznej

- 57-320 Polanica Zdrój, ul. Lipowa 7
- 57-340 Duszniki Zdrój, Klub Seniora, ul. Rynek 6
- 57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 27

Polski Czerwony Krzyż

- 57-500 Bystrzyca Kł., ul. Wolności 10, tel. 811-07-93
- 57-300 Kłodzko, ul. Traugutta 1/1, tel. 867-24-02

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci

- przy Szkole Podstawowej, 57-420 Radków, ul. Jagiellońska 2
- 57-340 Duszniki Zdrój, ul. Sprzymierzeńców 6
- 57-400 Nowa Ruda, ul. Kopernika 4
- 57-500 Bystrzyca Kłodzka, ul. Okrzei 20
- 57-530 Międzyzylesie, pl. Wolności 14
- 57-350 Kudowa Zdrój, ul. Szkolna 8
- 57-330 Szczytna, ul. Wolności 42

Liga Kobiet Polskich im. E. Orzeszkowej

57-400 Nowa Ruda, ul. Spacerowa 16

Krajowy Komitet Pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym Ruchowo

57-500 Bystrzyca Kłodzka, ul. Okrzei 20

Koło Środowiskowe Towarzystwa Przyjaciół Dzieci

57-400 Nowa Ruda, ul. Radkowska 61a

Komitet Charytatywny przy Parafii Rzymsko – Katolickiej

57-500 Bystrzyca Kłodzka, pl. Skłodowskiej - Curie 1

Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców

57-400 Nowa Ruda, ul. Parkowa 16

Niezrzeszona organizacja na rzecz osób niepełnosprawnych "Klika

57-350 Kudowa Zdrój, ul. Zdrojowa 22a

Zarząd Miejski Towarzystwa Przyjaciół Dzieci

57-400 Nowa Ruda, Rynek 11

Zarząd Powiatowy Towarzystwa Przyjaciół Dzieci

57-300 Kłodzko, pl. Jagiełły 6

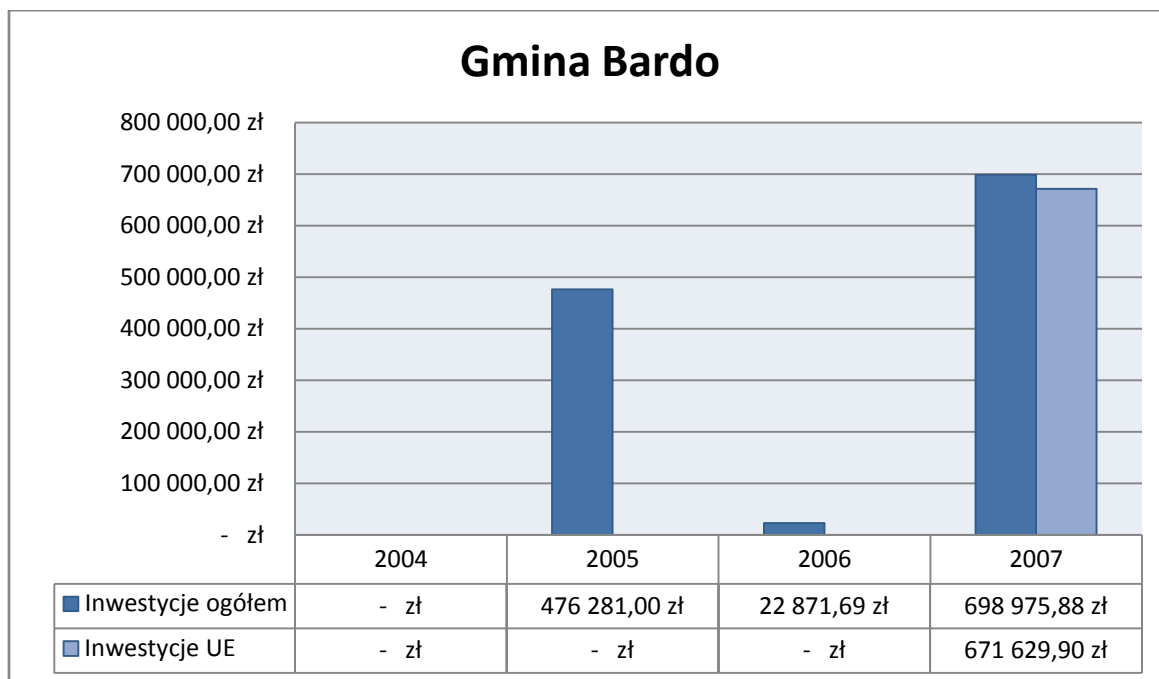
2.7.3 Aktywność samorządów w pozyskiwaniu funduszy UE

Gminy na obszarze objętym badaniem wykazują umiarkowaną aktywność w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych (w tym pochodzących z UE) na realizowanie projektów bezpośrednio związanych z turystyką. Ze względu na wiejski charakter niektórych regionów, przeważają tu inwestycje związane z budową kanalizacji sanitarnej, ochroną środowiska. Należy jednak zauważyć, że wymiar niektórych inwestycji infrastrukturalnych związanych np. z budową dróg, poprawą bezpieczeństwa powoduje, iż pozostają one nie bez znaczenia na rozwój sektora turystycznego w regionie.

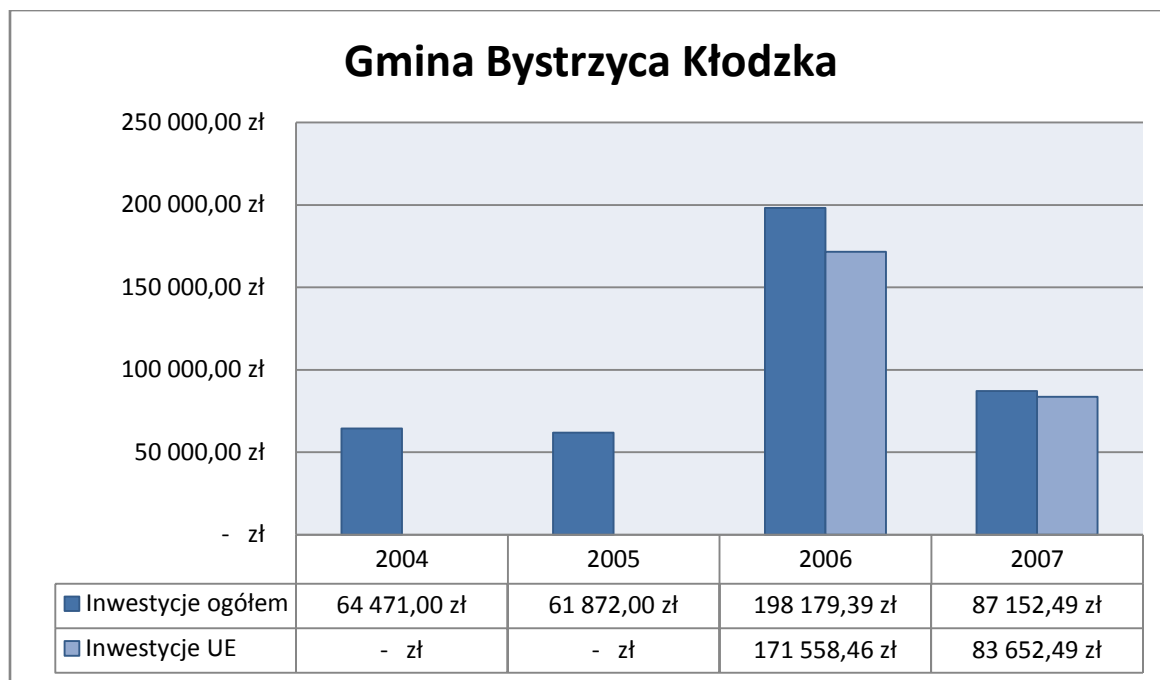
Wśród inwestycji finansowanych ze źródeł Unii Europejskiej znaczną część stanowią projekty tzw 'miękkie', w których większość środków angażowana jest na zorganizowanie imprez kulturalnych, sportowych, udział w akcjach promocyjnych, produkcja materiałów promocyjnych. Głównym źródłem finansowania tych projektów dla lokalnych samorządów w poszczególnych okresach programowania były:

- do roku 2004 – fundusze przedakcesyjne
- w latach 2004 – 2006 – Interreg IIIA, ZPORR
- w latach 2007 – 2013 – EWT, RPO WD

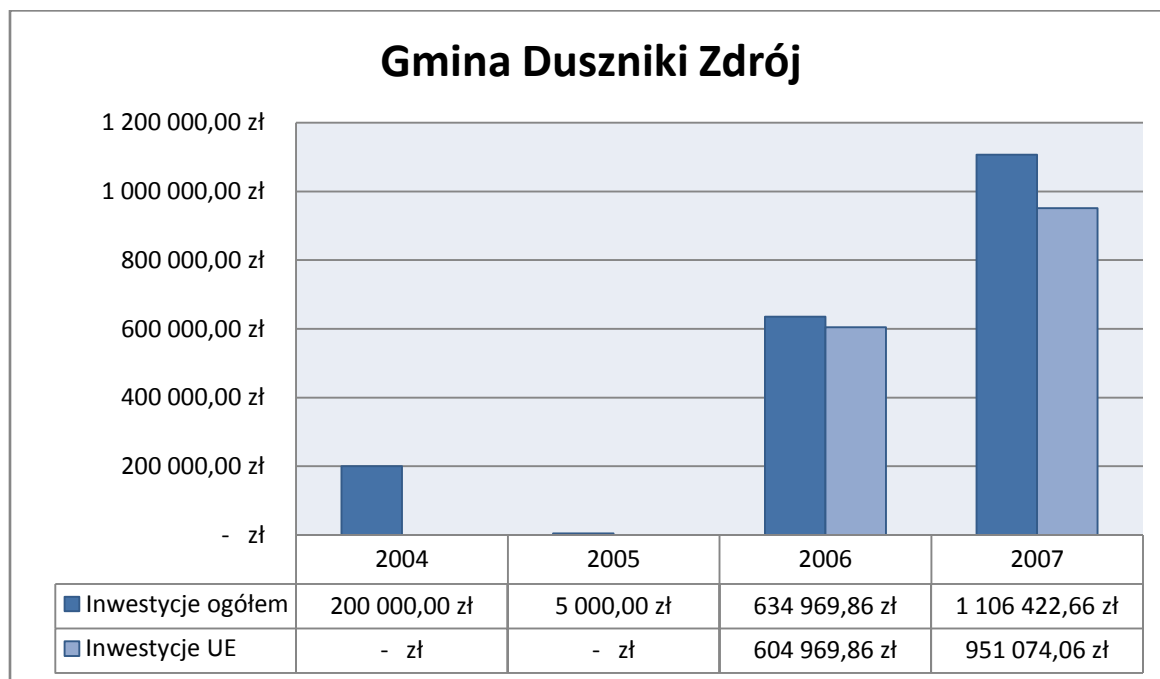

Wykres 23. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych ogółem gminy Bardo
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

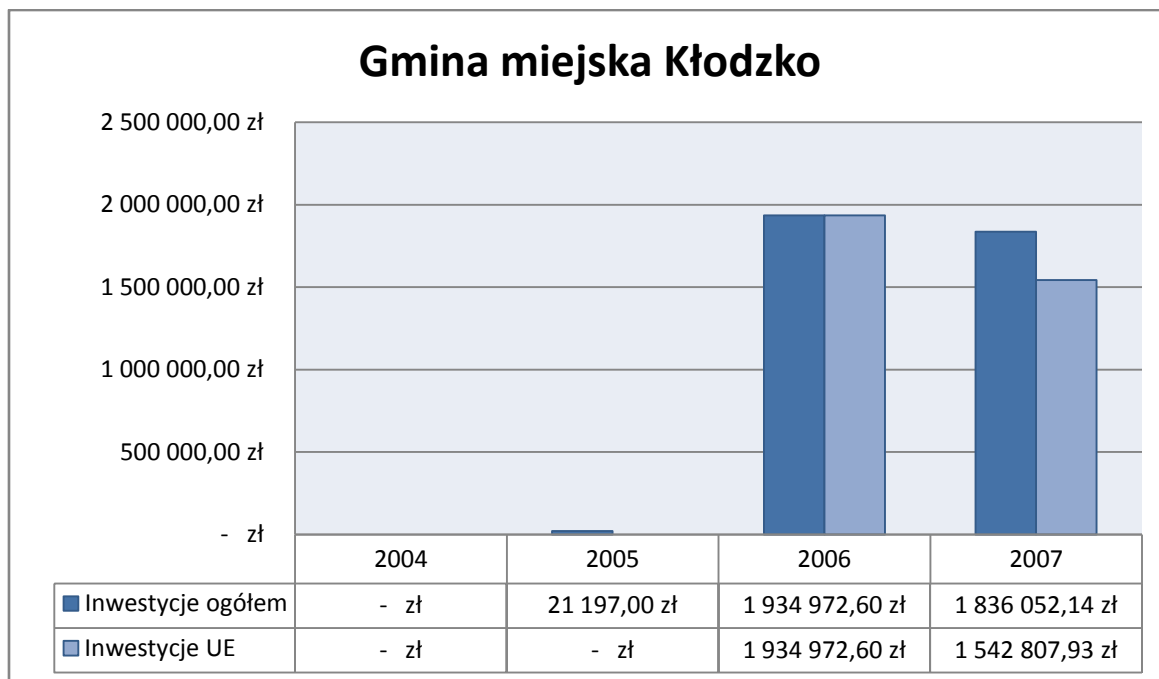

Wykres 24. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Bystrzyca Kłodzka
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

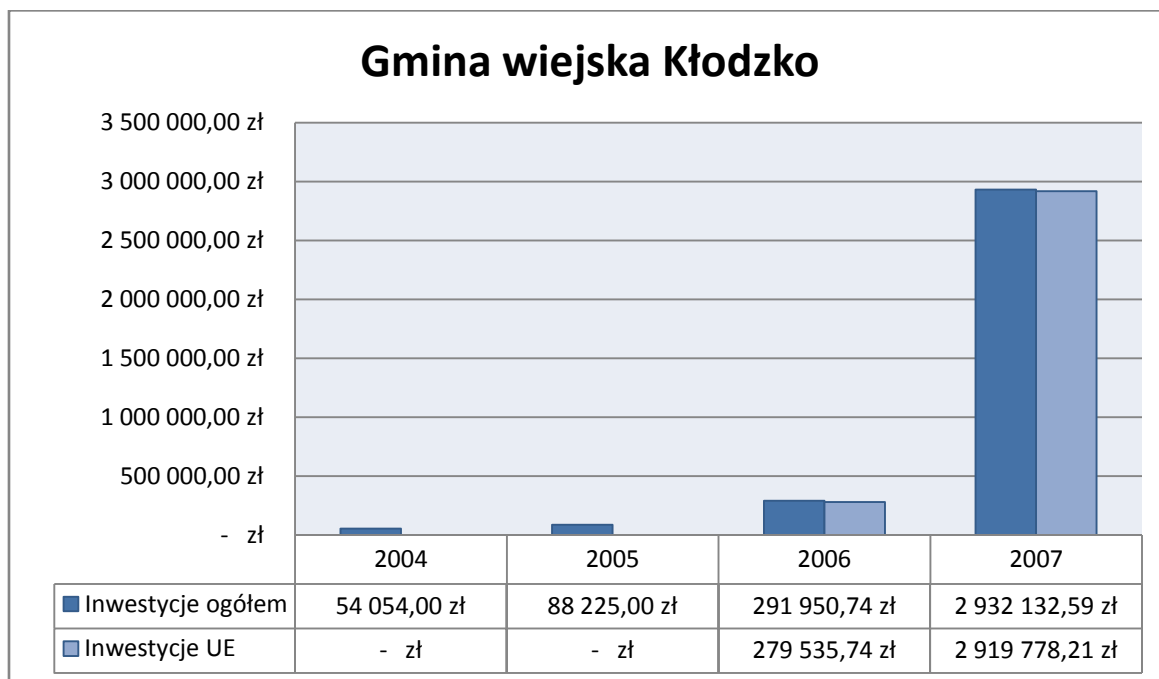

Wykres 25. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Duszniki-Zdrój
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

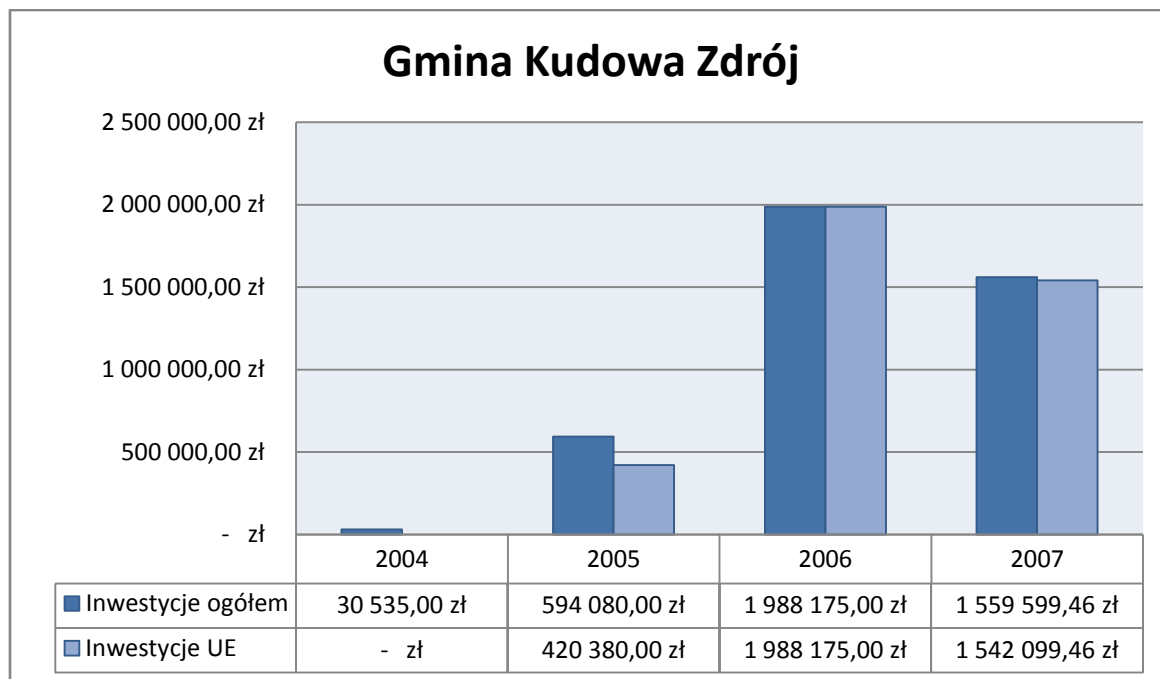

Wykres 26. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy miejskiej Kłodzko
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

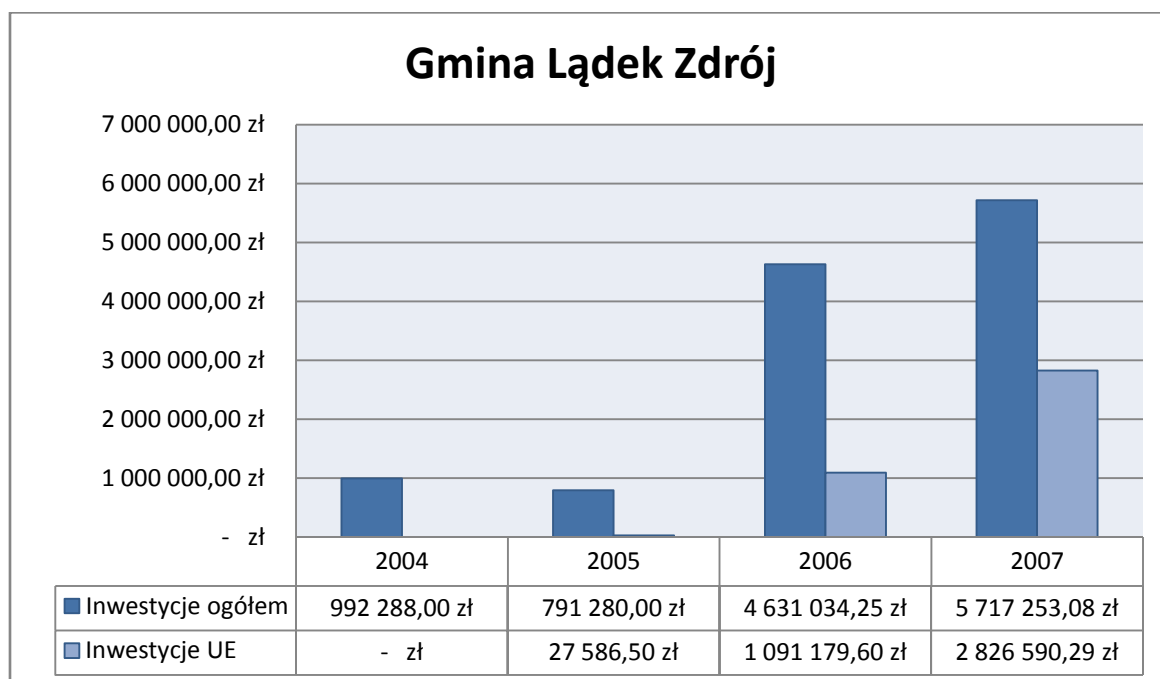

Wykres 27. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy wiejskiej Kłodzko
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

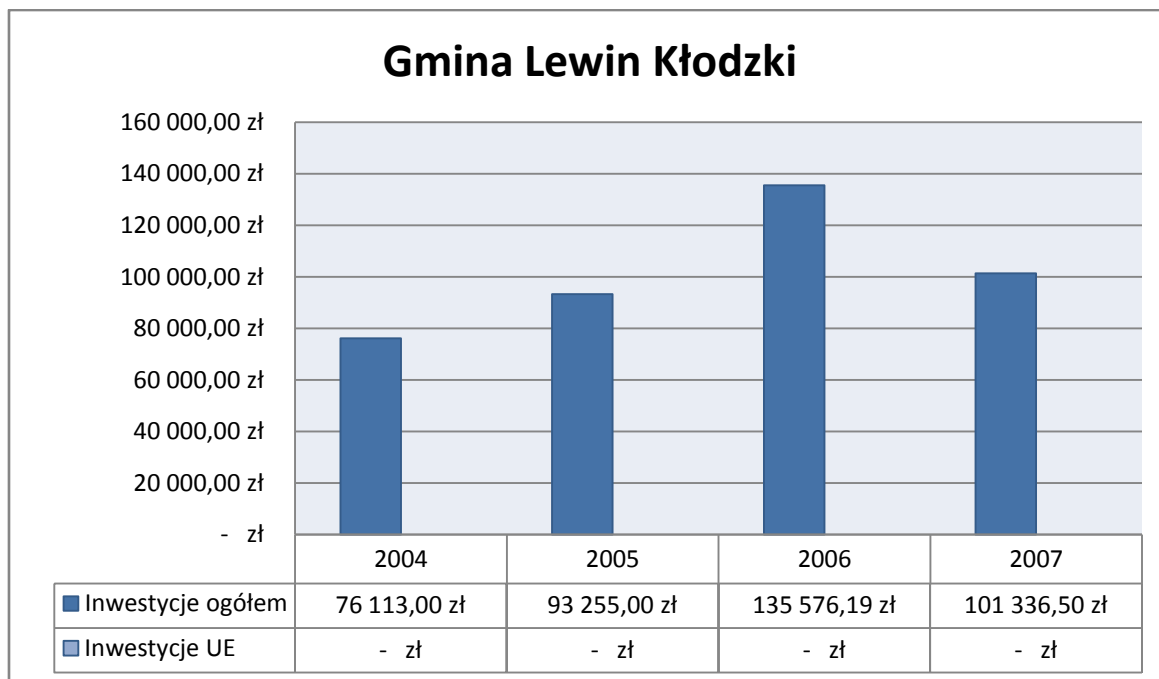

Wykres 28. Nakłady inwestycyjne finansowane za źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Kudowa-Zdrój
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

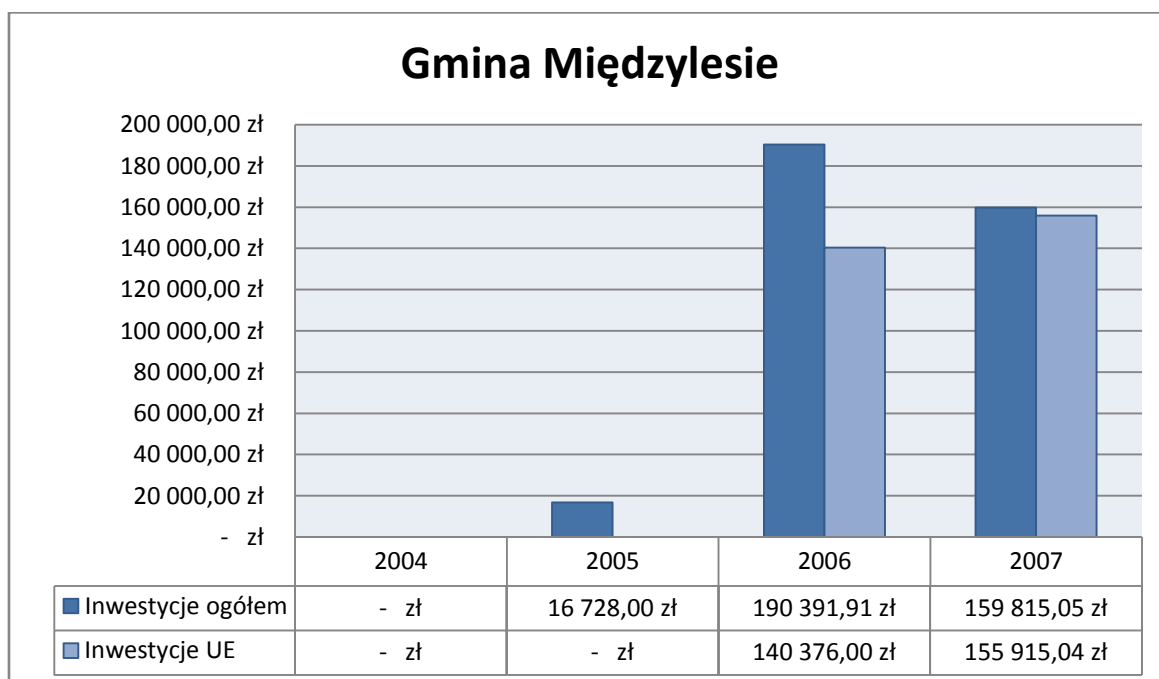

Wykres 29. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Łądek-Zdrój
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

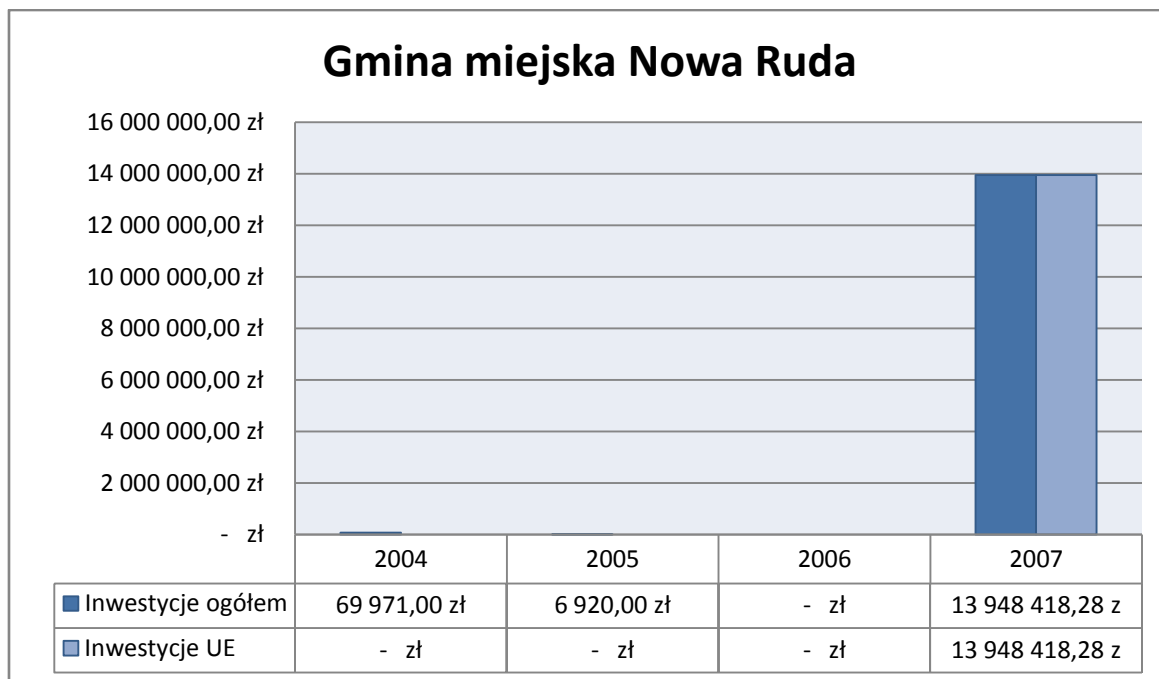
Wykres 30. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Lewin Kłodzki
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

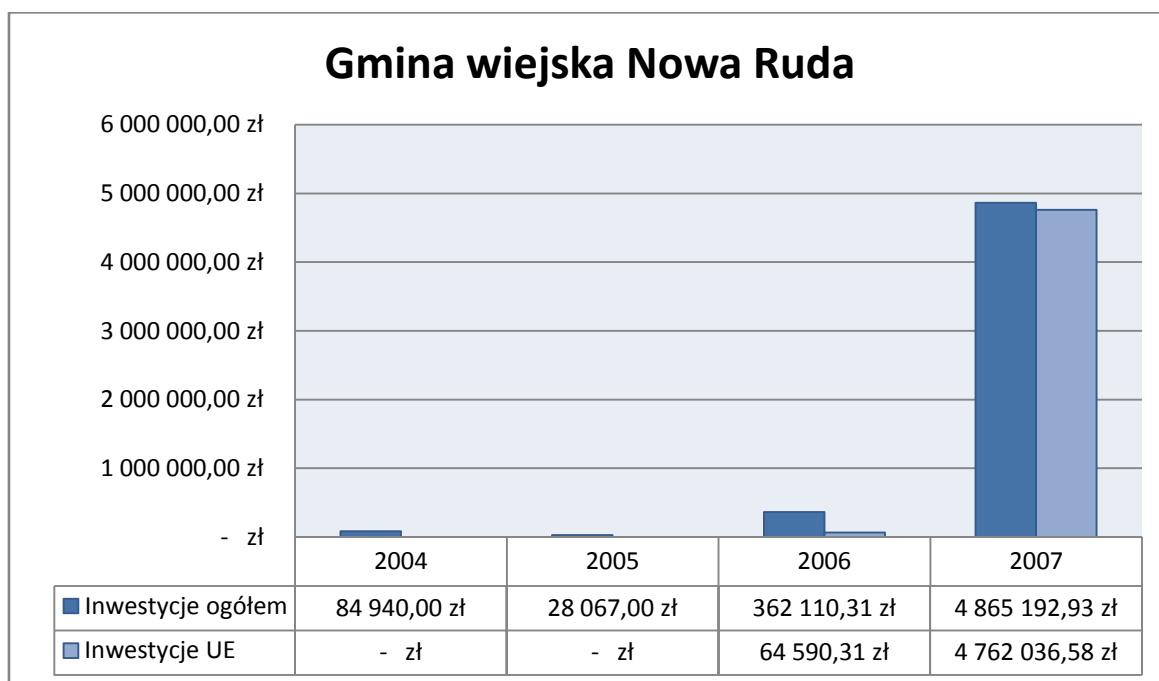
Wykres 31. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Międzyzlesie
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

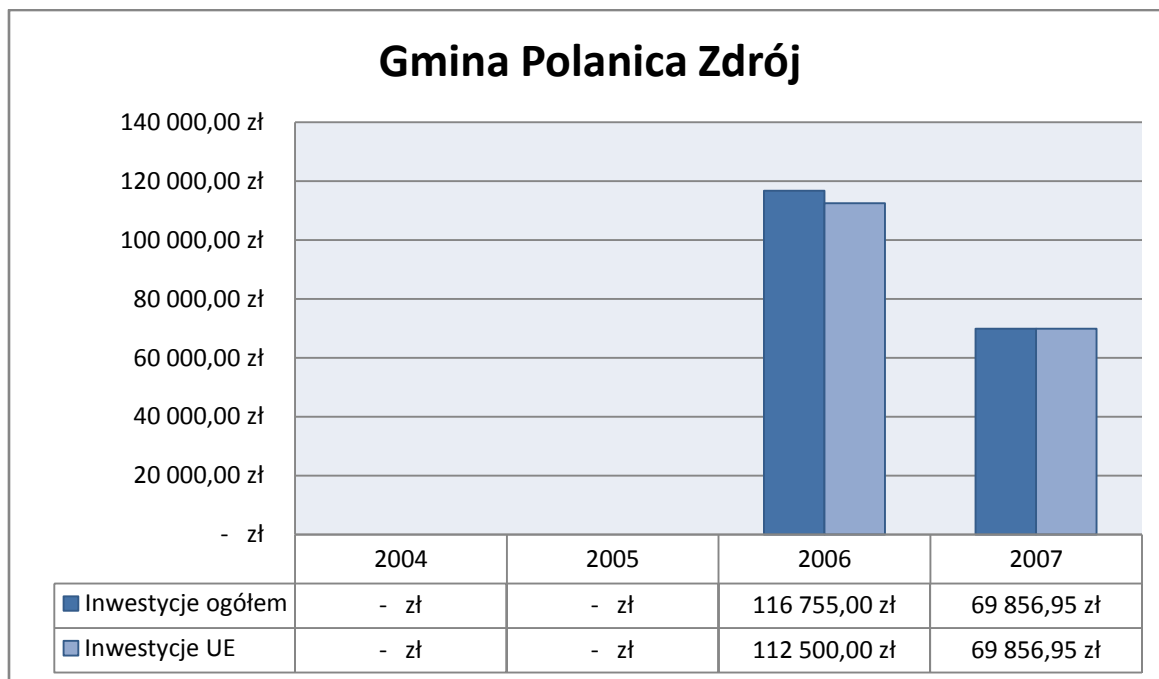

Wykres 32. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy miejskiej Nowa Ruda
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

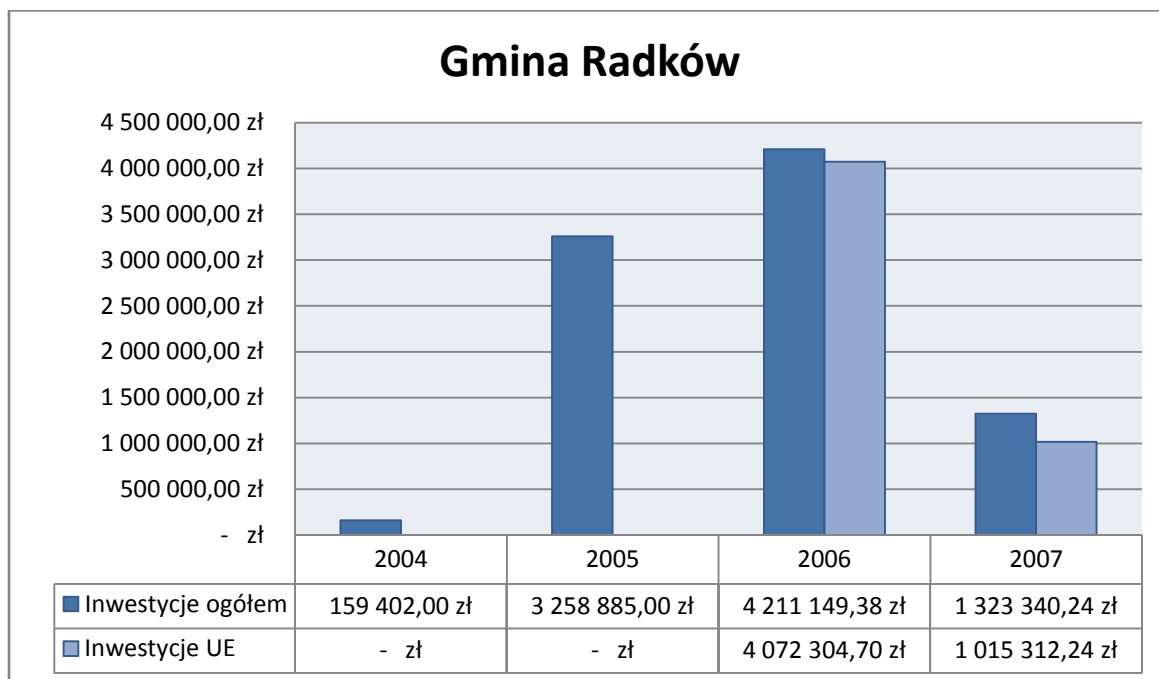

Wykres 33. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy wiejskiej Nowa Ruda
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

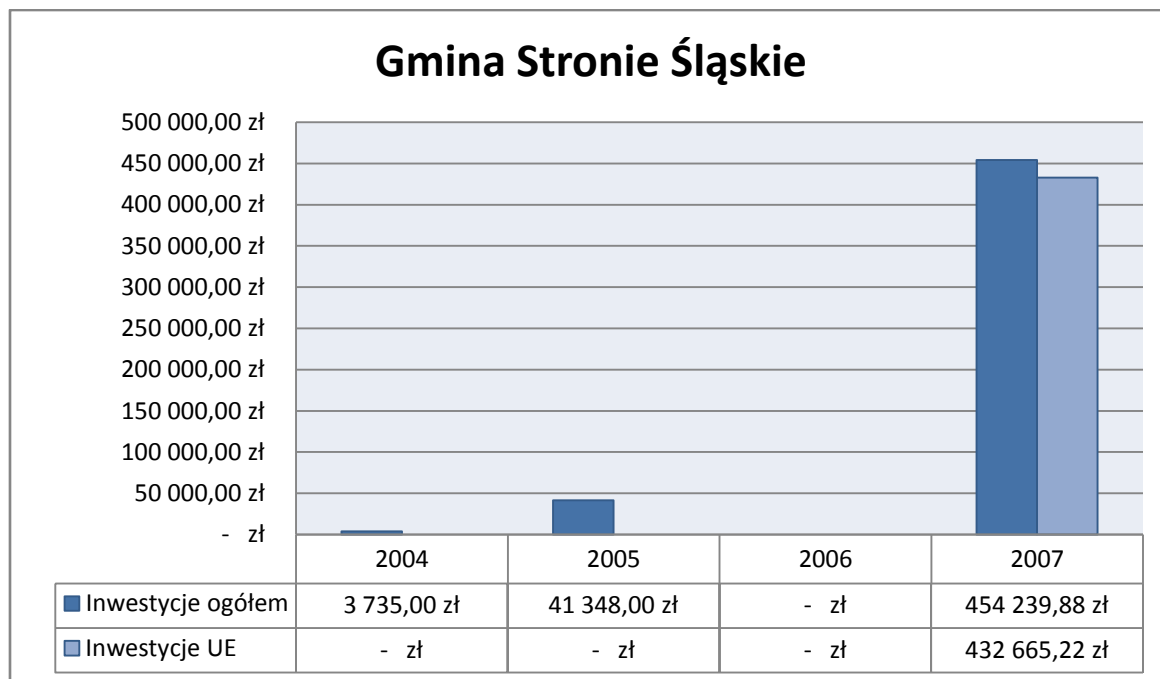

Wykres 34. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Polanica-Zdrój
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

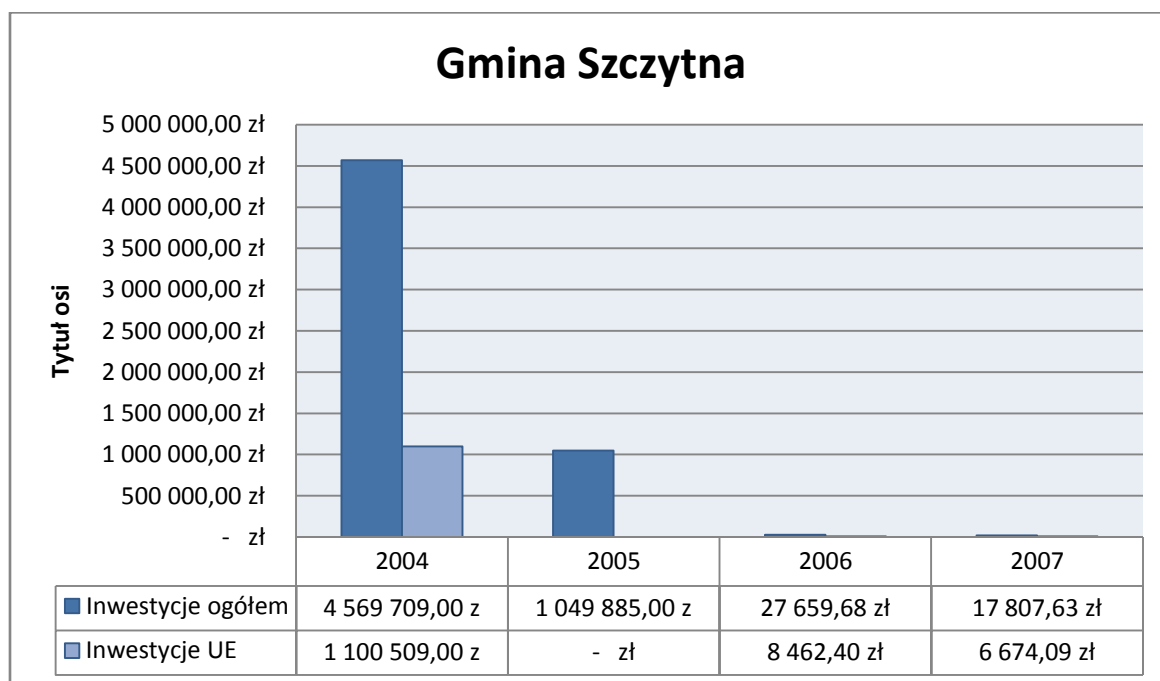

Wykres 35. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Radków
opracowanie własne Euroregionu Glacensis na podstawie www.stst.gov.pl

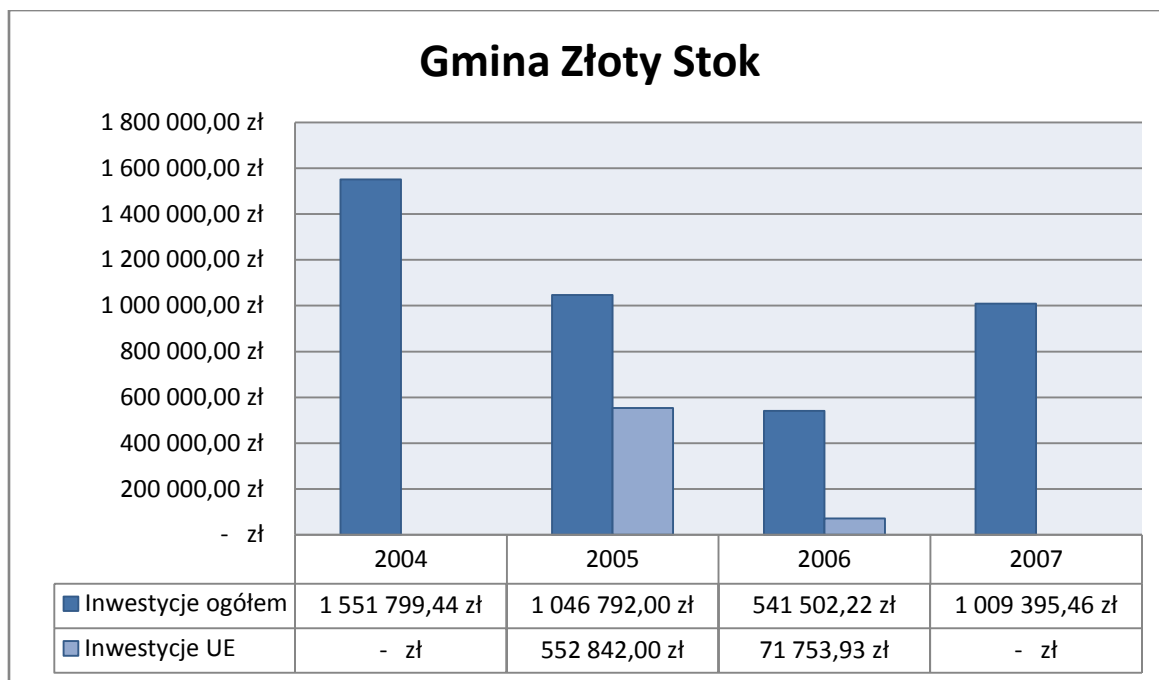

Wykres 36. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Stronie Śląskie
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Wykres 37. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Szczytna
opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

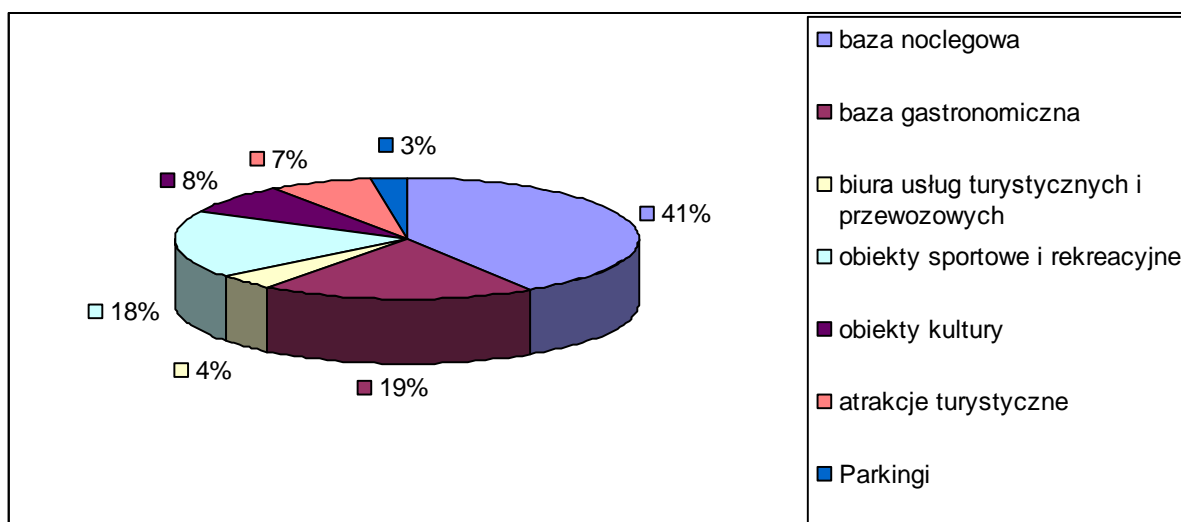
Wykres 38. Nakłady inwestycyjne finansowane ze źródeł UE w stosunku do nakładów inwestycyjnych gminy Złoty Stok
 opracowanie własne SGZK na podstawie www.stat.gov.pl

Fundusz Mikroprojektów

Jednym z podstawowych zadań Euroregionu Glacensis jest zarządzanie Funduszem Mikroprojektów – podstawowego narzędzie finansowania projektów z zakresu rozwoju turystyki. na przestrzeni 10 lat działalności Euroregionu zostało utworzonych i oznakowanych wiele kilometrów tras rowerowych, szlaków turystycznych, zorganizowanych lokalnych i międzynarodowych zawodów sportowych i imprez kulturalnych

2.7.4 Aktywność usługodawców turystycznych

Jak wynika z badania przeprowadzonego na lokalnych operatorach turystycznych, wykazują oni dość dużą aktywność w zakresie oferowania turystom różnych form spędzania czasu podczas pobytu na Ziemi Kłodzkiej. Należy jednak zauważyć, iż przeważająca część ich oferty dotyczy organizowania czasu turystom poza badanym obszarem. Przyjeżdżający tu turyści są wywożeni do pobliskich stolic europejskich (Praga, Wiedeń, Bratysława), południowych ośrodków narciarskich (głównie w Czechach).

Wykorzystanie lokalnej oferty turystycznej przez usługodawców turystycznych jest w ciągłym stopniu niezadowolające. Wynika to zarówno z faktu dotychczasowego braku koordynacji rozwoju lokalnych produktów turystycznych, a co za tym idzie, braku współpracy lokalnych operatorów, właścicieli lokali gastronomicznych, obiektów noclegowych, zarządców atrakcji turystycznych, etc. Drugim ważnym powodem niskiej aktywności w zakresie kreowania lokalnej oferty turystycznej jest mocna wzajemna konkurencja operatorów i biur podróży i niska skłonność do skoordynowanej współpracy. Wykorzystanie zintegrowanego kalendarza imprez, wprowadzenie lokalnego umownego środka płatniczego, którym turyści mogliby rozliczać się z lokalnymi podmiotami to skuteczne narzędzia, po które coraz częściej sięgają inne regiony turystyczne w Polsce.

Dostępność oferty turystycznej (głównie noclegowej) lokalnych usługodawców jest szeroka. Główne kanały dystrybucji informacji o ofercie turystycznej to Internet, lokalna prasa i media, udział w targach i imprezach o charakterze turystycznym i promocyjnym

2.8 Analiza SWOT

Przy sporządzaniu analizy SWOT subregionu Ziemi Kłodzkiej rozważono następujące aspekty:

Mocne strony czyli atuty (czynniki wewnętrzne pozytywne) – to walory subregionu, które w sposób pozytywny wyróżniają go w otoczeniu konkurencji.

Słabe strony (czynniki wewnętrzne negatywne) – są konsekwencją ograniczeń zasobów i niedostatecznych kwalifikacji. Każda organizacja posiada aspekty funkcjonowania, które ograniczają jej sprawność, ale szybkie i obiektywne rozpoznanie oraz zdefiniowanie może łatwo ograniczyć ich negatywny wpływ.

Szanse (czynniki zewnętrzne pozytywne) – to zjawiska i tendencje w otoczeniu, które odpowiednio wykorzystane staną się impulsem do rozwoju subregionu oraz osłabiają zagrożenia.

Zagrożenia (czynniki zewnętrzne negatywne) – to wszystkie czynniki zewnętrzne, które postrzegamy jako bariery dla rozwoju turystyki na Ziemi Kłodzkiej, utrudnienia, etc

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>Różnorodność oferty</p> <p>Bogactwo różnych form spędzania wolnego czasu</p> <p>Silne nasycenie regionu atrakcjami turystycznymi o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym</p> <p>Dostępność wielu różnorodnych atrakcji na stosunkowo niewielkim obszarze</p> <p>Bliskość granicy z Czechami</p> <p>Bogate dziedzictwo kulturowe</p> <p>Historia regionu obfitująca w ciekawe wydarzenia</p> <p>Odpowiedni mikroklimat</p> <p>Gościnność mieszkańców</p> <p>Duża ilość tematycznych portali internetowych z ofertą Ziemi Kłodzkiej</p>	<p>Zły stan techniczny infrastruktury turystycznej</p> <p>Duża rotacja pracowników sektora turystycznego</p> <p>Niskie kwalifikacje personelu sektora turystycznego</p> <p>Niedobór miejsc noclegowych</p> <p>Zła dostępność komunikacyjna (kolejowa i drogowa) i długi czas dojazdu na wycieczki weekendowe dla turystów spoza innych województw</p> <p>Niedobór parkingów przy atrakcjach turystycznych</p> <p>Mało pakietowana oferta turystyczna</p> <p>Brak spójnej oferty i marki</p> <p>Niedostateczna promocja (brak logo, hasła promocyjnego)</p> <p>Relatywnie drogie koszty pobytu na Ziemi Kłodzkiej</p> <p>Mała ilość miejsc noclegowych o wyższym standardzie</p>
SZANSE	ZAGROŻENIA

<p>Rozwój oferty turystycznej Ziemi Kłodzkiej</p> <p>Wspólna PRACA samorządów Ziemi Kłodzkiej nad rozwojem oferty turystycznej i jej ujednolicenie</p> <p>Pakietowanie oferty i profilowanie jej pod kątem potrzeb poszczególnych grup odbiorców</p> <p>Zmiana postrzegania regionu jako miejsca do całorocznego wypoczynku</p> <p>Wzrastająca moda na aktywny wypoczynek</p> <p>Rosnąca popularność ofert typu wellness i spa</p> <p>Tajemnicza historia regionu (fortyfikacje, podziemne miasta i fabryki)</p> <p>Przejrzystość procedur aplikowania o środki z funduszy unijnych</p> <p>Stabilizacja kursu euro w stosunku do złotego</p> <p>Wspólne aplikowanie o środki zewnętrzne (unijne) na rozwój sieciowych produktów turystycznych</p> <p>Poprawa sieci połączeń komunikacyjnych (PKS, PKP) umożliwiająca szybki dojazd i powrót do domu turystom zwłaszcza z odleglejszych terenów</p>	<p>Brak współpracy pomiędzy samorządami i podmiotami gospodarczymi w zakresie realizowania inwestycji w infrastrukturę turystyczną</p> <p>Konkurencja ze strony Czech</p> <p>Zaniedbanie rozwoju infrastruktury drogowej</p> <p>Zaniedbanie w rozwoju połączeń komunikacyjnych (kolejowych i drogowych)</p> <p>Zanik inwestycji prywatnych</p> <p>Zaniedbanie inwestowania w podnoszenie kwalifikacji zawodowych personelu z sektora obsługi ruchu turystycznego</p> <p>Niejasne procedury pozyskiwania środków z funduszy unijnych</p> <p>Niedostateczny poziom finansowania inwestycji ze środków funduszy europejskich i niestabilny kurs euro w stosunku do złotego</p> <p>Rywalizacja samorządów w pozyskiwaniu środków</p> <p>Spowolnienie gospodarcze</p>
--	--

3 Priorytety rozwojowe

3.1 Założenia strategiczne realizacji programu

3.1.1 Wizja i misja turystyczna regionu

Subregion Ziemi Kłodzkiej został opisany w Programie Rozwoju Turystyki Województwa Dolnośląskiego (projekt uaktualnienia dokumentu) jako jeden z najbardziej rozwiniętych turystycznie subregionów Ziemi Kłodzkiej. Jednym z niewątpliwych atutów oferty turystycznej Ziemi Kłodzkiej jest jej niespotykana w innych subregionach różnorodność. Na podstawie przeprowadzonych analiz oraz wspólnych konsultacji w poprzednich rozdziałach niniejszego opracowania dokonano wyznaczenia kierunków dalszego rozwoju oferty turystycznej subregionu. Proces ten polegać będzie przede wszystkim na realizowaniu działań mających na celu poprawę infrastruktury turystycznej i okolicy turystycznej przy jednoczesnym kreowaniu marek nowych produktów turystycznych i działaniach edukacyjnych w zakresie podnoszenia poziomu jakości świadczonych usług turystycznych (branża hotelarska, gastronomiczna, turystyczna).

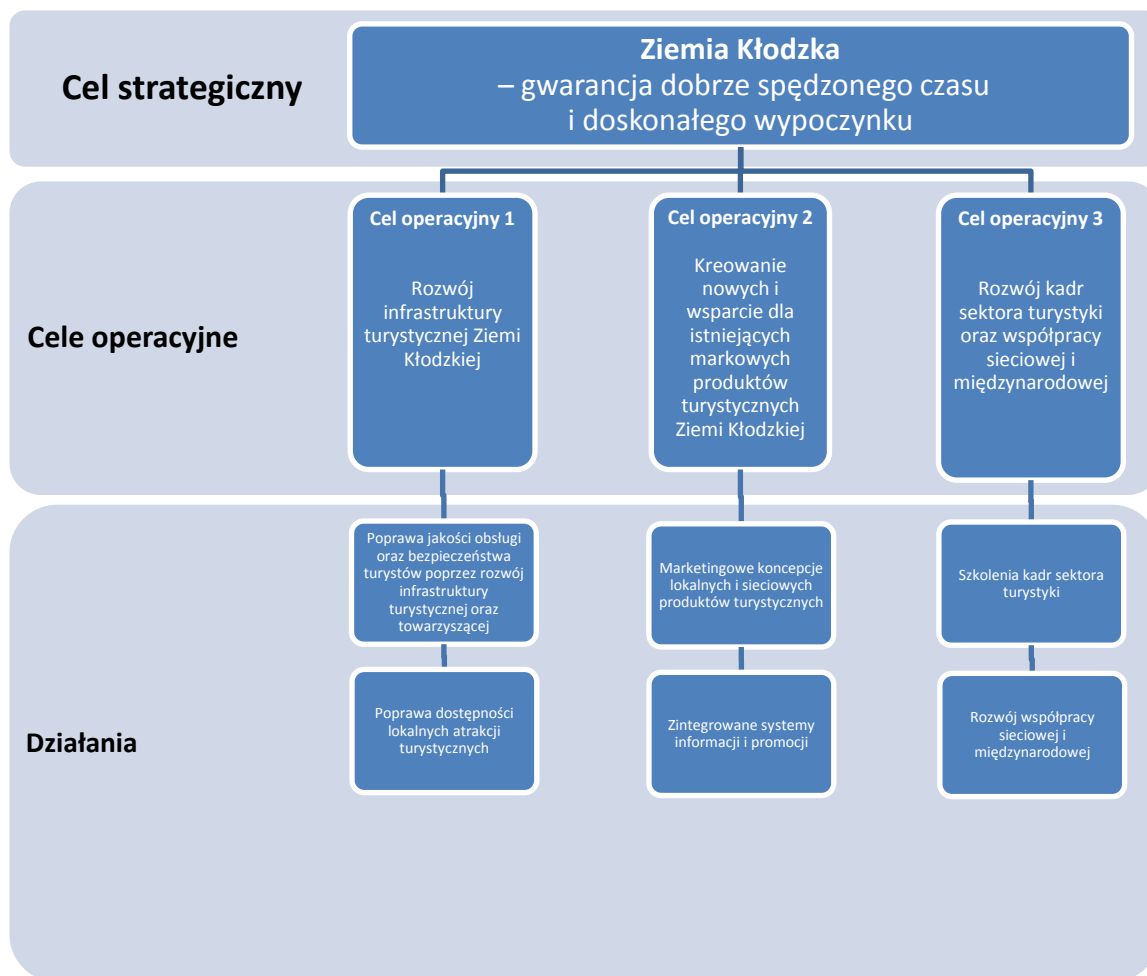
Zadaniem Koncepcji Rozwoju Subregionalnych Produktów Turystycznych Ziemi Kłodzkiej było zdefiniowanie wizji rozwoju turystyki w regionie oraz nakreślenie celów prowadzących do jej realizacji.

Ziemia Kłodzka jako region świadomie wykorzystujący potencjał różnorodności oferty turystycznej. Miejsce docelowe dla turystów o zróżnicowanych preferencjach i potrzebach. Obszar o doskonale identyfikowalnej marce jednoznacznie wskazującej na różnorodność oferty i form spędzania wolnego czasu na Ziemi Kłodzkiej.

3.1.2 Cele strategiczne i operacyjne rozwoju

Przedstawione poniżej drzewo celów uwzględnia potrzeby rozwoju turystyki zgłaszane zarówno przez samorządy terytorialne jak i inne organizacje, w tym stowarzyszenia, co daje podstawy do stwierdzenia, że ich realizacja zapewni zachowanie trwałego wzrostu i zrównoważonego rozwoju subregionu Ziemi Kłodzkiej.

Wykres 39. Drzewo Celów Strategii Rozwoju Produktów Turystycznych Subregionu Ziemi Kłodzkiej – opracowanie własne SGZK

Jak pokazują statystyki i analizy dotychczasowych danych dotyczących turystyki w poszczególnych gminach subregionu, dzisiejsza świadomość turystów o Ziemi Kłodzkiej jest zdecydowanie niższa niż na początku ubiegłego wieku. Wynika to między innymi z faktu, iż w poprzednim okresie nad rozwojem turystyki skupione były różnego rodzaju organizacje i towarzystwa skupiające przedstawicieli świata nauki, władz lokalnych, przedsiębiorców.

Historia ostatniego stulecia szczególnie na terenie Ziemi Kłodzkiej uwidacznia jak różnego rodzaju zawirowania będące wynikiem działań wojennych w Europie mogą przyczynić się do degradacji infrastruktury turystycznej i spadku znaczenia – jakości marki – w świadomości turystów. Nacjonalizowanie majątków, atmosfera 'tymczasowego pobytu' na Ziemiach Odzyskanych przyczyniły się do dramatycznego stanu technicznego dzisiejszych obiektów. Przez lata nieremontowane, zasiedlane rodzinami o najniższych dochodach, często ludźmi z eksmisji lub zagrożonymi wykluczeniem społecznym, obiekty historyczne, zabytkowe miejskie starówki, kamienice i przedwojenne obiekty hotelarskie, pałacowe często już nie nadają się do odbudowy lub wymagają kolosalnych nakładów finansowych. Na terenie każdej z gmin wchodzącej w skład subregionu Ziemi Kłodzkiej znajdują się obiekty zabytkowe mające skomplikowaną lub niemożliwą do wyjaśnienia sytuację majątkową.

Znaczna część infrastruktury turystycznej i towarzyszącej znajduje się obecnie w stanie gorszym niż na początku ubiegłego stulecia. Całkowitemu zniszczeniu uległy obiekty takie jak wieże i punkty widokowe, tworzące swego czasu sieć doskonałych punktów widokowych i obserwacyjnych, pozwalających na obcowanie turystów z przyrodą i krajobrazem wsi sudeckich. Odtworzenia wymagają też doskonale zlokalizowane punkty odpoczynku i postoju na gęstej i dobrze oznakowanej sieci szlaków pieszych i rowerowych. Lokalne drogi dojazdowe do atrakcji turystycznych, mosty i kładki często stanowią zagrożenie dla korzystających z nich turystów. Wszystko to przyczynia się do niepełnego wykorzystania potencjału turystycznego regionu.

Paradoksalnie jednak, część zabytkowych budowli (zamków, pałaców, fortyfikacji), która została znacjonalizowana i przeobrażona np. w magazyny żywności, zakłady przemysłowe, mimo szkodliwej i rabunkowej działalności zarządców i syndyków, zachowała się do dnia dzisiejszego w stanie pozwalającym na odtworzenie w nich zabytkowych linii produkcyjnych, np. huty szkła w Szczytnej, zabytkowego młyna w Radkowie, kopalni w Złotym Stoku i Nowej Rudzie, odlewni żeliwa na forcie Owcza Góra w Kłodzku, lokalnych browarów miejskich.

Działania uzupełniające braki i zaniedbania w infrastrukturze doprowadzą do zwiększenia samego ruchu turystycznego w regionie a poprawa bezpieczeństwa i jakości obsługi turystów pozwoli na zbudowanie zaufania i wzrostu znaczenia marki Ziemi Kłodzkiej w świadomości turystów.

Cele opisane w niniejszym dokumencie zakładają realizację pewnych projektów wychodzących z założeń wspólnych dla wszystkich samorządów tworzących subregion. w dobie powszechnej rywalizacji i krótkowzroczności niektórych propozycji przedkładanych do dofinansowania w ramach programów należy jak najmocniej skupić się nad wykorzystaniem i uwypukleniem cech wspólnych całego subregionu pozwalających na kompleksowe rozwiązania problemów zagrażających rozwojowi turystyki na Ziemi Kłodzkiej. To nie podział administracyjny, ale uwarunkowania kulturowe, historyczne i przyrodnicze są punktem wyjścia w kreowaniu nowych elementów oferty turystycznej a co za tym idzie nowych markowych produktów turystycznych.

Niniejsza strategia jest jedynie wyznaczeniem i początkiem drogi, jaką musi przejść Subregion Ziemi Kłodzkiej, aby wypełnić postawione przed nim cele. Niezbędne będzie nakreślenie odrębnych strategii dla zidentyfikowanych nowych produktów turystycznych, opracowanie systemów identyfikacji wizualnej, konieczne jest również podjęcie działań prowadzących do spójnego kojarzenia Subregionu – wypracowania jednej marki z jednym logotypem i hasłem promocyjnym będącym zarazem na tyle pojemną propozycją, aby spełniała oczekiwania poszczególnych partnerów tworzących i realizujących wspólnie zapisy Strategii i była jednocześnie zrozumiała i czytelna dla jej odbiorców.

Trzymając się przyjętych wyżej założeń, poszczególne cele i działania nie realizują indywidualnych potrzeb lokalnych samorządów w zakresie promocji miast i gmin, lecz traktują zagadnienie szerzej, umożliwiając gminom wspólne działanie i pełniejsze wykorzystywanie potencjału zawierającego się we wspólnej historii, dziedzictwie kulturowym, uwarunkowaniach przyrodniczych. z działań zrealizowanych w ramach niniejszej strategii powinien wynikać jasny przekaz będący dla zidentyfikowanego odbiorcy impulsem do odwiedzenia całego subregionu a nie konkretnej wybranej miejscowości. Wpływ na taką decyzję będą miały zarówno inwestycje w infrastrukturę turystyczną (odbudowa sieci wież i punktów widokowych, podziemia i fortyfikacje, droga śródsudecka), nowe produkty turystyczne ze zintegrowanymi działaniami promocyjnymi, programami lojalnościowymi, pakietem usług podstawowych i rozszerzonych jak również nieustanne kształcenie i podnoszenie kwalifikacji lokalnego personelu obsługującego turystę od momentu podejmowania decyzji (szybka, pewna i rzetelna informacja, elastyczna oferta, dostępność informacji) aż do jego powrotu do domu (e-mail korespondencyjny z ankietą badającą zadowolenie z pobytu, propozycja newslettera, trwałość kontaktu)

Cel operacyjny 1

Rozwój infrastruktury turystycznej Ziemi Kłodzkiej

Jak wykazano w poprzedniej części dokumentu, infrastruktura turystyczna Subregionu Ziemi Kłodzkiej charakteryzuje się dużym stopniem zużycia oraz niskim współczynnikiem inwestycji. Konieczne jest zatem podjęcie działań mających na celu odwrócenie tej relacji.

Jakiegokolwiek działania nastawione na zwiększenie ruchu turystycznego nie mogą być pozbawione inwestycji w infrastrukturę turystyczną i towarzyszącą. W ramach tego działania przewidziane do wsparcia są projekty polegające na udostępnianiu nowych i adaptację istniejących obiektów do pełnienia nowych funkcji związanych z obsługą ruchu turystycznego.

Możliwe jest podejmowanie działań służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego: remonty i modernizacje zabytków, termomodernizacja obiektów zabytkowych i turystycznych, zachowanie krajobrazu kulturowego, budowa nowych i modernizacja istniejących obiektów infrastruktury turystycznej: zbiorników wodnych, punktów, wież i platform widokowych, parkingów, systemów komunikacji i transportu: podziemny, ziemny, wodny, nadziemny, dróg dojazdowych

Działanie 1.1

Poprawa jakości obsługi oraz bezpieczeństwa turystów poprzez rozwój infrastruktury turystycznej oraz towarzyszącej

Tworzenie nowej infrastruktury związanej z obsługą ruchu turystycznego ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa turystów:

- budowa wież, punktów i platform widokowych
- tworzenie nowych szlaków wodnych, rowerowych, pieszych, narciarstwa biegowego, zjazdowego wraz z infrastrukturą towarzyszącą
- budowa obiektów noclegowych, konferencyjnych, gastronomicznych zlokalizowanych w sąsiedztwie lokalnych atrakcji turystycznych
- budowa nowych obiektów informacji turystycznej, w tym bezobsługowych kiosków informacji turystycznej wraz z niezbędnym wyposażeniem i infrastrukturą telekomunikacyjną, w tym z bezprzewodowym dostępem do internetu

Adaptacja istniejących obiektów do pełnienia nowych funkcji związanych z obsługą ruchu turystycznego:

- przebudowa, rozbudowa, remont, modernizacja i termomodernizacja oraz wyposażenie obiektów
- działania dotyczące rewitalizacji turystycznych części miast powyżej 10 000 mieszkańców i miejscowości poniżej 10 000 mieszkańców

Działanie 1.2

Poprawa dostępności do lokalnych atrakcji turystycznych

- budowa/przebudowa/rozbudowa parkingów, dróg, dróg dojazdowych i obiektów inżynierskich
- budowa/przebudowa/rozbudowa wyciągów, kolejek (linowych, gondolowych) prowadzących do lokalnych atrakcji turystycznych

- znakowanie dróg dojazdowych do lokalnych atrakcji turystycznych i turystycznych tras miejskich
- tworzenie zintegrowanych systemów informacyjnych wykorzystujących nowoczesne technologie: audioprzewodniki, systemy nagłośnieniowe i oświetleniowe obiektów zabytkowych będących atrakcjami turystycznymi, tworzenie systemowych rozwiązań związanych z wielowariantowymi scenariuszami zwiedzania obiektów

Potencjalne możliwe działania z kart projektów

Wieże widokowe „Punkty G-Tour”

Miejskie Trasy Turystyczne – rozwój infrastruktury turystycznej

Obiekty militarne i fortyfikacyjne Ziemi Kłodzkiej elementem sieciowego produktu turystycznego Dolnego Śląska – modernizacja i adaptacja obiektów do pełnienia nowych funkcji z zakresu obsługi ruchu turystycznego i sektora usług turystycznych

Cel operacyjny 2

Kreowanie nowych i wsparcie dla istniejących markowych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej

Działanie 2.1

Marketingowe koncepcje lokalnych i sieciowych produktów turystycznych

W ramach tego działania możliwe stanie się długo oczekiwane rozpoczęcie wspólnych prac nad rozwojem spójnych koncepcji produktów turystycznych. Jak wskazano na początku rozdziału, samorządy tworzące Subregion Ziemi Kłodzkiej nie będą wychodziły od podziałów administracyjnych ale od zdefiniowania wspólnych celów i wspólnego mianownika, na bazie którego możliwe będzie nakreślenie realnej strategii rozwoju pełnowartościowych produktów turystycznych. i tak po Ray pierwsi i ygodnie y ociekwaniami Dolnośląskiej Organizacji Turystycznej oraz w myśl zapisów Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013 powstaną solidne podstawy do budowania nowych i silnych marek turystycznych opartych na wspólnym dziedzictwie kulturowym, przyrodniczym czy historycznym.

Jednym z najważniejszych zadań jest wypracowanie spójnej strategii marketingowej dla marki 'Ziemia Kłodzka'. Ze względu na różnorodność regionu, niespotykaną w innych częściach kraju czy Dolnego Śląska, konieczne jest nieco odmienne podejście do zagadnienia. w przypadku jednej dominującej formy turystyki stosunkowo łatwo jest wskazać kierunki rozwoju regionu czy kreacji marki. Istniejące liczne równoległe formy turystyki, z których każda w niemal pełnym stopniu spełnia wymogi definicji produktów turystycznych stanowi nie lada wyzwanie i wymaga intensywnej wspólnej pracy wszystkich potencjalnych beneficjentów działań. Odnalezienie spośród wszystkich możliwych form turystyki jednej przeważającej na Ziemi Kłodzkiej, będącej jednocześnie charakterystyczną dla całego subregionu jest niezwykle trudne jeśli nie niemożliwe. z jednej trony bowiem na turystów czekają liczne gospodarstwa ekologiczne i agroturystyczne, pozwalające na tanią i łatwą a przy tym niezwykle ciekawą formę wypoczynku. Równie silną pozycję w kreowaniu marki regionu mają liczne i znane nie tylko w Polsce uzdrowiska, kolejną formą turystyki z której chętnie korzystają turyści to aktywny wypoczynek latem i zimą (zbiorniki wodne, Park Narodowy Gór Stołowych, liczne rezerваты, Góry Sowie, Masyw Śnieżnika z gęstą, bardzo dobrze oznakowaną w terenie siecią szlaków rowerowych, pieszych, narciarstwa biegowego to tereny idealne do uprawiania turystyki aktywnej). Przy definiowaniu dominujących form turystyki nie należy zapominać o zorganizowanej turystyce sakralnej i pielgrzymkowej. Kolejnym wyraźnym zaakcentowanym zbiorem walorów w ofercie turystycznej regionu są tajemnicze podziemia, fortyfikacje, kopalnie i zamki przyciągające wielbicieli przygód, historii i tropicieli mrocznych tajemnic. w połączeniu z bogatym dziedzictwem kulturowym regionu (architektura miast - Bystrzyca Kłodzka, Bardo, Radków, Kłodzko, Nowa Ruda) i krajobrazu (wieś sudecka, walory krajobrazowe) stanowi on o postrzeganiu regionu jako niezwykle ważnego pod kątem turystyki kulturowej. Powód do przyjazdu i satysfakcjonującego wypoczynku na Ziemi Kłodzkiej znajdują więc zróżnicowane grupy turystów – począwszy od rodziców z dziećmi, poprzez młodzież, pielgrzymów, miłośników przyrody, kultury i aktywnego wypoczynku. z powyższego punktu widzenia, podczas prac nad dokumentem zdecydowano się na zdefiniowanie warunków wyjściowych do opracowania propozycji dla hasła promocyjnego będącego odzwierciedleniem charakteru całego regionu, które jednocześnie stanie się rozpoznawalnym znakiem Ziemi Kłodzkiej mieszczącym w sobie pozytywne skojarzenia i odczucia związane z wypoczynkiem w dowolnym miejscu subregionu. Mając na względzie powyższe, postanowiono o wypracowaniu następującego hasła:

Jednocześnie zespół zadaniowy wyłoniony przez wszystkich członków Subregionu postawił przed niniejszą Strategią zadania polegające na opracowaniu szczegółowej koncepcji rozwoju marki wykorzystującej hasło będące pojęciem na tyle elastycznym, że możliwe będzie odzwierciedlenie w nim wszystkich czynników wyróżniających region spośród innych a zarazem reprezentującym walory każdego z partnerów. Przy tak ogromnej różnorodności będzie to niezwykle trudne i wymaga od wszystkich samorządów wyężonej pracy oraz konieczności pójścia na kompromis. Konieczne będzie opracowanie spójnej identyfikacji wizualnej, kolorystyki, logotypu oraz materiałów reklamowych pozwalających na jak najszersze wykorzystanie proponowanego hasła. w założeniu autorów, koncepcja ma pozwolić odbiorcom na kojarzenie Ziemi Kłodzkiej jako miejsca, w którym można interesująco spędzić czas, bez względu na pogodę i wymagania poszczególnych grup turystów. Hasło promocyjne ma na celu wywołanie pozytywnych skojarzeń u tych, którzy przyjadą na Ziemię Kłodzką zaznać emocji związanej zarówno z aktywnym downhilliem, wspinaczką skałkową, spływem kajakowym jak również z turystyką kulturową: zwiedzaniem magicznych zakątków tysiącletnich miast, obiektów militarnych czy przemysłowych; turystyką sakralną czy uzdrowiskową. W znacznej mierze, o powodzeniu proponowanego hasła i jego przyjęciu wśród turystów decydować będzie również zawartość merytoryczna oferty jak również sam sposób jej prezentowania. Dlatego też niniejszy dokument szczegółowo opisuje zakres działań polegający na wsparciu rozwoju nowych i istniejących produktów turystycznych opisanych poniżej.

W ramach określania potencjalnych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej wyróżniono następujące projekty:

- Turystyczne Hrabstwo Kłodzkie

Niewątpliwie najmocniej identyfikowana marka turystyczna Ziemi Kłodzkiej, znana również pod nazwą Turystyczne Hrabstwo Sudetów. Hrabstwo Kłodzkie, w sposób wyraźny nawiązuje do historii regionu i świadomie z niej korzysta, budując równocześnie wizerunek w oparciu o fakty mające miejsce w przeszłości. Obecnie Turystyczne Hrabstwo Ziemi Kłodzkiej staje przed wielką szansą na przypomnienie o sobie szerokiej rzeszy potencjalnych odbiorców w kraju i za granicą, gdyż w roku 2009 obchodzone będą uroczystości związane z 550- leciem powstania tej historycznej krainy. Oprócz oficjalnych spotkań i uroczystości będą miały miejsce wydarzenia kulturalne nawiązujące do bogatej tradycji regionu. Obchody będą miały miejsce przez cały 2009 rok i rozgrywać się będą w różnych miejscowościach Ziemi Kłodzkiej. Marka Hrabstwa wymaga 'odświeżenia' i nowego zdefiniowania grupy docelowej, gdyż dotychczasowe działania odznaczały się niespójnością i brakiem konsekwencji. w ramach Hrabstwa prezentowana przede wszystkim będzie różnorodność kultur i bogate dziedzictwo, jakim charakteryzuje się ten region Dolnego Śląska. Same tradycje kulinarne kuchni czeskiej, austriackiej, pruskiej, polskiej czy węgierskiej będąc nierozzerwalnie związane z historią regionu i których wpływy są wyraźnie widoczne stanowią doskonałą bazę do kreowania nowego produktu turystycznego. Systematyczny rozwój produktu może być kontynuowany poprzez różnego rodzaju imprezy promujące walory smakowe Ziemi Kłodzkiej, tradycje kulinarne jej mieszkańców. Dość niskie nakłady inwestycyjne na infrastrukturę, jakich wymaga ten potencjalny produkt turystyczny Ziemi Kłodzkiej przesądza o jego powodzeniu. Odpowiednio przygotowana promocja połączona z szeroka działalnością informacyjną i edukacyjną spowoduje, że turyści odwiedzający Ziemię Kłodzką będą mieli okazję do zapoznania się z niezwykle ciekawą historią regionu. Produkt ten przyczyni się do podniesienia wiedzy o przeszłości regionu, jego tradycjach i dziedzictwie kulturowym. Konieczne jest opracowanie strategii rozwoju marki Turystyczne Hrabstwo Ziemi Kłodzkiej.

- Wioski bez troski

Jeden z najlepiej zdefiniowanych i przygotowanych potencjalnych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej, który posiada zdefiniowaną strategię – Lokalną Strategię Rozwoju, w którym oprócz sposobu osiągania statusu marki turystycznej zostały określone zadania i kwestie związane z monitoringiem i ewaluacją dokumentu. Produkt turystyczny *Wioski bez troski* polega na uporządkowaniu przestrzeni publicznej na terenach wiejskich, przemodelowaniu dotychczasowego punktu widzenia mieszkańców wiosek i postrzegania siebie samych. Poprzez nakreślenie dróg i możliwości działania, inicjatywę przejęli sami mieszkańcy, którzy zdali sobie sprawę z faktu, iż sukces we wdrażaniu zapisów strategii ma bezpośredni wpływ na poziom ich życia i dochodów.

- Kraina Dobrego Smaku

Produkt nawiązujący do bogatej tradycji kulinarnych regionu, ale również wskazujący na inne formy dobrego smaku – przede wszystkim bogatą ofertę kulturalną stojącą na najwyższym poziomie. W ramach tego projektu wyróżnić należy również jego elementy składowe stanowiące odrębne całości:

Kraina Pstrąga

Zaskakująca ilość powstających łowisk, odradzające się pogłowie pstrągów w górskich strumykach Ziemi Kłodzkiej oraz dynamiczna poprawa stanu wód i górskich potoków (głównie związana z przyjęciem przez gminy i samorządy wiejskie odrębnego programu poprawy jakości ścieków i kanalizacji obszarów wiejskich na terenach górskich) powoduje, że o walorach smakowych kłodzkich pstrągów przekonać się można w coraz większej ilości lokalnych lokali gastronomicznych. Podejmowane od niedawna imprezy promocyjne, takie jak Ogólnopolski Festiwal Kłodzkiego Pstrąga, uczestnictwo potraw nawiązujących do Ziemi Kłodzkiej w nazwie w coraz większej ilości ogólnopolskich imprez sprawia, że marka 'Ziemia Kłodzka – Kraina Dobrego Smaku' staje się coraz bardziej zauważalna nie tylko na Dolnym Śląsku. Usankcjonowane historycznie liczne przepisy kulinarne, wykorzystujące jako główny składnik właśnie pstrąga potokowego z górskich potoków Ziemi Kłodzkiej, przekazy rodzinne i znalezione ubiegłowieczne i starsze opracowania – pierwsze kulinarne książki o kuchni regionalnej stwarzają solidne podwaliny do wykreowania nowego produktu turystycznego Ziemi Kłodzkiej. Konieczne jest przygotowanie odrębnej strategii marketingowej, spójnego systemu identyfikacji wizualnej oraz programu współpracy podmiotów prywatnych (właściciele lokalnych łowisk, pensjonatów i lokali gastronomicznych, szefów kuchni) w zakresie wypracowania nowego rodzaju postaw i zachowań branży turystycznej opierających się na wykorzystaniu walorów smakowych kłodzkiego pstrąga. Ważne jest, aby odbiorcy produktu (w tym przypadku jest potencjalnie każda grupa przyjezdnych) mogli nie tylko spotkać informacje o kłodzkim pstrągu w miejscu jego przypadkowego spożycia, ale również mogli zapoznać się ze sposobami jego hodowli, miejscach naturalnego występowania, okresami ochronnymi czy sposobami jego połowu, przyrządzania (dania wykwiłne, szybkie, tradycyjne, zaskakujące konfiguracje) i spożycia.

Miasta Muzyki

pojęcie zawierające w sobie elementy tworzące muzyczną ofertę kulturalną Ziemi Kłodzkiej. W ramach Miast Muzyki należy wymienić wszelkie cykliczne imprezy muzyczne o charakterze co najmniej ponadlokalnym (regionalnym):

- Festiwal Chopinowski w Dusznikach-Zdroju

- Festiwal Moniuszkowski w Kudowie-Zdroju
- Dni Muzyki Organowej w Nowej Rudzie i Kłodzku

Miasta Filmu

pojęcie zawierające w sobie elementy tworzące filmową ofertę kulturalną Ziemi Kłodzkiej. W ramach Miast Filmu należy wymienić wszelkie cykliczne imprezy filmowe o charakterze co najmniej ponadlokalnym (regionalnym):

- Przegląd Filmów Górskich w Łądku-Zdroju
- Przegląd Filmów Pol8 w Polanicy-Zdroju
- Noworudzki Filmowy Zawrót Głowy w Nowej Rudzie

Ekomuzea Ziemi Kłodzkiej

Ekomuzeum (muzeum bez murów) to otwarte muzeum tematyczne, którego obiekty (eksponaty), rozproszone w terenie, tworzą żywą kolekcję obrazującą wartości przyrodnicze i kulturowe regionu oraz dorobek jego mieszkańców.

Ekomuzea na terenie Ziemi Kłodzkiej:

Gm. Stronie Śląskie

Nowy Gierałtów

Kletno

Gm. Łądek Zdrój

Lutynia

Kąty Bystrzyckie

Konradów

Wójtówka

Orłowiec

Gm. Lewin Kłodzki

Jarków

Gm. Międzylesie

Lesica

Gm. Szczytna

Studzienno/Chocieszów

Niwa/Wolany

Gm. Kłodzko

Wojciechowice

- Droga Śródsudecka

Jeden z najlepiej opisanych i zdefiniowanych tematów pozwalających na wykreowanie produktu turystycznego Ziemi Kłodzkiej. o rozwoju tego produktu zależęć będzie podejście pozostałych subregionów do tematu uzupełniania infrastruktury w obrębie istniejącej Drogi Śródsudeckiej. Przy założeniu

- Między srebrem a złotem

Produkt turystyczny, który w postaci odpowiednio sprofilowanych pakietów kierowany jest do odpowiednich grup turystów. Nawiązuje w swej nazwie bezpośrednio do nazw geograficznych (Srebrna Góra i Złoty Stok) a pośrednio do bogatej historii regionu i jego zasobów naturalnych. na terenie subregionu Ziemi Kłodzkiej najbardziej zaangażowana w rozwój tego produktu jest gmina Złoty Stok, która obok Barda znajduje się na obszarze 'między srebrem a złotem'

- zeroborder® – szlaki turystyki aktywnej i centra sportów ekstremalnych

Swobodna gra słów sugerująca przekraczanie granic, likwidację barier, wznoszenie się ponad podziały. Produkt, który scalać ma w sobie działania mające na celu budowę i wytyczanie szlaków turystyki aktywnej przebiegających po obu stronach pogranicza jak również budowa centrów sportów ekstremalnych i aktywności ruchowej. w ramach proponowanego produktu mieścić się będą również propozycje kulturalne polegające na uruchamianiu działań po obu stronach granicy oraz zamieszkałe tam społeczności. Ponadto, miłośnicy turystyki kwalifikowanej czy aktywnej, będą mogli spotykać się na organizowanych imprezach sportowych i rekreacyjnych posiadających certyfikat zeroborder – co oznaczać będzie odpowiedni poziom adrenaliny wśród uczestników ale i odpowiedni poziom bezpieczeństwa.

Ze względu na zakres oddziaływania, projekt rozwijany powinien być we współpracy z innymi subregionami zainteresowanymi stworzeniem silnej marki turystycznej.

Ze względu na różnorodność form spędzania czasu i aktywnego wypoczynku, produkt ten jest niezwykle obszerny i zawiera w sobie zarówno projekty związane z wypoczynkiem na terenach otwartych jak również w ramach istniejących lub nowobudowanych obiektów i infrastrukturze służących aktywnemu wypoczynkowi. W ramach produktu rozwijane będą między innymi:

- szlaki turystyki wodnej (Nysa Kłodzka)
- szlaki turystyki pieszej, rowerowej, biegowej, zjazdowej
- ośrodki i centra aktywnego wypoczynku (Centra Sportów Zimowych – Zieleniec, Czarna Góra, Góra Wszystkich Świętych; Centrum Turystyki Aktywnej w Międzylesiu; Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych w Kłodzku, Centrum Sportów Ekstremalnych w Szczytnej)

- citywalk – turystyczne trasy miejskie

Propozycja mająca na celu udostępnienie maksymalnej informacji na temat dziedzictwa kulturowego miast subregionu Ziemi Kłodzkiej. Jest produkt turystyczny, który rozpoczął swoje funkcjonowanie i przekroczył granicę zarówno subregionalne, wojewódzkie jak i międzynarodowe.

Ze względu na kompleksowość działań i formę dostarczania odbiorcom wiedzy o dziedzictwie kulturowym stanowi swego rodzaju nowatorskie rozwiązanie na rynku turystycznym wśród małych miast i regionów turystycznych. Turyści w ramach zwiedzania miasta otrzymują przenośne urządzenia, które niezależnie od pogody umożliwiają wysłuchanie nagranych informacji (słuchowisk) o poszczególnych zabytkach miasta (historię fundatorów, mieszkańców, okoliczności powstania, etc) bez potrzeby obsługi czy znajomości urządzenia.

Turysta, po zbliżeniu się do konkretnego zabytku, automatycznie usłyszy w słuchawkach odpowiedni fragment tekstu w zdefiniowanym przez siebie języku. Poruszając się oznakowaną trasą po danym mieście, turysta dysponuje mapą opisującą poszczególne zabytki a w newralgicznych punktach tras może skorzystać z bezobsługowych kiosków informacji turystycznej – wolnostojących kioskach multimedialnych. Projekt skupia w sobie miasta, których łączy 1000-letnia historia oraz wyznaczone turystyczne trasy miejskie. Produkt ma charakter otwarty i pozwala na jego realizację w każdym z chętnych do przystąpienia miast. Produkt posiada spójną identyfikację wizualną (logotyp, system identyfikacji wizualnej), wspólne założenia do promocji, wspólną informację o ofercie kulturalnej, noclegowej i turystycznej miast uczestniczących w przedsięwzięciu – portal internetowy **www.citywalk.info**. Konieczne jest podjęcie wspólnych działań prowadzących do powstania oferty pobytowej pozwalającej na zorganizowane zwiedzanie tras turystycznych w wielu miastach projektu. Obecnie nad rozwojem produktu turystycznego pracują:

- Miasto Kłodzko
- Gmina Bardo
- Miasto Świdnica
- Miasto Kędzierzyn-Koźle

Potencjalnymi uczestnikami i beneficjentami produktu powinny stać się następujące miasta Subregionu Ziemi Kłodzkiej:

- Złoty Stok, Bystrzyca Kłodzka, Nowa Ruda i inne

W ramach produktu funkcjonuje również pierwsza Miejska Trasa Turystyczna dla zmotoryzowanych. Trasę tę wytyczono w Kłodzku, korzystając z lokalnych dróg o najmniejszym dziennym natężeniu ruchu kołowego. Trasa ta została wytyczona szlakiem największych regionalnych atrakcji Kłodzka i pozwala na zwiedzenie:

- Twierdzy Kłodzkiej
- Fortu Owcza Góra
- Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych

- Kraina Zdrowia i Urody

Jednym z najlepiej znanych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej czy najbardziej rozpoznawalnym elementem oferty są uzdrowiska Ziemi Kłodzkiej. Bogate w zasoby wody mineralnej o specyficznym smaku i zapachu źródła w miejscowościach takich jak Kudowa-Zdrój czy Łądek-Zdrój znane były już na początku ubiegłego stulecia.

Mimo osobnych działań podjętych przez uzdrowiska Dolnego Śląska należy wymienić w niniejszej Strategii jeden z najbardziej rozpoznawalnych produktów turystycznych regionu. Produkt ten jest na tyle pojemny, aby uwzględnić również możliwość korzystania z najbardziej identyfikowalnego wyróżnika Ziemi Kłodzkiej, jakim są walory uzdrowiskowe również przez miasta nie posiadające statusu uzdrowiska.

W myśl tej idei, w ramach rozwijania produktu turystycznego mogą być realizowane projekty odpowiadające rosnącemu zainteresowaniu na ofertę para uzdrowiskową – pobyt połączony z wypoczynkiem w wellness/Spa, gabinetach odnowy biologicznej, grotach solnych, leisure center. Oprócz uzdrowisk, parków zdrojowych (Duszniki-Zdrój, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Polanica-Zdrój) w rozwoju tego produktu będą brały udział inne regionalne atrakcje turystyczne Ziemi Kłodzkiej (np.: Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych w Kłodzku, Miasteczko Seniora w Radkowie)

- Kraina Gór Stołowych

Jak sama nazwa wskazuje, terytorialny zasięg tego produktu to region geograficzny obejmujący swoim zasięgiem region Gór Stołowych i jego najbliższe otoczenie. Do celów obsługi turystów i zarządzania produktem zostało powołane do życia rejestrowane stowarzyszenie o tej samej nazwie. Organizacja skupia się na promowaniu zasobów kuchni regionalnej Gór Stołowych oraz podkreślaniu walorów turystycznych okolicy. z inicjatywy założycieli odtwarzane są receptury i przepisy na lokalne potrawy, wykorzystujące charakterystyczną dla regionu roślinność (pochodzącą z odtwarzanych obecnie 100-letnich sadów) czy produkty zwierzęce – ser twarogowy, baranina przyrządzane według lokalnych przekazów i receptur. Jednym z działań Krainy jest przygotowanie terenów pod uprawy winorośli o odpowiednich wymaganiach klimatycznych. w głównej mierze działanie to polega na odtworzeniu winnic, które ze względu na ukształtowanie terenu i mikroklimat zaczęły powstawać tu na początku ubiegłego stulecia.

Kraina Gór Stołowych obejmuje obszar:

- Miasta i Gminy Radków
- Parku Narodowego Gór Stołowych
- Gminy Szczytna
- Gminy Kudowa-Zdrój
- Gminy Polanica-Zdrój

Konieczne jest opracowanie strategii rozwoju produktu turystycznego Kraina Gór Stołowych, wykorzystujące pozostałe działania stowarzyszenia polegające na promowaniu lokalnych atrakcji turystycznych i przyrodniczych, organizację czasu wolnego i pobytu młodzieży, uzupełnianiu infrastruktury turystycznej – trasy biegowe i narciarskie, centra turystyki aktywnej, sportu i aktywności ruchowej – oraz poprawie bezpieczeństwa turystów i szerzeniu wiedzy o walorach turystycznych i historycznych Gór Stołowych. Jednym z największych atutów, mogących decydować o powodzeniu akcji promocyjnej jest istnienie naturalnych źródeł wody mineralnej w obszarze Gór Stołowych.

- Szlak Obiektów Sakralnych i Obiektów Kultu Cystersów (Bardo)

Subregion Ziemi Kłodzkiej jest miejscem docelowym częstych wycieczek pielgrzymów z całego kraju i Środkowej Europy. Dzieje się tak ze względu na rolę, jaką w turystyce sakralnej odgrywają dwie miejscowości subregionu: Wambierzyce i Bardo, gdzie znajdują się świątynie wyniesione do rangi bazyliki mniejszej. Jednak na Ziemi Kłodzkiej występuje również wiele miejsc o mniejszym ale wciąż istotnym znaczeniu na sektor turystyki sakralnej. w oparciu o te miejsca opracowany został produkt mający na celu udostępnienie informacji o obiektach sakralnych Ziemi Kłodzkiej jak i mający na celu poprawę ich dostępności. Obecnie, w ramach szlaku wymienić należy:

- Wambierzyce
- Bardo
- Góra Wszystkich Świętych

- Szlak Fortyfikacji i Militariów (Kłodzko, Bystrzyca Kłodzka)

W ramach tego szlaku, który może przybrać postać produktu sieciowego, rozwijanego poprzez sąsiadujące subregiony (m.in. Subregion Sowiogórski, Subregion Ziemi Wałbrzyskiej) należy wymienić przede wszystkim teren Fortecznego Parku Kulturowego w Kłodzku ale również wszelkie obiekty fortyfikacyjne i militarne pochodzące z czasów średniowiecznych i tych współczesnych. Wraz z murami obronnymi, pozostałościami zamków obronnych, ruinami wież, stanowią one świadectwo o niezwykle ważnym znaczeniu strategicznym regionu położonego na granicy tworzących się państw. Ilość wzniesionych umocnień i obiektów służących do obrony terytorium przed wrogiem zaświadcza o randze regionu z jakiej zdawali sobie sprawę już średniowieczni władcy oraz późniejsi strategowie wojenni.

W ramach powyższego działania możliwe jest

- opacowywanie badań, analiz dotyczących ruchu turystycznego w regionie,
- opracowanie szczegółowej koncepcji rozwoju marki subregionu Ziemia Kłodzka – Kalejdoskop wrażeń
- przygotowywanie strategii i koncepcji marketingowych subregionalnych produktów turystycznych,
- wprowadzanie programów lojalnościowych: lokalne waluty, punkty, sieciowe bilety i karty wstępu, książeczki lojalnościowe

Działanie 2.2

Zintegrowane systemy informacji i promocji

Działanie to powinno skupiać wysiłki poszczególnych grup zainteresowanych promocją regionu i zdefiniowanych produktów turystycznych i doprowadzić do opracowania szeregu programów lojalnościowych, programów partnerskich dla różnych grup biznesowych skupionych wokół danych produktów turystycznych. Ponadto, w ramach działania, powinny zostać opracowane spójne koncepcje wizualne (logotyp, system identyfikacji wizualnej, materiały promocyjne – foldery, ulotki, plakaty). Poszczególne produkty turystyczne Ziemi Kłodzkiej powinny być też szeroko promowane na różnego rodzaju imprezach promocyjnych i targowych, w sposób ujednolicony i łatwy do identyfikacji (wspólne stoisko, jednakowy wystrój, wspólne prezentacje podczas imprez) Ponadto, opracowane powinny zostać wspólne strony i portale internetowe, opracowany kalendarz imprez a także media plan i szczegółowo zaplanowany terminarz kampanii promocyjnych w mediach lokalnych, ogólnopolskich i międzynarodowych.

Powyższe działanie umożliwia:

- tworzenie ujednoliconych baz danych, systemów informatycznych, oprogramowania (w tym portali internetowych) poświęconych produktom turystycznym subregionu
- tworzenie systemów identyfikacji wizualnej, spójnego oznakowania
- tworzenie zawartości merytorycznej elektronicznych systemów oprowadzania (nagrania audio, video) oraz ich udostępnianie w językach obcych, w tym również według wielu scenariuszy
- udział w targach i imprezach turystycznych w kraju i za granicą na wspólnych stoiskach i powierzchniach wystawienniczych
- przeprowadzanie spójnych kampanii promujących walory subregionu (m.in. w mediach lokalnych, krajowych i międzynarodowych, realizacja filmów promocyjnych, reklamy na nośnikach wielkopowierzchniowych, outdoor, środkach komunikacji, w środkach masowego przekazu)
- organizacja imprez kulturalnych (promocyjnych, rekreacyjnych, sportowych, turystycznych) promujących walory turystyczne subregionu, dorobek kulturowy – m.in koncerty, spektakle, festiwale, przeglądy, inscenizacje, jarmarki, kiermasze, degustacje
- opracowanie ujednoliconych materiałów promocyjnych (ulotka, folder, album, płyta CD, DVD, zestaw gadżetów reklamowych, upominki) dla produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej

Cel operacyjny 3

Rozwój kadr sektora turystyki oraz współpracy sieciowej i międzynarodowej

Działanie 3.1

Szkolenia kadr sektora turystyki

Turyści uczestniczący w badaniach poziomu jakości obsługi ruchu turystycznego na Ziemi Kłodzkiej wśród najczęstszych 'grechów' popełnianych głównie przez personel odwiedzanych obiektów i atrakcji turystycznych wymieniali najczęściej niski poziom świadczonych usług oraz brak kompetentnej wiedzy na temat kompleksowej oferty turystycznej regionu. Wykazywano duże braki we wzajemnej krzyżowej promocji lokalnych obiektów turystycznych – często turyści odwiedzający jedną atrakcję turystyczną o istnieniu drugiej w pobliżu dowiadywali się po powrocie do domu lub w sposób przypadkowy.

Duży wkład w rozwój ruchu turystycznego i budowanie pozytywnych skojarzeń związanych z regionem ma właśnie postawa personelu zatrudnianego w hotelach, restauracjach, lokalnych atrakcjach turystycznych, elastyczność w dopasowaniu oferty, znajomość języków obcych czy oferty turystycznej całego regionu.

To właśnie z personelem hotelu, restauracji turyści mają zazwyczaj pierwszy kontakt podczas pobytu i poprzez pryzmat tych kontaktów kształtują subiektywne odczucia i wrażenia z wyjazdu. Poprzez dobór i realizację specjalistycznych szkoleń personelu turystycznego należy doprowadzić do tego aby był to istny kalejdoskop ...pozytywnych wrażeń.

W ramach działania możliwe do zrealizowania są:

- warsztaty, szkolenia i kursy dla kadry niższego szczebla wszelkich obiektów turystycznych oraz obsługi ruchu turystycznego (m.in. hotele, motele, pensjonaty, schroniska, zajazdy, gospodarstwa agroturystyczne), firmy usługowe (m.in. punkty gastronomiczne, restauracje, biura podróży, etc)
- warsztaty, szkolenia i kursy dla kadry zarządzającej wyżej wymienionych rodzajów obiektów

Działanie 3.2

Rozwój współpracy sieciowej i międzynarodowej

Niezwykle ważnym aspektem dotyczącym skuteczności planowanych działań jest jakość współpracy podczas ich realizacji. Im więcej działań zostanie zaplanowanych wspólnie tym większa ich efektywność a tym samym skuteczność przeznaczonego wsparcia. w ramach działania możliwe jest organizowanie wizyt studyjnych, spotkań partnerskich służących wymianie doświadczeń oraz programowaniu rozwoju nowych sieciowych produktów turystycznych.

Drugim ważnym elementem poprawy jakości obsługi ruchu turystycznego w Subregionie jest rozwijanie współpracy międzynarodowej na szczeblu lokalnym (współpraca organizacji pozarządowych, izb gospodarczych, samorządów) oraz regionalnym (współpraca subregionów, powiatów, gmin i ich związków).

Ważne jest tutaj nie tylko utrzymywanie nawiązanej już współpracy ale i zawieranie nowych stosunków partnerskich z regionami turystycznymi w Europie. w ramach tego działania mieszczą się inicjatywy polegające na organizowaniu sympozjów, zjazdów, konferencji, study tour, forum, różnego rodzaju paneli ekspertów, giełd służącym wymianie ofert i doświadczeń.

Powyższe działanie pozwala na realizację następujących zadań:

- organizację konferencji, seminariów, zjazdów i spotkań przedstawicieli branży turystycznej (w tym targów), publikacja materiałów z tym związanych
- organizowanie spotkań specjalnych zespołów zadaniowych i grup roboczych (m.in. poświęconych kreowaniu nowych produktów turystycznych, nawiązywaniu i utrwalaniu współpracy pomiędzy subregionami)
- nawiązywanie kontaktów zagranicznych oraz ich rozwój poprzez udział i organizację wizyt studyjnych dla przedstawicieli biznesu, nauki, samorządu, organizacji pozarządowych i społecznych

3.1.3 Zgodność z dokumentami strategicznymi na poziomie krajowym i regionalnym oraz lokalnym.

Podczas opracowania niniejszego dokumentu położono szczególny nacisk na zachowanie zgodności z założeniami i wytycznymi z dokumentami strategicznymi zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym oraz lokalnym. Poniższa tabela zawiera zestawienie dokumentów, w oparciu o które przygotowano Strategię Rozwoju Subregionalnych Produktów Turystycznych Ziemi Kłodzkiej.

LP.	Gmina	Nazwa dokumentu strategicznego
1	Gmina Miejska Kłodzko	Strategia Rozwoju Miasta Kłodzka Miejsowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Strategia Mieszkalnictwa na lata 2007-2013 Lokalny Program Rewitalizacji Starówki, Wyspy Piasek i Fortu Owcza Góra wraz z otuliną
2	Gmina Wiejska Kłodzko	Strategia Rozwoju Gminy Kłodzko
3	Bystrzyca Kłodzka	Strategia Rozwoju Gminy Bystrzyca Kłodzka 2008-2015 Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Bystrzyca Kłodzka na lata 2008-2015 Plan rozwoju lokalnego Wieloletni Plan Inwestycyjny Gminy Bystrzyca Kłodzka na lata 2009-2013 program ochrony środowiska
4	Lądek Zdrój	Strategia rozwoju Gminy Lądek Zdrój na lata 2004-2013 Wieloletni Plan Inwestycyjny na lata 2007-2013 Lokalny Program Rewitalizacji Plan Rozwoju Lokalnego - PRL
5	Stronie Śląskie	Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Stronie Śląskie Strategia rozwoju Gminy Stronie Śląskie Wieloletni Program Inwestycyjny Gminy Stronie Śląskie na lata 2009 – 2013 Gminny program ochrony środowiska

LP.	Gmina	Nazwa dokumentu strategicznego
		Plan gospodarki odpadami
6	Duszniki Zdrój	Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Duszniki Zdrój Wieloletni program inwestycyjny Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Duszniki Zdrój
7	Polanica Zdrój	Strategia Rozwoju Miasta Polanica-Zdrój na lata 2006 – 2020
8	Kudowa Zdrój	Strategia Rozwoju Gminy Kudowa Zdrój oraz Rozwoju Produktów Turystycznych Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta
9	Lewin Kłodzki	Strategia Rozwoju Gminy Lewin Kłodzki 1999 - 2006
10	Szczytna	Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Szczytna na lata 2000-2006 Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Szczytna na lata 2007-2013 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Szczytna Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla wsi Chocieszów, Niwa i Wolany oraz Dolina, Słoszów, Łężyce i Złotno Plan Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Szczytna na lata 2004-2013 Gminny Plan Rozwoju Oświaty na lata 2001 – 2007 Plan Gospodarki Odpadami Program Ochrony Środowiska
11	Radków	Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Radków na lata 2007-2013/Lokalny Program Rewitalizacji miasta Radkowa Strategia Zrównoważonego Rozwoju Gminy Radków na lata 2004-2015 Plan Rozwoju Gminy Radków na lata 2004-2006 z uwzględnieniem perspektywy 2007-2013 Program rozwoju edukacji, kultury i sportu na terenie gminy Radków na lata 2005-2015.
12	Nowa Ruda Miasto	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego.
13	Nowa Ruda Gmina	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Nowa Ruda
14	Bardo	Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Bardo Na Lata 2005-2007 Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
15	Złoty Stok	Strategia Rozwoju Gminy Złoty Stok

3.2 Kierunki programu rozwoju

W oparciu o opracowane powyżej tzw. „drzewo celów” przedstawiono poniżej poszczególne cele strategiczne wraz z realizującymi je potencjalnymi działaniami.

3.2.1 Cele operacyjne / Zadania priorytetowe

Analiza dokumentów strategicznych poszczególnych gmin subregionu, zidentyfikowanych potrzeb, dotychczas realizowanych projektów a także niezrealizowanych postulatów, dyskusja i badania oraz przeprowadzone konsultacje, w tym ranking walorów i atrakcji turystycznych doprowadziła do wyłonienia grupy potencjalnych produktów turystycznych z których każdy może być realizowany z subregionami sąsiednimi w ramach sieciowych produktów turystycznych. Poniżej wykazano potencjalne obszary współpracy.

Turystyka aktywna i sporty ekstremalne

zeroborder® - szlaki turystyki aktywnej, m.in.:

- szlak wodny Przełomu Nysy Kłodzkiej
- trasy biegowe Ziemi Kłodzkiej (Góry Stołowe, Zieleniec, Masyw Śnieżnika, Jamrozowa Polana)
- trasy rowerowe Ziemi Kłodzkiej
- trasy wspinaczkowe
- centra sportu (Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych w Kłodzku), aktywności ruchowej i rehabilitacji

Turystyka kulturowa

citywalk – turystyczne trasy miejskie piesze

- Bardo, Bystrzyca Kłodzka, Kłodzko, Złoty Stok

Turystyczna trasa miejska dla turystów zmotoryzowanych

Pierwsza w regionie trasa dla zmotoryzowanych turystów biegnie mniej uczęszczanymi ulicami miasta Kłodzka prowadząc turystów po najważniejszych miejscach i regionalnych atrakcjach turystycznych (Forteczny Park Kulturowy, Twierdza Kłodzka, Owcza Góra, Centrum Wypoczynku i Atrakcji Weekendowych)

G-Tour – Sieć punktów i wież widokowych

- budowa i odbudowa sieci punktów i wież widokowych w oparciu o istniejącą lub odtworzoną dokumentację mająca na celu udostępnienie charakterystycznego krajobrazu kulturowego i przyrodniczego Subregionu Ziemi Kłodzkiej – w szczególności układów urbanistycznych i krajobrazu wsi Ziemi Kłodzkiej

Zabytki przemysłu i techniki

- kopalnia w Złotym Stoku
- kopalnia w Nowej Rudzie

- Huta Szkła SUDETY w Szczytnej
- Papiernia w Dusznikach-Zdroju
- odlewnia żeliwa na Forcie Owcza Góra w Kłodzku

Podziemia i fortyfikacje

- podziemna trasa turystyczna w Kłodzku
- podziemna trasa turystyczna w Bystrzycy Kłodzkiej
- Jaskinia Niedźwiedzia
- Forteczny Park Kulturowy w Kłodzku

Turystyka uzdrowiskowa

Na podstawie powyższego zestawienia oraz rankingu walorów i atrakcji turystycznych Ziemi Kłodzkiej a także indywidualnych kart zadań opracowano poniższe tabelaryczne zestawienie inwestycji, których realizacja przyczyni się do wypełnienia misji regionu.

Kolumna czwarta poniższej tabeli 'Działanie RPO' odnosi się do Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013 i może przybierać następujące wartości:

- 6.1 – Turystyka uzdrowiskowa
- 6.2 – Turystyka aktywna
- 6.3 – Turystyka biznesowa
- 6.4 – Turystyka kulturowa
- 6.5 – Działania wspierające infrastrukturę turystyczną i kulturową

3.2.1.1 *Rozwój infrastruktury turystycznej Ziemi Kłodzkiej*

Jak wykazano w poprzedniej części dokumentu, infrastruktura turystyczna Subregionu Ziemi Kłodzkiej charakteryzuje się dużym stopniem zużycia oraz niskim współczynnikiem inwestycji. Konieczne jest zatem podjęcie działań mających na celu odwrócenie tej relacji.

Jakiegokolwiek działania nastawione na zwiększenie ruchu turystycznego nie mogą być pozbawione inwestycji w infrastrukturę turystyczną i towarzyszącą. w ramach tego działania przewidziane do wsparcia są projekty polegające na udostępnianiu nowych i adaptację istniejących obiektów do pełnienia nowych funkcji.

Możliwe jest podejmowanie działań służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego: remonty i modernizacje zabytków, termomodernizacja obiektów zabytkowych i turystycznych, zachowanie krajobrazu kulturowego, budowa nowych i modernizacja istniejących obiektów infrastruktury turystycznej: zbiorników wodnych, punktów, wież i platform widokowych, parkingów, systemów komunikacji i transportu: podziemny, ziemny, wodny, nadziemny, dróg dojazdowych

3.2.1.1.1 Poprawa jakości obsługi oraz bezpieczeństwa turystów poprzez rozwój infrastruktury turystycznej oraz towarzyszącej

Rewitalizacja turystycznych części miast i obiektów obszaru pogranicza o wielkości powyżej 10 000 mieszkańców

Rewitalizacja turystycznych obszarów miejscowości i obiektów obszaru pogranicza o ilości mieszkańców poniżej 10 000

Turystyka uzdrowiskowa – rewitalizacja uzdrowisk kłodzkich

Rozwój infrastruktury zjazdowej, budowa wyciągów i tras biegowych

Przeznaczanie nowych lub istniejących obiektów do pełnienia nowych funkcji związanych z sektorem turystycznym

Potencjalne możliwe działania z kart projektów

Wieże widokowe „Punkty G-Tour”

Miejskie Trasy Turystyczne – rozwój infrastruktury turystycznej

Obiekty militarne i fortyfikacyjne Ziemi Kłodzkiej elementem sieciowego produktu turystycznego Dolnego Śląska – modernizacja i adaptacja obiektów do pełnienia nowych funkcji z zakresu obsługi ruchu turystycznego i sektora usług turystycznych

3.2.1.1.2 Poprawa dostępności lokalnych atrakcji turystycznych

Przebudowa, budowa i modernizacja dróg, parkingów wraz z infrastrukturą towarzyszącą

Tworzenie systemów komunikacji i transportu usprawniającego obsługę ruchu turystycznego i skracające czas dotarcia do atrakcji turystycznej: budowa tras, wyciągów, kolejek podziemnych, naziemnych i nadziemnych

Potencjalne możliwe działania z kart projektów

Rozwój Turystyki Wodnej – Przełom Nysy Kłodzkiej

Budowa kolejek linowych, gondolowych i wyciągów do miejsc atrakcyjnych turystycznie (np. Budowa Kolejki Gondolowej w Fortecznym Parku Kulturowym w Kłodzku)

Droga Śródsudecka

3.2.1.2 Kreowanie i wsparcie dla produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej

3.2.1.2.1 Marketingowe koncepcje lokalnych i sieciowych produktów turystycznych

Opracowywanie strategii i koncepcji sieciowych produktów turystycznych z udziałem innych subregionów Dolnego Śląska

Wypracowanie marki Subregionu Ziemi Kłodzkiej

Potencjalne działania z kart projektów

Turystyczne Hrabstwo Sudetów

Wioski bez troski

Eko Muzeum

Między srebrem a złotem

Kraina Pstrąga

Zeroborder – Szlaki Turystyki Aktywnej

Kraina Gór Stołowych

3.2.1.2.2 Zintegrowane systemy informacji i promocji

Wspólne logo i nazwa oraz slogan dla Ziemi Kłodzkiej

Portal internetowy Ziemi Kłodzkiej, multimedialna oferta marketingowa z wykorzystaniem nowoczesnych technologii

Materiały promocyjne i informacyjne o produktach turystycznych w różnych wersjach językowych, publikacje multimedialne, produkcja pamiątek

Udział w targach turystycznych

Znakowanie szlaków turystycznych

Organizacja imprez turystycznych o charakterze cyklicznym promujących lokalne atrakcje turystyczne lub dziedzictwo kulturowe Subregionu

Potencjalne działania z kart projektów

Miejskie Trasy Turystyczne – udział w targach turystycznych, rozwój sieci bezobsługowych punktów Informacji Turystycznej

Przygotowanie materiałów promocyjnych – filmu reklamowego, spotu, oferty inwestycyjnej miejscowości Subregionu Ziemi Kłodzkiej

3.2.1.3 Rozwój kadr sektora turystyki i współpraca sieciowa i międzynarodowa

3.2.1.3.1 Szkolenie kadr sektora turystyki

Jak wykazała analiza SWOT Subregionu, jedną ze słabych stron Ziemi Kłodzkiej jest nisko wykwalifikowany personel zatrudniony w sektorze obsługi ruchu turystycznego. Dzieje się tak zarówno w obiektach stanowiących lokalne i regionalne atrakcje turystyczne, punkty informacji turystycznej jak i w lokalach gastronomicznych i miejscach zakwaterowań – hotelach, pensjonatach i innych obiektach noclegowych.

Dotyczy to nie tylko bardzo częstego braku znajomości języków obcych ale i podstawowych zagadnień z zakresu obsługi klienta. Jednym z narzędzi do skutecznego niwelowania tych niekorzystnych czynników jest dostarczanie wiedzy oraz kształcenie kadr poprzez organizowanie seminariów, warsztatów i szkoleń skierowanych dla szerokiego kręgu odbiorców. z tych specjalistycznych szkoleń powinni skorzystać lokalni przedsiębiorcy działający w sektorze turystycznym, kierując na nie swój personel jak i lokalne organizacje pozarządowe i samorządy posiadające w zakresie swojego działania obsługę ruchu turystycznego.

Potencjalne działania z kart projektów

Szkolenie dla obsługi kadr Fortecznego Parku Kulturowego w Kłodzku

Szkolenie dla kadr sektora turystycznego

Potencjalni wnioskodawcy

Starostwo Powiatowe

Lokalne i regionalne Organizacje Turystyczne, przedsiębiorcy

Stowarzyszenia, Izby Przemysłowo-Handlowe, Jednostki oświatowe??

3.2.1.3.2 Rozwój współpracy sieciowej i międzynarodowej

Niezwykle ważnym aspektem dotyczącym skuteczności planowanych działań jest jakość współpracy podczas ich realizacji. Im więcej działań zostanie zaplanowanych wspólnie tym większa ich efektywność a tym samym skuteczność przeznaczonego wsparcia. w ramach działania możliwe jest organizowanie wizyt studyjnych, spotkań partnerskich służących wymianie doświadczeń oraz programowaniu rozwoju nowych sieciowych produktów turystycznych.

Drugim ważnym elementem poprawy jakości obsługi ruchu turystycznego w Subregionie jest rozwijanie współpracy międzynarodowej na szczeblu lokalnym (współpraca organizacji pozarządowych, izb gospodarczych, samorządów) oraz regionalnym (współpraca subregionów, powiatów, gmin i ich związków).

Ważne jest tutaj nie tylko utrzymywanie nawiązanej już współpracy ale i zawiązywanie nowych stosunków partnerskich z regionami turystycznymi w Europie. w ramach tego działania mieszczą się inicjatywy polegające na organizowaniu sympozjów, zjazdów, konferencji, study tour, forum, różnego rodzaju paneli ekspertów, giełd służącym wymianie ofert i doświadczeń.

Potencjalne działania z kart projektów

Międzynarodowe Forum Turystyczne

Międzynarodowe Forum Organizatorów Turystyki

Targi Turystyczne

Potencjalni wnioskodawcy

Jst, jak wyżej

4 Założenia do Studium Wykonalności

4.1 Finansowanie i dostępność funduszy

Przedsięwzięcia zawarte w niniejszym opracowaniu zachowują zgodność z Dyrektywami Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska jak i kwalifikowalności wydatków oraz prawem krajowym. Działania przewidziane do realizacji w ramach wdrażania niniejszej Strategii wpisują się w zamierzenia programów operacyjnych przewidzianych do realizacji w latach 2007 – 2013, a zwłaszcza realizują cele następujących programów:

- Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013
- Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej RCz – RP 2007-2013
- Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka
- Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich

Głównym źródłem finansowania rozwoju turystyki i koncepcji produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej są środki Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego dostępne w ramach RPO WD, głównie priorytet VI „Turystyka i Kultura”, dopuszczający do realizacji wszelkie działania przewidziane niniejszym dokumentem.

4.1.1 Regionalny Program Operacyjny Województwa Dolnośląskiego

Składający się z IX Priorytetów dostępnych dla określonych grup beneficjentów przewidujących do dofinansowania określone zakresy interwencji Program przewiduje również szereg działań związanych z proprawą infrastruktury turystycznej na Dolnym Śląsku oraz z zakresu kreowania nowych produktów turystycznych. Środki dostępne w ramach Priorytetu VI „Turystyka i Kultura” przeznaczone mogą być na podnoszenie rangi lokalnych atrakcji turystycznych poprzez dokonywanie szeregu inwestycji z zakresu poprawy dostępności, bezpieczeństwa turystów, stanu infrastruktury.

Głównym celem priorytetu 6 „Turystyka i Kultura” jest wzrost konkurencyjności dolnośląskiej oferty turystycznej oraz wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa przeszłości dla podniesienia atrakcyjności regionu na rynku krajowym i międzynarodowym. Realizacja priorytetu przyczyni się do wzrostu znaczenia turystyki i kultury jako czynnika stymulującego rozwój gospodarczy i społeczny województwa.

W ramach priorytetu VI dostępne są działania:

6.1 – Turystyka uzdrowiskowa

Tryb wyboru projektów: konkursowy

Maksymalny poziom dofinansowania – 70%

Finansowana będzie odbudowa i renowacja architektury zdrojowej, w tym m.in. pijalni wód oraz rewitalizacji parków a także promowanie dolnośląskiego produktu uzdrowiskowego w kraju i za granicą poprzez przygotowanie materiałów promocyjnych i ich rozpowszechnianie z wykorzystaniem skutecznych kanałów dystrybucji i narzędzi marketingowych.

6.2 – Turystyka aktywna

Tryb wyboru projektów: konkursowy

Maksymalny poziom dofinansowania – 70%

Finansowane będą przedsięwzięcia dotyczące opracowywania i wdrażania koncepcji z zakresu rozwoju infrastruktury (w tym modernizacji i budowy obiektów rekreacyjnych i sportowych) niezbędnej do uprawiania aktywnych form turystyki, między innymi: narciarskiej, górskiej, rowerowej, pieszej i wodnej.

6.3 – Turystyka biznesowa

Tryb wyboru projektów: lista indykatywna projektów

Dopuszcza się finansowanie tworzenia nowych oraz rozwój istniejących centrów wystawienniczych i kongresowych zdolnych obsłużyć imprezy o charakterze co najmniej regionalnym, promocję i marketing regionu jako atrakcyjnego miejsca dla organizacji kongresów, konferencji, wystaw gospodarczych oraz innych imprez biznesowych.

6.4 – Turystyka kulturowa

Tryb wyboru projektów: konkursowy

Maksymalny poziom dofinansowania – 70%

Finansowane będą projekty będące impulsem do podejmowania kolejnych przedsięwzięć (np. związanych z adaptacją i wykorzystaniem zabytków do pełnienia nowych funkcji mających pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy regionu), które przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy;

projekty przewidziane do realizacji na szlakach turystycznych o znaczeniu regionalnym;

projekty umożliwiające jak najszersze udostępnianie obiektów dziedzictwa kulturowego;

przedsięwzięcia przyczyniające się do poprawy stanu obiektów zajmowanych przez instytucje kultury;

przedsięwzięcia polegające na doposażeniu w sprzęt niezbędny do prawidłowego funkcjonowania instytucji kultury.

6.5 Działania wspierające infrastrukturę turystyczną i kulturową

Tryb wyboru projektów: konkursowy

Maksymalny poziom dofinansowania – 70%

Realizowane będą projekty z zakresu szeroko rozumianej informacji i promocji turystycznej i kulturowej (z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych);

zakup sprzętu i modernizacja bazy infrastrukturalnej służb i organizacji ratowniczych, działających w tym zakresie na obszarach turystycznych (m.in. Straż Miejska, Straż Pożarna, Policja, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratownicze, Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratownicze) – będzie to możliwe wyłącznie w przypadku projektów ściśle powiązanych z zapewnieniem bezpieczeństwa turystom.

W ramach projektów realizowanych w niniejszym priorytecie możliwe będzie również wsparcie dla działań z zakresu termomodernizacji oraz wykorzystanie energii słonecznej.

Potencjalni wnioskodawcy

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- administracja rządowa,
- szkoły wyższe,
- instytucje kultury,
- PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- organizacje pozarządowe.

4.1.1.1 Ramowy Plan Realizacji RPO WD na rok 2009

Przyjęty uchwałą Zarządu Województwa w dniu 15 grudnia 2008 dokument stanowi wyznacznik działań i starań potencjalnych beneficjentów w zakresie opracowywania niezbędnych załączników, studiów wykonalności i decyzji środowiskowych. Poniżej publikujemy skrót dokumentu dostępnego w całości pod adresem internetowym:

http://dolnyślask.pl/upload/RPO/harmonogram/rpr_rpo_wd_2009.pdf

Ramowy Plan Realizacji RPO WD – sporządzany dla trybu konkursowego i systemowego ma na celu usprawnienie wdrażania RPO WD. Stanowi on harmonogram naboru wniosków o dofinansowanie wraz z określeniem rodzajów projektów, alokacji oraz typu naboru w ramach każdego z priorytetów.

Ramowy Plan Realizacji RPO WD sporządzany jest corocznie w czwartym kwartale danego roku i obejmuje trzy kolejne lata kalendarzowe następujące po roku sporządzenia. Pierwszy rok realizacji opisany jest w sposób szczegółowy, natomiast pozostałe lata określają ogólny zarys harmonogramu naboru wniosków o dofinansowanie. Przy sporządzaniu kolejnych Planów Realizacji uwzględnia się dane zawarte w poprzednich Planach.

Szczegółowy zakres informacji obejmuje:

terminy naborów w ramach poszczególnych Priorytetów na konkretnie wskazane rodzaje projektów (z datą miesięczną rozpoczęcia naboru);

kwoty przewidziane w ramach naborów na poszczególne rodzaje projektów;

tryb wyboru projektów;

instytucję odpowiedzialną za nabór projektów;

szczegółowo określonych Wnioskodawców;

maksymalny poziom dofinansowania;

najpóźniejszy termin zakończenia realizacji projektu (miesiąc i rok).

Ogólny zakres informacji obejmuje:

terminy naborów w ramach poszczególnych Priorytetów na konkretnie wskazane rodzaje projektów (kwartał rozpoczęcia naboru);

szacunkowe kwoty przewidziane w ramach naborów na poszczególne rodzaje projektów;

tryb wyboru projektów;

ogólnie określonych Wnioskodawców;

planowany maksymalny poziom dofinansowania;

najpóźniejszy termin zakończenia projektu (kwartał i rok).

Wyjątkowo pierwszy Ramowy Plan Realizacji RPO WD obejmuje cztery lata w następujący sposób: 2007, 2008 w stopniu szczegółowym, a lata 2009 i 2010 na poziomie ogólnym.

Informacje zamieszczone w Ramowym Planie Realizacji RPO WD są podstawą do sporządzania ogłoszenia o konkursie w trybie konkursowym oraz zaproszenia do składania propozycji projektów w trybie systemowym.

Działanie 6.1 – Turystyka uzdrowiskowa

Rozpoczęcie naboru (miesiąc i rok)*	Wnioskodawcy	Rodzaje projektów	Kwoty EFRR przewidziane na rodzaj projektu (EUR)	Maks. poziom wsparcia	Tryb wyboru projektów	Najpóźniejszy termin złożenia ostatniego wniosku o płatność (miesiąc, rok)
03.2009	wszyscy wnioskodawcy działania 6.1 zgodnie z URPO	Wszystkie przedsięwzięcia z zakresu modernizacji architektury zdrojowej wskazana w URPO	12 250 000	70%	konkursowy	06.2012
10.2009		<ul style="list-style-type: none"> - Przedsięwzięcia dotyczące przygotowania i rozpowszechniania materiałów promujących dolnośląski potencjał uzdrowiskowy - projekty dotyczące przygotowania i kampanii promocyjnych miejscowości uzdrowiskowych - przedsięwzięcia dotyczące tworzenia i udoskonalenia systemów identyfikacji wizualnej nanterenie miejscowości uzdrowiskowych 	340 000			06.2011

Tab. 22. Turystyka uzdrowiskowa – Ramowy Plan Realizacji – opracowanie własne SGZK na podstawie UMWD

Działanie 6.2 Turystyka aktywna

Rozpoczęcie naboru (miesiąc i rok)*	Wnioskodawcy	Rodzaje projektów	Kwoty EFRR przewidziane na rodzaj projektu (EUR)	Maks. poziom wsparcia	Tryb wyboru projektów	Najpóźniejszy termin złożenia ostatniego wniosku o płatność (miesiąc, rok)
03.2009	wszyscy wnioskodawcy działania 6.2 zgodnie z URPO	Wszystkie przedsięwzięcia z zakresu modernizacji i budowy infrastruktury turystyki aktywnej wskazane w URPO	11 200 000	70%	konkursowy	06.2012
10.2009		- Przedsięwzięcia dotyczące przygotowania i rozpowszechniania materiałów promocyjnych,- Projekty dotyczące przygotowania i realizacji kampanii promocyjnych.	450 000			06.2011

Tab. 23. Ramowy Plan realizacji działania 6.2 – opracowanie własne SGZK na podstawie UMWD

Przykładowe rodzaje projektów:

1. Modernizacji i budowy infrastruktury turystyki aktywnej:

a. budowa, modernizacja infrastruktury (w tym obiektów rekreacyjnych i sportowych) przeznaczonej do uprawiania turystyki aktywnej oraz sportów ekstremalnych (ścieżki rowerowe, ścianki wspinaczkowe, skateparki, szlaki piesze), w tym m.in. narciarskiej, górskiej, rowerowej, pieszej i wodnej oraz sportów ekstremalnych (np.: ścieżki rowerowe, szlaki piesze, stacje wodne, oznakowanie tras i szlaków turystycznych) wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia.

b. inwestycje dot. termomodernizacji oraz wykorzystania energii słonecznej oraz źródeł geotermalnych (jako jeden z elementów projektu) w obiektach rekreacyjnych i sportowych przeznaczonych do uprawiania turystyki aktywnej

c. dostosowanie obiektów rekreacyjnych i sportowych przeznaczonych do uprawiania turystyki aktywnej do potrzeb osób niepełnosprawnych (w ramach projektów wymienionych w pkt. a)

d. przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie (jako jeden z elementów projektu o których mowa w pkt. a).

2. Promocji turystyki aktywnej dotyczące przygotowania i rozpowszechniania materiałów promocyjnych oraz przygotowania i realizacji kampanii promocyjnych

3. Przedsięwzięć z zakresu współpracy międzynarodowej i międzyregionalnej (m.in. seminaria, konferencje) w celu zapewnienia wymiany dobrych praktyk oraz doświadczeń.

Działanie 6.3 Turystyka biznesowa

Brak Ramowego Planu Realizacji ze względu na opracowanie listy projektów indykatywnych

Przykładowe rodzaje projektów:

1. Budowy, modernizacji obiektów (wraz z niezbędnym wyposażeniem) pełniących lub przeznaczonych do pełnienia funkcji centrów wystawienniczych i kongresowych zdolnych obsłużyć imprezy o charakterze co najmniej regionalnym (w tym działania z zakresu termomodernizacji i wykorzystania energii słonecznej, działania dostosowujące obiekty wystawiennicze i kongresowe do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie.– jako jeden z elementów projektu inwestycyjnego).
2. Przygotowania i rozpowszechnianie materiałów promujących region jako atrakcyjnego miejsca dla organizacji kongresów, konferencji, wystaw gospodarczych oraz innych imprez biznesowych

Działanie 6.4 Turystyka kulturowa

Rozpoczęcie naboru (miesiąc i rok)*	Wnioskodawcy	Rodzaje projektów	Kwoty EFRR przewidziane na rodzaj projektu (EUR)	Maksymalny poziom wsparcia	Tryb wyboru projektów	Najpóźniejszy termin złożenia ostatniego wniosku o płatność (miesiąc, rok)
03.2009	wszyscy wnioskodawcy działania 6.4 zgodnie z URPO	Projekty dotyczące obiektów dziedzictwa historycznego nie zlokalizowanych na szlakach turystycznych o znaczeniu regionalnym	10 041 976	70%	konkursowy	06.2013
		Projekty dotyczące obiektów dziedzictwa historycznego zlokalizowanych na szlakach turystycznych o znaczeniu regionalnym	18 650 000			
04.2009	instytucje kultury: samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z Ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego	Projekty dotyczące wyposażenia w sprzęt informatyczny, niezbędny do prawidłowego funkcjonowania instytucji kultury, w tym także oprogramowania komputerowego ułatwiającego ich wewnętrzne zarządzanie	1 543 552			
	wszyscy wnioskodawcy działania 6.4 zgodnie z URPO	Projekty z zakresu upowszechniania informacji o dziedzictwie przeszłości oraz o przedsięwzięciach jednostek kultury tworzenie i upowszechnianie baz danych dotyczących twórców, wybitnych dzieł kultury, wydarzeń kulturalnych,(Zgodnie	4 000 000			06.2011

		z URPO pkt. a)				
10.2009	wszyscy wnioskodawcy działania 6.4 zgodnie z URPO	Projekty z zakresu upowszechniania informacji o dziedzictwie przeszłości oraz o przedsięwzięciach jednostek kultury digitalizacja, i upowszechnianie zasobów.	2 800 000			06.2012
06.2009	wszyscy wnioskodawcy działania 6.4 zgodnie z URPO	Projekty z zakresu organizacji wydarzeń kulturalnych o znaczeniu co najmniej regionalnym	504 686			06.2011
10.2009		Projekty z zakresu przygotowania i rozpowszechniania materiałów promujących produkty kulturowe regionu oraz przygotowania i realizacji kampanii promocyjnych	1 900 000			06.2011
		Projekty dotyczące budowy i modernizacji punktów informacji turystycznej wraz z niezbędnym wyposażeniem (pod warunkiem włączenia do regionalnego systemu informacji turystycznej i systemu e-turystyki)	2 080 981			

Tab. 24. Działanie 6.4

Przykładowe rodzaje projektów:

1. Obiektów dziedzictwa historycznego:

- a. konserwacji, restauracji, oraz robót budowlanych (w przypadku nieruchomości) nieruchomości i ruchomych obiektów wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków³⁶
- b. adaptacji i wykorzystania zabytków (wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków)do pełnienia nowych funkcji wraz z zakupem niezbędnego sprzętu
- c. dostosowania infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych.
- d. Inwestycje dot. termomodernizacji oraz wykorzystania energii słonecznej (jako jeden z elementów projektów wymienionych w pkt a, b)
- e. adaptacji i zastosowania środków ochrony (np. przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej) w w/w obiektach
- f. przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie (jako jeden z elementów projektu o których mowa w pkt. a,b).

2. Obiektów instytucji kultury:

- a. modernizacji obiektów zajmowanych przez te instytucje (wraz z zakupem niezbędnego sprzętu),
- b. termomodernizacji oraz wykorzystania energii słonecznej (jako jeden z elementów projektów wymienionych w pkt a),
- c. doposażenia w sprzęt informatyczny, niezbędny do prawidłowego funkcjonowania instytucji kultury, w tym także oprogramowania komputerowego ułatwiającego ich wewnętrzne zarządzanie.

3. Upowszechniania informacji o dziedzictwie przeszłości oraz o przedsięwzięciach jednostek kultury:

- a. tworzenie i upowszechnianie baz danych dotyczących twórców, wybitnych dzieł kultury, wydarzeń kulturalnych,
- b. digitalizacja zasobów wraz zakupem niezbędnych urządzeń do jej przeprowadzenia (tylko w uzasadnionych przypadkach³⁷) i upowszechnianie istniejących zasobów, szczególnie związanych z zabytkami.

4. Informacji i promocji turystyki kulturowej:

- a. budowy i modernizacji punktów informacji turystycznej wraz z niezbędnym wyposażeniem(pod warunkiem włączenia do regionalnego systemu informacji turystycznej i systemu e-turystyki)
- b. przygotowania i rozpowszechniania materiałów promujących produkty kulturowe regionu oraz przygotowania i realizacji kampanii promocyjnych

5. Organizacji imprez/wydarzeń kulturalnych o znaczeniu co najmniej regionalnym

6. Przedsięwzięcia z zakresu współpracy międzynarodowej i międzyregionalnej (m.in. seminaria, konferencje) w celu zapewnienia wymiany dobrych praktyk oraz doświadczeń

Działanie 6.5 – Działania wspierające infrastrukturę turystyczną i kulturową

Rozpoczęcie naboru (miesiąc i rok)*	Wnioskodawcy	Rodzaje projektów	Kwoty EFRR przewidziane na rodzaj projektu (EUR)	Maksymalny poziom dofinansowania	Tryb wyboru projektów	Najpóźniejszy termin złożenia ostatniego wniosku o płatność(miesiąc, rok)
03.2009	wszyscy wnioskodawcy działania 6.5 zgodnie z URPO	Projekty dotyczące budowy, modernizacji obiektów pełniących lub przeznaczonych do pełnienia funkcji schronisk turystycznych, prowadzonych przez jednostki sektora finansów publicznych oraz organizacje pozarządowe (np. PTTK, PTSM) wraz z niezbędnym wyposażeniem (w tym działania z zakresu termomodernizacji i wykorzystania energii słonecznej oraz działania dostosowujące obiekty do potrzeb osób niepełnosprawnych jako jeden z elementów projektu i przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (parkingi itp.) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie jako jeden z elementów projektu inwestycyjnego).	3 040 000	70%	konkursowy	12.2012
05.2009		Projekty dotyczące e-usług w dziedzinie turystyki i kultury	3 278 868			06.2011
06.2009		Projekty dotyczące zapewnienia bezpieczeństwa turystom	2 024 950			06.2012

		(modernizacja bazy, zakup urządzeń i wyposażenia)			
		Projekty dotyczące elektronicznych systemów służących bezpieczeństwu turystów	1 320 000		06.2011
10.2009		Szeroko rozumiana promocja i informacja regionu (w tym organizacja imprez o znaczeniu regionalnym)	6 470 417		06.2012

Tab. 25. Działanie 6.5

Przykładowe rodzaje projektów:

1. Budowy, modernizacji obiektów pełniących lub przeznaczonych do pełnienia funkcji schronisk turystycznych, prowadzonych przez jednostki sektora finansów publicznych oraz organizacje pozarządowe (np. PTTK, PTSM) wraz z niezbędnym wyposażeniem (w tym działania z zakresu termomodernizacji i wykorzystania energii słonecznej, działania dostosowujące obiekty do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz przedsięwzięcia dotyczące drogowej infrastruktury towarzyszącej (np. parkingi) przy obiektach atrakcyjnych turystycznie jako jeden z elementów projektu).
2. Zapewnienia bezpieczeństwa turystów:
  - modernizacja bazy infrastrukturalnej służb i organizacji ratowniczych, działających w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa turystom;
  - zakup wyposażenia dla jednostek, służb i organizacji ratowniczych, działających w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa turystom;
  - elektroniczne systemy ostrzegawcze i monitorujące.
3. Szeroko rozumianej informacji oraz promocji regionu (w tym organizacja imprez/wydarzeń o znaczeniu co najmniej regionalnym),
4. E-usług w dziedzinie turystyki i kultury

4.1.1.2 Ramowy Plan Realizacji RPO WD na lata 2010 – 2011

Kolejne nabory wniosków w Priorytecie VI TURYSTYKA I KULTURA nie są obecnie planowane

4.2 Zarządzanie programem, monitoring

4.2.1 Zarządzanie programem

Realizacja niniejszej Koncepcji, o tak szerokim spektrum działań wymaga współpracy i zaangażowania wielu podmiotów oraz logicznego podziału zadań. z punktu widzenia struktury Strategii odpowiednim podmiotem do zarządzania nią będzie organizacja skupiająca przedstawicieli wszystkich podmiotów wchodzących w skład Subregionu Ziemi Kłodzkiej.

W obecnej chwili najbardziej odpowiednią strukturą zdolną do sprawnego zarządzania Strategią na terenie Subregionu Ziemi Kłodzkiej jest

Stowarzyszenie Gmin Ziemi Kłodzkiej, z siedzibą w Kłodzku

Stowarzyszenie posiada odpowiednie doświadczenie, zasoby kadrowe i organizacyjne do podjęcia się zadania zarządzania Koncepcją. Zarządzanie to ma niebagatelny wpływ na osiągnięcie celów niniejszej Koncepcji i powinno skupiać się na zapewnieniu spójnych działań przygotowawczych w zakresie opracowania wspólnych produktów turystycznych zarówno w zakresie tworzenia i modernizowania infrastruktury turystycznej, jak i wypracowywania spójnej wizji i marki Subregionu Ziemi Kłodzkiej. Niezbędne zatem jest powołanie specjalnego Zespołu Zadaniowego mającego na celu doprowadzenie do osiągnięcia zakładanych celów, zarządzanie pracami związanymi z przygotowaniem wspólnych projektów realizowanych w ramach partnerstwa w formie określonej wymogami programu RPO WD, koordynację działań wszystkich partnerów, które mają na celu zrównoważony rozwój turystyki w subregionie.

Kolejnym ważnym zadaniem stawianym przed Zespołem Zadaniowym jest zapewnienie równego dostępu do rzetelnej i sprawdzonej informacji w ramach partnerstwa a więc informowanie zarówno o postępach prac przygotowawczych jak też zapewnienie maksymalnie szerokiej wiedzy na temat potencjalnych źródeł finansowania zamierzonych działań.

Forma organizacyjna Stowarzyszenia nie pozwala jednak dzisiaj brać udziału w jego pracach przedsiębiorcom (zwłaszcza z sektora usług turystycznych), innym stowarzyszeniom i organizacjom oraz osobom fizycznym. w celu zapewnienia udziału wymienionych grup w procesie rozwoju turystyki w subregionie i zarządzania Koncepcją należy doprowadzić do pewnych zmian statutowych Stowarzyszenia, pozwalających na udział w pracach Zespołu na zasadzie członków wspierających – bez prawa głosu.

4.2.2 Monitoring i ewaluacja wskaźników

Jak ustalono podczas spotkań przygotowawczych i konsultacyjnych, rolę podmiotu monitorującego realizację Koncepcji Rozwoju Subregionalnych Produktów Turystycznych Ziemi Kłodzkiej przyjmie na siebie Stowarzyszenie Gmin Ziemi Kłodzkiej, zrzeszające przedstawicieli wszystkich samorządów tworzących Subregion Ziemi Kłodzkiej. Stowarzyszenie posiada odpowiednie zaplecze kadrowe i organizacyjne do zapewnienia sprawnej obsługi procesu monitorowania. Monitoring realizacji projektów powinien być prowadzony w stopniu zapewniającym bieżącą kontrolę wdrażanych działań, realizowanych celów operacyjnych i strategicznych. Tak rozumiany proces monitoringu wymusza wielopoziomowe monitorowanie postępów nad realizacją:

- projektów – ocena stanu przygotowania projektów i dokumentacji technicznej, gotowości dokumentacyjnej, kontrolne listy załączników, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii środowiskowych, nadzór nad prawidłowym przygotowaniem poszczególnych projektów
- celów operacyjnych – okresowe sporządzanie raportów z wdrażania poszczególnych działań (realizacji złożonych projektów) w ramach celów operacyjnych Koncepcji Rozwoju Produktów Turystycznych Subregionu Ziemi Kłodzkiej. Podsumowanie okresowe stanowić będzie zestawienie planowanych do realizacji wskaźników produktów: ilość utworzonych miejsc noclegowych, miejsc pracy, długość wybudowanych bądź wyremontowanych dróg, szlaków, ilość złożonych projektów, miejsc parkingowych, powierzchnia i kubatura obiektów wniesionych lub przebudowanych w ramach realizowanych projektów
- celu strategicznego – ten zakres monitoringu ma dać informację na temat realizacji zapisów Koncepcji i wpływu podjętych działań na strukturę ruchu turystycznego w regionie, jakość oferty turystycznej, udziału dochodów z turystyki czy nakładów na jej rozwój.

4.3 Etapy realizacji

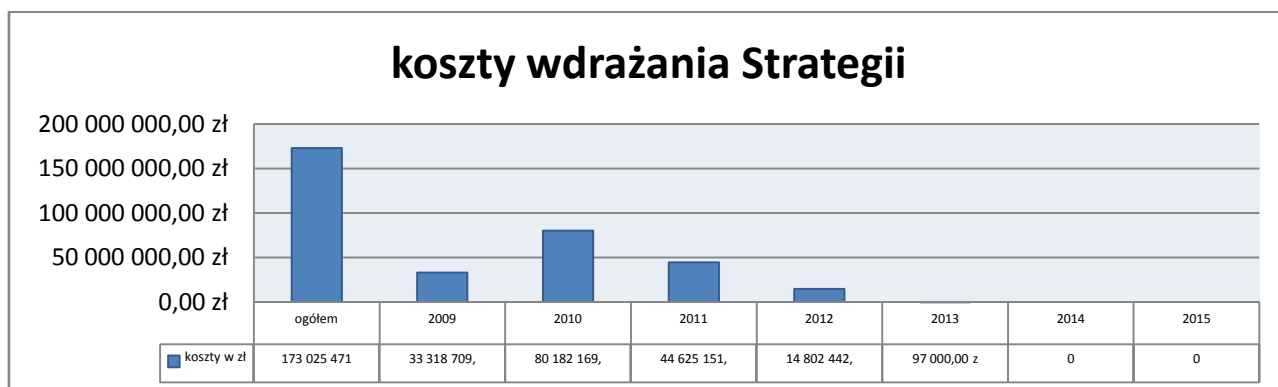
4.3.1 Horyzont czasowy – 2009 – 2013

Niniejsza Strategia została opracowana przy założeniu, że pierwszy etap realizacji projektów zakończy się do końca roku 2015, przy czym ostatnim rokiem rozpoczęcia poszczególnych działań (projektów) będzie rok 2013.

4.3.2 Szacunkowy kosztorys wdrożenia programu

Koszty wdrażania Strategii przedstawione zostały poniżej w rozbiciu na poszczególne lata.

Wykres 40. Koszty wdrażania Strategii Rozwoju Subregionalnych Produktów Turystycznych Euroregionu Glacensis. Opracowanie własne Euroregionu Glacensis

4.4 Podsumowanie

Na poprzednich stronach udowodniono, że Subregion Ziemi Kłodzkiej posiada niezwykle potężny potencjał w zakresie rozwijania nowych produktów turystycznych – ze względu na swe wyjątkowe położenie i klimat oraz bogatą historię możliwe są tu do uprawiania wszelkie formy turystyki: aktywna, sakralna, sentymentalna, biznesowa, uzdrowska.

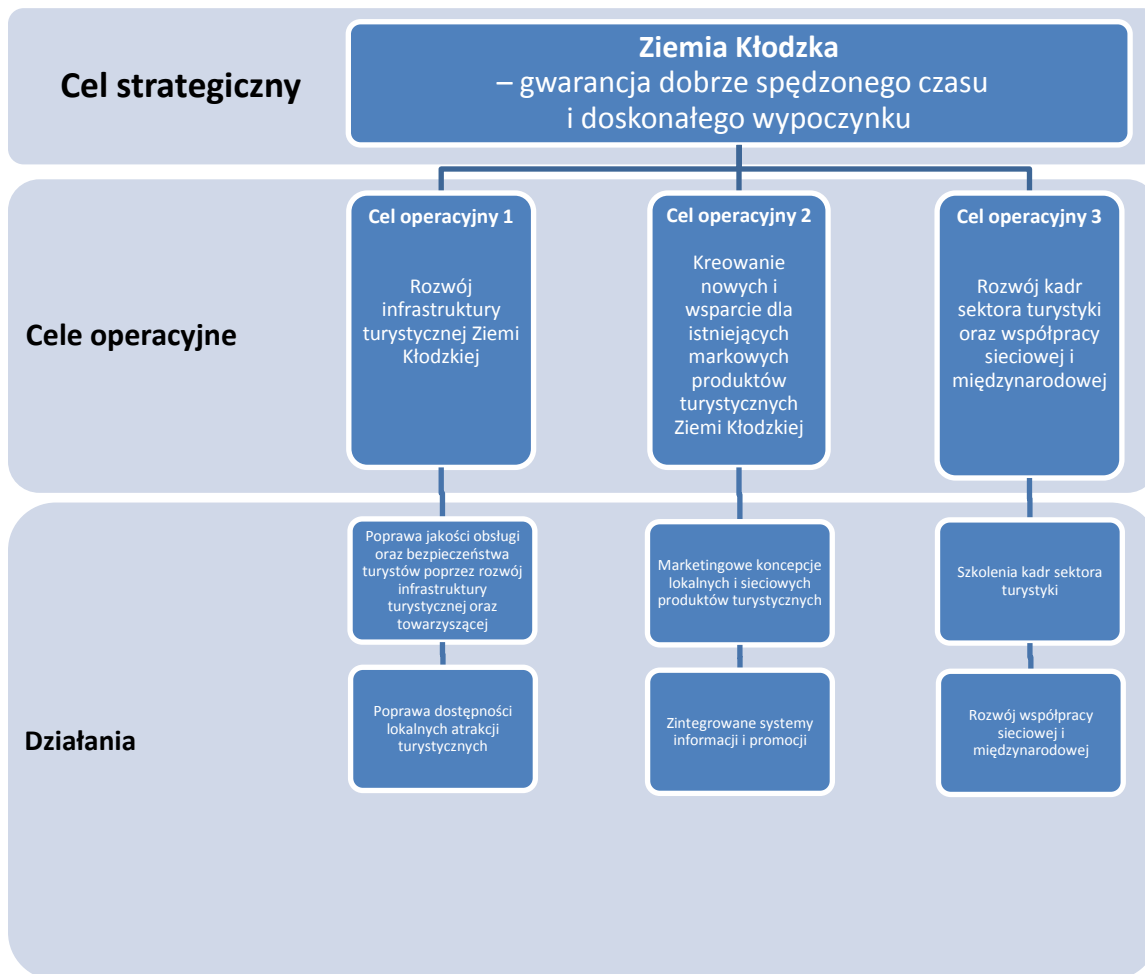
Wykazano również za pomocą analizy SWOT jakie są obecnie silne i słabe strony regionu oraz jakie szanse mogą wzmocnić jego pozycję i z jakimi zagrożeniami należy się liczyć.

Wspomniana analiza SWOT była podstawą do sformułowania wizji regionu, która przedstawia się następująco:

Ziemia Kłodzka jako region świadomie wykorzystujący potencjał różnorodności oferty turystycznej. Miejsce docelowe dla turystów o zróżnicowanych preferencjach i potrzebach. Obszar o doskonale identyfikowalnej marce jednoznacznie wskazującej na różnorodność oferty i form spędzania wolnego czasu na Ziemi Kłodzkiej.

Aby wizja ta mogła zostać zrealizowana konieczne jest określenie celów strategicznych i operacyjnych, które przedstawiono poniżej w postaci drzewa celów

Cele operacyjne zostaną osiągnięte w momencie zrealizowania poszczególnych działań przypisanych odpowiednim celom operacyjnym. Osiągnięcie tych celów zagwarantuje spełnienie celu strategicznego i wypełnienie określonej misji regionu.

W wyniku tak określonych celów, rozpoznania szans i zagrożeń stojących przed regionem oraz dokładnego zbadania silnych i słabych stron regionu opracowano szereg wspólnych działań podejmowanych przez samorządy. Działania te mają na celu:

1. Poprawę stanu infrastruktury turystycznej
2. Kreowanie nowych produktów turystycznych Ziemi Kłodzkiej
3. Podniesienie kwalifikacji personelu sektora obsługi ruchu turystycznego

Na szeregu spotkań konsultacyjnych i podczas spotkań Zespołu Zadaniowego ustalono szereg projektów, których wspólna realizacja powinna przyczynić się do osiągnięcia zdefiniowanej wizji Ziemi Kłodzkiej. W ramach Strategii samorządu chcą rozwijać nowe i wzmacniać istniejące już produkty turystyczne. Poniżej przedstawiono zestawienie produktów turystycznych, które dzięki inicjatywom podejmowanym przez samorządy mogą rozwinąć się w bogaty zestaw pakietów odpowiadających wymogom różnych grup odbiorców.

W obszarze turystyki aktywnej

Droga Śródsudecka

zeroborder® szlaki turystyki aktywnej

W obszarze turystyki kulturowej

Turystyczne Hrabstwo Ziemi Kłodzkiej

Kraina Dobrego Smaku

citywalk® – Miejskie Trasy Turystyczne

5 Załączniki

6 Bibliografia

1. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa – forteczne ujęcie wody, tekst: Grzegorz Podruczny, lipiec 2004
2. Kłodzko dzieje miasta praca zbiorowa pod redakcją Ryszarda Gładkiewicza, Kłodzko 1998
3. Ziemia Kłodzka Informator Turystyczny 2008 ziemia Kłodzka Turystyczne Hrabstwo Kłodzkie, Starostwo Powiatowe w Kłodzku Wydział Rozwoju i Promocji
4. Studium wartości kulturowych Kłodzko dla staromiejskiej dzielnicy Kłodzka wraz z Twierdzą Główną i przedmieściem południowym, Dworzec Główny, część północna i zachodnia miasta, Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu, tekst Beata Sebzda, archeologia Donata Wiśniewska Wrocław MMIV, MMIII-MMIV
5. Strategia rozwoju Powiatu Kłodzkiego do 2015 roku z www.powiat.klodzko.pl
6. „Słownik geografii turystycznej Sudetów; Kotlina Kłodzka i Rów Górnej Nisy”- Marek Staff (red); Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1994
7. Opracowanie zestawienia danych dot. Dusznik Zdroju- dane pochodzą z Wydziałów Urzędu Miasta w Dusznikach Zdroju
8. Zestawienie bazy noclegowej wg posiadanych kar ewidencyjnych oraz posiadanych zestawień i informacji uzyskanych od gestorów bazy noclegowej.
9. Zestawienia tabelaryczne wg posiadanych danych Urzędu Miasta w Dusznikach Zdroju
10. Informacje o imprezach na podstawie otrzymanych danych od instytucji działających w Dusznikach Zdroju
11. Opisy w tekście atrakcje turystyczne, szlaki turystyczne:
  - a. Muzeum Papiernictwa tekst dot. Muzeum Papiernictwa: dr Gottfried Schweitzer
  - b. „Słownik geografii turystycznej Sudetów; Kotlina Kłodzka i Rów Górnej Nisy”
  - c. Marek Staff (red);Wydawnictwo I-BiS, Wrocław 1994
  - d. Majewski L. Trasy turystyczne. Informator tras turystyki kwalifikowanej
  - e. Mapa Duszniki Zdrój 1:10 000, Wydawnictwo PLAN, Jelenia Góra
  - f. Mapa Plan Miasta 1:8 500, Wydawnictwo POD ANIŁEM, Kraków
  - g. Mapa "Góry Stołowe" 1: 30 000, Wydawnictwo PLAN, Jelenia Góra
  - h. "Miasto Duszniki Zdrój. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego", Duszniki Zdrój 1995-6
  - i. Parchimowicz J., Stachiewicz A., Soiński E., "Szlaki Turystyczne Gór Stołowych i - Bystrzyckich", Wydawnictwo NEFRYT, Szczecin 1997
  - j. Staffa M. (praca zbiorowa), "Słownik Geografii Turystycznej Sudetów - Góry Stołowe (T.13)", Wydawnictwo PTTK "Kraj", Warszawa 1996
  - k. Staffa M. (praca zbiorowa), "Słownik Geografii Turystycznej Sudetów - Góry Bystrzyckie i Orlickie (T.14)", Wydawnictwo PTTK "Kraj", Warszawa 1992
12. Opracowanie tras rowerowych
  - a. Kłodzki Klub Kolarski Ziemi Kłodzkiej - Prezes Wiesława Sarkowska
  - b. Referat Kultury i Promocji w Dusznikach Zdroju (zdjęcia, tekst) – Piotr Cisakowski,
13. Mapy - Koncepcja Tras w Studium Systemu Turystyki i Rekreacji Rowerowej woj. Dolnośląskiego
14. Trasy biegowe na Jamrozowej Polanie informacje uzyskane z strony internetowej Miejskiego Ośrodka Kultury i Sportu w Dusznikach Zdroju
15. Ramowy kalendarz imprez opracowano na podstawie danych uzyskanych od poszczególnych instytucji, zajmujących się organizacją imprez.

7 Strony internetowe

Przy opracowywaniu niniejszej strategii korzystano z informacji zawartych na stronach internetowych samorządów tworzących Subregion Ziemi Kłodzkiej oraz z portali poświęconych projektom realizowanym na obszarze pogranicza.

WWW.bardo.pl

WWW.bystrzycaklodzka.pl

WWW.duszniki.pl

WWW.klodzko.pl

WWW.gmina.klodzko.pl

WWW.kudowa.pl

WWW.ladek.pl

WWW.lewin-klodzki.pl

WWW.miedzylesie.pl

WWW.um.nowaruda.pl

WWW.gminanowaruda.pl

WWW.polanica.pl

WWW.radkowklodzki.pl

WWW.stronie.pl

WWW.szczytna.pl

WWW.zlotystok.pl

WWW.zeroborder.info

WWW.citywalk.info

